

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

HACI AHMED B. SEYDÎ EL-BİGAVÎ'NİN
AVÂRİFÜ'L-MAÂRİF TERCÜMESİ
I. CİLT (1A-205B):
İNCELEME VE DEĞERLENDİRME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Rümeysa Fatma ALTINDIŞ

İstanbul

Şubat-2024

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

HACI AHMED B. SEYDÎ EL-BİGAVÎ'NİN
AVÂRİFÜ'L-MAÂRİF TERCÜMESİ
I. CİLT (1A-205B):
İNCELEME VE DEĞERLENDİRME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Rümeysa Fatma ALTINDIŞ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Hasan Kâmil YILMAZ

İstanbul

Şubat-2024

TEZ ONAYI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Temel İslam Bilimleri Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Hasan Kâmil YILMAZ

Üye: Doç. Dr. Murat KAYA

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Âdem ERGÜL

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Erhan İÇENER

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “**Hacı Ahmed b. Seydî el-Bigavî'nin *Avârifü'l-maârif* Tercümesi I. Cilt (1a-205b): İnceleme ve Değerlendirme**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlâk ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Rümeysa Fatma ALTINDIŞ

ÖN SÖZ

Sühreverdî'nin (ö. 632/1234) *Avârifü'l-maârif*'i tasavvufun inceliklerine dâir klasikleşmiş bir eserdir. Yazıldığı dönemden itibâren tasavvuf, tekke ve dergâh muhitlerinde düzenli olarak okutulan bir ders kitabı hâline gelen bu eser, tasavvuf tarihimizin önemli kaynaklarından biridir. İlk kez 1458 yılında Hacı Ahmed b. Seydî el-Bigavî (ö. 863/1458'den sonra) tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Bigavî, *Avârif*'in aslında bulunmayan Farsça şiirler ve Arapça ilâveler ile kendine özgü, tefsîrî bir tercüme ortaya koymuş; âdetâ tasavvufî incelikleri îzâh eden yeni bir eser te'lif etmiştir.

Çalışmamızda *Terceme-i Avârif*'in 21. bâbına kadar olan bölümü tarafımızdan latinize edilmiştir. Eserin 15. yüzyıl Türkçesi hâline sâdık kalınarak sayfalar aynı şekilde numaralandırılmıştır. Konu başlıkları ve düzeni birebir eserdeki gibi korunmaya çalışılmıştır. Âyet mealleri için Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın meâlinden istifade edilmiştir. Çalışma için, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi'nin Genel kısmındaki 2977 tasnif, 4443A kayıt numaralı nüsha esas alınmıştır. Arapça ve Farsça bölümlerin tercümesi dipnota eklenmiştir. *Terceme-i Avârif*'in mânâ ve biçim özellikleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Tercüme, eserin aslı ile karşılaştırmalı olarak; ihtivâ ettiği konular ise diğer tasavvuf klasikleriyle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamız giriş ve dört ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmamızın konusuna, amacına, içeriğine ve araştırma yöntemine değinilmiştir. İkinci bölümde *Terceme-i Avârifü'l-maârif*'in Transkripsiyonu başlığı altında eserin 21. babının sonuna kadar olan kısmı latinize edilmiştir. Metindeki Farsça ve Arapça bölümlerin çevirileri dipnota eklenmiştir. Üçüncü bölümde, *Terceme-i Avârifü'l-maârif*'in mânâ ve biçim özellikleri ele alınmıştır. *Avârif*'in metni ile tercümesi arasındaki farklar incelenmiştir. Dördüncü bölümde *Avârif*'in ihtivâ ettiği konulara, Sühreverdî ile diğer klasik eser müelliflerinin konuya bakışları değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme yapılırken Hasan Kâmil Yılmaz ile İrfan Gündüz'ün *Avârif* tercümesi merkeze alınmıştır. Son olarak beşinci bölümde çalışmadan elde edilen netîceler ortaya konulmuştur.

Hacı Ahmed b. Seydî el-Bigavî'nin *Terceme-i Avârifü 'l-maârif*'inin Türkçe'ye yapılan ilk *Avârif* tercümesi olması ve tercümenin kendine özgü ilâvelerle zenginleştirilmiş bulunması sebebi ile eserin okuyucuya ve dilimize yeniden kazandırılmasının son derece önemli olduğu kanaatindeyiz. Bunun gibi dil yâdigârlarımız üzerinde yapılacak çalışmaların son derece önem arz ettiğine inanıyoruz.

Tezimin hazırlanma sürecinin her aşamasında yardımlarını yanımda bulduğum danışman Hocam Prof. Dr. Hasan Kâmil Yılmaz'a hürmetlerimle teşekkür ediyorum.

Doç. Dr. Murat Kaya, Dr. Âdem Ergül, Dr. Özlem Güneş, Câfer Durmuş, Mesûde Sözbir Hocalarıma hürmetlerimle ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Her zaman hissettirdikleri sevgi, güven duygusu ve destekleri sebebi ile âileme teşekkür ediyorum.

Rümeysa Fatma ALTINDIŞ

İstanbul 2024

ÖZET

HACI AHMED B. SEYDÎ EL-BİGAVÎ'NİN

AVÂRİFÜ'L-MAÂRİF TERCÜMESİ I. CİLT (1A-205B):

İNCELEME VE DEĞERLENDİRME

Rümeysa Fatma ALTINDIŞ

Yüksek Lisans, Temel İslam Bilimleri

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hasan Kâmil YILMAZ

Şubat 2024 – 361 Sayfa

Bir tasavvuf klasığı olan Sühreverdî'nin (ö. 632/1234) *Avârifü'l-maârif* isimli eseri, Türkçe'ye ilk kez 1458 yılında Zeyniyye meşâyihinden Hacı Ahmed b. Seydî el-Bigavî (ö. 863/1458'den sonra) tarafından tercüme edilmiştir. Bigavî, *Avârif*'in aslında bulunmayan Farsça şiirler ve Arapça ilâveler ile kendine özgü, tefsîrî bir tercüme ortaya koymuştur. Çalışmamızda *Terceme-i Avârifü'l-maârif*'in 21. babına kadar olan bölümü latinize edilmiştir. Metinde Farsça ve Arapça olarak bulunan kısımların tercüme dipnota eklenmiştir. Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi'nin Genel kısmındaki 2977 tasnif, 4443A kayıt numaralı nüsha esas alınmıştır. Tercüme metin, eserin aslı ile karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. *Avârif*'in ihtivâ ettiği konular diğer tasavvuf klasikleriyle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızın amacı, *Avârifü'l-maârif* müellifinin ve müterciminin tasavvufun mâhiyetiyle ilgili düşüncelerini anlamak, *Terceme-i Avârifü'l-maârif*'i günümüz okuyucusuna ulaştırmak ve eserin dîne, dile ve kültüre katkısını ortaya çıkarmaktır. Çalışmamızın önemi, eserin Türkçe'ye yapılan ilk *Avârif* tercümesi olması ve kendine özgü ilâvelerle zenginleştirilmiş bulunması sebebi ile eserin okuyucuya ulaştırılması ve dile yeniden kazandırılmasıdır. Çalışmamız sonucunda, Bigavî'nin *Avârif*'i kendine rehber edinerek tasavvufî incelikleri îzâh eden âdetâ yeni bir eser te'lîf ettiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Sühreverdî, *Avârifü'l-maârif*, Ahmed b. Seydî el-Bigavî.



ABSTRACT

HACI AHMED B. SEYDI EL-BIGAVI'S *AVÂRIFU'L-MAARIF* TRANSLATION VOLUME I (1A-205B):

REVIEW AND EVALUATION

Rümeysa Fatma ALTINDIŞ

Master, Temel İslam Bilimleri

Thesis Advisor: Prof. Dr. Hasan Kâmil YILMAZ

February 2024 – 361 Pages

The work titled “*Avârifü'l-maârif*,” a classic of Sufism by Sühreverdî (d. 632/1234), was translated into Turkish for the first time in the year 1458 by Hacı Ahmed b. Seydî el-Bigavî (d. after 863/1458), a scholar of the Zeyniyye Sufi order. Bigavî presented a unique, interpretative translation of “*Avârif*” incorporating Persian poems and Arabic additions not found in the original. In this study, the section up to chapter 21 of the “*Terceme-i Avârifü'l-maârif*” has been transliterated into Latin script. The translations of the Persian and Arabic sections have been added as footnotes. The manuscript numbered 4443A with classification number 2977 in the General section of the Bursa Manuscripts and Rare Books Library was used as the basis for this work. The translation has been examined in comparison with the original text. The subjects contained within “*Avârif*” have been evaluated in comparison with other classics of Sufism. The aim of the study is to understand the thoughts of the author and translator of “*Avârifü'l-maârif*” regarding the essence of Sufism; to make “*Terceme-i Avârifü'l-maârif*” accessible to today's readers; and to reveal the contribution of “*Terceme-i Avârifü'l-maârif*” to religion, language, and culture. The significance of the study lies in the fact that Hacı Ahmed b. Seydî el-Bigavî's “*Terceme-i Avârifü'l-maârif*” is the first Turkish translation of “*Avârif*,” enriched with unique additions, thus reintroducing

the work to readers and the language. The study concludes that Bigavî has authored a new work that adopts “*Avârif*” as a guide to explain the subtleties of Sufism.

Keywords: Sufism, Sühreverdî, *Avârifü'l-maârif*, Ahmed b. Seydî el-Bigavî.



İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	ii
ÖN SÖZ.....	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
EKLER.....	xiii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu	1
1.2. Araştırmanın Amacı.....	1
1.3. Araştırmanın Yöntemi.....	1
1.4. Araştırmanın Kapsamı ve İçeriği	1
1.5. Araştırmanın Temel Soruları.....	2
1.6. Araştırmanın Önemi ve Özgün Değeri	2
1.7. Araştırma ile İlgili Literatür Analizi	2
İKİNCİ BÖLÜM	4
<i>TERCEME-İ AVÂRİFÜ'L MAÂRİF'İN</i> TRANSKRİPSİYONLU METNİ I. CİLT (1A-205B) 21. BÂBA KADAR.....	4
: ترجمته	4
el-Bâbü'l-evvel fi Zikri Menşei 'Ulûmi's-Sûfiyye	18

el-Bâbü's-sânî fî Tahsîsi's-Sûfiyyeti Bi-Hüsni'l-İstimâ'	45
el-Bâbü's- sâlis fî Beyân-i Fazîlet-i 'ilmi's-sûfiyye ve'l-işaret ilâ enmûzecin minhâ73	
el-Bâbü'r-râbi' fî Şerhi Hâli's-sûfiyye ve İhtilâfi Tarîkîhim	101
el-Bâbü'l-hâmis fî Mahiyyeti't-Tasavvuf	117
el-Bâbü's- sâdis fî Zikri Tesmiyetihim Bi-hâza'l-ism [87b].....	126
el-Bâbü's-sâbi' fî Zikri'l-Mutasavvîf ve'l-Müteşebbih	134
el-Bâbü's-sâmin fî Zikri'l-Melâmetî ve Şerhi Hâlih [103b]	148
el-Bâbü't-tâsi' fî Zikri Men İntemâ İla's-Sûfiyye ve Leyse Minhum.....	156
el-Bâbü'l-'âşir fî Şerhi Rutbeti'l-Meşîhati.....	162
el-Bâbü'l-hâdî 'Aşer fî Şerhi Hâli'l-Hâdim ve Men Teşebbehe Bihî	177
el-Bâbü's-sânî 'Aşer fî Hırkati'l-Meşâyihî's-Sûfiyye	181
el-Bâbü's-sâlis 'Aşer fî Fazîleti Mekâni'r-Rubut	200
el-Bâbü'r-râbi' 'Aşer fî Müşâbeheti Ehli'r-Ribât Bi-Ehli's-Suffe.....	206
el-Bâbü'l-hâmis 'Aşer fî Hasâyıs-i Ehli'r-Rubûti ve's-sûfiyyeti Fimâ Yete'âhedûne ve Yehtessûne Bihî	211
el-Bâbü's-sâdis 'Aşer fî Zikri İhtilâfi Ahvâli'l [159b] -meşâyih bi's-seferi ve'l-mukâm.....	221
el-Bâbü's-sâbi' 'Aşera fî mâ Yehtâcu ileyhi's-Sûfiyyi fî Seferihî Mine'l-ferâizi ve'l-fezâili.....	235
el-Bâbü's-sâmin 'Aşer fî'l-ğudûm mine's-sefer ve Duhûli'r-ribât ve'l-edeb fih	242
el-Bâbü't-tasi'u 'Aşer fî Hâli's-sûfiyyeti fî'l-mütesebbib	249
el-Bâbü'l-'işrûn fî Zikri Men Ye'kul 'Ani'l-Fütûh.....	257
el-Bâbü'l-hâdî ve'l-'işrûn fî Şerhi'l-mütecerridi ve'l-mütehhili mine's-sûfiyyeti ve Sıhhat-i Makâsıdihim	267
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	284
TERCEME-İ AVÂRİF'İN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	284

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	311
AVÂRİF'İN DEĞERLENDİRMESİ	311
DİĞER KLASİKLER İLE BAŞLIKLARIN KARŞILAŞTIRILMASI.....	316
4.1. Tasavvuf İlminin Menşei	316
4.2. Sûfilerin Duyduklarını Anlamaları.....	318
4.3. Tasavvuf İlminin Fazîleti	318
4.4. Sûfilerin Halleri ve Yolları.....	320
4.5. Tasavvufun Mâhiyeti.....	321
4.6. Sûfi Kelimesinin Kökü.....	322
4.7. Mutasavvıflar ve Onlara Benzeyenler.....	326
4.8. Melâmetîlik ve Melâmetîler	327
4.9. Sûfi Olmadıkları Halde Sûfi Zannedilenler	329
4.10. Şeyhlik Makâmı	330
4.11. Hâdimler ve Onlara Benzeyenler	332
4.12. Sûfilere Göre Hırkanın Hükümü	333
4.13. Ribâta (Tekkelerde) Yaşayan Dervişler	335
4.14. Suffe Ashâbı ve Ribâtlardaki Dervişler	336
4.15. Murâbitlar ve Sûfilerin Özellikleri.....	337
4.16. Sefer ve İkâmet Âdâbı, Sefer İçin Bilinmesi Gerekli Farzlar ve Fazîletler, Seferden Dönme Âdâbı.....	338
4.17. Esbâba Tevessülde Sûfilerin Tavrı.....	346
4.18. Feth-i Ma'nevî ve İhsân-ı İlâhî.....	346
4.19. Sûfilere Göre Evlilik ve Bekârlık.....	348
SONUÇ.....	355
KAYNAKÇA	357

ÖZGEÇMİŞ..... 361



EKLER

Ek 2.1: <i>Terceme-i Avârif</i> , Mukaddime.....	282
Ek 2.2: <i>Terceme-i Avârif</i> , 21. Bâb Hâtime.....	283



KISALTMALAR LİSTESİ

s.a.: Sallallâhu aleyhi ve sellem

a.s.: Aleyhisselâm

r.a.: Radiyallâhu anh

Bkz.: Bakınız

H.: Hicri

Hz.: Hazreti

ö.: Ölüm tarihi

S.: Sayı

C.: Cilt

ed.: Editör

thk.: Tahkik eden

Çev.: Tercüme eden

bs.: Baskı

vd.: Ve diğerleri

TDV.: Türkiye Diyanet Vakfı

tsz.: Tarihsiz

md.: Madde

trc.: Tercüme eden

nşr.: Neşreden

ar.: Arapça

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu

Bir tasavvuf klasığı olan Sühreverdi'nin (ö. 632/1234) *Avârifü'l-maârif* isimli eseri, Türkçe'ye ilk kez 1458 yılında Bigalı Hacı Ahmed b. Seydî (ö. 863/1458'den sonra) tarafından tercüme edilmiştir. Bigavî, *Avârif*'in aslında bulunmayan Farsça şiirler ve Arapça ilâveler ile kendine özgü, tefsîrî bir tercüme ortaya koymuş; âdetâ tasavvufî incelikleri îzâh eden yeni bir eser te'lîf etmiştir. Çalışmamızın konusu, *Terceme-i Avârifü'l-maârif*'in birinci cildinin 21. bâbının sonuna kadar olan bölümünün transkribe edilerek incelenmesi ve değerlendirilmesidir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı üç madde hâlinde îzâh edilebilir:

1. *Avârifü'l-maârif* müellifinin ve müterciminin tasavvufun mâhiyetiyle ilgili düşüncelerini anlamak, ortaya koymak.
2. *Terceme-i Avârifü'l-maârif*'i günümüz okuyucusuna ulaştırmak.
3. *Terceme-i Avârifü'l-maârif*'in dîne, dile ve kültüre katkısını ortaya çıkarmak.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Tez yazımı öncesi, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi'nin bünyesinde bulunan nüsha üzerinden incelemeler gerçekleştirilmiştir. Bunun neticesinde metnin transkripsiyonu yapılmıştır. Yazma esere sâdık kalınarak sayfalar aynı şekilde numaralandırılmıştır. Konu başlıkları ve düzeni birebir eserdeki gibi verilmiştir. Konu ile alakalı tez, makale, sempozyum, ansiklopedi ve diğer kaynaklardan istifâde edilmiştir. *Avârif*'in metni ile tercümenin metni karşılaştırılmaya çalışılmıştır. *Terceme-i Avârif*'in mânâ ve biçim özellikleri ele alınmıştır. *Avârif*'in ihtivâ ettiği konulara, diğer klasik eser müelliflerinin bakış açıları mukâyeseli olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

1.4. Araştırmanın Kapsamı ve İçeriği

Giriş bölümünde çalışmanın konusuna, amacına, içeriğine ve araştırma yöntemine değinilmiştir. İkinci bölümde *Terceme-i Avârifü'l-maârif*'in Transkripsiyonu başlığı

altında eserin 21. babının sonuna kadar olan kısmı latinize edilmiştir. Metindeki Farsça ve Arapça bölümlerin çevirileri dipnota eklenmiştir. Üçüncü bölümde, *Terceme-i Avârifü'l-maârif*'in mânâ ve biçim özellikleri ele alınmıştır. *Avârif*'in metni ile tercümesi arasındaki farklar incelenmiştir. Dördüncü bölümde, *Avârif*'in ihtivâ ettiği konulara, Sühreverdî ile diğer klasik eser müelliflerinin bakışları değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme yapılırken Hasan Kâmil Yılmaz ile İrfan Gündüz'ün *Avârif* tercümesi merkeze alınmıştır. Son olarak çalışmadan elde edilen neticeler ortaya konulmuştur.

1.5. Araştırmanın Temel Soruları

1. *Avârifü'l-maârif* müellif ve müterciminin tasavvufun mâhiyetiyle ilgili düşünceleri nelerdir?
2. Bigavî'nin *Terceme-i Avârif*'inin özellikleri nelerdir?
3. Klasik eser müellifleri *Avârifü'l-maârif* konularını nasıl ele almıştır?

1.6. Araştırmanın Önemi ve Özgün Değeri

Hacı Ahmed b. Seydî el-Bigavî'nin *Terceme-i Avârifü'l-maârif*'inin Türkçe'ye yapılan ilk *Avârif* tercümesi olması ve tercümenin kendine özgü ilâvelerle zenginleştirilmiş bulunması sebebi ile eserin okuyucuya ve dilimize yeniden kazandırılmasının son derece önemli olduğu kanaatindeyiz.

1.7. Araştırma ile İlgili Literatür Analizi

1. Âdem Çatak, 2007, “Şehabeddin Sühreverdi Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı” Doktora Tezi
2. Nebiye Budak, 2024, Hacı Ahmed b. Seyyid el-Bigavî ve *Terceme-i Avârifü'l-maârif*'i (22-43 Bâblar), Yüksek Lisans Tezi
3. Fikret Can, 2020, Şihâbeddîn Sühreverdî'nin *Avârifü'l-Ma'ârif* adlı eserindeki tasavvufi kavramlar, Yüksek Lisans Tezi
4. Hacı Yıldız, 2019, Sühreverdî'nin Hadisçiliği ve *Avârifü'l-Meârif* Adlı Eserindeki Hadislerin Tahric, Tenkid ve Değerlendirmesi, Yüksek Lisans Tezi
5. İkrime Yıldırım, 2012, Sühreverdî'de sembolizm ve *Avârifü'l-Ma'ârif* adlı eseri, Yüksek Lisans Tezi

6. Nebiye Budak, 2023, “Hacı Ahmed b. Seyyid el-Bigavî ve *Terceme-i ‘Avârifü’l Ma‘ârif*’te Semâ’ Bahsi”. *Din ve İnsan Dergisi*, 3 (5), 81-104.
7. Nedim Tan, 2019, “*Avârifü’l-maârif* ve Osmanlı Tasavvuf Düşüncesine Kaynaklığı” *Osmanlı Düşüncesi Kaynakları ve Tartışma Konuları*” ed. Fuat Aydın, Metin Aydın, Muhammed Yetim (İstanbul: Mahya Yayınları, 2019) 687.



İKİNCİ BÖLÜM

TERCEME-İ AVÂRİFÜ'L MAÂRİF'İN TRANSKRİPSİYONLU METNİ I. CİLT (1A-205B) 21. BÂBA KADAR

هذا كتاب عوارف المعارف.

ترجمته:

الحمد لله الذي اطلع شمس المعارف والحقائق بمزية خصائص إحسانه في قلوب العارفين وأنزع كؤوس زلال العوارف والدقايق بلطائف إمتنانه لجمهور المقربين واصطفاهم بين العالمين حماة المملكة الدين وكماة لمعركة اليقين وأفرغ عليهم سجال المحبة فصاروا والمين في ببداء الاشتياق متعطين ومستهزين ثم أخرجهم من ضيق السد البشري وسدفة الطبيعي العنصري إلى عرصة مجمع الأنوار والأضواء و أوقفهم على بساط الانبساط والايناس و والآلاء ثم اجلسهم على سرير مشاهدة الذات والاسماء واطلقهم في بيدأ المسامرة والمباشطة بأنواع التلطف والرضاء والنجم من سر سرايرهم نجم الاصطفاء وأطلع عليهم شمس السعادة والاجتباء فسبحان الذي امتلأ بواطن المحبين من مواهب قرينه وانسه وانجلي مراتي ضمائرهم بانوار تجليات سبحات وجهه فصارت نفوسهم سبارة في منازل خدمته¹

[1b]

¹ Hakikat ve mârifet güneşlerini ihsân özelliklerinin meziyetleri ile âriflerinin gönüllerinde parlatan ve mârifet tatlı sularının bardaklarını ve nimetlerinin inceliklerini mukarreb kulları için söküç çıkaran; onları dîn memleketinin koruyucuları ve yakîn savaşının öncüleri olarak âlemler arasından seçen ve üzerlerine muhabbet kovalarını boşaltan Allah Teâlâ'ya hamdolsun ki Allah Teâlâ onları iştiyâk çöllerinde hayranlık ve şaşkınlıkla susuz ve kendinden geçmiş vaziyette bıraktı. Onları beşer darlığından ve vücûd maddesinden kurtarıp nûrları ve ışıkları toplayan mânâ âlemine çıkardı. Önce ferahlık, dostluk ve nimetler kilimine, sonra da zâtının ve sıfâtlarının müşâhede koltuğuna oturttu. Onların sırlarından istifâ yıldızını parlattı. Mutluluk ve seçim güneşini onların üzerinde parlattı. O tüm noksanlıklardan uzaktır ki sevdiklerinin bâtinlerini yakınlık ve üns hediyesiyle doldurdu. Celâl tecellileriyle vicdan aynalarına tecellî etti. Onların nefisleri Allah Teâlâ'nın hizmet yollarına doğru gitmektedir.

وأرواحهم طيارة في فضاء شوقه وقربه لا تلهيهم تجارة ولا بيع عن ذكره وشكره² ثم الصلاة والسلام على الحضرة النبوية محمد الذي لاحت صفحات ذرات الوجود من حقيقته وعلى أخاير عترته وذخاير عشيرته من أولاده وأصحابه وأحفاده وأنصاره وأعضاده ما نشر الصبح في

بيضاء الأفق رأياته وأوضح الحق في طريق النظر آياته أما بعد.³

Ey ‘azîz şakîklerim ve taleb-i ‘irfânda refîklerim! Şöyle bilin ki bu ben fakîr miskîn ve mütezellil müstekîn hâyim-i ‘atşân el-müteferriidü bi’l-ahzân ki Hacı Ahmed bin Seydî el-Biğavî’yim. Evkâtiden bir vaqitte künc-i humûlde muhtefî olup dururdum. Ahlân-ı tarîkatın ahlâsından ve hullân-ı şerî’atın asdağından ba’zısı ben fakîr-i bî-nevâya gelip ayıttılar: “Senden iltimâs ederiz ki Şeyh-i şüyûhi’l-İslâm hucetullâh-i ‘ale’l-enâm mecma’il-‘avâtîfi ve’l-me‘ârîfi menba’u’l-letâîfi ve’l-me‘ârîfi mübeyyin-i menâhic-i tarîka mümehhid-ü kavâ’idi’l-hakîkati Cüneydü asrîhî ve Ruveymü dehrihî bahrü’l-me‘ânî ve Ebû Yezîdi’s-sânî Ebû Nasr ‘Ömer bin Muhammed bin ‘Abdullah bin Muhammed bin ‘Abdullah bin Sa’îd bin el-Hasan bin el-Çâsım bin Nasr bin el-Çâsım bin Muhammed bin Ebî Bekri’s-Sıddîk el-Çureysî sâhibu’l-ğâr sıhri’n-Nebiyi’l-muhtâr sallallâhu ‘aleyhi ve sellem ‘adede remli’l-kıfâr ki kitâb-ı ‘Avârifü’l-ma‘arîfi te’lîf eyleyipdürür ol kitabı ‘Arabî libâsından çıkarıp Türkî kisvesine derc eylesin”. Ben zelîl [2a] fakîr-ü bî-nevâyı hakîr ayıttım: “Ey ‘azîz şakîklerim! Şöyle bilin ki erbâb-ı kulûbe ve ulû’l-elbâba mahfî degildir ki şâfi-i ter kelimât ve vâfi-i ter nükât ki ‘ulûm-i sûfiyyede tasnîf olunmuştur ol kitâb-ı ‘Avârif’dir. Belki hakîkatte sûfilerin kitâplarının ümmü’l-kitâbıdır ve musannıflarının fasl-ı hitâbıdır. Mübeyyin-i menâhic-i sülûk-i tarîkat ve muzhir-i âdâb-ı şerî’at ve mübdî-i hakâyık-ı hakîkattir belki câmi’u terîn tasnîf ve nâfi’u terîn te’lîf ki sülûk-i meslek-i necâtta ve ‘ubûr-i ma’ber-i derecâtta ve urûc-ı me‘âric-i cezebâtta ve vülûc-ı medâric-i çurubâtta ve vasf-ı ‘ibârât-

² en-Nûr 24/37.

³ Onların rûhları yakınlık ve özlem semâsında uçmaktadır. “Öyle erler vardır ki onları ne ticaret ne alımsatım, Allah’ı anmaktan ve şüküründen alıkoymaz...” Selâm Hazret-i Muhammed (Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)’in üzerine olsun ki O’nun hakîkatinden vücûd zerrelerinin sayfaları ortaya çıktı. Yine selâm, sabahın ufuk beyazlığında bayrakları dalgalanan onun soyunun en iyisi üzerine ve evlâtlarından aşîretinin değerli mensublarına ve arkadaşlarına, torunlarına, yardımcılarına, mensublarına olsun. O âyetlere bakarak hakkı açıkladı. Emmâ ba’du:

ı haķāyık-ı 'Avârif' de ve Keşf-i İşârât-ı Dakâyık-ı Ma'ârif de ki te'lif ve tasnif olunmuştur, ol kitâb-ı 'Avârif' dir ve haķikatde mecma'ul-bahreyn ki 'ilm-i beyân ve 'ilm-i 'ayândır ve merace'l-bahreyn ki keşf u burhândır ol kitâbdır ve dahî ol kitâb telvîn meslekinin sâliklerinin enîsidir ve temkîn meslekinin sâliklerinin celîsidir ve onun kelimâtının her kelimesinin tahtında yenâbî'i hikem-i me'ânî mûndericidir ve mefâtih-i dürc-i meâlîyi onun her 'ibâratı mütazammındır. Nitekim onun şânında bu iki beyit demiştir:

وحلاه بأنواع المعارف / كتاب حاز كل الفضل فيه

إذا جمع المواهب فيه جما / فسمي بعد ذلك بالعوارف⁴

[2b] Ve dahî ol kitâb bir kitâbdurur 'azîmü's-şe'n refî'ü'l-mekân subh-ı sa'âdet onûn meşâriķından tâlî' ve rûh-i kerâmât onun mefâtihinden sâtî' müştemildir. Haķāyık-ı rabbâniyyeyi muhtevîdir. Esrâr-ı ilâhiyyeyi câmi' dir. Fevâid-i şerîfeyi hâvîdir. Ferâid-i nefîseyi fâriķdır. Ehl-i istîfâ ile ehl-i tuġyânı mûmeyyizdir.

Ehl-i dalâl ile ehl-irfânı şarkda ve ġarbde meşâhîr-i 'ulemâ katında maķbûl, 'acemde ve 'arabda cemâhîr-i 'urefâ katında menķûl, 'âlem-i ilâhiye vâsıl olmak isteyene kavâi'd-i ķâfi, me'ârif-i rabbâniyyeye ekbâdı mültehib olana mevârid-i şâfi, zehâyir-i 'ulûma muķtenî olan kimseye ma'ârifî vâfi, ehl-i sa'âdet mele-i a'lâya taķarrub kesb etmeye vesîle ve ehl-i 'avârifî ma'arif-i rabbâniyye'ye vâsıl olmaġa zerî'a imdî, benim ol ķadr-i bidâ'atim yoktur ki bu emr-i 'azîme iķdâm eyleyip bu hatb-i celîle iķbâl eyleyip onun meķâsîd-ı 'aliyyesini ve metâlib-i seniyyesini ve 'ibârat-ı şâyîķasını ve işârât-ı fâyiķasını kemâ yenbeġî idrâk edip hal eyleyu bilem siyyemâ 'avâiķ-i rûzikâriyye ve şevâġil-i dünyeviyye içinde meġmûrun heyhât en yestâde 'anâķibü'l-efkâr bi-lü'âbihinne 'anķâ'i't-tahķîķ

⁴ Tüm fazîletlere sahip olan kitabı mârifet çeşitleriyle süsledi. Tüm mârifetleri topladığı için 'Avârif diye anlamlandırıldı.

من كجا واین پر و این بالا ز کجا

من که وتعظیم و اجلال از کجا⁵

mâ li't-turâb ve rabbi'l-erbâb ben kıanden bu emr-i 'asîre iqdâm eyleyen kıanden dedim ve dahî onun esrârına mededi fehmile ve 'adedi fikret ile [3a] muttali' olunmaz ve dahî ol deryâ-yı dürer-feşânın 'ubâbında sibâhât ve ol Vâdî-yi Eymen-nişânın şâti'inde siyâhât mücerred kuvvete ve zor pazu ile hâsıl olmaz belki bezl-i mechûd ile ve sarf-i ciddile ve tasfiye-i bâtınla ve 'inâyetullâh ile ve meşâyihın himmetiyle hâsıl oladerim, lâ cerem tahassürden 'aciz ve inkisâr ruhsârını yeminden hasret-i zekiyyeye koydum ve nâr-ı telehhün ile muhterik olmuş sînedede âhlar ve âhlar eyleyip ayıttım ki: "Bu devlet-i 'uzmâya ve bu mertebe-i 'ulyâya yetişmeye çâre ne ola?" dedim. Bu emirde burhaten mine'd-dehri bâkî kıaldım mukıaddimen riclî ve muahhıran bu emrin şânı müte'assir belki müte'azzir olduğu için bundan sonra evkıâttan bir vakitte nâgâh ben fakîrin havâtırından bir hâtıra ve nevâzirinden bir nâzir elhân-ı latîfe ve neğemât-ı tayyibe ile nihâdımında nidâ edip ayıttı ki:

الأمر إذا لم يدرك كله لم يترك كله⁶

İmdî sen ihcâm merkıadından mütenebbih olup iqdâm tereddüdünden halâs ol mebâzâ ki Melik-i 'Allâm'ın nefehâtından bir nefha ve Vâhib-i merâmın feyezâtından bir feyza ol kıtâbın hakâyıkının te'vîlünde iğtiyâd ve iktinâs şebekesini sana ilhâm eyleye ve ol kıtâbın esrârına muttalli' olmağa sana bir vesîle ifhâm eyleye ve sana bir vech ile kıuvvet ve kıudret i'tâ eyleye ki ol kıtâbı 'Arabî lisânından kııkarıp Türkî kisvesine derc eylesin, tâki 'Arab dilinde râcil ve kıâsır [3b] olan sâdıķ tâlibler ol kıtâba nazar edip hazlarına ve maķsûdlarına muttali' olub sana hayır dualar edeler. Sen dahî onların sâlih du'alarının berekâtında 'âriflerin maķâmâtının bihârının etrâfından bir kıatre iğtirâf edip ve kâmillerin kemâlâtının envârının âsârından bir zerre ihtilâs eyleyip sa'âdât-ı ebediyyeye ve keramât-ı sermediyyeye vâsıl olasın. Ben fakîr dahî kalbimin simâhını ol hâtifi latîfe ve münâdî-i şerîfe ğâyete-i şevķ ve nihâyet rağbet ile isğâ eyleyip ol

⁵ Ben nerde, bu kanat ve yükseklik nerde? Ben kim ta'zîm ve iclâl kim?

⁶ Eğer bir işin tamamı elde edilemezse, tamamı da bırakılmaz.

hâdinin kelâmını kabûl eyleyip ba‘de’l-istihâre ol kitabı terceme eylemeye ikdâm eyledim.

فإذا عزمتم فتوكل على الله⁷

“Bir kere de azmettin mi, artık Allah'a dayan.”

kuvvetini ikdâm sâķına kodum “ve men ya‘tesim billah” bazısını “kûni ensârallah” eline ulaştırdım ve dahî şöyle şart eyledim ki istitâ‘atım miķdârı ânın elfâz-ı dürer-feşânının namt ve ķâ‘idesi üzerine terceme eyleyem, egerçi ki elfâz-ı şâyikasının halâveti Türkî dilinde olmak muhâldir zîrâ ki kelâm-ı ‘Arabînin halâvetine ve melâhatine ve fesâhatine hiçbir kelâm benzeyemez, siyyemâ ķutbu’l-esrâr ve medâr-ı rahyi’l-ebrâr eş-Şeyh Şihâbü’l-mille ve’d-dîn kelâmı ki ol fütûhât-ı ğaybiyyedir meftûhât-ı fikriyye değildir ve dahi ol müsâmerât-ı sırrıyyedir, vehmiyye değildir. Ben fakîr dahi onun diliyle ta‘bîr eyledim tâ ki her kimse havsalası ve isti‘dâdı kadar onun ma‘nâsını fehm eyleye. [4a] Meğer ki bir yerde ki onun kelâmını lafzen bi-lafzin ta‘bîr etmek müşkil ola, lâ cerem ol yerde onun kelâmını ve muahhiren ve muķaddîmen ta‘bîr eyledim. Allah Te‘âlâ Hazretinin ‘avni ve Hoca-i Enbiyâ Habîbi Muhammed Mustafâ’nın şefâ‘ati ve meşâyihın himemi isti‘ânetiyle, siyyemâ üstâzî ve senedî ve mesnedî fi’l-ûlâ ve uhrâ muhyi’l-milleti ve’d-dîni halîfenin himmetiyle ol kitâb ‘Arabî fasîh lisânından çıkarıp Türkî melîh kisvesine derc eyledim ve ol kitâb içinde olan âyâtı *Tefsîr-i Kebîr*’den ve *Keşşâf*’den ve *Tefsîr-i Ķâdî*’den ve *Tefsîr-i Tesyir*’den ve *Tefsîr-i Ķâşânî*’den ve *Kevâşî*’den ve *Te‘vîlât-ı Necmiyye*’den ve *Haķâyık-ı Sülemî*’den ve *Me‘âlim*’den ve *‘Uyûn’ut-tefâsîr*’den ve dahî sâir tefâsîrden naķl eyleyip tefsîr eyledim ve ol kitâb içinde olan ehâdîsi dahî ehâdîs şerhlerinden naķl eyleyip te‘vîl eyledim. Meselâ mesâbîh şerhleri ve meşâriķ şerhleri ve *Müslim* ve *Buhârî* şerhleri gibi ve dahî ol kitâb içinde ey nice Haķâyık-ı Meşâyih ve Deķâyık-ı ‘urefâ ve Ehâdîs-i Sahîha ve Hikâyât-i Melîha ve münkibe naķl eyleyip tahrîr eyledim ki ol kitâb bunlardan hâlîdir. Haķ Subhânehû ve Te‘âlâ Hazreti’nden muhaddâ olan oldur ki bunu hayyiz-i kabûlden îķâ‘ eyleyip ben fakîr kendinin ‘âşıklarından ve ‘âriflerinden eyleyüvire.

⁷ Âl-i İmrân 3/159.

وَأَنْ يَفْرَغَ عَلَيَّ سَجَالِ فَضْلِهِ وَيَأْخُذَنِي بِي عُنِي وَيَمْنِ عَلَيَّ بِجُودِهِ وَإِفْضَالِهِ⁸

[4b]

وَأَنْ يَدِيمَ عَلَيَّ تَجْلِيَّاتِ جَمَالِهِ وَجَلَالِهِ بِمَنِّهِ وَلَطْفِهِ، وَلَكِنْ لِعَمْرِي⁹

Bu kitâbdan hiç kimse mahzûz olmaz illâ ulü'l-elbâb mahzûz olurlar ki onların şâmil sıdıkları ve kâmil 'aşkıları ve qarîha-i zekiyyeleri ve nefs-i zekiyyeleri ve bünye-i sâliha ve niyyet-i hâlisa ve sâfiyeleri ola ve bu kitâbdan şol kimse istifâde eylemez ki onun himmeti halâyıkı şikâr etmek ola, mazmûnâtının şebekesiyle ve meknûnâtının fahniyle zira ki bu kitâb tezkiradır:

لَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ إِلَى رَبِّهِ سَبِيلًا إِلَّا أَنِّي لَمْ أَدْعُ فِيهِ الْعَصْمَةَ عَنِ السَّهْوِ وَالْغَلَطِ¹⁰

Zîrâ ki insân nisyândan ve hatadan hâlî değıldir.

فَرَحِمَ اللَّهُ إِمْرًا طَوَى ذَيْلَ الْإِعْتِرَاضِ وَسَلَّكَ مَسْلَكَ التَّجَاوُزِ وَالْإِغْمَاضِ¹¹

Ve dahî bu kitâba insâf ve 'inâyet nazarıyla nazar eden 'azîzlerin keremlerinden mütevekkâ' oldur ki bu kitabın seğâmetlerine muttali' oldukları vaqit ben fağîrin zellâtına hasenâtlarının sutûrinî irhâ edip,

إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُدْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ¹²

“Muhakkak ki, iyilik kötülükleri giderir”

⁸ Üzerime lütuf kovalarını boşaltsın, beni benden alsın, cömertliğiyle ve ihsanlarıyla bana çok ihsanda bulunsun.

⁹ Benim üzerimde cemâl ve celâl tecellîlerini devam ettirsin. Ömrüme yemin olsun ki...

¹⁰ Rabbine bir yol tutmak isteyenler için bu kitap bir tezkiradır. Ancak hatadan ve sehivden korunduğunu iddia etmedim.

¹¹ İtiraz kuyruğunu kısan ve görmezden yumma yoluna giren kimseye Allah rahmet etsin.

¹² Hûd 11/114.

âyâtını benim zellâtım ve hatâyam üzerine okuyup bu kitabın halelini ve sehvu ğalatını hüsni zan ile ve hulûsi tavîyyetle kalemleri tarafıyla ıslâh edip tashîh edeler tâ kî fi'd-dünyâ ve'l-âhirati müşâb ve me'cûr olalar

فَها أَنا ذلک العبد القاصر الفقير اشرع في الغوص في ذلك البحر العميق الخطير واستشفع لمن نظر فيه أن يذكرني في صالح دعائه ولا

ينساني في فايع حالاته¹³

imdî [5a] ey 'azîz şakîklerim! Şöyle bilin ki eş-şeyhu'l ferdu'r-râsih ve't-tavdu's-şâmih câmi'u'l-cevâmi' ve berzehu'l-berâzih, ma'dinü'r-rumûz ve mahzenu'l-kunûz seyyidu't-tâifeti bi'l-ittifâki ve senedu't-tevâifi fi'l-âfâkillezi kîle fi vasfi kemâlâtihi'l-lâyikati ve medhi maqâmatihî'l-fâyikati ve lillâhi derru'l-kâili

آن مکمل که در حصال کمال

مثل او نیست در جهان موجود¹⁴

وآن محقق که در بیان سلوک

مثل او هست در زمان مفقود¹⁵

قطب وقت آنکه بر ولیست امروز

عالم کون را مدار وجود¹⁶

واصف واقعات راه سلوک

کاشف واردات وجدو وجود¹⁷

¹³ Ve ben âcîz ve fakîr kul bu derîn ve tehlikeli denize dalmaya başladım. Kim ondan istifâde ettiyse beni sâlih duâlarında anmasını ve geniş hallerinde unutmasını ricâ ediyorum.

¹⁴ O ki olgunluk huylarında mükemmil olandır, dünyada onun gibisi yoktur.

¹⁵ O ki sülûklerin açıklanmasında araştırandır, onun gibisi devr-i zamanda kaybolmuştur.

¹⁶ Zamanın önderi odur ki bugün varlık âlemi onun varlığının vasıtasıdır.

¹⁷ Sülûkun yollarını anlatan, vecde girmenin kâşifi.

رافع معضلات اهل وصول

رافع مشکلات کشف وشهود¹⁸

متحقق باتباع رسول

متخلق بخلق رب ودود¹⁹

هر چه کوبیدن کمالاتش

نیست کس را در ان مجال جحود²⁰

Ya'nî eş-Şeyh Şihâbu'l-milleti ve'd-dîn 'Ömeru's-Sühreverdî ravvehallahû rûhahû ve edâme 'aleynâ futûhahû 'Avârif'in evvelinde eydür: "El-hamdu lillâhi'l-'azîmi şânuhu'l-ķaviyyu sultânuhû ez-zâhiri ihsânuhû el-bâhiri huccetuhû ve burhânuhû." Ya'nî cemî' hâmidinin hamdî mahsûsdur ve sâbitdir. Allah Te'âlâ Hazreti'ne kim 'azîmdir ânın şânı ķavîdir sultânı zâhirdir ihsânı bâhirdir hücçeti ve burhânı ve dahî ol pâdişâh bir pâdişâhdürur kîm muhtecîbdır sıfât-ı celâl ile müteferriiddir sıfat-ı [5b] kemâl ile mütereddîdir bil 'azameti fi'l-âbâdi ve'l-âzâli lâ yusavviruhû vehmun ve hayâlun ve lâ yehsuru haddun ve misâlun 'izzeti dâimi sermedi onundur, mülki ķâimi deymûmî onundur ve dahî ol pâdişâh bir ķudret sâhibidir ki mümteni'dir. Onun ķudretini haķîķatiyle idrâk etmek ve dahî muttasıftır sıfât-ı celâliyle ki muhâldir ol sıfât-ı kemâ yenbeĝi vafedip tasavvur etmek cemî' kâinât lisân-ı ķâl ve lisân-ı hâl ile şehâdet edip i'tirâf ederler ki, ol sâni'i mübdi'dir ve safahât-ı zerrât-ı vücûddan âşikâredir ki ol hâlîķ mühteri'dir ve dahî ol pâdişâh-ı haķîķî insanın 'aqlına 'acizde ve noķsan ile nişan vurdu ve efsah-ı fusahânın fasîh dillerini ilzâm eyledi. Kendinin sıfâtını beyân etmek meydanında ve onun cemâlinin envârı pertevi onu fehmetmek ķuşlarının ķanadlarını ihrâķ eyledi ve onu tevehhüm etmek yollarını ķuvvet-i vehmiyye üzerine baĝladı. Ta'zzuzen ve celâlen ve basîratın basarını itrâķ eyledi

¹⁸ Vusûl ehlimin güçlüklerini kaldıran, keşf ve şühûd ehlinin müşkillerini kaldıran.

¹⁹ Resulün izinden gitmek ile doğruluĝu ortaya çıkan, Vedûd olan Rabbin yaratmasıyla yaratılan.

²⁰ Her kim ki onun kemalliklerinden söz ederse onda cuhûd Yahudi, mecali/emalesi yoktur.

te'zîmen ve iclâlen hattâ onun heybeti satvesinden ceberût fezâsında mecâl bulmadı ki onun sıfâtından birisini idrâk eyleye lâ cerem basarkelîl olup yine 'avdet eyledi ve 'aklı onun kibriyâsını hakîkatıyla bilmeye yol bulmayıp yine rücû' eyledi ve ol pâdişâh eğer kendi lütfedip ta'rîf etmeseydi kâinâttan bir kimse onu bilmeye idi ve cemî'i 'uçalânın 'aklı onun ma'rifet deryâsında bir kıtrenin ma'rifetine mütea'llık olmayıp ve âlihî hayrân olaydı ve ol pâdişâh şol **[6a]** pâdişâhdır ki eltâf-ı 'inâyetinden kıullarından bazısını ıstıfâ edip, onların kıalblerine kendinin ma'rifet kisvelerini giydirip sâir kıullarından onları hasâyis-i ihsân ile tahsîs eyledi lâ cerem onların zamâyiri dahî mevâhib-i üns ile memlurve oldu ve gönülleri âyinesini dahî nûr-i kıuds ile meclurve oldu. Ve dahî ol gönüller emdâd-ı kıudsiyye kıabûl etmek için müheyâ oldular. Ve envâr-ı 'ulviyye vârid olmak için müstai'd oldular. Ve dahî enfâs-ı 'atreden ezkâr ile câlisler tutundular ve dahî zâhirleri ve bâtınları üzerine cârisler dikindiler. Ve beşeriyyet zulumât[1] içinde 'ilm-i yakîn odlarını yakıp tabî'at-ı beşeriyyet zulumâtından halâs olup lezzât-ı dünyeviyyeyi istihkâr edip ondan i'râz ettiler ve nefsin hevâsı mesâyidinden ve ona tâbî' olmak zencirlerinden halâs olup havf ile recâ merkebine binip Allah Te'âlâ Hazreti'ne müteveccih olup himmetlerini 'âlî tutup melekût bisâtını döşendiler ve himmetleri boyunlarını uzatıp me'âlî taleb edip dâim terakki ettiler ve cemâli samediyet âfitâb-ı envârını müşâhede etmeye basîretleri gözlerini açıp dâimi envâr-ı ilâhiyye tecellîsi içinde müsteğrak oldular. Ve onların cisimleri arzî, kıalbleri semavîdir. Eşbâhları ferşî, ervâhları 'arşîdir ve nefsleri Allah Te'âlâ Hazreti'nin hizmeti menâzilinde seyyâradır ve onun kıurb-ı fezâsında onların rûhları tayyâradır 'ubûdiyyette mezhepleri **[6b]** meşhûr aqtâr-ı arzda 'alemleri mansûr onların ehvâline vâkıf olmayanlar iderler ki onların gibi kimse bu 'âlemde şimdiki zamanda yoktur hâl budur ki her zaman ve her asır onlardan hâlî değildir. Eved halleri sâmi ve 'âlî olduğı için onları idrâk edemezler ve menzilleri ve maqâmları 'âlî ve refî' olduğı için ekser-i nâs onları bilmezler ve onların eğerçiki cisimleriyle halâyıka ihtilât ederler velâkin kıalbleri Allah Te'âlâ Hazreti'nin cemâl-i mutâla'asında müsteğrak olup rûhları Allah Te'âlâ Hazreti'nin 'arş-ı cevânibin tavâf eder ve geceler tâ sabâh olunca Allah Te'âlâ'nın hizmet-i ni'metleriyle mütene''imlerdir ve ıssı günlerde gece olunca sâimîn olup Allah Te'âlâ Hazreti'nin talebi ve şevk-i lezzetleriyle mütelezzizlerdir. Lezzât-ı dünyeviyyeyi verip Allah Te'âlâ Hazreti'nin kelâm-ı tilâvet-i halâvetin aldılar. Şhevât-ı nefsiyyeyi verip Allah Te'âlâ Hazreti'ne 'ibâdet etmek

lezzetin aldılar. Bişr-i vicdân yüzlerinin safahâtından âşikâre neddâra-i 'irfân sırları üzerine ziyâde hiçbir 'asr ve bir zaman onlardan hâlî değildir. Muhammed Mustafâ'ya 'aleyhi's-salâtu ve's-selâma zâhirde ve bâtında mütâbe'at-ı tâmmeleri olduğu için Haq Te'âlâ onlara halâyık[1] kendi hazretine da'vet etmek mertebesini in'âm eyledi ve cemî'i müttekîlere onları müktedâ eyledi. [7a] Ve onların âsârını ve berekâtını cemî' halâyıka neşreyleyip in'âm eyledi ve onların envârını cemî' âfağda i'lân eyleyip izhâr eyledi ve onlara kim ki iktidâ eyleyip i'tikâd eylese ona dâreynde hidâyet verdi ve kim ki onlara inkâr edip onlardan i'râz eylese onu dâreynde hor zelîl eyledi ve şükür ol pâdişâh hazretine ki kendi hazretinin berekâtın ehassı havâsına in'âm eyleyip onların vâsıtasıyla sâir kulları üzerine dahî in'âm eyledi ve salavât ol Habîb üzerine olsun ki onun rûhu râbitadır kelimât-ı ezeliyye 'ayn-i cemden maqâm-ı tafsîle çıkmâğa ve onun kalb[i] vâsıta'dır Qur'ân ve Furkân Ümmü'l-Kitâb'dan mahalli tenzîle nâzil olmağa ve dahî onun âl[i] üzerine ve ashâb[1] ve ensâr[1] üzerine olsun.

Ammâ Allah Te'âla Hazreti'ne hamd edip Habîb'e ve onun âline salavât ettikten sonra ey 'azîz şakîkçilerim ve taleb-i 'irfânda refîkçilerim! Şöyle bilin ki kutb-i devâyiri'l-evliyâ-i ve'l-esfiyâ[y1] mütemmimü 'urvet-i şerî'at ve muzhiru râyât-ı tarîkat ve nâsibu e'lâm-ı haqîkat eş-Şeyh Şihâbü'l-mille ve'd-dîn es-Sühreverdî eskenehullâh hatâyire qudsihî ve menâzira ünsihî eydür: “Azîz karındaşlarım! Şöyle bilin ki Haq Teâlâ ıstıfâ ettiği kavme benim beğâyet muhabbetim olduğu için diledim ki onlara bir kitâb armağan eyleyem ki ol kitâb içinde onların ahvâlinin şerefini ve onların [7b] tarîklerinin sıhhatini Qur'ân ile ve Hadîs ile isbât eyleyip beyân eyleyem. Ol kitâbda bablar te'lîf eyleyip ol bâblarda haqâyık-ı 'urefâyı ve daqâyık-ı fuzelâyı ve âdâb-ı küberâyı Qur'ân ile ve Hadîs ile beyân eyleyem tâ ki ol kavmin i'tikâd edip 'amel ettiklerinin sıhhati âşikâra ola. Zîrâ ki şimdiki zamanda zâhirde kendileri onlara benzedip halleri onların ahvâline muhâlif olucu çok oldu ve onların ziyyi ve kisvesi içine girip 'amelleri onlârın e'mâline muhâlif olucu dahî çok oldu. Hattâ şöyle oldu ki bunların gibi kimseyi görenler bunlara inkâr edip cemî' ehlullaha sû-i zân edip ve ta'n edip ayıttılar ki: “Cemî'sinin hâsıl[1] hemân iş bu resim ve sûrettir. Ve maqsûdları hemân sûfilik tadın taqınmaktır” dediler. Lâ cerem ben dahî bir kitap te'lîf eyledim ve ol kitâb içinde onların ehvâlinin şerefini ve tarîklerinin sıhhatini Kitâb ile ve Sünnet ile beyân eyleyip isbât eyledim ve zâhirde kendileri onlara benzetip haqîkatte onlardan olmayan tâifeyi dahî temyiz eyleyip beyân eyledim. Bundan benim maqsûdum oldur

kim ehl-i tasavvufun sevâd[1] çok ola anların tarîklerine nisbet edip hallerine işâret etmekle tâ ki Haq Subhânehû ve Te‘âlâ beni dahî ol kavimden eyleye. Nitekim hadîsde vârid olubdurur:

من كثر سواد قوم فهو منهم²¹

“Bir kimse, bir kavmin kalabalığını arttırsa o da onlardan olur”.

Allah Te‘âlâ Hazreti’nden dilerim ki bunda benim **[8a]** niyetimi niyet-i sahîha eyleyip nefsin hevâcisinden ve ehvâsından pâk eyleye ve ey ‘azîz qarındaşlarım! Şöyle bilin ki her nesne ki ben söyleyip dururum ol Allah Te‘âlâ Hazreti’nden bana minah ve ‘atâyâdır ve ‘atâların ulusu ‘Avârifü’l-ma‘ârif’dir ve bu kitabı altmış üç bab üzerine tertîb eyledim teyemmünen ve teberrüken:

el-Bâbü’l-evvel fî Zikri Menşei ‘Ulûmi’s-Sûfiyye, 10

el-Bâbü’s-sânî fî Tahsîsi’s-Sûfiyyeti Bi-Hüsni’l-İstimâ‘, 30

el-Bâbü’s-sâlis fî Beyân-i Fazîlet-i ‘ilmi’s-sûfiyye ve’l-işaret ilâ enmûzecin minhâ, 48

el-Bâbü’r-râbi‘ fî Şerhi Hâli’s-sûfiyye ve İhtilâfi Tarîkihim, 70

el-Bâbü’l-hâmis fî Mahiyyeti’t-Tasavvuf, 81

el-Bâbü’s-sâdis fî Zikri Tesmiyetihim Bi-hâza’l-İsm, 87

el-Bâbü’s-sâbi‘ fî Zikri’l-Mutasavvıf ve’l-Müteşebbih, 93

el-Bâbü’s-sâmin fî Zikri’l-Melâmetî ve Şerhi Hâlih, 103

el-Bâbü’t-tâsi‘ fî Zikri Men İntemâ İla’s-Sûfiyye ve Leyse Minhum, 110

el-Bâbü’l-‘âşir fî Şerhi Rutbeti’l-Meşîhati, 115

el-Bâbü’l-hâdî ‘Aşer fî Şerhi Hâli’l-Hâdim ve Men Teşebbehe Bihî, 126

el-Bâbü’s-sânî ‘Aşer fî Hırkati’l-Meşâyihî’s-Sûfiyye, 129

el-Bâbü’s-sâlis ‘Aşer fî Fazîleti Mekâni’r-Rubut, 144 **[8b]**

el-Bâbü’r-râbi‘ ‘Aşer fî Müşâbeheti Ehli’r-Ribât Bi-Ehli’s-Suffe, 148

²¹ İbn Kesir, *Câmiü’l-Mesânid ve’s-Sünen*, 27/308 (589).

el-Bâbü'l-hâmis 'Aşer fi Hasâyıs-i Ehli'r-Rubûti ve's-sûfiyyeti Fîmâ Yete'âhedûne ve Yehtessûne Bihî, 151

el-Bâbü's-sâdis 'Aşer fi Zikri İhtilâfi Ahvâli'l-meşâyih bi's-seferi ve'l-muqâm, 158

el-Bâbü's-sâbi' 'Aşera fi mâ Yehtâcu ileyhi's-Sûfiyyi fi Seferihî Mine'l-ferâizi ve'l-fezâili, 169

el-Bâbü's-sâmin 'Aşer fi'l-ıudûm mine's-sefer ve Duhûli'r-ribât ve'l-edeb fih, 174

el-Bâbü't-tasi'u 'Aşer fi Hâli's-sûfiyyeti fi'l-mütesebbib, 180

el-Bâbü'l-'ııırûn fi Zikri Men Ye'kul 'Ani'l-Fütûh, 185

el-Bâbü'l-hâdi ve'l-'ııırûn fi Şerhi'l-mütecerridi ve'l-müteehhili mine's-sûfiyyeti ve Sıhhat-i Makâsıdihim, 193

el-Bâbü's-sânî ve'l-'ııırûn fi'l-ıavlı fi's-semâi Kabûlen ve İsarân, 202

el-Bâbü's-sâlis ve'l-'ııırûn fi'l-ıavlı fis-semâi Redden ve İnkâren, 215

el-Bâbü'r-râbi' ve'l-'ııırûn fi'l-ıavlı fi's-semâ'i Teraffu'an ve İstiğnâen, 218

el-Bâbü'l-hâmis ve'l-'ııırûn fi'l-ıavlı fi's-semâ'i Te'eddüben ve İ'tinâen, 223

el-Bâbü's-sâdis ve'l-'ııırûn fi Hâssiyyeti'l-erbe'iniyyetilleti Yete'âheduhâ es-sûfiyye, 230

el-Bâbü't-tâsi'ü ve'l-'ııırûn fi Zikri Fütûhi'l-erbe'iniyye, 236

el-Bâbü's-sâmin ve'l-'ııırûn fi Keyfiyyeti'd-dühûl fi'l-erbe'iniyye, 245

el-Bâbü't-tâsi' ve'l-'ııırûn fi zikri Ahlâkı's-sûfiyye ve Şerhi'l-hulk, 250

el-Bâbü's-selâsûn fi Zikri Tefâsili'l-ahlâk, 264 [9a]

el-Bâbü'l-hâdi ve's-selâsûn fi'l-edeb ve Mekânihi mine't-tasavvuf, 296

el-Bâbü's-sânî ve's-selâsûn fi'l-âdâbi'l-Hazreti'l-ilâhiyye liehli'l-ıurb, 300

el-Bâbü's-sâlis ve's-selâsûn fi Âdâbi't-tahâre ve Muıaddimâtihâ, 307

el-Bâbü'r-râbi' ve's-selâsûn fi Âdâbi'l-vudû ve Esrârihi, 310

el-Bâbü'l-hâmis ve's-selâsûn fi Âdâbi Ehli'l-husûs ve's-sûfiyyeti fihi, 312

el-Bâbü's-sâdis ve's-selâsûn fi Fazîleti's-salâti ve Kiber-i şânihâ, 315

el-Bâbü's-sâbi' ve's-selâsûn fi Vasfî Salâti Ehli'l-ķurb, 326

el-Bâbü's-sâmin ve's-selasûn fi Zikri Âdâbi's-salâh ve esrârihâ, 336

el-Bâbü't-tâsi' ve's-selâsûn fi Fazli's-savm, 341

el-Bâbü'l-erba'ûn fi Ahvâli's-sûfiyye fi's-savm ve'l-iftâr, 343

el-Bâbü'l-hâdî ve'l-erbe'ûn, fi Âdâbi's-savm ve mehâmmih, 346

el-Bâbü's-sânî ve'l-erba'ûn fi Zikri't-ta'âm ve mâ fihi mine'l-maslaha ve'l-mefsede, 349

el-Bâbü's-sâlis ve'l-erba'ûn fi Âdâbi'l-ekl, 353

el-Bâbü'r-râbi' ve'l-erba'ûn fi'l-libâs ve Niyyâtihim ve Meķâsidihim fihi, 358

el-Bâbü'l-hâmis ve'l-erba'ûn fi zikri Fazli Kıyâmi'l-leyl, 365

el-Bâbü's-sâdis ve'l-erba'ûn fi'l-esbâbi'l-mu'îne 'alâ Kıyâmi'l-leyl, 375

el-Bâbü's-sâbi' ve'l-erba'ûn fi Edebi Zikri'l-intibâh mine'n-nevmi ve'l-'amel bi'l-leyl, 379 [9b]

el-Bâbü's-sâmin ve'l-erba'ûn fi Taķsîm-i Kıyâmi'l-leyl, 383

el-Bâbü't-tâsi' ve'l-erba'ûn fi İstikbâli'n-nehâr ve'l-edeb fihi, 387

el-Bâbü'l-hamsûn fi zikri'l-'amel fi Cemî'in-nehâr ve Tevzî'i'l-evķât, 395

el-Bâbü'l-hâdî ve'l-hamsûn fi Edebi'l-mürîd me'a's-şeyh, 401

el-Bâbü's-sânî ve'l-hamsûn fimâ Ye'temiduhu eş-şeyh me'al-ashâb fi't-telâmize, 411

el-Bâbü's-sâlis ve'l-hamsûn fi Haķîķati's-sohbe ve mâ fihâ mine'l-hayr ve's-şer, 415

el-Bâbü'r-râbi' ve'l-hamsûn fi Edâi huķûķi's-sohbe ve'l-uhuvve fillâh, 423

el-Bâbü'l-hâmis ve'l-hamsûn fi Âdâbi's-sohbe ve'l-uhuvve, 428

el-Bâbü's-sâdis ve'l-hamsûn fi Ma'rifeti'l-insân nefsehû ve Mükâşefâti's-sûfiyye min zâlik, 432

el-Bâbü's-sâbi' ve'l-hamsûn fi Ma'rifeti'l-havâtır ve Tafsîlehâ, 447

el-Bâbü's-sâmin ve'l-hamsûn fi Şerhi'l-hâl ve'l-maķâm ve'l-farķ Beynehümâ, 453

el-Bâbü't-tâsi' ve'l-hamsûn fi'l-işâret ila'l-maķâmât 'ale'l-ihtisâr, 457

el-Bâbü's-sittûn fî zikri işârâti'l-meşâyih fi'l-maḳâmât 'alâ't-tertib, 464

el-Bâbü'l-hâdî ve's-sittûn fî zikri'l-ahvâl ve Şerhihâ, 477

el-Bâbü's-sânî ve's-sittûn fî şerhi Kelimât-i Müşîrat ilâ Ba'dî'l-Ahvâl min Istilâhi's-sûfiyye, 494

el-Bâbü's-sâlis ve's-sittûn fî Zikri Şeyin mine'l-bidâyât ve'n-nihâyât. 503

Allah Te'âlâ Hazreti'nin 'avniyle bu babları tahrîr eyledim ve bu bâblarda ehl-i tasavvufun bazı 'ulûmunu ve ehvâllerini ve maḳâmalarını ve âdâblarını ve ahlâklarını ve mevâcidlerinin ğarâibini ve ma'rifetlerinin haḳâyıḳını ve tevhîdlerini ve daḳîḳ işâretlerini ve latîf istilâhlarını ve şerîf hikâyetlerini beyân eyledim. Hâl budur ki onların cemî' 'ulûm-i [10a] zevḳiyye ve 'ulûm-i 'irfâniyye ve 'ulûm-i vicdâniyyedir kemâ yenbeĝî lisân-ı ḳâl ile onu tahḳîḳ etmekten 'aḳl ve fehm ḳâsırdır. Zîrâ ki ol 'ulûm-i mevâhib-i rabbâniyye ve mefâtiḥ-i haḳḳâniyyedir ki Haḳ Subhânehû ve Te'âlâ onların sâfi sırlarına ve hâlis damîrlere inzâl eyleyip durur lâ cerem onlar dahî ol 'ulûma ve ol ahvâle ve ol maḳâmâta işâret eylediler tâ ki onları işiten kimsenin gönlüne şevḳ ve zevḳ hâsıl olup mâsivâllahtan münḳatı' olup Allah Te'âlâ Hazreti'ne müteveccih ola.

Ammâ bu ḳadar vardır ki şimdiki vaḳitte onların daḳîḳ 'ilimlerinin ekserî münderis olup resimlerinin haḳâyıḳı muntamıs olup durur. Nitekim Seyyidü't-tâife Cüneyd Bağdâdî ḳaddesallâhu sırrahu eydür: "Nice yıldan beri bizim 'ilmimizin döşeĝi dürülüp dürür biz onun kenarında söyleriz." İmdî şöyle bilgil ki Şeyh Cüneyd bu sözü kendi zamanında dedi. Hâl budur ki ol zaman 'ulemâ-i selef 'asrına ve tâbi'in zamanına yaḳîn idi bizim hâlimiz ne ola ki bizim zamanımız onlardan ırâḳ oldu ve zâhid 'âlimler ve kâmil 'arifler dahî az ḳaldı.

İmdî ey 'azîz ḳarındaşlarım! Şöyle bilin ki Şeyh Şihâbu'l-milleti ve'd-dîn bu sözü söyledi: "Şeyh Cüneyd Bağdâdî ve ehl-i tabaḳât zamanına zaman yaḳın iken imdî bizim hâlimiz nola ki bizim zamanımız onların zamanından ırâḳ olan zamandan dahî ırâḳ oldu ve zâhid [10b] 'âlimlerden ve kâmil 'ariflerden ve sâdık 'âşıklardan ve sâfi sûfilerden nâmu nişân belirmez oldu. Belki şimdiki zamanda tasavvufun meşâhidi ve me'âhidi ve mu'attal ve mesâdiri ve mevâdiri mesdûd diyâr ve merâsimi münderis, me'âlimi ve etlâli muntamıs oldu. Hattâ yaḳîn oldu ki tasavvufun aslı zâil olup mürtefi'

ola. Bundandır ki ehl-i tasavvufun ‘uşşâkı kulbe-i ahzânda mu‘tekif olup tasavvufun etlâli ve ‘urefânın nişânı münderis olduğu için mahzûn olup ağlarlar ve sûfilerin ehvâli ve ‘âriflerin ef‘âli mün‘akis olduğu için te‘essüf edip tazarru‘ ederler. Lâ cerem zamân böyle murûr eyleyip tasavvuftan aslâ nişân kalmayıp onun cemî‘ eseri münderis olsa gerek ne‘ûzu billah min zâlike’z-zamân ve ehlihi.”

Ve Şeyh Şihâbü’l-milleti ve’d-dîni nevverallâhu darîhâhû eydür: “Allah Te‘âlâ Hazreti’nden dileriz ki bu kitabı hayyiz-i kabûlde iykâ‘ eyleye.

والله المأمول أن يقابل جهد المقل بحسن القبول وهو المنعم بالتوفيق والمرشد إلى سواء الطريق وبالإجابة تحقيق²²

el-Bâbü’l-evvel fî Zikri Menşei ‘Ulûmi’s-Sûfiyye

Ya‘nî evvelki bâb sûfilerin ‘ilimlerinin menşei beyânındadır.

İmdî ey ‘azîz karındaşlarım! Şöyle bilin ki eş-Şeyhü’l-Ferdü’r-râsih ve’t-tavdu’s-şâmih mürşid-i ehli’t [11a] -tarîka ve mürebbî erbâbi’l-haķîka bahru’l-esrâr ve hayru’l-ebrâr ya‘nî eş-şeyh Şihâbü’l-milleti ve’d-dîni ‘Ömerü’s-Sühreverdî ravvehallahu rûhahû birevâyihî nesâyim-i qudsihi eydür: “Bize haber verdi Şeyhu’l-İslâm Ebû’n-Necîb ‘Abdulķâhir bin ‘Abdillâh bin Muhammed es-Sühreverdî sene sittîn ve hamsemie yılının Şevvâl ayında kendi lafzından imlâ eyleyip ayıttı: “Bize haber verdi eş-Şerîfü Nûrû’l-Hüdâ Ebû Tâlibi’l-Hüseyn bin Muhammed ez-Zeynebî ol eydür: Bize haber verdi kerîme binti Muhammed bin Ahmed bin Muhammed el-Merveziyye el-Mucâveratu bi-Mekketi harrasahallâhu Te‘âlâ ol eydür: Bize haber verdi, Ebu’l-Heşam bin Muhammed bin el-Mekkî el-Kuşmeyhenî ol eydür: Bize haber verdi, Ebû ‘Abdullah Muhammed bin Yûsufu’l-Firebriyyi ol eydür: Bize haber verdi, Ebû ‘Abdullah Muhammed bin İsmâ‘îl el-Buhârî ol eydür: Bize haber verdi, Ebû Kureyb ol haber verdi, Ebû Usâme’den ol haber verdi Bureyre’den. Bureyde haber verdi, Ebû Burde’den, ol haber verdi, Ebû Mûsâ Eş‘arî’den ki ol evvel Habeşe’ye hicret eyledi ondan Medîne’ye hicret eyledi şerrefehallâhu Hazreti Nebî’den üç yüz altmış hadîs rivâyet eyledi. Birisi budur ki ayıttı: Hazreti Nübüvvet ve Kemâl-i Risâlet-

²² Allah Teâlâ fakirin gayretlerini hüsn-i kabûl ile karşılması umulandır; başarı ile lütufta bulunandır, doğru yola iletendir; duâları kabûl etmeye lâyık olandır.

i Emîn Vahy-i Rabbânî ve Mûsil-i Kitâb-ı Âsumânî ve Mübelliği Menşûru Subhânî [11b] Hoca-i Enbiyâ Mazhari’z-Zât ve’l-Esmâ Habîb Muhammed Mustafâ ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm ayıttı:

إِنَّمَا مَثَلِي وَمَثَلُ مَا بَعَثَنِي اللَّهُ بِهِ كَمَثَلِ رَجُلٍ أَتَى قَوْمًا، فَقَالَ: يَا قَوْمِ إِنِّي رَأَيْتُ الْجَيْشَ بَعِيَّ، وَإِنِّي أَنَا النَّذِيرُ الْعَزِيمُ، فَالْتَجَاءُ، فَالْتَجَاءُ، فَالْتَجَاءُ،

فَأَطَاعَهُ طَائِفَةٌ مِنْ قَوْمِهِ، فَأُذِجُوا فَأَنْطَلَقُوا عَلَى مَهْلِهِمْ، فَجَاؤُوا مِنْهُمْ طَائِفَةٌ فَأَصْبَحُوا مَكَائِهِمْ، فَصَبَّحَهُمُ الْجَيْشُ فَأَهْلَكَهُمْ وَاجْتَنَحَهُمْ²³

“Benim benzerim ve beni kendisiyle size Allah’ın Nebî gönderdiği şeyin meseli, ancak şu adamın benzeri gibidir ki, o kavmine geldi de: “Ey kavmim! Ben şurada iki gözümle bir ordu gördüm. Görüyorsunuz, ben apaçık uyarıcıyım. Hemen kurtulmaya, hemen kaçmaya bakınız”, der. Bu haber üzerine kavminden bir tâife ona itaat ederek bütün gece vakar ve haysiyetle yürümüş ve kaçıp kurtulmuşlardır. Kavminden bir kısmı da onu yalanlamışlar da yerlerinde kalmışlardır. Bunun üzerine sabahleyin ansızın ordu onları basıp helak etmiş ve köklerini kazımıştır. İşte bu, bana itaat eden ve benim getirdiğime uyan kimse ile bana âsî olan ve benim getirmiş olduğum hakkı yalanlayan kimsenin meselidir.”

Hadîsin ma‘nası vallâhu e‘lemu bi-hakîkati kelâmi Habîbihî ve da‘îkat-i ma‘âlî rasûlihî Hoca-i Enbiyâ Habîb Muhammed Mustafâ ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm ‘adede ramli’l-gıfâr ve’l-hasâ eydür: “Ha‘îkâtte benim sıfat-ı ‘acibem ve mesel-i ğarîbem ve dahî şol nesnenin sıfatı ve meseli ki Ha‘ Subhânehû ve Te‘âlâ onun ile beni halâyıka Rasûl gönderdi ki ol evâmîr ve nevâhîdir şol kişi sıfatına ve meseline benzer ki ol bir kavme ‘uryân olup geldi ayıttı: “Yâ kavm gâfil olma[yı]n ki ben iki gözümle düşmân leşkerin gördüm imdî tahkîk ben size nezîr-i ‘uryânım. Benim sıdkıma ‘uryânlığım delâlet eder. Zîra ki ‘Arab’da ‘âdet şöyledir ki bir kavm bir yerde oturup bir didebân koyup ol didebâna ayıtsalar ki: “Sen düşmân görüncek gel bize haber ver nâgâh ol didebân düşmân leşkerin görse ‘uryân olup başına toprak [12a] saça saça feryâd eyleyip kavmine gelip eydür ki:

²³ Buhârî, “Rikâk”, 26, “İ’tisâm”, 2.

يا قوم إني رأيت الجيش بعيني وإني أنا النذير العريان²⁴

Zîrâ ki ‘uryân olduğu yâ bundan ötürüdür ki düşmân onu tutup nesi varsa alıp ‘uryân etmiş ola veyâhud bundan ötürü ola ki düşmân yakın gelmiş ola bundan ötürü yeğnicek olayım diye ‘uryân olur tâ kavmine tez varıp haber vere tâ ki ol kavm düşmân gelmeden hazırlanıp düşmândan halâs olalar. Şeyh Fuḳâ’î *Mesâbîh* şerhinde eydür: “Nezîr ‘uryân bir kişidir Haş‘am kabîlesinden Zu’l-huleysâ gününde ‘Avf bin ‘Âmir ona hamle eyleyip onun ve ‘avretinin ellerin kesip nesi varsa alıp onu ‘uryân eyledi. Ol kişi ‘uryân olup kavmine gelip haber verip ayıttı ki:

يا قوم إني رأيت الجيش بعيني وإني أنا النذير العريان²⁵

Habîb-i Rabbü’l-‘Âlemîn Muhammed Mustafâ ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm ilâ ebedi’l-âbidîne bununla darb-ı mesel eyleyip ayıttı: “Tahkîk benim sıfatım ve meselim ve dahî şol nesnenin sıfatı ve meseli ki Haḳ Subhânehû ve Te‘âlâ beni onun ile ‘âlame Rasûl gönderdi şol kimse sıfatına ve meseline benzer ki ol ‘uryân olup bir kavme gelip ayıttı: “Yâ kavm tahkîk ben iki gözümle düşmân leşkerin gördüm imdî işte ben size nezîr-i ‘uryânım [12b] iki gözümle gördüm dedi bana işâret eyledi ki her ne ki haber verdi ol muhakkaktır onda zan ve şek ve gümân yoktur ve dahî ‘uryân olmaḳ delâlet eder ki düşman yakın gelmiş ve iş be-ğayet düşvâr olmuştur. İmdî ey kavm, düşmandan kurtulun kurtulun diye tekrâr eyledi te’kîd için ol kavmden bir bölüğü onu tasdîk edip gece içinde göçtüler yâb yâb gidip düşmandan halâs oldular ve ol kavimden bir tâife onu tekzîb edip yataklarında yattılar lâ cerem düşmân leşkeri sabah vaktinde gelip onları asılları ve kökleri bile kırıp helâk eyledi. Benim ve benim getirdiğimin meseli dahî buna benzer ve ey ‘azîz karındaşım! Şöyle bilgil ki bu teşbîh teşbîh-i mürekkeb bi’l-mürekkebdir. Hatta eğer bundan bir kayd fevt olsa teşebbüh tamâm olmaz ve dahî şöyle zan eyleme ki bu hadîste iki temsîl ola bir temsîl meb‘ûs ve bir temsîl meb‘ûs bihi ola belki bu hemen bir temsîldir. İne Zeyden ve ‘Amran kâimânı kabîlindedir.

²⁴ Ey kavmim! Ben şurada iki gözümle bir ordu gördüm. Görüyorsunuz, ben apaçık bir uyarıcıyım.

²⁵ Ey kavmim! Ben şurada iki gözümle bir ordu gördüm. Görüyorsunuz, ben apaçık bir uyarıcıyım.

İnne Zeyden ve ‘Amren kâimün kabîlinden değildir, vallâhi e‘lemu bi-esrârihî kelâmihî ve dahî mahremi:

دَنَا فَتَدَلَّى فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى²⁶

Habîb Muhammed Mustafâ ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm ilâ yevmi’l-haşri ve’l-cezâi şöyle buyurur ki:

إِنَّ مَثَلٌ وَمِثْلٌ مَا بَعَثَنِي اللَّهُ بِهِ مِنْ أَلْهُدَى وَالْعِلْمِ كَمَثَلِ

[13a]

عَيْثِ أَصَابَ أَرْضاً فَكَانَتْ مِنْهَا طَائِفَةٌ طَيِّبَةٌ، قَبِلَتْ الْمَاءَ فَأَنْبَتِ الْكَلَأَ وَالْعُشْبَ الْكَثِيرَ مِنْهَا وَكَانَ مِنْهَا أَجَادِبٌ أَمْسَكَتْ
الْمَاءَ فَتَفَعَّ اللَّهُ بِهَا النَّاسَ فَشَرِبُوا مِنْهَا وَسَقَوْا وَزَرَعُوا. وَأَصَابَ طَائِفَةٌ مِنْهَا أُخْرَى، إِنَّمَا هِيَ قَيْعَانٌ لَا تُمْسِكُ مَاءً وَلَا تُنْبِتُ كَلَأً
فَذَلِكَ مَثَلٌ مِنْ قُفَّةٍ فِي دِينِ اللَّهِ، وَنَفَعَهُ بِمَا بَعَثَنِي اللَّهُ بِهِ، فَعَلِمَ وَعَلَّمَ، وَمِثْلٌ مَنْ لَمْ يَرْفَعْ بِذَلِكَ رَأْساً وَمِمَّ يَقْبَلُ هُدَى اللَّهِ الَّذِي
أُرْسِلْتُ بِهِ²⁷

“Allah'ın benimle göndermiş olduğu hidâyet ve ilim, yeryüzüne yağın bol yağmura benzer. Yağmurun yağdığı yerin bir bölümü verimli bir topraktır: Yağmur suyunu emer, bol çayır ve ot bitirir. Bir kısmı da suyu emmeyip üstünde tutan çorak bir yerdir. Allah burada biriken sudan insanları faydalandırır. Hem kendileri içer hem de hayvanlarını sular ve ziraatlarını o su sayesinde yaparlar. Yağmurun yağdığı bir yer daha vardır ki, düz ve hiçbir bitki bitmeyen kaypak ve kaygan arazidir. Ne su tutar ne de ot bitirir. İşte bu, Allah'ın dininde anlayışlı olan ve Allah'ın benimle gönderdiği hidâyet ve ilim kendisine fayda veren, onu hem öğrenen hem öğreten kimse ile buna başını kaldırıp kulak vermeyen, Allah'ın benimle gönderdiği hidâyeti kabul etmeyen kimsenin benzeridir.”

hadîsin ma‘nası vallâhu e‘lemu oldur ki: “Sultâni’l-kevneyn berzahu’l-hadrateyn mir’âtü’t-arafeyn, mecellu’s-şarkeyn ve’l-ğarbeyn, zübdetü’l-‘âlemeyn ve melcau’s-sakaleyn Habîb Muhammed Mustafâ ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm ‘adede’r-ramli ve’l-hasâ eydür: “Tahkîk şol nesnenin sıfatı ve meseli ki Haq Subhânehû ve Te‘âlâ beni

²⁶ en-Necm 53/9.

²⁷ Buhârî, “İlim”, 20.

onun ile halâyıka Râsûl gönderdi ki ol hidâyettir ve ‘ilimdir. Şol yağmura benzer ki ol yağmur hâcet vaktinde ve sular az olduğu vakit yağıp yere yetiše. İmdî ol yerden bir pâre yer pâk ve latîf ve yumuşak olup ol yağmur suyunu kabûl eyleyip türlü türlü çok otları bitirir ve ol yerden bir tâife yer ihâzât ya’nî gölcükler olup ol yağmur suyunu imsâk eder. Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ onun envâ‘i menâfi‘i ile halâyıka intifâ‘ ettirir meselâ kendileri içerler. [13b]

Ve davarların su verir ki ve dahî ol suyla yerler su verip ekinler ekerler”. *Müslim Buhârî*’de ihâzât mahalline ecâdib vâki‘ olup durur.

Ûâdî eydür: “Rivâyet-i sahiha dahî ecâdibdir” der. İmdî ecâdib cem‘i ecdebdir. Ecdeb şol yerdir ki onda ot bitmeye ve ol yerden bir tâife yer kî‘ân ya’nî düz ve çorağlı yer olup ol suyu kabûl eyleyip otlar bitirmez. İmdî işte bu üç kıt‘a yer üç tâifeye benzer emmâ ol yer ki ol yağmur suyunu kabûl eyleyip enva‘ ile otları bitirir şol kimseye benzer ki ol Allah Te‘âlâ’nın dîninde fakîh ola ya’nî elfâz-ı vecîzededen me‘ânî kesîra istinbât eyleyip ‘âlim-i rabbânî olup ‘ilmiyle ‘amel eyleyip ol ‘ilmi halâyıka ta‘lîm eyleye. Ve şol yer ki ihâzât olup suyu imsâk edip ondan halâyık envâ‘ ile intifa‘ edeler şol kimseye benzer ki ol ‘âlim olup ‘ilmiyle ‘amel etmeyip ‘ilmi halâyıka ta‘lîm eyleye ve şol yer ki ol yağmur suyunu kabul etmeye ve onda otlar dahî bitmeye ve halâyık ondan asla intifâ‘ etmeyeler şol kimseye benzer ki ol ‘ilmi öğrenmeye ve halâyıka ‘ilmi ta‘lîm etmeye”.

İmdî ey ‘azîz qarındaşım! Şöyle bilgil ki Hazreti Nebî ‘aleyhi’s-selâm ‘ilmi yağmura ve ‘ilm ile intifâ‘ edeni arz-ı tayyibe teşbîh eyledi ve ‘ilm ile intifâ‘ etmeyi arzi kı‘âne teşbîh [14a] eyledi. İmdî bu teşbîhât-ı müctemi‘adır. Buna teşbih-i müferrağ derler. Eved evlâ budur ki bu teşbîh teşbîh-i mürekkeb bi’l-mürekkebdir zîrâ ki bu teşbîh teşbîh-i vâhiddir zîrâ ki Hazreti Nebî ‘aleyhi’s-selâm gökten inen vahyi nef‘i zâhir olan kimseye ve nef‘i zâhir olmayan kimseye teşbîh eyledi şol yağmura ki gökten iner şol yere ki ol yağmurun ol yerde nef‘i zâhir ola ve dahî şol yere ki ol yağmurun ol yerde nef‘i zâhir olmaya.

İmdî Rasûl ‘aleyhi’s-selâm ‘ilmi yağmura teşbîh eyledi zîrâ ki ‘ilim ile kalb-i meyyit hayat bulur, kuru yerler yağmur ile hayat bulduklarınleyin ve dahî şöyle bilgil ki Hazreti Nebî ‘aleyhi’s-selâm bununla darb-ı mesel ettiğinden murâd nihâyet tevdîhdir

ve ğâyet telvîhdir. Zîrâ ki darb-ı mesel hafiyi celiye teşbîh etmek ile hâsıl olur. Vallâhu e'lemu bi-haĳîkat-i kelâmihî ve haĳîkat-i kelâmi Rasûlihî ve daĳîkat-i maĳâl-i rasûlihî.

اللهم أفرغ علينا سجال أسرار نبيك المطهر وحببيك المنور واحشرنا في زمرة وأدخلنا تحت لواء شفاعته وصل عليه وعلى آله

وأخاير عترته وذخاير عشيرته²⁸

İmdî ey 'azîz ĳarındaşım, şöyle bilgil ki gavsü'l-eĳtâb el-mütehalla bi's-süneni ve'l-âdâb, muhyi's-sünneti, ĳâmiü'l-bid'ati, kehfü'l-ümmeti, zahrü's-sünneti, fasîhü'l-lisâni, melîhü'l-beyâni, cemâlü'l-'urefâi, fahrü'l-udebâi, âyetullâhi fi'l-beyân ve't-tıbyân [14b] rahmetullâhi Te'âlâ fi külli mekânin eş-Şeyh Şihâbü'l-mille ve'd-dîn 'Ömeru's-Sühreverdî ravvehallahu rûhahu eydür: “Şöyle bilgil ki Hoca-i Enbiyâ Mazharü'z-zâti ve'l-esmâi Habîb Muhammed Mustafâ 'aleyhi's-selâm ilâ yevmi'l-fasli ve'l-ĳazâ getirdiĳi nesneyi ki ol 'ilimdir ve hüdâdır ĳabul etmeyi Haĳ Subhânehü ve Te'âlâ esfâyı ĳulûbe ve ezĳâyı nufûse müyesser eyleyip durur. İmdî ĳalbin safâsının tefâvütü ve nefsin tezkiyesinin tefâvütü ve fâidenin ve nef'in tefâvütünde zâhir olur pes ĳulûbden ba'zısı arz-ı tayyibe mesâbesindedir ki ol yer kelâ ve 'aşub-i kesîr bitirir. İmdî onun gibi yer meselidir şol kimsenin ki evvel 'ilm ile kendisi intifâ' edip hidâyet bula ondan sonra onun 'ilmi ona tarîĳ-i ĳavîme hidâyet vere ki ol Hazreti Nebî'nin 'aleyhi's-selâm eĳvâlinde ve ef'âlinde ve ehvâlinde ve âdâbında zâhirinde ve bâtımında mütâbe'at-ı tammedir ve dahî ĳulûbden ba'zısı ihâzât mesâbesindedir ya'nî göller gibidir ki onda sular cem' olup halâyıĳ ondan envâ'-i menâfi' intifâ' ederler. Pes sûfilerden ve şeyhlerden zâhid 'ulemânın nefsleri müzekkâ olup ĳalpleri musaffâ oldu. Lâ cerem onlar dahî mezîd fevâid ile muhtas olup onların gönülleri ihâzât oldu. Lâ cerem onlardan halâyıĳ envâ'-i menâfi' intifa' ederler.

Mesrûĳ radiyallâhu 'anh [15a] Ashâb-ı Rasûlü ihâzât gibi buldum zîrâ onların gönülleri vâ'î idi ya'nî 'ilm ve hikmet hıfz eyleyici idi. Lâ cerem ol gönüller dahî ev'ibe-i 'ulûm oldu safâyı fuhûm ile 'Abdullah bin el-Hasan radiyallâhu 'anh eydür: “Ol vaĳit ki

²⁸ Allah'ım, Senin Pak Peygamberinin ve Nûrlu Sevgilinin sırlarını bize ver. Bizi O'nun zümresinde topla ve şefaât sancaĳı altına al. O'nun Âline, Ashâbına, Aşiretinin deĳerli üyelerine salât ü selâm olsun.

“Onu size bir ibret yapalım ve belleyici kulaklar bellesin diye”

âyeti nâzil oldu. Hazreti Nebî ‘aleyhi’s-selâm İmâm-ı ‘Ali’ye ayıttı: “Yâ ‘Ali! Hağ Te‘âlâ Hazreti’nden diledim ki senin kulağını vâ‘î eyleye, ya‘nî sana bir vech ile kuvvet vere ki gerekli nesneyi işiterek hıfz eylesin, ondan sonra onu unutmayasın. İmâm-ı ‘Alî ayıttı: “Ol vağitten beri işittiğim nesneyi unutmadım.” ‘Âyetin ma‘nâsı vallâhu e‘lemu demek olur ki Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ eydür: “Bizim fi‘l-i ‘acîbimizi ya‘nî tûfân-ı Nûh’un mü‘minleri kırtarıp kâfirleri ğarğ ettiğimizin ‘ibretleri şol kulağ hıfz eder ki ol vâ‘î ola ya‘nî onun şânından ola. Gerekli nesneyi ve vâcib olan nesneyi hıfz etmek onu tezekkür edip ve onda tefekkür edip onun mücebince ‘amel etmek ile

dedi. Tenkîr ile buna işâret etmek için ki bu sıfatlı kulağ azdır. Eved hâl budur ki ne kadar az ise dahî cemm-i ğafirin halâsına sebep olur. Ebû Bekir el-Vâsîtî radiyallâhu ‘anh eydür: “Ol kulağlar şol kulağlardır ki Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ Hazreti’nin esrârını Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ Hazreti’nden [15b] vâsitasız işitip dururlar ve yine onculayın Ebû Bekri’l-Vâsîtî ayıttı: “Ol kulağlar şol kulağlardır ki işittikleri nesne ma‘denlerinden işitip hıfz eyleyicilerdir.” Lâ cerem müşâhede ettiklerinden ğayrının kelâmı kulağlarında yoktur ve onların kulağları müşâhede ettiklerinden ğayrının kelâmından hâlîdir, ondan ğayrıya hiç kulağlarını ışğâ etmezler. İmdî tabâyı‘ın ızdırâb değildir illâ cehlindedir. İmdî sûfilerin gönülleri vâ‘îdir zîrâ ki onlar dünyâda zâhid oldular, esas tağvâyı muhkem ettiklerinden sonra lâ cerem tağvâ sebebiyle onların nefisleri müzekkâ oldu ve zühdlere sebebiyle gönülleri sâfi oldu. Lâ cerem onlar zühdü tahkîk ettikleri sebebiyle şevâğil-i dünyâdan halâs olup bâtınlarının mesâmmı açılıp gönüllerinin kulağları işitti. İmdî şöyle bilgil ki ‘ulemâ-i ehl-i tefsîr ve ‘ulemâ-i ehl-i hadîs ve fuğehâ-i İslâm kesserallahu emsâlehum fi‘l-‘âlemîne vağtâki ‘ilmi Kitâb ile ve Sünnet ile ihâtâ eyleyip Kitap’tan ve Sünnet’ten ehkâm-ı kesîra istinbât ettiler ve hevâdis-i müteceddidi nusûsdan usûle red eylediler. Lâ cerem Hağ Subhânehû ve

²⁹ el-Hâkka 69/12.

³⁰ A.g.e.

Te‘âlâ Hazreti bunların sebebiyle dîni hıfz eyledi. İmdî [16a] ‘ulemâ-i tefsîr vech-i tefsîr ve ‘ilm-i te’vîl ve luğatde ‘arabî ‘urbânın mezheblerini ve nahvin ve tasrîfin ğarâyibini ve kıssaların usûlünü ve kıraatların vücûhunun ihtilâfını bilip bunlarda kitaplarda tasnîf ettiler. Lâ cerem bunların sebebiyle ‘ilimler ümmet üzerine ğık olup âsân oldu ve ‘ulemâ-i ehl-i hadîs dahî sahîh ile hisânın arasını temyîz eylediler, râvîleri bilip esâmî-yi ricâli zabt edip cerh ile ve t‘adîl ile hükmettiler. Hadîsin sahîhi saķîminden mümeyyez ola. Lâ cerem bunların sebebiyle tarîķ-i rivâyet ve tarîķ-i sened ma‘lûm olup mahfûz oldu. Sünnet dahî halelden mahfûz oldu ve fuķehâ dahî nusûsdan ahkâm istinbât ettiler ve mesâilde tefrî‘ât ettiler ta‘lîl eyleyip furû‘-i usûle red eylediler. ‘İlel-i cevâmi‘a sebebiyle ve hevâdis istî‘âb eylediler. Hüküm nusûs ile pes ‘ilm-i fıķıhdan ve ‘ilm-i ehķâmıdan ‘ilm-i usûl fıķhı müteferri‘ oldu ve dahî ‘ilm-i hilâf müteferri‘ oldu ve ‘ilm-i hilâfden dahî ‘ilm-i cedel müteferri‘ oldu ve cümle-i ‘ilm fıķıhdandır. ‘İlm-i ferâiz dahî pes bundan lâzım geldi. ‘İlm-i hisâb ve ‘ilm-i cebr ve ‘ilm-i muķâbele pes şerî‘at bunların sebebiyle mütemehhed olup kuvvet buldu. Ve dîn-i Hanefî dahî müstakîm oldu ve ‘ilm-i Nebevî Mustafavî müteassıl olup müteferri‘ oldu pes arâzî ķulûb-i ‘ulemâ kelâ [16b] Ve ‘uşb-u kesîr bitirdi. Miyâhı hayât ķabûl ettikleri sebebiyle ki ol miyâh ‘ilim ve miyâh hikmettir. Nitekim Haķ Te‘âlâ buyurur:

أنزل من السماء ماء فسألت أودية بقدرها فاحتمل السيل زيدا رابيا³¹

“Gökten bir su indirdi de vadiler, kendi miktarlarınca sel olup aktılar. Sel de suyun yüzüne çıkan bir köpük yüklendi. Bir zinet eşyası veya bir değerli mal yapmak için, ateşte üzerini körükledikleri madenlerden de onun gibi bir köpük meydana gelir. İşte Allah hak ile batılı böyle çarpıştırır. Fakat köpük atılır gider, insanlara faydası olan ise yerde kalır. İşte Allah böyle misaller verir”.

Ya‘nî Haķ Subhânehû ve Te‘âlâ haķ nesneye ve bâtil nesneye darb-ı mesel eyleyip ayıttı:

ماء أنزل من السماء³²

³¹ er-Ra‘d 13/17.

³² A.g.e.

Ya'nî ol pâdişâh şol pâdişâhdır ki gökten ya'nî buluttan ve yâhud gök tarafından yağmur indirdi derelere, ol dereler dahî miqdârına göre aqtı ya'nî ol yağmur suyu büyük derede ol derenin miqdârına göre aqtı ve küçük derede dahî ol derenin miqdârına göre aqtı dahî ol derenin seyli köpük getirdi. Ol köpük kendinin üzerine 'âlî olduğu hâlde emmâ ol köpük tezcek kuruyup gider zîrâ ki ol yağmur suyundan hâsıl olan sel onu götürüp atar ol dahî onda tezcek mahvolup gider. Lâ cerem Hağ Subhânehû ve Te'âlâ hağ nesneyi ifâdede ve sâbit olup durmakta yağmura benzetti ki ol yağmur gökden ine dahî derelerde seller olup hâcet ve maslahat kadar halâyık onun ile envâ'-i menâfi' intifâ' edeler. İmdî ol yağmur suyunun ba'zısı menâbi'inde sâbit olup ba'zısı 'urûk-ı arzda aqıp aqar pınarlara varır ve kuyu pınarlara varır ve dahî bürgelere varır ve bâtil nesnenin nef'i olmayıp tiz zâil olup [17a] gitmekte onu köpüğe benzetti ki ondan aslâ fâide olmayıp tezcek zâil olup gider İmâm Kutebî rahmetullâhi 'aleyh eydür:

فاحتمل السيل زيدا رابيا³³

dan murâd darb-ı meseldir ki Hağ Subhânehû ve Te'âlâ hağ nesne için ve bâtil nesne için darb-ı mesel eyleyip ider ki egerçiki bâtil nesne hağ nesne üzerine zâhir olur bazı evkâtde eved sehl-i zaman içinde zâil olup mahvolur şol köpük gibi ki su üzerine çıkar velâkin sehl-i zamânda gine mahvolup gider.

İbn-i 'Abbâs radiyallâhu anhümâ eydür: “Hağ Subhânehû ve Te'âlâ

أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً³⁴

dediğinden murâd 'ilmdir.

فَسَأَلْتُ أُوْدِيَةَ بِقَدْرِهَا³⁵

dediğinden murâd gönüllerdır”. Ebû Bekir Vâsıtî radiyallâhu anh eydür: “Hağ Subhânehû ve Te'âlâ bir sâfi dürdânesi halk eyledi ve o ona sıfat-ı celâl ile nazar

³³ A.g.e.

³⁴ A.g.e.

³⁵ A.g.e.

eyleyip ol dürdânesi Hağ Te‘âlâ Hazreti’nden utanıp terledi. Zîrâ ki hayâtta binye şart değıldir. Ondan sonra ol su her gönüle ağıtı ol gönlün kıbiliyyeti miğdârı imdı gönüllerin safâsı ol su yetiştigi miğdârı olur İbn-i ‘Atâ radiyallâhu ‘anh eydür:

أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً³⁶

dediğı darb-ı meseldir ki Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ onunla kıllarına darb-ı mesel eyledi yâ‘ni vağıtâ ki seyl derelerde ağısa ol derelerde necâset kıalmaz belki ol su ol necâseti alıp giderir ol dereler pâk eyler hemçünân [17b] şol nûr ki Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ ezelde onu kıllarına tağısım eyleyip durur. İmdî vağıtâ ki ol nûr-i ezeli ezelden ağıp gönüle vâsıl olsa ol gönülde ğaflet-i ğayr-i meziyye ve zulmet-i tabi‘iyye ve küdürât-ı nefsâniyye kıalmaz. Pes ol gönül mâsivâ-yı Hazret muhabbeti küdürâtından pâk olup musaffâ ve mücellâ olup münevver olur.

أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً³⁷

dediğı demek olur ki ol nûr ki ezelde tağısım olup dururdu ezeli göğünden inip gönüllere vâsıl olur

فَسَأَلَتْ أُودِيَةَ بِقَدَرِهَا³⁸

yâ‘nî ezelde ne kadar ki ol gök ile kıasım olmuş idi ol kadar ol gönüle vâsıl olur. İmdî şol küdürât ki mâsivâ-yı Hazret muhabbetinden gönüle yetişip dururdu ol nûr vâsıtasıyla gider. Lâ cerem ol gönül cemî‘ küdürâtta pâk olup cemî‘ bâtıllar gidip onda hağâyık bâğı kalır ba‘zılar iderler:

أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً³⁹

dediğı demek olur ki ol pâdişâh şol pâdişâhtır ki gökden envâ‘ ile kerâmetler indirdi gönüllere. Pes her gönül nasibi miğdârı aldı. İmdî her gönül ki nûr-i tevfiğ ile müebbed ola ol gönülde tevhiğ çerâğları yanar ve şol gönül ki tevhiğ nûru ile müebbed olmuş

³⁶ A.g.e.

³⁷ A.g.e.

³⁸ A.g.e.

³⁹ A.g.e.

olsa onda ma‘rifet çerâğları yanar ve şol gönül ki hidâyet nûru ile müzeyyen olmuş olsa onda [18a] envâr-ı mâ‘rifet zâhir olur ve her gönül ki onda ‘aşk odu yanmış olsa onda şevk yanıkları zâhir olur ve şol gönül ki onda şevk yanıkları gidip sırf şevk odu kalmış ola onda cemâl-i samediyet âfitâbı tulû‘ eyleyip işrâk eyler. Fahrü’l-müteahhirîn eş-Şeyh Necmü’l-milleti ve’d-dîn *İşârât*’ında eydür:

أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً⁴⁰

dediği demek olur ki ol sultân şol sultândır ki gönüller göğünden muhabbet ve ‘aşk suların nefisler derelerine indirdi. Ol dereler dahî kaderlerince akip ahlâk-ı zemîme-i nefsâniyye köpükleri ve dahî sıfât-ı behîmiyye-i hayvâniyye köpüklerini getirip mahv eyledi ve dahî ervâh göğünden envâr-ı cemâl müşâhedeşi suyunu gönüller deresine indirdi. Ol dereler dahî kaderlerine aqtı. Evsâf-ı beşeriyye ve ahlâk-ı insâniyye köpüklerini götürüp mahv eyledi. Ve dahî ol sultân göğünden envâr-i cemâl kuşûf suyunu ervâh derelerine indirdi. Ol dereler dahî kaderine akip enâniyyet-i rûhâniyye köpüklerini götürüp mahv eyledi ve dahî ceberut göğünden tecellî sıfât-ı ulûhiyye suyunu esrâr derelerine indirdi. Ol dereler dahî kaderlerince akip vücûd-i mecâzî köpüklerini getirip mahv eyleyip vücûd-i hakîkî isbât eyledi. Vallâhu e‘lemu bi-esrâr-i kelâmihî.

Ve ba‘zılar eydürler:

أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ⁴¹

dediği demek olur ki: “Haq Subhânehû [18b] ve Te‘âlâ envâ‘ ile ‘atâlar ‘âlimlerin gönlüne in‘âm eyleyip indirdi. Pes her gönül miqdarınca ol ‘atâdan aldı. Lâ cerem ‘ulemâ-i ehl-i fiqh ve ‘ulemâ-i ehl-i hadîs ve ‘ulemâ-i ehl-i tefsîr gönülleri kadarınca aqdı ve sûfilerin ‘âlimleri ki haqâyık-ı takvâya yetişip dünyâda zâhid olmuş olalar. Onların gönlü dahî kaderince aqtı ve şol kimsenin ki bätını dünyâ muhabbetiyle ve mansıb muhabbetiyle ve halâyık arasında ‘izzet muhabbetiyle mülevves olsa onun gönlü dahî miqdarınca akip ‘ilimden bir pâre taraf-ı sâlih aldı. Eved haqâyık-ı

⁴⁰ A.g.e.

⁴¹ A.g.e.

‘ulûmdan mahrûm kaldı ve şol kimse ki dünyâ muhabbetinden âzâd olup ağıâr hâr-u hâşâklarından gönlünü pâk eylese gönlü deresi kanıyıp türlü türlü ‘ilm suları akıp onun gönlünde cem’ olur. Lâ cerem onun gönlü güller gibi olur ki cem’i halâyık ondan intifa’ ederler. Hasanü’l-Basrî radiyallâhu ‘anh: “Âlim oldur ki dünyâda zâhid olup cemi’ halâyıktan münkatı’ olup Hağğa müteveccih ola.” İmdî şöyle bilgil ki sûfiler dünyâda zâhid olup ‘ilm-i dirâseti öğrendiler pes ol ‘ilim ile ‘amel eylediler. Lâ cerem Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ ‘ilm-i virâseti in‘âm eyledi. İmdî onlar ‘ulemâ-i ehl-i zâhir ile bilebilir onların ‘ilmlerinde ve onlardan mümeyyiz oldular ‘ilm-i virâset ile. İmdî şöyle bilgil ki dîn ‘ilmi, ‘ilm-i virâsettir onunla [19a] kişi dinde fağih olup âlim olur. Nitekim Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ buyurur:

فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ⁴²

*“Bununla beraber müminlerin hepsinin birden topyekün savaşa katılmaları uygun değildir. Her kabileden bir kısım insanlar da din ilimlerinde derinleşmeli ve kabileleri savaştan dönüp gelince onları uyarmalıdır ki, böylece Allah'ın azabından sakınırlar”.*⁴³

âyetin mâ’nâsı vallâhu e’lem oldur ki: Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ niçin mü’minlerin cemâ‘at-ı kesîrasından şehirlerden ve kıyâyerlerden ve kabîlelerden cemâ‘at-ı kalîle çıkmazlar feğâhet kesb etmek için ve tahsil-i ‘ilm etmek için tekellüfler çekip, zahmetler çekmezler. İş bu niyet üzerine ki tahsil-i ‘ilm tahsil-i feğâhetten sonra kıavimlerine gine rücû’ etseler onlara va‘azlar ve nasîhatler edip onları Allah Te‘âlâ Hazreti’nin ‘ikâbından korkutup anlara irşâd eyleyeler. Ba‘zılar eydür: “Pes bu âyet nâzil oldu şol vağit ki ğazâdan mütehâlliflerin hağğında tehdîd âyetleri nâzil oldu. Mü’minlerin cemî’sini ğazâyâ çıkıp Rasûl ‘aleyhi’s-selâm’ı Medîne’de yalnız kıoydular, gittiler. Kıur’ân öğrenmekten ve tahsil-i ‘ilm etmekten münkatı’ oldular. Lâ cerem, Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ ayıttı: “Niçin mü’minlerin cemâ‘at-ı kesîrasından azıcık cemâ‘at ğazâyâ gidip bir tâife Rasûl Hazreti’nin huzûrunda muğtîym olmazlar tâ ki Hağ Te‘âlâ’nın dîninde feğâhet kesb eyleyip Habîb Muhammed Mustafâ’dan şerâyi’ ve ahkâm öğreneler vağtâ ki ğazâyâ giden kıavimler ğazâdan gelseler onları

⁴² et-Tevbe 9/122.

⁴³ A.g.e.

Hağ Te‘âlâ’nın ‘ikâbından [19b] korkutup ideler ki: “Sizden sonra Hağ Te‘âlâ Rasûl Hazreti’ne işbunun gibi nesnelere indirdi, ola ki ol kavm evâmire imtisâl ve nevâhîden ictinâb edip Hağ Te‘âlâ’nın ‘ikâbından havf edeler ve İmâm Fahrü’r-râzî kıddesallâhu sırrahû ve nevvera damîrahû *Tefsîr-i Kebîr*’de eydür: “Bu âyetin mâ-hasal ma‘nâsı oldur ki Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ eydür: “Mü’minlere câiz değildir ki cemî‘si ğazâyâ gidip Rasûlümüzü yalnız kıoyalar belki vâcip oldur ki mü’minler iki bölük olalar bir bölüğü ğazâyâ çıkalar ve bir bölüğü Habîb Hazreti’nde kıalalar. Zîrâ ki İslâm ol vakitte muhtâc idi cihâda ve kıahr-i kıüffâra ve dahî muhtâcdı bir bölük kavm-i Rasûl Hazreti’nde durup şerâyi‘ öğrenip tekâlîf öğrenmeye tâ kı ğâiblere ol şerâyi‘i ve ol tekâlîfi öğretip yetiştireler tâ kı tefeķķuh munķatı‘ olmaya. Zîrâ ki tefeķķuh, cihâd-ı ekberdir. Zîrâ ki hüccet ile cihâdın eseri a‘zamdır kıılıç ile cihâddan.

Lâ cerem ğazâyâ kııkamaz tâife nâibleri olurlar. Hazreti Nebî ile bâķi kıalan tâifenin ve Hazreti Nebî ile bâķi kıalan tâife dahî nâibleri olurlar. Ğazâyâ kııķan tâifenin bütün ile tamam olur emrullah vallâhu e‘lem. Ve *‘Uyûnu’t-Tefâsîr*’de eydür: “Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ bu âyeti inzâl eyledi mü’minleri tahrîd etmek için ki vatanlarından kııkıp ğurbete düşeler, ‘ilm-i nâfi‘ [20a] taleb eyleyip sahîh niyyet ile ve sâdıķ ğarad ile ki ol kıavimlerini inzâr edip onları sevâba irşâd etmektir ve onlara hayır nesnelere ile nasîhat etmektir. Tesaddur-i kıasd için ve şehirlerde tere‘us-i kıasd etmek için değildir. Ve dahî melâbis-i fâhire ve merâķib-i seniyye ve metâ‘im-i lezîze ve menâķih-i şehiyye ve menâsib-i ‘aliyye kıast etmek değildir ve dahî kıullar ve mahbûbe câriyeler tahsîl etmek için değildir ve dahî mübâhase edip Müslümanları îzâ edip tekebbürlük etmek için değildir zîrâ ki bu kıast için ‘ilim tahsîl eylemek kıişi âhiret sevâbından mahrûm eyleyler. Nitekim Hoca-i Enbiyâ Muhammed Mustafâ ‘aleyhi’s-selâm buyurur ki:

من تعلم علما مما يتبعى به وجه الله لا يتعلمه إلا ليصيب به عرضا من الدنيا لم يجد عرف الجنة اي ربحها⁴⁴

“Azîz ve celîl olan Allah’ın hoşnutluğunu kazanmaya yarayan bir ilmi, sırf dünyalık elde etmek için öğrenen kimse, kıyamet günü cennetin kokusunu bile alamaz”.

⁴⁴ Ebû Dâvûd, “İlim”, 12.

hadîsin ma'nâsı vallâhu e'lemu demek oldur ki kim ki Hağ Te'âlâ'nın rızâsı talep olunacak 'ilimden nesne öğrense ve ol 'ilmi öğrendikten murâdı hemen dünyâ metâ'ın hâsıl etmek olsa kıyâmet gününde ol kişi Cennet kokusunu çoğmaya.

İmdî ey 'azîz qarındaşım! Şöyle bilgil ki bundan murâd ol değildir ki bu sıfatlı kişi Cennet'e girmeye zîrâ ki 'usâti mü'minîn elbette Cennet'e girseler gerek

ولو بعد حين⁴⁵

belki şolqavmi ki kıyâmet korkusundan ve Cehennem 'azâbından emîn olunmuşlardır kıyâmet günü olunca kabirlerinden çıktıkları gibi [20b] Hağ Subhânehû ve Te'âlâ Cennet'ten bir latîf râyiha onlara göndere onları rahat etmek için ve dahî onlara beşârat etmek için ki siz Hağ Subhânehû ve Te'âlâ Hazreti'nin 'iğabından emînlersiz. İmdî ol sıfatlı kişi bu râyihadan mahrûm ola vallâhu e'lemu ve Şeyh necmü'l-milleti ve'd-dîn *Te'vilât*'ında eydür: "Bu âyette Hağ Subhânehû ve Te'âlâ kullarının havâssını kendi hazerâtına sûreten ve ma'nen rihlet etmeye kandırdı. Ammâ sûretâ rihlet oldur ki evlerinden ve şehirlerinden çıkıp talep eyleyeler. Ehl-i kemâl ki onlar kâmilîn ve mükemmilîn, vâsılîn ve mûsılîn olalar tâ ki onlardan seyr ilallah ve seyr billah ve seyr fillah öğreneler. Mûsâ Peygamberi Hızır Peygamberi talep etmeye kandırdığıleyin. Ammâ ma'nâda rihlet qalıptan ve onun sıfâtından seyretmektir. Qalbe ve onun sıfâtına ve kalpten dahî seyretmektir rûha. Ve onun sıfâtına ve rûhdan dahî seyretmektir. Ahlâkullâh ile mütehallık olmağa kendinin evsâfından fânî olmağ kîdemiyle. İmdî bu seyr seyr ilâllahdır ve dahî ahlâkullâhdan seyretmektir. Zâtullâh kendi zâtının fenâsı qademiyle ki bu seyr seyr billâhdır ve dahî enâniyyetden seyretmektir hüviyyetullâhe ebede'l-âbâd. İmdî bu seyr, seyr fillâh, billâh, minallahdır, ilallahdır, lâ cerem buyurdu ki:

فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا

[21a]

⁴⁵ Bir süre sonra olsa bile.

*“Her kabileden bir kısım insanlar da din ilimlerinde derinleşmeli ve kabileleri savaştan dönüp gelince onları uyarmalıdır”.*⁴⁷

yâ'nî niçin her kavimden ve her kabileden ve her şehirden ve her köyden bir tâife ki onlar kâbiller olalar evlerinden çıkıp seyr ilallah öğrenmezler. Allah Te'âlâ Hazreti'ne seyr eyleyip vâsıl olanlardan ondan sonra kendiler dahî seyr ilallah ta'lîm eyleyeler şol kavme ki Haq Subhânehû ve Te'âlâ'nın tâlibleri ve muhibleri ve mahbûblarıdır vaqtâ ki bunlara yine rücû' etseler kendiler vâsıl olup da'vet etmeye me'mur olduklarından sonra tâ ki ol tâlibler dahî Haq Subhânehû ve Te'âlâ Hazreti'nden gayrının muhabbetinden hazar edip onun qurbi bisâtına ve onun tecelliyâtına rağbet edip ona vâsıl olalar ve dahî ol Cenâb-ı muqaddese vâsıl olmaqtan mahrûm eyleyen nesneden hazar edeler.

اللهم أرزقنا تجليات ذاتك القديم بمنك الجسم ولطفك العميم مع رسولك الكريم وحببيك العظيم⁴⁸

İmdî ey 'azîz qarındaşım! Şöyle bilgil ki bu seyirlerden murâd teveccüh-i qalbdır. Haq Te'âlâ Hazreti'ne ki ol dört türlüdür: Evvelki seyr ilallahdır, yâ'nî menâzil-i nefsdan ufuk-i mübîne vâsıl olmaya seyirdir ki ol maqâm-ı qalbdır ve mebd-e-i tecelliyât-ı esmâiyedir. İkinci, seyr fillahdır ki ol Allah Te'âlâ Hazreti'nin sıfâtı ile muttasıf olup, onun esmâıyla mütehaqqıq olmaqtır tâ ki ufuk-i e'lâya vâsıl oluna ki ol nihâyet-i Hazret-i [21b] vâhidiyyettir. Üçüncü seyr minallah'tır. 'Ayn-ı cem'e ve Hazret-i ehadiyyete vâsıl olmağa ki ol maqâm-ı kâbe qavseyndir. Mâdem ki isneyniyet bâkî qala vaqtâ ki isneyniyet mürtefi' ola ev ednâ maqâmı olur ki ol nihâyet-i velâyetdir. Dördüncü seyr billahdır ki ol ehadiyyetten seyretmektir. Tekmîle ki ol maqâm-ı beqâdır ba'de'l-fenâ vallâhu e'lem.

⁴⁶ et-Tevbe 9/122.

⁴⁷ A.g.e.

⁴⁸ Allahım! Büyük ihsânınla ve derin lütfunla ve kadîm zâtının tecelliyâtıyla Kerîm olan Rasûlün ve Azîm olan Sevgilin ile bizleri rızıklandır.

İmdî ey ‘azîz karındaşım! Şöyle bilgil ki halâyıkı Haq Te‘âlâ Hazreti’nin ‘ikâbından inzâr etmek dînde faqîh olmaktan müstefâd oldu. İmdî münzir münzeri ‘ilmi suyu birle ihyâ eyler pes ‘ilm ile ihyâ eylemek din ‘âlimlerininindir ve dahî ol bir mertebedir ki din ‘âlimlerine mahsûstur. İmdî dînde faqîh olmak cemî‘ mertebelerden yücedir. İmdî dînde faqîh olmak şol kişi mertebesidir ki âlim olup taqvâ ile sıfatlanıp dünyâda zâhid ola bunun sebebiyle maqâm-ı inzâra vâsıl olup halâyıkı cemî‘ ‘âlemden kesip Allah Te‘âlâ Hazreti’ne da‘vet eyleye. İmdî şöyle bilgil ki mevrîd-i ‘ilm ve mevrîd-i hikmet ve hidâyet Hoca-i Enbiyâ Habîb Muhammed Mustafâ’dır ‘aleyhi’s-selâm zîrâ ki evvelâ Haq Subhânehû ve Te‘âlâ ‘ilmi ve hidâyeti onun üzerine indirdi. Lâ cerem Habîb’in ‘aleyhi’s-selâm zâhiri ve bâtını ‘ilm ve hidâyet içinde müsteğrağ olup kandı. Pes [22a] Habîb’in zâhir irtivâsından dîn-i Hanefî zâhir oldu ve şerîf-i kalbinin irtivâsından nezârat ‘ilmi ve nezârat-ı hidâyet Habîbin zâhiri üzerinde zâhir oldu ya ‘nî Habîbin ‘aleyhi’s-selâm cemî‘ cevârihi Allah Te‘âlâ Hazreti’ne münkâd oldu ve dahî ‘ilm ve hidâyet ile muhallâ ve müzeyyen oldu. Lâ cerem Habîb’in ‘aleyhi’s-selâm kalb-i latîfî ‘ilm ile ve hidâyet ile bir bahr-i mevvâc oldu ve ol bahrdan nefsi-i şerîfesine yetişip nezârat-ı ‘ilm ve nezârat-ı hidâyet nefsi-i şerîfe üzerinde zâhir oldu ve onun nefsi-i şerîfesi ‘ilm ve hidâyet içinde müsteğrağ olup kandı. Lâ cerem nefsinin cemî‘ sıfâtı sıfât-ı hamîdeye mütebeddil oldu. Lâ cerem onda sıfât-ı nefsânîyyeden hiçbir sıfat kalmadı ve ondan sonra ol ‘ilm ve ol hidâyet cemî‘ cevârihi latîfesine sirâyet eyleyip yetişti lâ cerem onun cevârih-i latîfesi onun gönlü deryâsının ayakları ve kulaqları oldu. Pes nezârat-ı ‘ilm ve nezârat-ı hidâyet cemî‘ cevârih-i şerîfesi üzerinde dahî zâhir oldu. ‘İlm ve hidâyet içinde cemî‘ cevârih müsteğrağ olup kandı vaqtâ ki Habîb’in ‘aleyhi’s-selâm zâhiri ve bâtını ‘ilm ve hidâyet içinde müsteğrağ oldu. Haq Subhânehû ve Te‘âlâ onu cemî‘ halka rasûl gönderdi. Lâ cerem Habîb dahî ‘ilm ve hidâyet suyuyla deryâ olmuş [22b] gönül ile ümmete ikbâl eyledi. Pes cedâvil-i fuhûm dahî onu ikbâl edip karşıladı. Lâ cerem onun münevver gönül deryâsından ‘ilm ve hidâyet suyu her gönüle ol gönlün nasîbi miqtârı aqtı. İmdî dînde faqîh olmak şol nasîbden ‘ibârettir ki ol Habîb’in ‘ilmi ve hidâyeti deryâsından aqıp gönüle vâsıl dahî ol gönüle dahî vâsıl olanı bile ‘Abdullah bin ‘Ömer radiyallâhu ‘anh Hoca-i Enbiyâ Habîb Muhammed Mustafâ’dan ‘aleyhi’s-selâm rivâyet eyleyip ayıttı ki: “Bir gün Habîb ‘aleyhi’s-selâm, ashâbı içinde âfitâb-ı haqîkî olup ötürü yürürken ‘ilm öğrenmeyi ve dînde faqîh olmayı medh eyleyip ayıttı:

مَا عُبِدَ اللَّهُ بِشَيْءٍ أَفْضَلَ مِنْ فِقْهِ فِي دِينٍ، وَلَفَقِيَّةٍ وَاحِدٍ أَشَدُّ عَلَى الشَّيْطَانِ مِنْ أَلْفِ عَابِدٍ، وَلِكُلِّ شَيْءٍ عِمَادٌ، وَعِمَادُ هَذَا الدِّينِ هُوَ

الْفَقْهُ⁴⁹

“Allah’a fıkıhtan daha üstün bir şeyle ibâdet edilmedi. Bir fakîh, şeytâna bir âbidden daha zor gelir. Her şeyin bir direği vardır, dinin direği de fıkıhtır.”

hadîsin ma’nâsı budur ki Habîb Muhammed Mustafâ ‘aleyhi’s-selâm eydür: “Allah Te’âlâ Hazreti’ne ‘ilimden efdal nesne ile ‘ibâdet olunmadı ve dahî şeytâna bir âlimi azıtmak güçtür. Bin ‘âbid ki âlim olmayalar onları azıtmağtan. Ve her nesnenin bir direği vardır ki ol nesne ol direk ile kâim olur. İmdî iş bu dîn Hanefî’nin dahî ‘imâd-ı ‘ilimdir ki bu dîn ‘ilim ile kâim olup sâbit olur.” Hazreti Nebî’nin ‘aleyhi’s-selâm bin ‘âbid dediğinden murâd, beyân-ı kesrettir; beyân-ı ‘aded değildir. Ba’zı [23a] şurrâh-ı Mesâbîh eydür: “Hazret-i Nebî’nin ‘aleyhi’s-selâm,

وَلَفَقِيَّةٍ وَاحِدٍ أَشَدُّ عَلَى الشَّيْطَانِ مِنْ أَلْفِ عَابِدٍ⁵⁰

dediğinin ma’nâsı demek olur ki bir fakîh kişinin hayâtı eşeddir şeytâna bin ‘âbid câhil beğâsından ve hayâtından. Zîrâ ki fakîh ve ‘âlim şeytânın düşmanıdır. Zîrâ ki şeytân halâyıķı küfre ve fıska emreyler ve ‘âlim halâyıķı îmâna ve tâ’ate emr eyler ve şeytân yollarından rahmet yoluna da’vet eder”. İmdî ‘âbid ki câhil ola ondan nesne hâsıl olmaz, onun için Hazret-i Nebî ‘aleyhi’s-selâm şeytâna bir fakîh eşeddir bin ‘âbidden dedi hattâ Şeyh ‘Attâr *Esrârname*’sinde eydür: “Bir mescidde bir ‘âlim uyurdu ve bir ‘âbid ki âlim değildi ol ‘âlim katında ‘ibâdet ederdî bir ‘ârif şeytânı gördü ki ol mescid kapısında durur, ol ‘ârif ayıttı: “Ey mel’ûn bunda neylersin?” Şeytân ayıttı: “Şol ‘âbidi azdırayım derim, evet şol uyuyan ‘âlimden havf ederim.”

İmdî ey ‘âzîz qarındaşım! Şeytân uyur ‘âlimden havf edecek uyanık ‘âlimden nice eyleye. İlâhî birliğin varlığın hakkı için bizi ‘ulemâ-i âmilîn saffında haşr eyleyiver ve Humeyd bin ‘Abdurrahman radiyallâhu ‘anh eydür: “Mu’âviye hutbe okurken ayıttı: “Hoca-i Enbiyâ Muhammed Mustafâ ‘aleyhi’s-selâm ayıttı:

⁴⁹ Hakîm et-Tirmizî, Nevâidu'l-usul, I, 135; et-Taberânî, el-Mu’cemu'l-Evsat, 6/194, no: 6166.

⁵⁰ A.g.e.

من یرد الله به خیرًا یفقهه فی الدین وإنما أنا قاسم والله یعطی⁵¹

[23b]

“Allah kimin için hayır dilerse onu dinde fakih (anlayış sahibi) kılar. Ben yalnızca taksim eden bir kişiyim, veren Allah'tır.”

Hadîsin ma'nâsı vallâhu e'lemu demek olur ki Hağ Subhânehû ve Te'âlâ bir kimsenin iyi olmasına irâdeti müte'allık olsa ol kimseyi dinde fağîh eyler. Ya'nî dinde ol kimsenin basîret gözünü açar. Lâ cerem ol kimsenin gönlü 'ilm menba'ı olur. Pes ol kimse me'ânî-yi kesîra elfâz-ı vecîzeden istihrâc eyler

وإنما أنا قاسم والله یعطی⁵²

dediği demek olur ki ben bana vahy olan nesneye cemî' ümmetime berâber tağsîm ederim. Hîç bir kimseyi bir kimse üzerine tafdîl etmezim. Belki tefâvut onu fehmedip anlamaktadır.

İmdî onun ma'nâsı ve hağâyıkını ve esrârını ve nûketini ve işârâtını fehmetmek Allah Te'âla Hazretinden 'atâdır. Onu dilediği kimseye verir, vallâhu e'lem.

İmdî ey 'azîz qarındaşım! Şöyle bilgil ki: “Vağtâ ki 'ilm suyu gönüle yetişse gönül gözü açılır pes gönül dahî hağ nesne nedir ve bâtil nesne nedir bilir. Belki hağâyık-ı eşyâya muttali' olur. Nitekim Hazreti Nebî 'aleyhi's-selâm ol bir a'rabî üzerine:

فمن یعمل مثقال ذرة خیرا یره ومن یعمل مثقال ذرة شرا یره⁵³

“Her kim zerre kadar hayır işlemişse onu görecektir. Her kim, zerre kadar şer işlemişse onu görecektir” âyetini okuyacak ol a'rabî ayıttı: “Bana okut bu âyet yeter”, dedi pes Rasûl 'aleyhi's-selâm dahî ayıttı: “Fağuhe'r-raculü ya'nî bu kişi fağîh olup âlim oldu ve Hağ Te'âlâ bunun basîretini açtı Muhammed bin Ka'b eydür: [24a] “Bu âyetin ma'nâsı demek olur ki: Kim ki miskâle zerra kadar ya'nî küçük qarınca kadar ve yâhud hebâ kadar hayr iş işlese onun cezâsını dünyâda görür. Ya'nî kâfirler zerre

⁵¹ Buhârî, “İlm”, 13.

⁵² A.g.e.

⁵³ ez-Zilzâl 99/7-8.

kadar hayr iş işleseler onun fâidesini dünyâda görürler. Kendi nefislerinde ve ehillerinde ve mallarında hattâ dünyâdan hayırsız çıkarlar, şersiz oldukları halde.” İbn ‘Abbâs radiyallâhu ‘anhumâ eydür: “Her mü’min ve her kâfir dünyâda zerre kadar hayr iş ve yâhud şer iş işleseler kıyâmet gününde onu Hağ Te‘âlâ onlara göstere ammâ mü’min hasenâtını ve seyyiâtını göre Hağ Te‘âlâ kereminden onun seyyiâtını yarlığaya ve hasenâtından ötürü sevâb vere. Ve ammâ kâfirin hasenâtını red eyleye ve seyyiâtından ötürü ‘azâb eyleye.” Muğâtîl radiyallâhu ‘anh eydür: “Bu âyet iki kişi hağğında nâzil oldu. Ol iki kişinin birisi eydüdü ki: “Sâile bir hurma ve yâhud bir pâre ekmek ve yâhud bir köz ve yâhud bunlara benzer nesne vermenin sevâbı yoktur,” der idi. Belki çok nesne ve latîf nesne vermenin sevâbı vardır, dedi ve ol iki kişinin birisi dahî eydüdü ki: “Sağîra günâhın meselâ mesâvî etmek ve yalan söylemek ve nâmahreme nazâr etmek ve bunlara benzer dahî ne vâir ise ism yoktur,” der idi. “Belki kebîre günâhın ismi vardır,” der idi. Lâ cerem Hağ Te‘âlâ bu âyeti inzâl eyleyip azıcık hayır [24b] etmeye terğîb eyledi ve küçük günah etmekden tahzîr eyledi. Zîrâ ki zerre kadar hayr kıyâmet gününde Kaf Dağı kadar görünse ve küçük günâh dahî Kaf Dağı kadar görünse gerek, eğer Hağ Te‘âlâ Hazreti’nden ‘inâyet olmazsa. İmâm Fahrü’r-râzî *Tefsîr-i Kebîr*’de eydür: “Keennehû Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ eydür: “Misğâl-i zerra kadar hayrı ey kulum gökçek görme! Zîrâ ki sen za‘fınla benim zerremi tedyî‘ etmedin belki ona ‘ibret nazarı ile nazar eyledin. Ondan benim zâtımı ve sıfâtımı istidlâl eyledin. İmdî, sen benim zerremi tedyî‘ eylemedin. Ben senin zerreni tedyî‘ idem, dersin ve dahî şöyle bilgil ki ‘amelden mağsûd niyettir. Vağtâ ki bir kimse azıcık ‘amel eylese niyeti hâlis olsa mağsûd küllî hâsıl olur vağtiyle ki çok ‘amel eylese niyeti hâlis olmasa mağsûd hâsıl olmaz. Nitekim Ka‘bü’l-Ahbâr eydür: “Azıcık hayr ‘ameli hor sanma! Zîrâ ki bir kişi ‘âriye bir kişiye Hağ için bir iğne verdi. Hağ Te‘âlâ onu Cennet’e koydu ve dahî bir gün ‘Âişe anamız radiyallâhu ‘anhâ katında hâtûnlar otururlardı. Nâğâh bir sâil geldi, ‘Âişe anamız ayıttı: “Ona bir tane üzüm verin.” Ol hâtûnlardan ba‘dısı güldü. Lâ cerem ‘Âişe radiyallâhu anhâ ayıttı: “Bu bir tane üzümde mesâğîl-i kesîra vardır. Hağ Te‘âlâ hod buyurup [25a] durur:

فمّن يعمل مثقال ذرة خيرا يره ومن يعمل مثقال ذرة شرا يره⁵⁴

⁵⁴ ez-Zilzâl 99/7-8.

“Her kim zerre kadar hayır işlemişse onu görecektir. Her kim, zerre kadar şer işlemişse onu görecektir”.

İmdî şöyle bilgil ki ‘Âişe anamızın bundan ğaradı ta‘lîm etmek idi. Zîrâ ki ‘Âişe radiyallâhu anhâ beĝâyet sahiyye idi. Hatta kütüb-i ehâdîsde mervîdir ki Zübeyr radiyallâhu anh ona yüz seksen iki bin dirhem gümüş gönderdi. ‘Âişe anamız onu tabaqlarla Müslümanlara ulaştırdı, gece olunca câriyesine ayıttı: “Ta‘âm getir, orucumuz iftar edelim.” Ol câriye zeytin ile ekmek getirdi. Ona ayıttılar: “Ol derâhimden alı koysanız et alırdık.” Ondan ‘Âişe ayıttı: “Eğer bana andırsanız alırdım, andırmadınız”, dedi. Ve ‘Abdullah bin ‘Abbas radiyallâhu ‘anh eydür: “Cemî‘ ‘ibâdetlerin efdali dînde fakîh olmaqtır.”

İmdî, şöyle bilgil ki sûfiler dahî vaqtâ ki ‘ilimleriyle ‘amel etmedilerse Haq Subhânehû ve Te‘âlâ onları ‘ârif eyledi vaqtâ ki ‘ârif oldularsa Haq Subhânehû ve Te‘âlâ onlara hidâyet verdi. Vaqtâ ki onlar hidâyet buldularsa tevhîd-i cemâl tecellî eyleyip kalplerinde âfitâb-ı hakîkî tulû‘ eyleyip işrâk eyledi. Lâ cerem, hazret-i ulûhiyyet cemâlinden ‘izzet perdeleri getirilip zât-ı ehadiyyet cemâli onların kalplerinde tecellî eyleyip zuhûr buldu. Lâ cerem onların kalpleri dahî Haqqın cemâline mazhar olup muzhir sıfatı haq oldu. İmdî [25b] şöyle bilgil ki her kişinin dînde ‘ilmi ve fiqhı ne kadar artar ise me‘âlim-i dîne onun inkiyâdı ziyâde olur ve dahî nûr-i yakînden onun hazzı vâfir olur. İmdî ‘ilim ve fiqhı gönüllere Allah Hazreti’nden cümleye mevhûbedir, ma‘rifet ol cümleyi temyiz etmeye iderler ve hidâyet-i gönül ol cümleyi bulmaya derler vallâhu e‘lemu. Pes Habîb ‘aleyhi’s-selâm:

إنما مثلي ومثل ما بعثني الله به من الهدى والعلم⁵⁵

dediğiyle haber verdi ki kendinin münevver kalbi ‘ilim ve hidâyet bulup hâdî ve mehdî olup cemî‘ kâinâta kalb-i mevvâc ile ikbâl eyledi.

İmdî şöyle bilgil ki Hoca-i Enbiyâ Habîb Muhammed Mustafâ’nın ‘aleyhi’s-selâm kalbinde şol ‘ilm ki ma‘cûn olup dururdu. Ol ‘ilim, Habîb Muhammed Mustafâ’ya ‘aleyhi’s-selâm Âdem peygamberden mîrâs denip dururdu. Zîrâ ki Haq Subhânehû ve Te‘âlâ Âdem Peygambere ‘aleyhi’s-selâm cemî‘ esmâyı ya‘nî cemî‘ ta‘ayyunât-ı

⁵⁵ Allah'ın benimle göndermiş olduğu hidâyet ve ilim.

mutlakayı ta'lim eyledi ve onu 'ilim ile mükerrerem eyleyip mufaddal eyledi. Nitekim buyurdu:

علم الإنسان ما لم يعلم⁵⁶

“İnsana bilmediği şeyleri öğretti”.

Çünkü Âdem 'ilim ile ve hikmet ile terkîp oldu. Lâ cerem ol fehm ki ve fitnat ile ve ma'rifet ile ve ra'fet ile ve lütuf ile ve muhabbet ile ve buğz ile ve ferah ile ve ğam ile ve rızâ ile ve ğadab ile ve kiyâset ile ve dahî sâir sıfât ile muttasıf olup bu sıfâtlar birle muhallâ ve müzeyyen oldu ve Âdem peygamber dahî bu sıfatları isti'mâl eyledi. Ondan sonra Hağ Subhânehû ve Te'âlâ onun ğalbine basîret [26a] verdi. Pes Âdem peygamber 'aleyhi's-selâm dahî ol nûr-i mevhûb ile Allah Te'âla tarafına hidâyet bulup ona vâsıl oldu. İmdî şöyle bilgil ki Habîb Muhammed Mustafâ 'aleyhi's-selâm hâssaten hemen şol nûr ile bu ümmete irsâl olundu ki ol nûr ona Âdem peygamberden mîrâs denip dururdu. Ba'zılar ayıttılar: “Vağtâ ki Hağ Te'âlâ göklere ve yerlere

إِنِّي نَادَيْتُ طُوعًا أَوْ كَرْهًا⁵⁷

“İsteyerek veya istemeyerek buyruğuma gelin” diye hitâb eyledi,

أَتَيْنَا طَائِعِينَ

*“İsteyerek geldik”*⁵⁸ diye yerden evvel cevap veren Ka'be yeri idi ve gökten evvel cevap veren Ka'be yerinin beraberliğı idi ve 'Abdullah bin 'Abbas radiyallâhu 'anh eydür: “Hazreti Nebî'nin 'aleyhi's-selâm aslı tîneti yerin köpüğündendir ki ol Mekke'dir şerrefehallâhu. İmdî bunda işâret vardır ki yerden evvel cevap veren Habîb Muhammed Mustafâ'nın zerre-i şerîfesiydi. İmdî yer hod Ka'be'den düşüp durur, pes Rasûl 'aleyhi's-selâm tekvînde asıl oldu ve kâinât ona tâbî' oldu. Nitekim buyurur:

⁵⁶ el-Alak 96/5.

⁵⁷ Fussilet 41/11.

⁵⁸ A.g.e.

“Âdem henüz (yaratılış sürecinde) toprak ile su; ruh ile beden arasındayken ben peygamberdim.”

İmdî bunun için Rasûl'e ‘aleyhi’s-selâm ümmî dediler. Zîrâ ki Mekke Ümmü'l-Kurâ'dır pes Rasûl Hazretinin dahî zerre-i şerîfesi Ümmü'l-Halîka'dır. İmdî şöyle bilgil ki kişinin toprağı nereden alındıysa ol kişinin kabri ol yerde olsa gerekdir. Pes kıyas böyle ki Rasûl'ün münevver merkadı Mekke'de ola idi velâkin bu yer evvel su idi. [26b] Ka'be yeri bir aķ köpük gibiydi vaķtâ ki ol su temevvüc eyledi ve o köpüğü cemî' etrâfa attı. Pes Habîb'in ‘aleyhi’s-selâm cevher-i şerîfesi Medîne'de Habîbin münevver merkadı yerine vâķi' oldu. Bundandır ki ol Rasûl ‘aleyhi’s-selâm hem Mekke ve hem Medenîdir. Ve dahî elestü ‘âleminde belâ diye evvel cevap veren cevher-i Rasûl idi ‘aleyhi’s-selâm. Nitekim Haķ Te'âlâ buyurur:

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ طُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتَ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ⁶⁰

Bir de Rabbin, Âdemoğullarından, bellerindeki zürriyetlerini alıp da onları kendi nefislerine şahit tutarak: Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" dediği vakit, "Pekâlâ Rabbimizsin, şahidiz" dediler. (Bunu) kıyamet günü "Bizim bundan haberimiz yoktu" demeyesiniz diye (yapmıştık). İmâm-ı Fahri'r-râzî kıddesallâhu sırrahû Tefsîr-i Kebîr'de eydür: “Ol vakit ki Haķ Te'âlâ Âdem peygamberi halk eyledi batn-i nu'mânda onun arkasını kudret eli birle sığadı ba'zılar eydürler: “Âdem'in arkasını sığayan bir melek idi, Haķ Te'âlâ onu kendine isnâd eyledi. Emri kendi olduğu için pes Âdem'in cemî' evlâdı uçacık karıncalar gibi arkasından çıktılar ve onun evlâd arķalarından onların zürriyyâtı zâhir oldu ve onlardan onların zürriyyâtı zâhir oldu vâhiden ba'de vâhidin tâ kıyâmet gününe deĝin ne kadar kimse doĝacaksa hep uçacık karıncalar gibi zâhir oldular. Lâ cerem Haķ Subhânehû ve Te'âlâ ol hâle ve ol maķâma münâsib onlara fehm ve 'aql ve basar verip ayıttı: “Şöyle bilin ki benden ĝayrı ma'bûdun bi'l-Haķ yoktur. Ben sizin Rabbinizim. Benden ĝayrı sizin Rabbiniz yoktur.

⁵⁹ Bu hadîsi Hilve, Müeyyesseretu'l Fecr'den; İbn Sa'd, İbn Ebî Cudâ'dan; Taberânî İbn Abbas'tan sahih sened ile nakletmiştir.

⁶⁰ el-A'raf 7/172.

Bana kimseyi şerik kılmayın ve ben size Rasûller göndersem gerek benim ‘ahdimi size andırsalar gerek ve dahî [27a] size kitaplar göndersem gerek onları tasdik edin ve benim emir ettiğim nesnelere imtisâl ve nehy ettiğim nesnelere ictinâb edin. Ol zürriyyât dahî ayıttılar:

نشهد أنك ربنا لا رب لنا غيرك⁶¹

pes ol zerrelerin cemî‘isini Hağ Te‘âlâ’nın vahdâniyyetine ol gün ikrâr edip ayıttılar ki: “Belâ, sen bizim Rabbimizsin. Senden ğayrı ma‘bûdun bi‘l-hağ yoktur.” İmdî ol zerrelerden evvel cevap veren belâ sen bizim Rabbimizsin diye Habîb Muhammed Mustafâ’nın zerre-i şerîfesiydi. Ondan sonra Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ onların ikrârlarını ve ‘ahidlerini ve ecellerini ve rızıklarını ve mesâyiblerini bir âğ deriye yazıp Hacer-i Esved’e yutturdu; kıyâmet gününde ondan çıkarıp halâyığa ‘arz eylese gerek vağtâ ki Âdem peygamber ol zürriyyâta nazar eyledi. Ba‘zısını ğanîy ve ba‘zısını fağîr ve ba‘zısını ğüzel ve ba‘zısını çirkin ğördü, lâ cerem ayıttı: “İlâhî cemî‘isini niçin bir düzeye eylemedin?” Hağ Te‘âlâ ayıttı: “Bana şükretsizler diye”. O gün Âdem peygamber, peygamberlere çerağlar gibi ğördü ve ondan sonra bir nûr ğördü ol nûra isti‘câb edip ayıttı: “İlâhî bu nûr ne nûrdur?” Ona ayıttılar: “Ol oğlun Dâvud peygamberdir” pes Âdem ayıttı: “Onun ‘ömrü ne kaçardır?” Ayıttılar: “Altmış yıldır”. Ondan Âdem ayıttı: “İlâhî onun ‘ömrünü uzun eyle!” Hağ Te‘âlâ ayıttı: “Kalem şöyle cârî oldu”. Âdem ayıttı: “İlâhî benim ‘ömrümden kırk [27b] yılın ona bağışladım Âdem’in ömrü bin yıl idi vağtâ ki Âdem doğuz yüz altmış yıl ‘ömür sürdürdü. Melekü’l-mevt rûhunu kaçz etmeye geldi. Âdem melekü’l-mevte ayıttı: “Niye geldin benim ‘ömrümden hod kırk yıl dahî gerektir?” Melekü’l-mevt ayıttı: “Ol kırk yılı sen Dâvud peygambere bağışlayıp dururdun.” Âdem inkâr eyledi. Ondan melekü’l-mevt Hazreti Rabbü’l-‘âlemîne rücû‘ eyleyip ayıttı: “İlâhî sen ‘Allâmu’l-ğuyûbsun ki Âdem kırk yıl ‘ömür dâhî da‘vâ eylesen.” Ondan Hağ Te‘âlâ ayıttı: “Var Âdem’e ayıt ki ol kırk yıl ‘ömrü oğlu Dâvûd’a bağışladı.” Ondan melekü’l-mevt gelip Âdem’in rûhunu kaçz eyledi çünkü Âdem ol zürriyyât ğördü Hağ Te‘âlâ onların ‘ahidlerini ve ikrârlarını aldı

⁶¹ Şâhitlik ediyoruz ki sen Rabbimizsin. Senden başka Rabb yoktur.

ve onları yine ataları bellerine red eyledi vakitli vaktinde zâhir olsalar gerek nitekim Hağ Te‘âlâ buyurur:

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ⁶²

“*Bir de Rabbin, Âdemoğullarından, bellerindeki zürriyetlerini alıp*”

el-âyetu Şeyh Necmü’ d-dîn *Te’vîlât*’ında eydür: “Âdem’in arkasından çıkan zürriyyât elest ‘âleminde üç bölük idi. Bir bölümü sâbıklar idi ve bir bölümü ashâb-ı meymene idi ve bir bölümü ashâb-ı meş’eme idi. Lâ cerem Hağ Te‘âlâ onlara ol ‘âleme münâsib kulağlar ve ol ‘âleme münâsib gönüller ve ol ‘âleme münâsib gözler verdi ve ondan sonra sâbıklara [28a] muhabbet nazarıyla nazar edip onları kendinin muhabbetine kâbil eyledi ve onların kulağlarını ve gözlerini ve gönüllerini muhabbet ve ‘aşk nûruyla münevver eyledi. Lâ cerem vaqtâ ki elestu birabbikum dedi. Onlar muhabbet ve ‘aşk nûruyla münevver olmuş kulak ile onun hitâbını işittiler ve onun muhabbeti ve ‘aşkı nûruyla münevver olmuş göz ile onun cemâlini müşâhede ettiler ve onun muhabbeti ve ‘aşkı nûruyla münevver olmuş gönül ile onun liğâsını sevdiler. Lâ cerem ol hitâbın ve ol cemâlin ‘aşk ve muhabbeti şarâbından sarhoş olup ayıttılar: “Belâ sen bizim Rabbimiz ve mahbûbumuz ve ma’bûdumuzsun ve ashâb-ı meymene ol hitâbı sem‘-i rabbânî birle işitip ve ol cemâli rabbâniyye birle müşâhede eyleyip ol hitâp kulûb-i rabbâniyye birle fehm eylediler. Lisân-ı îmân ile ta‘abbuden ve riğkan cevap verip ayıttılar:

بلى أنت ربنا ومعبودنا⁶³

ve ashâb-ı meşeme dahî ol hitâbı min verâi hicâp işitip ol hitâbdan dehşet edip ıztırâr ile ikrâr edip ayıttılar:

بلى أنت ربنا⁶⁴

⁶² el-A’raf 7/172.

⁶³ Evet sen bizim Rabbimiz ve ma’bûdumuzsun.

⁶⁴ A.g.e.

ve dahî şöyle bilgil ki ol zürriyât Âdem'in arkasından ve evlâdının ve evlâd-ı evlâdının arkalarından çıktığı vakit ervâh üç saf idi. Nitekim buyurur:

الأرواح جنود مجندة⁶⁵

Evvelki saf sâbıklar ervâhı idi. İkinci saf ashâb-ı meymene ervâhı idi. Üçüncü saf, ashâb-ı meşeme ervâhı idi. Lâ cerem sâbıklar zerrâtını saff-ı evvelde koydular [28b] rûhları mukâbelesinde ve ashâb-ı meymene zerrâtını ikinci safta koydular rûhları hizâsında ve ashâb-ı meşeme zerrâtını üçüncü safta koydular rûhları karşısında. Pes ol zerrelere rûhları nûrlarıyla münevver oldular. Ondan sonra Haq Te'âlâ onlara hitâp edip ayıttı ki:

ألست بربكم

pes sâbıklar Haq Te'âlâ onun hitâbını sem'-i rûhânî ve rabbânî ve nûrânî birle işittiler ve onun cemâlini ebsâr-ı rûhâniyye ve rabbâniyye ve nûrâniyye ile müşâhede ettiler ve onun likâsını ef'ide-i rûhâniyye ve rabbâniyye ve nûrâniyye ile sevip 'âşık oldular. Lâ cerem cevap verip ayıttılar: “Belâ sen bizim Rabbimiz ve mahbûbumuz ve ma'bûdumuzsun,” dediler ve Haq Te'âlâ Hazreti'yle 'ahd eylediler ki ondan gayrı hiç nesne sevmeyeler ve dahî ondan gayrı ma'bûd edinmeyenler. Ve ashâb-ı meymene dahî Haq Te'âlâ'nın hitâbını sem'-i rûhânîyle işitip ebsâr-ı rûhâniyye ve rabbâniyyeyle onun celâlini mutâla'a ettiler ve ef'ide-i rabbâniyye ile onâ îmân getirip cevap verip ayıttılar ki: “Belâ, sen bizim Rabbimiz ve ma'bûdumuzsun, semi'nâ ve eta'nâ.” Ve Haq Te'âlâ Hazretiyle 'ahd ettiler ki ondan gayrı kimseyi ma'bûd edinmeyeler ve ashâb-ı meş'eme Haq Te'âlâ'nın hitâbını sem'-i rûhânî birle min verâi hicâb işittiler. Şol hâlde ki onların kulaqlarında vaqar, izzet ve ebsârlarında gîşâve, şakâve ve ef'idelerinde hatm-i mihnet vâre iken lâ cerem güç ile cevap verip ayıttılar ki:

بلى أنت ربنا سمعنا كرها⁶⁶

⁶⁵ Rûhlar bölük bölük askerler gibidir.

⁶⁶ Gönülsüz olarak, istemeye istemeye; evet sen bizim Rabbimizsin.

Hağ Te‘âlâ [29a] onların ‘ahidlerini aldı çünkü bu vech ile cevap verip ve bu vech ile ‘ahd eylediler. Hağ Te‘âlâ onları yine ataları bellerine red eyledi. Nitekim buyurur:

وإذ أخذ ربك الآية⁶⁷

İmdî ey ‘azîz qarındaşım! Şöyle bilgil ki ol ‘âlemde belâ diye evvel cevap veren cevher-i Habîb idi salavâtullâhi ‘aleyh ve selâm. Ve ba‘zı tefâsîrde mezkûrdur kim ol vağti ki Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ Âdem peygamberin qalibın halk etmek diledi, Cebrâîl’i yere gönderdi ki yerden bir avuç toprak getire, yer ibâ eyleyip Allah’a and verip Cebrâîl’e toprak vermedi. Ondan Mîkâîl gönderdi, ona dahî toprak vermedi. Ondan sonra ‘Azrâîl’i gönderdi ‘Azrâîl geldi, yeri avuçladı, mağribden tâ meşriğe değın yerin mecmû‘isi ‘Azrâîl’in avucu içine girdi. ‘Azrâîl yerden bir avuç toprak alıp Hazreti ‘izzete iletti.

İmdî şöyle bilgil ki bundan önden şeytân ‘aleyhi’l-la‘ne yerin mecmû‘isini ayaklayıp dururdu. Eved yerin ba‘zısı ayağı altına ve ba‘zısı iki ayağının aralığına gelmişti. Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ nefsi şol topraktan halk eyledi ki ol toprak şeytânın ayağı altına gelmişti. Bunun için nefsi cemî‘-i şirk me’vâsı oldu. Peygamberleri ve evliyâyı şol topraktan yarattı ki şeytânın ona ayağı değmemiştı. Pes Habîb Muhammed Mustafâ’yı ol cevherden halk eyledi ki şeytânın ayağı ona değmemiştı ve ‘Azrâîl’in avucu [29b] içinde iken Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ ona cemî‘ esmâ ve sıfât ile nazar eyleyip dururdu. Lâ cerem Habîb’e ‘aleyhi’s-selâm aslâ cehlin hazzı yetişmedi belki Habîb metrû‘ul-cehl olup ‘ilimden hazzı vâfir olup Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ onu ‘ilim ile ve hüdâ ile cemî‘ ‘âleme Rasûl gönderdi. Lâ cerem onun gönül deryâsından ‘ilim ve hüdâyı sâir gönüllere intikâl eyledi ve onun nefsi-i şerîfesinden dahî sâir nüfûsa dahî ‘ilim ve hüdâ intikâl eyledi. İmdî asl-ı tînetinde her kimin Habîb ile münâsebeti ziyâde ola Habîb Muhammed Mustafâ’nın ‘aleyhi’s-selâm ‘ilminden ve hüdâsından onun hazzı vâfir olur ve dahî Habîb Muhammed Mustafâ’nın ‘aleyhi’s-selâm getirdiğini sâir halâyıqdan evvel ziyâde qabûl eyler.

İmdî şöyle bilgil ki sûfîlerin qalblerinin Habîbe asl-ı tînette münâsebeti ziyâdedir, sâir halâyıqın qalblerinin münâsebetinden. Zîrâ ki Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ evliyâyı

⁶⁷ el-A’raf 7/172.

şeytân ayağı değmediği topraktan halk eyleyip durur. Lâ cerem onların ‘ilimden hazları vâfir olup, bânınları ihâzât oldu. Onlar ‘ilmi tahsîl eyleyip ‘amel eylediler. Ol ‘ilimden ve ol taqvâdan ve tezkiyeden sâir halâyıka dahî ta‘lîm eylediler. Lâ cerem onların gönülleri göller gibi oldu ki halâyıq ondan intifâ‘ edeler. Meselâ ondan kendileri açıp devâblarına suvarup ve yerlerin suvarup nesne ekeler.

İmdî ey ey ‘azîz karındaşım! Şöyle bilgil ki sûfiler dirâset ‘ilmiyle verâset ‘ilminin fâidesini cem‘ ettiler [30a] taqvâ esâsını muhkem ettikleri sebebiyle ve çünkü nefislerini sıfât-ı zemîmeden müzekkâ ettiler. Gönül gözleri dahî açılıp cemî‘ kâinâtın sûreti ve haqîkati onlara âşikâr oldu. Lâ cerem, onlar dünyâ kabahatiyle âşikâr oldu. Onlar ondan i‘râd edip onu erbâbına terk ettiler ve âhiret dahî hüsn ile zâhir oldu. Lâ cerem, onlar ona müteveccih olup onu talep eylediler ve çünkü onlar dünyâyı terk edip âhirete müteveccih oldular. Haq Subhânehû ve Te‘âlâ onların gönlüne envâ‘ ile ‘ilm i‘tâ eyledi. Onlar dahî ‘ilm-i dirâsete ‘ilm-i verâseti zam eyleyip ikisini dahî cem‘ ettiler ve dahî şöyle bilgil ki eş-Şeyh el-‘âlim er-rabbânî ve’l-habru’r-rahmânî misbâhu’l-mefâhiri ve miftâhü’l-meâsiri ‘âli’l-hasebi zâkî’n-nesebi sirâcu leyâlî et-te’vîl ve misbâhuhâ Keşşâfu Haqâyıki’t-tenzîl ve miftâhuhâ eş-Şeyh Şihâbü’l-milleti ve’d-dîn ‘Ömer es-Sühreverdî qaddesallâhu sırrahû ve nevvera qabrehû eydür: “Bu kitâbda her hâl-i şerîf ki sûfilere ben onu nisbet ederim. Murâdım sûfilerden muqarreblerdir ya’nî onlar Allah Te‘âlâ Hazreti’nin qurbi bisâtına vâsıl olup Haq Te‘âlâ Hazreti’nde muqarreb olmuş olalar.

İmdî şöyle ma‘lûm olsun ki sûfilerden murâdım muqarreblerdir. Zîrâ ki sûfilerin meşâyıhı mecmû‘isi muqarrebler tarîkindedir ve onların ‘ilimleri muqarrebler ahvâlinin ‘ulûmudur ve şol kimse ki muqarrebler maqâmına muhabbet edip onu tahsîl etmeye müteveccih olsa ona mutasavvıf derler ve çünkü ol maqâmı tahsîl eyleye [30b] ol vaqt sûfî olur ve bu ikisinden gayrı kimseler ki zâhir ziyelerini ve kisvelerini onlara benzetip onların ehvâlinde haberdâr olmasalar belki mücerred kisveyle kendileri onlara nisbet eyleseler onlara müteşebbihler derler

وفوق كل ذي علم عليم⁶⁸

⁶⁸ Yûsuf 12/76.

“Her bilenin üstünde daha iyi bilen vardır.”

فياً من أنشا شجرة العالم وأمرها بثمار بني آدم وأختار منهم محمدا المصطفى عليه السلام ثم جعل أمته التي كانت خير أمة طرأق قدداً وجعل الناجي من جملتهم أحدا اهدنا صراطك المستقيم وثبتنا على دينك القويم في متابعة سيد المرسلين وخاتم النبيين وصل عليه وعلى آله أجمعين وأجعلنا إلهنا من عبادك الصالحين المقربين الكاملين الواصلين برحمتك وكرمك يا أرحم الراحمين وأكرم الأكرمين.⁶⁹

el-Bâbü's-sânî fî Tahsîsi's-Sûfiyyeti Bi-Hüsni'l-İstimâ'

Ya'nî ikinci bâb, Allah Te'âlâ'nın kelâmını ve Habîb Muhammed Mustafâ'nın ehâdîsini ve cemî' vâridât-ı haqqayı gökçek dinlemek ve onu kabûl etmek sûfilere mahsûsidiği beyânındadır. Zeyd bin Sâbit radiyallâhu [anh] eydür: “Habîb Muhammed Mustafâ Hazreti'nden işittim ki ayıttı:

نَضَّرَ اللهُ امْرَأً سَمِعَ مِنَّا حَدِيثًا فَحَفِظَهُ حَتَّى يَبْلُغَهُ فُؤَبَّ حَامِلٍ فَفَقِهَ غَيْرَ فَفَقِيهِ وَرُبَّ حَامِلٍ فَفَقِهَ إِلَى مِنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ⁷⁰

“Bizden bir hadis işiten ve onu hafızasında tutarak başkasına aktaran kişinin Allah yüzünü ak etsin. Nice ilim yüklenen kişiler vardır ki bazen onu kendisinden daha anlayışlı birisine aktarabilir.”

Ya'nî Hoca-i Enbiyâ Habîb Muhammed Mustafâ du'â eyleyip ayıttı:

نَضَّرَ اللهُ امْرَأً⁷¹

⁶⁹ Ey âlem ağacını yaratan ve Ademoğulları'nın meyveleriyle meyvelendiren ve onlardan Muhammed Mustafâ'yı (Sallallâhu Aleyhi ve Sellem) seçen sonra ümmetini farklı yollarda kılan ve onların içinden bir fırkayı kurtaran Allahım! Bizi doğru yoluna ilet. Son Peygamberin ve Peygamberlerin Efendisine, salât ve selâm O'nun ve Âlinin üzerine olsun. Tâbî olarak bizi doğru dinin üzerine sabit kıl. Ey ilâhımız bizi rahmetinle, kereminle mukarreb, sâlih, kâmil kullarından kıl, ey merhametlilerin en merhametlisi ve cömertlerin en cömerdi!

⁷⁰ Tirmizî, “İlim”, 2656.

⁷¹ A.g.e.

“Allah yüzünü ağartsin.” Ya‘nî yüzünü ve ehvâlini ve halk içinde câhini ve kıdrini Allah Te‘âlâ gökçek eylesin şol kişinin ki bizden bir hadîs [31a] işitip onu hıfz eyleyip halâyıka naql eyleyip yetiştire. Ey nice hâmil-i fikh ve hâmil-i ‘ilm vardır ki ol haķîkatte faķih ve âlim deĝildir ve dahî ey nice hâmil-i fikh vardır ki bir kişiye fikhı ve ‘ilmi naql eylese ol kişi ondan efķah olup ondan ziyâde fehm eyleyip ondan ziyâde hıfz eyler ya‘nî vaķt olur ki müte‘allim ol hadîsin ma‘nâsı ziyâde bilir mu‘allimden ve dahî ol hadîsden ehkâm ve letâifi mu‘allimden ziyâde istinbât eyler ve ondan ziyâde hıfz eyler. Vallâhu e‘lem.

İmdî şöyle bilgil ki Hazreti Nebî ‘aleyhi’s-selâm hadîsi hıfz eyleyip halâyıka yetiştirene bu du‘âyı eyledi zîrâ ki hâfız-ı hadîs bezl eyler cehdini ‘ilmin nedâretinde ve tecdîd-i sünnette. Lâ cerem müstehaķ oldu kim kendinin hâline münâsib nesneyle du‘â uluna ki ol naddarallâhu imraendir.

İmdî şöyle bilgil ki dükkel hayrın esâsı Haķ Te‘âlâ’nın kelâmını ve Habîb Muhammed Mustafâ’nın ‘aleyhi’s-selâm ehâdîsini gökçek dinlemektir. Nitekim ba‘zı ‘ârifler eydür: “Alâmet-i hayr, Allah Te‘âlâ’nın kelâmını ve Habîbin ehâdîsini dinleyip kabûl etmektedir.” Nitekim Allah Te‘âlâ buyurur:

وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَأَسْمَعَهُمْ⁷²

“Allah onlarda hayır görseydi onlara işittirirdi, işittirseydi yine de aldırılmaz arka dönerlerdi”

Bundan yukarı mü‘minlere emr eyleyip ayıttı:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا رَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا عَنَّهُ وَأَنْتُمْ تَسْمَعُونَ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ⁷³

“Ey iman edenler, Allah'a ve Resülü'ne itaat edin. İşitip durduğunuz halde onun emirlerinden yüz çevirmeyin!”

Ya‘nî ey mü‘minler Allah Te‘âlâ Hazretine ve dahî onun Rasûlüne mutî‘ olun Rasûl Hazretinden i‘râz etmek şol hâlindeki siz Qur‘ân’ı ve mevâ‘izi fehimle [31b] ve ba‘id kulaĝıyla dinleyesiniz ya‘nî bu vech ile dinlerseniz Rasûl Hazreti’nden i‘râz etmek

⁷² el-Enfal 8/23.

⁷³ el-Enfal 8/20.

ondan i‘râz etmenin hiç ma‘nası yoktur, ondan sonra mü‘minlere münâfıklar sıfatından izleyip eydür: “Ey mü‘minler! Siz şol kâfirler ve şol münâfıklar gibi olmak ki onlar dilleriyle iddi‘â edip derler ki: “Biz Qur‘ân‘ı ve mevâ‘izi kulağlarımızla dinleriz.” Hâl budur ki onlar Qur‘ân‘ı bir vech ile dinlemezler ki onunla onlar ‘amel eyleyip mutta‘iz olalar.

İmdî onlar Qur‘ân‘ı hiç dinlememişler gibilerdir ve onu hiç işitmemiş gibilerdir ondan sonra Allah Te‘âla ayıttı:

وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَأَسْمَعَهُمْ⁷⁴

“Allah onlarda (inkârcılarda) bir hayır görseydi elbette kendilerine işittirirdi, eğer işittirseydi yine reddederek yüz çevirirlerdi.”

Ya‘nî eğer Allah Te‘âla Hazreti‘nin ‘ilmi onların sa‘âdetlerine ve onların iyi olmalarına ve onlar ihtiyârlarıyla Qur‘ân‘ı ve mevâ‘izi fehm ve tasdîk kulaqlarıyla dinleyip onun mücebince ‘amel etmelerine ezeli âzâlde müte‘allık olmuş muydu? Onlara Qur‘ân‘ı ve mevâ‘izi fehm ve tasdîk ve kulaqlarıyla dinletip işittirdi. Onun mücebince ezelde ‘amel müyesser eylerdi. Evet Allah Te‘âla Hazreti‘nin ‘ilmi onların sa‘âdetlerine ve onların iyi olmalarına ve ihtiyârlarıyla Qur‘ân‘ı dinlemelerine müte‘allık oldu, lâ cerem onlara Qur‘ân‘ı fehm ve tasdîk kulaqlarıyla dinletti. Bunun için ba‘zıları ayıttılar: “Dinlemekte ve işitmekte hayr ‘alâmeti budur ki kul Allah Te‘âlâ Hazreti‘nin kelâmını dinleyecek kendinin sıfâtından ve cemî‘ nu‘ûtundan hâlî ola vâsitayı aradan getire Allah [32a] Hazreti‘nden dinler gibi dinleye.” Ve ba‘zılar ayıttılar:

وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا⁷⁵

dediği demek ola ki eğer Allah Te‘âlâ Hazreti‘nin ‘ilmi onların Qur‘ân‘ı hakîkat-ı sem‘ ile dinlemelerine ehliyetlerine kâbiliyetlerine mütea‘llık olmamıştı, onların kalplerinin kulağların açardı, onlara Qur‘ân‘ı hakîkat-ı sem‘ ile işittirirdi.

⁷⁴ el-Enfâl 8/23.

⁷⁵ A.g.e.

İmdî her kimse ki nefsin vesvesesi mâlik olsa onun batinında hadîs gâlib olsa ol kimse Kur'ân ve Ehâdis'i gökçek dinlemeye kâdir olmaz. Vallâhu e'lem. Pes kula öyle gerektir ki kendinin sıfâtından fânî olup vâsıtayı aradan getirip Haq ile Haq'tan dinler gibi dinleye.

İmdî sûfiler ya'nî ehl-i kurb vaqtâ ki bildilerse ki Allah Te'âlâ'nın kelâmı kullarına resâildir ve dahî muhâtabattır. Lâ cerem im'ân-ı nazar eyleyip gördüler ki her âyet 'ilm deryâlarından bir deryâdır. Zîrâ ki her âyet mutazammındır 'ilmin zâhirini ve batinını, celîsini ve hafîsini ve dahî gördüler ki her âyet Cennet kapılarından bir kapıdır. Zîrâ ki her âyet Cennet kapısına çağırır 'ilim ile ve 'amel ile ve dahî her âyet Cennet'e tenbîh eder ve ondan sonra Habîb Muhammed Mustafâ Hazreti'nin kelâmını gördüler ki kendi hevâsından değil belki vahiydir ki Haq Subhânehû ve Te'âlâ ona vahiy eyleyip durur. Nitekim buyurur:

وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ۚ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ⁷⁶

“O, hevâdan (arzularına göre) konuşmaz”.

Lâ cerem cümle-i himmetlerini onlara sarf edip teveccüh ehadî birle onları dinleyip cân kulağıyla işittiler ve dahî bunu dahî gördüler ki hüsn-i istimâ'-i 'âlem-i melekût ya'nî 'âlem-i ervâh ve 'âlem-i [32b] rûhâniyyât kapısını açar rağabut ile rehebût berekâtını istinzâl eyler. Ve dahî gördüler ki nefsin vesveseleri ve şeytânın dağdağaları ve halkın kıl u kâli nefs-i emmâre odunun tütünleridir ki gönül gözüne gîtâ olur ve dahî gördüler ki huzûz-u 'âcile ve eksenâm-ı dünyeviyye ki menât-ı hevâ ve meşâr-ı redâdır. Nefs-i emmâre nârının odunu mesâbesindedir. Zîrâ ki bunlarla nefs-i emmâre odu yanıp gönlü harâb eyleyip vesveseler duhânında mütehayyar eyler. Lâ cerem onlar dünyâyı terk eyleyip zâhidler oldular vaqtâ ki nefislerinin nârlarının odunları munqatı' olduysa nefislerinin odları dahî da'îf olup duhân kalmadı. Lâ cerem onların batinları ve gönülleri cemî' gafletten halâs olup safâyı fuhûm ile mesâdir-i 'ulûm ile ve mevârid-i 'ulûma müste'id olup onları müşâhede ettiler ve çünkü kalplerini cemî' eyleyip cemî' gafletten pâk kıldılarsa Hazreti Rabbü'l-'âlemînin kelâmını ve Hoca-i

⁷⁶ en-Necm 53/3.

Enbiyâ Muhammed Mustafâ'nın ehâdîsini hakîkat ile dinleyip işittiler. Nitekim Hağ Te'âlâ buyurur:

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرَى لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْمَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ⁷⁷

“Şüphesiz ki bunda kalbi olan ve hazır bulunup kulak veren kimse için elbette bir öğüt vardır”. Ya'nî Hağ Subhânehû ve Te'âlâ eydür: “Bu sure-i Kâf'ta zikr olanda ve Ķur'an'ın cemi'sinde zikr olanda zikre ve mev'ize vardır şol 'âlîme ki onun gönlü vâ'î [33a] ve selîm ve hâzır me'allah ola şöyle ki tarafate'l-ayn miğdârı Allah Te'âlâ Hazreti'nden gönlü gâfil olmaya ve vâsâtâyı aradan getirip Hağ Te'âlâ Hazreti'nden dinler gibi dinleyip onun hağâyıkında tefekkür eyleye ve dahî Ķur'an'da zikr olanda mev'ize vardır şol kimse ki ol 'âlim olmaya. Eved ol kulağın isğâ eyleyip insât eyleye mev'iz dinlemek ile gönlünü dahî hazır kıla tâ ki onun ma'nâsını fehm eyleyip onun zevâhiriyle mütte'iz olup zevâciriyle müncezir ola.

لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ⁷⁸

deyip kalb-i münker kulûbu ibhâm eyledi buna işâret etmeyi çünkü her gönül Ķur'an'ın me'ânîsinde tefekkür eyleyip tedebbür eylemez. Nitekim Yahyâ bin Mu'âzu'r-Râzî eydür: “Gönül iki türdür, pes bir türüsü oldur ki ol eşğâl-i dünyeviyye dolmuştur vağtâ ki âhiret işlerinden bir iş gelse mutehayyir olur nice eyleyeceğın bilmez dünyâyâ beğâyet meşğûl olduğı için. Ve birisi dahî oldur ki ol âhiret eşğâliyle dolmuştur vağtâ ki ona dünyâ işi gelse mütehayyır olur, nice edeceğın bilmez ahiret şugliyle dolduğı için.”

İmdî ey miskîn! Sen dahî kendi hâline nazar eyle gör ki senin gönlün dahî hangisindedir? Ve şol gönlün berekâtına nazar eyle ki ol âhîret işleriyle dolmuştur ve Hağ Te'âlâ'nın aşğ ve muhabbet odunda muhterik olup göyünmüştür ve dahî şol gönlün şûmuna nazar eyle ki [33b] ol dünyâ eşğâliyle dolmuştur, ona göre amel eyle.

⁷⁷ Kaf 50/37.

⁷⁸ A.g.e.

جعلنا الله تعالى وإياكم من المتدبرين المتفكرين الفائزين الذين استغرقوا أوقاتهم في أشغال الآخرة وأعمارهم في تصفية الباطن وأنواع العبادة ولا يجعلنا من الذين استغرقوا أوقاتهم في أشغال الدنيا واللذات الفانيات الموبقات إنه ولي إجابة الدعوات.⁷⁹

İbn ‘Atâ rahmetullâhi ‘aleyh eydür:

إن في ذلك لذكرى لمن كان له قلب⁸⁰

dediği demek olur ki bu Kıur’ân’da mev‘ize vardır şol kimse ki onun bir gönlü ola ki ol mâsivâyı Hazretten munķatı‘ olup Allah Te‘âlâ Hazretine müteveccih olup ta‘zîm gözüyle Allah Te‘âlâ Hazretini mulâhaza eyleye. Şöyle ki cemî‘ evķâtde Allah Te‘âlâ Hazretini müşâhede eyler gibi ola. Vâsıtî eydür: “Kıur’ân’da tezkira vardır bir mahsûs kıavme cemî‘ nâsa değil. İmdî onlar onlardır ki ezelde onların kıalbi selîm ola. Nitekim onların haķķında buyurur:

أومن كان ميتا فأحييناه وجعلنا له نورا يمشي به في الناس كمن مثله في الظلمات ليس بخارج منها⁸¹

Ölü iken hidayetle dirilttiğimiz, kendisine insanlar arasında yürüyecek bir nûr verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalıp, ondan çıkamayan kimse gibi olur mu fakat kâfirlere, yaptıkları, böyle süslü gösterilir”.

Yanî şol kimse ki ölü olsa küfr ile, biz onu îmân nûru ile ihyâ eyleyip ona hidâyet veririz, ol kimse ki küfr zülumâtı içinde ola bunun gibi midir? Ol kimse bunun gibi değildir. Ahmed bin ‘Atâ eydür: “Bu âyetin ma‘nâsı demek olur ki şol kimse ki onun nefsi dirilip [34a] gönlü olsa biz onun nefsini öldürüp gönlünü diri eyleriz ve tevfiķ yollarını ona âsân eyleriz ve kıurb-i envâr ile gözüne sürme çekeriz. Ol bizden gayrıya nazar etmese belki her neye ki nazar ederse bizim âyât-u beyyinâtımıza nazar edip onu müşâhede eylese, bunun gibi kimse nefsin zulumâtında olan kimseyle berâber değildir. ‘İmâd rahmetullah ‘aleyh eydür: “Ma‘nâsı demek olur ki şol kimse ki cehl ile ölü olsa

⁷⁹ Allah Teâla bizi ve sizi vakitlerini âhîret meşgaleleriyle dolduranlardan; ömürlerini tasfiye-i kalb ve çeşitli ibâdetlerle geçirenlerden; mütefekkirlerden, işin sonunu düşünenlerden, kazananlardan eylesin. Vakitlerini dünyâ işleriyle ve helâk edici fânî lezzetlerle dolduranlardan eylemesin. Şüphesiz O, Velî’dir, duâlara icâbet edendir.

⁸⁰ Kaf 50/37.

⁸¹ En’am 6/122.

biz onu ‘ ilim ile diriltiriz cehl zulumâtı içinde kalan ile ol berâber değildir”. İbn ‘ Atâ kıddesallâhû sırrahu eydür: “Ma‘ nâsı demek olur ki şol kimse ki bizim Hazretimizden munkatı‘ olmak ile ölü olsa biz onu Hazretimize vâsıl kılmak ile diriltiriz ve ona ittisâl nûrunu veririz, inkitâ‘ zulumâtı içinde olan ile ol beraber değildir”. Vâsîtî radiyallâhu ‘ anh eydür: “Müşâhede kişiyi zâhil eyleyip nesne fehmettirmez. Zîrâ ki fehmettiren hicâbdır. Zîrâ ki bir kimseye Hağ Te‘âlâ’nın zâtıyla tecellî eylese ol kimse fânî olur. İmdî fânîden hod fehîm mütesavvar değildir. Eved nâsibü râyâti’l-imâmeti sâhibü âyâti’l-kâmeti merkezi dâirati’z-zühdi ve’t-tağvâ mihverü feleki’s-sünneti ve’l-hudâ eş-Şeyh Şihâbu’l-milleti ve’d-dîn ‘ Ömeru’s-Sühreverdî nevverallâhu kabrehû ve ‘ attara ramusehû ve eydür: “İmâm Vâsîtî’nin dediği bir kavm hakkında sahîhdır [34b] ol kavmden ğayrı kavm hakkında sahîh değildir. Nitekim bu âyet Vâsîtî dediğinin muhâlifine hükmeder. İmdî onlar ehl-i temkîndir ki müşâhede ile fehmi cem‘ etmişlerdir. İmdî, fehmin mevzi‘i mahall-i muhâdese ve mahall-i mukâlemedir ki ol gönül kulağıdır ve müşâhede mevzi‘i gönül gözüdür. İmdî gönül kulağının hikmeti ve fâyidesi vardır ve gönül gözünün dahî hikmeti ve fâyidesi vardır pes şol kimse ki hâl sarhoşluğunda sekerân olsa onun sem‘i basarında ğâib olur. Lâ cerem ol kimse hiç nesne fehmi eylemez. Evet şol kimse ki mütemekkin olup hâlinde sahv olsa onun sem‘i basarında ğâib olmaz zîrâ ki bunun gibi kimse hâline mâlik olur. Vi‘â-i vücûdî ile fehmi eyley zîrâ ki fehmi ilhâmın ve semâ‘ın mevrîdidir. İmdî ilhâm ve semâ‘ vi‘â-i vücûdî istid‘â ederler. İmdî bu vücûd, ol vücûdun ğayrıdır ki müşâhede nûru me‘ân edecek mütelâşî olmuş idi. İmdî bu mağâm ol kimse mağâmıdır ki ol memerr-i fenâdân geçip mağarr-ı beğâyâ vâsıl olmuş ola.

اللهم أوصلنا إلى هذه المقامات العلية والمنازل السننية بفضلك وكرمك يا أكرم الأكرمين وأرحم الراحمين⁸²

İbn Sem‘ûn rahmetullâhi ‘aleyh eydür: “Hağ Te‘âlâ’nın:

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَلِكْرَى لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ⁸³

⁸² Ey merhametlilerin en merhametlisi ve tüm ikrâm edenlerden daha iyi ikrâm eden Allahım!
Bizi bu yüce makamlara ve yüce menzillere ulaştır.

⁸³ Kaf 50/37.

dediği demek olur ki bu K̄ur'ân'da mev'ize vardır bir gönle ki ol gönül hizmet edebini bilmiş ola. İmdî gönlün edebi üç türdür: Biri oldur ki gönül vaḳti ki 'ibâdet lezzetini tatsa, nefsin ŧhehevâtından âzâd olup edebin sülüsünü [35a] bulur. Vaḳti ki bu edebe meŧgûl olup dahî ziyâde edebe tâlib olsa edebin sülüsânın bulur. Üçüncü oldur kim, kim ki Allah Te'âlâ Hazreti'nin emrine vefâ edip gönlünü Allah Te'âla fazlıyla doldursa ol gönül müeddeb olup, envâr-ı ilâhiyye birle münevver olup kelâm-ı Rabbi'l-'âlemîni ve ehâdîsi Nebiyyi haḳîḳatiyle dinleyip bunlar ol gönülde te'sîr eyleyip karar eyler. Muhammed bin 'Ali rahmetullâhi 'aleyh eydür: "Gönül ölmesine sebep ŧhehevât-ı nefsâniyyedir. İmdî her bâr ki nefsin arzusundan birisi terk olunsa ḳalbe hayâtta bir nasîb eriŧir". İmdî Haḳ Subhânehû ve Te'âlâ'nın kelâmını ve Habîbin ehâdîsini dinleyip iŧitmek diriler nasîbidir. Zîrâ ki ölüler nesne dinlemeyip iŧitmezler. Nitekim Haḳ Te'âlâ buyurur:

إنك لا تسمع الموتى

"Çünkü sen ölülere iŧittiremezsin".⁸⁴

Ya'nî yâ Habîb, sen bizim kelâmımızı ve evâmirimizi dünyâ muhabbetiyle gönülleri ölmüşe iŧittiremezsin. Sehl bin 'Abdullah et-Tüsterî eydür: "Gönül beḡâyet latîftir, sehl nesne onda te'sîr eyler. Hattâ hatarât-ı mezmûme ve ŧhehevât-ı nefsâniyye hâtırdan hutûr etmek dahî te'sîr eyler. İmdî gönülde az nesnenin te'sîr etmeyi çoktur. Nitekim Haḳ Subhânehû ve Te'âlâ buyurur:

وَمَنْ يَغْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نُفَيْضُ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ

"Her kim Rahman olan Allah'ın zikrinden yüz çevirirse biz ona bir ŧeytân musallat ederiz. Artık o ŧeytân onun yakın dostudur".⁸⁵

âyetin ma'nâsı vallâhu e'lem demek olur ki Haḳ Te'âlâ Hazreti buyurur: "Kim ki Rahmân'ın zikrinden ya'nî K̄ur'ân'dan i'râd eylese mahsûsâta iŧtiḡâli ifrât ile olup ŧhehevât-ı nefsâniyyeye inhimâkı ziyâde olduḡu için Allah Te'âlâ Hazreti'nin 'iḳâbından havf edip sevâbını recâ etmese [35b] biz onun üzerine ŧeytânı musallat

⁸⁴ er-Rûm 30/52.

⁸⁵ ez-Zuhruf 43/36.

eyleriz. Şeytân dahî onun qarîni olup ona dâim vesveseler edip bâtil işin ona tezyîn eyler ve ol bâcâre şöyle zanneyler ki ol Haq nesne üzerindedir. Şeyh Necmü'l-milleti ve'd-dîni *Te'vilât*'ında eydür: Haq Te'âlâ bu âyette işâret eyledi ki: "Kim ki Rahmân'dan ya'nî Allah Te'âlâ Hazreti'nden i'râd eylese dünyâyâ iqbâl etmek ile Haq Te'âlâ ona şeytânı musallat eyler."

İmdî şöyle bilgil ki es'ab-ı şeyâtîn nefsi-i emmâredir. Lâ cerem ol dahî onun qarîni olup dünyâda ve âhirette ondan ayrılmaz. İmdî bu mucâlese-i me'allah terk eyleyen kimsenin cezâsıdır. Zikrullâhtan i'râz itmek ile zîrâ ki buyurup durur:

أنا جليس من ذكرني⁸⁶

İmdî kim ki Haq Te'âlâ Hazretiyle mücâlese ni'metini bilmeyip onun zikrinden i'râz eyleyip havâtır-ı nefsâniyye ve şeytâniyyede müsteğrak olsa Haq Subhânehû ve Te'âlâ ona bir kimse musallat eyler ki ol kimse onu Allah Te'âlâ Hazreti'nden i'râd ettirip ol Cenâb-ı muqaddesten onu mahrûm eyler ve şol kimse ki Allah Te'âlâ Hazreti'nin zikrine meşgûl olup lâ ilâhe dediğiyle mâsivâllah muhabbetini qalbinden nefy eyleyip illallah dediğiyle Allah Te'âlâ Hazreti'nin muhabbetini qalbinde ispât eylese vaqti ki ona Allah Te'âlâ Hazreti'nden men' eyleyecek nesne gelse envâr-ı ilâhiyye satveleri ondan onu men' eyler. İmdî kim ki nefsin arzusuna uyup şehvât kapılarını nefsi üzerine açsa ol kimse nefsinin hevâsında esîr olup nefsi şeytânlarının evsâfi onun üzerine gâlib olur lâ cerem ol kimse bida'tler [36a] ve dalâletler tihinde azıp mütehayyır ve sergerdân olup mağbûn olur ne'ûzu billah min zâlike.

İmdî şöyle bilgil ki gönül bir 'âmildir ki hiç sust olmaz ve nefsi bir uyanıktır ki aslâ uyumaz, belki fırsat ister ki kendinin şehvetini ve arzusunu tahsîl eyleye.

İmdî mü'min muvahhid öyle gerektir ki dâyim Allah Te'âlâ Hazreti'nin kelâmını dinleye. Habîb-i Muhammed Mustafâ'nın 'aleyhi's-selâm ehâdîsini dinleye. Dahî bunlarla 'amel eyleye ve illâ şeytân ve nefsi vesveseleri içinde qalıp helâk olur. İmdî şöyle bilgil ki Haq Te'âlâ'nın kelâmını ve ehâdîs-i rasûli dinleyip onunla 'amel etmek kapılarını nefsin şehvâtına hareketleri kapılarını yapar. Lâ cerem vaqti ki nefsi şehvâtına hareket eylese şeytân yol bulur ki qalbe vesveselerini ilkâ eyleye nitekim

⁸⁶ Ben beni zikredenle beraberim.

hadîsde vârid olup durur ki eğer şeytân mü'minlerin gönlü üzerinde gezinip vesveselerin gönüllerine ilkâ etmese melekût, semâvât ve arzına nazar edip haķâyık-ı eşyâya muttali' olalar idi. Hasan radiyallâhu 'anh eydür: "Ehl-i basîretin besâyiri ve 'âriflerin me'ârifi ve 'ulemâ-i rabbânînin envârı ve necât bulmuş sâbıqların tarîķleri ve dahî ezel ve ebed ve bunların arasında neyi var ise şol kimselerindir ki onların mâsivâllah muhabbetini güdürâtından hâlî olmuş gönülleri ola tarfetü'l-'ayn miķtârı Allah Te'âlâ Hazreti'nden kalpleri gâfil olmaya ve kulaķlarını işgâ eyleyip insât edeler, kelâm-ı rabbü'l-'âlemîni ve ehâdîs-i rasûli dinlemeye ve gönüllerini hâzır kıllalar tâ ki onların me'ânîsini fehm etmeye tâ kî onların zevâhiriyle mütte'iz ve **[36b]** zevâciriyle münzecir olalım diye. İbn 'Atâ eydür: "Bu vech ile gönül bir gönüldür ki ol gönül dâyim Haķķı mülâhaza eyleyip müşâhede eyleye tarfetü'l-'ayn miķtârı ondan ğâib olmaya. Lâ cerem onun ile dinleyip işitir belki vâsıtayı aradan raf' eyleyip haķîķatte Haķ'tan işitir gibi dinler. Lâ cerem bunun için haķâyık-ı eşyâyı müşâhede eyler. Belki Haķ Subhânehû ve Te'âlâ Hazretini bilâ keyf ve lâ keyfiyye basîret gözüyle müşâhede eyler. Lâ cerem gönül vaķtı ki Allah Te'âlâ Hazreti'ni sıfât-ı celâlillahı mutâla'a eylese onun ķahrı setevâtından titreyip ķorķar vaķtı ki sıfât-ı cemâlillahı mutâla'a eylese onun eltâfi nesîmlerini ķoķup sâkin olup ķarar eder. Ba'zılar eydürler: Haķ Te'âlâ Hazreti'nin kelâmını ve Habîb Muhammed Mustafâ'nın ehâdîsini şol kimse dinler ki onun bir görücü gönlü ola, ol gönül birle kuvvet bula ki cemî' halâyıķtan munķatı' olup Allah Te'âlâ'nın muhabbeti ve 'aşķı odunda muhterik olup cemî' dünyâdan ve dükeli halâyıķtan belki nefesinden dahî kesilip Allah Te'âlâ Hazreti'nin 'ibâdetine meşgûl ola ondan ğayrı hiç nesneye meşgûl olmaya ve Allah Te'âlâ Hazreti'nden ğayrıya meyl etmeye belki her sâ'atte ve her nefeste onu müşâhede eyler gibi ola.

İmdî ey 'azîz ķarındaşım şöyle bilgil ki sûfilerin gönülleri cemî' ekvândan mücerred olup muhabbetullah ile dolmuştur ve dahî onlar kulaķlarını işgâ eyleyip gözlerini açmışlardır. Tâ kî Allah Te'âlâ Hazretinin âyât-ı beyyinâtını işitip göreler, lâ cerem cemî' mesmû'âtı kemâ yenbeĝi işitip dükeli **[37a]** mubassirâti haķîķatiyle görüp ve cemî' meşhûdâtı yakîn ile müşâhede eylediler zîrâ ki onlar zâhirlerini ve bâtınlarını cemî' kâinâttan ķat' edip ihlâs ile Allah Te'âlâ Hazretine müteveccih eylediler. Lâ cerem onlar dâyim hazîra-i ķuds halvet hânesinde muķîym olup Allah Te'âlâ

Hazreti'nde durur gibi dururlar. İmdî cemî' eşyâ hod Allah Te'âlâ Hazretinde hâzırdır onlar hod dâyim me'allâh'dır. Nitekim buyurur:

والله معكم أينما تكونون⁸⁷

Lâ cerem onlar cemî' mesmû'âtı kemâ yenbeğî işitip dükeli mubassirâtı haķîkatiyle gördüler ve cemî' şuhûdâtı yakîniyle bildiler. Evet şöyle bilgil ki cemî' eşyâyı 'alâ sebîli'l-icmâl bildiler, tefâsîliyle bilmediler. Zîrâ ki cemî' eşyâyı mücmelen idrâk etmek mümkündür. Müşâhede gözü kîk olup büyük olunca emmâ cemî' eşyâ tefâsîliyle müdreğ olup bilinmek muhaldır. Zîrâ ki bu vücûd kabı dardır. İmdî cemî' eşyâyı cümleten ve tafsîlen bilen Allah Te'âlâ Hazreti'dir ve dahî cüzziyyâtı cüzziyyâtıyla ve külliyyâtı külliyyâtıyla kemâ yenbeğî idrâk eden Allah Te'âlâ Hazretidir ki onda ona hiç kimse şerîk olmaz âmennâ bihi ve saddaķnâ. Ba'zılar Haķ Te'âlâ'nın kelâmını ve ehâdîs-i rasûli dinlemekte halâyıķın tefâvutun beyân eyleyip temsîl eyleyip ayıttılar: "Bir ekinci bir yere tohum saçmaķ istese avucuna tohum alıp ol yere saçar, ol tohumun ba'zısı yol üzerine düşer ol tohumdan nesne bitmez belki onu kuşlar yerler ve ol tohumdan ba'zısı bir taş üzerine düşer ki ol taş üzerinde toprak ola ol tohum ol taş [37b] üzerindeki toprakta biter evet büyüyecek vaķit onun kökü ol taşa erişir ķurur ondan nesne hâsıl olmaz ve ol tohumun ba'zısı bir latîf yere düşer ki ol yerde dikenler ola. İmdî ol tohum ol yerde bitip ayaķlanır, evet baş tutacaķ vaķit ol dikenler onu boğup ķurutur ondan dahî nesne hâsıl olmaz ve ol tohumun ba'zısı bir latîf yere düşer ki ol yerde aslâ taş ve diken yok. Lâ cerem ol tohum ol yerde bitip başlanır, ondan çok nesne hâsıl olur".

İmdî şöyle bilgil ki nâsıh ve vâ'iz ekinci gibidir ve söylenen kelâm tohum gibidir ki ol vâ'iz onu dinleyenlerin gönüllerine eker. İmdî ol tohum ki yol üzerine düştüydü şol kişiye benzer ki vâ'izin kelâmını dinler. Evet, murâdı dinlemek değildir belki denemektir veyâhut bir ğayrı ğarazdır. İmdî egerçi ki ol kelâmı ol kimse öğrenir evet sehl zamânında şeytân onu onun ķalbinden alıp unutturur emmâ ol ki taş üzerine vâķi' olduydu şol kişiye benzer ki ol kişinin murâdı dinleyip öğrenmektir. Evet murâdı 'amel etmek değildir ve emmâ şol tohum ki latîf yere düşer velîkin onu dikenler boğarlar şol kişiye benzer ki onun murâdı dinlemek ve onunla 'amel etmektir. Evet vaķtı ki 'amel

⁸⁷ Nerede olursanız olun Allah sizinle beraberdir.

etmek dilese nefsin hevâları zâhir olup onunla ‘amel ettirmezler. Lâ cerem ol dahî onu terk eyler nefsin hevâsı gâlip olduğu için ve emmâ şol tohum ki latîf yere vâkî‘ olur ki ol yerde aslâ taş ve diken yok [38a] şol kişiye benzer ki ol kişi ol kelâmı kemâ yenbeği dinler dahî öğrenip ‘amel eder ve nefsin hevâsından ictinâb eder.

İmdî şöyle bilgil ki Allah Te‘âlâ Hazreti’nin kelâmını ve Habîb Muhammed Mustafâ’nın ehâdisini kemâ yenbeği dinleyip onlarınla ‘amel edip, nefsin hevâsından ve şeytânın vesveselerinden ve halkın kıl u kâlından ictinâb edip tarîklerine yürüyüp ‘âlem-i melekûte vâsıl olan sûfilerdir ki onlar shevât-ı nefsâniyyenin lezzetin terk edip dururlar. Zîrâ ki shevât-ı nefsâniyye şol dikenlere benzer ki biten tohumu ayaklanıp başlanmağa kımazlar. İmdî sûfilerin gönülleri ‘aşk, muhabbet ve şevk ve zevk halâvetin zevk eyleyip durur. Lâ cerem ol sâfi ‘aşk rûhu Allah Te‘âlâ Hazreti’ne müteveccih kılar pes rûh dahî Hazret-i ilâhiyyeden yana çekildiği kuvvetiyle gönlü ve nefsi dahî kendine tâbî‘ kılıp ol Hazrete yöneltir zîrâ ki Allah Te‘âlâ’nın ‘aşkı, halâveti ve muhabbeti, zevki nefsin hevâsı lezzetinden galiptir. Zîrâ ki nefsin hevâsı lezzeti “şecere-i habîse” gibidir. Meselâ Ebû Cehl Karpuzu gibi ve sarımsâk gibi ki yerden kopar yer üzerinde sebâtı yoktur, hemçünân hevâ-yı nefis dahî nefsdan zâhir olur evet nefsdan terakkî eylemez ve Haq Te‘âlâ’nın ‘aşkı ve muhabbeti halâveti “şecere-i tayyibe”ye benzer meselâ hurma ağacı gibi kökü yerde, dalları gökten yana uzanıp durur, hemçünân ‘aşk ve muhabbet dahî kâlpte ve rûhda sâbit olup kökleri nefis yerine sirâyet eyleyip dalları Allah Te‘âlâ Hazreti’nden yana yönelmiştir. İmdî şöyle bilgil ki ‘aşk [38b] ağacının yeri rûhtur. Kökü ‘inâyettir. Suyu şerî‘ata ri‘âyet etmektir. Budaqları kifâyettir. Yaprakları vilâyetdir. Gölgesi Allah Te‘âlâ Hazreti ile üns tutmaqdır. Yemişi Allah Te‘âlâ Hazreti’ne vâsıl olmaqdır. İmdî sûfilerin halleri dâyim budur zîrâ ki onlar vâqtini Allah Te‘âlâ Hazreti’nin kelâmını veyâhud Muhammed Mustafâ’nın ‘aleyhi’s-selâm ehâdisini işitseler rûhlarıyla ve kâlpleriyle ve nefsleriyle dinleyip mütekellim-i hakîkî cemâline müştâk olup onun kelâmıyla üns tutarlar. Nitekim ‘ârif eydür el-‘arabiyye:

أشم منك نسيمًا لست أعرفه

أظن لمياه جرت فيك أردانا

Terceme bi'l-fârisiyye:

نسیمی از تو می یابم که می نشناسم آن بو من

بدان ماند که معشوقم کشیده ست او بتو دامن⁸⁸

Terceme bi't-türkiyyeti: Nesîmler çoğmuşum senden onu hiç çoğtuğum yok ben meğer kim ma'sûkum senden yana çıkmış durur dâmen. Lâ cerem ol kelâm onların cemî' a'zâlarına belki zâhirlerine ve bâtınlarına sirâyet eyleyip onların her kılları, kulağ ve bedenlerinin her zerresi göz olup küllü külliyle dinleyip küllü külliyle görürler. Nitekim 'ârif buyurur el-'arabiyye:

إن تأملتكم فكلی عیون أو تذکرتکم فكلی قلوب

el-fârisiyye:

چون شما را نگرم جمله من چشم شود

ور شما یاد کنم جملگیم دل باشد⁸⁹

et-türkiyye: Cümle 'uzvum göz olur seni görücek ey Cemîl hem seni yâd eyleyecek 'uzvûm olur cümle dil. Ve dahî Hağ Subhânehû ve Te'âlâ buyurur:

الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ فَيَشْرَعُونَ

[39a]

أُولُوا الْأَنْبَابِ

*“O kullarımı ki, onlar sözü dinlerler, sonra da en güzeline uyarlar. İşte onlar, Allah'ın kendilerine hidayet verdiği kimselerdir. İşte temiz akıllılar da onlardır”.*⁹⁰

⁸⁸ Kokladım senden gelen nesîmi; hiç bilmediğim kokunu.

Sanırım sevgilimin elbisesine değen sabâ rüzgârının kokusu bu.

⁸⁹ Seni düşünürsem bütün varlığım göz olur.

Seni hatırlarsam bütünüyle kalb kesilirim.

⁹⁰ ez-Zümer 39/18.

Ya'nî Hağ Subhânehû ve Te'âlâ buyurur: “Beşâret et yâ Habîb benim hâlis kullarıma ki benim kelâmımı işitip ona ittiba' edeler ve dahî cemî' kelâmı işitip kendilerin felâhı olan nesneyi ki ol tevhîddir. Ona ittibâ' edip onu alalar ve onun mücebince 'amel edeler. İmdî onlar onlardır ki Allah Te'âlâ onları kendi dînine hidâyet verip onları kendi Hazretine lâyığ eyledi ve dahî onlar 'uğûl-i selîme işleridir ki onların ağılları münâza'a-i vehmden ve münâza'a-i 'âdetten selîmlerdir ve kendilerin felâhlarını talep eyleyip Allah Te'âlâ Hazreti'ne müteveccihînlerdir.” Sultânu'l-Muhaqqıkîn eş-Şeyh Necme'd-dîn Dâye 'Aynü'l- Hayât'ta eydür: “Bu âyette me'ânîyi kesîrâya işâret vardır. Birisi oldur kim beşâret şol kimsenindir ki ol hâs Hazreti Rabbü'l- 'Âlemîn kuldur. Ya'nî ol mâsivâllahtan âzâd olup Allah Te'âlâ Hazreti'ne hâs kûl olmuştur ve birisi dahî oldur kim beşâret vusûli visâldir Allah Te'âlâ Hazreti'ne ve birisi dahî oldur kim “yestemi'ûne'l-ğavl”de elif lâm 'umûm içindir iktizâ eder ki onların her kavlde hüsn-i istimâ'ları ola Ķur'ân'dan ve gayrı kelâmdan.

İmdî her kavlın ahseni oldur kim ol kavl Allah Te'âlâ Hazreti'nden ola ve yâhud Allah için ola ve yâhud ol kavl Allah Te'âlâ Hazreti'ne delâlet eyleye. Ve birisi dahî oldur kim kavl ya insândan veyâhud nefsdan veyâhud şeytândan veyâhud melekden veyâhud Allah Te'âlâ Hazreti'nden işitilir. İmdî insândan işitilen kâh Hağ ve kâh bâtıldır [39b] ve şeytândan işitilen dâim bâtıldır. Zîrâ ki şeytân dâim bâtıl nesneye işâret eyler ve nefsten işitilen dâim kendinin şehvâtına delâlet eden nesnedir ve melekten dâim tâ'âte da'vet işitilir ve Hağ Te'âlâ'dan işitilen hağâyığı tevhîde hitâbdır ve kendi Hazretine da'vettir. Nitekim buyurur:

اِرْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكَ رَاضِيَةً مَّرْضِيَةً

“Hem hoşnut edici hem de hoşnut edilmiş olarak Rabbine dön”.⁹¹

ve dahî bir mahalde buyurur:

وَتَبْتَئِلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلاً

“Rabbinin adını an ve bütün gönlünle ona yönel”.⁹²

⁹¹ el-Fecr 89/28.

⁹² el-Müzemmil 73/8.

İmdî şöyle bilgil ki ahsen-i kelâm Allah Te‘âlâ kelâmıdır ve ahsen-i istimâ‘ Allah Te‘âlâ Hazreti’nden istimâ‘ etmektir. İmdî kim ki Allah Te‘âlâ Hazreti’yle dâim bile olsa ol kimse Allah Te‘âlâ Hazreti’nden ğayrıdan işitmez. İmdî onlar onlardır ki Hağ Te‘âlâ eltâf-ı cezebâtıyla onları cezb eyleyip kendi Hazretini onlara bildirmiştir ve dahî onlara ‘uğûl-i selîme vermiştir. Lâ cerem onlar eşyânın kuşûrunu terk eyleyip hağâyıkın lubâbına vâsıl olmuşlardır. Ba‘zı ‘ârifler eydür: “Lüb ve ‘ağl yüz cüzdür, doğsan doğuzu Habîb Muhammed Mustafâ’dadır, ‘aleyhi’s-selâm. Bir cüzü sâir mü’minîn arasındadır ve ol bir cüzü ki sâir mü’minîn arasındadır ol dahî yirmi bir cüzdür. Bir cüzünde cemî‘ mü’minler berâberdir ki ol şehâdetü en lâ ilâhe illâllâh ve enne Muhammeden Rasûlallah’dır ve yirmi cüzünde tefâdül vardır. İmdî kiminki hağâyık-ı îmândan nasîbi ziyâde ola ol cüzlerden onun nasîbi ziyâde olur ve kiminki hağâyık-ı îmândan nasîbi ziyâde ola ol cüzlerden onun nasîbi ziyâde olur ve kiminki hağâyık-ı îmândan nasîbi az ola ol cüzlerden onun nasîbi az olur ve ba‘zılar eydürler: “Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ bu âyette Habîb Muhammed Mustafâ’nın [40a] fazîletin izhâr eyledi zîrâ ki cemî‘ kelâmın ahseni Habîb getirdiğidir ki ol Ğur‘ân’dır ve dahî ol Habîbin ‘aleyhi’s-selâm cemî‘ ef‘âlî ahsendir. Zîrâ ki iş bu ekvân halk olmadan Habîb’e ‘aleyhi’s-selâm sohbet-i temkîn vâki‘ olup muğârene-i istiğrâğ hâsıl olup dururdu. Lâ cerem cemî‘ ehvâlde Habîbin ‘aleyhi’s-selâm üzerinde envâr-ı ilâhiyye zâhir olup onun hitâbı cemî‘ hitâbların ahseni oldu ve cemî‘ mağâmâtta Habîb ‘aleyhi’s-selâm halâyıktan sebğat etti. Nitekim buyurur:

نحن الآخرون السابقون⁹³

Ya‘nî vücûdda eğerçiki biz âhir gelip dururuz velâkin hitâb-ı evvel fazîletinde ve hazîra-i Ğuds halvet hânesinde cemî‘ halâyıktan biz sâbıqlarız.

İmdî ey ‘azîz Ğarındaşım, şöyle bilgil ki Hağ Te‘âlâ bu kâinâtı ketm-i ‘ademden vücûd sahrâsına getirdiğinden murâd vücûd-i Muhammedîdir ‘aleyhi’s-selâm tâ ki kendinin cemâlinin kemâline mazhâr ola. İmdî onun latîf vücûdunun tufeyliyle ‘âlemin cemî‘sinde vücûdât zâhir oldu. Lâ cerem vücûd-i Muhammedî ‘aleyhi’s-selâm cemî‘ ‘âleme rahmet oldu. Evet âhir zâhir olduğuna sır oldurur kim vücûd-i Muhammedî

⁹³ “Bizler en son gelenleriz”, Müslim, “Cum’a”, 855.

‘aleyhi’s-selâm vücûd-i kevnîyyeye nisbet-i habbe gibidir ağaca nisbet zîrâ ki eğer bezr-i vücûd-i Muhammedî olmasaydı hiç ‘âlemde vücûd zâhir olmazdı. Nitekim buyurur:

لو لآك لما خلقت الأفلاك⁹⁴

İmdî çünkü vücûd-i Muhammedî bezr-i vücûdât oldu. Lâ cerem bezr-i vücûd-i Muhammedî’den cemî’ vücûdât zâhir oldu. Pes vücûdât eşcâr gibi oldular fezâ-i ‘âlem-i kevnde. [40b] İmdî her ağacın yemişi haķîkatte ol tohumdur ki ol ağaç ol tohumdan bittiydi. İmdî bunun için vücûd-i Muhammedî ‘aleyhi’s-selâm ve vücûd-i ümmetihî’l-mütekevvineti min nûrihî âhirde geldi ve dünyâ bunların üzerine hatm olsa gerek tâ ki ol bezr-i vücûd-i Muhammedî bu ağaçların ki vücûdât-ı kevnîyyedir yemişi ola. İmdî yemiş hod ağaç tamam bitip kemâlîne yetiştiğinden sonra olur. Lâ cerem eğer haķîkat gözüyle ağaca nazar edecek olursan ol ağaçta şol habbeden gayrı nesne görmezsin ki ol ağaç ondan zâhir olduydu. Pes kâinâta dahî haķîkat gözüyle nazar edecek olur isen bezr-i vücûd-i Muhammedî’den gayrı hiç nesne görmezsin, belki de onun ‘aynın görürsün. Pes kevnde haķîkatte vücûd-i Muhammedî’den gayrı hiç nesne yoktur. Nitekim ağaçta haķîkatte ol habbe ki ol ağaç ondan zâhir olduydu. Ondan gayrı hiç nesne yoktur ve eğer bazı hatırdan hutûr edecek olur ise ki vücûd-i küffâr, vücûd-i eşrâr ve vücûd-i habâîs ve vücûd-i sâyir kâzûrât, vücûd-i Muhammedî’den nice zâhir oldu. Biz eydürüz ki maķsûd budur ki her şeyde vücûd Habîbin ‘aleyhi’s-selâm vücûdunun nûr-i inbisâtındandır. İmdî şek yoktur ki nefsi vücûd her şeyde fi zâtihi hâbîs değildir ve dahî şer değildir belki müsteķbihât meselâ küfr ve hubs gibi ‘arız olurlar ol vücûda nitekim şemsin nûrunun ‘aksi fi nefsihi hâbîs değildir ve dahî müstaķzar değildir. Hâl budur ki kâzûrât üzerine dahî mün ‘akis olur.

فأبواه يُهْدِيَانِهِ أَوْ يُنصِرَانِهِ⁹⁵

“Her doğan, İslam fıtrâtı üzerine doğar. Sonra, anne-babası onu Hristiyan, Yahudi veya Mecusi yapar.”

⁹⁴ “Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım.”

⁹⁵ Buhârî, “Cenâiz” 92; Ebû Dâvut, “Sünne” 17; Tirmizî, “Kader” 5.

hadîsi bu tahkîki tasrîh eder [41a]

والله أعلم أسرار وجود حبيبه وخفايا حقيقته رسوله اللهم أرزقنا شفاعته وأحشرنا تحت لوائه وصل عليه وعلى آله⁹⁶

pes bundan ma'lûm oldu ki cemî' kâinâtın aslı ve dükeli mevcûdâtın rûhu vücûd-i Muhammedî'dir 'aleyhi's-selâm ve onun hitâbı cemî' hitâbların ahsenidir şî'ir:

زهی بدری که گر رویش نقاب نور بکشاید⁹⁷

بهر یک پرتوی حسنش هزاران عالم آراید⁹⁸

زهی ماهی که فر او طراز کاف نون زیند⁹⁹

زهی شاهی که آخر او مداد قاف ولام آید¹⁰⁰

ve dahî Hağ Subhânehû ve Te'âlâ buyurur ki:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ¹⁰¹

“Ey iman edenler! Peygamber sizi, size hayat verecek şeylere davet ettiği zaman, Allah'a ve Resul'e icabet edin”

Ya'nî Hağ Subhânehû ve Te'âlâ hitâb edip eydür: “Ey benim vahdâniyyetimi ikrâr edip benim Habîbimin risâletini tasdîk edenler ve ey bizim hizmetimiz bisâtî üzerinde

⁹⁶ Allah, Sevgilisinin varlığının sırlarını ve Rasûlünün hakikatinin sırlarını en iyi bilendir. Ey Allah'ım, bize onun şefaatinin nasip et ve bizi sancağı altında topla. Selâm Rasûlün ve ashâbının üzerine olsun.

⁹⁷ Ne güzel / ne mutlu o bedre (dolunaya) ki şayet nûr peçesi ile kaplanmışsa (yüzüne nur yayılmış ise / pasparlak ise o dolunaya ne mutlu).

⁹⁸ Güzelliğinin bir katre ışığı ile binlerce âlemi süsler ise o dolunaya ne mutlu.

⁹⁹ Ne mutlu o aya ki onun ışıltısı nun ve kafi süsler. (Arapçadaki “ol” anlamındaki كُن ifadesine kinaye olarak laf ve nun harfinden bahsedilmektedir.)

¹⁰⁰ Ne hoş o padişaha ki ondan sonra kaf ve lam gelir. (Arapçadaki “de ki” ibaresine atıf bulunmaktadır.)

¹⁰¹ el-Enfâl 8/24.

ķâyim olup bizim medhimiz ile meşğûl olanlar ve ey başlarında bizim hidâyetimiz tâc olup ellerinde bizim vilâyetimiz ‘alem olup ayaklarında bizim haşyetimiz na‘leyn olup dillerinde şehâdetimiz âsâr olup alplerinde ma‘rifetimiz erağ olup sırlarında bizim ‘aşqımız nûr olanlar!” Allah Te‘âlâ Hazretine ve dahî onun rasûline icâbet edip mutî‘ olun ve onun sözünü ve da‘vetini abûl eyleyin. Vatı ki sizi ol Rasûl hayât-ı haııyyenize sebep olan nesneye da‘vet eylese. atâde eydûr: “Ol nesne ur‘ân’dır zîrâ ki hayât-ı haııyye bununla hâsıl olur ve dahî necât ve ‘ismet bunun sebebiyle hâsıl olur.” Mücâhid eydûr: “Ol nesne hatır, zîrâ ki asl-ı hayât onun ile olur.” Şeyh Cüneyd el-Bağdâdî addesallâhû sırrahû el-‘azîz *Zu‘t-Tefrît* kitâbında [41b] eydûr: “Vatı ki Habîb ‘aleyhi’s-selâm halâyıı Allah Te‘âlâ Hazretine da‘vet eylediyse ehl-i tasavvuf ve ehl-i urb ondan dost nesîmlerin koktular. Lâ cerem ‘alâyı-ı şâğiliyyeyi ve ‘avâı-i mâni‘iyyeyi mahvedip nefsin hevâlarını terk eylediler ve mücâhede zahmetlerin ihtiyâr edip mukâbede cur‘aların nûş edip Allah Te‘âlâ Hazretiyle mu‘âmelelerinde sâdı oldular. Zâhirlerinde ve bâtınlarında edeplerini gökçek ettiler ve cemî‘ ekvândan munatı‘ olup alplerini ve sırlarını ve rûhlarını mâsivâyı Hazret muhabbeti küdürâtından pâk ettiler. Ondan sonra

من تقرب إلي شبرا تقربت إليه ذراعا ومن تقرب إلي ذراعا تقربت إليه باعا ومن أتاني بمشي أتيته هرولة¹⁰²

“Kim bana bir karış yaklaşırsa, ben ona bir zira yaklaşırim, o bana bir zira ‘ yaklaşırsa ben ona bir kulaç yaklaşırim. Bana yürüyerek gelirse, ben ona koşarak giderim”

adiyyesince eltâf-ı ilâhiyye onları telâı eyleyip onların alplerinde kendiden gayrının zikrini mahvedip onları hayât-ı ebediyyeye vâsıl eyledi ve onları kendi hazretinin tecelliyâtıyla ebedü’l-âbâd ihyâ eyledi. Vâsıtî eydûr: “albin hayâtı oldur kim alb dükeli ma‘lûlden sâfi ola lafzen ve ma‘nen ve ba‘zılar eydürler: Âyetin ma‘nâsı demek olur ki ey mü‘minler! Vatı ki sizi Habîb sizin hayâtınıza sebep olan nesneye da‘vet eylese sırlarınızla Allah Te‘âlâ Hazretine mutî‘ olup icâbet edip ona müteveccih olun ve zâhirlerinizle Rasûl’e icâbet edip ona mutî‘ olup onun şerâyi‘iyle zâhirinizi ve bâtınınızı muhallâ ve müzeyyen eyleyin. Pes nefislerin hayâtı Rasûle mütâbe‘at etmek ile hâsıl olur ve alplerin hayâtı müşâhede-i ğuyûb ile hâsıl olur evet dâyim e‘mâlde taqsîr görünüp Allah Te‘âlâ [42a] Hazreti’nden istihyâ oluna. İbn ‘Atâ

¹⁰² Buhârî, “Tevhîd”, 50.

rahimehullâh eydür: “İsticâbet dört türlüdür, biri icâbet-i tevhîddir ve biri icâbet-i tahkîkdir ve biri icâbet-i teslîmdir ve biri icâbet-i takrîbdir.”

İmdî ey ‘azîz karındaşım! Şöyle bilgil ki bir kişi bir kelâmı işitip onu isticâbet edip kabûl edip onun ile ‘amel etmek ol kelâmı dinlediği miqtar olur ve dinlemek dahî ol kelâmı fehmetmek ile olur. Onu fehmetmek dahî ol kelâmın kıadrini bildiğine göre olur ve ol kelâmın kıadrini bilmek dahî ol kelâmın mütekelliminin kıadrini ve ‘azametini ve celâlini ve kibriyâsını bildiğine göre olur. İmdî şöyle bilgil ki vücûh-i fehm ya‘nî bir kelâmdan nice bin ma‘nâlar anlamağ munhasır değildir. Nitekim vücûh-i kelâm munhasır değildir. Nitekim Hağ Te‘âlâ buyurur:

مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَتَنفَدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ

“*Deki: ‘Eğer Rabbimin sözlerini yazmak için deniz mürekkep olsa, Rabbimin sözleri tükenmeden önce, deniz muhakkak tükenecekti, bir mislini daha yardımcı getirsek bile.’*”¹⁰³

İmdî Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ’nın Kıur‘ân’da kelimâtının her kelimesinde nice bin bin kelimâtı vardır. Eğer yedi kat yere ve yedi kat göğ’e belki ezeli ve ebede kâğıt olsalar ve cemî‘ denizler mürekkep olsa Kıur‘ân’ın her kelimesindeki kelimâtını yazsalar ol denizler tükenip ve ol yerler ve gökler tamam olup henüz bir kelimesindeki kelimât tamam olmaya. İmdî her kelâm kelimedir zât-ı tevhîde nazar ve her kelime kelimâtdır ‘ilm-i ezeliyyeye nazar. Vallâhu e‘lemu bi-hakîkat-i kelâmihî ve dağîkat-i mağâlîhî. Nitekim Hasan ve Câbir radiyallâhu ‘anhumâ ayıttılar: “Habîb Muhammed Mustafâ ‘aleyhi’s-selâm ayıttı:

ما أنزل من القرآن آية إلا ولها ظهرٌ و بطنٌ ولكل حرف حدٌ ولكل حد مطلع¹⁰⁴

“*Her bir ayetin bir zâhiri bir bâtını vardır. Her ayet için bir had (sınır) ve her had için bir matla' (hakikatini müşahede yeri) vardır.*”

[42b]

¹⁰³ el-Kehf 18/109.

¹⁰⁴ İbn Hibbân, *Sahih*, 1:146.

Hadîsin ma'nâsı oldur kim Habîb Muhammed Mustafâ 'aleyhi's-selâm eydür: "Kur'an'dan hiçbir âyet indirilmedi illâ ol âyetin zâhiri ve bâtını vardır, ehl-i hadîs onun zâhirinde ve bâtınında ihtilâf ettiler." Ba'zılar ayıttılar: "Âyetin zâhiri lafzdır ve bâtını te'vildir". Ve ba'zılar eydürler: "Zâhiri kıssalar sûretidir meselâ Haç Te'âlâ haber verdi ki bir kavm üzerine hışm edip onları helâk eyleyip onlara envâ' ile 'ikâb ve esnâf ile 'azâb eyledi." İmdî zâhirde onlardan hikâyet edip haber vermektir. Bâtında tenbîhdir ve tahzîrdir ki kim ki onların 'ameli gibi 'amel işlese onların 'uqûbeti gibi 'uqûbete müstehâk olur ve ba'zılar eydürler: "Zâhiri tenzîldir ki ona îmân getirip onu tasdîk etmek vâciptir ve bâtını oldur kim onunla 'amel oluna."

İmdî hiçbir âyet yoktur illâ bu ki emri mûcibdir. Zîrâ ki vücûh-i Kur'an emirdir ve nehydir ve va'ddir ve va'iddir mevâ'izdir ve emsâldir mâ kâne ve mâ yekûnu haberidir. Emr ile 'amel etmek onu işlemektir ve nehy ile 'amel ondan ictinâbdır. V'ad ile amel ona rağbet etmektir ve ona musîl olan nesneyi tahsîl eylemektir ve va'îd ile 'amel ondan havf edip ondan halâs eyleyen nesneyi tahsîl eylemektir. Mevâ'iz ile 'amel onun ile mütte'iz olmaştır ve emsâl ile 'amel ondan i'tibâr etmektir. Şeyh Fuçâ'î *Mesâbih* şerhinde böyle zikr eyledi ve ba'zılar eydürler: "Âyetin zâhiri zâhir ma'nâsıdır ve bâtını mahfî ma'nâlardır ki ol sırdır Allah Te'âlâ Hazretiyle hâs kulları arasında." Ba'zılar eydürler: "Âyetin [43a] zâhiri oldur kim cemî' mü'minler arasında beraberdir ki ona îmân getirip onu tasdîk edip onun muqtezâsınca 'amel etmektir ve bâtını halâyığın fehm etmekte tefâvutidir."

İmdî her kişi mertebesi ve ma'rifeti miqtârınca fehm eyler ve ba'zılar eydürler: "Zâhiri tilâvettir ya'nî Haç Te'âlâ inzâl ettiği gibi okumaktır ve bâtını onun ma'nâsını fehmedip tefekkür etmektir. Vallâhu e'lemu bi-haķîkat-i kelâmihî ve haķîkat-i kelâmi Habîbihî 'aleyhi's-salât ü ve's-selâm ve dahî Habîb 'aleyhi's-selâm ayıttı: "Her harfin haddi vardır ki ondan tecâvüz olup geçilmez. Meselâ tilâvette imâm mushafından tecâvüz olunmaz ve tefsîrde ehl-i tefsîrden naql olup mesmû' olandan tecâvüz olunmaz. İmdî tefsîrle te'vîl arasında fark vardır. Zîrâ ki tefsîr asılda keşfedip izhâr etmeye eydürler. Evet haddi oldur kim tefsîr âyetin şânını ve kıssasını ve sebeb-i nüzûlünü bilip onun ma'nâsını tevzîh edip âşikâra etmektir bir lafz ile ki ona delâlet eyleye delâleten zâhiraten ve te'vîl asılda tercî'dir haddi oldur kim te'vîl bir âyeti ma'nâ-yı zâhirinden bir ğayri ma'nâya sarf etmektir bir vech ile ki ol âyetin ol ma'nâya

ihitmâli ola evet ol ma'nâ-yı muhtemel Kitâb'a ve Sünnet'e muvâfık ola vallâhu e'lem. Ammâ kıtbe'd-dîn *Keşşâf* hâşiyesinde eydür: "Tefsîr oldur ki Hazreti Nebî'den ve yâhud sahâbeden menkûl ola. İmdî kişi kendi re'yiyle tefsîr etmek haramdır zîrâ ki Kıur'an'ın ma'nâsını Hazret-i Nebî'den veyâhud ashâbdan naql eyler [43b] kendi re'yinden imdî bu küfürdür zîrâ ki Hazret-i Nebî'ye iftirâdır. İmdî Hazret-i Nebî 'ye iftirâ etmek küfürdür pes kendi re'yiyle tefsîr etmek küfürdür. Lâ cerem tefsîrde elbette semâ' gerek veyâhud naql görüp onu nakletmek gerek ve te'vîl oldur ki bir âyetten me'ânî istinbât oluna kıavâid-i 'arabiyye kıâ'idesince ki Kitâb'a ve Sünnet'e muvâfık ola. İmdî te'vîl semâ'a muhtâç değildir pes bir kimse ki ehvâl-i tenzîle ve vücûh-i luğata ve vücûh-i iğrâba vâkıf olsa elfâz-ı me'ânî üzerine isti'mâl etmek tariķlerin bilse haķıķat ve mecâz ve kinâyet nedir bilse ona câyizdir ki semâ'sız te'vîl eyleye.

İmdî Haķ Subhânehû ve Te'âlâ vaķt olur kim bir kıuluna tevfiķ verir ve onun basîreti gözünü açar ve onu esrâr-ı Kıur'an'a vâkıf kıılar ve dahî şol me'ânî murâd ki her âyetin altında gizlidir onu ona bildirir pes te'vîl muhtelif olur. Müevvilin ahvâlinin ihtilâfiyla lâ cerem kiminki fehmi ziyâde olup sâfi olsa ve ma'rifeti ziyâde olup Allah Te'âlâ Hazreti'nde kıurbeti ziyâde olsa, ol kimse esrâr-ı Kıur'an'a ve ğarâyib-i kelâm-ı Rabbi'l-'âlemîne ziyâde vâkıf olur ğayrısından. Nitekim İmâm 'Alî kerremallâhû vechehu eydür: "Eğer dilesem Fâtiha Sûresi'n tefsîr eyleyem bir vech ile tefsîr eyleye idim ki onun tefsîrini yetmiş deve yükü eyleye idim". Ebu'd-Derdâ radiyallâhû 'anhû eydür: "Bir kışi faķih olup tamâm 'âlim olmaz hattâ Kıur'an'ın vücûh ile ma'nâsına muttali' olmayınca." Nitekim ba'zı 'ulemâ eydür: "Her âyetin yetmiş bin ma'nâsı vardır ki onu ehlullâh [44a] fehmederler ve bundan artıķ dahî nice bin bin ma'nâsı vardır ki hadde ve hasra sığmaz vallâhu e'lem bihaķâyıķ-ı kelâmihî ve daķâyıķ-ı maķâlihî". Ebû Süleymân Darânî rahimehullâh eydür: "Bir âyeti beş gece ve yedi gece tekrâr ederim, her kerede yeni yeni ma'nâya muttali' olurum ve eğer fikrimi kıat' etmeseydim bir âyetten tecâvüz etmezdim." İmdî şöyle bilgil ki esrâr-ı Kıur'an'a vâkıf olmaķ bir ni'mettir ki Haķ Subhânehû ve Te'âlâ onu hâs kıullarına verir ve

فوق كل ذي علم عليم¹⁰⁵

¹⁰⁵ Her bilenin üstünde bir bilen daha vardır.

ve ondan sonra Habîb ayıttı:

ولكل حد مطلع¹⁰⁶

“Her bir harf için bir had (mânâ) vardır”

ya'nî her harfin ve her âyetin haddi vardır ondan tecâvüz olmaz ve her haddin dahî muttali' i vardır. İmdî muttali' bir yüce yerden bir nesneye muttali' olacak yere derler. Lâ cerem ma'nâsı demek olur ki Kıur'an'ın her harfinin ve her âyetinin su'ûd eyleyecek yerleri vardır ki ma'rifet ve fehm ol yere su'ûd eyleyip ol âyetin ma'nâsına ve esrârına muttali' olur. Ba'zılar eydürler: “Âyetin haddi ehkâm-ı halâl ve ehkâm-ı harâmdır muttali' Allah Te'âlâ Hazreti'nin ondan muradıdır.” Ve ba'zılar eydürler: “Âyetin haddi farzdır ve ehkâmdır muttali' i sevâbı ve 'ikâbıdır. 'Ali bin Zeyd eydür, Hasan'a radiyallâhû 'anh, ben ayıttım: “Yâ Ebâ Sa'id! Muttali' nedir?” Hasan ayıttı: “Muttali' oldur ki bir kavm ol âyete muttali' olup onun ma'nâsını fehm eyleyip onun mücebince 'amel eyleyeler. Nitekim 'Abdullah bin Mes'ûd radiyallâhû 'anhû eydür: “Kıur'an'ın hiçbir harfi ve bir âyeti yoktur illâ bir kavm onun ile 'amel eyleyip dururlar ve dahî bir kavm ola ki onun ile 'amel eyleseler gerek.” İmdî ey 'azîz [44b] karındaşım! İş bu kelâm himmetleri 'âlî olan tâlibleri kandedir onlar kalplerini sâfi kılıp mevârid-i kelâmı müste'id kılalar tâ ki Kıur'an'ın da'ik ma'nâsını ve ğâmiz esrârı ve latîf işâreti ve nefis kinâyeti ve şerîf hakâyıkı onların kalplerine vârid ola. Tâ ki onlar dahî Kıur'an'ın esrârına muttali' olup onun mücebince 'amel eyleyeler.

İmdî şöyle bilgil ki sûfiler çünkü dünyâda zühdün kemâline yetiştilerse ve dahî kalplerinden mâsivâ-yı Hazret muhabbetini çıkardılarsa her âyette muttali'leri oldu belki bir âyeti tekrâr edip okuduklarıncâ yeni yeni muttali'leri olup yeni yeni ma'nâya muttali' oldular her kere ki bir yeni ma'nâya muttali' olalar ol ma'nâya ve ol ma'âmâ münâsib yeni yeni 'ameller ederler. Lâ cerem onların fehmi onları 'amel etmeye cezbeder ve 'amelleri onların fehmleri sâfi olmaya celb eyler. Lâ cerem onların 'amelleri ve fehmleri onları her âyette da'ik nazarlara ve 'amîk fikirlere vâsıl kılar. İmdî onların fehmi 'ayn-ı 'ilmdir ve 'ilimleri dahî 'ayn-ı 'ameldir, lâ cerem 'ilim ile 'amel bunda birbirinin yerine dururlar. Evet bu 'amel kalbin 'amelidir, kalıbın 'ameli

¹⁰⁶ İbn Hibbân, *Sahih*, 1:146.

değildir. İmdî şöyle bilgil ki kulûbun e‘mâlinin letâfeti ve salâfeti olduğu için ‘ulûma benzedi zîrâ ki e‘mâl-i kulûb niyyetlerdir ve temellukât-ı rûhâniyyedir ve teeddübât-ı kalbiyyedir ve müsâmerât-ı sırriyyedir ve münâcât-ı rabbiyyedir ve tazarruât-ı hafiiyyedir.

İmdî her bâr ki sûfiler bu e‘mâl-i kalbiyyeden bir ‘amel etseler Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ onlar için ‘ilimden bir ‘amel raf‘ eyleyi [45a] verir ve onları her âyette yeni yeni muttali‘lere muttali‘ kılar. Lâ cerem onlar dahî her âyette yeni yeni ma‘nâlara muttali‘ olup ona münâsib yeni yeni ‘ameller ederler. İlâhî! Birliğin varlığın hağğı için biz fakîr bendeniz dahî bu mağâmât-ı ‘aliyyeden mahrûm eyleme, bimennike el-ğadîm ve lutfike’l-‘amîm.

Eved, ğavsu’l-eğtâb el-‘âciz ‘an vasfi kemâlâtihi zu’l-‘uğûl ve’l-elbâb el-muhallâ bi’s-süneni ve’l-âdâb el-mütehallık biahlâkillâhi’l-meliki’l-vehhâb eş-Şeyh Şihâbu’l-milleti ve’d-dîn ‘Ömeru’s-sühreverdi ‘âmelehullâhû bi-lutfihi’l-hafi ve ihsânihi’l-vâfi eydür: “Benim sırrımda ihtilâc edip hareket eyler ki muttali‘ ol değildir kim safâ-yı fuhûm ile bir âyetin dağık ma‘nâlarına ve ğâmiz esrârına muttali‘ oluna belki muttali‘ oldur kim tâlib-i hağikî her âyette mütekellim-i hağikîye muttali‘ olup onun cemâlini müşâhede eyleye. Zîrâ ki Ğur‘ân onun kelâmıdır kelâm hod cümle-i sıfâtından birisidir sıfât hod mevsûfdan münfek olmaz. Lâ cerem tâlib-i hağikî vağtı ki bir âyet Ğur‘ân oğusa ve yâhud ğayrısından bir âyet işitse mütekellim-i hağikî cemâlin müşâhede eyler ve yeni yeni tecelliyât hâsıl olur zîrâ ki Ğur‘ân’ın her âyeti bir âyinedir kim ondan mütekellim-i hağikî cemâli müşâhede olunur.

اللهم أرزقنا تجليات ذاتك القديم بلطفك العميم وإحسانك الجسيم إنك أنت الوهاب الكريم¹⁰⁷

Nitekim Ca‘fer Sâdık radiyallâhû ‘anhû eydür: “Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ kelâmında ğullarına tecellî eyler velâkin ğulları onu idrâk edip tecellî edemezler.” Lâ cerem her âyetin bu vechden muttali‘i vardır haddi [45b] kelâmın haddidir muttali‘ oldur kim tâlib kelâmın haddinden terağğî eyleye mütekellimin müşahedesine. Nitekim Ca‘fer-i Sâdık namaz kılarken bir kere sayha eyleyip mağşiiyyun ‘aleyhi olup düştü ifâğât

¹⁰⁷ Allah’ım, yüce lütfunla, ihsânınla ve kadîm olan zâtının tecelliyâtlarıyla bizi rızıklandır. Sen Vehhâb ve Kerîm olansın.

bulduğundan sonra ona suâl eylediler ki ne sebepten düştün, ol ayıttı: “Kur’ân okurken nâgâh Kur’ân’ı mütekelliminden işittim. Lâ cerem tâkat getirmeyip bî hod olup düşdüm.”

İmdî ey ‘azîz karındaşım! Şöyle bilgil ki bu maqâmât ve bu menâzil ve bu tecelliyât hâsıl olmaz illâ riyâzat ile ve mücâhede ile ve dünyâyı bi’l-küllîye tarh etmek ile ve ğumâr-ı halkdan tecâvüz etmek ile vallâhu Te‘âlâ Hazreti’nin muhabbeti ve ‘aşkı odunda muhterik olup göğünmekle ve tâlib-i Haq olup ona mütecevvih olmak ile hâsıl olur. Zîrâ ki bir gönül ki muhabbet-i dünyâ kâzûrâtıyla mülevves olmuş olsa ol gönül ‘âlem-i melekût esrârından mahcûb olur. Pes bu maqâmâta vâsıl olmak isteyen mürîd-i sâdıka öyle gerektir mâsivâ-yı Hazret muhabbetinden munqatı’ olup Allah Te‘âlâ Hazretine müteveccih ola ve cemî’ evkâtını onun hizmetine sarf eyleye ve her nesne ki bu yolda onun yolunu kat’ etmek ister dünyâdan ve kavm u kabîleden öyle gerektir kim onu Haq yolunda târumâr eyleye, belki kendi vücûdundan dahî doyûb vazgele tâ ki mevcûd-ı haqîkîye vâsıl ola. Nitekim Şeyh necmü’l-milleti ve’ d-dîni dâye buyurur, el-fârisiyye:

سیر آمدہ زخو بیشتن می باید

برخاستہ زجان وتن می باید

در هر کامی¹⁰⁸

[46a]

هزار بند افزونست

زین گرم روی بند شکن می باید¹⁰⁹

¹⁰⁸ Özünden/kendinden/benliğinden geçmen gerek. Rûh ve bedeninden vazgeçmen gerek. Her bir istek/arzunda binlerce düğüm/zincir var. Bu yolda birçok engelin var.

¹⁰⁹ Bu yüzden de bu zincirleri kırman gerek.

Terceme bi't-türkiyye:

Sen özünden duymayınca der-tarîk-i 'ışk-i yâr

Cân u cismini vermeyince bil ele girmez nigâr

Her nefeste sad hezârân bendi vardır bu yolun

Kat' edersen bendleri Haq sana ola âşikâr.

İmdî ey 'azîz qarındaşım! Şöyle bilgil ki sûfiler çünkü riyâzet edip mücâhede-i tâmme eyleyip Allah Te'âlâ'nın 'aşkı odunda muhterik olup cemî' evkâtlerini onun 'ibâdeti içinde müsteğrak eyledilerse kalblerinde âfitâb-ı haqîkî tulû' eyleyip tevhîd-i cemâlî âşikâra olup tecellî eyledi. Lâ cerem onlar va'd ve va'îd âyetlerini işitecek kulaqlarını ilkâ eyleyip kalplerinden mâsivâ-yı Hazret küdürâtın giderip kalplerini sâfi kılip Allah Te'âlâ Hazreti'ni hâzır görüp onun cemâlini müşâhede eyler gibi dinlerler okumakta kendilerin dillerini ve kendilerden ğayrının dilini şecere-i Mûsâ gibi arada vâsita olmuş görürler zîrâ ki Haq Subhânehû ve Te'âlâ hitâbını Mûsâ Peygambere ağaç vâsitasıyla işittirdi. Şöyle ki ona "Enallah" dedi çünkü sûfiler dahî haqîkâtte Allah Teâlâ Hazreti'nden istimâ' edip istimâ'ları yine Allah olduysa onların kulaqları göz oldu ve gözleri kulaq oldu, 'imleri 'amel ve 'amelleri dahî 'ilm oldu evveleri âhire ve âhirleri evvele dönüp haqâyîk-ı eşyâya muttâlî' olup ezel derîcesinden ebede ve ebed derîcesinden ezele nazar ettiler ve perkâr-ı sıfat-ı ezel ve ebed dâiresini değzinup vücûddan 'ademe ve 'ademden vücûda geldiler kâh mevcûd ve kâh ma'dûm [46b] oldular ve kâh ne mevcûd ne ma'dûm oldular bu maqâmda esrâr çoktur ol esrâr hâl ile ma'lûm olur vasf ile ve kâl ile olmaz nitekim şeyh buyurur el-fârisiyye:

عاشقان چون پشت یا بر روی آب وکل زند¹¹⁰

تخت دار الملک عشق اندر میان دل زند¹¹¹

منزلی ازجان و دل باید نه آب وکل که تا¹¹²

¹¹⁰ Âşıklar yeryüzüne adım atınca.

¹¹¹ Gönüllerinde aşk beldesinin tahtını kurarlar.

¹¹² Ev/menzil can ve gönülden olmalı, yeryüzündeki bu binalardan değil.

بارگاہ آن شهنشہ اندران منزل زند¹¹³

عاشقان چون آب وکل یوزینہ باصرلر قدم¹¹⁴

نصب ادلرر تخت عشقی قلبلرنده دمبدم¹¹⁵

قوربن جان منزلده اول شهنشہ خیمه سن¹¹⁶

کندولرده خوش کوررلر آنی کم سویلر کلم¹¹⁷

İmdî ey ‘azîz qarındaşım! Şöyle bilgil ki ol vaqt ki Haq Subhânehû ve Te‘âlâ ‘âlem-i ervâhda ervâha

”أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ¹¹⁸”

“Ben sizin Rabbiniz değil miyim?”

diye hitâp eyledi. Ervâh dahî ol nidâyı ğâyet safâ ile işittiler lâ cerem ol Hazrete ‘âşık oldular zîrâ ki ol ‘âlemde Hazretten ğayrı hiç nesne yok idi ki ervâh ona ‘âşık olalar idi çünkü hikmetullâh iktidâ eyledi ki ervâh ‘âlemi ervâhdan sefer eyleyip ecsâm-ı beşeriyyeye müte‘allık olup merâtıb-ı kuvvet-i ‘ameliyye ve merâtıb-ı kuvvet-i nazariyye kesb eyleyip ma‘rifet-i hakîkiyye ve ma‘rifet-i şuhûdiyye hâsıl eyleyip ol Hazretten yana müteveccih olalar çünkü ervâh beden ‘âlemine geldiler bunda metâ‘im-i şehiyye ve melâbis-i fâhire ve merâkib-i latife ve menâsıb-i seniyye ve menâkih-i hasene gördüler. Lâ cerem bunlara meşgûl olup ol Hazret ile olan âşinâlığı unutup ve ol nidânın lezzetini ve safâsını unuttular. İmdî vaqti ki Haq Subhânehû ve Te‘âlâ bir kuluna hüsn-i istimâ‘ vermek dilese ve onu sûfi-yi sâfi kılmak istese onu bu

¹¹³ Ki o menzil pâdişâh sarayı olabilsin.

¹¹⁴ Âşıklar yeryüzüne ayak basınca.

¹¹⁵ Aşk tahtını an ve an kalplerinde tâyin ederler.

¹¹⁶ Padişahlar padişahının çadırına canım kurban olsun.

¹¹⁷ Söz söyleyeni kendileri de hoş görürler.

¹¹⁸ el-A‘râf 7/172.

‘âlemlerden [47a] geçirip onun basîratından hicâbları götürüp onu fezâ-yı kudrete vâsıl eyler, lâ cerem ona

أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ

semâ‘ı keşf olup ‘ayân olur ve onun tevîdî ve ‘irfânı ‘ayân ve burhân olur ve onun etvârının zulmü levâmî‘i envârda münderic olur pes أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ hitâbını anıp ol ‘âlemi müşâhede eyler nitekim ba‘zılar eydürler: أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ hitâbını biz şimdî anarız.” İmdi vaqti ki sûfî bu maqama vâsıl olsa onun vaqti sermedî ve şuhûdî müebbed ve semâ‘ı mütevâlî olup müteceddid olur lâ cerem ol Allah Te‘âlâ Hazreti’nin kelâmını ve Rasûlün ehâdisini Haq semâ‘ ile istimâ‘ eder. Sufyân bin ‘Uyeyne eydür: “İlmin evveli istimâ‘dır, ondan sonra onu fehm etmektir ve ondan sonra onu hıfz etmektir ve ondan sonra onun ile ‘amel etmek ve ondan sonra onu halâyîka neşr edip ta‘lîm etmektir ve ba‘zılar eydürler: “Hüsn-i istimâ‘ dandır mütekellime mühlet vermek hattâ kelâmını mütekellim tamâm edince ve dahî bu dahî hüsn-i istimâ‘ dandır ki mütekellim sözünü söylerken müstemi‘ dört yanına nazar etmemek ve yüzünü mütekellimden yana tutmak ve mütekellimin yüzüne nazar etmek ve dahî mütekellim neyi derse onu hıfz etmek.” Nitekim Haq Te‘âlâ buyurur: لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتُحْجَلَ بِهِ “Onu hemen okumak için dilini depretilme”.¹¹⁹ Bu âyette Haq Te‘âlâ Rasûl Hazretine hüsn-i istimâ‘ ta‘lîm eyledi. Ba‘zılar eydürler: “Ma‘nâsı demek olur ki yâ Habîb! Vahyi ashâbına nakl etme hattâ sen onun ma‘nâsını tedebbür etmeyince tâ ki sen Qur’ân’ın ğarâyibine ve ‘acâyibine evvel vâkıf olasın dahî ondan [47b] sonra ashâbını ona vâkıf kılasın ve ba‘zılar eydürler: “Vaqti ki Cebrâîl ‘aleyhi’s-selâm Habîb Muhammed Mustafâ Hazreti’ne ‘aleyhi’s-selâm Qur’ân getirse Habîb onu unutturum diye tîz tîz okurdu lâ cerem Haq Te‘âlâ Habîbi ondan nehy eyleyip ayıttı: “Yâ Habîb, Qur’ân’ı okumağa ivme hattâ Cebrâîl onu tamâm okusun ondan sonra sen dahî onu oku.” İmdi şöyle bilgil ki vaqt olur ki ‘ilimlere mutâla‘a etmek ve dahî ahbâr-ı rasûle mutâla‘a etmek dinlemek gibi olur, lâ cerem ‘ulûmâ mutâla‘a eyleyip ve ahbâr-ı rasûle mutâla‘a eyleyen ve dahî ehl-i salâhın siyerine mutâla‘a eyleyen ve dahî hikâyât-ı meşâyıha mutâla‘a eyleyen ve dahî envâ‘-ı hikeme ve envâ‘-ı emsâle mutâla‘a eyleyen muhtâc olur hüsn-i istimâ‘

¹¹⁹ el-Kıyâme 75/16.

edebleriyle müteeddib olmağa zîrâ ki gönül müste‘id olur hüsn-i istimâ‘ için zehâdet ile ve takvâ ile hatta işittiği nesnenin ahnenini elâ hemçünân mutâla‘a ile dahî müste‘id olur ki her kelâmın ahnenini ala. Ve dahî mutâla‘a etmenin cümle-i edeblerinden birisi dahî budur ki vaqti ki bir kişi hadîs kitaplarından ve ğayrı ‘ilm kitaplarından birisine mutâla‘a etmek dilese bunu bilmek gerek ki vaqt olur ki onu mutâla‘a etmek dilediği nefis dâ‘iyesiyle olur zîrâ ki nefis çok çok zikretmeye doymaz veyâhûd Qur‘ân okumaya doymaz ve yâhûd ğayrı ‘amel etmeye doymaz lâ cerem nefis ol kişi mutâla‘a etmeye iğrâ eder tâ ki rahat olayım diye zîrâ ki nefis mutâla‘a etmek ile rahat olur [48a] halâyık ile ihtilât edip onlarınla mükâleme etmek ile rahat olduğunleyin lâ cerem mütefettına öyle gerektir bu sırdan ğâfil olmaya ve dahî mutâla‘a-i şol kadar çok eylemeye kim nefis rahat olup virdinden qalâ belki mutâla‘a etmek dilese evvelâ istihâre eyleye dahî Hazreti Rabbü’l-‘âlemîne rücû‘ eyleye tâ ki Haq Te‘âlâ ona fehm ve tefehhüm kapılarını feth edivere. Zîrâ ki ‘ilmin sûreti zâhiresi olduğunleyin sırr-ı bâtınîsı dahî vardır ki ol fehmdir. Allah Te‘âlâ fehmin şerefine işâret edip buyurdu ki:

فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ وَكُلًّا آتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا¹²⁰

“Biz onu(n hükümünü) hemen Süleyman'a bildirmiştik; (zaten) her birine hüküm ve ilim vermiştik. Davud'la tesbih etsinler diye, dağları ve kuşları buyruk altına aldık. (Bütün bunları) yapan bizdik.”

Pes işâret eyledi fehme mezîd ihtisâs ile. Ve dahî hükmden ve ‘ilmden temeyyüzüne Haq Te‘âlâ buyurur ki:

إِنَّ اللَّهَ يُسْمِعُ مَن يَشَاءُ¹²¹

“Allah, her dilediğine işittirir.”

Ya‘nî yâ Muhammed senin dilediğine bizim kelâmımızı kemâ yenbeği işittirmezsın belki işittiren Allah’dır ki hidâyetini ol dilediği kimseye işittirir ve onun ma‘nâsını fehmetmeye ona tevfiq verir ve dahî onun ‘izâtiyle mütte‘iz olmaya ona tevfiq verir, vallâhu e‘lemu bihakîkat-i kelâmihî ve dakîkat-i maqalihî.

¹²⁰ Enbiyâ 21/79.

¹²¹ Fâtır 35/22.

İmdî çünkü kelâmı hakîkatte işittiren Allah'dır, lâ cerem vaqt olur kim onu dil vâsıtasıyla işittirir ve vaqt olur ki mutâla'a ederken Haq Subhânehû ve Te'âlâ ona şol kadar fehm ve beyân fetheyler kim kulak ile işittiğinden dahî ziyâde hüsn-i istimâ' edebleriyle müeddeb olduğu bereketinde. İmdî ey 'azîz qarındaşım! Şöyle bilgil kim Haq Te'âlâ'nın kuluna öyle gerektir kim hâlini anlaya ve Haq Te'âlâ'nın kelâmını ve Habîb [48b] Muhammed Mustafâ'nın ehâdisini nice dinlemek ve nice öğrenmek gerek öğren ve onun edeblerini dahî öğren zîrâ ki bunlar hayır kapılarından bir ulu kâpıdır ve meşâyih ve sûfiler ve 'ulemâ-i zâhidîn mütebettilîn e'mâlinden 'amel-i sâlihdir ki rahmet kapıları bunlarınla açılır ve her nesnenin hakîkatine muttali' olacaq kapısı dahî bunlarla açılır.

اللهم افتح علينا أبواب رحمتك وفضلك لأنك أنت الوهاب وإليك المرجع والمآب.¹²²

el-Bâbü's- sâlis fî Beyân-i Fazîlet-i 'ilmi's-sûfiyye ve'l-işaret ilâ enmûzecin minhâ

Ya'nî üçüncü bâb sûfilerin 'ilimlerinin fazîleti beyânındadır ve dahî onların 'ilimlerinin enmûzecine işârettedir. Sadr u imâm emced-i müctebâ-yı tırâzü'l-mefâhir ve'l-'ulâ eimmetü's-sûfiyyeti fi'd-dünyâ el-fâyizü min kıdâhi'l-âdâbi bi'l-kıdhi el-mu'allâ eş-Şeyh Şihâbü'l-milleti ve'd-dîn 'Ömeru's-Sühreverdî kaddesallâhû sırrahu'l-'azîz eydür: Bize haber verdi Ebu'n-Necîb es-sühreverdî ol eydür: Bize haber verdi Ebû 'Abdurrahmân es-sûfî ol eydür: Bize haber verdi Ebû 'Abdurrahmân bin Muhammed ol eydür: Bize haber verdi Ebû Muhammed 'Abdullah bin Ahmed es-Sicizî ol eydür: Bize haber verdi Ebû 'Umrân es-Semerqandî ol eydür: Bize haber verdi Ebû Muhammed 'Abdullah bin 'Abdurrahmân ed-Dârimî ol eydür: Bize haber verdi Nu'aym bin Hammâd ol eydür: Bize haber verdi Baqıyye, ol haber verdi Ehvas bin Hakîmden, ol haber verdi babasından ol eydür: "Bir kişi [49a] Habîb Muhammed Mustafâ'ya ayıttı: "Şer nedir yâ Rasûlallah?" Rasûl dahî üç kere ayıttı: "Bana şer sormayın belki benden hayrı sorun" dedi dahî ayıttı:

¹²² Allah'ım, bize rahmet ve lütuf kapılarını aç çünkü Sen ihsân edensin, sonunda dönüş yalnız Sana'dır.

“İnsanların en şerlileri en şerli âlimler, en hayırlıları da en hayırlı âlimlerdir.”

Ya'nî Hoca-i Enbiyâ Habîb Muhammed Mustafâ 'aleyhi's-selâm bi'adedi'r-remlî ve'l-hasâ eydür: “Tahkîk cemî' şerlerin şerri şerîr 'âlimlerdir ve dükeli hayırların hayrı iyi 'âlimlerdir.” Zîrâ ki 'âlimler bu ümmetin kılavuzlarıdır ve dîn-i İslâm'ın direkleridir ve cehâlât-ı cibilliyye zulumâtının çırağlarıdır ve İslâm dîvânının naķîbleridir ve Qur'ân ve Hadîs hikmetlerinin ma'denleridir ve halk içinde Allah Te'âlâ Hazreti'nin emînleridir ve Allâh Te'âlâ[nın] kullarının tabîbleridir ve millet-i hanifiyyenin hazînedârlarıdır ve Haķ Te'âlâ Hazreti'nin ulu emânetinin emînleridir. İmdî onlara lâyıktır kim haķâyıķ-ı taķvâyı tahsîl eyleyip dünyâda tamam zâhid olalar zîrâ ki onlar muhtâcun ileyhdîr. Pes onların fesâdı fesâd-ı müte'addîdir ve salâhları salâh-ı müte'addîdir. Süfyân bin 'Uyeyne eydür: “Echel-i nâs oldur ki bildiği nesneyle 'amel etmeye ve e'lem-i nâs bildiğiyle 'amel eyleyendir ve efdal-i nâs Haķ Te'âlâ Hazreti'nden ziyâde korkandır”. Eş-şeyh Şihâbü'l-mille ve'd-dîn eydür: “Bu söz sahîh sözdür, zîrâ ki Süfyân hüküm eyledi ki bir âlim 'ilmiyle 'amel etmese ol âlim değildir”. İmdî onun gibi 'âlimin fesâhatı ve hazâkatı ve münâzarada ve mücâdelede kuvveti ey 'azîz qarındaşım seni [49b] mağrûr kılmâsın zîrâ ki ol câhildir 'âlim değildir illâ meğer kim Haķ Te'âlâ 'ilim berekâtında ona tevbe müyesser eyleye zîrâ ki İslâm içinde 'ilm ehlini zâyi' eylemez. Pes ümîd vardır ki ol âlim 'ilmi berekâtında Allah Te'âlâ Hazreti'ne rücû' eyleye.

İmdî ey 'azîz qarındaşım! Şöyle bilgil ki 'ilm ya farîzadır veyâhud fazîledir 'ilm-i farîza oldur ki insana onu öğrenmek farz ola ve 'ilm-i fazîle insan hâcetinden ziyâde 'ilim öğrenmektir ki onun ile nefside fazîletler hâsıl ola. Evet ol 'ilim Kitâb'a ve Sünnet'e muvâfık ola zîrâ ki her 'ilim kim Kitâb'a ve Sünnet'e muvâfık olmasa veyâhud bunlardan müstefâd olmasa veyâhud bunların ma'nâsını fehmetmeye mu'în olmasa veyâhud bunlara müstenid olmasa kâyinân mâ kâne ol 'ilim 'ilm-i rezîledir 'ilm-i fazîle değildir. Ve ol 'ilim sâhibini dünyâda ve âhirette hor eyler. İmdî şol 'ilm ki ferîzadır insan elbette onu öğrenmek gerek ve onu terk etmek câyiz değildir.

¹²³ Dârimî, Mukaddime, 34.

Nitekim Şeyhü'l-Şuyûh eş-Şeyh Şihâbü'l-mille ve'd-dîn eydür: “Bize haber verdi Şeyhü'l-İslâm Ebû'n-necîb es-Sühreverdi ol eydür: Bize haber verdi Ebu'l-Kâsım ol eydür: Bize haber verdi eş-Şeyhü'l-âlemi Ebû'l-Kâsım 'Abdulkerîm bin Hevâzini'l-Çuşeyrî ol eydür: Bize haber verdi Ebû Muhammed 'Abdullah bin Yûsufu'l-İsfehânî ol eydür: Bize haber verdi Ebû Sa'îd bin el-A'râbî ol eydür: Bize haber verdi Hasan bin 'Atıyye ol eydür: Bize haber verdi Ebû 'Âtike Enes bin [50a] Mâlik'ten radiyallâhû 'anhu Enes ayıttı: Rasûl 'aleyhi's-selâm ayıttı:

اطلبوا العلم ولو بالعين فان طلب العلم فريضة على كل مسلم

“İlim Çin'de de olsa gidip alınız. Muhakkak ki ilim talebi her Müslüman'a farzdır”.¹²⁴

Ya'nî Habîb Muhammed Mustafâ 'aleyhi's-selâm emr eyleyip eydür: “İlmi taleb eyleyin eğer 'ilm Sîn ilinde ise dahî zîrâ ki 'ilmi taleb eylemek her Müslümân üzerine farzdır.” İmdî ey 'azîz qarındaşım! Şöyle bilgil ki 'ulemâ ihtilâf ettiler şol 'ilmde ki onun talebi farz ola ba'zılar ayıttılar: “Ol 'ilm-i ihlâsdır ve dahî 'ilm-i ma'rifet-i nefsdır ve dahî e'mâli ne nesne ifsâd eder onu bilmektir zîrâ ki ihlâs “me'mûrun bihîdir” 'amel “me'murun bihî” olduğunleyin.” Nitekim Haq Te'âlâ buyurur:

وما أمروا إلا ليعبدوا الله مخلصين له الدين¹²⁵

“Halbuki onlar, dini sadece Allah'a tahsis ederek, Allah'ı birleyerek, ancak Allah'a ibadet etmekle, namazı kılmakla ve zekâtı vermekle emrolunmuşlardır. İşte dosdoğru din budur.”

Ya'nî Haq Subhânehû ve Te'âlâ eydür: Allah Te'âlâ Hazreti'nin kulları emir olunmadılar illâ Allah Te'âlâ Hazreti'ne ihlâs ile 'amel edin diye emr olundular. Pes ihlâs “me'mûrun bihî” oldu. Evet şöyle bilgil ki nefsin ğurûru ve desâyisi ve şehevât-ı hafıyyesi mebânî-yi ihlâsı harâb ederler. Lâ cerem bunları dahî bilmek farz oldu zîrâ ki ihlâs farzdır ve şol nesne ki farz olana eriştirir onu bilmek dahî farzdır”. Ve ba'zılar eydürler: “Ma'rifet-i havâtır ve ma'rifet-i tafsil-i havâtır farzdır. Zîrâ ki havâtır ef'âlin aslı ve mebdei ve menşeidir.” İmdî bununla bilinir lemme-i melek ve lemme-i şeytân.

¹²⁴ Beyhaki, *Şuabu'l-İman*, II/254.

¹²⁵ el-Beyyine, 98/5.

İmdî fi‘il sahîh olmaz havâtır sahîh olmayınca. Lâ cerem havâtır bilmek farz ola tâ ki ‘abdin fi‘li sahîh ola ve ba‘zılar eydürler: “Ol ‘ilim vaqtittir.” Sehl Bin ‘Abdullah eydür: “Ol [50b] ‘ilm-i hâldir ya‘nî kul Allah Te‘âlâ Hazretiyle kendi arasındaki dünyâda ve âhirette hâlinin hükmünü bilmektir.” Ve ba‘zılar eydürler: “Ol ‘ilm-i halâldir.” Zîrâ ki ekl-i halâl farzdır nitekim hadîsde vârid olubdurur ki:

طلب الحلال فريضة بعد الفريضة¹²⁶

“Helal rızık talebinde bulunmak farzlar üstü bir farzdır.”

Lâ cerem onu bilmek farz ola ve ba‘zılar eydürler: “Ol ‘ilm-i bätındır ya‘nî şol nesneyi bilmektir ki onun ile ‘abdin Allah Te‘âlâ Hazretine yakîni ziyâde olur.” İmdî bu ‘ilim sâlihler ile ve zâhid ‘âlimler ile sohbet etmek ile hâsıl olur. Zîrâ ki bunlar Muhammed Mustafâ’nın ‘aleyhi’s-selâm ‘ilminin vârisleridir, lâ cerem bunlardan öğrenilir ‘ilm-i yakîn.” Ve ba‘zılar eydürler: “Ol ‘ilm-i bey‘ ve ‘ilm-i şîrâdır ve dahî ‘ilm-i nikâh ve ‘ilm-i talâktır vaqti ki bir kimse bunların birisine girmek istese onu öğrenmek farz olur.” Ve ba‘zılar eydürler: “Ol ‘ilm-i tevhîddir.” İmdî ‘ilm-i tevhîd ba‘zılar mezhebinde tarîk-ı nazar ve tarîk-ı istidlâl ile hâsıl olur. Ve ba‘zılar eydürler: “Ol nakl ile hâsıl olur.” Ve ba‘zılar eydürler: “Ol bir nesnedir ki kul onu ‘amel etmek dileye, evet bilmeye ki ol ‘amelde onun üzerine ne nesne vâcibdir ve ne nesne vâcib değildir.”

İmdî ona câiz değildir ki onu kendi re‘yiyle işleye, zîrâ ki ol ‘amelde ona ne nesne ziyân eder ve ne nesne fâyide eyler onu bilmez. Lâ cerem ona vâcib olur ki ol bir ‘âlime rücû‘ eyleyip onu sora tâ kî ol âlim dahî basîret üzerine ona cevap vere ol kendi re‘yiyle ‘amel etmeye.” İmdî bu bir ‘ilimdir ki bunu talep etmek vâcibdir şol vaqt ki [51a] bilinmeye ve ba‘zılar eydürler: “Vaqti ki kul selâmet-i bätın üzerine olsa ve hüsni istislâm ve inkıyâd üzerine olsa İslâm’da ve onun gönlüne ‘aķîdesine zarar değirecek nesne gelmese ol sâlimdir. Ve eğer onun gönlüne ‘aķîdesine zarar edecek nesne düşse ya bir nesne ona vesvese eylese, ya bir şüpheye mübtelâ olsa ki ol şüphe onu bid‘ate

¹²⁶ Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el -Mu‘cemu’l-Evsat* (Kahire: Dâru’l-Haremeyn,1995), 8:272.

ya delâlete çekmekten emîn olmasa ona vâciptir ki ol iştibâhdan istikşâf eyleye ve ‘ulemâya rücû’ eyleye ve ona tarîk-i sevâb fehmettirir kimseye rücû’ eyleye.”

Ve Şeyh Ebû Tâlib Mekkî *Kûtu’l-Kulûb* kütâbında eydür: “Talebi farz olan ‘ilim beş ferâyız bilmektir ki İslâm onların üzerine bünyâd örülüp durur zîra ki beş nesne cemî‘ Müslümânlarâ farz olup durur. İmdî vaqti ki onların ‘ameli farz olduysa onların ‘amelini bilmek dahî farz oldu”. Şeyh Ebû Tâlib eydür: “Bunda ‘ilm-i tevhdî dâhildir zîrâ ki ol beşin evveli şehâdetü en lâ ilâhe illallâh ve şehâdetü enne Muhammeden Rasûlullah’dır. Ve ihlâs dahî bunda dâhildir zîrâ ki ihlâs İslâm’ın levazımındandır. Lâ cerem ‘ilm-i ihlâs sıhhat-i İslâm’da dâhil oldu. Evet ey ‘azîz karındaşım! Şöyle bilgil ki eş-Şeyh el-Mütehâllî bi’l-‘ulûmi’r-râfi‘ati ve’l-‘âdâbi’r-râyi‘ati nâkidi’l-menkûli ve’l-ma‘kûl mümeħhidü’l-fürû‘i ve’l-usûl Muhyî’s-sünneti kâmiü’l-bid‘ati Şihâbü’l-milleti ve’d-dîn ‘Ömerü’s-Sühreverdî eydür: “Farz oldur kim cemî‘ nâs onu bilmek gerek ve onu öğrenmek cemî‘ nâsa lâzım ola ve onu terk eden günâha mürteķib olup âhirette ‘ikâba müsteħak ola. Pes onu hiçbir kimseye öğrenmemek [51b] câiz değildir”. İmdî bu ekvâlin ekserini ekser-i nâs bilmez. Zîrâ ki ekser-i nâs ‘ilm-i havâtırı ve ‘ilm-i hâli ve ‘ilm-i halâli bicemî‘-i vücûhihî bilmez. Ve dahî ‘ilm-i yakîn ki ‘ulemâ-i âhiretten müstefâd olur onu dahî ekser-i nâs bilmez ve eğer bunları bilmek farz olsa, ekser-i halk ondan ‘âciz ola idi. İmdî meylim Şeyh Ebû Tâlib dediği kavledir ve dahî talebi farz olan ‘ilim, ‘ilm-i bey’ ve ‘ilm-i şirâ ve ‘ilm-i nikâh ve ‘ilm-i talâktır diyen kavle ekserdir. Şeyh eydür: “Benim katımda talebi farz olan ‘ilimde cidd-i câmi’ vardır. İmdî ol oldur kim talebi farz olan ‘ilim, ‘ilm-i emr ve ‘ilm-i nehydir. İmdî me’mur oldur ki onu ‘abd işleyecek müsâb ola ve onu terk edincek mu‘âķab ola. Ve menhî oldur kim ‘abd onu işleyecek mu‘âķab ola ve onu terk eyleyecek müsâb ola. İmdî me’mûrâddan ve menhiyyâtta ba‘zısı hükm-i İslâm ile müstemirr olur ve ba‘zısı bir hâdise mevcûd oluncaķ emir müteveccih olur. Ve dahî bir hâdise mevcûd oluncaķ nehy müteveccih olur. Lâ cerem şol nesne ki lâzım ola ve onun lüzûmu müstemir ola hükm-ü İslâm ile ve onun ‘ilmi zaruret-i İslâm’dan ola ve dahî şol nesne ki hevâdisin teceddüdiyle müteceddid ola emr ve nehy müteveccih olalar ol hâdise bulunduğu vaķt onu bilmek farzdır hiçbir müslümana câyiz değildir ki onu bilmemek ‘alâl-itlâķ. İmdî bu vech e‘amdır şol vechlerden ki zikr olundu vallâhu e‘lem”. Ve Şeyh Muhyî’s-sünneti *Şerh-i Sünnet*’te eydür: “‘Ulûm-i şer‘iyye iki türüdür. Biri ‘ilm-i usûl ve biri ‘ilm-i fûrû‘dur [52a] ‘ilm-i usûl Allah Te‘âlâ Hazreti’nin vahdâniyyetini bilmektir ve

dahî onun sıfâtını bilmektir ve dahî rasûlleri tasdîk etmektir. İmdî bunları bilmek her mükellefe farzdır ve ‘ilm-i fîrû’ ‘ilm-i fîhîdîr ve ma‘rifet-i ehkâm-i dîndir, bu dahî iki türdür. Biri farz-ı ‘ayndır ve biri farz-ı kifâyedir. Ammâ farz-ı ‘ayn meselâ tahâret ve salât ve savm gibi. İmdî her mükellefe bunu bilmek farzdır yine onculayın her ‘ibâdet ki şer‘ onu bir nesne üzerine vâcip etmiş ola onun ‘ilmi dahî farzdır meselâ ‘ilm-i zekât gibi eğer onun malı çok olacağı olursa ve ‘ilm-i hac gibi eğer ona ol vâcip olmuş olacağı olursa.

Ammâ farz-ı kifâye oldur kim ta‘allum eyleye tâ mertebe-i ictihâda ve derece-i fetvâyâ yetişince. İmdî eğer bir şehirden hiç kimse bunu öğrenmese cemî‘si ‘âsî olurlar ve eğer bir kişi ol şehirden öğrense bâkîsinden farz sâkıt olur. Vallâhu e‘lemu bi-haķîkat-i kelâmihî ve haķîkati kelâm-i habîbihî.

İmdî ey ‘azîz qarındaşım! Şöyle bilgil ki Keşşâfû’l-müşkilât miftâhu’l-mu‘dilât muhyî’s-sünneti kıdvetü ashâbu’l-hırķati tâcu’l-‘ârifin imâmu’l-muttâķîn reîsü’l-muhakkıķîn mürşidü’l-sâlikîn misbâhu’l-vilâyeti miftâhu’l-kerâmeti menbe‘ul-‘ilmi ve ma‘denu’l-hilmi müessisü kavâ‘idu’t-tahķîķ nâzımu düveri’t-tedķîķ mütecerri‘u kâsi’l-muhabbeti ve’ş-şevķ el-mutavvaķu mine’l-âdâbi biahseni’t-tavķ sadru sudûri’l-‘âlemîn Şeyh Şuyûhi’l-‘âlemîn eş-Şeyh Şihâbu’l-milleti ve’d-dîn nevverallahû medce‘ahû eydür: “Sûfilerin şeyhleri ve âhîret ‘âlimleri ki zâhidlerdir onlar öğrenmesi farz olan ‘ilmin talebinde [52b] eteklerini bellerine sokup duruştular hattâ ol ‘ilmi kemâ yenbeĝi öğrendiler emrî ve nehyi kemâ yenbeĝi durğurdular. Haķ Te‘âlâ’nın ‘avnî ve tevfiķi birle onun ‘uhdesinden çıktılar. İmdî onda vaķtı ki müstaķîm oldularsa Hazret-i Nebî’ye ‘aleyhi’s-selâm istikâmette ittibâ‘ ettikleri berekâtında Haķ Subhânehû ve Te‘âlâ onları türlü türlü ‘ilimlere vâķıf kıldı ki hadde ve husra gelmez. Nitekim Haķ Subhânehû ve Te‘âlâ Hazreti Nebî’ye istikâmet ile emr eyleyip buyurdu:

فاستقم كما أمرت ومن تاب معك

*“İşte bundan dolayı emrolunduğun gibi doğru ol! Beraberindeki tevbe edenler de (doğru olsunlar)”.*¹²⁷

¹²⁷ Hûd 11/112.

Bu âyette Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ Habîb Muhammed Mustafâ‘ya ‘aleyhi’s-selâm istikâmete emr eyleyip ayıttı: “Sen yâ Habîb müstağim ol dinde ve tevhîdde hiçbir tarafa ifrât ve tefrît etme, emr olunduğın nesnenin istikâmeti gibi.” İmdî bu şâmildir istikâmet-i ‘akâide ki ol teşbîh ile ta‘tîl arasında mutavassıt olmağtır hiç birisine meyl etmemektir ve dahî şâmildir istikâmet-i e‘ mâle ki ol teblîğ-i vahy ve beyân-ı şerâyi‘ dir nice ki nâzil olduysa ve dahî ve zâyif-i ‘ibâdâtı durğurmağtır bir vech ile ki onda ifrât ve tefrît olmaya. İmdî bu vech ile istikâmet ğâyet ‘usrdedir. Bunun için Habîb ‘aleyhi’s-selâm buyurdu ki:

شيتني صورة هود¹²⁸

“Hûd beni kocalttı.”

ve dahî Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ bu âyette şirkten ve küfrden tevbe eyleyip mü‘min olanlara dahî istikâmet emr eyleyip ayıttı ki:

وَمَنْ تَابَ مَعَكَ¹²⁹

İmdî şöyle bilgil ki her uzvun istikâmeti vardır meselâ dilin istikâmeti sıdğ ve terk-i kezibdir ve dahî terk-i gıybet ve terk-i bühtân [53a] ve terk-i nemîme ve terk-i mâlâya‘ nîdir ve mülâzamet-i zikrdır bâri her ‘uzvun istikâmeti oldur ki ol uzuv “limâ hulîka lehû”da isti‘mâl oluna ve nefsin istikâmeti onun sıfat-ı zemîmesini sıfat-ı hamîdeye tebdîl etmektir ve çalbin istikâmeti çalp Allah Te‘âlâ Hazretine müteveccih olmağtır ve dahî mâsivâllah’tan i‘râd etmektir ve sırrın istikâmeti eğyârdan sır hâlî olmağtır ve rûhun istikâmeti bahr-i muhabbette ve bahr-i ‘aşğta müsteğrağ olmağtır ve muhabbet içinde her acı ona tatlı gelmektir ve hafî[nin] istikâmeti tecellî-yi sıfat-ı rubûbiyyeye kâbiliyyettir ve dahî ahlâğ-ı ilâhiyyeyle mütehallığ olmağtır ve kendinin enâniyyetinden fânî olup hüviyyet-i rabb ile bâğî olmağtır, vallâhu e‘lemu. Ve dahî ‘avâmın istikâmeti vardır ve havâsın istikâmeti vardır ve ehass-ı havâsın istikâmeti vardır. ‘Avâmın istikâmeti zâhirde evâmira imtisâl, nevâhîden ictinâb etmektir. Bâtında îmân ve tasdîğtir. Havâsın istikâmeti zâhirde dünyâyı ve dahî onun zînetini ve

¹²⁸ Tirmizî, Tefsir, 57, 3297, V, 402.

¹²⁹ Hûd 11/112.

şehvâtını terk etmektir. Bâtında Cennet ni‘metlerini terk edip liķâ-i Rahmân’a ve taleb-i ‘irfâna müştâk olmaktır. Ehass-ı havâsın istikâmeti zâhirde Rasûl Hazreti’ne mütâbe‘atı ri‘âyet etmektir, bâtında nâsûtiyyetini kişi lâhûtiyyetinde fânî etmektir, tâ ki ol billâhi me‘allah müstaķîm olup enâniyyetinden fânî olup hüviyyet ile bâķî qala. İmdî çünkü sûfilerin şeyhleri ve âhîret ‘âlimleri istikâmette Rasûl’e mütâbe‘at eyledilirse sâyir nesnede mütâbe‘at ettiklerinleyin. Lâ cerem Haķ Te‘âlâ onların [53b] üzerine ‘ilimler kâpılarını açtı verdi. Ba‘zılar eydürler: “İstikâmet ile muhâtabeye şol kimse tâķat getirir ki ol müşâhedât-ı kavîyye ile ve envâr-ı rabbâniyye ile ve âsâr-ı sâdiķa ile müeyyed olmuş ola tâ ki müşâhede vaķtinde ve dahî müşâfehe-i hitâp vaķtinde mahfûz ola. İmdî ol kimse maķâm-ı kurb ile müzeyyendir ve dahî kurbî bisâtı üzerinde mütemekkin olup muhâtabtır ki ol Muhammed’dir ki:

فَأَسْتَقِيمُ كَمَا أُمِرْتُ¹³⁰

“Emrolunduğun gibi dosdoğru ol!”

diye hitâp olundu ve eğer bu muķaddimât olmasa emr olunan istikâmete Habîb ‘aleyhi’s-selâm tâķat getirmezdi. Ebû Hafs Kebîra rahimehullâh ayıttılar: “E‘mâlden hangi ‘amel efdaldır îmândan sonra?” Ol ayıttı: “Efdal-i e‘mâl ba‘de’l-îmân, istikâmettir”. Nitekim Rasûl ‘aleyhi’s-selâm buyurdu:

استقيموا ولن تحضوا

“Her işte doğru dürüst olunuz”.¹³¹

Ya ‘nî emr olduğunuz nesne üzerine müstaķîm olunuz evet tamâm müstaķîm olmağa tâķât getirmezsiniz. Sâlihlerden birisi Rasûlullâh’ı vâķî‘ada görüp ayıttı: “Yâ Rasûlallah siz eyitmişsiz ki: “شيتتي صورة هود” ya ‘nî Hûd Sûresi beni ķocalttı Rasûl ayıttı: “Ne‘am ben böyle dedim” Ol kişi ayıttı: “Yâ Rasûlallâh! Hûd Sûresi’ndeki ķısas-ı enbiyâ ve ķısas-ı helâk-i ümem-i mâziye mi sizi ķocalttı?” Rasûl ayıttı:

“Yok belki,

¹³⁰ A.g.e.

¹³¹ İbn Mâce, “Tahâre”, 277.

“Emrolunduğun gibi doğru ol!”¹³² âyeti beni kıcaltı.” İmdî nitekim Hoca-i Enbiyâ Habîb-i Hüdâ Muhammed Mustafâ ‘aleyhi’s-selâm müşâhedâtın muqaddimâtından sonra bu hitâb ile muhâtab olup haķâyıķ-ı istikâmet ile talep olundu hemçünân ‘ulemâ-i âhîret ki zâhidlerdir [54a] ve meşâyih-ı sûfiyye ki muķarreberlerdir. Onlara Haķ Te‘âlâ bu muqaddimâttan bir kıst ve bir nasîb verdi, ondan sonra onlara Haķ istikâmeti durgurmağa ilhâm eyledi. Lâ cerem onlar dahî istikâmeti efdal-i matlûb ve eşref-i me‘mûl gördüler. Nitekim Ebû ‘Alî el-Cürcânî eydür: “Tâlib-i istikâmet ol, tâlib-i kerâmet olma.” Zîrâ ki senin nefsin kerâmet talep eyler, Rabbin senden istikâmet talep eyler. İmdî Rabbin talep eylediği nesneyi talep eylemek evlâdır, nefsin talep eylediğini talep etmekten.

Eved dâfi‘-i mu‘dilât-ı ehl-i vusul, râfi‘-i müşkilât-ı ehl-i şuhûd eş-Şeyh Şihâbu’l-milleti ve ‘d-dîn eydür: “Ebû ‘Alî el-Cürcânî’nin bu kelâmı bir ulu asldır ve dahî bir sırdır ki ehl-i sülûk bu sırdan gâfillerdir zîrâ ki müctehidler ve müte‘abbidler siyer-i sâlihîni işitirler ve menâķib-ı ‘ârifini dahî işitirler ki Haķ Subhânehû ve Te‘âlâ onlara türlü türlü kerâmetler vermiş ve türlü türlü izhâr-ı havâriķ-ı ‘âdâtlar vermiş lâ cerem onların nefsleri dahî diler ki ol kerâmâttan kendilere hâsıl ola ve vaķt olur ki bir ‘âbid münkesirü’l-ķalb olup kendi nefesine töhmet edip eydür ki: “Senin ‘amelin sahîh değildir onun için Haķ Te‘âlâ ol kerâmâttan sana vermez ve sana hiç nesne keşf etmez.” Şeyh eydür: “Eğer onlar bu sırrı bilselerdi onlara iş âsân olurdu zîrâ ki Haķ Subhânehû ve Te‘âlâ sâdıķların ve müctehidlerin ba‘zısına kerâmâttan fetheder onda hikmet oldur kim ol kimse havâriķ-ı ‘âdât görüp ve âsâr-ı kudret görüp [54b] onun yakîni ziyâde ola tâ ki onun sebebiyle ol kimse dünyâda zâhid olup devâ‘i-yi hevâdan çıķmağa kuvvet bula.

İmdî şöyle bilgil ki vaķt olur ki Haķ Te‘âlâ’nın bir ķuluna sırf yakîn münkeşif olur onun ķalbinden hicâblar mürtefi‘ olur. İmdî şol kimseye ki sırf yakîn münkeşif olsa ol kimse havâriķ-ı ‘âdât görmeye muhtâc olmaz. Zîrâ ki havâriķ-ı ‘âdât görmekten murâd yakîn hâsıl etmektir, ona hod havâriķ-ı ‘âdât görmeden yakîn hâsıl olduydu.

¹³² Hûd 11/112.

İmdî şöyle bilgil ki bir kimseye yakîn hâsıl olduğundan sonra havâriğ-1 ‘âdât ve envâ’ -1 kerâmât hâsıl olsa onun yakîni ziyâde olmaz. Nitekim İmâm ‘Alî kerremallâhû vechehû eydür:

لو رأيت ربا ما أزددت يقينا¹³³

pes havâriğ-1 ‘âdât görmeden sırf yakîn hâsıl edenin hâli etemdir şol kimsenin hâlinden ki havâriğ-1 ‘âdât gördüğünden sonra yakîn hâsıl eyleye. Zîrâ ki ol kimse havâriğ-i ‘âdâta muhtâc olmaz. Pes şöyle bilgil ki sâdığ ‘âşıkların ve kâmil ‘âriflerin yolu dâim nefslerinden istikâmet talep etmektir, lâ cerem cemî‘ kerâmâtın başı istikâmet talep etmek oldu, ondan sonra ol evvel emrde yakîn hâsıl eden kimseye eğer tarîkînde havâriğ-1 ‘âdâttan nesne zâhir olsa hoş ve illâ ol kimse melûl olmaz ve havâriğ-1 ‘âdâta meyl eyleyip onu talep eylemez ve onun için mücâhedâtından hiç nesne naqs eylemez ve yakîninden dahî hiç nesne naqs eylemez belki naqs Hağ istikâmeti yerine [55a] yetiştirmediğiyle olur ve istikâmette haleliyle olur. Şeyh eydür: “Bu sırrı bilin, zîrâ ki tâliblere bu bir büyük asıldır. Ve dahî şöyle bilgil ki zâhid ‘âlimler ve meşâyıh-1 sûfiyye çünkü Hağ-1 istikâmet vâcibini gereği gibi durğurdularsa Hağ Te‘âlâ onlara türlü türlü ‘ilmiler itâ eyledi meselâ ‘ilm-i hâl ve ‘ilm-i kıyâm ve ‘ilm-i havâtır gibi inşâallâhu Te‘âlâ ‘ilm-i havâtır tafsîliyle bir bâbda zikrederiz ve dahî ‘ilm-i yakîn ve ‘ilm-i ihlâs ve ‘ilm-i nefis ve ‘ilm-i ma‘rifet-i nefis ve ‘ilm-i ma‘rifet-i ahlâğ-1 nefis gibi ki ma‘rifet-i nefis sûfiyyenin e‘azz-ı ‘ulûmundandır. Pes muğarreb sûflerin tarîkîni bilenin aqvamı, nefsi ziyâde bilendir. Ve dahî ‘ilm-i eqsâm-i dünyâ ve ‘ilm-i değâyığ-1 hevâ ve ‘ilm-i hafâ-yı şehevât-1 nefis gibi ve dahî ‘ilm-i ma‘rifet-i hağâyığ-1 tevbe ve ‘ilm-i hafîyyi’z-zunûb ve ‘ilm-i ma‘rifet-i hasenât ki ol seyyiât-1 muğarrebîndir ve ‘ilm-i mutâlebe-i nefis bi-terk-i mâlâyâ’nî ve ‘ilm-i mutâlebe-i bâtın bi-hasr-i havâtır-ı’l-ma‘siyeti sümme bi-hasr-i havâtır-ı’l-fuzûl gibi.

Ve dahî ‘ilm-i murâkabe ve ‘ilm-i mâ yeğdehâ fi’l-murâkabeti ve ‘ilm-i muhâsebe ve ‘ilm-i ri‘âye ve ‘ilm-i hağâyığ-ı’t-tevekkül ve ‘ilm-i zunûbu’l-mütevekkili fi tevekkülîhî ve ‘ilm-i mâ yeğdehu fi’l-tevekküli ve ‘ilm-i mâ lâ yeğdehu fi’l-tevekküli gibi ve ‘ilm-i farğı beyne’t-tevekküli’l-vâcibi bi-hükmi’l-îmâni ve beyne’t-tevekküli’l-

¹³³ Rabbi görsem bile yakînim artmazdı.

hâlisi'l-muhtassi bi-ehli'l-'irfâni ve 'ilm-i rızâ ve 'ilm-i zunûb-i maqâm-ı rızâ gibi ve dahî 'ilm-i zühd ve 'ilm-i ma'rifeti'z-zühdi fi'z-zühdi ve 'ilm-i ma'rifeti'z-zühdi's-sâlisi ba'de'z-zühdi fi'z-zühdi gibi ve dahî 'ilm-i inâbet ve 'ilm-i ilticâ ve 'ilm-i ma'rifet-i evkât-ı [55b] du'â ve 'ilm-i ma'rifeti's-sukût 'ani'd-duâ' ve 'ilm-i muhabbet ve 'ilm-i fark-ı muhabbet-i 'âmme ki ol imtisâl-ı emr ve ictinâb-ı 'ani'n-nehidir. Muhabbet-i hâssadan ki 'ulemâ-i ehl-i dünyâdan bir tâyife 'ulemâ-i âhiret muhabbet-i hâssa da'vâ ettiklerine inkâr ettiler nitekim rızâyâ inkâr edip ayıttılar ki: "Rızâda değildir, illâ sabrdır" dediler ve dahî 'ilm-i inqisâm muhabbet-i hassa ve muhabbet-i zâta ve muhabbet-i sıfâta ve dahî 'ilm-i fark-ı beyne muhabbeti'l-ğalb ve muhabbeti'r-rûh ve muhabbeti'l-'aql ve muhabbeti'n-nefs gibi ve dahî 'ilm-i fark-ı beyne maqâmi'l-muhibbi ve'l-mahbûbi ve'l-mürîdi ve'l-murâd gibi. Ve dahî 'ulûm-i müşâhedât ve 'ilm-i heybet ve 'ilm-i üns gibi ve dahî 'ilm-i kabz ve 'ilm-i bast ve 'ilm-i fark beyne'l-ğalb ve'l-hemmi ve'l-basti ve'n-nişât gibi. Ve dahî 'ilm-i fenâ ve 'ilm-i beğâ ve ilm-i ahvâli'l-fenâ gibi ve dahî 'ilm-i istitâr ve 'ilm-i tecellî ve 'ilm-i cem' ve 'ilm-i fark gibi. Ve dahî 'ilm-i levâmiğ ve 'ilm-i tavâli' ve 'ilm-i bevâdi ve 'ilm-i sahv ve 'ilm-i sekr gibi. Ve dahî bunlardan gayrı nice bin bin 'ilimler gibi.

Şeyh eydür: "Eğer vaktim vâsi' olup 'ömrüm uzun olsa, bunları şerh ederdim. Nice mücelledât kitaplar ederdim. Velâkin 'ömrüm kısır ve vaktim 'azîzdir. Eğer sehm-i gaflet olmasaydı bu kadar dahî söylemekten vakt dar ola idi. Cemî' evkâtımı 'amel ve mücâhede ve murâkabe ve müşâhede içinde geçirirdim. Pes bu muhtasar ki 'Avârif'tir. Sûfilerin 'ilmlerinin bir tarafını müştemildir. Haq Te'âlâ Hazreti'nden recâ ederiz ki bu kitap ile intifâ'lar hâsıl ola ve bu kitabı bizim için hüccet idivere [56a] bizim üzerimize hüccet eylemeye. İmdî şöyle bilgil ki bu zikr olan 'ilimlerden gayrı türlü türlü 'ilimler vardır, onların muqtezâsınca 'ulemâ-i âhiret ki zâhidlerdir, 'ameller eyleyip dururlar. 'Ulemâ-i ehl-i dünyâ ol 'ilimlerden mahrumlardır. Zîrâ ki ol 'ilimler 'ulûm-i zevkiyyedir, ol 'ulûma fikir ile erişilmez. Belki zevk ile ve vicdân ile erişilir. Şekerin halâvetinin keyfiyeti gibi ki ol vasf ile hâsıl olmaz. Belki zevk ile hâsıl olur zîrâ ki sükkerin halâvetini tatmayan bilmez. İmdî sûfilerin 'ilmlerinin şerefi ve dahî zâhid 'âlimlerin 'ilmlerinin şerefi şununla zâhir olur ki 'ulûmun dükelişi muhabbet-i dünyâ ile hâsıl olur ve dahî haqâyık-ı taqvâyı hâsıl etmeden hâsıl olur belki muhabbet-i dünyâ ve muhabbet-i câh ve muhabbet-i rif 'at ve menzilet 'inde'n-nâs sebep olur 'ilimler hâsıl olmağa. Zîrâ ki 'ilimleri tahsîl etmek nefse zahmet gelir vakti ki nefis

bilse ki câh ve rif`at dünyâ `ilimleriyle hâsıl olur, lâ cerem nefis türlü türlü zahmetler ihtiyâr eder, meselâ geceleri uykusuz olup gurbetlere düşüp aç ve susuz `uryân ve hor olup melâze-i shehvâtı terk edip ol `ulûmu tahsîl eyler tâ ki dünyâ ve câh ve rif`at ve menzilet `inde`n-nâs hâsıl ola, ol `ulûm sebebiyle. Eved, sûfilerin `ilimleri ve dahî zâhid `âlimlerin `ilimleri dünyâ muhabbetiyle hâsıl olmaz. Belki ol `ulûm hevâ-yı nefsi terk etmek ile münkeşif olup hâsıl olur ve dahî taqvâ medresesinde hâsıl olur. Nitekim Hağ Te`âlâ buyurur:

واتقوا الله

[56b]

ويعلمكم

*“Allah’tan korkun, Allah size ilim öğretiyor”.*¹³⁴

Ya`nî korğun Allah Te`âlâ Hazreti`nden tâ ki size Allah Te`âlâ `ilimler öğrete.

İmdî şöyle bilgil ki Hağ Te`âlâ bu âyette `ilmi taqvânın mîrâsı kıldı. İmdî bunlardan gayrı tâifenin `ilimleri bundan gayrı nesne ile hâsıl olur, şeksüz lâ cerem `ulemâ-i âhiretin `ilimlerinin fazîleti ma`lûm oldu gayrısından. Zîrâ ki onların `ilimleri münkeşif olmaz illâ ulu`l-elbâba. İmdî ulu`l-elbâb hağîqatte dünyâda zâhidlerdir. Nitekim ba`zı fuğehâ eydür: “Bir kişi ayıtısa, malımın sülüsünü e`ğal-i nâsa vasiyyet olsun” dese onu zâhidlere vereler. Zîrâ ki cemî` halâyıkın e`ğali onlardır. Nitekim Sehl bin `Abdullah eydür: “Ağlın bin adı vardır, her adın dahî bin adı vardır ve her adın evveli terk-i dünyâdır.” Ebû `Abdullah el-Havâs Hâtem ashâbından idi. Ol eydür: “Üç yüz yirmi kişi Hâtem-i Esam ile Mekke`yi tavâf etmeye gittik. Cemî`miz `abâ giyerdik. Yolda Rey şehrine uğradık onda bir mütenessik ve müte`abbid tâcir vardı. Mütekeşşifleri ve mütezehhidleri severdi. Onun evine konduk. Bir gece onun evinde yattık. Sabâh oluncak ol kişi Hâtem-i Esam`a ayıttı: “Yâ Ebâ `Abdurrahmân! Hiç hâcetın var mı bana de? Zîrâ ki benim maslahatım vardır, ben onda giderim.” Hâtem ayıttı: “Ol maslahat nedir? Bana onu deyiver.” Ol tâcir kişi ayıttı: “Bu şehirde bir `âlim var, hastadır, onu sormaya giderim.” Hâtem ayıttı: “Hasta sormanın sevâbı çoktur

¹³⁴ el-Bakara 2/282.

husûsân ki ‘âlim ola, ben dahî senin ile bile varayım.” Ol Muhammed bin [57a] Muqâtil idi. Re’y’in kâdîsi idi. Hâtem ol tâcir ile Muhammed bin Muqâtil’i görmeye vardı. Biz dahî onlarınla bile vardık. Ol ‘âlimin kapısına vardık, gördük ki bir büyük yüce kapı. Hâtem ol kapıyı görüncek bir zaman kapı katında mütehayır olup durdu, ondan sonra ayıttı: “‘Âlimin kapısı böyle olmak ne ‘acepdır?” Ondan sonra destûr aldı, içeri girdik gördük ki bir büyük ev, o evin duvarlarına izarlar tutulmuş, kapısında bevvâblar durmuşlar ve ol evin saşfi ve duvarları münakkaş. Hâtem bunu görüce mütehayır oldu. Ondan sonra destûr aldı. Ol ‘âlimin yattığı yere vardık. Gördük ki ol ‘âlim yumuşak döşekler üzerine ve latîf yastıklar üzerine yatar, başı üzerinde bir oğlan durmuş sikkânin korur. Ol tâcir oturdu. Ol hastanın hâlin sordu. Hâtem oturmadı. Ol hasta Hâtem’e “otur” dedi. Hâtem ayıttı: “Oturmazım, ol hasta ki İbn Muqâtil idi. Ayıttı: “Niçin oturmazsın yoksa hâcetin mi vardır?” Hâtem ayıttı: “Nea‘m, hâcetim vardır”. İbn Muqâtil ayıttı: “Hâcetin nedir?” Hâtem ayıttı: “Sana bir mesele sorayım.” İbn Muqâtil ayıttı: “Sorsana onu söyleyeyim.” Hâtem ayıttı: “Sen yerinde dur, ol meseleyi sorayım, sen yerinde yatarken sormazam”, dedi. İbn Muqâtil, kullarına emr eyledi, ardına girdiler onlara söykenip oturdu. Ondan sonra Hâtem-i Esam ayıttı: “Sen ‘ilmi kimden öğrendin?” İbn Muqâtil ayıttı: “Sikât bana verdiler.” Hâtem ayıttı: “Onlar kimden haber verdiler?” İbn-i [57b] Muqâtil ayıttı: “Ashâb-ı Rasûl’den haber verdiler, onlar Rasûl’den haber verdiler.” Hâtem ayıttı: “Rasûl ‘aleyhi’s-selâm kimden haber verdi?” İbn Muqâtil ayıttı: “Cebrâîl’den haber verdi. Cebrâîl Allah Te‘âlâ Hazreti’nden haber verdi.” Pes Hâtem ayıttı: “Hiç iş bu ‘ilmde işittin mi ki kim ki evinde emîr olsa ve bunun gibi evler yapıp kapısında bevvâblar koysa, hiç ol kimse Allah Te‘âlâ Hazreti’nde muqarreb ola mı?” İbn Muqâtil ayıttı: “Yok işitmedim.” Pes Hâtem ayıttı: “Yâ sen nice işittin.” İbn Muqâtil ayıttı: “İş bu ‘ilmde gördüm ki kim ki dünyâda zâhid olsa, âhirete rağbet eylese miskînleri sevse ve dünyâsını âhirete gönderse ve âhireti dünyâ üzerine taqdîm eylese ve eğer ona Süleymân memleketini verseler ol onu kabûl etmeyip âhireti ihtiyâr eylese, ol kimsenin mertebesi Allah Te‘âlâ Hazreti’nde ziyâde ola” dedi. Pes Hâtem ayıttı: “Sen kime uydun, peygambere mi uydun ve yâhud ashâb-ı Rasûle mi uydun ve yâhud Fir‘avun’a ve Nemrûd’a mı uydun? Zîrâ ki kirec ile ve kiremid ile Nemrûd ve Fir‘avun ve Şeddâd evvel bünyâd eylediler. Ve ey yaramaz ‘âlimler! Sizin gibi azgın ‘âlimleri câhiller görürler ki dünyâya tâlibler ve râğiblerdir. Lâ cerem onlar eydürler ki: “‘Âlimlerin hâlleri böyledir, biz onlardan

şerli değiliz derler dahî dünyâyâ meşgûl olup Allah Te‘âlâ Hazreti’nden ırak olurlar” dedi dahî onun evinden çıktı ve gitti. Bundan sonra İbn Muqâtil’in hastalığı dahî ziyâde oldu. Re’y’in halkı işittiler ki Hâtem İbn-i Muqâtil’i [58a] ilzâm eylemiş ve ona envâ‘ ile verhemler eylemiş. Lâ cerem Hâtem katına gelip ayıttılar: “Yâ Ebâ ‘Abdirrahmân! Kazvîn’de bundan ulu bir ‘âlim dahî vardır ve onun evi bunun evinden dahî büyüktür ve onun dünyâsı bunun dünyâsından dahî çoktur” dediler. Hâtem, ol dedikleri ‘âlimin kapısına vardı, ol ‘âlîme ayıttı: “Rahimekallâh, ben e‘cemî kişiyim, senden dilerim ki dînimin evvel mebdeini bana ta‘lîm eylesin ve namazın miftâhı ki abdesttir, onu bana ta‘lîm eylesin.” Ol ‘âlim ayıttı: “Hoş ola.” Pes ol âlim hizmetkârına emr eyledi ki ibrîk getire. Ol hizmetkâr dahî bir nefis ibrîk getirdi. Ol ‘âlim onu eline aldı ve dahî bir yerde oturdu, dahî Hâtem’e emr eyledi ki abdest ala. Hâtem dahî e‘zâ-yı ğasli üçer kere yudu, kollarını dörder kere yudu. Ol ‘âlim ayıttı: “Neylersin! Suyu isrâf eyledin?” Hâtem ayıttı: “Subhânallah! Benim bir avuç su isrâf ettiğimi görürsün, sen dünyâyı cem‘ eyleyip, bunun gibi evler ve hizmetkârlar alıp ve elvân ile giyecekler alıp ve türlü türlü ta‘âmlar alıp isrâf ettiğini görmezsin!” dedi dahî yerinden kalktı gitti. Bundan sonra, ol ‘âlim evine girdi, kırk gün evinden çıkmadı, ağladı. Ondan sonra Hâtem Bağdad’a vardı. Ehl-i Bağdad Hâtem katına cem‘ oldular. Ona ayıttılar: “Yâ Ebâ ‘Abdirrahmân! Sen bir e‘cemî kişisin, hâl budur kim hiç kimse seninle söyleşmez ve her kişinin üzerine sen gâlip olursun bu ne sebeptendir?” dediler. Hâtem ayıttı: “Benim sıfatlarım vardır [58b] ol sıfatlar sebebiyle ben her kimseyi ilzâm eylerim.” Onlar ayıttılar: “Ol sıfatlar nice sıfatlardır?” Hâtem ayıttı: “Ol sıfatlar şunlardır ki vaqti ki benim hasmım isâbet eylese ben şâd olurum ve vaqti ki hatâ eylese mahzûn olurum ve dahî nefsimi hıfz eylerem ki hasmımı techîl eylemem ve dahî onu tahcîl eylemem.” Ahmed bin Hanbel’e bu haber erişti. Ahmed bin Hanbel ayıttı: “Subhânallah! Ol ne ‘aceb ‘âkıl kişiymiş bize vâcip oldu ki onu ziyâret idvüz” dedi. Dahî ashâbıyla Hâtem-i Esam katına vardı. Pes Ahmed bin Hanbel, Hâtem-i Esam’a ayıttı: “Yâ Ebâ ‘Abdurrahmân! Dünyâdan selâmetlik nedir?” Hâtem ayıttı: “Yâ Ebâ ‘Abdullâh! Sen dünyâdan selâmet olmazsın hattâ seninle dört nesne olmayınca. Ol dört nesnenin birisi budur ki sen kavminin câhilliğin ‘afv eylesin. Ve birisi dahî budur kim senin ceclin onlardan men‘ eylesin. Ve birisi dahî budur kim sen dünyânı onlara bezl eylesin. Ve birisi dahî budur kim onların dünyâlarına tama‘ etmeyesin. İmdî vaqti ki sen bu

dört nesne ile sıfatlansan dünyâdan selâmetlik ile kurtulursun” dedi. Dahî Medîne’ye seyreyledi. Nitekim Hağ Te‘âlâ buyurur:

إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ

“Kulları içinde Allah'tan ancak âlimler korkar”.¹³⁵

Sâhib-i Keşşâf eydür: “Bunun ma‘nâsı budur kim, Allah Te‘âlâ Hazreti’nin kulları arasından Allah Te‘âlâ Hazreti’nden kemâliyle korğan kimse ‘âlimlerdir, onlardan gayrısı değil. Zîrâ ki kelime-i “innemâ” hasr içindir. Ve dahî ismullâh tağdîm eyleyip ‘ulemâyı te’hîr eylediği dahî buna delâlet eyler. *Tefsîr-i [59a] Kâdî*’de eydür: “Hağ Te‘âlâ Hazreti’nden kemâliyle ‘ulemâ korğarlar zîrâ ki haşyetin ve havfın şartı havf ettiği kimseyi bilmek ve dahî onun sıfatını ve ef‘âlini bilmektir.” İmdî kim ki onu ziyâde bilse, ol kimse ondan ziyâde havf eyler gayrısından. Nitekim Rasûl ‘aleyhi’s-selâm buyurdu:

إِنِّي أَخْشَاكُمْ بِاللَّهِ وَأَتَّقَاكُمْ لَهُ¹³⁶

“Ben Allahtan en çok korkanınızım.”

Ba‘zılar:

إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ¹³⁷

“Kulları içinde Allah'tan ancak âlimler korkar.”

oğudular ‘ulemânın nasbıyla. Ol vağt haşyet müste‘âra olur ta‘zîmden. Pes ma‘nâsı demek olur ki Allah Te‘âlâ kulları arasında ‘ulemâyı ulular. Vallâhu e‘lemu bi-hağîkat-i kelâmihî ve dağîkat-i meğâlihî.

İmdî şöyle bilğil ki ‘âlimlerden bu âyette murâd şol ‘âlimlerdir ki onlar Allah Te‘âlâ Hazreti’ni sıfatıyla ve ‘adliyle bileler. Ve dahî onun ceberûtunu ve ‘izzetini ve sultânını bileler. Ve dahî onun Hazretine ne lâyıktır ve ne lâyığ değildir bileler. Ve

¹³⁵ Fâtır 35/28.

¹³⁶ Müslim 1401.

¹³⁷ Fâtır 35/28.

dahî onun ‘azametini ve adrini bilip onu ta‘zîm eyleyip ondan orkalar. Ve Şeyh Necmü’l-milleti ve’d-dîn *İŞârât*’ında eydür: “Her kimsenin ki Allah Te‘âlâ Hazreti’ne ‘ilmi ziyâde olsa, ol kimse Allah Te‘âlâ Hazreti’nden ziyâde orkar ve Şol kimsenin ki ‘ilmi Allah Te‘âlâ Hazreti’ne eal olsa, ol kimse Allah Te‘âlâ’nın ‘iâbından emîn olup ondan orkmaz. Nitekim hadîste vârid olubdurur ki:

أعلمكم بالله أشدكم خشية

“Allah’tan en ok korkan, O’nu en iyi tanıyanınızdır”, ya’nî Allah Te‘âlâ Hazreti’nden ziyâde orkanınız Allah Te‘âlâ Hazreti’ni ziyâde bileninizdir. Ve dahî Allah Te‘âlâ Hazreti’ni ziyâde bileniniz, Allah Te‘âlâ Hazreti’nden ziyâde orkanınızdır. Nitekim [59b] Mesrû rahmetullâhî ‘aleyh eydür: “Kişiye Allah Te‘âlâ Hazreti’nden orkmaya ‘ilim yeter ve ‘ilmiyle ‘ucb etmek kişiye câhillik yeter.” Bir kişi İmâm Őa‘bî’ye ayıttı: “Bana fetvâ ver yâ âlim.” İmâm Őa‘bî ayıttı: “‘Âlim oldur ki ol Allah Te‘âlâ Hazreti’nden orka meczûb-u vahdet ve meslûb-u ‘izzet ible-i envâr ve nota-i esrâr eş-Şeyh Şihâbu’l-milleti ve’d-dîn ‘Ömeru’s-Sühreverdî edâmallahû fütûhahû ‘aleynâ eydür: “Bu âyette Allah Te‘âlâ ‘ilmi nefy eyledi kendi hazretinden orkmayandan zîrâ ki innemâ hasr içindir nitekim bir kişi ayıtta:

إنما يدخل الدار البغدادي

“Badâdî’den gayrı eve girmekten nefy eyler bu dahî böyledir.” İmdî ey ‘azîz arındaŐım! Şöyle bilgil ki âhiret ‘âlimlerine Şöyle zâhir oldu ki Allah Te‘âlâ Hazreti’ne giden yollar balanmıŐtır ve onun Hazretinden yana açılacak apılar yapılmıştır. Ve dahî Allah Te‘âlâ Hazretine yakınlık apıları yapanmıştır, bunlar açılmaz illâ zühd ile ve tavâ ile açılırlar. Ebâ Yezîd el-Bistâmî rahimehullâh bir gün ashâbına ayıttı: “Bu gece sabâh olunca cehd eyledim ki bir kere lâ ilâhe illâllâh diyem, diyemedim, ayıttılar: “Niçin diyemedin?” ayıttı: “Olân iken bir fuŐŐ söz söyleyip dururdum, onu andım, ondan utandım tâ sabâh olunca ondan utandıımdan bir kere lâ ilâhe illâllâh diyemedim.” İmdî bu ‘acebdir ki bir kişi Allah Te‘âlâ Hazretini zikr eyler onun dili yalan söylerken ve gıybet ve fuŐŐ kelimeler söylerken, imdî onun böyle ettii Allah Te‘âlâ Hazreti’nden utanmamaktadır [60a] ve onun Hazreti’nden orkmamaktadır”.

İmdî ey ‘azîz karındaşım! Şöyle bilgil ki bir kişi taqvâda kâmil olsa ve onun zühdü tamâm olsa ol kişi ‘ilimde râsih olur ya’nî ‘ilimde ol kişinin yakîni olur onun ma‘rifetine hiç şek girmez zîrâ ki bir nesne bir nesnede rusûh bulmak onda ol sâbit olmaştır. *Me‘âlimu’t-tenzîl*’de eydür: “‘İlimde râsih oldur kim onda dört nesne ola. Evvel kendiyile Allah Te‘âlâ arasında taqvâsı ola ve onun halk arasında tevâzu‘u ola ve onun dünyâda zühdü ola ve ol nefsiyle dâyim mücâhede eyleye.” İmâm Vâsıtî eydür: ‘İlimde râsihler onlardır kim onlar rûhlarıyla gayb-ı gaybda ve sırr-ı sırda sâbit olup me‘ârif-i ilâhiyye kesb ettiler ve ‘ilim deryâlarına fehmleriyle daldılar, ‘ilmin gizli cevherlerin taleb eyleyu, lâ cerem onlara ‘ilmin gizli hazîneleri açıldı ve her harfin altında onlara türlü türlü hazîneler açıldı ve onlar türlü türlü ma‘nâlara vâkıf olup ‘acâyib-i hitâba muttali‘ oldular. Lâ cerem onlar türlü türlü hikmetler söylediler.” Ve ba‘zılar eydürler: “‘İlimde râsih oldur kim hitâbdan mahall-i murâd vâkıf ola.” Ve Şeyh Ebû Sa‘îd el-Harrâz eydür: “‘İlimde râsihler onlardır kim cemî‘ ‘ulûmda kâmil olalar ve cemî‘ ‘ilmi kemâ yenbeğî bileler ve dahî cemî‘ halâyıkın damâyirine muttali‘ olalar.” Tâcu’l-‘ârifîn ve fahru’l-kâmilîn Şeyh Şihâbu’l-milleti ve’d-dîn eydür: “Şeyh Ebû Sa‘îd’in böyle dediğinden murâd ol değildir kim ‘ilimde râsih olan [60b] cemî‘ cüziyyât-ı ‘ulûma vâkıf olup onda kâmil ola. Zîrâ ki ‘Ömer bin el-Hattâb radiyallâhû ‘anhû ‘ilimde râsih idi. Hâl budur kim “ve fâkihетен ve ebban” ma‘nâsında tevaqquf eyleyip ayıttı: “Ebb nedir bilmezim” dedi. “Bunu bilmek tekellüfdür” dedi. Rivâyet olundu ki ebbun ma‘nâsında tevaqquf eyleyen Ebû Bekir idi. İmdî şöyle bilgil ki Ebû Sa‘îd’in murâdını onun kelâmının evvelini ve âhirini tefsîr eyler. İmdî ol oldur kim ‘ilimde râsih olan cemî‘ halâyıkın damîrine muttali‘ ola dediğidir zirâ ki dünyâda tamâm muttakî olan ve dahî tamâm zâhid olan kimsenin bâtını sâfi olur ve gönlünün âyinesi açılır ve cemî‘ hicâblar onun gönlünden getirilir. Pes onun gönlü levha’l-mahfûzun muqâbelesinde vâkı‘ olur. Lâ cerem levha’l-mahfûzda ne ki yazılmışsa onun gönlünün âyinesinde mün‘akis olur. Lâ cerem ol safâ-i bâtın ile cemî‘ ‘ilmin aslına muttali‘ olup onu idrâk eder. Vaqt olur ki haqâyık-ı eşyâya muttali‘ olan meleği ol kişi müşâhede eyler, ondan cemî‘ haqâyık-ı eşyâyı istifâde eyler. İmdî şöyle bilgil

¹³⁸ Allah amellerimizin şerrinden ve nefislerimizin şerrinden bizi ve sizi korusun.

ki onun gönlünden hicâblar nevm ile mürtefi' olur. Ve vaqt olur ki hiç sebepsiz kişinin gönlünden hicâblar götürülüp gayb perdeleri ardından bir nesne zâhir olur ki ol ğarâib-i 'ulûma dükeli 'ilmin aslına muttali' olur. İmdî bunun tamâmı mevt ile münkeşif olur. Nitekim Hazreti 'Alî radiyallâhû anhu buyurmuştur:

الناس نيام فإذا ماتوا انتبهوا¹³⁹

İmdî şöyle bilgil ki sûfilerin tasfiye-i kalp ettikleri [61a] mevte benzer bunun içindir ki onlar 'ulûmdan maqsûd bizzât hâsıl ettiklerinden sonra ziyâde 'ilm tahsîl etmeye meşgûl olmazlar belki tasfiye-i kalb etmeye ve dahî 'alâyıkı ve 'avâyıkı kat' etmeye meşgûl olurlar. Tâ kî bunlar bi'l-külliyeye Allah Te'âlâ Hazreti'ne müteveccih olmaya sebep olalar. İmdî onlar cemî' işi Allah Te'âlâ Hazretine tefvîz ederler. Lâ cerem Hağ Subhânehû ve Te'âlâ onların kalplerine envâr ve eltâf feyz eyler bunun sebebiyle cemî' 'ulûmun aslına ve hağîkatine muttali' olurlar. Belki cemî' eşyânın hağâyıkına muttali' olurlar. İmdî şöyle bilgil ki bu yol enbiyâ ve evliyâ yoludur. Zirâ ki bunlar 'ulûmu ve hağâyıkı dirâset ile hâsıl etmediler. Belki bunlar kenzler buldular ol kenzler sebebiyle iktisâbdan müstağnî oldular.

İmdî şöyle bilgil ki te'allumun misâli kesbdir ve bunların tarîkleri kenz ve kimyâ gibidir. İmdî sen kenz bulmayınca kesbi terk eyleme ve illâ helâk olursun ne'ûzu billah min zâlîke.

Ve dahî şöyle bilgil ki kalbin iki çapısı vardır bir çapısı 'âlem-i havvâsa açılır ve bir çapısı 'âlem-i ğayba açılır bu kelâmın sıdkı nevm hâline nazar etmek ile zâhir olur. Zirâ ki vaqti ki sen uyusan 'acâyib ve ğarâib görürsün. Ve dahî sana 'âlem-i ğaybdan muğayyebât zâhir olur ne olmuştur ve ne olacaktır ol dahî sana zâhir olur. İmdî bu çapı uyanıkla enbiyâya ve evliyâyâ açılır. Ve dahî şol sûfilere açılır ki onlar mâsivâllahdan kalplerini pâk etmiş olalar bi'l-külliyeye Allah Te'âlâ Hazreti'ne müteveccih [61b] olmuş olalar Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid el-Gazâlî 'Acâyibü'l-Çulûb kitâbında eydür: "Ben ta'allüm ile tasavvuf arasında fark beyân eyleyeyim bir misâl ile bir hikâyet içinde. İmdî ol oldur kim ehl-i Çîn'den bir tâife ehl-i Rûm'dan bir tâife ile bir pâdişâh huzûrunda ayıttılar: "Biz üstâd nağğâşlarız 'âlemde bizim mislimiz yoktur" dediler, ol

¹³⁹ İnsanlar uykudadırlar, ölünce uyanırlar.

pâdişâh onlara bir saray gösterdi, onlara ayıttı: “Sizin sıdkınız şol vaqt zâhir olur ki bu sarayın duvarlarında sana ‘atınızı izhâr edesiniz. Onlar dahî râzı olup ol sarayın bir duvarını ehl-i Rûm aldı ve bir duvarını ehl-i Çin aldı. İki duvar arasına bir perde astılar tâ ki biri birinin sana ‘atine muttali‘ olmayalar. Ehl-i Rûm, türlü türlü renkler ile envâ‘-i nuķûş naķş ettiler ki ol nuķûşun tasavvurunda ‘uķûl sergerdân olur. Ve ehl-i Çin ol duvara sayķal ve cilâ urdular, ondan ğayrı nesne etmediler. Vaķti ki ehl-i Rûm fâriğ oldular, ehl-i Çin dahî ayıttılar: “Bizim işimiz dahî tamâm oldu.” pâdişâh ayıttı: “Ne ‘acep söylersiz hiç bu duvarda siz nesne naķş etmemişsiz.” Onlar ayıttılar: “Bizim sana ‘atımız şol vaqt zâhir olur ki aradan perdeyi götüresin.” Lâ cerem pâdişâh emr eyledi, ol perdeyi aradan giderdiler, ol ehl-i Rûm ettikleri türlü türlü naķışlar ziyâde berk ile ol duvarın içinde zâhir olup mün‘akis oldu.

İmdî ey ‘azîz qarındaşım! Şöyle bilgil ki ‘ulemâ-i ehl-i zâhir naķķaşlar gibidir ve ‘ulemâ-i ehl-i âhîret ve zâhid sûfiler sayķal uranlar gibidir zîrâ ki [62a] onlar gönüllerine sayķal urup pâk eyleyip sâfi kırlarlar pes şol ‘ilm ki ‘ulemâya nuķûş vâsıtasıyla münkeşif olur zâhid sûfilere ol ‘ilim bir vech ile ziyâde berrâķ ile ve haķâyık ile münkeşif olur ki ta‘allum etmek ile ona yetişilmez. İmdî bundan ma‘lûm oldu ‘ulemânın eķdâmının müntehâsı ve dahî her ‘ilmin fâyidesi zâhir oldu ve dahî şöyle bilgil ki ‘ulûm-i cüziyye mütecezzâdir nüfûsda ta‘lîm ile ve mümâreset ile lâ cerem ‘ulûm-i cüziyyeyi bilmekte muhtâc olundu onun ehline rücû‘ etmeye. İmdî ‘ulemâ-i ehl-i zâhirin gönülleri ‘ulûm-i cüziyye ile doldu. Lâ cerem onlar dahî ‘ulûm-i cüziyyeyi bilmeye meşğûl oldular. ‘Ulûm-i cüziyyeye meşğûl oldukları sebebiyle ‘ulûm-i külliyyeden mahrûm oldular. Eved zâhid ‘âlimlerin nefsleri asl-ı dînîde ve esâs-ı İslâm’da şerî‘attan lâ bud ne ise aldıklarından sonra Allah Te‘âlâ Hazreti’ne iķbâl edip müteveccih oldular ve Allah Te‘âlâ Hazreti’nden ğayrıdan munķatı‘ oldular ve maķâm-ı ķurba ervâhlarını hâlis eylediler. Lâ cerem Haķ Subhânehû ve Te‘âlâ onların ķalplerine envâr-ı tevfiķ feyz eyledi ol nûr sebebiyle onların ķalpleri cemî‘ ‘ulûmu aslıyla idrâk eyledi ve onların rûhları ‘ulûmu idrâk etmek haddinden teraķķı eyleyip ‘âlim-i ezelî serhaddine yetişti ve kendilerin vücûd-i mecâzîsinden mücerred oldular ki ol vücûd-i mecâzî ‘ilmin ķabı olmağa sâlih idi. Ve onların ķalbleri nefse yeli olan cihetiyle ev‘iye-i vücûdiyye oldu ki ol ‘ilmin vücûduna münâsıbdır nisbet-i [62b] vücûdiyye sebebiyle pes ‘ulûm levha’l-mahfûzdan munfasıl olup onların ķalplerinde mün‘akis oldu, lâ cerem onlara ‘ilimler hâsıl olup onlar râsihîn fi’l-‘ilm oldular.

Nitekim Allah Te‘âlâ Hazreti ba‘zı kitaplarında Benî İsrâîl’e vahy eyleyip ayıttı: “Yâ Benî İsrâîl! Siz ayıtmayın ki ‘ilm göktedir onu kim indirir ve dahî ayıtmayın ki ‘ilm yedi kat yerin altındadır onu kim çıkarır ve dahî ayıtmayın ki ‘ilim denizlerden ötedir onları geçip ‘ilmi kim tahsîl eyleser belki ‘ilm sizin gönlünüzdedir. İmdî siz rûhânîyyûn edebleriyle edeblerin ve dahî melâike edebleriyle edeblerin ve sıddıklar sıfatıyla sıfatlanın ben dahî sizin kalbinizden ‘ilmi izhâr eyleyeyim ve sizin zâhirinizi ve bâtınınızı ‘ilm içinde müsteğrağ eyleyeyim. İmdî şöyle bilgil ki rûhânîyye edebleriyle edeblenmek her kavle ve her fi‘ilde nefsi müstehiyyâtından men‘ etmektir ve dahî onu hevâsından kat‘ etmektir. İmdî bu ma‘kâm şol kimseye müyesser olur ki ol mu‘allim olup müeddeb olmuş ola ve dahî Allah Te‘âlâ Hazreti’nde ol mu‘arreb olmuş ola. Tâ ki ol Allah Te‘âlâ Hazreti’nin hu‘ûkuna ri‘âyet eyleyip hıfz eyleyebile. *İncîl*’de mektûbdur ki bilemediğiniz nesnenin ‘ilmini talep etmeyin, bildiğiniz nesne ile ‘amel etmeyince. Nitekim Rasûl ‘aleyhi’s-selâm buyurur: “Şeytân ‘ilmi sizden geçirir.” Ashâb ayıttılar: “Yâ Resûlallâh, şeytân ‘ilmi bizden nice geçirir?” Rasûl ‘aleyhi’s-selâm ayıttı: “Şeytân size eydür ki: “İlmi talep eyleyin ‘amel eylemeyin hattâ ‘âlim olunca ‘âlim olunca [63a] ‘amel eyleyemez” der. Hattâ ulûm gelince bu telkînî eyleser. İbn Mes‘ûd radiyallâhû ‘anh eydür: ‘İlim, kesret-i rivâyet ile hâsıl olmaz belki ‘ilim, Allah Te‘âlâ Hazreti’nden korkmak ile hâsıl olur.” Hasan eydür: Allah Te‘âlâ rivâyet ile ‘âlim olana i‘tibâr eylemez belki ol fehmi ve ‘aql işine i‘tibâr eyleser. İmdî şöyle bilgil ki verâset ‘ilmi dirâset ‘ilminden müstehrac olur. Zîrâ ki ‘ulûm-i dirâset hâlis sütte benzer ve ‘ulûm-i verâset ol sütten çıkan kaymağa benzer ve dahî kaymağtan hâsıl olan yağa benzer. İmdî eğer süt olmasaydı yağ olmazdı belki sütten matlûb olan yağdır süt de mâiyyet bir cismdir ki dühniyyet onun ile kâyimdir evet asl-ı kıyâm mâiyyet ile olur. Nitekim Haq Te‘âlâ buyurur:

وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ

“Hayatlı olan her şeyi sudan yarattık”.¹⁴⁰

Ve dahî şöyle bilgil ki İslâm’ın ‘ilimleri vardır ol ‘ilimler mebânî-yi İslâm’dır îmândan ötedir mücerred tasdîka nisbet ve dahî İslâm mütehaqqık olduğundan sonra îmânın

¹⁴⁰ el-Enbiyâ 21/30.

furû‘u vardır. ‘İlme’l-yaqîn ve haqqâ‘l-yaqîn ve ‘ayne’l-yaqîn gibi... Ba‘zılar eydürler: “Îmânın her fer‘inin ‘ilimleri vardır tevhd ve ma‘rifet ve müşâhede gibi. İmdî İslâm’ın ‘ilimleri dil ‘ilimleridir ve îmânın ‘ilimleri gönül ‘ilimleridir ve dahî kalp ‘ilimlerinin dahî vasf-ı hâs ve vasf-ı ‘âmmı vardır. Vasf-ı ‘âm ‘ilme’l-yaqîndır ki buna nazar ile ve istidlâl ile vâsıl olunur bunda dünyâ ‘âlimleri âhret ‘âlimleriyle müştereklerdir vasf-ı hâs [63b] âhret ‘âlimlerine muhtasdır ki ol vasf-ı hâs dediğimizden murâd, sekînet ve tumânînet ve sebâtdır. İmdî şöyle bilgil ki sûfîlerin ‘ilmlerinin nisbeti ve dahî zâhid ‘âlimlerin ‘ilmlerinin nisbeti dünyâ ‘âlimlerinin ‘ilimlerine ki ol ‘ilimlere nazar ile ve istidlâl ile yetişilir ‘ilm-i verâsetin ‘ilm-i dirâsete nisbeti gibidir. Ve dahî şöyle bilgil ki dünyâ ‘âlimlerinin ‘ilimleri sût gibidir ol yaqîndır ve îmândır ki cem‘ nesnenin esâsı ve bünyâdı bunlardır. İmdî sûfîlerin ‘ilimleri müşâhededir ve dahî ‘ilmel-yaqîn ve haqqe’l-yaqîndır şol yağ gibi ki onu süttten çıkarırlar.

İmdî şöyle bilgil ki insanın fazîleti ‘ilmin fazîletiyle olur ve onun e‘mâlden nasîbine ne kadar ise onun hürmeti ve mertebesi artık olur. Nitekim hadîsde vârid olubdur:

فضل العالم على العابد كفضلي على أمي¹⁴¹

“Âlimin âbide üstünlüğü benim ümmetime olan üstünlüğüm gibidir.”

ma‘nâsı budur ki ‘âlimin ululuğu bir ‘âbid câhil üzerine benim ululuğum gibidir ümmetim üzerine. İmdî şöyle bilgil ki Hazret-i Nebî’nin murâdı ‘âlimden ‘ilm-i bey‘i ve ‘ilm-i şirâyı ve ‘ilm-i talâkı ve ‘ilm-i nikâhı ve ‘ilm-i ‘atâkı bilen değıldir belki onun ‘âlimden murâdı şol ‘âlimdir ki ol Allah Te‘âlâ Hazreti’ni sıfâtıyla ve yaqîniyle bile. İmdî vaqt olur ki bir kimse Haq Te‘âlâ Hazreti’ni yaqîniyle bilir hâl budur ki ol furûz-ı kifâyeden nesne bilmez. Nitekim Hoca-i Enbiyâ [64a] mazharu’z-zât ve’l-esmâ Habîb Muhammed Mustafâ’nın ‘aleyhi’s-selâm ashâbı, tâbî‘în ‘âlimlerinden e‘lemler idi ve haqâyık-ı yaqîn daqâyık-ı ma‘rifeti tâbî‘în ‘âlimlerinden ziyâde bilirler idi ve tâbî‘în ‘âlimleri fetvâ ‘ilmini ve ehkâm ‘ilmini ashâbın ba‘zısından ziyâde bilirler idi. Nitekim ‘Abdullâh bin ‘Ömer’den bir nesne suâl etseler Sa‘îd bin Müseyyeb’e sorun derdi ve ‘Abdullâh bin ‘Abbâs’a bir nesne sorsalar ol eydürdi: “Câbir bin ‘Abdullâh’a sorun” derdi ve Enes bin Mâlik’e bir nesne sorsalar ol eydürdi: “Mevlânâ Hasen’e

¹⁴¹ Suyûtî, Câmi’u’l-ehâdîs, 14/443 (No. 14688).

sorun zîrâ ki ol onu hıfz eyledi biz unuttuğ” derdi. Pes ashâb ‘ilm-i fetvâyı ve ‘ilm-i ehkâmı tâbî‘îne reddederlerdi ve haķâyıķ-ı yaķını ve daķâyıķ-ı ma‘rifeti halâyıķa kendiler ta‘lîm ederler idi. Zîrâ ki onlar bunları tâbî‘înden ziyâde bilirdi. Zîrâ ki onlar vahy zamânına erişmişler idi. ‘İlmin mücmeli ve mufassalı onları bürüyüb dururdu. Onlardan bir tâyife ‘ilmin mücmelini ve mufassalını öğrendiler ve bir tâyife hemân ‘ilmin mufassalını öğrendiler, mücmeline muķayyed olmadılar. İmdî ‘ilmin mücmeli ol ‘ilmin aslıdır ve dahî ol ‘ilmin mutlaķıdır ki ol albin tahâretiyle hâsıl olur ve dahî ol kemâl-i isti‘dâd ile hâsıl olur. Nitekim Haķ Subhânehû ve Teâlâ Habîbine emr eyleyip buyurdu ki:

ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِهِمْ بِالَّتِي

[64b]

هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ

“(Ey Resulüm!) Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle çağır! Ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz Rabbin kendi yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidayete kavuşanları da en iyi bilendir”.¹⁴²

Ya‘nî yâ Habîb, sen gönderildiğın kimseleri İslâm’a da‘vet eyle hikmet ile ya‘nî maķâlâ-i muhkeme ile dahî bir delîl ile ki ol Haķķı âşikâra eyleye ve şüpheleri gidere ve dahî halâyıķı dîn-i İslâm’a da‘vet eyle mev‘ize-i hasene ile ya‘nî hitâbât-ı muķnî‘a ile ve ‘iber-i nâfi‘ ile ya‘nî haķâyıķ talep eyleyen kimseleri hikmet ile da‘vet eyle ve haķâyıķ talep eylemeyen kimseleri mev‘ize-i hasene ile da‘vet eyle ve mu‘ânıd olan kimseler ile mücâdele eyle ahsen-i turuķ mücâdele ile ya‘nî rıfķ ile ve lîn ile ve îsâr-ı vechi eyser ile ve muķaddimât-ı meşhûra ile. Zîrâ ki onların leheblerini teskîn etmekte bu enfa‘dır. İmdî yâ Habîb, senin üzerine lâzım olan bizim ahkâmımız yetiştirip halâyıķı dîn-i İslâm’a da‘vet etmektir. Ammâ hidâyet hâsıl olmak ve dahî dalâl hâsıl olmak bizdendir. Senin ona iķtidârın yoktur belki biz biliriz dâllîn ve mühtedîn. *Me‘âlimu’t-Tenzil*’de eydür: “Bu âyetin ma‘nâsı demek olur ki yâ Habîb halâyıķı İslâm’a da‘vet eyle hikmet ile ya‘nî ur‘ân ile ve dahî mev‘ize-i hasene ile. Ya‘nî ur‘ân’ın mevâ‘iziyle ba‘zılar eydürler: “Mev‘ize-i hasene ile dediğı demek olur ki

¹⁴² Nahl 16/125.

halâyıkı dîn-i İslâm'a da'vet eyle terğib ile ve terhîb ile ve ba'zılar eydürler: "Yumuşak söz ile da'vet et" demek olur ve dahî onların [65a] mu'ânidleriyle ahsen vech ile mücâdele eyle ya'nî bir vech ile mücâdele eyle ki onları îzâ etmekten sakınasın. İmâm Fahru'r-Râzî *Tefsîr-i Kebîr*'de eydür: "Nâs üç tâifedir bir tâife hikmet anlarlar, onları hikmet ile da'vet eyle demek olur ve bir tâife hikmet anlamazlar belki mev'ize-i hasene anlarlar onları mev'ize-i hasene ile da'vet eyle ve bir tâife ne hikmet anlarlar ve ne hod mev'ize-i hasene anlarlar belki onlar delîlsiz nesne kabûl etmezler. İmdî onlar ile ahsen vech ile mücâdele eyle." Bu âyette Hağ Subhânehû ve Te'âlâ Habîb Muhammed Mustafâ Hazretine da'vet yollarını beyân eyledi ki her tâife 'aklı ve fehmi yetişdiği nesne ile da'vet olunmağ gerek Gavsu'l-eğtâb el-muhallâ bi's-süneni ve'l-âdâb eş-Şeyh Şihâbu'l-milleti ve'd-dîn kıddesallâhu sırrahû eydür: "Şöyle bilgil ki Allah Te'âlâ Hazreti'ne giden yolun sâlikleri vardır ve ol yola da'vet edenin da'vetini kabûl eylemeye kabîl gönüller vardır. İmdî ey nice 'âsî ve câmid nefsler vardır ki asıl huşûnetleri ve asıl tabî'atları üzerlerine bâkî kalmışlardır onların gibi nefsler havf oduyla ve dahî mev'ize-i hasene ile yumuşarlar ve ey nice nüfus-i zekiyye vardır ki pâk topraktan yaratılmıştır ki ol nüfus kulûba muvâfıklar ve dahî kulûba yakınlardır. İmdî şol kimselerin ki nefsleri 'âsî olup kalpleri üzerine gâlip olmuştur onlar mev'ize-i [65b] hasene ile da'vet olunurlar ve şol kimseler ki onların kalpleri gâlip olmuştur nefsleri üzerine, onlar hikmet ile da'vet olunurlar pes mev'ize-i hasene ile da'veti ebrârlar kabûl eylerler."

İmdî mev'ize-i hasene ile da'vet oldur kim da'vet oluna Cennet zikriyle ve dahî Cehennem zikriyle ve hikmet ile da'veti muğarrebler kabûl eylerler. İmdî hikmet ile da'vet oldur kim ol kurb 'atâlarına telvîh etmek ile ve dahî ma'rifet safâlarına ve tevhîd zevklerine işâret etmekle da'vet etmektedir. İmdî şöyle bilgil ki muğarrebler vakti ki telvîhât-ı hağkâniyyeyi ve ta'rifât-ı rabbâniyyeyi buldularsa rûhlarıyla ve kalpleriyle ve nefsleriyle ol da'vete icâbet eyleyip kabûl eylediler nefslerinin icâbeti aqvâlde Habîb Muhammed Mustafâ Hazreti'ne mütâbe'at etmektir ve kalplerinin icâbeti e'mâlde Habîb Muhammed Mustafâ Hazreti'ne mütâbe'at etmektir ve rûhlarının icâbeti ehvâlde Habîb Muhammed Mustafâ Hazreti'ne mütâbe'at etmektir. İmdî şöyle bilgil ki zâhid sûfîlerin icâbeti nefisleriyle ve kalpleriyle ve rûhlarıyla ve sırlarıyla belki zâhirleriyle ve bâtınlarıyla ve cemî' eczâlarıyla onlardan gayrının icâbeti böyle değildir. 'Ömer radiyallâhu 'anh eydür: "Süheyb'e Allah Te'âlâ Hazreti rahmet

etsin zîra ki ol Allah Te‘âlâ Hazreti’nden korkmasa dahî Allah Te‘âlâ Hazreti’ne ‘âsî olmazdı.” Ya‘nî eğer ona bir bitî verip ayıtsalar ki **[66a]** sen Cehennem’den âzâd oldun onun Allah Te‘âlâ Hazreti’ne ma‘rifeti ve onun Allah Te‘âlâ Hazreti’ni ta‘zîm eylemesi onu Allah Te‘âlâ Hazreti’ne ‘âsî olmağdan men‘ eyleye idi ve ol ‘ubûdiyyeti yerine koyup tarfetü’l-‘ayn miktarı Allah Te‘âlâ Hazreti’nin ‘ibâdetinden hâlî olmaya idi. İmdî şöyle bilgil ki sûfilerin icâbeti muhibbin mahbûba ve ‘âşıkın ma‘şûka icâbeti gibidir ki onlar lezzet ile ve safâ ile ve yûsr ile icâbet ederler, onlardan gayrının icâbeti mükâbede ve mücâhede ve zahmet ile olur. Nitekim Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ buyurur:

فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَىٰ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَىٰ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَىٰ وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَىٰ وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَىٰ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرَىٰ

“Bundan böyle her kim malını hayır için verir ve korunursa ve en güzel olanı doğrularsa biz onu en kolay yola muvaffak kılacağız. Kim de cimrilik eder ve kendini hiçbir şeye ihtiyacı kalmamış görür. Ve en güzeli de yalanlarsa, onu da en zor yola hazırlarız”.¹⁴³

Ma‘nâsı vallâhu e‘lem budur Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ eydür: “Kim ki tâ‘at eylese günah etmekten sağınsa ve kelime-i hüsnâyı tasdîk eylese kelime-i hüsnâ şol kelimedir ki ol Hağ nesneye delâlet eyleye kelime-i tevhîd gibi biz ona hulleti müyesser eyleyiveririz ki ol müeddîdir yûsra ve râhata Cennet’e girmek gibi. Ve ammâ şol kimse ki emr olunan nesneye behîllik eylese ve dahî shevât-ı dünyeviyye ile âhîret ni‘metlerinden müstağnî olsa ve kelime-i Hağkı ve Cennet’i tekzîb eylese biz hulleti ona müyesser eyleriz ki ol müeddîdir ‘usra ve şiddete Cehennem’e girmek gibi.” Ne‘ûzu billâh min zâlike. *Tefsîr-i Kâdî*’de böyledir ve ba‘zı tefâsîrde eydür: “Bu âyetin ma‘nâsı oldur kim Hağ Te‘âlâ eydür şol **[66b]** kimse ki malını Allah Te‘âlâ Hazreti’nin rızâsı için verse belki Allah Te‘âlâ’nın rızâsı için iki cihânı verse ondan ‘ıvaz dahî nesne istemese ve dahî ol kimse Rabbisinden havf eylese lağvetmese ve günahları terk eylese ve dahî hüsnâyı gerçekleştirse. Ya‘nî lâ ilâhe illallâh kelimesini gerçekleştirse ve dahî Cennet’i gerçekleştirse ve Allah Te‘âlâ Hazreti’nin kırbetini talep etmek üzerinde sâbit olsa biz dünyâda e‘mâl-i sâliha etmeyi ona âsân eyleriz. Ve ammâ şol kimse ki bahillik

¹⁴³ el-Leyl 92/5-10.

eyleyip malını infâk etmese ve Allâh Te‘âlâ Hazreti verdiği sevabdan müstağnî olsa ol sevâba râğbet etmese ve dahî hüsnâyı tekzîb eylese biz ona e‘mâl-i sâliha etmeyi güç ederiz lâ cerem ol dahî e‘mâl-i sâliha etmeyi güçsenir onu terk eyler, bu âyet Ebû Bekir hakkında nâzil oldu şol vaqt ki Bilâl-i Habeşî’yi satın alıp âzâd eyledi. Bunun sebebi oldur kim Ebû Bekir radiyallâhu ‘anh da‘îfleri alıp âzâd ederdi. Babası Kûhâfe Ebû Bekr’e eydürdü: “Ey oğul senin işine yarayan kulu alsan, işine yaramaz kullar alırsın bu ne ‘aceb iştir.” Ebû Bekir radiyallâhu ‘anh eydürdü: “Baba ben dahî işime yarayan kulları alırım” dedi. Bilâl-i Habeşî dahî Ümeyye bin Halef’in kulu idi. Bilâl’in atası adı Reyyâh ve anası adı Hamâme idi. Bilâl Müslüman olmuş idi. Ümeyye bin Halef kâfir idi ol her gün Bilâl’e ‘azâb ederdi. [67a] ona eydürdü ki: “Ey Bilâl dîninden dön ve illâ seni ‘azâb ile helâk eylerim” der idi. Bilâl eydürdü ki: “Tâ kıyâmet gününe değin bana ‘azâb edersen ben dînimden dönmezem” der idi ve ol her gün Bilâl’i Bathâyı Mekke’ye çıkarırdı, ıssı günde onun iki elini ve iki ayağını bağlayıp onun üstüne bir büyük taş kordu. Bilâl ol taş altında zahmet çekerdi, ol taşı kımlıdatamazdı. Bilâl bu vech ile ‘azâb içinde Ehad Ehad derdi. Ebû Bekir radiyallâhu ‘anh bir gün Bilâl’in üzerine uğradı, gördü ki Bilâl bu vech ile ‘azâb içinde giriftâr olmuş. Ebû Bekir, Ümeyye bin Halef’e ayıttı: “Allah Te‘âlâ Hazreti’nden kork bu miskîne ‘azâb eyleme.” Ümeyye ayıttı: “Yâ Ebâ Bekir bunu sen azıtdın yine sen kırtar.” Ebû Bekir ayıttı: “Hoş ola imdî benim evimde bir kâra kulum vardır bundan ol kuvvetlidir ve ol senin dînin üzerinedir onu sana vereyim bunu bana ver.” Ümeyye ayıttı: “Hoş ola.” Ebû Bekir ol kâra kulu Ümeyye’ye verdi, Ümeyye dahî Bilâl’i Ebû Bekir’e verdi. Ümeyye ayıttı: “Yâ Ebâ Bekir eğer bir para dahî sabr eylesen bir dirhem gümüşe Bilâl’i verirdim.” Ebû Bekir dahî ayıttı: “Yâ Ümeyye eğer sen dahî bir sa‘at sabr eylesen cemî‘ malımı sana verirdim Bilâl’i alırdım.” Ondan sonra Ebû Bekir, Bilâl’i alıp âzâd eyledi, lâ cerem Haq Subhânehû ve Te‘âlâ onun hakkında ve’l-Leyl Sûresini inzâl eyledi.

İmâm Vâhidi tefsîrinde eydür: “Habîb Muhammed Mustafâ zamanında ensâr kavminden bir kişinin havlisi içinde bir hurma ağacı [67b] vardı ve ol kişinin bir fakîr komşusu vardı. Ol kişinin hurması ağacının bir dalı ol fakîrin havlisine meyl eyleyip dururdu vahti ki ol kişi hurma düşürse ol fakîrin havlisi içine ol hurmadan bir kaç tane hurma dökülürdü. Ol fakîrin oğlancıkları ol hurmaları alırlar idi ol hurma ıssı ol oğlancıklar elinden ol hurmaları alırdı ol oğlancıklar ağlaşırlar idi ve eğer ol oğlancıkların ağızlarında ol hurma bulunsa ağızlarından parmağıyla çıkarırdı ol

oğlancıklar ağlaşırlardı dâyim ol kişi bu vech ile eylerdi. Bir gün ol fakîr Muhammed Mustafâ Hazreti'ne ol kişiden şikâyet eyledi. Rasûl 'aleyhi's-selâm ol hurma ağacı ıssını çağırtdı, ona ayıttı: "Ol hurma ağacını bana ver, Cennet'te sana bir hurma ağacı vereyim." Ol kişi ayıttı: "Yâ Rasûlallâh benim hurmam ağacı çoktur ol hurma ağacından yey ağacım yoktur sana onu nice vereyim ve hem 'âcili ecile vermezem" dedi dahî Rasûl Hazreti'nden ol kişi durup gitti. Ashâbdan bir kişi ki ona Ebû'd-Dahdah derler idi. Rasûl Hazretine ayıttı: "Yâ Rasûlallâh eğer ben ol hurma ağacını alıp sana verirsem Cennet'te bana ol dediğin hurma ağacını verir misin?" Rasûl 'aleyhi's-selâm ayıttı: "Ne'am veririm." Lâ cerem Ebû'd-Dahdah ol hurma ağacı sâhibine varıp ayıttı: "Ol hurma ağacını satar mısın?" Ol kişi ayıttı: "Muhammed 'aleyhi's-selâm onu benden istedi [68a] sana Cennet'te bir hurma ağacın vereyim dedi, ben onu ona vermedim zîrâ ki ben ol ağacı severim." Ebû'd-Dahdah ayıttı: "Ol ağacı bana ver sana kırk hurma ağacı vereyim, her ağaç senin hurmanın ağacından yey olsun" dedi. Ol kişi râzı oldu. Ebû'd-Dahdah ona kırk hurma ağacını verip ol hurma ağacını aldı dahî Rasûl Hazreti'ne geldi ayıttı: "Yâ Rasûlallah! Ol hurma ağacı benim mülküm oldu, onu sana bağışladım" dedi. Rasûl 'aleyhi's-selâm onu kabûl eyleyip ol fakîre ayıttı: "İşte ol hurma ağacı benim oldu, ben dahî onu sana bağışladım" dedi. Lâ cerem Haq Subhânehû ve Te'âlâ Ebû'd-Dahdah hakkında ve'l-Leyl Sûresi'ni inzâl eyledi vallâhu e'lem. Kutbu'l-ârifin imâmü'l-mutekâşşifin eş-Şeyh Şihâbu'l-milleti ve'd-dîn nevverallâhu kabrehû eydür: "Bu âyette vech-i âhar lâyh olur imdî ol vech oldur kim Haq Te'âlâ Hazreti'nin "feemmâ men e'tâ" dediği demek olur ki şol kimse ki e'mâle muvâzebet ve müdâvemet eylese ve vesâvis-i şeytâniyyeden ve hevâcis-i nefsâniyyeden sakınsa ve "saddaqa bi'l-hüsânâ" ya'nî bânına lâzım olsa vücûdu mecâzî levsinden mevâridi şuhûd tasfiye eylemek ile "fesenuyessiruhu lilyusrâ" ya'nî e'mâlde ve 'iyye ve ünsde ona âsânlık kapısını açt veririz "ve emmâ ben behile" ya'nî kim ki e'mâli az eylese e'mâl üzerine behîl olsa e'mâlden müstağnî olsa ehvâline i'timâd eylese e'mâl etmekte âsânlık kapısını onun üzerine biz yaparız bunun için [68b] ba'zılar eydürler: "Vağti ki Haq Te'âlâ bir kimsenin yaramaz olmasını dilese e'mâl kapısını onun üzerine yapar ve 'amel etmekte kâhelliğ kapısını onun üzerine açar. İmdî şöyle bilgil ki vağti ki sûfilerin nefsleri ve qalpleri ve rûhları Rasûl Hazreti'nin da'vetini icâbet eylediyse ve dahî onlar zâhirleriyle ve bânınlarıyla onu icâbet eyledilerse 'ilimden onların hazları vâfir oldu ve ma'rifetten nasîbleri kâmil

oldu ve dahî onların e‘mâli ezkâ ve efdal oldu. Nitekim bir kişi Mu‘âz bin Cebel’e ayıttı: “Yâ Mu‘âz bana haber ver, iki kişiden ki onun birisi ‘ibâdetde müctehiddir ‘ameli çok günâhı az evet yakîni da‘îfdır onun yakînına şek karışmıştır ve birisi ‘amel az eyler evet yakîni kuvvetlidir ve günâhı çoktur.” Mu‘âz sâkit oldu ondan ol kişi ayıttı: “Yâ Mu‘âz ol kişinin şekki onun e‘mâlini habt eylediğinleyin bu kişinin yakîni günâhını habt eyler” dedi. Lâ cerem Mu‘âz ol kişinin elin alıp ayıttı: “Sen benden fakîhsin,” dedi. Loğman oğluna ayıttı: “Oğul ‘amel olmaz illâ yakîn ile olur. İmdî kişinin ‘ameli onun yakîni miqdârı olur ve kişi ‘amelinde taqsîr eylemez yakîninde taqsîr etmeyince lâ cerem yakîn ‘amelden efdal oldu. Zîrâ ki yakîn kişiyi ‘amel etmeye da‘vet eyler.” İmdî ‘amele da‘vet eyleyen ‘ubûdiyyete da‘vet eyler ve ‘ubûdiyyete da‘vet eyleyen rubûbiyyetin huķûkunu turğurmağa da‘vet eyler. İmdî şöyle bilgil ki kemâliyle yakîn ve kemâliyle [69a] ‘ilm-i billâh kâmil sûfilerindir ve dahî zâhid ‘âlimlerindir. İmdî bundan ma‘lûm oldu sûfilerin fazîleti ve dahî ‘ilmlerinin fazîleti Bahru’l-esrâr Habru’l-ebrâr eş-Şeyh Şihâbu’l-milleti ve’d-dîn edâmallâhu bereketuhû ‘aleynâ eydür: “Ben bir mesele beyân eyleyeyim ki ol meselede mu‘tebir ‘âşikâra ola zâhid ‘âlimlerin fazlı ki onlar nefslerinin sıfatını bilmiş olalar. İmdî ol mesele oldur kim bir ‘âlim meselâ bir meclise girse ol mecliste olan kavmin cemî‘inin üzeri yanına otursa ol ‘âlim kendi nefesine eydür ki: “Sen ‘ilmine ve kemâline münâsib yere oturdun bu esnâda nâgâh bir gayrı kimse dahî gelip onun üzerine otursa ol meclis ol ‘âlim gözüne dar olur ve dünyâ onun gözüne karanlık olur, ol üzerine geçip oturanı incitir ona nesne suâl etmek ile ve dahî gayrı nesne ile.”

İmdî şöyle bilgil ki bu bir ‘ârızdır ki ona ârız olur ve bir hastalıktır ki ona ‘ârız olur. Evet ol ‘âlim bu hastalığı bilmez bundan gâfildir ve bu hastalığın menşesine nazar eylemez ve onun mu‘âlecesine meşgûl olmaz ve onun nefsi cehliyle ve tabî‘atıyla zâhir olduğunu bilmez. İmdî bunda nefsinin cehli kibirdir. Zîrâ ki kibir oldur kim kişi kendiyi bir gayrısından hayırlı tasavvur eyleye. İmdî kişi kendiyi gayrısından hayırlı tasavvur etmek kibirdir onu izhâr etmek tekebbürlüktür. İmdî ol ‘âlimin ol meclis gözüne dar görüldüğü tekebbürlüğündendir. İmdî tekebbürlük bir marazdır ki kişiyi [69b] helâk eyler, eğer ona mu‘âlece olunmayacak olursa.

İmdî şöyle bilgil ki sûfi ki âlim ve zâhid ola ol kendiyi bir nesne ile Müslümanlardan hayırlı görmez ve hiçbir nesne ile kendiyi temyîz eylemez ve nefesine hiç bir maķâm

tahsîs eylemez ve kendiye bir meclisi mahsûs eylemez belki ol dâyim nefesine horluğuyula nazar eyler ve Müslümanlara ‘izzet ile nazar eyler ve eğer ol bunun gibi bir belâya mübtelâ olsa ya’nî vaḳti ki ol bir meclise girse ol meclis ehlinin üzerlerine otursa ona nefsi ayıtsa: “Mertebene ve hâline ve ‘ilmine münâsib maḳâma oturdun” dese bundan sonra nâgâh bir gayrı kimse gelse onun üzerine otursa ona ol hoş gelmeyip ol meclis onun gözüne dar görünse ol bilir ki bu nefsdır ki cehliyle ve zıṣt sıfatıyla zâhir oldu ve bu bir hastalıktır ki ona ‘ârız oldu. Lâ cerem ol bu hastalığı Allah Te‘âlâ Hazreti’ne ‘arz eyleyip nefsinden Allah Te‘âlâ Hazreti’ne şikâyet eyler ve dahî nefsinin geri ḳalan ‘illetlerinden dahî Allah Te‘âlâ Hazreti’ne sığınır nefsinden yüz çevirip gönlüyle Allah Te‘âlâ Hazreti’ne rücû‘ eyleyip feryâd eyler ve Allâh Te‘âlâ Hazreti’nden nefsinin bu ‘illetine devâ ister ve ol üzerine geḳip oturan kimseye tevâzu‘ eyler ve ona miskînlik eyleyip ‘izzet eyler, kendinin günâhına kefâret olsun diye ve dahî nefsinin ‘illetine devâ olsun diye. İmdî işte bundan ma‘lûm oldu. Ol iki kişinin arasında fark eğer [70a] mu‘tebir i‘tibâr eylese ve mütefattın kendinin nefsinin hâline nazar eylese bu maḳâmda nefsinin ‘avâm-ı halkı nefsi gibi göre ve dahî dünyâ mensıblarını talep eyleyiciler gibi göre. İmdî kendiyle gayrısının arasında fark ne ola ve dahî kendi ile câhil arasında fark ne ola ki kendiyi bir ‘âlim ve bir fâzıl kimse tasavvur eyler.

Tâcu’l-‘ârifîn Fahru’l-kâmilîn eş-Şeyh Şihâbu’l-milleti ve’-d-dîn ḳaddesallâhu sırrahû eydür: “Eğer bu bâbda tasvîr-i mesâil etmeye meşgûl olaydık ey nice kitaplar yazardık ol kitaplarda zâhid ‘âlimlerin fazîletini ve dünyâyâ rağbet eyleyici ‘âlimlerin noḳsânını beyân eyleyeydik.” Evet ‘âḳil olana bu ḳadarca işâret kifâyet eyler. İmdî işte sûfilerin ‘ilimlerinin evâili budur ki biz beyân eyledik onların ‘ilimlerinin nefâyisini ve hâllerinin şerefini bundan ḳıyâs eyle. İlâhî! Birliğin ve varlığın haḳḳı için bizi dahî âhiret ‘âlimleri saffında haşır eyleyiver ve bizi nefsimizin vesâvisinden ve sıfât-ı zemîmesinden halâs eyleyiver.

بمنك ولطفك يا أكرم الأكرمين وأرحم الراحمين وصل على حبيبك محمد سيد المرسلين وتاج العارفين وآله الطيبين الطاهرين¹⁴⁴

¹⁴⁴ Yardımın ve lütfun ile ey keremlilerin en keremi ve ey rahmetlilerin rahmetlisi! Selâm Peygamberlerin Efendisi, âriflerin başı Habîb Muhammed Mustafâ (s.a.v)’e ve onun pâk ve mutahhar âline olsun.

el-Bâbü'r-râbi' fi Şerhi Hâli's-sûfiyye ve İhtilâfi Tarîkîhim

Ya'nî dördüncü bâb sûfiyyenin ehvâli şerhindedir ve dahî onların tarîklerinin ihtilâfi beyânındadır. Enes bin Mâlik radiyallâhu 'anh eydür: “Bir gün Habîb Muhammed Mustafâ 'aleyhi's-selâm [70b] bana ayıttı:

يا بني إن قدرت أن تصبح وتُسمي وليس في قلبك غشٌ لاحد فافعل يا بني وذلك من سنتي ومن أحيا سنتي فقد أحياي ومن أحياي فقد
أحيني ومن أحيني كان معي في الجنة¹⁴⁵

Mâ'nâsı budur ki bir gün Rasûl 'aleyhi's-selâm Enes bin Mâlik'e ayıttı: “Ey oğul, eğer senin kudretin yetişirse ki sabâhlayasın ve geceleyesin gönlünde hiç gış olmadığı hâletde sen onu öyle eyle. Ey oğul, böyle etmek benim sünnetimdir. İmdî kim ki benim sünnetimi ihyâ eylese ya'nî onun ile 'amel eylese, ol beni ihyâ etmiş gibi olur. İmdî kim ki beni ihyâ eylese ol kişi benimle Cennet'te bile olur”. Şeyh Fuḳâ'î *Mesâbih* şerhinde eydür: “Hazret-i Nebî'nin “men ehyâ sünnetî” dediğinde işâret vardır kim ki onun sünnetlerinden bir sünneti sevip onun ile 'amel eylese ol kimse hemen Habîb Muhammed Mustafâ Hazreti'ni sevmiş olur.” İmdî ümid vardır kim ol kişi Cennet içinde Rasûl Hazreti'yle bile ola.

اللهم أرزقنا محبة نبيك محبة صادقة حتى نحشر معه في جنتك بمنك ولطفك وكرمك يا أكرم الأكرمين ويا أرحم الراحمين¹⁴⁶

Ma'denü'r-rumûz ve mahzenu'l-kunûz eş-Şeyh Şihâbu'l-milleti ve'd-dîn 'attarallâhu ramsehû ve nevvera ḳabrehû eydür: “Habîb Muhammed Mustafâ 'aleyhi's-selâm bu hâdîsde kendinin sünnetini ihyâ eyleyenin tamâm-ı şerefini ve kemâl-i fazlını beyân eyledi.” İmdî şöyle bilgil ki sûfiler edâmallâhu bereketehum [71a] 'aleynâ ve 'alâ kâffeti'l-müslimîne bu sünneti kemâliyle ihyâ eylediler zîrâ ki onların ḳalpleri ḡilden

¹⁴⁵ Ey oğul! Eğer senin kudretin kalbinde hiç gış olmadığı bir hâlde sabahlamaya ve gecelemeğe yeterse onu öyle yap. Çünkü bu benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimi ihyâ ederse yâni onunla amel eylese beni ihyâ etmiş gibi olur. Kim beni ihyâ ederse, benimle Cennet'te olur.

¹⁴⁶ Allahım! Lütfun ve yardımınla bizi Peygamberinin sâdık muhabbeti ile rızıklandır ki Cennet'inde onunla haşır olalım ey keremlilerin en keremlisi ve merhametlilerin en merhametlisi!

ve ğişden, kinden ve hasedden pâk olmak onların işleridir belki cemî' işlerinin aslıdır ve bunun ile zâhir olur cevherleri ve bunun ile âşikâra olur fazılları.

İmdî şöyle bilgil ki bu sünneti ihyâ eylemeye kâdir olduklarına sebep dünyâda zâhid olup dünyâyı erbâbına ve tullâbına terk ettikleridir zîrâ ki mesâr-ı ğill ve mesâr-ı ğişş muhabbet-i dünyâdır ve dahî halâyık içinde muhabbet-i câh ve muhabbet-i menzilettir. İmdî sûfiler hod bunun cemî'sinden münezzehlerdir. Nitekim ba'zılar eydürler: "Bizim tarîkimiz bir kavme sâlihdir ki onlar mezbeleleri rûhlarıyla süpürel. İmdî çünkü sûfilerin kalplerinden muhabbet-i dünyâ ve muhabbet-i rif'at sâkıt oldu, onlar sabâhladılar ve gecelediler, onların kalplerinde hiç kimseye ğill u ğişş olmadığı hâlette pes onların kalplerinde hiç kimseye kin ve kibir ve hased ve ğill ve ğişş olmadı emmâ ol kelâm ki rûhlarıyla mezbeleleri süpürel dedikleridir ol ğâyete tevâzu'a işârettir ve dahî kendi nefislerine haķâret nazarıyla nazar edip Müslümanlara 'izzet nazarıyla nazar etmektir ve kendi nefislerine hiç vücûd vermemektir. Zîrâ ki bu sıfat ile sıfatlanıcaķ ğill u ğişş kapıları kapanır Encebu ehl-i zamânihî ve ahyaru akrân-i âvânihî eş-Şeyh Şihâbü'l-milleti ve'd-dîn eydür: "Bu kelâm sûfilerin arasında cârî oldu bizim ashâbımızdan bir dervîş ayıttı: "Bu kelâmın ma'nâsı oldur kim nefis mezbele [71b] gibidir zîrâ ki cemî' sıfât-ı zemîmenin ve dükeli ricinin ve cemî' necisin me'vâsıdır mezbele gibi. İmdî onu rûh nûruyla sıfât-ı zemîmeden meselâ ğill u ğişş ve hıķd u hased ve buĝz u kibr gibi pâk eylemek gerek tâ ki nefis mutmainne ola." Şeyh eydür: "Bu ma'nâ, ma'nâ-yı sahîhdır egerçiki ol kelâmı diyenin murâdı ol kelâmdan bu ma'nâ deĝil ise dahî nitekim Allah Te'âlâ Cennet ehli vafında buyurdu:

ونزعنا ما في صدورهم من غل اخوانا على سرر متقابلين

"Biz o cennetliklerin kalblerindeki kinleri çıkarır atarız. Hepsi kardeşler olarak sevinç içinde karşılıklı koltuklara otururlar".¹⁴⁷

Ya'nî Haķ Subhânehû ve Te'âlâ eydür: "Muttekîlerin gönüllerinden ğilli ve hıķdi ve hasedi ve kibri ve kini biz çıkardık dünyâda lâ cerem onlar birbiriyle üns tuttular birbiriyle kardeşler oldukları hâletde ve dahî Cennet içinde dahî onların gönüllerinden birbirinden hıķdu kini ve hasedi biz çıkardık birbiriyle kardeşler oldukları hâlette ve

¹⁴⁷ Hicr 15/47.

dahî Cennet içinde birbirine karşı oturdukları hâlette.” Ebû Hafs-ı Kebîr eydür: “Ğıll u ğışş şol gönüllerde nice bâkî kıalsın ki ol gönüller birbiriyle Allah Te‘âlâ Hazreti’nin rızâsı için ülfet tutup dururlar ve dahî onun ve muhabbetinde birbiriyle ittifâk edip dururlar ve dahî onun ‘ibâdetinde birbiriyle müctemi‘ olup dururlar ve dahî onun zikrinde birbiriyle üns tutup dururlar.” İmdî şöyle bilgil ki ol gönüller şol gönüllerdir ki onlar hevâcis-i nefsâniyyeden ve zulumât-ı tabâyi‘iyyeden ve vesâvis-i şeytâniyyeden sâfi olup pâk olmuş olalar [72a] ve dahî ol gönüller tevfiķ envârıyla münevver olup mükemmel olmuş olalar imdî bunun için onlar cemî‘ halâyıķı ķardeş edip cemî‘ Müslümanlara ‘izzet nazarıyla nazar edip kendi nefislerine haķâret nazarıyla nazar ederler ve dahî bunun içindir onların ķalplerinde hiçbir kimse ğıll u ğışş ve hıķd u hased olmadığı. İmdî şöyle bilgil ki halkın hicâbı Hazret-i Nebî’nin ‘aleyhi’s-selâm ekvâlde ve ef ‘âlde sünnetini ihyâ etmekliklerine nefislerinin sıfâtıdır. İmdî vaķti ki onların nefislerinin sıfât-ı zemîmesi sıfât-ı hamîdeye mütebeddil olsa hicâb mürtefi‘ olur ol vaķt Rasûl Hazreti’ne mütâbe‘at etmek müyesser olur ve her nesnede Rasûl Hazreti’ne muvâfaķat vâķi‘ olur. Lâ cerem ol vaķt Allah Te‘âlâ Hazreti’nden muhabbet vâcib olur bi-hasebi va‘d nitekim buyurur:

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

*“De ki, siz gerçekten Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve suçlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok esirgeyici ve bağışlayıcıdır”.*¹⁴⁸

Ya‘nî Haķ Subhânehû ve Te‘âlâ eydür: “Yâ Habîb! Allah Te‘âlâ Hazreti’ni severiz diyenlere ayıt, eĝer siz Allah Te‘âlâ Hazreti’ni severseniz bana uyun tâ ki Allah Te‘âlâ dahî sizi seve pes şöyle bilgil ki Haķ Subhânehû ve Te‘âlâ Habîb Muhammed Mustafâ Hazreti’ne mütâbe‘at etmeyi kendi Hazretine muhabbet etmenin ‘alâmetin kıldı ve kim ki Habîb Muhammed Mustafâ Hazretine mütâbe‘at eylese kendi Hazretinden ona muhabbet va‘ad eyledi. Şeyh Muhammed Kâşânî tefsîrinde eydür: “Kimse ki Muhammed Mustafâ Hazreti’ne [72b] mütâbe‘at [ve] muhabbet eylese Haķ Te‘âlâ ol kimseye muhabbet ettiĝinin sırrı oldur kim muhabbetin mazharı ve muhabbetin ķutbu haķıķat-i Muhammediyye’dir. İmdî vaķti ki bir ķişı Habîb Muhammed Mustafâ

¹⁴⁸ Âl-i İmrân 3/31.

Hazreti'ni zâhirde ve bâtında kavilde ve fi'ilde ve i'tikâta mütâbe'at eylese onun bâtınıyla Rasûlün bâtını arasında münâsebet olur ve onun sırrıyla Rasûl Hazreti'nin sırrı arasında münâsebet olur. Ol münâsebet miqdârı Rasûlün bâtından ve onun sırrından ona dahî muhabbetullâhdan nesne sirâyet eyler emmâ şol kimse ki muhabbetullâh da'vâsın eylese onun zâhirinde veyâhud bâtında veyâhud kavlinde veyâhud fi'linde veyâhud 'aķīdesinde Rasûl Hazretine muhâlefeti olsa ol kimse kezzâbdır. Kır'ân-ı Mübîn onu tekzîb eyler, şöyle ki Haķ Te'âlâ buyurur:

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“De ki, siz gerçekten Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve suçlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok esirgeyici ve bağışlayıcıdır”.¹⁴⁹

Zübdetü'l-ârifin ve hulâsatu'l-kâmilîn eş-Şeyh necmu'l-milleti ve'd-dîn *Menâzilü's-Sâyirîn* adlı kitabında eydür: “Bu âyetin ma'nâsı budur ki Haķ Te'âlâ Rasûl Hazreti'ne emr eyleyip eydür: “Ayıt yâ Habîb şol kimselere ki onlar Allah Te'âlâ Hazreti'ni severiz derler eğer siz Allah Te'âlâ Hazreti'ni muhabbet-i cibilliyye ile severseniz bana uyun Allah Te'âlâ Hazreti'ne tebettül etmek ile ve dahî mâsivâ-yı hazrete nazar etmemek ile tâ ki Haķ Subhânehû ve Te'âlâ dahî sizin qalbiniz âyinesine tecellî eyleyip size bir vech ile cemâl vere ki ol cemâl sebebiyle sizi seve.” İmdî şöyle bilgil ki Rasûl Hazreti'ne [73a] mutâbe'at etmenin üç derecesi vardır. Evvelki derecesi 'avâm derecesidir ki ol Rasûl Hazretine e'mâlde mutâbe'at etmektir. İmdî onların meşrebleri e'mâldir keennehû Rasûl 'aleyhi's-selâm onlara eydür:

فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“De ki, siz gerçekten Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve suçlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok esirgeyici ve bağışlayıcıdır”.¹⁵⁰

Ya'nî Rasûl 'aleyhi's-selâm onlara eydür: “E'mâl-i sâliha etmek ile bana mutâbe'at edin tâ ki Haķ Subhânehû ve Te'âlâ sizi seve ve sizi rahmetiyle muhtass kıla ve dahî sizin şol günahlarınızı yarlığaya ki ol sizden sâdir olup durur bana mutâbe'at etmeyip

¹⁴⁹ A.g.e.

¹⁵⁰ A.g.e.

muhâlefet etmekten zîrâ ki Allah Te‘âlâ Ğafûr ve Rahîm pâdişâhdır ya‘nî kendiye mutî‘ olanı yarlığayıcıdır ve kendiye ‘âsî olmayana rahmet eyleyicidir. Ve ikinci derecesi havâsındır ki ol Rasûl Hazretine ahlâkda mutâbe‘at etmektir. İmdî onların meşrepleri ahlâkdır kennehû Habîb ‘aleyhi’s-selâm onlara eydür:

فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

*“Bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve suçlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok esirgeyici ve bağışlayıcıdır”.*¹⁵¹

Ya‘nî Rasûl ‘aleyhi’s-selâm onlara eydür: “Mekârim-i ahlâk ile bana uyun tâ ki Allah Te‘âlâ fazlıyla sizi seve ve sizi tecelli-i sıfât-ı cemâl ile muhtas kıla ve dahî sizin sıfâtınız zulumâtını kendinin sıfâtı envârıyla setr eyleye zîrâ ki Allah Te‘âlâ setr eyleyicidir kendi sıfâtıyla ehl-i rahmetinin sıfâtını. Ve mutâbe‘atın üçüncü derecesi ehass-ı havâsın derecesidir ki ol ehvâlde Rasûl Hazreti’ne mutâbe‘at etmektir. İmdî onların meşrepleri ehvâldir keennehu [73b] Habîb ‘aleyhi’s-selâm onlara eydür:

فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

*“De ki, siz gerçekten Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve suçlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok esirgeyici ve bağışlayıcıdır”.*¹⁵²

Ya‘nî Habîb ‘aleyhi’s-selâm onlara eydür ki: “Vücûdunuz bezl itmek ile bana uyun tâ ki Allah Te‘âlâ muhabbet-i ezeliyye cezbeleriyle sizi seve ve dahî sizi tecellî-yi sıfat-ı celâl ile muhtas kıla ol tecelliyle sizi sizden kendi hazretine cezb eyleye ve dahî sizin vücûdunuz günâhını kendi vücûdu ile setr eyleye ve sizi sizden mahv eyleyip sizi kendi vücûduyla ve kendi sıfâtıyla isbât eyleye.” Nitekim buyurur:

فَإِذَا أَحْبَبْتَهُ كُنْتَ لَهُ سَمْعًا وَبَصْرًا وَلِسَانًا وَيَدًا فِي سَمْعٍ وَبِي يَبْصُرُ وَبِي يَنْطِقُ وَبِي يَبْطِشُ

¹⁵¹ A.g.e.

¹⁵² A.g.e.

“Kulumu sevince gören gözü, duyan kulağı, tutan eli olurum. Artık o benimle duyar, benimle görür, benimle tutar, benimle yürür”.¹⁵³

Pes kul bu maqâmda Allah Te‘âlâ Hazreti’nin lütfu ve kahrı sıfatının âyinesi olur. İmdi nitekim âyinede görücü ve görülen ve görmek birdir hemçünân bu maqâmda dahî muhib ve mahbûb ve muhabbet bir olur. Ve dahî ‘ârif ve ma‘rifet ve ma‘rûf dahî bir olur pes haqîqatte muhib ve ‘ârif [ve] mahbûb ve ma‘rûf olur. İş bu ma‘niye ki Haq Subhânehû ve Te‘âlâ sevdi ki kendi Hazreti biline lâ cerem kendi zâtını kendi muhabbetiyle sevdi ve kendi zâtını dahî kendinin ma‘rifetiyle bildi “Vallâhu Ğafûrun Rahîm” dediği demek olur ki Allah Te‘âlâ Ğafûr ve Rahîm pâdişâhtır ki muhiblerin ve ‘âriflerin vücûdlarını rahmetiyle âyine kıldı kendinin sıfât-ı cemâli hayâlî kâfileleri göçüp zâhir olmağa. Ve dahî onların vücûdlarını rahmetiyle kendi zâtının celâli nevâlî kâfilelerinin maqarrı kıldı lâ cerem onları [74a] dahî kendilerden fânî oldular mahbûbun beğâsıyla bâkî kaldılar taleplerini yâvû kıldılar matlûblarını bulmak ile ve onlar mahv ravzalarıyla isbât ırmaqlarının aralarında ve onlar ölüler ki diriler değillerdir ve dirilerdir ki ölüler değillerdir. Bu tahkîkât mantıku’t-tayrdır bunları Süleymân-ı vaqt bilir.

Evet ey ‘azîz karındaşım şöyle bilgil ki Haq Te‘âlâ Hazreti’nin:

كنت له سمعا وبصرا ولسانا ويذا

dediği müteşâbihâttandır zîrâ ki Haq Te‘âlâ ‘abdin sem‘inin ve basarının ve elinin ve ayağının ve sâyir eczâsının ve a‘zâsının ‘aynı olmaz belki onun ‘aynı olur demek şerî‘atta küfürdür ve ilhâd u zandaqadır. Lâ cerem bu hadîs te’vile muhtâç oldu. İmdi bunun bihasebi’z-zâhir te’vîlinde vechler vardır. Cümlesinden birisi oldur ki İmâm-ı Nevevî *Erba‘în* şerhinde ve dahî *Sahîh-i Buharî* şerhinde onu zikr eyleyip ayıttı: “Haq Te‘âlâ Hazreti’nin

كنت له سمعا وبصرا ويذا ورجلا

¹⁵³ Buhârî, Rikak 38.

dediğinin ihtimâli vardır ki murâd bu ola ki ben onun sem‘inin ve basarının ve sâyr a‘zâsının hâfız olurum şeytândan ya‘nî bunları ben şeytândan saklarım ve dahî ihtimâl var ki murâd

كنت له سمعا وبصرا

dediğinden mesmû‘a ve mubsara ola, ya‘nî benim zikrim onun mesmû‘i olur ve benim ‘acâyib kudretim onun mubsarı olur ve ol her ne ki alırsa benim için alır ve yürüyecek benim için yürür ve bu dahî câizdir ki şöyle dinle ki bu hadîs kemâl-i muhabbete işâret ola zîrâ ki iki [74b] kimse arasında muhabbet vaqti ki muhkem olsa ve muhabbet nihâyetine erişse ‘örfde ol hâletden türlü türlü elfâz ile kinâyet ederler ki ol elfâz ittihâda delâlet eder. Şöyle ki her birisi birisine eydür ki: “Benim malım senindir ve senin malın dahî benimdir ve benim sözüm senindir ve senin sözün benim sözümdür belki benim kanım senin kanındır ve senin kanın benim kanımdır ve benim nefsim senindir ve senin nefsin hemân benim nefsimdir. Nitekim Seyyid-i Enbiyâ ve Sened-i Esfiyâ Habîb Muhammed Mustafâ ‘aleyhi’s-salât u ve’s-selâm ilâ yevmi’l-fasli ve’l-kazâ İmâm ‘Ali’ye ayıttı: “Lahmın lahmı ve demin demi ve Haq Te‘âlâ dahî buyurdu ki:

مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ

“Kim peygambere itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. Kim de yüz çevirirse, biz seni onlara bekçi olarak göndermedik”.¹⁵⁴

Ve dahî buyurdu ki:

إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ

“Herhalde sana bey'at edenler ancak Allah'a bey'at etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir”.¹⁵⁵ ve Rasûl ‘aleyhi’s-selâm buyurdu ki:

¹⁵⁴ en-Nisâ 4/80.

¹⁵⁵ el-Fetih 48/10.

من أحبني فقد أحب الله ومن أطاعني فقد أطاع الله ومن رأى فقد رأى الله ومن عصاني فقد عصى الله¹⁵⁶

ve dahî Şiblî eydür:

أنا من أهوى ومن أهوى أنا¹⁵⁷

ve Mecnûn dahî ayıttı: “Ben Leylâ’yım ve benim adım Leylâ’dır.” İmdî vaḳtı ki Haḳ Te’âlâ Hazreti dahî bir ḳulunu sevse muhabbet müteekkid olup muhkem olur ve meveddet sâfi olup ecnebiyyet mezelleti gider ve ğayriyyet ğubârı zâyil olur.” İmdî bu taḳdîr üzere bu hadîs demek oldu ki Haḳ Te’âlâ kennehû eydür: “Muhabbet vaḳtı ki benimle ḳulum arasında muhkem olsa ol ḳulumun nefsi olurum.” Ya’nî onun ef’âli ve harekâtı ve sekenâtı haḳîḳatte benim [75a] ef’âlim ve âsârım olur ve benimle ḳâyım olur bir vechile ki onun kendi nefsinden ve tabî’atından hiçbir fi’il sâdır olmaz ben onu ebedî onun nefsine ısmarlamazım belki onun ben dâimâ ef’âline murâḳıb olurum. Ve dahî ey ‘ârif-i muhaḳḳıḳ ve ey ‘âşık-ı mudaḳḳıḳ! Şöyle bilgil ki bu hadîs mutezammındır fenâ ile beḳâyı zîrâ ki إذا احبته dediği işârettir fenâyâ,

ففي يسمع وي ييصر وي ييطش وي ينطق¹⁵⁸

“Artık o benimle duyar, benimle görür, benimle tutar, benimle yürür”

dediği işârettir beḳâyâ, pes mâ haseler hadîsi bu oldu ki ḳul vaḳtı ki mevâcib-i ‘abdiyyet edâ eylese huḳûḳ-i şer’iyyeye gereği gibi ri’âyet eylese Hazret-i ehadiyyeye taḳarrub kesb eylese nevâfil-i dünyâdan ve nevâfil-i ‘uḳbâdan nazarı terk etmek ile ve dahî lezâyiz-i mükâşifâtı terk eylese ve hiç bir berzahda ḳarar etmeyip muhabbet-i zâta vâsıl olup müstaḡraḳ olsa Hazret-i ehadiyyet dahî onu muhabbet-i zâtiyye ile sever ol vaḳt zât-ı ehadiyyet ol ḳula tecellî eyleyip onu ef’âlinden ve sıfâtından ve zâtından fânî ḳılar. Hazret-i zât-ı ehadiyyet onun halefi olur. Nitekim Seyyidü’t-tâife Şeyh Cüneyd Bağdâdî eydür:

¹⁵⁶ Kim beni severse Allah’ı sevmiş olur, kim bana itaat ederse Allah’a itaat etmiş olur, kim beni görürse Allah’ı görmüş olur, kim bana isyân ederse Allah’a isyân etmiş olur.

¹⁵⁷ Arzu eden benim, arzulanan benim. (İstiḡrâkı ifade eder, fenâ fillâh, kendinden geçme.)

¹⁵⁸ Buhârî, Rikak 38.

İmdî bu ma'nâ-yı tâmdır ki buna izâ ehbebtuhû dediğiyle işâret eyledi ve halefiyyetine sem'an ve basaran ve lisânen ve yeden dediğiyle işâret eyledi bunun ma'nâsı budur ki onun sem'i benim sem'ime rücû' eder ve onun basarı benim basarıma rücû' eder bâri onun cemî' tasarrufâtı benim tasarrufâtıma rücû' eder. Nitekim buyurdu ve ileyhi'l-merci'u ve'l-meâb, lâ cerem Haq Te'âlâ bu taqdîr üzerine onun [75b] zâtında ve sıfâtında onun halefi oldu. Bu kelâm 'âriflerin

dedikleri kelâmın ma'nâsıdır ve bu dahî câizdir ki bu hadîste şöyle dene ki muhibb-i sâdıq ve tâlib-i 'âşık vakti ki mahbûbiyyet maqâmına yetişse kendi vücûdu ve sıfâtı ve rusûmu libâsından çıkıp mahbûbun sıfâtı libâsıyla mütelebbis olur ve onun ahlâkıyla mütehallık olur pes onun sem'iyetinin nûrundan ona sem' hâsıl olur ve onun basariyyetinin nûrundan ona basar hâsıl olur ve onun kudretinin nûrundan ona yed hâsıl olur ve onun kelâmının nûrundan ona kelâm hâsıl olur ve onun kuvvetinden ona ricl hâsıl olur kendinin sem'i ve basarı ve yedi ve ricli belki cemî' sıfâtı kendiden müntefî olup onun a'zâsı ve dükeli vücudu, vücûd-u âhara ve a'zâ-yı âhara mütebeddil olur ol vaqt seyyâra ve sâlike ma'lûm olup ol şöyle görür ki vücûd-i evvel mecâzîdir belki hâlik ve 'ademdir vücûd yoktur illâ Haqqındır ki ol bâkî ve kadîmdir ve ol bu hâlette kendinin mevâm ve mütehayyel ve mecâzî vücûdundan meslûb olup Haqq ile mevcûd olur. Lâ cerem ol hiç nesne görmez illâ Haqq'ın vücûdunu görür ve hiç nesne görmez illâ Haqq ile görüp işitir ve Haqq ile tutup Haqq ile yürür ol hem mevcûd ve hem m'adûmdur ve hem zâhir ve hem müsteriddir vallâhu e'lemu bi-haqqîkati'l-hâl ve daqqîkati'l-maqqâl.

İmdî ey 'azîz qarındaşım! Şöyle bilgil ki her kiminki Rasûl Hazretine mütâbe'atı artık ise Allah Te'âlâ Hazreti'nin muhabbetinden onun [76a] nasîbi artıktır. İmdî tavâyif-i İslâm arasında zâhid ve muqarreb sûfiler Rasûl Hazreti'ne mütâbe'at-ı tâmmeye zafer buldular şol vech ile ki evvelâ onlar kavle Rasûl Hazreti'ne mütâbe'at ettiler. Şöyle

¹⁵⁹ Allah için harcayana Allah yenisini verir.

¹⁶⁰ Fakrı tamamlandığında o, Allah'tır.

ki Rasûl emr eylediğini işlediler ve nehy eylediğinden ictinâb eylediler. Şöyle ki Hağ Te‘âlâ buyurur:

وما آتاكم الرسول فخذوه وما نهيكم عنه فانتهوا

“Peygamber size ne verdiyse onu alın. Size neyi yasakladıysa ondan sakının”.¹⁶¹

Ba‘zı müfessirler eydür: “Bu âyetin ma‘nâsı demek olur ki ey mü’mînler şol nesne ki Rasûl ‘aleyhi’s-selâm onu size i‘tâ eyler emrden ve ğayrısından onu alın ve ona temessük edin ve şol nesneden ki Rasûl ‘aleyhi’s-selâm sizi nehy eyler ol nesneyi işlemek ve onlar Rasûl Hazreti’ne kavilde mütâbe‘at ettiklerinden sonra e‘mâlde dahî Rasûl Hazreti’ne mütâbe‘at ettiler şöyle ki cidd ile ve cehd ile ‘ibâdetler ettiler, gecelerde namazlar kıldılar ve gündüzler oruçlar tuttular ve dahî türlü türlü nâfile ‘ibâdetler eylediler ekvâlde ve ef‘âlde Rasûl Hazreti’ne mütâbe‘atları berekâtında Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ onlara Rasûlün hulkiyle mütehâllik olmak müyesser eyledi onlar dahî Rasûlün ba‘zı sıfatıyla sıfatlandılar meselâ hayâ gibi ve hilm gibi ve ‘af ve ra’fet ve şefkat gibi ve dahî müdarât ve nasîhât ve tevâzu‘ gibi ve dahî bunlardan gayrı sıfatlar gibi. Ve bundan sonra Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ Rasûl’ün ‘aleyhi’s-selâm ahvâlinde onlara dahî hâl verdi meselâ haşyet ve sekînet ve heybet ve ta‘zîm ve rızâ ve sabr ve zühd ve tevekkül gibi pes onlar mütâbe‘atın cemi‘ eksenâmını yerine koydular Rasûl [76b] Hazreti’ne tamâm mütâbe‘at ettiler ve onun sünnetini kemâ yenbeği ihyâ eylediler. Nitekim ‘Abdulvâhid bin Zeyd’e ayıttılar: “Senin katında sûfiler kimlerdir?” Ol ayıttı: “Benim katımda sûfiler onlardır ki kasdları üzerine ‘ağıllarıyla kâyim olalar ve nefslerinin şerlerinden Allah Te‘âlâ Hazreti’ne dâyim sığıncalar Şehbâz-ı kazâ-ı tahkîk ve Simurg-ı kû-i kâfi tedkîk eş-Şeyh Şihâbu’l-milleti ve’ d-dîn eydür: “‘Abdü’l-vâhid bin Zeyd’in vasf eylediği sûfinin tamâm vasfıdır. Zîrâ ki Seyyidü’l-Mürselîn ve Habîb-i Rabbi’l-‘âlemîn Muhammed Mustafâ’nın iftikârı Mevlâsına kâyim idi ve ol dâyim eydüdü ki:

لا تكلي إلى نفسي طرفة عين¹⁶²

¹⁶¹ el-Haşr 7/59.

¹⁶² Beni göz açıp kapayınca kadar –bile olsa- nefsimi bırakma.

İmdî şöyle bilgil ki sûfilerin Rasûl Hazreti'ne cümle-i mütâbe'atlerinden birisi dahî bu vasfıdır. Zîrâ ki onların dâim iftikârları Allah Te'âlâ Hazreti'nedir ve sığınacakları dahî Allah Te'âlâ Hazreti'dir. İmdî sıdık-ı iftikâr ve sıdık-ı ihtiyâc mutehaqqık olmaz illâ bir kimseye mutehaqqık olub müyesser olur ki onun bâtını safâ-yı ma'rifet ile açılmış ola. Ve dahî onun sadrı yakîn nûruyla münevver olmuş ola. Ve onun kalbi hâlis olup mâsivâ-yı Hazret muhabbeti küdürâtından pâk olup qurbi bisâtına lâyıq olmuş ola. Ve onun sırrı münâcât lezzetleriyle mütelezziz olmuş ola bunun birle ol nefsin cemî' şirk me'vâsı göre ona ol hiç nazar eylemeye belki dâyim onu helâk etmek dileye müşteheyâtın terk etmek ile tâ ki ondan ve onun hevâsından bi'l-külliyeye fânî ola zîrâ ki nefis od gibidir ki eğer ondan bir [77a] kıvılcım bâkî kalsa 'âlemi yakıp kül eyler. Ve dahî nefsin rücû'u tizdir, infilâtı ve inqılâbı serî'dir. İmdî şöyle bilgil ki Haq Subhânehû ve Te'âlâ kemâl-i lütfuyla sûfilere nefislerini bildirdi ve dahî Rasûl Hazreti'ne keşf eylediğinin ba'zısını onlara dahî keşf eyledi. Lâ cerem Rasûl gibi onlar dahî nefislerinin şerlerinden dâyim Allah Te'âlâ Hazreti'ne sığınır ve dahî nefislerinin mutâla'asından bir sa'at hâlî olmazlar. Nitekim Rablerinin zikrinden bir sa'at hâlî olmadıklarınleyin zîrâ ki nefsin ma'rifeti rabt olup durur Allah Te'âlâ Hazreti'nin ma'rifetiyle. Nitekim Rasûl 'aleyhi's-selâm buyurur:

من عرف نفسه فقد عرف ربه¹⁶³

Geceyi bilmek gündüzü bilmek ile rabt olunduğunleyin. İmdî şöyle bilgil ki bu sünneti sûfilerden gayrı kim ihyâ eyleyebilir zîrâ ki onlar âlim-i billâhlardır ve dahî dünyâda tamâm zâhidlerdir ve taqvânın muhkem yerine yapışmışlardır. Ve dahî bu hâlin fâyidesine sûfilerden gayrı kim yetişir ki onların iftikârları ve ihtiyaçları dâim Allah Te'âlâ Hazreti'nedir ve sığınâhları dâim onun Hazreti'dir ve her vakitte onlar Allah Te'âlâ Hazreti'ni müşâhede eyler gibi olurlar ve dahî onların rûhları Allah Te'âlâ Hazreti'nin müşâhedesini envârında müsteğrağdır ve onların kalpleri ve nefsleri rûhlarına tâbi' olmuşdur. Bunun içindir ki onlar cemî' kâinâtı terk eyleyip ğılden ve ğışden ve hıkdan ve hasedden ve sâyir sıfât-ı zemîmeden pâk oldular ve dahî cemî'

¹⁶³ Nefsini bilen Rabbini bilir.

halâyıka ‘izzet nazarıyla nazar edip [77b] cemî‘ Müslümanları kardeş edindiler ve hiç bir kimseye ğill u ğış ve hıkd u hased etmediler.

İmdî ey ‘azîz karındaşım! Şöyle bilgil ki bu sûfilerin hâlidir ki biz onu beyân eyledik. Evet şöyle bilgil ki sûfilerin cemî‘ hâlini iki nesne cem‘ eyler ve ol iki nesne sûfilerin hâlidir ki Haq Subhânehû ve Te‘âlâ ol iki nesneye işâret edip buyurdu:

الله يجتبي إليه من يشاء ويهدي إليه من ينيب

*“Allah dilediğini kendine seçer ve kendisine yöneleni de doğru yola iletir”.*¹⁶⁴

Ma‘nâsı budur Allah Te‘âlâ kullarından dilediğini dîni için ictibâ eyleyip ihtiyâr eyler ve dahî dînine hidâyet verir kendi Hazretine yönelen kimseye ve dahî onun tâ‘atine yönelen kimseye. İmdî ey ‘azîz karındaşım! Şöyle bilgil ki sûfilerin ba‘zısı ictibâ-i sırf ile muhtasdır ve ba‘zısı sırf hidâyet ile muhtasdır. Evet onlar evvel emrde inâbet ettiler, ondan sonra hidâyet buldular. Evet şöyle bilgil kim ictibâ ‘abdun kesbiyle mu‘allel değildir. İmdî bu hâl murâdlar ve mahbûblar hâlidir. Zîrâ ki Haq Subhânehûve Te‘âlâ kulları arasından ba‘zısını ictibâ eyleyip ihtiyâr eyler ve ona türlü türlü ‘atâlar verir ve türlü türlü nesnelere verir ki

ما لا عين رأت ولا أذن سمعت ولا خطر على قلب بشر¹⁶⁵

ol kula Haq Te‘âlâ bu vechile ‘atâlar verir ol kul kesb etmeksizin pes ol kulun keşfi ictihâdından sebkat eder ya‘nî evvelâ ona keşf hâsıl olur ondan sonra ol ictihâd eyler. İmdî şöyle bilgil ki Haq Te‘âlâ sûfilerden bir tâifeyi bu tarîk ile ahz eyler evvelâ onların kâlpelerinden hicâbları [78a] giderir. Yakîn nûruyla onlara tecellî eyler lâ cerem onların dahî zâhirleri ve bâtınları nûr içinde müsteğrak olur ve bu keşf onlara ictihâd etmeyi âsân eyleyiverir. Lâ cerem onlar dahî bin türlü lezzet ile ve safâ ile Allah Te‘âlâ Hazreti’ne tâ‘at etmeye yönelip türlü türlü tâ‘atler ve türlü türlü ‘ameller ve ictihâdlar eylerler. Nitekim Fir‘avun’un sâhirleri üzerine Fir‘avun’un va‘idini Allah Te‘âlâ Hazreti’nin ma‘rifeti lezzâtı âsân eyleyüvirdüğünleyin nitekim ayıttılar:

¹⁶⁴ eş-Şûrâ 42/13.

¹⁶⁵ Hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı ve hiçbir beşerin kalbine gelmeyen birtakım nimetler...

(İman eden sihirbazlar şöyle) dediler: "Bize gelen bu açık mucizeler ve bizi yaratana karşı, asla seni tercih edemeyiz. Ne hüküm vereceksen ver. Sen, ancak bu dünya hayatına hükmedebilirsin".¹⁶⁶

Ya'nî sehera-i Fir'avun Fir'avun'a ayıttılar: "Elbette biz seni ihtiyâr etmeziz şol nesne üzerine ki ol bize Rabbimizden geldi ki ol beyyinâtdır ve dahî biz seni ihtiyâr etmeziz bizi halk eyleyen pâdişâh üzerine" dediler. Ca'fer-i Sâdık eydür: "İnâyet-i kadîme yelleri onların üzerlerine esti, onlar dahî çünkü ol yellerden inâyet hoşularını hoştular ve dahî ol yellerden âşinâlık hoşularını hoştular. Lâ cerem onlar secde-i şükr eylediler "âmennâ birabbi'l-âlemîne" deyici oldukları hâlette." Ve İkrime eydür: "Onlar sabâh vaqtinde sâhirler idi akşâm vaqtinde şehîdler oldular" İmdî eyle gerekdir kim hiç kimse ekvâline ve e'mâline ve ehvâline mağrûr olmaya ve Şeyh Ebû Sa'îd el-Harrâr eydür: "Ehl-i hâlisa ol tâifedir ki onlar Allah Te'âlâ Hazreti'nin murâdlarıdır ve mahbûblarıdır ki Allah Te'âlâ kulları arasından onları dost tutup onlara kemâliyle ni'metler verdi ve dahî onlara envâ' ile kerâmetler verdi harekâtı ve talebi onlardan işkât eyledi. Lâ cerem [78b] onların dahî 'amelde ve hizmetde harekâtları ülfet ve üns üzerine oldu ve dahî münâcât-ı tene'um ile eylediler ve Haq Te'âlâ'nın kurbî bisâtında mütemekkin olup müşâhede-i cemâl içinde müsteğrağ oldular. Ğıtrifü'l-meşâyih fi'l-hâfikîyn eş-Şeyh Şihâbu'l-milleti ve'd-dîn eydür: "Şeyh Ebû Sa'îd'in bu kelâmı sûfilerden bir tâifeye müştebih oldu onun için nâfile 'ameller çok çok etmediler zîrâ ki meşâyihdan ba'zısını gördüler ki onlar nevâfilî az işlediler lâ cerem onlar dahî şöyle zannettiler ki onlar evvelden bu hâl üzerinedir." İmdî hâsâ ki onların hâlî evvelden böyle ola zîrâ ki onların evvelki hâlleri türlü türlü riyâzetlerdir ve dahî türlü türlü mücâhedelerdir ve dahî onlar evvel çok çok nâfile 'ibâdetler eylediler ve envâ' mu'âmelâtlar eylediler çünkü onlar bu vech ile mu'âmelâtlar ve bu vech ile mücâhedeler eylediler revh-i hâle vâsıl oldular. Lâ cerem onlara küşûf hâsıl oldu ve kalplerinde âfitâb-ı haqîkî tulû' eyledi. Lâ cerem onlar envâr-ı ilâhiyye içinde müsteğrağ oldular ve onlar türlü türlü hâle vâsıl oldular ve onlara envâ' ile keşfler hâsıl oldu onlar dahî ol hâl içinde ve ol küşûf içinde müsteğrağ olup nâfile e'mâlî tarh

¹⁶⁶ Tâhâ 20/72.

eyleyip ferâyız üzerine sâbit oldular vallâhu e'lemu. Ammâ onlara ki murâdlar ve mahbûblardır onların üzerine e'mâl ve nevâfil bâkîdir ve gözlerinin nûru e'mâldir ve dahî nevâfildir. İmdî bunların hâli etem ve ekmeldir. Harrâz dediği kavmden imdî şöyle bilgil ki bu sûfilerin yolundan birisidir ki [79a] biz onu tevdîh eyleyip beyân eyledik ve bir yol dahî mürîdler yoludur onlar onlardır ki onlar evvel emrde Allah Te'âlâ Hazreti'ne inâbet edip rücû' ettiler ve medâric-i kesbe girip envâ'-ı riyâzât ve esnâf-ı mücâhedât ettiler geceler uykusuz olup ıssı günlerde oruç tuttular ve Allah Te'âlâ Hazreti'nin talebi ve 'aşkı odunda muhterik olup göğündüler. Lâ cerem onlar cemî' me'lûfatı ve dükeli 'âdâtı terk edip Allah Te'âlâ Hazreti'ne yöneldiler ve onun Cenâbına inâbet ettiler. İmdî inâbet budur ki Allah Te'âlâ onlara şart eyledi

وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ

dediği kavlinde hidâyeti inâbet ile ma'dûka ve memzûce kıldı. İmdî bu hidâyet-i hâssadır zirâ ki bu hidâyet kendi hazretine hidayettir. Bu hidâyet hidâyet-i 'amma değildir zirâ ki hidâyet-i 'amma emre ve nehye hidâyetdir sâlik-i muhibbin ve mürîd-i 'aşkın tarîki budur. İmdî şöyle bilgil ki inâbet-i 'ammenin hidâyetinin 'aynıdır ol hidâyet-i 'amme onları hidâyet-i hâssaya vâsıl kıldı. Lâ cerem onlar Allah Te'âlâ Hazreti'ne hidâyet buldular mücâhedât ile ve riyâzât ile emre ve nehye hidâyet bulduklarından sonra onlar 'usr darlığından yûsr fezâsına erişdiler ve ictihâd zahmetlerinden ehvâl rahatlığına erişdiler. İmdî onların ictihâdları sebkat eyledi keşflerinden. Eved muradların ve mahbûbların keşfleri sebkat eyledi ictihâdlarından Seyyidü't-tâife eş-Şeyh Cüneyd el-Bağdâdî eydür: “Biz tasavvufu kıl u kâlden almadık belki açıklıktan ve susuzluktan [79b] aldık ve dahî dünyâyı bi'l-külliyeye terk etmekten aldık ve dahî cemî' me'lûfatı dükeli müstehsenâtı terk etmekten aldık ve dahî Allah Te'âlâ Hazreti'nin 'aşkı odunda muhterik olup göğünmekten aldık.” Muhammed bin Hafif eydür: “İrâdet oldur kim gönül mâsivâ-yı Hazreti terk edip Allah Te'âlâ Hazreti'ni murâd edip ona müteveccih ola belki haqîkat-i irâdet cidd u cehd dâim olup rahatlığı terk etmektir ve ba'zılar eydürler: “İrâdet terk-i 'âdetdir.” İmdî halkın 'âdeti gâliba ğaflet vatanlarına vâki' olmaaktır ve dahî shevât-ı nefsâniyyeye meşgûl olmaaktır. İmdî mürîd bu sıfâtlardan münselih olup çıkmıştır mürîd ki bu sıfâtlardan çıkması onun irâdetinin sıdkına delâlet eyler. Tâcu'l-ârifîn ve efdalu's-sâlikîn eş-Şeyh necmu'l-milleti ve'd-dîn *Menâzilü's-sâbirîn* ilallâh adlı kitabında

eydür: “Meşâyih irâdetin ma‘nâsında türlü türlü eķvâl söylediler her birisi maķâmına münâsib söyledi evet ekseri irâdetin emârâtından ve mûcibâtından ve muķtezeyâtından haber verdi, irâdetin haķîkatinden ve mâhiyyetinden haber vermedi. İmdî şöyle bilgil ki haķîkat-ı irâdet Allah Te‘âlâ Hazreti’nin sıfât-ı kadîmesindedir ve dahî sıfât-ı ezeliyye ve ebediyyesindedir ki ol kendi zâtıyla kâyimdir zîrâ ki Haķ Subhânehû ve Te‘âlâ vaķtı ki rûhi halk eyledi kendi sıfâtı onda mün‘akis olup zâhir olmaģa onu kâbil eyledi ve vaķtı ki nefsi halk eyledi onu kâbil kıldı rûhun sıfâtı onda mün‘akis [80a] olup zâhir olmaģa. İmdî kiminki nefsi rûhu üzerine gâlip olsa onun irâdeti dünyâya olur ve kiminki nefsi üzerine rûhu gâlip olsa onun irâdeti âhirete olur. Ammâ irâdet-i haķîkiyye ki ol dünyâdan ve âhiretten münezzeħ ola belki ol Allah Te‘âlâ Hazreti’ni talep eylemek ola. Ol Allah Te‘âlâ Hazreti’nin cemâlinin nûrundan bir nûrdur ki Haķ Te‘âlâ ol nûr ile kullarının havâssının ervâhına tecellî eyler. Lâ cerem ol nûrun âsârı rûhdan kâlbe yetişir, ol vaķt kâlpte ahlâķ-ı kerîme ve ehvâl-i seniyye zâhir olur ondan sonra kâlpten ol nûrun âsârı nefse vâsıl olur lâ cerem nefsin sıfât-ı zemîmesi sıfât-ı hamîdeye mütebeddil olur ve ondan sonra ol nûrun âsârı nefisten bedene yetişir lâ cerem bedenden tâ‘ât ve ‘ibâdât zâhir olur tâ‘ât ve ‘ibâdât envârıyla sıfât ve ahlâķ münevver olur ve ehvâl sâfi olup mevâhib-i ilâhiyye ziyâde olur. Pes ol vaķt mürîd haķķın ve halkın murâdı olur. Ebû ‘Osmân eydür: “Mürîd oldur kim ol kâlbinden mâsivâ-yı hazreti çıkara. Belki derecât-ı ‘aliyyeye ve maķâmât-ı şerîfeye i‘tibâr etmeye. Ve dahî Cennet ni‘metlerine muķayyed olmayıp Allah Te‘âlâ Hazreti’ni murâd edine. Ve dâim onun kurbun isteyip dâim ona ‘âşık ola ve onun cemâli müşâhedesine dâim müştâķ ola ve Ebû ‘Osmân eydür: “Mürîdlerin kâlplerinin ‘uķûbeti oldur kim onlar mu‘âmelâttan ve ‘ibâdâttan ve maķâmâttan mahcûp olalar ve bunların ezdâdına [80b] rücû‘ edeler, ne‘ûzu billah min zâlik. İmdî şöyle bilgil ki bu iki yol sûfîlerin cemî‘ ahvâlini cem‘ eyler ve bu iki yoldan gayrı iki yol dahî vardır ki ol iki yol tasavvuf ile bulunmaz ve ol zikrettiğimiz yollardan aşıģıdır. Ol iki yolun birisi meczûb-u ebterdir ki ol keşfden sonra ictihâda red olunmayıp durur. Ve birisi dahî müctehid-i müte‘abiddir ki ol ictihâddan sonra keşfe vâsıl olmayıp durur. İmdî şöyle bilgil ki ‘arif sûfîler kuşûfa ve maķâmât-ı ‘aliyyeye ve menâzil-i seniyyeye vâsıl oldukları Rasûl Hazreti’ne eķvâlde ve ahvâlde ve ef‘âlde mütâbe‘atları berekâtındadır. İmdî bir kişi bir ğaraza vâsıl oldum dese ve yâhud murâda ve maķsûda yetiştim dese Rasûl Hazreti’ne mütâbe‘at etmek tarîkinden gayrı tarîķ ile ol mahzûldür ve dahî ol

mağrûr ve mağbûndur. Nitekim Ebû Sa'îd el-Harrâz eydür: "Her bâtın ki zâhira muhâlif olsa ol bâtıdır" ve Şeyh Cüneydü'l-Bağdâdî kıddesallâhû sırrahu'l-'azîz eydür: "Bizim 'ilmimiz hadîs-i rasûl ile müşebbektir pes her kim ki nefis üzerine sünneti muhkem eylese, kıavlde ve fi'ilde sünnet üzerine olsa ol kimse her neyi söylese hikmet söyler ve kiminki nefsi üzerine hevâ ğâlib olsa ol kişi her ne söylese bid'at söyler ve Şeyh Ebû Yezîd el-Bistâmî kıddesallâhu sırrahû zamânında bir kişi var idi vilâyet ile ve kerâmet ile ve zühd ile ve 'ibâdet ile ve riyâzat ile meşhûr idi. Şeyh Ebû Yezîd ashâbına ayıttı: "Gelin ol kişiyeye varalım, onu ziyâret eyleyelim" **[81a]** dedi. Şeyhin ashâbı şeyh ile ol kişiyeye ziyâret etmeye gittiler kıat'-ı mesâfet edip ol kişi durduğı şehre vardılar. Şeyh Ebû Yezîd bir yerde durdu ki ol kişi evinden çıka tâ ki ol kişiyeye Şeyh ziyâret eyleye. Nâğâh ol kişi evinden çıktı mescide gitmeye, yolda kıbleye karşı tükürdü. Şeyh Ebû Yezîd ayıttı: "Ey Hayf! Bizim seferimiz zâyî' oldu" dedi. Ashâbına ayıttı: "Gelin yine vatanımıza gidelim zîrâ ki bu kişi Rasûl Hazreti'nin sünnetlerinden birisini terk eyledi. Bu kişi Rasûl'ün sünneti üzerine emîn değıldir. Maķâmât-ı evliyâ ve maķâmât-ı esdikâ üzerine nice emîn ola," dedi dahî ol kişiyeye selâm vermedi. Döndü evine gitti ve Şeyh Ebû Yezîd'in hizmetkârına ayıttılar: "Şeyh Ebû Yezîd vefât ederken ondan ne gördün?" Ol ayıttı: "Vaķtı ki şeyhin dili tutuldu ve mübârek alını terledi vaķt oldu ki dünyâdan intikâl eyleye bana işâret eyledi abdest aldır diye, ben dahî ona abdest aldırđım mübârek saķalını hilâllemeyi unutmuşum lâ cerem şeyh benim elime yapışıp benim elim parmaķlarını mübârek saķalına soķup hilâlledi."

İmdî ey 'azîz kıarındaşım! Şöyle bilgil ki kâmil 'ârifler ve sâdıķ 'âşıkler ölüyorken dahî Rasûl Hazreti'nin sünnetini ve onun edebini terk etmezler. Pes şol kimse ki hâl ve vilâyet da'vâ eyleyler hâl budur ki ol Rasûl'ün sünnetinden birisini terk eyleyler ol kezzâbdır. Nitekim Sehl bin 'Abdullâh eydür: "Her vecd ki ona Kitâp veyâhûd Sünnet şehâdet etmese ol **[81b]** bâtıdır mütemmim-i 'urvet-i şerî'at ve muzhir-i e'lâm-ı tarîķat ve nâsıb-ı ehkâm-ı haķıķat sâhib-i temkîn serîr-i nusrat-i Hüdâyî ve mâlik-i tâc-ı saltanat pîşuvâyî ve rehnumâyî eş-şeyh şihâbu'l-milleti ve'd-dîn eydür: "İşte sūfîlerin hâli budur ve dahî onların tarîķleri budur ki onu beyân eyledim. İmdî her kimse ki hâl da'vâsını eylese bu vechlerden gayrı vech ile ol kimse müdde'î-yi meftûndur ve dahî ol kezzâbdır ve mahrûmdur ve mağrûrdur."

إلهنا نسأل منك أن تجعلنا من العارفين الكاملين ولا تجعلنا من المفتونين المغرورين الكاذبين بلطفك وفضلك يا أكرم الأكرمين وأرحم

الراحمين وصل على حبيبك ورسولك خاتم النبيين وإمام العاشقين وعلى آله وأصحابه الغر المحجلين والله أعلم.¹⁶⁷

el-Bâbü'l-hâmis fî Mahiyyeti't-Tasavvuf

Ya 'nî beşinci bâb tasavvufun mâhiyyeti ve haqîqati beyânındadır. 'Ömer radiyallâhu 'anh eydür: Rasûl 'aleyhi's-selâm ayıttı:

لكل شىء مفتاح ومفتاح الجنة حب المساكين والفقراء لصبرهم جلساء الله يوم القيامة

*“Her şeyin bir anahtarı vardır. Cennetin anahtarı sabırlı fakir ve miskinleri sevmektir. Çünkü sabırlı fakir ve miskinler, kıyâmet gününde Allah Teâlâ'nın nezd-i ilâhîsinde bulunacaklardır”.*¹⁶⁸

Ya 'nî Rasûl 'aleyhi's-selâm eydür: “Her nesnenin bir miftâhı vardır. Cennet'in dahî miftâhı miskînleri sevmektir ve dahî sâbir faqîrler kıyâmet gününde mek'ad-ı sıdğda ve hazîra-i quds halvet hânesinde muqîym olalar ebedü'l-âbâd.”

İmdî ey 'azîz qarındaşım! Şöyle bilgil ki faqîrlik sûfilîğın mâhiyyetinde dâhildir ve sûfilîğın bünyâdı faqîrliktir [82a] ve dahî sûfilîğın kıyâmı faqr iledir. Nitekim Ruveym eydür: “Tasavvuf üç nesne üzerine bünyâd olur. Birisi faqr u iftikârdır ve birisi bezl u îsârdır ve birisi ta'arrudu ve ihtiyârı terk etmektir ve Ma'rûf Kerhî eydür: “Tasavvuf haqâyık ahzedip halâyıktan tama'ını kesmektir.” İmdî kimdeki faqîrlik olmaya ol kimsede tasavvuf olmaz ve Şeyh Şiblî'ye “Faqîrlik nedir?” dediler. Ayıttı: “Haq'tan gayrı hiç nesne ile ganîlenmeyesin ve Şeyh Ebu'l-Hasan en-Nûrî eydür: “Faqîrliğin sıfatı oldur kim kişinin nesnesi olmayacak sabr eyleye ve nesne eline girince bezl

¹⁶⁷ Allah'ım, Sen'den, ihsân ve lütfunla bizi âriflerden, kâmillerden eylemeni; fitneye kapılanlardan, mağrûrlardan, yalancılardan eylememeni dileriz. Ey cömert olanların en cömerdi ve merhametlilerin en merhametlisi! Selâm Peygamberlerin sonuncusu ve âşıkların imâmı olan Habîbin ve Rasûlü'nün ve onun âlî ve uzuvları beyaz olan Ashâbı üzerine olsun.

¹⁶⁸ es-Suyûtî, el-Câmiu's-sagîr, Mısır 1954, c. II, s. 212.

eyleye efdalü el-müteahhirîn ve kıdvetü müteeddibîn eş-Şeyh necmü'l-milleti ve'd-dîn *Menârâtü's-Sâirîn İlallah* kitâbında eydür: “Faqr üç türlüdür: “Birisi ‘avâm fakrıdır ki ol kişinin malı olmamaktır. Anasından doğduğu gibi ve birisi dahî havâs fakrıdır ki ol kişi kendi sıfâtından fânî olmaştır. ‘Âlem-i ervâhda fânî olduğunleyin ve birisi dahî ehass-ı havâsın fakrıdır ki ol kişi kendi vücûdundan fânî olmaştır. İmdî bu faqr ol fakrıdır ki Rasûl ‘aleyhi’s-selâm onun ile tefâhür eyleyip ayıttı:

الفقر قحري¹⁶⁹

ve dahî bu faqr fuqarâ-i subberin fakrıdır ki onlar vücûdlarından fânî olup kıyâmet gününde culesâullâh olsalar gerek ve dahî bu faqr ol fakrıdır ki Şeyh Muzaffer ona işâret eyleyip ayıttı: “Faķîr oldur kim Allah Te‘âlâ Hazretine muhtâc olmaya zîrâ ki vücûdundan faķîr olup fânî olan Rabbisiyle ganîdir.” İmdî bir nesne ile [82b] ganî olan ol nesneye muhtâc olmaz. İmdî bu maķâm maķâm-ı Muhammedî’dir ki Haķ Te‘âlâ ona ayıttı:

وَوَجَدَكَ غَائِلًا فَأَغْنَى

“*Seni yoksul bulup zengin etmedi mi?*”¹⁷⁰

Zîrâ ki Rasûl ‘aleyhi’s-selâm kendi vücûdundan faķîr olup fânî olmuş idi ve Rabbisiyle ganî olup durur idi. Rabbisinden ganî değildi. Bunun misâli ay ile gündür zîrâ ki ay günün nûruna muhtaçtır ve onun nûruyla ganîdir. Onun nûrundan ganî değildir. Evet Şeyh Şihâbü'l-milleti ve'd-dîn eydür: “Şeyh Muzaffer’in faķîr Allah Te‘âlâ Hazreti’ne muhtaç olmaya dediğinden murâdı oldur: “Kim faķîr oldur kim ol ‘ubûdiyyet vazîfelerine meşgûl ola ve cemî‘ evķâtını Allah Te‘âlâ Hazreti’nin ‘ibâdeti içinde sarf eyleye ve dahî Allah Te‘âlâ Hazreti’ne tevekkülü tam ola ve Allah Te‘âlâ Hazretine i‘timâdı tamam ola, hiç hâcetini Allah Te‘âlâ Hazreti’ne ‘arz etmeye muhtaç olmaya şunu bildiğinden ötürü kim Allah Te‘âlâ onun hâlini bilir ve onun hâlini görür lâ cerem ol Allah Te‘âlâ Hazreti’ne hâcetini ‘arz etmeyi ve onun Hazreti’nden nesne dilemeyi kendiyi Allah Te‘âlâ Hazreti’nden ırâķ eylemeye sebep görür bunun için Allah Te‘âlâ

¹⁶⁹ Fakirlik medâr-ı iftihârımdır.

¹⁷⁰ Duhâ 8/93.

Hazreti'ne hâcetini 'arz eylemez ve ba'zılar eydürler: "Fağîr-i sâdığ oldur kim ol ganîlerden ihtirâz eyleye onların ganiliğinden kendiye dahî nesne yetişip fağirliği ifsâd eyleye diye havf eyleyip. Nitekim ganîler ihtirâz ederler fuğarâdan onlara nesne bezl eyleyevüz diye havf eyleyip." Ve Ebû Bekir el-Mısrî eydür: "Fağîr oldur kim hiç nesneye mâlik olmaya ve dahî kendi hiç nesnenin mülküne girmeye [83a] Ve ey 'azîz qarındaşım! Şöyle bilgil ki meşâyıhın ekvâli fağrin ve tasavvufun ma'nâsında türlü türlüdür zîrâ ki nice nesnelere vardır ki tasavvufun ma'nâsında zikrederler ki bi'aynihî ol nesnelere fağr ma'nâsında dahî zikrederler ve ey nice nesnelere fağr ma'nâsında zikr ederler ki bi'aynihî ol nesnelere tasavvuf ma'nâsında dahî zikr ederler. İmdî bunun için fağr ile tasavvuf arasında iştibâh oldu pes bir nesne zikrelemek gerek ki ol nesne ile tasavvuf ile fağr arasında fark zâhir ola. Kâşifü'l-estâr 'an vechi'l-esrâr eş-Şeyh Şihâbu'l-milleti ve'd-dîn eydür: "Şöyle bilgil ki tasavvuf fağrin gayrıdır ve dahî tasavvuf zühdün gayrıdır ve zühd dahî fağrin gayrıdır zîrâ ki tasavvuf fağr ma'nâlarını ve dahî zühd ma'nâlarını câmi'dir ve dahî tasavvufta ziyâde ma'nâlar vardır ki ol ma'nâlar fağrde ve zühdde bulunmaz ve kişi ol ziyâde ma'nâları tahsîl etmeyince sûfi olmaz. Egerçiki zâhid olup fağîr olursa dahî nitekim Ebû Hafs Kebîr eydür: "Tasavvufun küllisi âdâbdır pes her vaktin ve her hâlin ve her mağâmın edebleri vardır." İmdî kim ki ol edeblere mülâzım olsa ol 'ârifler mağâmâtına yetişir ve kim ki ol edebleri terk eylese ol kimse 'ârifler mağâmâtından mahrûmdur kendiyi mağbûl tasavvuf eyler evet ol merdûddur zîrâ ki zâhir âdâbı gökçek olmağ bâtın âdâbı gökçek olmanın 'alâmetidir. Nitekim Rasûl 'aleyhi's-selâm ol bir 'Arabı gördü ki namaz kılariken sağalın oynar. Rasûl 'aleyhi's-selâm ayıttı: [83b] "Eğer bu 'arabın gönlünde huşû' varmıssa cevârihinde dahî huşû' olaydı." Ve Ebû Ahmed el-Cerîra'ya ayıttılar: "Tasavvuf nedir?" Ol ayıttı: "Tasavvuf hulğ-ı denîden çıkıp hulğ-ı 'âliye girmektir." Ya'nî nefsin cemî' sıfât-ı zemîmesini sıfât-ı hamîdeye tebdîl eyleyip ahlakullâh ile mütehallık olmağtır". İmdî ey 'azîz qarındaşım! Bunu bildin ise ki tasavvuf ahlâğ-ı zemîmeyi ahlâğ-ı hamîdeye tebdîl eyleyip edebler tahsîl eylemekmiş. Ve dahî ol fağr ile ve zühd ile muttasıf olmak imiş pes ma'lûm oldu ki tasavvuf zühdden ve fağrden e'lâ imiş. Fağr ve zühd tasavvuftan aşağı imiş. Nitekim ba'zılar eydürler: "Fağrin nihâyeti tasavvufun evvelidir." Ammâ ehl-i Şam tasavvuf ile fağr arasında fark etmediler. Zîrâ ki onlar ayıttılar: Hağ Te'âlâ buyurdu ki:

لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعْقُفِ

“Sadakalarınızı, kendilerini Allah yoluna adanmış olan fakirlere veriniz. Onlar yeryüzünde gezip dolaşmaya güç yetiremezler. Utangaç olduklarından dolayı, bilmeyenler, onları zengin sanırlar”.¹⁷¹

Ya‘nî ey mü‘minler sadakalarınızı şol fakîrlere vermeye kâsd eylen ki onları gazâ ve sâyir ‘ibâdât bey‘den ve şîrâden ve sâyir iktisâbdan men‘ eyledi ve onlar nefslerini gazâ üzerine ve sâyir ‘ibâdât üzerine habs eylediler ve kalblerini Hağ Te‘âlâ Hazreti’nin ma‘rifeti üzerine habs eylediler ve rûhlarını Hağ Te‘âlâ Hazreti’nin muhabbet ve ‘aşkı üzerine habs eylediler ve sırlarını Hağ Te‘âlâ Hazreti’nin müşâhedesinde habs eylediler onlar gazâyâ ve sâir ‘ibâdâta meşgûl oldukları için ve dahî onlar kalplerini Hağ Te‘âlâ Hazretinin [84a] ma‘rifetinde habs eyledikleri için ve rûhlarını Hağ Te‘âlâ Hazreti’nin muhabbetinde ve ‘aşkıında habs eyledikleri için ve sırlarını Hağ Te‘âlâ Hazreti’nin müşâhedesinde habs ettikleri için onlar yerde kesb etmek için yürüyüp gitmeye güçleri yetmez

فلا لهم في الشرق مذهب ولا في الغرب مضرب ولا منه إلى غيره مهرب¹⁷²

belki onlar me‘allâhi billâha vâkıflardır. Onlardan sükûn ve harekât sâkıt oldu zîrâ ki onlar cezebât-ı ilâhiyye kemendleriyle kendilerden meczûblardır gayret kûbâbı onların üzerine örülmüştür. Nitekim buyurdu:

أوليائي تحت قبائي لا يعرفهم غيري¹⁷³

ve onların hâlini bilmeyen câhiller onları ganîler sanırlar onlar sualden kaçınıp sual etmedikleri için. İmdî bu sıfat ki Allah Te‘âlâ buyurdu: “Ol sûfilerin sıfatıdır ki Hağ Te‘âlâ onlara fuğarâ deyip buyurdu ki:

لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أَحْصَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ

¹⁷¹ el-Bakara 2/273.

¹⁷² Onların Doğu’da gidiş yeri yoktur, Batı’da da gidecek yerleri yoktur. O’ndan başka yere kaçış yeri de yoktur.

¹⁷³ Velîlerim benim örtüm altındadır, onları benden başka kimse bilemez.

*“Sadakalarınızı, kendilerini Allah yoluna adanmış olan fakirlere veriniz”.*¹⁷⁴

Ammâ mürşidü’s-sâlikîn ve imâmu’s-sâyirîn ve delîlü’t-tâyirîn eş-Şeyh Şihâbu’l-milleti ve’d-dîn eydür: “Ben bir ma’nâ beyân eyleyeyim ki ol ma’nâdan tasavvuf ile fakrın arasında fark zâhir ola. İmdî ol ma’nâ dediğim oldur kim fakîr fakrine yapımıştır, fakrın fazîletini tasavvur eyleyip ğanîlik üzerine onu ihtiyâr etmiştir ve dahî ol Allah Te’âlâ Hazreti’nden fakrın sevâbın umar.” Nitekim Rasûl ‘aleyhi’s-selâm eydür: “Benim ümmetimin fakîrleri ğanîlerinden yarım gün ön[ce] Cennet’e gireler ya’nî beş yüzyıl ön[ce] Cennet’e gireler.” Fakîr dahî bunun gibi ‘ivazlar Allah Te’âlâ Hazreti’nden umar **[84b]** Ve her bâr ki fakîr bâkî ‘ivazlar mülâhaza eylese fânîden i’râd edip fakrine muhkem yapışır dünyânın sehl nesnesine râzı olup ganîlikten korkar ve dahî fakrı gidip Allah Te’âlâ Hazreti’nden ‘ivaz dahî fânî ola diye korkar. İmdî şöyle bilgil ki ‘ivaz ummak ve ‘ibâdetine nazar eylemek ve dünyâyı ‘ivaz umup terk eylemek sûfiler tarîkinde ‘ayn-ı i’tilâldır. Zîrâ ki sûfiler cemî‘ eşyâyı Allah Te’âlâ rızâsı için terk ettiler e’vâz-ı mev’ûde için terk etmediler ve dahî fakîrler dünyâyı terk edip fakîrlikleriyle ğanîmetlendikleri kendilerin ihtiyârlarıyla ve irâdetleriyle. İmdî ihtiyâr ve irâdet sûfinin hâlinde ‘illettir zîrâ ki sûfî cemî‘ nesnede Allah Te’âlâ Hazreti’nin irâdetiyle kâyimdir, nefsinin irâdetiyle değil, lâ cerem sûfî fakr sûretinde ve ğanîlik sûretinde aslâ fazîlet görmez belki fazîlet şunda görür ki Haq Te’âlâ ona verir gerekse ol ğinâ olsun ve gerekse fakr olsun ol nesneyi ganîmet görür şol sebepten ki Haq Te’âlâ onu ona verdi ve ol hâle girmeye ona destûr verdi. Haq Te’âlâ ona ğanîlik verse fakra mübâyin onu ol Allah Te’âlâ Hazreti’nden izin ve fazîlet görür fazîleti ol vaqitte ganîlikte görür şunun için ki Haq Te’âlâ ol vaqitte ğanîliği ona ihtiyâr eyledi. Evet şöyle bilgil ki ğanîliğe girmek revâ değildir illâ sâdıqlara revâdır ki onlar ganîliğe i’tibâr etmeyeler belki Haq Te’âlâ Hazreti’nin iznine ve ihtiyârına nazar edeler. İmdî şöyle bilgil ki **[85a]** bu mahal mezelle-i ekdâmdır ve dahî müdde’îlerin da’vâlarının kapısıdır. İmdî bununla tasavvuf ile fakr arasında fark zâhir oldu dahî ma’lûm oldu ki fakr tasavvufun esâsıdır ve tasavvufun kıvâmı fakr iledir şu ma’nâ ki tasavvuf mertebelerine erişmeye tarîk ve sebep fakrdır şu ma’nâyâ değil ki tasavvufun vücûdundan fakrın vücûdu lâzım gele ve Şeyh Cüneyd el-Bağdâdî kâddesallâhu

¹⁷⁴ el-Bakara 2/273.

sırrahû eydür: “Tasavvuf oldur kim Haq Te‘âlâ seni senden öldüre dahî kendi ile seni dirgöre ya‘nî senin ef‘âlini ve senin sıfâtını ve senin zâtını fânî kılip kendinin ef‘âliyle ve kendinin sıfâtıyla ve kendinin zâtıyla seni bâkî kıla.” Ve Zünnûn el-Mısırî eydür: “Sûfî oldur kim mâsivâ-yı haqqı talep etmeye, vaqti ki onun dünyâsı fevt olsa melûl olmaya”.

İmdî ey ‘azîz qarındaşım! Sûfiler çünkü Allah Te‘âlâ Hazreti’ni cemî‘ nesne üzerine ihtiyâr ettiler. Allah Te‘âlâ dahî onları cemî‘ nesne üzerine ihtiyâr eyledi ve dahî sûfiler çünkü Allah Te‘âlâ Hazreti’ni cemî‘ nesne üzerine ihtiyâr eyledilerse onun ‘ilmini dahî kendilerin ‘ilimleri üzerine ihtiyâr eylediler ve dahî onun irâdetini kendilerin irâdetleri üzerine ihtiyâr ettiler. ‘Ariflerden birisine ayıttılar: “Biz kimin ile sohbet edelim tavâyif-i İslâm arasından? Ol ayıttı: “Sûfiler ile yoldaş olun zîrâ ki onlar kabîh nesneyi ma‘zûr tutarlar ve onlar büyük ‘amellere i‘tibâr etmezler ve kendilerin çok çok ‘amelleriyle sizin üzerinize kendileri ululamazlar ve sizden [85b] dahî çok çok ‘ameller görseler hemçünân ona i‘tibâr etmezler lâ cerem sizin nefsinize ol ‘ameller ile ‘ucb gelmez.”

İmdî bu bir ‘ilmdir ki bu ‘ilm faķırde ve dahî zâhidde bulunmaz zîrâ ki zâhid dünyâyı terk etmeyi efdal görür ve dünyâ kabûl etmeyi kabîh görür faķır dahî zâhid gibi dünyâ kabûl etmeyi kabîh görür ve onu terk etmeyi efdal görür bunların qabları dardır ve bunların ‘imleri kendilere hoş gelir. ‘Ömer bin ‘Osmân el-Mekkî eydür: “Tasavvuf oldur ki her vaqitte kişi evlâ ne ise onu işleye.” Ve ba‘zılar eydürler: “Tasavvufun evveli ‘ilmdir ve evsâtı ‘ameldir ve âhiri mevhibedir”. Ve ba‘zılar eydürler: “Tasavvuf zikrdir ictimâ‘ ile ve vecddir istimâ‘ ile ve ‘ameldir ittibâ‘-i Rasûl ile ve ba‘zılar eydürler: “Tasavvuf terk-i tasarruftur ve dahî terk-i tekellüfdür ve dahî rûhu bezl eylemektir”. Ve Sehl bin ‘Abdullâh eydür: “Sûfî oldur kim onun gönlü kudûrâtta sâfi ola ve dahî onun zâhiri ve bâtını fikr ile dolu ola ve cemî‘ kâinâtta munqatı‘ olup Allah Te‘âlâ Hazreti’ne müteveccih ola ve onun qatında altın ile çer çöp berâber ola.” Ve Zünnûn el-Mısırî eydür: “Ba‘zı sevâhil-i Şâm’da bir hâtun gördüm, ona ben ayıttım: “Nereden gelirsin?” Ol ayıttı: “Bir qavm qatından gelirim ki:

تَتَجَاوَى جُنُودَهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ

“Onların yanları yataklardan uzaklaşır¹⁷⁵ ya’nî bir kavm katından gelirim ki onlar yataklarından kalkıp Allah Te’âlâ Hazreti’ne ‘ibâdet ederler.” Ben ayıttım: “Ya nereye gidersin?” Ol ayıttı: “Bir kavm katına giderim ki

لَا تُلْهِهِمْ [86a] تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ

“Birtakım insanlar (Allahı tesbih ederler) ki ne ticaret ne de alışveriş onları Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoymaz”.¹⁷⁶

Ya’nî bir kavm katına giderim ki onlar Allah Te’âlâ Hazreti’nin zikrinden ve onun ‘ibâdetinden bey’ ve şirâ ve ticâret men’ eylemez. Ben ayıttım: “Onları bana vasf eyleyiver.” Ol ayıttı el-‘arabiyye:

فَمَا لَهُمْ هَمٌّ تَسْمُوا إِلَى أَحَدٍ قَوْمٌ هُمُومُهُمْ بِاللَّهِ قَدْ عَلَقْتُ،

فَمَطْلَبُ الْقَوْمِ مَوْلَاهُمْ وَسَيِّدُهُمْ، يَا حَسَنَ مَطْلَبُهُمْ لِلْوَّاحِدِ الصَّمَدِ

مِنَ الْمَطَاعِمِ وَاللِّذَاتِ وَالْوَالِدِ مَا إِنْ تَنَازَعَهُمْ دُنْيَا وَلَا شَرَفٌ،

وَلَا لِلْبَسْرِ ثِيَابَ فَايِقَ أَنْقٌ، وَلَا لِرُوحٍ سُرُورٍ حُلٌّ فِي بَلَدٍ

إِلَّا مَسَارَعَةً فِي إِثْرِ مَنْزِلَةٍ، قَدْ قَارَبَ الْخَطُو فِيهَا بَاعِدَ الْأَبَدِ

فَهُمْ رَهَائِزُ غَدْرَانٍ وَأُودِيَّةٍ، وَفِي الشُّوْمَاخِ تَلْقَاهُمْ مَعَ الْعَدَدِ¹⁷⁷

¹⁷⁵ es-Secde 32/16.

¹⁷⁶ en-Nûr 24/37.

¹⁷⁷ Onlar kalblerini Allah’a bağlamış; düşünceleri Allah olan, başkasına yönelmeyen bir topluluktur. Arzuları Mevlâ’dır. Kimseye muhtaç olmayan, hep kendisine muhtaç olunana yöneliş ne güzel! Çatışmaları ne dünyâ ne ikbal ve şeref ne yiyecek ve zevk ne de evlâd ü iyâl içindir. Ne değerli, şık ve zarîf elbiseler giymek, ne de beldelerinde sevinç ve neşe ile yaşamak içindir. Çabaları bir yarıştır ma’nevî makâmlara ermek ve ebediyete uzanan menzillere varmak için. Onlar saharalardaki su birikintileri ve dağlardaki vadiler gibidir, sayıları azdır.

Tercümetuhu bi'l-fârisiyyeti:

قومی کہ ہمتشان ہمہ پیوتسہ در اللہ بس

نابودہ شان دیگر ہمہ نابودہ اندر بند گیس

جملہ شدہ جویان او مولای سید رازجان

ای بس خوشا مطلوبشان باشد یکی فریادرس

دنیا وجاہ دلفریب ناکردہ با ایشان عتاب

ازمطعم ولذات را برکنندہ دندان ہوس

نہ بر لباس مفتخر افتادہ شان ہرگز نظر

با عیش خود خوش بودہ اند ازشہر حرص بو الہوس

لکن ہمہ دایم روان واندر پی منزل دوان

آن منزلی کز رہ روان خالی نبودہ یکنفس

گشتہ ہمہ درآب وکورہ اندر بیابانہا کورہ

خواہی بسر کوهان برو یا بی ہمہ با چند کس

Tercümetuhu bi't-türkiyyeti: [86b]

Onlar bir kavmdir qastları Subhân,

Kim ondan özge yok onlara sultân,

Oqumak matlabi Mevlâ-yı E'zam,

Ne ahsen matleb olur ol ulu han,

Onlar yol bulmaz hubb-i dünyâ,

Metâ'im lezzeti hem hubb-i gilmân,

Dahî hubb-i libâs bu hubb-i 'izzet,

Dahî şöhret şeref fî külli büldân,
Velî işleridir seyrun ilallâh,
Dahî hulklarıdır, ahlâk-ı yezdân,
Onların meskenidir Kehf vâdi,
Dahî dağlarda olur cümle hayrân,
Onlar cism yerde gerçi sâkîn,
Velî kalpleri eder 'arşda seyrân,
Muhît-i vahdet içre garç olurlar,
Velî vasl-ı Habîbe cümle 'atşân,
Sürâhî 'aşk dolu içti onlar,
Onun için seyredeler şöyle sekrân,
Kemâlâtına Haqqın mazhar onlar,
Onun için oldu onlar Haqqa bürhân
Olur evtâdıdır iş bu cihânın,
Onlarınla durur bu cümle ekvân,
Onlardan şemsi ayırma ilâhî,
Dahî hem Mustafâ'dan eyle ihsân.

Nesr: Ve seyyidü't-tâife Şeyh Cüneydü'l-Bağdâdî rahmetullâhi 'aleyh eydür: "Sûfi yer gibidir zîrâ ki yerin üzerine ne kadar kabîhler dökerler ise ol envâ' ile melîhler çıkarır ve dahî onun üzerine her 'âbid ve her fâsık basar ve dahî sûfi bulut gibi olmak gerek zîrâ ki bulut her kimse üzerine gölge bırakır ve dahî sûfi yağmur gibi olmak gerek zîrâ ki yağmûr her nesneye su verir.

İmdî ey 'azîz karındaşım şöyle bilgil ki meşâyihün tasavvufun ma'nâsında eķvâli bin kavlden ziyâdedir eğer ol kavlleri naql eylersiz sözü tatvîl eyleriz. Zübdetü'l-'ârifin ve hulâsatü'l-kâmilîn eş-Şeyh Şihâbu'l-milleti ve'd-dîn eydür: "Ben bir kelâm zâbit zikr eyleyeyim ki ol kelâm cemî'sinin ma'nâsını 'alâ sebîli'l-icmâl cem' eylesin, imdî ol kelâm oldur ki [87a] sûfi oldur ki onun tasfiyesi dâim ola ve cemî' evķâtını kûdürât-ı

nefsâniyyeye karşımağtan sağına ve ol kalbi şevâyib-i nefsbâniyyeden tasfiye eyleye ve bu tasfiye üzerinde mevlâsına iftikârı ve ihtiyâcî dâim ola. Lâ cerem ol mevlâsına iftikârı dâim olduğı sebebiyle ol duyar her bâr ki onun nefsi hevâsına hareket eyleye ve dahî onun nefsinin sıfâtından bir sıfat zâhir olsa basîret-i nâfizesiyle onu idrâk eyleser. Lâ cerem ol ondan kaçıp Mevlâsına sığınır pes onun cem'iyet-i tasfiyesi dâim olmak ile olur ve onun tefriğası nefsin hareketiyle olur ve ba'zılar eydürler: "Tasavvufun küllisi ıztırâbdır vâkı ki sükûn vâkı' olsa ol vâkı tasavvuf kalmaz bu kelâmın ma'nâsı budur kim sûfînin rûhu dâim Allah Te'âlâ Hazreti'ne çekilip durur ve hazîra-i quds halvet hânesine ve kurb vatanlarına müştâk olmuştur ve onun nefsi dahî kendi 'âlemine meyyâledir ya'nî bu 'âlem-i suflıyyâte ve 'âlem-i hayvânâta meyl eyleyicidir ve kendinin şehvâtına ve temettu'ât-ı hayvâniyyeye müştâktır pes sûfiye lâbuddur kim Allah Te'âlâ Hazretine iftikârı dâim olmak ile dâim harekette ola Allah Te'âlâ Hazreti'ne nefsinde kaçmak ile ve dahî nefsin isâbâtı mevâkı'ine tefekküdi ve ittılâ'ı gökçek olmak ile. İmdî her kimse bu ma'nâ üzerine vâkıf olsa sûfi zikr oluncağ cemî' me'ânî-yi müteferriğâtı sûfi ma'nâsında bulur. Vallâhu e'lemu."

el-Bâbü's- sâdis fî Zikri Tesmiyetihim Bi-hâza'l-ism [87b]

Ya'nî altıncı bâb sûfilere sûfiler dediklerinin vechi beyânındadır. Enes bin Mâlik radiyallâhu 'anh eydür: "Rasûl Hazretini bir kul da'vet eylese icâbet eyleyip ol da'vete varırdı ve tevâzu' eyleyip eşeğe binerdi ve dahî sûf giyerdi." İmdî şöyle bilgil ki bu vechden ba'zılar zâhib oldular ki sûfilere sûfiler dediler zâhir giyeceklerine nisbet edip zîrâ ki sûfiler sûflar ve 'abâlar giymeyi ihtiyâr eylediler tevâzuya ve meskenete onu giymek münâsib olduğı için ve dahî Enbiyâ'nın ekser libâsları sûf ve 'abâ olduğı için nitekim Rasûl 'aleyhi's-selâm ayıttı:

مر بالصخرة من الروحآء سبعون نبيا عليهم العباء يؤتون البيت الحرام¹⁷⁸

¹⁷⁸ Kabe-i Muazzama'yı ziyârete giden ayakları çıplak, elbiseleri yünden yetmiş Nebî, Ravhâ kayalığına uğradı. Hakîm bu hadîsin Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahîh olduğunu

Ya'nî Ravhâ'dan yetmiş peygamber 'aleyhimü's-selâm sahrayı geçtiler Mekke'yi ziyaret etmeye kasd eyleyi yetmişî dahî yalın ayaklar idi ve 'abâlar giyerler idi ve 'Îsâ Peygamber dahî 'abâ giyerdi ve ağaç yapraklarını yerdî ve nerede ki gece olsa onda gecelerdi. Ve Hasan Basrî eydür: "Yetmiş Bedriyye'ye eriştim ki onların libâsları 'abâ idi. İmdî onlar Ashâb-ı Suffa'dan idi." Nitekim Ebû Hureyre ve Fudâl Bin 'Ubeyd eydür: "Ashâb-ı Suffa şol kadar aç olurlar idi ki yürümek isteseler gözleri kararıp daî'fliğlerinden yüzleri üzerlerine düşerlerdi e'râb onları deliler sanarlardı ve onların libâsları 'abâ idi vaḳti ki onlar terleseler derilerinin râyihası şuna benzerdi ki vaḳti ki koyun üzerine yağmur [88a] yağsa ne vechile çoḳarsa onların dahî derileri öyle çoḳardı". Hattâ a'râb Hazreti Rasûle eydürlerdi ki: "Onların çoḳusu bizi incitir seni incitmez mi?" derler idi. İmdî şöyle bilgil ki onlar 'abâ giydikleri dünyânın zîynetini terk ettiklerinden idi ve dahî 'avretlerini setretmeye ḳanâ'at ettiklerinden idi ve dahî âhîret işinde müsteğraḳ olduklarından idi ve onlar nefslerinin lezzetlerine ve onun rahatlığına meşgûl olmazlar idi. Mevlâlarının hizmetine meşgûl oldukları için ve dahî himmetlerini âhîret işlerine sarf ettikleri için. İmdî şöyle bilgil ki sûfilere sûfiler dedikleri zâhir kisvelerine nisbet edip min haysu'l-iştikâḳ münâsibdir zîrâ ki tasavvuf derler vaḳti ki bir kişi sûf giyse nitekim "taḳammese" derler vaḳti ki ḳamîs giyse. İmdî vaḳti ki sûfilerin dahî ehvâli "seyr" ile "tayr" arasında olduysa ya'nî onlar dâim ahvâlde müteḳallıb olup bir hâlden bir hâle döndülse ve dahî bir 'âlî maḳâmdan ondan a'lâ maḳâma intikâl eyledilerse onları hiçbir sıfat müteḳayyîd kılmadı ve hiçbir rahat onları habs etmedi ve 'ilmde ve hâlde ziyâde olmaḳ ḳapıları onların üzerlerine açılmış oldu. Lâ cerem onların bâtınları mecme'-i 'ulûm oldu ve onların ḳalpleri haḳâyık ma'denleri oldu. İmdî onların bir hal ile müteḳayyîd olmaları müte'azzır olduysa şunun için ki onların vicdânları türlü türlü oldu ve ehvâlleri dahî türlü türlü oldu. Lâ cerem onlar zâhir kisvelerine nisbet olunup onlara sûfiler [88b] dediler zîrâ ki onlara işâret etmeye bu ebyendir ve bu evzahdır ve dahî vaḳti ki onların ehvâli muḳarrebler ehvâline benzediyse onları Allah Te'âlâ Hazreti'nin ḳurbu bisâtına nisbet etmek müte'assir belki müte'azzır olduysa ve ona işâret etmek müşkil olduysa onları zâhir libâslarına nisbet onların kisvelerine işâret ettiler onların ehvâlini setr etmek için

söylemiş, Zehebî de aynı görüşe katılmıştır. Adı geçen hadîsi, Ebû Ya'lâ, Taberî'den rivâyet etmiştir.

ve dahî onların maḳâmât-ı ‘aliyyerine ve menâzil-i seniyyelerine işâret edip diller çok dekzinmesin diye gayret ettikleri için. İmdî edebe bu lâyıḳ ve bu eḳrabdır zîrâ ki zâhirde ve bâtında, ḳavilde ve fi‘ilde edeb sûfilerin işlerinin direğidir ve dahî sûfilere zâhir kisvelerine nisvet ettiklerine bir sır dahî budur ki onları zâhir kisvelerine nisbet ettikleri buna işâret etmektir ki onlar dünyânın azıcık nesnesine ḳanâ‘at edip dururlar ve dahî onlar nefsin arzularından zâhid olup dururlar ve dahî latîf giyecekler giymekten berî olup dururlar hattâ bir mübtedî mürîd sûfilerin tarîḳin ihtiyâr eylese ve onların işlerine girmek dilese evvel emrde taḳaṣṣufe ve taḳallule râzı olur sûfilerin yiyecekleri giyeceklerine münâsib olmak gerektiğini bilir dahî onların tarîḳine girer. İmdî mübtedî ḳatında bu ma‘nâ ma‘lûmdur evet sûfinin ahvâlinden bir nesneye işâret edip sûfi demek erbâb-ı bidâyâtın fehmetmesinden ba‘iddir. Lâ cerem onların zâhir kisvelerine işâret edip onlara sûfi demeklik enfe‘ ve evlâ oldu onun için onların zâhir kisvelerine [89a] nisbet edip onlara sûfiler dediler ve bir vech dahî oldur kim sûfilere sûfiler demek maḳâmâtlarından bir maḳâma ve ahvâllerinden bir hâle işâret edip ve ona nisbet edip sûfiler denmiş olacak olursa mütezammın olur. Da‘vâyı ve zâhir kisvelerine nisbet edip sûfi demek da‘vâdan ba‘îd olur. İmdî her nesne ki da‘vâdan ırâḳ ola ol nesne sûfilerin hâline münâsibdir. Lâ cerem zâhir kisvelerine nisbet edip sûfiler demek elyaḳ ve evlâ oldu bir vech dahî oldur kim sûfilere sûfiler dedikleri zâhir kisvelerine nisbet edip evlâdır zîrâ ki onları kisvelerine nisbet etmek hükmü zâhirdir, zâhir üzerine ehvâllerinden ve maḳâmâtlarından bir nesneye nisbet etmek emri bâtıdır. İmdî zâhirle hükmetmek evlâ ve elyaḳdır pes sûfilere sûfiler dedikleri sûf giydiklerinden ötürü olmak evlâ oldu ve dahî tevâzu‘a ve meskenete bu elyaḳ ve eḳrab oldu. ‘Âriflerden ba‘zılar eydürler: “Sûfiler çünkü meskeneti ve tevâzuyu ve inkisârı ve humûlü ve zubûlü ve muhtefî olmayı ihtiyâr ettiler onlar hırḳa-i mülḳât gibi oldular.” Ya‘nî yabana atılmış eski hırḳa pâresi gibi oldular ve sûf-i mermâ gibi oldular ya‘nî yabana atılmış yün pâresi gibi oldular ki onlara rağbet olunup iltifat olunmaz. Lâ cerem onun için onlara sûfiler derler zîrâ ki sûfi derler sûfa nisbet edip Kûfe‘ye nisbet edip Kûfi dedikleri gibi. İmdî bundan ma‘nâ-yı maḳsûd ḳarîbdir ve mülâyimdir ki “min haysu‘l-i iştikâḳ” zîrâ ki sûf giymek sâlihlerin ve zâhidlerin [89b] ve ‘âbidlerin ve müteḳaṣṣiflerin ihtiyâridir. Nitekim Rasûl ‘aleyhi’s-selâm eydür: “Ol gün ki Mûsâ Peygamber ‘aleyhi’s-selâm Haḳ Subhânehû ve Te‘âlâ Hazreti‘yle münâcât eyledi, Mûsâ Peygamber ‘abâ giyerdi iç donu dahî ‘abâdan idi ve başındaki taḳyâ dahî ‘abâdan

idi ve ayağındaki na'leynleri dibâğlanmış eşek derisinden idi ve ba'zılar eydürler: "Sûfilere sûfiler dediler zîrâ ki onlar Allah Te'âlâ Hazreti'nin elinde hazîra-i quds halvet hânesinde ve vuslat meydanında ve hizmet sahrâsında ve 'ibâdet fezâsında ve ma'rifet sahsâhında himmetleriyle ve kalpleriyle ve sırlarıyla saff-ı evvelde oldukları için ve Şeyh Necmeddîn *Menârâtu's-sâyirîn İllallâh* kitabında eydür: "Onlara sûfiler dediler ervâh 'âleminde onlar saff-ı evvelde oldukları için zîrâ ki elest 'âleminde ervâh dört saftı. Evvelki saf enbiyâ ervâhı ve dahî havâss-ı evliyâ ervâhı idi. İkinci saf ervâh-ı havâss-ı mü'minîn idi. Üçüncü saf, 'avâm müslimîn safı idi. Dördüncü saf, ervâh-ı küffâr ve ervâh-ı münâfikîn idi." Ve ba'zılar eydürler: "Bu isim aslında safv idi istiskâl olundu, sûfi kaldı ve ba'zılar eydürler: "Onlara sûfiyye derler Suffe'ye nisbet olunup ki onda Rasûl zamânında fuqarâ-i muhâcirîn olurlar idi." İmdî şöyle bilgil ki bu egerçiki iştikâk-ı luğavî i'tibâriyle sahîh değildir velâkin min haysu'l-ma'nâ sahîhdur. Zîrâ ki sûfiyyenin hâli Ashâb-ı Suffa'nın hâline benzer ve onların ictimâ'ları ve birbiriyle musâhabetleri ve lillâh fillâh [90a] birbiriyle muhabbetleri Ashâb-ı Suffa'nın ictimâ'larına ve musâhabetlerine ve muhabbetlerine benzer zîrâ ki Ashâb-ı Suffa dört yüz kırk dört kişiydi, Medîne'de şerrefehallâh meskenleri ve kavmleri yok idi belki mescid-i Rasûl'de ki ona Mescid-i Kubâ derler onda müctemi' olup otururlar idi sûfilerin zevâyâda ve ribâtlarda ve mescidlerde ictimâ'ları gibi onların ekinleri yok idi ki ona meşgûl olalar idi ve ticârete dahî meşgûl olmazlar idi belki onlar gündüz odun keserler idi arkalarıyla onu taşıyıp satarlar idi ve dahî hurma çekirdeğin döğüp satarlar idi. Gecelerde 'ibâdete ve ta'allum-i Qur'an'a ve tilâvet-i Qur'an'a meşgûl olurlar idi. Rasûl 'aleyhi's-selâm ekser evkâтта onlarınla sohbet ederdi ve onlarınla bile oturup ta'âm yer idi ve onlara nesne in'âm ederdi ve ashâba eydüdü ki: "Onlara nesne in'âm edin ve onların hakkında:

وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ ۗ

"Sırf Allah'ın rızasını dileyerek sabah akşam Rab'lerine dua edenleri huzurundan kovma".¹⁷⁹

âyeti nâzil oldu bunun sebebi oldu ki müşriklerin reisleri Akra' bin Hâbis gibi ve dahî onun ashâbı gibi Rasûl Hazreti'ne ayıttılar: "Yâ Muhammed! Ol 'abâlar giyicileri ve

¹⁷⁹ En'am 6/52.

deve sütün emicileri ve ol zelîlleri ve horları sana yakîn kılarınsın onların râyihaları seni incitmez mi? Biz onlardan iğreniriz ve onlarla oturmaya ‘ârleniriz.” İmdî onları katından kov onlar gitsinler biz onların yerlerinde oturup sana îmân getirelim.” Onlar horlar ve zelîller ve ‘abâ giyiciler dediklerinden murâdları ‘Abdullâh bin Mes‘ûd idi ve dahî Süheyb ve Bilâl idi [90b] ve dahî sâir Ashâb-ı Suffa idi Rasûl ‘aleyhi’s-selâm ayıttı: “Ben mü’minleri tard eylemezem.” Onlar ayıttılar: “İmdî biz senin katına varıcağ onları katından tûrgûr onlar gitsinler biz onların yerlerinde oturalım”. Rasûl ‘aleyhi’s-selâm diledi ki öyle eyleye. Lâ cerem Hağ Te‘âlâ Rasûlü ondan nehy eyleyip bu âyeti inzâl eyleyip buyurdu ki:

180 وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ ۗ

“Sırf Allah'ın rızasını dileyerek sabah akşam Rab'lerine dua edenleri huzurundan kovma.”

ma'nâsı budur vallâhu e'lem. Allah Te‘âlâ eydür: “Yâ Habîb tard eyleme şunları ki onlar rablerine sabâh ve akşâm ‘ibâdet ederler ya'nî dâim rablerine ‘ibâdet ederler ve ona dâim du‘âlar ile tazarru‘lar ederler onlar ol ‘ameller ile Allah Te‘âlâ Hazreti'nin zâtın talep ederler, gayrı nesne talep etmezler. *Tefsîr-i Kâşânî*”de eydür: “Bu âyetin ma'nâsı budur Allah Te‘âlâ eydür: “Yâ Habîb ehl-i vahdet ki vâsıllar ve kâmiller olalar, onları Allah Te‘âlâ Hazreti'nden zecr eyleme inzâr ile zîrâ ki inzâr nitekim kalplerine mühr urulana fâide eylemediğınleyin Allah Te‘âlâ Hazreti'nin cemâli müşâhedesinde müstağrağ olanlara dahî nef' eylemez onlar dâim ‘ibâdetlerini Allah Te‘âlâ Hazreti'ne tahsîs ederler huzûr-u kalp ile ve şuhûd-u rûh ile ve onlar ‘ibâdetlerinden dilemezler illâ zâtullâh dilerler muhabbet-i ezeliyye ile ve onlar ‘ibâdetlerini sevap tevağku‘ etmek ile ve dahî Cennet tevağku‘ etmek ile ve dahî ‘ikâbdan ve niğmetten havf etmek ile mu‘allel kılmazlar ve dahî onlar Allah Te‘âlâ Hazreti'ni muhabbeti sıfatıyla dilemezler ki onların irâdetleri tecelliyâtın ihtilâfiyla müteğayyır ola [91a] belki onların şuhûdlarında zât-ı Hağ'tan gayrı hiç nesne kılmayıp durur ve İbn Ümmi Mektûm ki Ashâb-ı Suffa'dan idi onun hakkında dahî ‘Abese Sûresi nâzil oldu. Ol sûrede Rasûl Hazreti'ne Hağ Te‘âlâ ‘itâb eyleyip va‘az

180 A.g.e.

eyleyip zecr eyledi hattâ rivâyet olundu ki Rasûl ‘aleyhi’s-selâm ‘Abese Sûresi nâzil olduğu vaqt melûl olduğunleyin hiçbir vaqitte melûl olmadı. Ümmü’l-mü’minîn ‘Âişe radiyallâhu anhâ ayıttı: “Eğer Rasûlullâh ‘aleyhi’s-selâm Kûr’ân’dan nesne gizleseydi ‘Abese Sûresi’ni gizlerdi.” Ve Şeyh Ebû Tâlip el-Mekkî *Ḳûtu’l-Ḳulûb* kitâbında eydür: ‘Ömer bin el-Hattâb radiyallâhu ‘anh işitti ki bir kişi dâim ‘Abese Sûresi’ni okur, ‘Ömer radiyallâhu ‘anh ol kişiyi da‘vet eyledi dahî cemâ‘at içinde kılıçla onun boynuna vurdu ve tepeledi dahî ayıttı: “Bu münâfıktır, zîrâ ki ‘Abese Sûresi’nde Rasûl Hazreti’ne Allah Te‘âlâ ‘itâb ve zecr eyleyipdurur, bu mel‘ûn dahî onun için bu sûreye meşgûl olur” dedi ve bu sûrenin sebab-i nüzûlü oldu ki Rasûl ‘aleyhi’s-selâm bir gün sanâfid-i Kureyş’i İslâm’a da‘vet ederken İbn Ümmi Mektûm ki onun iki gözü yok idi Rasûl Hazreti’ne varıp ayıttı:

يا رسول الله علمني مما علمك الله¹⁸¹

dedi. Rasûl ‘aleyhi’s-selâm ona muḳayyed olmadı zîrâ ki Kureyş ulularını İslâm’a da‘vet ediyordu. İbn Ümmi Mektûm yine ayıttı:

يا رسول الله علمني مما علمك الله¹⁸²

Bir kaç kere böyle dedi. Lâ cerem Rasûl ‘aleyhi’s-selâm münevver [91b] cemâlini börtürdi ve ondan i‘râz eyledi. Lâ cerem bu sûreyi Haḳ Te‘âlâ inzâl eyledi, ondan sonra Rasûl ‘aleyhi’s-selâm ona ikrâm ederdi ve ona eydüdü ki: “Hoş geldin ey şol kimse ki Allah Te‘âlâ bana onun için ‘itâb eyledi ve onu Medîne’de iki kere kendi yerine halîfe dikti. Kendisi gazâyâ gidince ve dahî Rasûl ‘aleyhi’s-selâm Ashâb-ı Suffa ile musâfaha eyleyince mübârek elini onların ellerinden ayırmazdı, onlar ellerini onun mübârek elinden ayırmayınca ve onları Rasûl ‘aleyhi’s-selâm Ashâb’a üleştirdi, onlara evlerinde ta‘âm yedirsinler diye, Ashâbın ba‘zısına onların üçün verirdi ve ba‘zısına dördün verirdi ve ba‘zısına onun verirdi ve Sa‘îd bin Mu‘âz onların seksenini alıp evine iletirdi onlara evinde ta‘âm yedirirdi ve Ashâb-ı Suffa’dan ba‘zısı Rasûl Hazreti’ne ayıttı: “Yâ Resûlallâh hurma yemekten bizim ḳarnımız yandı ve ciğerimiz göyündü gayrı ta‘âm bulmazız ki onu yiyelim.” Rasûl ‘aleyhi’s-selâm cevap vermedi

¹⁸¹ Ey Allah'ın Rasûlü, Allah'ın Sana öğrettiklerini bana da öğret.

¹⁸² Ey Allah'ın Rasûlü, Allah'ın Sana öğrettiklerini bana da öğret.

belki minbere çıkıp ayıttı: “Şol kavme noldu ki onlar eydürler: “Hurma yemekten karnımız yandı ve ciğerimiz göyündü derler? İmdi siz bilmez misiz ki hurma Medîne ehlinin ta’âmıdır ve Haq Te’âlâ bize verdiğini biz dahî size verdik ve ol pâdişâh hakkı için ki benim rûhum onun kudreti kabzasındadır benim evimde iki aydan beri ekmek pişmek için od yanıp tütün tutmadı belki biz hurma yiyip su içeriz.” Ve İbn ‘Abbâs radiyallâhu ‘anhumâ [92a] eydür: “Bir gün Rasûl ‘aleyhi’s-selâm Ashâb-ı Suffa’nın üzerine nazar eyledi onların fakırlarını ve mücâhedelerini gördü ve onların fakırlarında ve mücâhedelerinde gönüllerinin nişâtını görüp ayıttı: “Yâ Ashâb-ı Suffa! Size beşâret olsun ki her kim ki sizden bu sıfat üzerine ki siz onun ile sıfatlanıp durursunuz bâkî kalsa ol kimse kıyâmet gününde benim komşum olsa gerek.”

اللهم أرزقنا مجاورة نبيك عليه السلام بلطفك يا كريم ومنك يا رحيم¹⁸³

Ve ba’zılar eydürler: “Sûfîlerden bir tâife Horasan’da mağaralarda olurlar idi köylerde ve şehirlerde durmazlar idi. Horasan’da onlara Şükfiyye derler idi. Zîrâ ki şükfe diye mağaraya derler, onların meskenlerine ve mağaralarına nisbet edip Şükfiyye derler ve ehl-i Şâm onlara Cû’iyye derler çok aç oldukları için onları açlığa nisbet edip Cû’iyye derler ve Haq Subhânehû ve Te’âlâ Kur’ân’da tavâyif-i hayri ve ehl-i salâhı türlü türlü ad ile zikr eyledi ba’zı kavme ebrâr dedi ve ba’zı kavme Muqarrebîn dedi ve ba’zı kavme Muhbitîn dedi.

Evet ey ‘azîz karındaşım! Şöyle bilgil ki sûfî adı cemî’sini câmi’dir ve cemî’sine şâmildir ve dahî şöyle bilgil ki sûfî ismi Rasûl ‘aleyhi’s-selâm zamanında zikr olunmazdı belki tâbi’in zamanında sûfî ismi zikr olundu şöyle ki Hasan Basrî radiyallâhu ‘anh eydür: Ka’be’de bir sûfî gördüm ona nesne verdim ol onu almadı bana ayıttı: “Ey Şeyh! Dört tane nesnem var bana yeter”, dedi [92b] ve Süfyân Sevrî rahimehullâh eydür: “Eğer Hâşim sûfî olmasaydı dakîk riyâyâya muttali’ olmazdım.” İmdi bunlar delâlet ederler ki sûfî adı evvelden var imiş, emmâ ba’zılar eydürler: “Sûfî adı hicret-i nebeviyyenin iki yüz yılına değin ma’lûm değildi. Zîrâ ki Hazret-i Nebî zamanında olan kimse ki Rasûl Hazreti’ne yetişse ona sahâbî derler idi. Hazret-i Nebî

¹⁸³ Allah'ım, Peygamberin (s.a.v.)'in yakınlığını bize lütfunla ihsân eyle ey Kerîm ve ey Rahîm!

sohbetinin şerefi için.” İmdî şöyle bilgil ki Rasûl’ün sohbetine işâret etmek cemî‘ nesnelere işâret etmekten efdaldır. Rasûl zamanı münkarız olduğundan sonra Ashâb’dan ‘ilm öğrenene tâbî‘în derler ve çünkü zamân-ı risâlet mütekkâdim olup ahd-ı nübüvvet ba‘îd olduysa ve vahy-i semâvî münkatı‘ olup nûr-i Mustafâvî mütevârî olduysa ve dahî re’yeler muhtelif olup kâsdlar mütenevvi‘ olduysa ve dahî her kişi kendi re’yiyle müteferrid olduysa ve dahî ‘ilm meşreblerine hevâlar qarıştıysa ve dahî müttekîyeler binâları müteza‘zi‘ olup hareket eylediyse ve dahî zâhidlerin ‘azîmetleri ıztırâb eylediyse ve dahî cehâlât halâyık üzerine gâlib olduysa ve dahî hicâblar keşif olup âdetler çok olduysa ve dahî müzahrafât-ı dünyeviyye muhabbeti halâyık üzerine müstevlî olup tâlib-i dünyâ çok olduysa bir tâife e‘mâl-i sâliha ile ve ahvâl-i seniyye ile ve dahî kâsdda sıdık ile ve dînde kuvvet ile ve dahî dünyâda zühd ile halâyıktan müteferrid olup ‘uzleti ve vahdeti ğanîmet gördüler ve kendileri için zevâyâ ihtiyâr ettiler ve ol zevâyâda ‘ibâdet [93a] etmeye birbiriyle cem‘ oldular ve vaqt olur ki yalnız olup ‘ibâdetler ettiler, Ehl-i Suffa’ya iktidâ ettiler, esbâbı terk edip Rabbü’l-erbâba “mütebettilîn” olup onun Cenâbına müteveccih olmakta. İmdî şöyle bilgil ki bunlar çünkü böyle eylediler bunların e‘mâl-i sâlihaları bunları ehvâl-i seniyyeye vâsıl eyledi ve ‘ilm kabûl etmeye bunların fehmlerini sâfi eyledi ve ol e‘mâl-i sâliha berekâtında bunların bir türlü dilleri açıldı bu dilden özge ve bunlara bir türlü ma‘rifet hâsıl oldu bu ma‘rifetten özge ve bunlara îmandan öte bir türlü îmân açıldı nitekim Hâris radiyallâhu ‘anh ayıttı: “Asbahtu mü’minen haqqan” Bunu şol vaqt dedi ki ona îmânın bir mertebesi münkeşif oldu ki onu ol bilmezdi lâ cerem bunların dahî bu kadiyyece ‘ilmleri ve işâretleri oldu ve kendileri için ıstılâhlar eylediler, kendilerin hâllerine ve maqâmlarına ve ‘irfânlarına işâret etmek için ve bunlardan sonra gelen selef onların tarîklerin ahz ettiler lâ cerem bu bir resm-i müstemir ve hayr-ı müstaķir oldu her zamanda ve her ‘asrda bunlardan bir tâife hâlî olmadı ve ism-i sûfi bunların arasında zâhir oldu ve bunlar bu isim ile isimlendiler ve bu ad ile adlandılar ve kendilerden gayrıya dahî ad verdiler lâ cerem bu isim bunların semti oldu ve ‘ilm-i billâh bunların sıfatı oldu ve Allâh Te‘âlâ Hazreti’nin ‘ibâdeti bunların bezeği oldu ve taqvvâ bunların şî‘ârı oldu ve haķîkatin haķâyıķı [93b] bunların esrârı oldu lâ cerem bunlar nüzzâ-‘ı kabâil ve eşrâf-ı kabâil oldular ve dahî bunlar ashâb-ı fezâil oldular ve bunlar gayret kubâbının sükkânlarıdır ve hayret diyârının kıttânları ve muķtîymleridir

ve her sâ'atte imdâd-ı fazl bunların üzerlerine mezîd şevkleri ve zevkleri odu yanıp yalınlanıp eydürler ki:

هل من مزيد.

"Daha fazla var mı?"¹⁸⁴

اللهم أحشرنا في زمرةهم وارزقنا حالاتهم بمنك¹⁸⁵

el-Bâbü's-sâbi' fi Zikri'l-Mutasavvif ve'l-Müteşebbih

Ya'nî yedinci bâb mutasavvıfın ve müteşebbihin beyânındadır. Enes bin Mâlik radiyallâhu 'anh eydür: "Bir gün bir kişi Rasûl Hazreti'ne ayıttı: "Yâ Rasûlallâh kıyâmet ne vaktin kopar?" Rasûl 'aleyhi's-selâm ol kişiye cevap vermedi, belki durdu namaz kılmaya şurû' eyledi, namazdan fâri' olunca ayıttı: "Kanı ol?" Kıyâmetten suâl eyleyen ol sâil ayıttı: "Benim yâ Rasûlallâh," Rasûl 'aleyhi's-selâm ol kişiye ayıttı: "Kıyâmete ne yaraqladın ki ondan suâl edersin?" Ol kişi ayıttı: "Çok namazlar ve çok oruçlar yaraqlamadım belki Allah Te'âlâ Hazreti'ni ve dahî Rasûl Hazreti'ni severim", dedi. Rasûl dahî ol kişiye ayıttı:

المرء مع من أحب¹⁸⁶

"Kişi sevdiğiyle beraberdir".

Ya'nî kişi kimi severse onunla bile haşr olur eğerçiki ol onun 'ameli gibi 'amel etmemiş dahî olacak olursa bununla onun arasında gönülde taqârub sâbit olduğundan ötürü bu hadîs ile Rasûl 'aleyhi's-selâm Müslümanları kındırdı sülehâyı ve ehyârı [94a] sevmeye ve onların bölüğünden kopmak ümidine şek eyleyip eydür veyâhud Rasûl 'aleyhi's-selâm ol kişiye ayıttı:

¹⁸⁴ Kaf 50/30.

¹⁸⁵ Allah'ım, bizi onların topluluğunda topla ve lütfunla onların hallerini bize nasip eyle.

¹⁸⁶ Buhârî, "Edep", 96.

أنت مع من أحببت¹⁸⁷

ya'nî sen kıyâmet gününde kimi seversen onun ile olsan gerek. Enes bin Mâlik radiyallâhu 'anh eydür: "Müslümanlar îmândan sonra Rasûl 'aleyhi's-selâm böyle dediğini sevindikleyin hiç nesneye sevinmediler".

İmdî ey 'azîz karındaşım! Şöyle bilgil ki müteşebbih ya'nî kendiyi sûfilere benzetici kendiyi sûfilere benzettiği tavâif-i İslâm arasından onlara muhabbet ettiğinden ötürüdür evet onların hâli gibi hâle yetişmez ve onların ef'âli gibi ef'âl edemez illâ bu kadar vardır ki ol onların ile biledir onlara muhabbeti berekâtında. Nitekim Ebû Zer el-Ğifârî radiyallâhu 'anh eydür: "Bir gün Rasûl Hazreti'ne ben ayıttım: "Yâ Resûlallâh! Bir kişi vâkıf olur ki bir kavmi sever evet onların 'amelleri gibi 'amel edemez." Rasûl 'aleyhi's-selâm ayıttı: "Yâ Ebâ Zer:

أنت مع من أحببت

ya'nî yâ Ebâ Zer, sen kimi seversen onunla bile olursun." Ben ayıttım: "Ben Allah Te'âlâ Hazreti'ni severim ve dahî Rasûl Hazreti'ni severim." Rasûl 'aleyhi's-selâm ayıttı: 'Yâ Ebâ Zer:

أنت مع من أحببت

Ondan sonra yine ben ayıttım: "Ben Allah Te'âlâ Hazreti'ni severim ve dahî Rasûl Hazreti'ni severim." Rasûl 'aleyhi's-selâm yine ayıttı: 'Yâ Ebâ Zer:

أنت مع من أحببت

İmdî şöyle bilgil ki müteşebbih sûfilere muhabbet ettiği sûfilerin rûhları mütenebbih olduğu nesneye onun rûhu dahî mütenebbih olduğu içindir zîrâ ki [94b] Allah Te'âlâ Hazreti'nin evâmirini sevmek ve dahî Allah Te'âlâ Hazreti'ne yakîn kılacak nesneyi sevmek ve dahî Allah Te'âlâ Hazreti'ne yakîn olanları sevmek rûhun cezbesiyle olur illâ bu kadar vardır ki müteşebbih henüz nefsin zulumâtından halâs olmamıştır, sûfi ol zulumâtından halâs olmuştur ve mutasavvıf sûfinin hâline mutetalli' ve müteşevviğdir

¹⁸⁷ A.g.e.

evet müteşebbihle bilebilir ve onun ile müşârikdir sıfât-ı nefsâniyyeden bir nesne bâkî kalmakta.

İmdî şöyle bilgil ki sûfilerin tarîklerinin evveli îmândır ya'nî sûfilerin ahvâlini tasdîk edip inanmaktır ve ondan sonra onların tarîklerini bilip ona sülûk etmektir ve ondan sonra onların meşreblerinden zevk etmek hâsıl olur. Pes şöyle bilgil ki müteşebbih sâhib-i îmândır ya'nî sûfilerin ahvâlini ve tarîklerini tasdîk edicidir.

İmdî sûfilerin tarîklerini gerçeklemek ulu asıldır bu bâbda. Nitekim Seyyidü't-tâife Şeyh Cüneydü'l-Bağdâdî eydür: "Bizim tarîkimize îmân getirip onu gerçeklemek vilâyettir." Ya'nî Allah Te'âlâ Hazreti'nin vilâyetine ve dostluğuna yetişmeye sebebdir, demek olur. Eved tercümânî'l-hakâyık fi'r-rumûz ve'd-dağâyık eş-Şeyh Şihâbu'l-milleti ve'd-dîn eydür: Şeyh Cüneyd'in eydür bu sözünün vechi oldur kim sûfiler çünkü ahvâl-i 'azîze ile ve âsâr-ı müsteğrabe ile halâyıktan mütemeyyiz oldularsa ve dahî onlar Allah Te'âlâ Hazreti'nin kudretini müşâhede eyleyip ğarâib-i 'ulûma muttali' oldularsa onların işârâtı Allah Te'âlâ Hazreti'nin 'azametine [95a] ve onun qurbuna işâret oldu. İmdî Allah Te'âlâ Hazreti'nin 'azametini tasdîk etmek hemân Allah Te'âlâ Hazreti'nin kudretini tasdîk etmektir. İmdî Allah Te'âlâ Hazreti'nin kudretini tasdîk etmek 'ayn-ı vilâyettir ve ehl-i milletten bir tâife kerâmet-i evliyâyı inkâr ettiler hâl budur ki kerâmet-i evliyâyâ îmân getirip onu tasdîk etmek hemen Allah Te'âlâ Hazreti'nin kudretini tasdîk etmektir. İmdî ol tâifenin bu kabîlden 'imleri yoktur ve onlar sûfilerin mevâcidinden ve onların esrârından mahrûmlardır. İmdî sûfilerin tarîkine îmân getirip onu tasdîk etmez illâ şol kimse tasdîk eder ki Allah Te'âlâ onu mezîd-i 'inâyet ile tahsîs etmiş ola ve onun basîratını tevfiq nûruyla mükahhal etmiş ola.

İmdî şöyle bilgil ki müteşebbih sâhib-i îmândır ve mutasavvıf sâhib-i 'ilmdir. Zîrâ ki ol sûfilerin tarîkine îmân getirip onu tasdîk ettiğinden sonra onların tarîkine mezîd 'ilm kesb edip onların tarîkini evvelden ziyâde bilir. Lâ cerem bunun sebebiyle mevâcide vâsıl olur bunun ile sâir merâtibi ve mevâcidi istidlâl eyler. Eved sûfi sâhib-i zevktir pes sâdık mutasavvıfın nasîbi vardır sûfinin ahvâlinde. İmdî şöyle bilgil ki sünnetullâh böyle cârîdir ki her sâhib-i hâl ki ol hâlde onun zevki olsa lâ buddur ki ol hâlden e'lâ ona bir hâl münkeşif ola. Pes ol evvelki hâlde sâhib-i zevk olur ve ona münkeşif olan hâlde sâhib-i 'ilm olur ve ol münkeşif olan hâlden [95b] e'lâ hâle nisbet

sâhib-i îmân olur. Pes sûfî hâl-i zevkde sâhib-i kademdir ve hâl-i 'ilimde sâhib-i nazardır. Bundan e'lâ halde sâhib-i îmândır. Nitekim Haq Te'âlâ buyurur:

إِنَّ الْأَنْبِيَاءَ لَنُحْيِيهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَحْمُومٍ حَتَّىٰ مَسَّكَ وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ
الْمُتَنَافِسُونَ وَمِمَّا جَاءَهُ مِنْ تَسْنِيمٍ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ.

*“Haberiniz olsun ki, iyiler nimet içindedir. Tahtlar üzerinde etrafa bakarlar. Yüzlerinde nimet ve mutluluğun sevincini görürsün. Onlara damgalı saf bir içki sunulur. Onun sonu misktir. İşte ona imrensin artık imrenenler. Karışımı Tesnim'dendir (En üstün cennet şarabındandır). Allah'a yakın olanların içecekleri bir kaynaktır o”.*¹⁸⁸

Ya'nî Haq Subhânehû ve Te'âlâ ebrârdan ve muqarrebînden ve bunların şarablarından haber verip eydür ki tahkîk, ebrâr kıyâmet gününde Cennet içinde köşklerde tahtlar üzerinde oturup kendileri şâd eyleyen nesneye nazar eyleyeler ve dahî envâ' ile müteferricâta nazar eyleyeler ve dahî Cehennem içinde kâfirlere ne vech ile 'azâb olur ona dahî nazar edeler ve eğer yâ Habîb sen ol ebrârın yüzlerine nazar eylesen behçet-i na'îmi ve dahî hüsni onların yüzlerinde görüp bilesin ve ondan sonra ol tahtlar üzerinde bunlara şarâb-ı hâlis içireler ki ol şarâbın kapları misk ile mühürlenmiş ola ve ol mührü bunlardan gayrı kimse açmaya. Ve dahî ol kaplar müşk ile sıvanmış ola balçık yerine. Pes Haq Subhânehû ve Te'âlâ eydür: “Ol şarâba ve ol na'îme rağbet ediciler rağbet eylesinlar tâ'âta mübâderet etmek ile ve ondan sonra Haq Subhânehû ve Te'âlâ eydür: “Ol şarâba 'ayn-i tesnîmden qarışmıştır” Eved muqarrebler tesnîmden hâlis ve sırf içeler zîrâ ki muqarrebler Allah Te'âlâ Hazreti'nden gayrıya meşgûl olmazlar idi [96a] ve onun 'ibâdetine gayrı nesne qarıştırmazlar idi lâ cerem onların dahî şarâbları sırf tesnîmden oldu ve ona gayrı nesne qarışmadı ve sâir ehl-i Cennet şarâbına tesnîmden qarıştıralar tesnîm Cennet içinde bir aqar pınara derler ki onun mekânı geri qalan pınarlar mekânından yücedir ve ol sâir şarâbtan latîftir. İmâm Fahru'r-râzî qaddesallâhu sırrahû *Tefsîr-i Kebîr*'de eydür: “Cennet ırmaqları fazîlette mütefâvittir. Tesnîm, Cennet ırmaqlarının efdalidir, muqarrebler dahî ehl-i Cennet'in efdalidir. Cennet-i rûhâniyyede tesnîm ma'rifetullahdır. Ve dahî onun cemâline nazar

¹⁸⁸ el-Mutaffifin 83/22-28.

edip onu müşâhede etmektir rahîk, ‘âlem-i mevcûdâtı mutâla‘a etmek ile lezzet ve safâ bulmaştır.” İmdî muqarrebler hemân tesnîmden içerler, ya ‘nî onlar hemen Haq Te‘âlâ Hazreti’nin cemâli müşâhedesine meşgûl olurlar onlar bi’z-zât me‘allah’dır ve bi’l-‘araz me‘al-Cennet’tir. Lâ cerem onların ekser evkâtı müşâhede içinde olur ashâb-ı yemîn şarâbına tesnîmden karıştırırlar. Ya ‘nî Haq Te‘âlâ Hazreti’nin cemâlini ehyânen müşâhede edeler belki onların ekser evkâtı lezzât-ı cismâniyyede ola onlar bi’z-zât me‘a’l Cennet’tir ve bi’l-‘arad me‘allahdır.

اللهم أزقنا تجليات ذاتك القديم بلطفك العميم وإحسانك القديم إنك أنت المحسن الكريم¹⁸⁹

İmdî şöyle bilgil ki Haq Subhânehû ve Te‘âlâ bu âyette ebrârı ve onların şarâblarını vasf eyledi ve muqarrebleri dahî vasf eyleyip haber verdi ki ebrârın şarâblarına muqarrebler şarâbından karıştırırlar ve muqarrebler sadece tesnîmden içireler [96b] İmdî sûfinin şarâbı şarâb-ı sırfdır zîrâ ki sûfilerden murâd muqarreblerdir ve mutasavvıfın şarâbına sûfinin şarâbından karışmıştır ve müteşebbihin şarâbına mutasavvıfın şarâbından karışmıştır. Zîrâ ki sûfî bisâtı kurbden maqarrı rûha yetişmiştir ve mutasavvıf sûfîye nisbet mütezahhid gibidir zâhîde nisbet zîrâ ki tasavvuf derler vaqti ki bir kişi sûfilemse. İmdî mutasavvıf demek sûfilenici evet henüz sûfliğin hakîkatine yetişmemiş demek olur belki mutasavvıfın henüz kendi sıfâtından bâkî kalmıştır. Eved ol tarîkînde müctehiddir ve Hazreti Rabbi’l-‘âlemînden yana seyr eyleyicidir. Nitekim Rasûl ‘aleyhi’s-selâm buyurur:

سَيَرُوا سَبَقَ الْمُرْدُونَ قِيلَ مِنَ الْمُرْدُونَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ الْمُسْتَهْتَرُونَ بِذِكْرِ اللَّهِ وَضَعِ الذِّكْرَ عَنْهُمْ أَوْ زَارَهُمْ فَوَزِدُوا الْقِيَامَةَ خِفَافًا¹⁹⁰

“Haydi koşunuz! Müferridler herkesi geçti, deyince kendisine “Yâ Rasûlallah, müferridler kimlerdir?” diye soruldu. Buyurdu ki aşırı derecede Hakk’ın zikrine düşkün olan ve zikrin kendilerini her türlü dünyevî endişe ve günâhlardan alıkoyduğu

¹⁸⁹ Allahım! Kadîm olan zâtının tecelliyâtıyla, derin lütfunla ve kadîm ihsânıyla bizi rızıklandır, şüphesiz sen Muhsin ve Kerîm olansın.

¹⁹⁰ Hakîm ve Tirmizî, Ebû Hureyre’dan, Taberânî de Ebû’d-Derdâ’dan sahih bir senedle rivâyet etmiştir. Bkz. Süyûtî, el-Câmiu’s-sağir; c.II, s.26.

bu yüzden de kıyâmet günü Hakk'ın huzûruna hafif ve günahsız olarak gelen kimselerdir.”

Rasûl 'aleyhi's-selâm Mekke'ye giderken Mekke yolunda bir dağa uğradı. Ol dağa Cümedân derler idi Rasûl 'aleyhi's-selâm ashâbına ayıttı: “Hâzâ Cümedân sîrû sebeka'l-müferridûn” Ya'nî bu Cümedândır siz dahî seyr eylesen ki müferridler sebkat edip geçtiler hattâ zülfâya vâsıl olup derecât-ı 'aliyyeye ve maqâmât-ı seniyyeye vâsıl oldular. Ashâb ayıttılar: “Müferridler kimlerdir?” Rasûl 'aleyhi's-selâm ayıttı: “Müferridler onlardır ki onlar Allah Te'âlâ Hazreti'nin zikrine harîs olup ona müdâvemet ederler ki onlar müteferridlerdir ve mümtâzlardır Allah Te'âlâ Hazreti'nin zikriyle ve dahî onun tâ'atine meşgûl olmak ile ve dahî halâyıktan 'uzlet etmek ile [97a] ve dahî Haq Te'âlâ Hazreti'nin emrini ve nehyini ri'âyet etmek ile ve dahî şehvât-ı nefsâniyyeyi terk etmek ile veyâhud ma'nâsı demek ola ki onlar Allah Te'âlâ Hazreti'nin zikrine harîs olup onun zikrine meşgûl olmak ile Allah Te'âlâ Hazreti'ni birleyicilerdir ki zikr onların sağâyır günâhlarını mahv eyleyip giderdi onları sağâyır günâhtan pâk ve mutahhar eyledi, lâ cerem onlar dahî kıyâmet gününde günâh yüklerinden yeğni olup 'arsa-i 'Arasât'a varalar”.

Ve ey 'azîz karındaşım! Şöyle bilgil ki Rasûl'ün 'aleyhi's-selâm “hâzâ Cümedân” dediğinde bir latîfe var ol latîfe oldur kim Cümedân dağı münferid dağdır hiç onun misli yoktur yine ancileyin bunun gibi tâife ki sâdatlardır onlar dahî münferidlerdir esnâ-i sa'âdet ile vallâhu e'lem.

Ve dahî ey 'azîz karındaşım! Şöyle bilgil ki sûfiler müferridler maq'âmındadır ve mutasavvıflar sâirler maq'âmındadır. Eved seyrlerinde henüz maqâm-ı rûha vâsıl olmayıp dururlar belki hemân maqarr-ı kalbe vâsıl olmuşlardır. Allah Te'âlâ Hazreti'ni çok çok zikrettiklerinden ötürü ve dahî murâqabe ettiklerinden ötürü ve dahî Allah Te'âlâ Hazreti'nin kendilere nazarına nazar ettiklerinden mütelezziz olduklarından ötürü eved sûfî maqarr-ı rûha yetişip sâhib-i müşâhede olmuştur ve mutasavvıf hod maqarr-ı kalbe vâsıl olup sâhib-i murâqabedir ve müteşebbih henüz muqâveme-i nefste olup sâhib-i mücâhede ve sâhib-i muhasebedir. Bundandır ki sûfinin telvîni onun kalbi vücûduyladır ve mutasavvıfın telvîni onun [97b] nefsinin vücûduyladır ve müteşebbihin aslâ telvîni yoktur zîrâ ki telvîn erbâb-ı ahvâlidir.

İmdî müteşebbih hod müctehid sâliktir henüz ol ahvâle vâsıl olmamıştır. Eved bunların küllîsini dâira-i istifâ cem' eder. Nitekim Haq Te'âlâ buyurur:

ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ يُذُنُ اللَّهُ ۗ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ.

*“Sonra biz o kitabı kullarımızdan süzüp seçtiklerimize miras bıraktık. Onlardan da nefislerine zulmeden var, orta yolu tutan var, Allah'ın izniyle hayırlarda ileri geçenler var. İşte bu büyük lütuftur”.*¹⁹¹

Ya'nî Haq Subhânehû ve Te'âlâ Rasûl Hazreti'ne haber verip eydür ki: “Yâ Habîb senin kitâbını senin ümmetine verdim irsi vârise verdiğimleyin hiç kedersiz ve zahmetsiz ve talepsiz ve senin kitâbını ya'nî Kır'ân'ı senin ümmetinden ön gelen ümmetten ve dahî senden ön gelen enbiyâdan te'hîr eyleyip senin ümmetine verdim senin ümmetine ikrâm ettiğim için ondan sonra Haq Subhânehû ve Te'âlâ Muhammed Mustafâ ümmetini taqsîm eyleyip ayıttı:

فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ

Ya'nî Haq Te'âlâ eydür: “Ol istifâ edip üründülediğimiz kullarımızdan dahî ba'zısı kendi nefisine zulmedicidir” Sâhib-i *Keşşâf* eydür: “Kendi nefislerine zulmedicilerden bunda murâd Allah Te'âlâ Hazreti'nin emrini te'hîr edenlerdir ve *Tefsîr-i Kâdî*'de eydür: “Onlar onlardır ki e'mâlde taqsîr ederler.” Sâhib-i *Keşşâf* eydür: “Zâlimi taqdîm eyledi muqtasid üzerine ve muqtasidi dahî taqdîm eyledi sâbık üzerine buna işâret etmekden ötürü ki füssâk bunlardan çoktur ve fışk bunların üzerine gâlibdir [98a] ve muqtasid bunlardan azdır ve sâbık azdan dahî azdır.” Vallâhu e'lemu bi-esrâr-i kelâmihî ve daķîkat-i maķâlihî.

Ve ba'zısı muqtasidlerdir ya'nî e'mâl-i sâlihaya e'mâl-i seniyye qarıştıricılardır. Ya'nî kâh 'amel-i sâlih ederler ve kâh yaramaz 'amel ederler ve ba'zısı sâbıklardır hayrâta ya'nî Cennet'e e'mâl-i sâliha ile sebķat edicilerdir. *Tefsîr-i Kâdî*'de eydür: “Onlar onlardır ki 'amele ta'lîm ve irşâd-ı zammederler” Ve *Tefsîr-i Kevâşî*'de eydür: “Bunda zâlimden murâd oldur ki onun zâhiri hayırlı ola bâtınından ve muqtasidten murâd

¹⁹¹ Fâtır 35/32.

oldur ki onun zâhiri ve bâtını berâber ola ve sâbıqdan murâd oldur ki onun bâtını hayırlı ola zâhirinden.”

Ümmü'l-Mü'minîn 'Âişe radiyallâhu 'anhâ Suheyb'e eydür: “Yâ Suheyb! Sâbıklar onlardır ki onlar Rasûl zamanında geçtiler ki Rasûl 'aleyhi's-selâm onlar için Cennet şehâdet eyledi ve muqtasıdlar onlardır ki Rasûl'ün ashâbı olup ona ittiba' eylediler hattâ ona lâhık oldular ve “zâlimün li-nefsihî” benim gibi ve dahî yâ Suheyb senin gibidir” dedi ve İmâm-ı 'Alî radiyallâhu 'anh eydür: “Zâlim benim ve muqtasıd dahî benim ve sâbık dahî benim.” Ayıttılar: “Böyle dediğinizin ma'nâsı nedir?” Ayıttı: “Ben günâhım ile zâlimim ve tevbemle muqtasidim ve muhabbetim ile sâbıkem”. Ba'zılar eydürler: “Zâlimden murâd zâhiddir zîrâ ki ol terk etmeyi evlâ ve elyağ görür ve kimseden nesne almayı istikbâh eder.” İmdî böyle eylemek nefse zulm eylemektir ve muqtasidden murâd 'âriflerdir zîrâ ki ol henüz derece-i kemâle yetişmemiştir belki ol mutavassıttır. [98b] Ve sâbıqdan murâd muhibdir zîrâ ki ol mecmû' ma'kâmından geçip hazîra-i kuds halvet hânesine erişmiştir. Ve ba'zılar eydürler: “Zâlimden murâd oldur ki ol belâdan “cez' u fez” eyleye.” Ve muqtasidden murâd oldur ki ol belâ yetişince sabr eyleye ve sâbıqdan murâd oldur ki ol belâ yetişince ondan lezzetler ve safâlar bula”. Ve ba'zılar eydürler: “Zâlimden murâd oldur ki ol Allah Te'âlâ Hazreti'ni hemen diliyle zikreyleye ve muqtasidden murâd oldur ki ol Allah Te'âlâ Hazreti'ni kalbiyle zikreyleye ve sâbıqdan murâd oldur ki ol Allah Te'âlâ Hazreti'ni hiç unutmaya.” 'Âsım-ı Antâkî eydür: “Zâlimden murâd sâhib-i e'qvâldir ve muqtasidden murâd sâhib-i ef'âldir ve sâbıqdan murâd sâhib-i ahvâldir.” İmdî bu e'qvâl sûfinin ve mutasavvıfın ve müteşebbihin ahvâline münâsibdir. İmdî şöyle bilgil ki bunların dükelişi ehl-i felâhdır ve ehl-i necâhdır ki dâira-i istifâ bunları cem' eyley. Nitekim Usâme Bin Zeyd eydür: “Rasûl 'aleyhi's-selâm, bu âyeti tefsîr ederken ayıttı: “Bunların cemî'si Cennetliktir. Zîrâ ki sâbık Cennet'e gire hesâbsız. Ve muqtasid Cennet'e gire hisâb-ı yesîrden sonra. Ve zâlim şol kadar habs ola ki Cennet'e girmeyem diye korka. Ondan sonra Haq Subhânehû ve Te'âlâ ona rahmet edip onu Cennet'e koyu.” Ba'zı ehl-i tahkîk eydür: “Haq Te'âlâ halkı üç sınıf üzerine yarattı, bir sınıfı melek-i rûhânî ve 'ulvî ve latîf pâk nûrânîdir, bunların gıdalarını kendilerin cinsinden eyledi ki ol [99a] zikrdır ve tesbîhdır bunları mahzâ 'ibâdeti için yarattı ve bir sınıfı hayvânî ve cismânî ve suflî ve keşfi zulmânîdir. Bunların dahî gıdalarını kendilerin cinsinden eyledi ki ol ta'âmdır bunları 'ibret için ve hizmet için yarattı ve bir sınıfı

insân-ı mürekkebdir melek-i rûhânîden ve dahî hayvân-ı cismânîden bunların rûhânîleri için zikri ve ‘ibâdeti gıdâ eyledi ve hayvânîler için ta‘âmı gıdâ eyledi. Bunları ‘ibâdet için ve ma‘rifet için yarattı. Ve dahî kendinin hilâfeti için yarattı. Bunları dahî üç sınıf eyledi nitekim buyurdu:

ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ يُؤْتِنُ اللَّهُ ۗ

*“Sonra biz o kitabı kullarımızdan süzüp seçtiklerimize miras bıraktık. Onlardan da nefislerine zulmeden var, orta yolu tutan var, Allah'ın izniyle hayırlarda ileri geçenler var. İşte bu büyük lütuftur”*¹⁹²

Bir sınıfı “zâlimün li-nefsihî”dir. İmdî ol oldur ki onun hayvâniyeti rûhâniyyet üzerine gâlib ola. Şöyle ki ol gıdâ-i cismânî tahsîl etmekte mübâlağa eyleye bir vech ile ki gecesini ve gündünüzü gıdâ-i cismânî tahsîl etmekte sarf eyleye. Ve gıdâ-i rûhânî tahsîl etmekte taqsîrlik eyleye. Tâ şuna değin ki onun rûhu mağlûb olup nefsi gâlib ola.

İmdî ol onlardır ki Haq Te‘âlâ onların hakkında ayıttı:

أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ، بَلْ هُمْ أَضَلُّ

“İşte bunlar hayvanlar gibidirler. Hatta daha da aşağıdırlar”.¹⁹³

ve bir sınıfı muqtasiddir. İmdî ol oldur ki onun rûhâniyetiyle hayvâniyeti berâber ola. Şöyle ki her bir nesne gıdâsını vere. İmdî ol onlardandır ki Haq Te‘âlâ onların hakkında buyurdu:

خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا عَسَى اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ

“Onlardan bir kısmı günahlarını itiraf ettiler. Ve iyi bir amelle kötü bir ameli karıştırdılar. Ola ki, Allah tevbelerini kabul eder. Çünkü Allah gafurdur, rahîmdir”.¹⁹⁴

¹⁹² Fâtır 35/32.

¹⁹³ el-A‘raf 7/179.

¹⁹⁴ et-Tevbe 9/102.

ve bir sınıfı “sâbıkun bi'l-hayrât”dır. [99b] İmdî ol oldur ki onun rûhâniyeti hayvâniyeti üzerine ğâlib ola. Şöyle ki ol gıdâ-i rûhânî tahsîl etmekte mübâlağa eyleye ki ol zikrdir. Gıdâ-i hayvânî tahsîl etmekte taqsîr eyleye ki ol ta'âmdır. Tâ şuna değin ki onun nefsi mağlûb olup rûhu kavî olup ğâlib ola. İmdî ol onlardır ki onların hakkında Hak Subhânehû ve Te'âlâ buyurdu:

أُولَئِكَ هُم خَيْرُ النَّبِيِّ

*“İnanan ve güzel amel işleyenler de insanların en hayırlılarıdır”.*¹⁹⁵

İbn 'Atâ eydür: “Zâlimden murâd oldur ki ol Allah Te'âlâ Hazreti'ni sever dünyâ için ve muqtasıdden murâd oldur ki ol Allah Te'âlâ Hazreti'ni sever 'uqbâ için ve sâbıkdan murâd oldur ki ol kendi murâdını ıskât eyleye Allah Te'âlâ Hazreti'nin murâdında.” İmdî sûfinin hâlî böyledir zîrâ ki ol kendi murâdını terk eyleyibdurur ve Allâh Te'âlâ Hazreti'nin murâdını ihtiyâr eyleyip durur ve müteşebbih sûfilerin işlerinden bir nesne ihtiyâr eyleyip durur ki ol nesne onu sûfilere yakîn olmaya lâyıq eyleyip durur. İmdî sûfilere yakîn olmak cemî' hayrların muqaddimesidir. Nitekim Kutbu'l-ârifin ve hulâsatu'l-kâmilîn eş-Şeyh Şihâbu'l-milleti ve'd-dîn eydür: “Bizim şeyhimiz ayıttı: “Ba'zı ebnâ-i dünyâ Şeyh Ahmed Gazâlî Hazreti'ne geldi İsfehân'da biz onun hazretinde idik, ol kişi ayıttı: “Ey şeyh bana hırka giydir, şeyh ol kişiye ayıttı: “Benim için şol kişi katına var sana hırka giymek ma'nâsını deyiwersin ve dahî hırka giymenin sevâbını deyiwersin dahî ben sana hırka giydireyim” dedi. Ol kişi dahî benim katıma [100a] geldi ben ol kişiye hırkanın huķûkunu ve onu giymenin âdâbını ve onu giymeye kim lâyıqdır ve kim lâyıq değildir beyân eyledim ol kişi bunları işiticek hırka giymeye havf eyledi, hırka giymedi. Şeyh bunu işitti, beni kığırttı dahî bana 'itâb eyleyip ayıttı ki: “Ol kişiyi ben sana gönderdim ki ona hırkanın sevapların beyân eylesin ve dahî onu giymenin sevâbını deyiwersin tâ ki ol kişi onu giymeye rağbet eyleyip cân ile ve gönül ile hırka giyesen. Onu ürküttün ol miskîn hırka giymekten mahrûm oldu” dedi. Bundan sonra şeyh bana ayıttı: “Hırka hakkında heb dediğin haķdır evet evvel emrde bir mübtedîye onları teklîf etseniz mübtedî hırka giymekten kaçır ve onlardan 'âciz olup hırka giymez belki bir mübtedîye hırka giydiririz tâ ki ol hırka ile sûfilere

¹⁹⁵ el-Beyyine 98/7.

müteşebbih ola ve ol hırka sebebiyle sûfilerin meclislerine ve mahfillerine varıp onların ile ihtilât eyleye ve onların cemâllerine nazar eyleye tâ ki onların ile ihtilât ettiği berekâtında ve dahî onların yüzlerine nazar ettiği berekâtında ve onların ahvâline muhabbet eyleyip onların tarîklerine sülûk eyleyip onların ahvâline vâsıl ola” dedi. İmdî şöyle bilgil ki bu kelâm Şeyh Cüneyd Bağdâdî’nin kelâmına muvâfıktır ki Şeyh Cüneyd eydür: “Vaḳti ki siz bir faḳîr ile buluşsanız ‘ilm ile buluşmayın belki rıfḳ ile buluşun ve hüsn-i hulḳ ile buluşun. Zîrâ ki ‘ilm onu ürkütür, rıfḳ onu sûfilere yakîn eyler.” İmdî sûfiler müteşebbihlere rıfḳ ederler tâ ki mübtedî tâlib [100b] onlardan nesne istifâde eyleye ve onların mesâlikine sülûk eyleyip onların ahvâline bir hâle yetiše. İmdî her kiminki hâli ekmel ola ve ‘ilmi vâfir ola mübtedîlere onun rıfḳı ekser olur. Nitekim ba‘zılardan rivâyet olundu ki bir tâlib ona yoldaş oldu ol kişi türlü türlü mücâhedeler ve türlü türlü ‘ibâdetler ve türlü türlü âdablar eyledi, ol kişinin bunlardan maḳsûdu oldu ki ol tâlib onu göre ve onun âdabıyla edeblene ve onun e‘mâline nazar eyleyip onun e‘mâli gibi e‘mâl eyleye. İmdî bu rıfḳ bir rıfḳdır ki her neye ki girerse onu kendiye döndürür. Pes müteşebbih-i haḳîkî oldur ki sûfilerin tarîkine i‘tiḳad eyleyip onun muḳtezâsınca ‘amel eyleye ve onların tarîkine sülûk eyleyip envâ‘-i mücâhedât ve esnâf-ı riyâzât eyleye tâ ki sâhib-i mücâhede ve sâhib-i muhâsebe ola. Ondandır mutasavvıf olup sâhib-i murâḳabe ola ondan sonra sûfî olup sâhib-i müşâhede ola. Ammâ şol kimse ki sûfinin ve mutasavvıfın ahvâline mutettalli‘ ve müteşevvîḳ olmasa ve dahî onların maḳsûdlarının evvellerini ḳasd etmese belki mücerred hırka giyip teşebbühü zâhiri üzerinde ḳalsa ve sûretini onlara benzetse sûretini ve sıfatını onlara benzetmese ol kişi sûfilere müteşebbih deḡildir zîrâ ki onun evveli onların evvellerine benzemez belki ol kişi müteşebbih-i müteşebbihdir, ya‘nî kendiyi sûfilere benzeticie benzeticidir ki ol mücerred kisve ile kendiyi sûfilere nisbet eder. Eved hâl budur ki [101a] onlar bir ḳavmdir ki onlarınla bile oturan dahî şaḳîy olmaz belki onlarınla bile oturduḡu sebebiyle ol sa‘âdât-ı ebediyyeye ve maḳâmât-ı ‘âliyyeye vâsıl olur nitekim Rasûl ‘aleyhi’s-selâm buyurur:

“Kim bir kavme benzemeye çalışırsa, o da onlardandır.”

ve dahî Rasûl ‘aleyhi’s-selâm buyurur:

إِنَّ لِلَّهِ مَلَائِكَةً يَطُوفُونَ فِي الطُّرُقِ يَلْتَمِسُونَ أَهْلَ الذِّكْرِ، فَإِذَا وَجَدُوا قَوْمًا يَذْكُرُونَ اللَّهَ تَنَادَوْا: هَلُمُّوا إِلَى حَاجَتِكُمْ قَالَ: فَيَحْفُوهُمْ بِأَجْحَتِهِمْ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا فَإِذَا تَفَرَّقُوا عَرَجُوا إِلَى السَّمَاءِ فَيَسْأَلُهُمْ رَبُّهُمْ -وهو أعلمُ بهم منهم- ما يَقُولُ عِبَادِي؟ قالوا: يَقُولُونَ: يُسَبِّحُونَكَ وَيُكَبِّرُونَكَ، وَيُحَمِّدُونَكَ وَيَهْلِلُونَكَ

بمجدونك قال: فيقول: هل رأوني؟ قال: فيقولون: لا والله ما رأوك، قال: فيقول: كيف لو رأوني؟ قال: فيقولون: لو رأوك كانوا أشد لك عبادةً، وأشد لك تمجيداً، وأكثر لك تسبيحاً، قال: يقول: فما يسألونني؟ قالوا: يسألونك الجنة، قال: فيقول: وهل رأوها؟ قال: فيقولون: لا والله يا رب ما رأوها، قال: يقول: فكيف لو رأوها؟ قال: فيقولون: لو أنهم رأوها كانوا أشد عليها حرصاً، وأشد لها طلباً، وأعظم فيها رغبةً، قال: فمِم يتعدون؟ قال قالوا يتعدون من النار قال: يقول: وهل رأوها؟ قال: فيقولون: لا والله يا رب ما رأوها يقول فكيف رأوها قال يقولون لو أنهم رأوها كانوا أشد منها فراراً وأشد منها مخافة قالوا ويستغفرونك قال فيقول فأشهدكم أني قد غفرت لهم يقول ملك من الملائكة رب فيهم فلان ليس منهم إنما جاء لحاجة قال

[101b]

“Allah Teâlâ’nın yollarda dolaşip zikredenleri tesbit eden melekleri vardır. Bunlar Cenâb-ı Hakk’ı zikreden bir topluluğa rastladıkları zaman birbirlerine “Gelin! Aradıklarınız burada!” diye seslenirler ve o zikredenleri dünya semâsına varıncaya kadar kanatlarıyla çevirip kuşatırlar. Bunun üzerine Allah Teâlâ, meleklerden daha iyi bildiği halde yine de onlara: “Kullarım ne diyor?” diye sorar. Melekler: Subhânallah diyerek seni ulûhiyyetine yakışmayan sıfatlardan tenzih ediyorlar, Allâhu

¹⁹⁶ İbn Hanbel, Ebû Dâvud ve Taberânî Kebîr’inde bu hadîsi İbn Ömer’den merfû olarak Taberânî, Evsâf’ında da Huzeyfe’den hasen bir senetle rivâyet etmiş, İbn Hibbân da sahîh olduğunu ileri sürmüştür.

¹⁹⁷ Buhârî, “De’avât”, 67; Müslim, “Zikr”, 35.

ekber diye tekbir getiriyorlar, sana hamdediyorlar ve senin yüceliğini dile getiriyorlar, derler. Konuşma şöyle devam eder: “Peki onlar beni gördüler mi ki?” Hayır, vallahi seni görmediler. “Beni görselerdi ne yaparlardı?” Şayet seni görselerdi sana daha çok ibadet ederler, şânını daha fazla yüceltirler, ulûhiyyetine yakışmayan sıfatlardan seni daha çok tenzih ederlerdi. “Kullarım benden ne istiyorlar?” Cennet istiyorlar. “Cenneti görmüşler mi?” Hayır, yâ Rabbi! Vallahi onlar cenneti görmediler. “Ya cenneti görseler ne yaparlardı?” Şayet cenneti görselerdi onu büyük bir iştiyakla isterlerdi, onu elde etmek için büyük gayret sarf ederlerdi. Bunlar Allah’a neden sığınıyorlar?” Cehennemden sığınıyorlar. “Peki cehennemi gördüler mi?” Hayır, vallahi onlar cehennemi görmediler. “Ya görseler ne yaparlardı?” Şayet cehennemi görselerdi ondan daha çok kaçarlardı, ondan pek fazla korkarlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ meleklerine: “Sizi şahit tutarak söylüyorum ki, ben bu zikreden kullarımı bağıışladım” buyurur. Meleklerden biri: Onların arasında bulunan falan kimse esasen onlardan değildir. O buraya bir iş için gelip oturmuştu, deyince Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Orada oturanlar öyle iyi kimselerdir ki, onların arasında bulunan kötü olmaz.”

Ma’ nâsı budur ki Hoca-i Enbiyâ mazharu’z-zât ve’l-esmâ Habîb Muhammed Mustafâ eydür: “Tahkîk Allah Te’âlâ Hazreti’nin bir bölük melâikesi vardır ki onlar yollarda tavâf edip meşriğden tâ mağribe değin gezerler ehl-i zikr isterler tâ ki onları bulup onları ziyâret eyleyeler ve onların ayıttığı zikri dinleyeler ve onlarınla bile zikr eydeler. Kâdî ‘Iyâz eydür: “Zikr iki türlüdür, biri kalp ile zikretmektir ki ol Hağ Te’âlâ’nın celâlinde ve onun sıfâtında ve yerde gökte onun âyâtında fikr etmektir ve dahî Kur’ân’ın ma’ nâsında ve dahî ehâdisin ma’ nâsında fikr etmektir. İmdî bu nev’ zikr erfe’ -i ezkârdır ve zikrin bir türüsü dahî dil ile zikr ayıtmaktır, imdî bu hadîsde zikrden murâd dille zikr ayıtmaktır eved dil ile zikr ayıtmaktan murâd heman lâ ilâhe illalâh demek değildir, belki zikirden murâd bir kelâmdır ki onda Allah Te’âlâ Hazreti’nin rızâsı ola tilâvet-i Kur’ân gibi ve mü’minlere du’â etmek gibi ve dîn ‘ilimlerini müzâkere etmek gibi ve dahî tesbîh ve ve temcîd ve tekbîr ve tehlîl gibi ve bunlara benzer dahî ne var ise ve ‘ulemâ ihtilâf ettiler ki cehr ile zikir etmek mi efdaldır ki onda huzûr-u kalp ola veyâhûd ihfâ ile zikr etmek mi efdaldır?” Ba’zılar ayıttılar: “Cehr ile zikr ayıtmak efdaldır, zîrâ ki onda ‘amel ekserdir, dili isti’mâl etmek ile ol ziyâde olur pes ziyâde ecri iktizâ eyler ve ba’zılar eydürler: “İhfâ ile zikr efdaldır zîrâ

ki sırla ‘amel efdaldır [102a] Müslim şerhinde böyle zikr olundu ol ehl-i zikr isteyen melâike vafti ki zikr eydür kavm bulsalar ba‘zısı ba‘zısına çağırıp eydür ki: “Gelin hâcetinize ya‘nî gelin ehl-i zikri ziyâret etmeye ve dahî zikr dinlemeye zîrâ ki biz ehl-i zikrden bir cemâ‘at bulduk.” Rasûl ‘aleyhi’s-selâm ayıttı: “Ol melâike ol zikre meşgûl olanları kıanatlarıyla tâ dünyâ göğüne varınca.” Vafti ki zikre meşgûl olan cemâ‘at dâğılsalar ol ferîştehler göge urûc ederler. Hağ Te‘âlâ ol melâikeye sorar ki: “Siz kıandan geldiniz?” Hâl budur ki ol ‘allâm-ı ğuyûb pâdişâhtır eved ol melâikeden ehl-i zikri sorup onları söylettiğinden murâdı ehl-i zikrin şânlarını tefhîm ve ta‘zîm etmektir ve dahî onların mekânlarının ve mertebelerinin yüceliğın izhâr etmektir. Firişteoğlu *Meşâriğ* şerhinde eydür: “Bunda tenbîh vardır ki Benî Âdem’in zikr ayıttıkları e‘lâdır melâikenin zikrinden ve tesbîhinden zîrâ ki Benî Âdem Allah Te‘âlâ Hazreti’nden ğâyıbler iken ve dahî mevâni‘ vâr iken Allah Te‘âlâ Hazreti’ni zikrederler melâike hod mâni‘siz ve Hağ Te‘âlâ Hazreti’ni müşâhede ederken zikrederler.” Vallâhu e‘lem bi-hağıkıati’l-hâl çünkü Hağ Te‘âlâ onlara eydür ki: “Siz nereden gelirsiniz?” Onlar dahî eydürler ki: “Yerde senin kıulların kıatından geliriz.” Ve Hağ Te‘âlâ onlara eydür ki: “Benim kıullarım ne söylerler hâl budur ki ol ‘allâm-ı ğuyûb pâdişâhtır ol melâike eydürler ki: [102b] “Onlar sana hamd ederler ve dahî tesbîh ve tekbîr ve tehlîl ve temcîd ederler. Pes Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ eydür ki: “Onlar beni hiç gördüler mi?” Ol melâike eydürler ki: “Vallâhi onlar seni görmediler.” Hağ Te‘âlâ eydür ki: “Eğfer onlar beni görseler onların hâlleri nice ola idi.” Ol melâike eydürler: “Ki eğfer onlar seni görselerdi sana kıatı ‘ibâdet ederlerdi ve dahî kıatı temcîd edip çok çok tesbîh iderlerdi.” Allah Te‘âlâ eydür: “Onlar benden ne dilerler?” Ol melâike eydürler ki: “Onlar senden Cennet dilerler.” Pes Hağ Te‘âlâ eydür ki: “Onlar hiç Cennet’i gördüler mi?” Ol melâike eydürler ki: “Lâ vallâhi yâ Rab onlar Cennet’i görmediler.” Pes Allah Te‘âlâ eydür ki: “Eğfer onlar Cennet’i görseler onların hâlleri nice ola idi.” Ol melâike eydürler ki: “Eğfer onlar Cennet’i görselerdi onlar Cennet’e kıatı harîs olup onu kıatı talep ederlerdi ve ona kıatı rağbet ederlerdi.” Pes Allah Te‘âlâ eydür: “Onlar dahî neden kıor kıarlar?” Ol melâike eydürler ki: “Cehennem’den kıor kıarlar.” Pes Allah Te‘âlâ eydür ki: “Hiç onlar Cehennem’i gördüler mi?” Ol melâike eydürler ki: “Lâ vallâhi yâ Rab onlar Cehennem’i görmediler.” Pes Allah Te‘âlâ eydür ki: “Eğfer onlar Cehennem’i görselerdi onların ahvâli nice ola idi.” Ol melâike eydürler ki: “Eğfer onlar Cehennem’i görselerdi ondan kıatı kıaçarlardı ve ondan

katı korukarlardı.” Ve ol melâike eydürler ki: “İlâhî! Onlar senden yarlığanmak taleb ederler.” Haq Te‘âlâ eydür ki: “Yâ melâiketî! Ben sizi tânik dikerim ki ben onları yarlığadım ve onlara dilediklerini verdim ve onlar [103a] korktuklarından onları kurtardım.” Bundan sonra ol melâike eydürler: “Yâ Rab! Onlarınla fulân bile idi, ol onlardan değildi belki onların katında onun hâceti vâri idi ol hâceti çün onlara varıp onlarınla bile oturdu.” Ve bir rivâyette ol melâike eydürler: “Yâ Rab fulân günâhkârânlarınla bileydi onun maqsûdu onların ile bile zikr ayıtmak değildi, belki ol seyr eylerken nâgâh onların katından geçti onları görüp onların ile bir sâ‘ât oturdu. Pes Allah Te‘âlâ eydür: “Onlar bir kavmdir ki onların ile bile oturan şaķî olmaz onu yarlığadım.” İmdî bunda beyân vardır ki kim ki sâdât ile muhâlata eylese siyâdete yetiše ve kim ki ehl-i sa‘âdet ile otursa sa‘âdete yetiše, lâ cerem kim ki sûfiler ile bile otursa veyâhûd onlara müteşebbih olsa veyâhûd onları sevse ol kimse dahî şaķî olmaz belki onların sebebiyle maķâmât-ı ‘aliyyeye ve menâzil-i seniyyeye vâsil olur”.

اللهم أذقنا ذوق الدايقين وعشق العاشقين ونار العارفين ونور المحبين وسرعة المشتاقين ووجد الواجدين وثمرات المكاشفين وكشف المجاهدين
وأسرار المتناجين وأسلوب الناجين وأحشرنا في زمرة الذاكرين المخلصين بحرمه حبيبك سيد المرسلين وإمام المتقين وخاتم النبيين وصل عليه

وعلى آله أجمعين.¹⁹⁸

el-Bâbü’s-sâmin fi Zikri’l-Melâmetî ve Şerhi Hâlih [103b]

Ya‘nî sekizinci bâb melâmetînin zikrindedir ve dahî melâmetînin hâli şerhindedir. Ba‘zılar eydürler: “Melâmetî oldur kim halkdan ‘amelini gizleye ve şerrini halktan gizlemeye mürşid-i ehli’t-tarîqa ve erbâbî’l-haķîqa eş-Şeyh Şihâbü’l-milleti ve’d-dîn eydür: “Bu kelâmın şerhi oldur ki melâmetî ihlâs tâdın zevk etmiştir ve dahî sıdķ ile mutehaķķık olmuştur, lâ cerem ol dilemez ki hiçbir kimse onun e‘mâline ve ahvâline

¹⁹⁸ Allahım! Zevk ehlinin zevkleriyle, âşıkların aşkıyla, âriflerin ateşiyle, sevenlerin nûruyla, özleyenlerin hızıyla ve vecd ehlinin vecdiyle, keşf ehlinin meyvesiyle, nefsiyle cihâd edenlerin keşifleriyle ve kurtulanların yoluyla bizi rızıklandır. Peygamberlerin efendisi, muttakîlerin imâmı, Nebîlerin sonuncusu Habîbin -selâm ona ve onun âli ve ashâbı üzerine olsun- hürmetine bizi zikredenler ve ihlâslı kullar zümresinde dirilt.

muttali' ola Huzeyfe el-Yemânî eydür: "Rasûl Hazreti'ne ben ayıttım: 'Yâ Resûlallâh ihlâs nedir?' Rasûl 'aleyhi's-selâm ayıttı: 'Cebrâîl'e ben ayıttım, ihlâs nedir, Cebrâîl ayıttı: 'Rabb-i 'izzete ben ayıttım, ihlâs nedir?' Hazret-i 'izzet ayıttı:

هو سر من سري استودعته قلب من أحببت من عبادي¹⁹⁹

Ma'nâsı budur ki Hağ Te'âlâ ayıttı: "İhlâs bir sırdır benim esrârımdan kullarımdan sevdiğim kimsenin gönlünde onu emânet koyarım". Sultânü'l-âşîkîn ve zübretü'l-ârifîn eş-Şeyh necmu'l-milleti ve'd-dîn *Menârâtu's-sâirîn ilallâh* kitâbında eydür: "Hağ Te'âlâ Hazreti'nin ihlâs sırdır benim sırrımdan dediği sır, sırr-ı fenâdır, beğâ sırrından ki ol sırrı Allah Te'âlâ muhiblerinin ve âşîklarının gönüllerine koyar zîrâ ki muhabbet muhibbin sıfâtı ve muhibbin zâtı mahvolup ondan bedel mahbûbun sıfâtı ve mahbûbun zâtı gelmektir". Hücetü'l-muhaqqîkîn ve senedü'l-mudaqqîkîn eş-Şeyh Şihâbü'l-milleti ve'd-dîn eydür: "Bunun ma'nâsı budur ki Allah Te'âlâ eydür ihlâs [104a] sırdır benim vücûdum sırrından ki ol ta'ayyunât ile mestûrdur. İmdî ol sırrım ile ben tecellî eylerim sevdiğim kimsenin gönlüne lâ cerem onun vücûdunu fânî kılarım benim vücûdumda bir haysiyyet ile ki benden gayrı ona hiç kimse muttali' olmaz".

İmdî şöyle bilgil ki melâmetînin ihlâsa temessük etmekte mezîd ihtisâsı vardır bundandır ki ol ahvâlini ve e'mâlini gizlemek ile lezzet ve safâ bulur hattâ onun e'mâlinde ve ahvâlinde bir nesne zâhir olsa ol melûl olur 'âsînin ma'siyeti zâhir olacak melûl olduğunleyin.

İmdî melâmetî ihlâsı ta'zîm eyleyip ona yapışmıştır ve bunu 'âdet edinmiştir ve sûfî ihlâsı içinde ihlâsından gâib olmuştur. Nitekim Ebû Ya'qûb es-Sûsî eydür: "Sûfiler vaqti ki ihlâsları içinde ihlâsı müşâhede eyleseler kendilerden ve ihlâslarından gâib olmasalar onların ihlâsı bir ihlâsa dahî muhtâc olur ve Zünnûn el-Mısırî eydür: "Üç nesne ihlâs 'alâmetindedir biri oldur ki halâyîkîn medhi ve zemmi onun katında berâber ola ve biri dahî oldur ki ol e'mâli içinde e'mâlinde gâib ola ve ona hiç nazar etmeye ve birisi dahî oldur ki ol âhirette e'mâlinin sevâbını unuta ve e'mâlinde ötürü

¹⁹⁹ İhlâs benim sırlarımdan bir sırdır. Onu kullarımdan sevdiğlerimin kalbine emânet olarak bırakırım.

âhirette sevâb dilemeye ve Ebû ‘Osmân el-Mağribî eydür: “İhlâs oldur ki onda nefsin aslâ hazzı olmaya.” İmdî bu ‘avâmın ihlâsıdır ammâ havâsın ihlâsı oldur ki onlar kendilerden fânî olalar ve dahî her nesne ki **[104b]** onlardan sâdır olur ol kendilerin irâdetleriyle ve ihtiyârlarıyla olmaya belki Hağ Te‘âlâ onların üzerine onu icrâ eyleye pes her tâ‘at ve her ‘ibâdet ki onlardan sâdır olur onlar ondan gâib olup ona hiç nazar etmeyeler belki her nesnede Allah Te‘âlâ Hazreti’nin irâdetini ve cemâlini müşâhede eyleyeler”.

İmdî ey ‘azîz qarındaşım! Ebû ‘Osmân’ın bu tafsîli sûfî ile melâmetîyi fark eyler. Zîrâ ki melâmeti halâyıķı e‘mâlinden ve ahvâlinden çıkarır. Eved kendi nefsinı isbât eyler. İmdî melâmetî muhlisdir ammâ sûfî e‘mâlinden ve ahvâlinden kendiyi ve gayrıyı ihrâc edip Hağğ’ın irâdetini ve kudretini müşâhede eyler. İmdî şöyle bilgil ki sûfî muhlisdir ve melâmetî muhlisdir “ve şettâne mâ beyne’l-muhlis el-muhallas.” Ebû Bekir Ez-Zekğak eydür: “Her muhlisin ihlâsında noğsânî oldur kim ol ihlâsına nazar eyleye. İmdî vaķti ki Hağ Te‘âlâ muhlisin ihlâsını hâlis kılamak dilese onun ihlâsında ıskât eder onun ihlâsına nazar etmesini pes ol vaķt ol muhallas olur ve Ebû Sa‘îd el-Harrâr eydür: “‘Âriflerin riyâsı yeydir mürîdlerin ihlâsından”. Tâcü’l-‘Ârifin eş-Şeyh Şihâbu’l-milleti ve’d-dîn eydür: “Bu kelâmdan murâd oldur ki vaķti ki ihlâsa nazar olunsa ihlâs ol nazar ile ma‘lûl olur. İmdî ‘ârifler münezzeherlerdir şol riyâdan ki onun ile e‘mâlin sevâbı bâtil ola eved vaķti ki ‘ârifler e‘mâllerinden bir nesne izhâr etseler veyâhud **[105a]** ahvâllerinden bir hâl âşikâra etseler onlar onu ‘ilm-i kâmil ile izhâr ederler. Meselâ bir mürîdin gönlünü cezbetmek için izhâr ederler ve yâhud nefislerinin sıfâtından bir sıfâtın mu‘ânâtı için izhâr ederler. Pes ‘âriflerin ahvâllerinden ve e‘mâllerinden nesne izhâr ettiklerinde daķıķ ‘imler vardır kendilerden gayrı kimse onu bilmez belki ‘ilmi nâķıs olan kimse onu riyâ sûretinde görüp riyâ tasavvur eyler ol hod riyâ değildir, belki sarîh ‘ilmdir lillâhi billâhi nefsin huzûrunsuz ve nefsin âfetinsiz. Ve Ruveyim eydür: “İhlâs oldur kim onun sâhibi iki cihânda ona ‘ıvaz hiç nesneye râzı olmaya ve ba‘zılar eydürler: “Gerçek ihlâs oldur ki halkın nazarını unuta, nazarı dâim Allah Te‘âlâ Hazreti’ne olmak ile.”

İmdî melâmetî hod dâyim halka nazar eyler ve onlardan dâim e‘mâlini ve ahvâlini gizler. İmdî şöyle bilgil ki bu zikrettiğimiz ihlâs sûfinin ihlâsının vasfıdır. İmdî bundandır ki Zağğak eydür: “Her muhlis ki ihlâsına nazar eylese ol noğsândır kâmil

ihlâs değildir, belki kâmil ihlâs oldur ki muhlis ihlâsında ihlâsından gâib ola belki mâsivâ-yı Hağ'tan gâib olub tevhîd-i cemâlin müşâhede eyleyip onun nazarı dâim Allah Te'âlâ Hazreti'ne ola. Lâ cerem Hağ Subhânehû ve Te'âlâ dahî onu hıfz eyler ağıâr nazarından onun ihlâsı tamâm olsun diye." Nitekim Ca'fer el-Huldî eydür: "Seyyidü't-tâife Şeyh Cüneyd Bağdâdî'ye ben [105b] ayıttım: "Ey Şeyh! Sıdğ ile ihlâs arasında hiç fark var mıdır?" dedim. Ayıttı: "Vardır zîrâ ki sıdğ asıldır ki ol evveldir ihlâs fer'dir ki ol âhirdir. Zîrâ ki ihlâs 'amele girmekten sonra olur, ondan sonra ayıttı: "Bu dediğim ihlâsdır ve dahî ihlâsda muhâlasadır ve dahî muhâlasada hâlis olmağtır". İmdî bu kelâm üzerine ihlâs melâmetînin hâlidir, ihlâsda muhâlasa sûfinin hâlidir ve muhâlasada hâlis olmağ ihlâs muhâlasasının semeresidir." İmdî ihlâsın muhâlasasında hâlis olmağ oldur ki kul kendi rusûmundan fânî olup kendinin kıyâmını Allah Te'âlâ Hazreti'nin kıyâmıyla görmektir belki kendi kıyâmından dahî gâib olup âsardan müstağnî ola ve levs-i istitârdan halâs olup dâim cemâl-i samediyet müşâhedesinde müstağrak ola. İmdî bu sûfinin hâlidir ve melâmetî evtân-i ihlâsda muğtym olup hağîkat-i ihlâsa muttali' değildir. İmdî işte bu zâhir farkdır melâmetiyle sûfinin arasında Horasan'da bunlardan tavâif-i kesîra vardır onların dahî şeyhleri vardır ki ol şeyhler onlara işlerinin asıllarını öğretirler derler ve dahî onlara hallerinin şartlarını ta'lîm eylerler. Hücetü's-sâlikîn ve senedü'n-nâsıkîn eş-Şeyh Şihâbu'l-milleti ve'd-dîn eydür: "İrağ'da bir tâife bunlardan gördüm ki bu mesleke sülûk ederler, eved ehl-i İrâğ arasında melâmetî adı meşhûr değildir. Ve ba'zı melâmetîyi semâ' sohbetine da'vet eylediler". Ol ayıttı: "Ben [106a] onda varmazam zîrâ ki ben onda hâzır olacağ beni vecd tutar ben onda semâ' ederim halk benim hâlîme muttali' olur. Ben hod dilemezem ki hiç kimse benim hâlîme muttali' ola ve Şeyh Ahmed bin Ebî el-Havârî Süleymân Dârânî'ye ayıttı: "Ey şeyh! Ben halvetimde olacağ 'ibâdetimden lezzet ve safâ bulurum vağti ki halâyık arasına girsem ol lezzeti ve ol safâyı bulmazam." Süleymân Dârânî ayıttı: "Senin hâlin henüz da'îfdir kuvvet bulmamıştı," dedi.

İmdî melâmetî ihlâs kulpuna yapışmıştır sıdğ ve kurb bisâtın döşenmiştir, velâkin ihlâsı mutehağık olmağtan ve sıdğı mutehağğık olmağtan bir bağıyye çalmıştı ki ol halk ru'yetidir ki henüz halkı ıskât etmeyip onlardan e'mâlini gizler. Eved ol bağıyye-i ihlâsı hissedip duyamaz ve sûfî ol bağıyyeden dahî sâfî olmuştur. Zîrâ ki sûfî 'amel etmekte ve 'ameli terk etmekte halâyıkı ıskât edip bi'l-külliyeye onları tarh etmiştir ve halâyıka fenâ ve zevâl gözüyle bakar ve tevhîd cemâli âşikâra olup:

“O'nun zatından başka her şey helak olacaktır”.²⁰⁰

sırrını mu'âyene eyler ma'nâsı budur ki her “şey-i mümkün” fi haddi zâtihî hâlikdir illâ ol şeyin haqka yelî olan ciheti değil zîrâ ki ol hâlik değildir belki bâkîdir ya'nî her “şey-i mümkün” hâlik ve ma'dûmdur fi haddi zâtihî illâ ol şeyin vechi değil ya'nî onun üzerine Haq Te'âlâ Hazreti'nden fâyiz olan vücûd değil zîrâ ki ol 'adem değildir belki ol vücûd 'aksidir ki ol hâsıl olmuştur mâhiyyât-ı [106b] mümkün-i 'ademiyye üzerine vücûd-i kadîmin nûrunun in'ikâsından.

İmdî bu vücûdu isbât etmekten vücûd-ı âhar isbât etmek lâzım gelmez. Tâ ki ol menâfi ola tevhid-i hakîkiyye ki ol muhtedîdir raf'-i isneyniyyeti. Zîrâ ki ol vücûd 'aksi vücûd-u kadîm nûrundandır ki ol vâhid u ehaddır. İmdî ol nûrun 'ukûsâtı müte'addid olmağtan ol nûr müte'addid olmağ lâzım gelmez. Nitekim şems fi zâtihâ vâhiddir onun 'ukûsâtı müte'addidedir bi-hasebi'l-hâl ve'l-husûsiyyât.

İmdî bu 'ukûsâtın te'addüdünden zât-ı şemsin te'addüdü lâzım gelmez. Bunda tahkîk oldur ki her şeyin iki ciheti vardır. Biri kendiye yelî olan cihettir ve biri dahî Haq'a yelî olan cihettir. İmdî kendiye yelî olan cihet ile ol dâimen ma'dûmdur. Zîrâ ki ol ön[ce] ol ma'dûm idi ol vücûd ona 'ârız olduğundan sonra ol Haq'dan fâyiz olan vücûd ile mevcûd oldu.

İmdî ol kendi zâtına nazar dâimen ma'dûmdur ve Haq'tan fâiz olan vücûda nazar mevcûd oldu, lâ cerem vücûdu ona izâfet edip 'abdin vücûdu dedikleri meselen mecâzan izâfettir hakîkaten izâfet değildir, belki hakîkatte şol vücûd ki mâhiyyât-i eşyâ üzerine 'ârız olmuştur. Vücûd-i kadîm nûrunun 'aksidir ki mâhiyyât-ı mümkün üzerinde zâhir olmuştur. İmdî muhakikığın nazarında hiçbir nesnenin kendi zâtından vücûdu yoktur, belki vücûdât-ı kevnîyye biesrihâ vücûd-i kadîmin nûrunun eşi'asıdır ve dahî [107a] onun sıfâtının eşi'asıdır. İmdî 'abd kendiye mevcûd tasavvur ettiği ve dahî kendide müstaķil vücûd tahayyül ettiği kendinin tasavvuruna nisbet ve tahayyülüne nisbet ona vücûd sâbit olur nefsi emrde değil vallâhu e'lem bi-hakîkati'l-hâl ve daķikati'l-maķâl.

²⁰⁰ el-Kasas 28/88.

Ve ba‘zılar eydürler: “Ma‘nâsı budur ki her “şey-i mümkün” hâlik ve fânîdir illâ Allah Te‘âlâ Hazreti’nin zâtı değil.” Ya‘nî her nesne kendi zâtına nazar ma‘dûmdur ya‘nî onun vücûdu kendi zâtından değildir belki Allah Te‘âlâ Hazreti’nin zâtındandır zîrâ ki ol mevcûd oldu Allah Te‘âlâ Hazreti’nin vücûduyla bundandır ki ‘âriflerden birisi galebâtında ayıttı: “Dâreynde Hağ’dan gayrı hiç kimse yoktur.” Ya‘nî Hağın vücûdundan gayrı hiç kimsenin müstağil vücûdu yoktur. Zîrâ ki mâsivâ-yı hazretin vücûdu vücûd-i müste‘âr ve vücûd-i zıllîdir ki ol mi‘rad-ı zevaledir. Mevcûd-i hağikî Allah Te‘âlâ Hazreti’dir ki onun vücûdu kendi zâtındandır muhtâc değildir gayra”.

İmdî ey ‘azîz qarındaşım, şöyle bilgil ki bu kelâm işâret eyler şuna ki kâinâta hâsıl olan vücûdât müste‘ârdır Hağın hağikî ve qadîm vücûdunun nurundan. Ya‘nî kâinâtın vücûdlarından her vücûd Hağ Te‘âlâ Hazreti’nin vücûdunun nûrunun ‘aksidir. Ol ‘aks mâhiyyet-i mümkün tasavvur olunur ki onun vücûdu ve sûreti vardır ya‘nî Hağ Te‘âlâ Hazreti’nin ‘ilm-i qadîminde onun ta‘ayyünü vardır zîrâ ki Hağ Te‘âlâ Hazreti’nin vücûdunun nûru evvelâ mün‘akis oldu a‘yân-ı [107b] sâbite-i ‘ilmiyye üzerine. Ol a‘yândan dahî ol nûr mün‘akis oldu mâhiyyât-ı imkâniyye üzerine pes ondan mevcûdât-ı keviyye ‘âlem-i ‘aynda zâhir oldu her birisi vağıtli vağıtinde ve her birisi mahalli mahallinde bi-hasebi ta‘alluğ-ı l-irâdeti ve iktizâi l-hikmeti pes vücûdât vücûd-i qadîmin nûrunun ‘aksi ‘aksinin ‘aksi oldu lâ cerem vücûdât-ı müste‘ârdan müste‘âr olandan müste‘âr oldu. İmdî ol müste‘âr kevn ile bâğî olur mâdem ki vücûd-i qadîm tecellî etmeye vağıti ki vücûd-i qadîm tecellî edip zâhir olsa ol ‘akislerin dükelişi ol vücûd-i qadîme rücû‘ eder “ve ileyhi l-merci‘u ve l-meâb” sırrı zâhir olur pes vücûdât-ı keviyye bâtil olub vücûd-u qadîm bâğî qalır “müteferriden bizâtihi”. Pes ol vağıt müşâhidden tevhid-i hağikî sağıh olur. İmdî şöyle bilgil ki muvahhid eşyâya vücûd-i müste‘âr isbât ettiğiyile ol Sûfestâi mezhebinden çığıttı ve eşyâdan vücûd-ı hağikîyi nefyettiğiyile vücûd-i mütezandık mezhebinden çığıttı ve dahî biz eydürüz ki eşyânın vücûdât-ı zılliyyesi vardır. İmdî zıl fi nefsihî mevcûddur ‘aynde ve dahî zıl sâbittir mâdem ki onunla şems arasında hicâb sâbit ola. İmdî vağıti ki hicâb bi nefsihî mürfeti‘ olsa ve yâhud şems hicâbın başının semtine gelmek ile mürtefi‘ olsa zıl külliyyen bâtil olur. Pes kime ki bu hâl zâhir olsa şununla ki gayb gaybın ufğundan şems-i hağikîyye tulû‘ eylese bir haysiyyet ile ki onun vücûdunun ‘arşına [108a] müstevî olsa ol şöyle görür ki kâinâtın vücûdu ezlâldır ve vücûdda şemsden gayrı hiç nesne yoktur. İmdî bu müşâhid Sûfestâi değildir zîrâ ki ol vücûd-i zıllî isbât eyler Sûfestâi hod eydür: “Ol zıl

değildir sen onu zil tasavvur edersin belki ol hayaldir ve vehmdir ve dahî ol vücûdu ittihâdî dahî değildir. Zîrâ ki ol eşyâya asâleten vücûd-i isbât etmez ey tâlib-i sâdık ve müsterşid-i ‘âşık qarındaşım! Sen ayıtacak olursan ki biz teslîm ederiz ki ‘âlemin vücûdu zıllîdir. Eved ol vücûd-i zıllî bundan hâlî değildir ki ol ‘ayn-i vücûd-ı aslî, haqîkî ola ve yâhud gayrı vücûd-i haqîkî ola. Eğer ‘ayn-i vücûd-i haqîkî, aslî olacak olursa hemen bu vücûdî mezhebinin ‘aynıdır ve eğer gayr olacak olursa isbât-ı gayr ile tevhîd mütehaqqık olmaz. Biz eydürüz ki: “Eğer biz eydürsevız ki zıll mevcûddur ve ol vücûd-i qadîm ki gayrdır bu tevhîde münâfî değildir zîrâ ki meselâ bir şehirde bir şahs olsa ondan gayrı hiç kimse olmasa ve ol şahsa ezlâl-i gayrı mütenâhiye farz eylesevız ve ol şahs hareket edecek ol ezlâl bile hareket eylese ve sâkin olacak ol ezlâl sâkin olsa imdî billâhi ey munsıf qarındaşım! Kendi vicdânına rücû‘ edip gör ki ol ezlâl-ı müte‘addid ol şahsın zâtının vahdetine münâfî ola mı veyâhûd münâfî olmaya mı zîrâ sana ayıtsalar ki bu şehirde kaç kimse sâkindir sen eşhâs sâkindir demezsin belki eydür sen ki bunda şahs-ı vâhid sâkindir [108b] onun keyfiyyetinden sana suâl etseler sen eydürsün ol şahs vâhiddir eved onun bîn bîn ezlâli vardır. İmdî hemçünân bu ‘ukûsât müte‘addid olmak münâfî değildir vahdete nitekim şemsün bîn bîn ‘ukûsât-ı muhtelifesi vardır bihasebi’l-mahâl ve’l-elvân bunun birle ki hiç kimsenin hâtırından hutûr etmez ki ‘âlemde şemslar vardır ve dahî hiç kimse ayıtmaz ki şemsin eşî‘a-i müte‘addidesi vardır bunun için şems fi zâtihî vâhîd değildir ve eğer biz ayıtsavız zil ve ‘aks mevcûd değildir ve ma‘dûm dahî değildir biz eydürüz ki zil vücûd-i qadîmin ‘aynı değildir ve dahî gayrı değildir.” İmdî bu taqdîr üzerine gayr sâbit olmaz ki ol münâfî ola tevhîd-i zâtiyye.

İmdî mevcûd ile ma‘dûm arasında vâsıta isbât etmek eğerçiki ehl-i sünnet-i cemâ‘at mezhebine muhâliftir. Eved bu maqâmda bize bu zarar değermez zîrâ ki bundan şerâit-i îmândan bir şart tahrîb etmeye lâzım gelmez ve dahî kavâ‘id-i dîniyyeden bir kâ‘ide hedm etmek lâzım gelmez, hâl budur ki ba‘zı ‘uqelâ-i İslâm ayıttı: “E‘râd ne mevcûddur ne ma‘dûmdur ve eğer biz ayıtsavız ki zil ma‘dûmdur biz eydürüz ki zıllın eğerçiki vücûd-i zıllisi vardır evet ondan haqîkat-ı vücûd meslûbdur. Zîrâ ki vücûd-i zıllî vücûddan şâyibedir.” İmdî zilde şâyibe-i vücûd onun fi nefsihî ‘ademiyyetine münâfî değildir, pes zıllın üzerine ‘adem itlâk etmek mümkün oldu. İmdî vaqti ki ona ‘adem itlâk edecek olursevüz mümkündür ki [109a] biz eydevüz zıll şahsın ‘aynı değildir ve dahî gayrı dahî değildir zîrâ ki ol ‘ademdir. İmdî ‘adem hod ‘ayn-ı mevcûd

değildir ve dahî gayr-ı mevcûd dahî değildir zîrâ ki mevcûdun ‘aynı ve ğayrı lâ buddur ki ol mevcûd ola.

والله أعلم بحقيقة المقدسة المنزه عن لن تُدرك بالعقول والدلائل والبيّنات ولا ينال إلى معرفة كُنْهه أحدٌ من المخلوقات فسبحان من لم يجعل لخلقهِ سبيلاً إلى معرفته إلا بالعجز عن معرفته في جميع الأوقات ومن وقع في بحار توحيدِهِ لا يزداد إلا عطشاً على تَمَرِ الأيام والساعات فَحَاوِيلُ الْعُقُولِ ظُنُونٌ وَحُسْبَانَاتٌ وَمُنْتَهَى الْأُمُرِ أَوْهَامٌ وَخَيَالَاتٌ وَأَفْضُ اللَّهُمَّ عَلَيْنَا سِجَالِ التَّجْلِيَاتِ مِنَ الْأَسْمَاءِ وَالصِّفَاتِ وَالذَّاتِ إِنَّكَ

جَدِيدٌ بِإِجَابَةِ الدَّعَوَاتِ وَإِعْطَاءِ الْأَمْنِيَّاتِ.²⁰¹

Ey ‘azîz qarındaşım! Bu kelâmı fehm eyle zîrâ ki bu mezelle-i ekdâmdır ol ki mezheb-i haqdır ben onu beyân eyledim ‘âkile işâret kifâyet eyler bundan dahî ziyâde daqâyıq ve haqâyıq-ı vücûd bahsinde zikrederdik velâkinçün bu kitâb Türkî dilinde söylendi bu kadar dahî vücûd bahsinden söz söylememek gerekti velâkin bunu zikr eyledik tâ ki muhaqqıq ‘âriflere dil uzatıp onlara vücûdîlerdir demeyeler. Ve dahî ey ‘azîz qarındaşım! Şöyle bilgil ki melâmetî hâlini halktan gizlediği iki nesneden ötürüdür. Birisi ihlâs ve sıdık hâsıl etmek içindir ve birisi dahî oldur ki melâmetî hâlini kendiden gayrıdan gizlediği gayretindedir. Zîrâ ki bir kişi mahbûbuyla halvet olsa [109b] ol dilemez ki hiç kimse ona muttali‘ ola. Belki melâmetînin muhabbetinin sıdık şol maqâma yetişip durur ki ol dilemez ki kimse onun muhabbetine muttali‘ ola.

İmdî ey ‘azîz qarındaşım! Bu maqâm eğerçi e‘lâ maqâmdır. Eved sûfiler tarîkinde bu ‘illettir ve noqsândır. Zîrâ ki sûfi mâsivâ-yı hazretten fânî olmuştur ve ona dâim tevhid-i cemâl âşikâra olmuştur ve onun qalbinde âfitâb-ı haqîkî tulû‘ eyleyip envâr-ı ilâhiyye içinde ol müsteğrak olmuştur. Ve dahî ol cemâl-i samediyet müşâhedesinde müsteğrak olup Allah Te‘âlâ Hazreti’nden gayrı unutmuştur halâyıqdan ve onların

²⁰¹ Allah Teâlâ münezzeh ve mukaddesin hakikatini en iyi bilendir ki o delillerle, açıklamalarla, akılla idrâk edilemez. Mahlûkattan birisi onun künhünün bilgisine erişemez. O noksanlıklardan uzak olan Allah’tır ki yarattıklarına onu bilmeleri için bir yol yapmamıştır aksine onları tüm vakitlerde künhnun mârifetinden âciz bırakmıştır. Ve kim tevhid denizine girerse, onun saatler ve günler geçtikçe sadece susuzluğu artar. Akılların vardığı sonuçlar bir zandan ya da hesaplardan ibarettir. İşin sonu da bir vehim ve hayalden ibarettir. Allahım, isim, sıfat ve zâtının tecellisinin bize yansımalarını nasîb et. Sen duâlara icâbet etmede ve emânetleri vermede güvenilir olansın.

nazarından fâriğdir. İmdî bu kelâmdan ma'lûm oldu ki melâmetî mutasavvıfıdan ön[ce]dir, sûfiden geridir ve ba'zılar eydürler: “Ehl-i melâmetin usûlündendir ki zikr dört türlüdür: Birisi zikr bi'l-lisândır ve birisi zikr bi'l-çalbdir ve birisi zikr bi'r-rûhdur. İmdî vaqti ki rûh zikri sahîh olsa, sır ve çalp ve dil zikrden sâkıt olurlar. İmdî rûhun zikri müşâhededir ve sırrın zikri Haç Te'âlâ Hazreti'nin heybetini zikredip anmaçtır ve çalbin zikri Haç Te'âlâ Hazreti'nin ni'metlerini anmaçtır. İmdî şöyle bilgil ki onların çatında bu zikrlerin her birisinin âfeti vardır. Ammâ rûh zikrinin âfeti oldur ki sır ona muttali' ola ve sır zikrinin âfeti oldur ki çalb ona muttali' ola ve çalb zikrinin âfeti oldur ki nefis ona muttali' ola ve nefis zikrinin âfeti oldur ki zâkir ol zikre nazar eyleye ve ol zikr için [110a] Allah Te'âlâ Hazreti'nden sevâb talep eyleye veyâhûd ol zikr ile bir maçâma vâsıl oldum diye zan eyleye. İmdî şöyle bilgil ki bu asılların sırrı oldur ki onlar şöyle zannedip eydürler ki: “Rûhun zikri zikr-i zâtıtır ve sırrın zikri zikr-i sıfâttır ve çalbin zikri ni'metler zikretmektir ki bu zikr eseri sıfâttır.” İmdî onların sırrı rûha muttali' ola dediklerinden murâdları oldur ki zât zikroluncaç fenâ mutehakkık olur ol vaçtde heybet zikrolunsa ki ol zikr-i sıfâttır münâkıız olur fenâyâ zîrâ ki heybet zikrolunmaç vücûdu istidâ' eyles. İmdî vücûd hod münâkıızdır fenâyâ ve sırrın zikri ki ol zikr-i sıfâttır ki ol iş'âr eder Haç Te'âlâ Hazreti'ne yaçîn olmaçı ve zikr-i çalp ki ol ni'metler zikretmektir ki ol zikr eseri sıfâttır ve ol Haç Te'âlâ Hazreti'nden ırak olmayı iş'âr eder zîrâ ki ol ni'met zikrine meşçûl olup mun'imden zâhil olur ve 'atâlara nazar edip mu'tiye nazar etmekten gâfil olur. İmdî bunlar Haç Te'âlâ Hazreti'nden onun mertebesinin ıraklıçına delâlet eder ve nefis bunlara muttali' olup 'ıvazlara ve sevâblara nazar eylemek 'ayn-ı i'tilâldir. İmdî işte bu tâifenin eçsâmı budur ki biz onu beyân eyledik ki ba'zısı ba'zısından e'lâdır.”

el-Bâbü't-tâsi' fi Zikri Men İntemâ İla's-Sûfiyye ve Leyse Minhum

Ya'nî dokuzuncu bâb şol kimsenin beyânındadır ki ol kendiyi sûfilere nisbet eyleser hâl budur ki ol [110b] onlardan deçildir. İmdî ey 'azîz çarındaşım! Şöyle bilgil ki bu tâifeden bir çavm kendilere vaçt olur ki Çalenderiyye derler ve vaçt olur ki Melâmetiyye derler. İmdî Melâmetî'nin hâlini zikreyledik ki ol şerîf hâldir ve 'azîz maçâmdır ol sünnet ile ve âsar ile 'amel etmektir ve dahî ihlâs ile ve sıdç ile

tahaqquktur meftûnlar ve mağrûrlar zu‘m ettikleri değildir. Ammâ K alenderî Şol kavmdir ki tayyibe-i  alb sekr nлығы onlara g lib oldu ol sekr nlık ile onlar dah  ‘ d tu har b eylediler ve halk ile m c les t ve muhalet t edeblerini tarh eylediler ve tayyibe-i  alb meyd nlarında seyr eyleyip e‘m li az eylediler belki hem n fer yızı ed  eylediler, nev file meŐg l olmadılar ve Őer ‘at m b hdır dediği nesnelere ile tene‘‘um eylediler. Ha  y k-ı ‘az meti talep etmediler eved bunun birle iddih ri ve istiks ri ve d ny  cem‘ edip sağlamayı terk eylediler mute aŐŐifler ve m tezahhidler ve müte‘abbidler resmlerine mu ayyed olmadılar ve onların kisvelerine ve ziyelerine girmediler belki hemen  alplerinin Allah Te‘ l  Hazreti ile t betine  ani‘ oldular ve bundan gayri h l talep etmediler. İmd  Mel met ‘yle K alender  arasında fark bu oldu ki Mel met  ‘ib detini hal y kdan gizler ve K alender  ‘ad tu har b eyleyip Allah Te‘ l  Hazreti’ne ‘ib det eyler ve dah  Mel met  dükeli hayırları işler, evet e‘m lini ve ahv lini hal y kdan gizler kendiyi z hirde ‘av m mertebesinde  or heyette ve lib sda ve harekette ve seken tta t  ki hiç kimse [111a] kendinin h line ve e‘m line muttali‘ olmasın diye. H l budur ki ol ziy de haller ve ma  mlar ve mertebeler talep eyler env ‘-i riy z t ve esn f-ı m c hed t etmek ile ve dah  türlü türlü e‘m l etmek ile emm  K alender  hiçbir heyet ‘ det edinip ona mu ayyed olmaz ve ondan f riğdir ki onun e‘m line hal y k gerekse muttali‘ olsunlar ve gerekse muuttali‘ olmasınlar belki ol  albinin Allah Te‘ l  Hazreti’yle t betine  ani‘ olmuştur. Ve ondan gayri hiç nesne talep eylemez amm  s fi her nesneyi yerli yerine  or. Ev  tını ve ahv lini ‘ilm ile tedb r eder hal y k ma  mlarında  or ve Ha  ‘ın emrini dah  ma  mında  or, setreyleyip gizleyecek nesneyi gizler ızh r eyleyip aŐik ra eyleyecek nesneyi dah  ızh r eyler. Ve her işi ol ‘a lın huz ruyla ve tevh din sıhhatiyle ve dah  kem l-i ma‘rifet ile ve sıd  u ihl sı ri‘ yet etmek ile işler amm  meft nlardan ve mağr rlardan bir t ife kendilere Mel met  diye ad verdiler s filer lib sları gibi lib slar giydiler kendileri s filere nisbet etmek için. H l budur ki hiçbir nesne ile onlar s filerden değildir, belki onlar  ur r ve  alat içinde mahb s olmuşlardır ve s filer kisvesi gibi kisveye girip kendilerin b tıl işlerini ve f sid ‘amellerini bu kisve ile setrederler ve ehl-i ib hat yollarına gidip Şöyle zu‘m ederler ki kendilerin dam rleri ve b tınları ve sırları Allah Te‘ l  Hazreti’yle h lis olmuştur mur d ve ma s d dah  hemen budur derler Őer ‘at resimleriyle m rtesim olmak ‘av m [111b] mertebesidir derler ve dah  fehmleri   sır olanlar ve ta l d içinde  alanlar mertebesidir derler. İmd  onlar ehl-i

ibâhattır ve dahî ehl-i zendeқа ve ehl-i felsefe ve ehl-i ilhâddır. Onların gibi tâifenin sohbetinden hazar etmek gerek zîrâ ki onların sohbeti ve dahî onların nefislerinin zulumâtı mübtedîlerin ve mürîdlerin қalblerine “semm-i қatil”dir mücerret evet ol câhil mağrûr ve ahmakı meftûn bilmez ki şerî‘at haқîқatin lübbinin kışırıdır. İmdî lüb hod mün‘akıd olup terbiyet olmaz illâ kışırdan istimdâd ile olur pes her haқîқat ki şerî‘at onu red eyler ol zendeқadır ve dahî ol mağrûrlar bunu bilmediler ki şerî‘at haқıқı ‘ubûdiyyettir ve haқîқat dahî haқîқat-ı ‘ubûdiyyettir ve kim ki ehl-i haқîқatten olsa ol kimse ‘ubûdiyyet huқûқиyle müteқayyıd olur ve dahî haқîқat-ı ‘ubûdiyyet ile müteқayyıd olur pes ol umûr ile ve ziyâdât ile mutâleb olur bu maқâma yetişmeyen kimse bu umûr ile ve bu ziyâdât ile mutâleb olmaz böyle değıldir ki onun boynundan teklîf ipi çıkmış ola veyâhûd onun bâtınına zeyğ қarışmış ola nitekim ‘Ömer bin el-Hattâb radiyallâhu ‘anh ayıttı: “Rasûl zamânında nâs vahy ile bilinirdi ya‘nî kiminki iyiliğine vahy şehâdet eylese biz ona iyi der idik ve kiminki yaramazlığına vahy şehâdet eylese biz ona yaramaz der idik. İmdî vahy munқatı‘ oldu lâ cerem biz size şimdiki hâlde zâhir e‘mâlinizle hükmederiz. İmdî kiminki zâhir e‘mâli iyi olsa ve ol Kitâb’a ve Sünnet’e muvâfıқ olsa [112a] ona biz iyi kişidir deriz ve ona yakın olup onun ile sohbet ederiz ve onun sırrını teftîş etmeziz ve onun sırrını Allah Te‘âlâ Hazreti’ne ısmarlarız ve kiminki zâhir ‘ameli iyi olmasa biz ona iyidir demeyiz ve ona ikrâr edip onu tasdîқ etmeziz egerçi ki ol benim bâtınım ve serîrem gökçektir derse dahî ve dahî ‘Ömer bin el-Hattâb ayıttı: “Kim ki kendisini töhmet olacak yerlere bıraksa kendisine yaramaz zannedene ol melâmet etmesin.”

Zübdetü’l-‘ârifin ve hulâsatu’l-kâmilîn eş-Şeyh Şihâbu’l-milleti ve’ d-dîn eydür: “İmdî biz dahî bir kişi görsevüz ki ol şerî‘atın hudûdunde mütehâvin olup sustluk eyler salât-ı mefrûda-i ve sâyir ferâizi ihmâl eder ve tilâvet-i Qur‘ân ve zıkr ve savm u salâtı ve sâir ‘ibâdâtı ‘âdet edinmez belki ol mekrûh yerlere girer biz onu red eyleriz ve onu қabûl eylemeyiz. Egerçi ki ol benim serîrem sâlihdir ve bâtınım hâlidir der ise dahî ve ben fulân oğlu ve fulân aslıyım dahî der ise nitekim Ebû Muhammed el-Cerîrî eydür: “Şeyh Cüneyd Bağdâdî қatında bir kişi ma‘rifet söylerken ayıttı: “Ehl-i ma‘rifet bir maқâma yetişirler ki onlardan birr ve taқvâ sâқıt olur ve dahî harekât ya‘nî e‘mâl-i zâhira onlardan sâқıt olur onlar, dahî harekâtı terk ederler.” Şeyh Cüneyd bu sözü işitince ayıttı: “Ey kişi! Bu kelâm bir қavm kelâmıdır ki onlar e‘mâli ışkât ederler. İmdî benim қatımda bu kelâm ulu kelâmıdır belki uğurluk eyleyenin ve dahî zînâ

eyleyenin hâli yindir, bu kelâmı söyleyenin hâlinde belki ‘ârifler bir maqâma yetişirler ki **[112b]** onlar e‘mâli Allah Te‘âlâ Hazreti’nden vâsitasız alırlar ve dahî onun evâmirini kendi hazretinden işitirler. Lâ cerem onların e‘mâlde cidleri ve sa‘yleri dahî ziyâde olur ve e‘mâli onlar bîn bîn nişât ile ve safâ ile ve huzûr-u alple ederler ve eğer benim bîn yıl ‘ömrüm olursa e‘mâlden bir zerre nesne eksimezin illâ meğer ki benim ile e‘mâl arasında ölüm hâyil ola ve benim ma‘rifetim ve ahvâlîm iyi e‘mâl ile kuvvet bulup tamâm olur vallâhu e‘lem ve dahî bunlardan bir tâife hulûle âil oldular. Allah Te‘âlâ onları hor eylesin zirâ ki onlar şöyle zu‘m eyleyip ayıttılar ki: “Allah Te‘âlâ bizim ecsâmımıza hulûl eyler ve dahî şol ecsâma hulûl eyler ki onu ıstıfâ eyleyip üründüleye şöyle ki ondan ma‘nâ-yı beşeriyet zâil olup ma‘nâ-yı rubûbiyyet hulûl eyleye ne‘ûzu billah min zâlike’l-i tiâdi’l-fâsid ve’l-kelemlî’l-kâsid.” İmdî ol mağrûrların fehmlerini nasrânîlerin lâhutta ve nâsutta dedikleri evâl sebat eyleyipdurur ve onlardan ba‘zısı müstehsenâta nazar etmeyi mübâh görüp dururlar bu vehmi fâside işâret edip ve dahî ol mağrûr hulûliye şöyle mutehayyıl olubdurur ki ‘âriflerden bunun gibi kelâm sâdır olubdurur ba‘zı galebâtlarında onlar kendiler zu‘m ettikleri nesneyi izmâr edip derler diye tasavvur ederler. İmdî hâşâ lillâh ki ehlullâh hulûla âil olalar Hallâc “Ene’l-Ha” dediğı kelâm gibi ve Ebû Yezîd “Subhânî mâ e‘zame şânî” dediğı gibi imdî hâşâ lillâh ki Ebû Yezîd’e i‘tiâd oluna ki ol **[113a]** hulûla âil olup bu kelâmı demiş ola belki ol bu kelâmı Allah Te‘âlâ Hazreti’nden hikâyet edip dedi ve Mensûr el-Hallâc dahî “ene’l-Ha” dediğı Allah Te‘âlâ Hazreti’nden hikâyet edip dedi sekr hâlinde ve dahî hâlinin galebâtı vâktinde veyâhud Mensûr bu sözü dedi şol vâkıtte ki ol Ha’ın müşâhedesinde müsteğraq idi hatta onda Haın müşâhedesinden gayrı hiç nesne yok idi ve onun albinde Ha’ın celâlinde ve cemâlinde gayrı hiç nesne yok idi ve onun albi Ha Te‘âlâ Hazreti’nin celâli ve cemâli müşâhedesinde müsteğraq idi. Lâ cerem ol kennehû ol oldu böyle değıl ki haıatte ol ol ola velâkin bu hâlde ittihâd ile ta‘bîr ederler ‘alâ sebîli’l-mecâz bundan istiğraq dilerler ve bu maâm mezelle-i edâmdır zîrâ ki bir kimsenin ki ma‘ûlâtta ademi râsih olmasa ehad-i humâyı âharden temyîz eylemez. Lâ cerem kendi zâtının kemâline nazar eyleyip şöyle görür ki Ha Te‘âlâ Hazreti’nin cemâlinin ve celâlinin envârıyla müzeyyen olmuş lâ cerem onu Ha zan eyleyip nasârâ galat ettiklerinleyn galat eyler zirâ ki nasârâ ‘İsâ Peygamberin zâtını Ha Te‘âlâ Hazreti’nin cemâli ve celâli envârıyla münevver gördüler. Lâ cerem galat eyleyip ayıttılar: “‘İsâ ibnullâh

dediler şol kimse gibi ki bir yıldızı âyinede göre ve yâhûd onu suda göre dahî onu âyinede veyâhud suda zanneyleyip onu almaya âyineye el uzata. İmdî ol mağrûrdur şol oğlân gibi ki vaqti ki bir âyinede bir Âdem görse ol Âdem'i [113b] gözgü içine hulûl etmiş zanneyler hemçünân gönül âyinesinde dahî Haq Te'âlâ Hazreti'nin cemâli ve celâli işrâk eyleyip zuhûr bulsa şöyle zan olunur ki ol Haqq ile müttehid oldu. İmdî ol vaqtda ol onun ile müttehid gibi olur haqîkatâ muttahir olmaz nitekim şâ'ir ayıttı el-'arabiyye:

رَقَّ الرَّجَاعُ وَرَقَّتِ الْخَمْرُ فَتَشَابَهَا فَتَشَاكَلِ الْأَمْرُ فَكَأَنَّهُ خَمْرٌ وَلَا قَدْحٌ وَكَأَنَّهُ قَدْحٌ وَلَا خَمْرٌ²⁰²

İmdî hamr kadehdir demek ile hamr keennehû kadehdir demenin arasında fark vardır. İmdî şöyle bilgil ki bu hâl gâlib olunca sâhib-i hâle izâfet olunup bu hâle “fenâ bel fenâu'l-fenâ” derler zirâ ki ol bu hâlde kendiden fânî olur belki fânî olduğundan dahî fânî olur zirâ ki ol vaqitte kendiyi bilmez ve kendiyi bilmediğın dahî bilmez ve bu hâl müsteğrağa nisbet lisân-ı mecâz ile ittihâd derler ve lisân-ı hâqîkat ile tevhid derler ve bu haqâyıktan öte dahî esrâr çoktur onu takrîr etmenin bu Türki kitâb içinde ma'nâsı yoktur. Kutbu'l-'ârifîn eş-Şeyh Şihâbu'l-milleti ve'd-dîn eydür: “Eğer biz bilseviz ki Mansûr bu sözü söylediğinden murâdı hulûldan bir nesneyi izmâr etmek ise biz onu red eyleriz ol tâifeyi red eylediğümüzleyin zirâ ki Hoca-i Enbiyâ Mazhari'z-zât ve'l-esmâ Habîb Muhammed Mustafâ 'aleyhi's-selâm âşikâra ve doğru şer'at getirdi ve her eğri onunla doğrulur ve bizim 'aqlımız dahî şehâdet eder ki Allah Te'âlâ Hazreti'ni ne nesne ile vasf etmek [114a] câyizdir ve ne nesne ile vasf etmek câyiz değildir ve dahî 'aqlımız buna delâlet edip şehâdet eder ki Allah Te'âlâ Hazreti münezzehtir ki ona bir nesne hulûl eyleye veyâhud ol bir nesneye hulûl eyleye ve dahî ba'zı meftûnlar ki onların zekâvet-i tabî'yyeleri ve fitnat-i ğarîziyyeleri vardır ve bâtınlarından kelimât işitirler ve ol kelimâtı Allah Te'âlâ Hazretine nisbet edip eydürler ki: “Bu Allah Te'âlâ Hazreti'yle mükelleledir, biz Allah Te'âlâ Hazreti'ne şöyle dedik ve ol bize şöyle dedi,” derler. İmdî bunu böyle diyen kişi ya bir kişidir ki ol nefsi ve dahî “hadîs-i nefs”i bilmez ve dahî ol Allah Te'âlâ Hazreti'ni bilmez ve dahî onunla mukâleme keyfiyyetini bilmez bunun için bunun gibi sözler söyler ve yâhud ol bir kişidir ki bu söz bâtıl olduğunu bilir hevâ-yı nefse uyup bunun gibi sözler söyler tâ ki

²⁰² Kadeh inceldi, şarap da inceldi, birbirine benzediler, şarap ve kadeh birbirine karıştı.

halâyık ona i'tikâd etsinler diye.” İmdî dükelişi delâlettir ve ne'üzubillâh mine'd-dalâli ve'l-idlâli ve bunlar bu nesneye cüret ettiklerine sebep oldur ki ba'zı muhaqqıklar kelâmını işittiler ki onların üzerine muhâtabât haq olup durur onlar zâhirde ve bâtında mu'âmelâtı tavîle ettiklerinden sonra ve dahî envâ'-i mücâhedât ve esnâf-i riyâzât edip bu kavmin usûlüne temessük edip sıdık-ı taqvâ ile ve dünyâda kemâl-i zühd ile onların esrârı mâsivâ-yı hazret gubârından sâfi olduysa onların sırlarında muhâtabât müteşekkil oldu. Ol muhâtabât Kitâb'a ve Sünnet'e muvâfık ve ol muhâtabât onlara nâzil olur şol vaqt ki onların sırları **[114b]** cemâl-i samediyet müşâhedesinde müsteğrak ola. İmdî şöyle bilgil ki ol muhâtabât bir kelâm değildir ki onu onlar kulaklarıyla işideler belki ol “hadîs-i nefis” gibidir ki onlar onu qalblerinde bulurlar ve dahî onu görürler ki ol Kitâb'a ve Sünnet'e muvâfıktır lâ cerem onu bilirler ki ol sırlar için münâcâttır ve dahî sırlarının kendilere münâcâttır pes kendi nefisleri için maqâm-ı 'ubûdiyyet isbât ederler ve Mevlâları için maqâm-ı rubûbiyyet isbât ederler ve ol muhâtabâtı hem kendi nefislerine isnâd ederler 'ubûdiyyet isbât etmek için ve hem Mevlâlarına isnâd ederler ona rubûbiyyet isbât etmek için. Bunun birle bunu dahî bilirler ki ol muhâtabât ki onların üzerlerine vârid olur ol kelânullâh değildir belki bir 'ilmdir ki Haq Subhânehû ve Te'âlâ onların bânlarında onu ihdâs eder pes sâdık 'âriflerin bunda tarîkleri oldur ki Allah Te'âlâ Hazreti'ne kaçarlar her nesneden ki onların nefisleri onu ihdâs eyler. İmdî vaqti ki nefisleri hevâdan berî olsa dahî onların bânlarında bir nesne hâdis olup qalplerine bir nesne ilhâm olsa ki ol Kitâb'a ve Sünnet'e muvâfık olsa ol nesneyi onlar Allah Te'âlâ Hazreti'ne nisbet ederler, hâdisi muhdise nisbet etdikleri gibi kelâmı mütekellime nisbet ettikleri gibi değil tâ ki onlar zeyğden ve ilhâdden ve zendekâdan ve hulûldan halâs olup pâk ve mutahhar olalar ve onlardan bir tâife tevhîd deryâsında gârg oldular nefislerine hiç hareket ve fi'il isbât **[115a]** etmediler belki şöyle zu'm ettiler ki kendiler eşyâ üzerine mecbûrlardır ve kendilerin fi'li yoktur la cerem kendileri ma'siyetlere salıverdiler ve nefisleri istediği işleri işlediler betâlet içinde ve gaflet içinde müsteğrak oldular ve dahî Allah Te'âlâ Hazreti'nin keremine mağrûr oldular millet-i hanefiyyeden çıkıp şerî'atın hudûdunu ve ahkâmını terk eyleyip halâli ve harâmı terk eylediler. Ne'uzu billâhi mine'l-ilhâdi ve'l-'ibâdi.

Sehl bin 'Abdullah Hazreti'ne ayıttılar: “Bir kişi ayıttı ki biz qapı gibiyiz biz hareket edip kıyıdamazız bizi kıyıdatmayınca.” Sehl ayıttı: “Bu sözü söylemez illâ sıdık

söyler veyâhûd zındık söyler ammâ siddîk bu sözü söyler buna işâret edip söyler ki eşyânın kıvâmı Allah Te‘âlâ Hazreti’nin kıyâsıyladır bunun birle ol ahkâm-ı usûlü hıfz eyleyip hudûd-i ‘ubûdiyyete ri‘âyet eyler ammâ zındık bu sözü söyler eşyâyı Allah Te‘âlâ Hazreti’ne havâle eyler, kendi nefsinde melâmetî ışkât eyler.” İmdî ol bu sözü söyler dinden ve dinin resminden munhali‘ olup çıkıp söyler. Ammâ şol kimsenin ki helâle ve harâma ve dahî şerî‘atın hudûduna ve ahkâmına i‘tikâdı olsa ve dahî kendiden bir ma‘siyet sâdır olsa ondan tevbe etmek vâcibdir diye i‘tirâf eyleyip i‘tikâd eylese ol kimse sahîh i‘tikâdlı kimsedir”.

el-Bâbü'l-‘âşir fî Şerhi Rutbeti'l-Meşîhati

Ya‘nî onuncu bâb şeyhliğin mertebesi şerhindedir [115b] Rasûl ‘aleyhi’s-selâm ayıttı:

والذي نفس محمد بيده إنَّ أحبَّ عباد الله إلى الله الذين يحبون الله إلى عباده ويحبون عباد الله إلى الله ويمشون في الأرض بالنصيحة²⁰³

hadîsin ma‘nâsı oldur ki Rasûl ‘aleyhi’s-selâm ayıttı: “Şol pâdişâh haqqı için ki Muhammed’in rûhu onun kudreti kabzasındadır tahkîk Allah Te‘âlâ Hazreti’nin çatı sevgili kulları şunlardır ki onlar Allah Te‘âlâ Hazreti’ni onun kullarına sevdireler. Ve dahî onlar Allah Te‘âlâ Hazreti’nin kullarını Allah Te‘âlâ Hazreti’ne sevdireler. Ve dahî onlar yerlerde nasîhat etmek ile yürüyeler.”

İmdî ey ‘azîz karındaşım! Şöyle bilgil ki bu hadîsde Rasûl ‘aleyhi’s-selâm şeyhlerin mertebelerini ve dahî Allah Te‘âlâ Hazretine da‘vet edenlerin mertebelerini beyân eyledi. Zîrâ ki şeyhler Allah Te‘âlâ Hazreti’nin kullarına Allah Te‘âlâ Hazreti’ni sevdirmeye sebeplerdir ve dahî Allah Te‘âlâ Hazreti’nin kullarını Allah Te‘âlâ Hazreti’ne dahî sevdirmeye sebeplerdir. İmdî şöyle bilgil ki şeyhlik mertebesi sûfiler tarîkinde e‘lâ mertebedir ve dahî ol nübüvvetin niyabetidir Allah Te‘âlâ Hazreti’nin kullarını Allah Te‘âlâ Hazreti’ne da‘vet etmekte. Ammâ şeyhler Allah Te‘âlâ Hazreti’nin kullarına Allah Te‘âlâ Hazreti’ni sevdirmeye sebepler olmasının vechi

²⁰³ Muhammed’in nefsi kudret elinde bulunan Allah’a yemin ederek söylüyorum ki siz isteseydiniz, Allah’ı kullarına, kulları da Allah’a sevdiren ve yeryüzünde insanlara nasihat için dolaşan insanların, Allah’ın en sevgilisi kulu olduğuna yemin ederdim.

oldur kim şeyhler sâdık mürîdleri tezkiye-i nefis ve tezkiye-i kalb tarîkine sulûk ettirirler. Lâ cerem vakti ki gönül âyinesi muncelî olup açılrsa gönülde envâr-ı ilâhiyye mün'akis olur ve dahî tevhid-i [116a] cemâli âşikâra olup gönül âyine-i câm ı cihânumâ-yı hazret olup onda Hağ Te'âlâ Hazreti'nin cemî' sıfâtı zâhir olur. Lâ cerem ol vakt kul Rabbisini sever ve mâsivâ-yı hazreti terk edip dâim onun hazretini talep eyler. İmdî şöyle bilgil ki bu tezkiye-i nefsin mîrâsı ve fâidesidir". Nitekim Hağ Te'âlâ buyurur:

قَدْ أَفْلَحَ مَنْ رَكَّبَهَا

"Elbette nefisini temizleyip parlatan kurtulmuştur".²⁰⁴

Ya'nî tahkîk felâh bulup maşsûduna yetişti şol kimse ki ol nefisini sıfât-ı zemîmeden pâk eyledi ve bir vechi dahî oldur kim vakti ki gönül âyinesi açılrsa gönülde dünyâ kabâhâtiyle ve hakîkatiyle ve mâhiyetiyle zâhir olur ve âhiret dahî nefâyisiyle ve künhiyle ve ğâyetiyle âşikâra olur pes gönül gözüne münkeşif olur iki cihânın hakîkati ve iki menzilin hâsılı lâ cerem ol vakt kul Bâkî'yi sevip fânîyi terk eyler. İmdî ol vakt zâhir olur tezkiyenin fâidesi ve şeyhliğin ve terbiyetin menfa'ati ammâ şeyhler Allah Te'âlâ Hazreti'nin kullarını Allah Te'âlâ Hazreti'ne sevdirmeye sebepler olduklarının vechi oldur ki şeyhler sâdık mürîdleri ve hâlis tâlibleri Rasûl Hazreti'ne iktidâ etmek tarîkine sulûk ettirirler. İmdî her kiminki Rasûl Hazreti'ne iktidâsı ve ittibâ'ı sahîh olsa Hağ Te'âlâ ol kimseyi sever. Nitekim Hağ Te'âlâ buyurur:

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ

"De ki, siz gerçekten Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve suçlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok esirgeyici ve bağışlayıcıdır".²⁰⁵

İmdî şöyle bilgil ki şeyhler Allah Te'âlâ Hazreti'nin leşkerleridir ki onların vâsıtasıyla Allah Te'âlâ mürîdlere irşâd eyler ve dahî onların sebebiyle tâliblere hidâyet [116b] verir. 'Abdullâh bin Bişr ki ol Rasûl Hazreti'nin sâhibidir, ol ayıttı: "Kaçan bir yerde yirmi veyâhud dahî ziyâde kişi cem' olsa içlerinde Allah Te'âlâ Hazreti'nden havf edip

²⁰⁴ eş-Şems 9/91.

²⁰⁵ Âl-i İmrân 3/31.

heybet eder kimse olmasa iş ol vakt hatarlı olur pes meşâyih üzerine Allah Te‘âlâ Hazreti’nin vaqârı olmak gerek zirâ ki mürîdler zâhiren ve bâtınan onlarıyla edeblenirler.” Nitekim Haq Te‘âlâ buyurur:

أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبُهْدَاهُمْ اِقْتَدُوا

“*Bunlar, Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir. Sen de onların hidayetine uy*”.²⁰⁶

İmdî şöyle bilgil ki meşâyih vakti ki kendiler hidâyet buldularsa onlar muqtedâ olmaya lâyıq oldular. Lâ cerem onlar cemî‘ muttakîlere imâm olup mürşid oldular. Nitekim Rasûl ‘aleyhi’s-selâm Allah Te‘âlâ Hazreti’nden hikâyet edip eydür:

إذا كان الغالبُ على عبدِي الاشتغالِ بي جعلتُ همَّةً ولذتُهُ في ذكري فاذا جعلتُ همَّةً ولذتُهُ في ذكري عَشَقَنِي وَعَشَقْتُهُ ورفعْتُ الحجابَ فيما بيني وبينه لا يسهوان سَهَى الناسِ أولئك كلامهم كلام الأنبياء أولئك الأبطال حقا أولئك الذين إذا أردتُ بأهل الأرض عُقوبَةً أو

عذاباً ذكرتُهم فيه فَصَرَفْتُهُ عَنْهُمْ²⁰⁷

"Kulumun benimle meşgul olması en fazla önem verdiği şey olursa, onun arzu ve lezzetini zikrimde kılarım. Arzu ve lezzetinin zikrimde kılırsam da o bana âşık olur, Ben de ona âşık olurum. O bana ben ona âşık olunca da onunla aramdaki perdeyi kaldırırım. Bu hali onun umumi hali kılarım. İnsanlar yanıldığı zaman o yanılmaz. Böylelerinin sözleri peygamberlerin sözleri gibidir. Gerçek kahramanlar onlardır. Onlar öyle kimselerdir ki yer ehline bir ceza ve azap vermek istediğim zaman onları hatırlarım ve azaptan vazgeçerim."

hadîsin ma'nâsı budur kim Haq Te‘âlâ eydür: “Vaqti ki benim kulum üzerine bana meşgûl olmak gâlib olsa onun hemmini ve qasdini ve fikrini ve lezzetini ve safâsını benim zikrimde kılarım.” Vaqti ki onun hemmini ve lezzetini benim zikrimde kılsam ol bana ‘âşık olur ben dahî ona ‘âşık olurum ve dahî onun ile benim aramdan hicâbları raf‘ eylerim, onlar sehv eylemezler nâs sehv eyleyincek ve onların kelâmı enbiyâ kelâmı gibidir [117a] ve onlar haqqâ benim succâ‘ ve ‘âbid kullarımdır ve dahî onlar

²⁰⁶ el-En’am 6/90.

²⁰⁷ Alâeddin Ali el-Muttakî b. Hüsâmuddin el-Hindî Kenzü'l-ummâl fi süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl, Hadis No: 1872.

onlardır ki vakti ki yer ehline ben 'azâb eylemek istesem onları zikr eylerim onların sebepleriyle ol 'azâbı yer ehlinden sarf eylerim ve onların sebebiyle onlara 'azâb eylemezem.”

İmdî ey 'azîz qarındaşım! Şöyle bilgil ki kul Allah Te'âlâ Hazreti'ne 'âşık olmak oldur kim Allah Te'âlâ Hazreti'nin muhabbetinde kul kendi haddinden geçe. Ve Allâh Te'âlâ Hazreti dahî kulumna 'âşık olmak oldur ki Allah Te'âlâ Hazreti kulumna kendi muhabbetinde haddinden geçire. Ve dahî şöyle bilgil ki sâdık sâlik şeyhlik mertebesine eriştiğine sır oldur kim sâlik nefsinde siyâset etmeye me'mûrdur. İmdî ol nefsinin sıfât-ı zemîmesiyle dolmuştur. Pes sâlik sıldk-ı mu'âmele ile sülûk eyler hattâ onun nefsi itmînân bulup mutmainne olunca vakti ki nefis mutmainne olsa nefisden burûdet ve yubûset çıkar ki ol burûdeti ve ol yubûseti nefis asıl hılkatından bile yoldâş eyleyip tuta gelmiş idi nefis 'âsî olup itâ'at etmediği ve 'ubûdiyyete münkâd olmadığı ol yubûset ve ol burûdet için idi. İmdî vakti ki nefisten yubûset ve burûdet zâil olsa rûh harâretiyile nefis yumuşar. Lâ cerem nefis 'ibâdet etmeye ikbâl eyler ve tâ'at eylemeye meyl eyler. Zîrâ ki 'abdin kalbi rûh ile nefis arasındadır ve onun iki yüzü vardır bir yüzü nefisden yanadır ve bir yüzü rûhdan yanadır. Rûhdan yana olan yüzüyle rûhdan istimdâd eyler, nefisden yana olan yüzüyle nefse meded yetiştirir hattâ nefis-i mutmainne [117b] olunca. İmdî vakti ki sâlikin nefsi mutmainne olsa ve sâlik nefsinin siyâsetinden fârîğ olsa onun sülûku tamam olur ve nefis ona münkâd olup Allah Te'âlâ Hazreti'nin evâmirine nefis vefâ edip bundan sonra gönül siyâset etmeye müşrâb olup yaraklanır. Zîrâ ki gönülün nefse teveccühü vardır. Pes şeyh hâlis mürîdlerin nefislerini ve dahî siddîk tâliblerin nefislerini kendi nefsi yerine kor 'ayn-ı nefsiyyette cinsiyyet oldu. Ve dahî şeyh ile mürîd arasında te'lîf-i ilâhî ile teellüf olduğu için pes şeyh mürîdlerin nefsinde siyâset eder. Nitekim bundan ön[ce] kendi nefsinde siyâset ederdi. Pes ol vakt şeyhte Allah Te'âlâ Hazreti'nin ahlâkıyla mütehallık olmak ma'nâsı ol Allah Te'âlâ Hazreti'nin şu kavlinin ma'nâsından ki Haq Te'âlâ buyurdu:

أَلَا طَالَ شَوْقُ الْأَبْرَارِ إِلَى لِقَائِي وَإِنِّي إِلَى لِقَائِهِمْ لِأَشَدُّ شَوْقًا²⁰⁸

²⁰⁸ Birr sâhiplerinin bana kavuşmaya olan arzu ve şevkleri ne kadar artarsa, benim de onlara kavuşma şevkim daha çok artar. Aman dikkat edin.

İmdî hüsn-i teallüf sebebiyle mürîd şeyhin cüz'ü olur. Nitekim oğlân atasının cüzü olduğunleyin vilâdet-i tabî'iyede pes ol vilâyet ki şeyh ile mürîd arasında olur ol vilâdet-i ma'nevîyedir. Nitekim 'İsâ Peygamber 'aleyhi's-selâm ayıttı:

لن يلج ملكوت السموات والارض من لم يولد مرتين²⁰⁹

Ya'nî iki kere doğmayan, melekût-i semâvât arazine girmez ve onların esrârına ve haķâyıķına muttali' olmaz. İmdî evvel doğmaķ bu 'âlem-i mülke gelmektir ve bir dahî sülûk ile ve mucâhede ile 'âlem-i melekûte vâsıl olmaķtır. İmdî 'âlem-i mülk dediğimiz zâhir kevnidir ki ol havâs-ı hamse-i zâhire ile müdrek olur ve 'âlem-i melekût [118a] dediğimiz bâtın kevnidir ki ol havâs-ı hamse ile idrâk olunmaz. İmdî bu vilâdet ile kişi Peygamberler mîrâsına müstehaķ olur. İmdî her kimse ki Peygamberler mîrâsına yetişmese, ol henüz doğmamış gibidir egerçiki zekâvette ve fitnate ve 'aķlda kemâl dahî var ise zîrâ ki zekâvet ve fitnet 'aķlın netîcesidir. İmdî vaķtı ki aķl şerî'at nûrundan yâbis olsa ol 'âlem-i melekûte girip haķâyıķ-ı eşyâya muttali' olmaz belki ol 'âlem-i mülkte mütereddid olup 'ulûm-i riyâziyyenin bir burhânında mütehâyır olur. Zîrâ ki ol henüz 'âlem-i mülkte tasarruf eyler. 'Âlem-i melekûte muttali' olmamıştır. Ve dahî şöyle bilgil ki 'aķl rûhun dilidir ve basîret dahî rûhun ķalbidir ve dil ķalbin tercümânıdır. İmdî her nesne ki onu tercümân söyler onu kimden tercüme eylerse ol kimse onu bilir ve ol dükeli bildiğini tercümâna bildirmez bu sebeptendir ki mücerred 'aķlıyla ķalan, hidâyet nûrundan mahrûmdur ki ol hidâyet nûru Allah Te'âlâ Hazreti'nden enbiyâyâ 'aleyhimü's-selâm bahşâyıştır. Ve dahî enbiyânın etbâ'ına dahî bahşâyıştır. Ve bunlardan gayrı kimseler bu nûrdan mahrûmlardır zîrâ ki onlar tercümân ile ķalıp gâyet tibyândan mahrûm ķalmışlardır. İmdî şöyle bilgil ki nitekim vilâdet-i tabî'yyede evlâdın zerrelere atanın sülbünde emânet ķonulmuştur ki evlâdın aslâbına intiķâl eder her veledin 'adedince ol zerrelere bir zerre. İmdî ol zerrelere şol zerrelere ki Haķ Subhânehû ve Te'âlâ yevm-i mîsâķda onlara "elestu bi-rabbikum" diye hitâb eyleyip onlar belâ diye cevâb [118b] verip dururlardı şol vaķt ki Haķ Te'âlâ Âdem Peygamberin arķasını sığadı Âdem'in arķasından zerrelere zâhir oldu Âdem Peygamberin evlâdının 'adedince her veled için bir zerre zâhir oldu vaķtı ki Haķ Subhânehû ve Te'âlâ onlara hitâb eyleyip

²⁰⁹ İkinci doğumu gerçekteştirmeyen kimse, semanın melekûtuna yükselemez.

onlar cevap verdiler Haĸ Te'âlâ yine onları Âdem Peygamberin arkasına reddeyledi. İmdi şöyle bilgil ki atalardan ba'zısı vardır ki onun sulbune zerrâtta hiç nesne intikâl etmemiştir ve ba'zısı vardır ki onda hiç nesne emânet konmamıştır lâ cerem onların nesilleri münkatı' oldu hemçünân meşâyihın dahî ba'zısının evlâdı çok oldu, evlâdları onlardan 'ilim aldılar ve hâller aldılar ve kendilerden gayra dahî öğrettiler ve onları hâllere yetiştirdiler. Nitekim ol meşâyihâ Rasûl Hazreti'nden 'ilim ve hâl yetişdiydi. Rasûl Hazreti'ne ef'âlde ve aĸvâlde ve ahvâlde ittibâ' ettikleri berekâtında ve ba'zısının evlâdı az oldu ve ba'zısının nesli munkatı' oldu ondan hiçbir mürid ve bir şâkirt hâsıl olmadı. İmdi bu nesl şol nesldir ki Haĸ Subhânehû ve Te'âlâ onu küffâr üzerine red eyleyip buyurdu:

إن شانك هو الأبتر

şol vaĸit ki Rasûlün 'aleyhi's-selâm Hatice anamızdan radiyallâhu 'anhâ bir oĸlanı olup öldü onun adı 'Abdullâh'dı kâfirler ayıttılar: “Muhammed'i Ÿovun hiç anmayın zîrâ ki ol bir ebter kişidir, onun ardınca oĸlu yoktur ki ol onun kâim maĸâmı ola.” İmdi vaĸti ki ol ölse onun zikri dahî bile ölür, lâ cerem Haĸ Subhânehû ve Te'âlâ onlara [119a] reddeleyip ayıttı ki:

إن شانك هو الأبتر

*“Muhakkak ki sonu kesik olan, sana buĸzedendir”.*²¹⁰

Ya'nî yâ Habîb, senin düşmanındır ebter olan ve dahî seni sevmeyendir ebter, zîrâ ki onlar öldüklerinden sonra onların dünyâlarından aslâ eser ĸalmaya ve kendiler dahî “nesiyyen mensiyyen” olup hiçbir vech ile anılmayalar evet sen dünyâda tâ kıyâmet olunca zikr-i cemîl ile anılasın ve âhirette dahî sevâb-ı cezîl bulasın ve dahî senin neslin vilâdet-i ma'neviyye ile tâ kıyâmet günü olunca bâĸî ĸala. İmdi bu nisbet-i ma'neviyye iledir ki 'ilm mîrâsı ehl-i 'ilme yetişir. Kesîr bin ĸays eydür: “Dimeşĸ mescidinde Ebû'd-Derdâ ile oturuyorduk. Bir kişi geldi Ebu'd-Derdâ'ya ayıttı: “Ben Medîne'den geldim şunun için ki sen Rasûl Hazreti'nden bir hadîs rivâyet edermişsin, ol hadîsi ben senden öğrenem.” Ebû'd-Derdâ ayıttı: “Bunda ticâret için gelmedin mi?”

²¹⁰ el-Kevser 108/3.

Ol kişi ayıttı: “Yok.” Ebû’d-Derdâ ayıttı: “Hemân ol hadîs için mi geldin?” Ol kişi ayıttı: “Ne‘am hemân ol hadîs için geldim”. Pes Ebû’d-Derdâ ayıttı: “Ben Rasûl Hazreti’nden işittim ki ol ayıttı:

من سلك طريقاً يلتمس به علماً سلك الله به طرق الجنة، وإن الملائكة لتضع أجنحتها رضاً لطالب العلم، وإن طالب العلم يستغفر له من في السماء والأرض حتى الحيتان في الماء، وإن فضل العالم على العابد كفضل القمر على سائر النجوم، إن العلماء هم ورثة الأنبياء، إن الأنبياء لم يورثوا ديناراً ولا درهماً، إنما ورثوا العلم، فمن أخذ به أخذ بحظ وافر²¹¹

“Kim ilim öğrenmek için yola çıkarsa, Allah Teâlâ ona cennet yolunu kolaylaştırır. Melekler, ilim öğrenenlerden hoşlandıkları için onlara kanat gererler. Göklerde ve yerde bulunan varlıklar, hatta sudaki balıklar bile âlimlerin başışlanması için Allah’a yalvarırlar. Bir âlimin sadece ibadetle uğraşan bir kimseye üstünlüğü, on dördüncü gecesinde ayın diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir. Âlimler peygamberlerin mirasçılardır. Peygamberler altın gümüş değil, sadece ilmi miras bırakmışlardır. İşte bu ilim mirasına konan kimse, çok büyük bir kısmet kazanmış olur.”

Hadîsin ma’nâsı budur [119b] vallâhu e’lem Rasûl ‘aleyhi’s-selâm ayıttı: “Kim ki ‘ilim taleb eyleyu bir yola girip yürüse, Allah Te’âlâ onu Cennet yollarından bir yola yürüte”. İmdî ey ‘azîz karındaşım! Şöyle bilgil ki Rasûl’ün ‘aleyhi’s-selâm bu kelâmında letâif vardır, onun cümlesinden birisi oldur ki ‘ilim yoluna yürümenin cezâsı Cennet yoluna yürümeğittir. Zîrâ ki ‘ilim yoluna yürüyücü hazret-i esmâ ve hazret-i sıfât kâsd eyleyicidir ki ona ‘âlem-i Ceberût derler. Pes melekût-i e’lâ ve esfel, haqîqatte onun yolunda olur. İmdî vaqti ki kıyâmet günü ulusa zâhir ola ki ol ‘ilim yolu Cennet yoluymuş ki ol melâike qanatları üzerine yürürmüş ve ol letâifin birisi dahî budur ki Rasûl ‘aleyhi’s-selâm:

سلك الله به طريقاً²¹²

dedi tenkîr ile. İmdî tenkîr bunda bunu ifâde eyley ki ‘ilim yollarından birisine sülûk etmek kâfidir Cennet yoluna gitmeye. İmdî Cennet yolları müte‘addid olur ‘ilim

²¹¹ Buhârî, “İlim”, 10; Tirmizî, “Kur’ân”, 10; “İlim”, 19; Ebû Dâvûd, “İlim”, 1; İbn Mâce, “Mukaddime” 17.

²¹² Allah ona bir yol açmıştır.

yolunun te‘addüdiyle ve bunu dahî ifâde eyler ki ‘ulûm-i dîniyye yollarından her kangısı olursa kâfidir ve ol letâifin birisi dahî budur ki sülûk-i cezâî. Rasûl ‘aleyhi’s-selâm isnâd eyledi ism-i celâleye ki ol ism müstecmi‘dir sâir esmâyı. Ya‘nî selekallâh bihî dedi seleke er-Rahmân veyâhud seleke er-Rahîm ve yâhûd gayrı isim ile zikretmedi buna işâret etmek için ki ‘ilmin şerefi asıldır ve sâir sıfâtın şerefi ve dahî sâir kemâlâtın şerefi ona tâbi‘dir zîrâ ki ‘ilm aqdemdir ve dahî ol zâta elzendir ve sâir kemâlât ‘ilme tâbi‘dir ve ‘ilim sebebiyle sâir kemâlât zâhir olmuştur [120a] ve dahî Rasûl Hazreti ‘aleyhi’s-selâm buyurdu ki: “Tahkîk melâike kanatlarını qorlar talib-i ‘ilmin rızâsı için.” İmdî şöyle bilgil ki Rasûl Hazreti’nin melâike kanatlarını qorlar dediğinden murâdı ya hakîkat ola veyâhûd mecâz ola ammâ hakîkat olacak olursa murâd vaz-ı cenâhdan bu ola ki melâike kanatların uçmaqtan küf edip men‘ ederler. Şol vaqt ki zikr dinlemek için yere ineler veyâhûd murâd bu ola ki kanadların melâike tâlib-i ‘imler için yere döşerler, tâ kî kanatları üzerine onları götürüp dünyâda ve âhirette onları maksûdlarına yetiştireler. Şeyh Fuqâ‘î *Mesâbih* şerhinde eydür: “Ba‘zı mutâla‘mda bir ‘acep hikâyete muttali‘ oldum, ol hikâyet oldur ki bir mübtedi‘ bu hadîsi işitti, bunu tasdîk etmeyip ayıttı ki: “Ben iki na‘leyn giyeyim ki ol na‘leynlerin altında demirden çiviler olsun, ol çiviler ile ol melâikenin kanatlarını sıyayım” dedi. Pes onun gibi na‘leynler giydi dahî ayağını yere değdi onun iki ayağı ve iki eli vesâyir a‘zâsı qurudu. Ve bir rivâyette onun cemî‘ a‘zâsı pâre pâre oldu ne‘ûzu billah min zâlîke. Ve ammâ Rasûl ‘aleyhi’s-selâm “melâike kanadlarını yere qorlar” dediğinden murâdı mecâz olacak olursa ol mecâz ola tevâzu‘dan”. Nitekim Haq Te‘âlâ buyurur:

وَإِخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ

“Müminlere merhamet kanatlarını indir”²¹³

ya‘nî yâ Habîb mü‘minlere tevâzu‘ eyle, demek olur ve yâhûd ol mecâz ola mü‘minlere yardım etmekten dahî ‘ilim talebinde sa‘yılarını âsân eyleyivermekten evet şöyle bilgil ki bu mertebe her dîn ‘ilmini taleb eyleyenin değildir [120b] belki şol kimse mertebesidir ki ol ‘ilmi taleb eyleye kendi nefsinin ‘ilim ile ve ‘amel ile ıslâh etmek için ve dahî kendi nefsinin ıslâh ettiğinden sonra, Allah Te‘âlâ Hazreti’nin

²¹³ el-Hicr 15/88.

kullarını dahî ıslâh etmek için ve dahî Rasûl 'aleyhi's-selâm buyurdu ki: ‘‘Yerlerde ve göklerde ne kim var ise ‘âlim için istiğfâr ederler ve sular içinde balıklar dahî istiğfâr ederler.’’ İmdî şöyle bilgil ki yerlerde ve göklerde ‘ukelâ ‘âlim için haqîkaten istiğfâr ederler ve ‘ukelâdan gayrının istiğfârı mecâzdır.’ İmdî bunda ‘‘cem ‘-i beyne’l-haqqîkati ve’l-mecâz’’ lâzım gelmez zîrâ ki küllisinde istiğfâr ya haqîkat ola tesbîh gibi ki:

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ

*‘‘O’nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir varlık yoktur’’.*²¹⁴

Veyâhûd ‘umûm mecâz ola ki Haq Subhânehû ve Te’âlâ ‘âlîme mağfiret yazar, yerlerde ve göklerde olanın ‘adedince. İmdî sır ve hikmet nedir ki böyle ola. Zîrâ ki ‘âlemin salâhı ve nizâmı ‘âlim iledir. ‘Âlemden hiç nesne yoktur illâ onun ‘ilm ile bağlanmış bir maslahatı vardır pes ‘âlimin ‘ilminin ve ‘amelinin ve irşâdının ve fetvâsının berekâtı rahmettir ‘âlemlere.

اللهم احشرونا في زمرة العلماء العاملين العارفين الكاملين الواصلين²¹⁵

Ammâ şöyle bilgil ki Rasûl ‘aleyhi’s-selâm ‘‘yerlerde ve göklerde olanlar ‘âlim için istiğfâr ederler’’ dediğinden sonra ‘‘sular içinde balıklar dahî istiğfâr ederler ‘âlim için’’ dedi. Balıkları ifrâd bi’z-zikr eyledi ta’mîmden sonra tetmîm için. Nitekim Haq Te’âlâ Rahîm zikreledi Rahmân’dan sonra bunun vechi oldur kim **[121a]** nitekim yağmurlar ve ucuzluklar ‘âlimler berekâtıyladır yağmurlara muhtâc olmayanlar dahî balıklar gibi ki onlar su içinde müsteğraqlardır hemçünân ‘âlimler berekâtıyla hayât bulurlar bunda tahkîk oldur ki su ‘ilmin mazharıdır bundandır ki ‘arşullâh su üzerindedir ve dahî Haq Te’âlâ buyurur ki:

وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ

*‘‘Hayatı olan her şeyi sudan yarattık. Hâlâ inanmıyorlar mı?’’*²¹⁶

²¹⁴ el-İsrâ 17/44.

²¹⁵ Allah'ım, bizi âmil, ârif, kâmil, vâsıl âlimler topluluğundan eyle.

²¹⁶ el-Enbiyâ 21/30.

Pes bundan ma'lûm oldu ki dükelisinin menâtı ve cemî'sinin aslı 'ilimdir ve cemî' 'âlemin salâhı 'ilim ile dir ve dahî Rasûl 'aleyhi's-selâm buyurdu ki 'âlimin fazlı 'âbid üzerine bedr olmuş ay fazlı gibidir sâir kevâkib üzerine.

İmdî şöyle bilgil ki Rasûl 'aleyhi's-selâm 'âlimi bedr olmuş aya teşbîh eyledi ve 'âbidi yıldıza teşbîh eyledi işâret etmek için ki 'âlimler 'ilim envârıyla muhallâ oldukları istiğfâr ile kendileri tahliye ettiklerinden sonra gâlibdir cidden ve dahî bunların 'ilim ve 'amel envârıyla muhallâ oldukları 'ibâdet envârına nisbet ekmeldir. Zîrâ ki envâr-ı 'ibâdet envâr-ı 'ilmden fâiz olur eğerçi ki 'âlimin 'ilminin nûru zâtî değildir belki ol nübüvvet nûrundan müstefâddir ve dahî haqîkat şemsinden müstefâddir ay nuru gün nûrundan müstefâd olduğunleyin. İmdî 'âlimden murâd ol âlim değildir ki ol 'amelden mu'attal ola ve 'amel eylemeye ve 'âbiddin dahî murâd ol 'âbid değildir ki 'ilimden mu'attal olup aslâ 'ilmi olmaya belki 'âlimden murâd şol 'âlimdir ki onun 'ilmi gâlib ola 'ameli üzerine ve 'âbiddin dahî murâd ol 'âbidir ki onun 'ameli gâlib ola 'ilmi [121b] üzerine. Mevlânâ İbnü'l-Ğafârî kâddesallâhu sırrahul 'azîz *Tefsîr-i Fâtiha*'da böyle zikreyledi ve dahî Rasûl 'aleyhi's-selâm buyurur ki 'âlimler Peygamberlerin vereseleridir. İmdî Peygamberler hod dînâr ve dirhem koyup gitmediler belki 'ilim mîras koydular. İmdî kim ki 'ilim mîrâsın alsa, ol kimse vâfir nasîb alır. İmdî şöyle bilgil ki bunda delîl vardır ki 'ilim efdal-i metâ'dır ki ol efdal-i mahlûkâtın bâkî kalmıştır.

İmdî 'ilim mîrâsı 'âlime şol vaqt yetişir ki ol 'ilim ile 'amel eyleye dahî kendiden gayrıya ta'lîm eyleye nitekim enbiyânın hâli böyledir vallâhu e'lem bi-haqîkat-i kelâmihî ve haqîkat-i kelâmi rasûlihî.

İmdî Âdem Peygamber 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm katında evvel vedî'at konulan 'ilim ile hikmet idi. Ondan sonra Âdem'den intikâl eyledi nisyân ve 'isyân ve dahî nefsin ve şeytânın dileği nitekim kütüb-i ehâdisde mervîdir ki vaqti ki Haq Subhânehû ve Te'âlâ Âdem'i halk eylemek diledi ki Âdem bir mahlûktur ki ol feyz-i ilâhîyi kabûl etmeye müste'iddir ki ol feyz sebebiyle Âdem, Allah Te'âlâ Hazreti'ni bilir. Zîrâ ki insân Haq Te'âlâ Hazreti'nin cemâl sıfâtının ve dahî celâl sıfâtının âyinesidir. Ve dahî Haq Te'âlâ Hazreti'nin lütfu ve qahrı sıfâtının mazharıdır. İmdî insan feyz-i ilâhî nûruyla kendi nefsinin âyinesine nazar eyleyip onda Haq Te'âlâ Hazreti'nin cemâlini ve celâlini müşâhede eyleser. Pes insân kendi zâtını mirâtiyyetiyle bilir. Ve rabbisini

sâhib-i cemâliyyet ile bilir ve dahî sâhib-i celâliyyet ile bilir [122a] pes hakîqatte nâzır ve manzûrun ileyhi Allah Te‘âlâ Hazreti’dir pes insân bir mahbûbdur ki ol ma‘rifet için mahlûk olmuştur. İmdî şöyle bilgil ki insanın kalıbını Haq Subhânehû ve Te‘âlâ vaqtî[yle] ki halk eylemek diledi evvel emrde bir cevher halk eyledi ol cevhere nazar eyledi ol cevher kızardı bir kere dahî nazar eyledi ol cevher Haq Te‘âlâ’nın havfindan eriyip su oldu, ondan sonra Haq Subhânehû ve Te‘âlâ ona rahmet nazarıyla bir nazar dahî eyledi lâ cerem ol suyun yarısı münce mid oldu ondan Haq Te‘âlâ ‘arşı yarattı ‘arş dahî Haq Te‘âlâ Hazreti’nin heybetinden titredi lâ cerem Haq Te‘âlâ ‘arşın üzerine

لا إله الا الله محمد رسول الله²¹⁷

yazdı, hemen ‘arş sâkin oldu suyu hâli üzerine koydu tâ kıyâmet olunca titredi. İmdî şöyle bilgil ki her ne ki mahlûk ise ‘arşda onun sûreti vardır. İmdî Haq Subhânehû ve Te‘âlâ ‘arş üzerine

لا إله الا الله محمد رسول الله

yazıncaq ‘arş sâkin olduğuna sebep oldur ki çünkü ‘arş Allah Te‘âlâ Hazreti’nin kudretiyle Rasûl Hazreti’nin nûrundan yaratılmıştır pes yine Allah Te‘âlâ Hazreti’nin ismi ve dahî Rasûl Hazreti’nin ismi nûruyla ‘arş sâkin oldu ve bir sebep dahî oldur kim ‘arş ve ‘arşdan gayrı ne ki var ise yaratıldığından murâd sıfât-ı ulûhiyyenin âyinesi tesviyesi içindir ki ol âyine Muhammed Mustafâ Hazreti’nin münnevver cismidir ve onun kalbi ‘arş mesâbesindedir bundandır ki cemî‘ mahlûkâtın timsâli ‘arşdadır ya‘nî cemî‘ mahlûkâtın [122b] timsâli bi’l-kuvve ‘arşdadır tedrîciyle çıkıp fi‘ile ve zuhûra gelir. İmdî ‘arş ol yazı ile sâkin olduğu Rasûl Hazreti’nin kemâlâtının âsârından yetiştiğinden ötürüdür salavâtullâhi ‘aleyhi ve ‘alâ ‘âlihî ve eshâbihî ve ‘uşşâkihî.

İmdî ey ‘azîz karındaşım şöyle bilgil ki Haq Subhânehû ve Te‘âlâ nazar eyledi şol eczâ-i arziyyeye ki onu evvel halk eylediği cevherden halk eylemiş idi. Lâ cerem eczâ-i arziyyeden onun nazarı doқunduğı yerde hâsiyyet-i semâ‘ ve hâsiyyet-i cevâb oldu şol vaqt ki Haq Te‘âlâ göklere ve yerlere hitâb eyleyip ayıttı ki:

إِنِّي طَوَّعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ

²¹⁷ Allah’tan başka ilâh yoktur ve Muhammed (sav) O’nun Rasûlü’dür.

“İsteyerek veya istemeyerek buyruğuma gelin”. dedi. Her ikisi de: "İsteyerek geldik" dediler".²¹⁸

Pes eczâ-i arzîyye bu hâsiyyet-i hitâbı ve bu hâsiyyet-i semâ‘ı götürdü ondan sonra bu hâsiyyet-i semâ‘ yerden çıktı, şöyle ki ol eczâ ki onda hâsiyyet-i semâ‘ ve hâsiyyet-i hitâb konulmuş idi. Ol eczâyı ‘Azrâîl aldı ondan Haq Subhânehû ve Te‘âlâ Âdem Peygamberin cesedini terkîb eyledi.

İmdî şöyle bilgil ki Âdem ‘aleyhi’s-selâm eczâ-i arzîyyeden terkîb olduğu haysiyyet ile Âdem’de Havvâ dahî bile terkîb oldu ol Havvâ sebebiyle Cennet içinde şecere-i fenâya el uzattı ki ol buğday ağacıydı ona Âdem Peygamber elin uzattı. İmdî kalıbına fenâ bundan ötürü ‘ârız oldu ve Haq Te‘âlâ Hazreti’nin nefhasının ikrâmıyla Âdem Peygambere ‘ilim ve hikmet yetiştirdi nitekim buyurdu:

فَإِذَا سَوَّيْنَاهُ وَنَفَخْنَا فِيهِ مِن رُّوحِي فَفَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ

“Ben, onun yaratılışını tamamladığım ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın”.²¹⁹

Ya‘nî Haq Subhânehû ve Te‘âlâ [123a] ayıttı: “Vaqti ki ben Âdem’in hılqatini ta‘dîl eyleyip ona nefh-i rûh etmeye onu kâbil eylesem dahî ona rûhu müte‘allık kılip onu dirgörsem ona secde eyleyici olduğunuz hâlette sâkıt olun.” Ya‘nî ona secde eylen bu nefhanın ikrâmıyla Âdem ‘ilme ve hikmete yetiştirdi. Lâ cerem Âdem Peygamberin gönül hikmet ma‘deni oldu ve onun kalıbı Havvâ ma‘deni oldu. Pes Âdem Peygamberden ‘ilim ile hevâ intikâl eyleyip onun evlâdına mîrâs deydi. İmdî Âdem Peygamber vilâdet-i zâhira ile ata oldu tebâyî‘ vâsıtasıyla ki ol tebâyî‘ mahalli Havvâ’dır ve vilâdet-i ma‘neviyye ile ata oldu ‘ilm vâsıtasıyla. İmdî vilâdet-i zâhiraya fenâ ‘ârız olur ve vilâdet-i ma‘neviyyeye fenâ yetişemez. Zîrâ ki ol huld ağacından vücûda gelmiştir ki ol ağaç buğday ağacı değildir ki ona İblîs huld ağacı dedi. Zîrâ ki İblîs her nesnenin zıddını görür. İmdî bundan ma‘lûm oldur ki Şeyh mürîdin atasıdır ma‘nen nitekim Şeyh Ebû’n-Necîb es-Sühreverdî dâim eydürdü ki: “Benim oğlum şol kimsedir ki ol benim tariqime sülûk eyleye. Ve dahî ol benim sıfatım ile sıfatlana ve

²¹⁸ Fussilet 11/41.

²¹⁹ Hicr 15/29.

benim âdâbım ile edeblene.” Kutbu’l-evliyâ ve hulâsatu’l-etkîyâ eş-Şeyh Şihâbu’l-milleti ve’d-dîn eydür: “Şol şeyh ki onun yolundan haller kesb olur, imdî ol şeyh vaqt olur ki ibtidâsında muhibler tarîkından ahz olunur ve vaqt olur ki mahbûblar yolundan ahz olunur. Zîrâ ki sâlihlerin ve sâliklerin halleri dört kısım üzerinedir, birisi mücerred sâliktir ve birisi mücerred meczûbdur. **[123b]** Ve birisi sâliktir kim ol mütedârek ola cezbe ile. Ve birisi dahî meczûbdur ki ol sülûk ile mütedârek ola. İmdî şöyle bilgil ki sâlik-i mücerred, şeyhliğe lâyıq değildir, nefsinin sıfâtı henüz bâkî kaldığı için. Lâ cerem ol maqâm-ı mu’âmelede ve maqâm-ı riyâzette kendinin hazzın bulsa Haq Te’âlâ’nın rahmetinden ol anda vâkıf olur ondan yukarı bir hâle dahî terakkî eylemez ki ol hâl onu mücâhede ve mükâbede zahmetinden kırtarıp rahat eyleye ve meczûb-u mücerred dahî şeyhliğe ve mürşidliğe lâyıq değildir. Zîrâ ki ol maqâmâtı ve menâzili bilmez ve dahî nefsin ve şeytânın âfetini bilmez. Ve dahî ol kavâtı’-ı tarîki bilmez. Ammâ sâlik ki mütedârek ola cezbe ile ol oldur ki evvelâ mücâhede ve mükâbede eyleyip envâ’-ı mu’amelât ve esnâf-i ‘ibâdât eyleye ihlâs ile ondan sonra Haq Te’âlâ onu mücâhede ve mükâbede zahmetlerinden kırtarıp ravh-ı hâle yetiştire. Lâ cerem ol zehrlerden sonra tiryâka yetişir. Ve Haq Te’âlâ’nın fazlı nesîmleriyle müterevvih olup mükâbede ve mücâhede darlığından müsâhele vüs’atine çıkar. Ve Haq Te’âlâ Hazreti’nin nefehâtıyla üns tutar ve müşâhede kapıları ona açılır ve kendinin devâsına yetişir ve kendi hâl ile dolar ve dahî ol hâl kendiden tecâvüz edip gayrısına dahî yetişir ve ondan hikmet kelimeleri sâdır olup cemî‘ gönüller ondan yana meyl eyler ve dahî gayb fütûhâtı onun üzerine dâim olup mütevâlî olup dâim ona gayb fütûhâtı yetişir **[124a]** ve onun zâhiri meslek olup bâtını müşâhede olur ve ol her nesnenin üzerine gâlib olur kendisi aslâ mağlûb olmaz ve dahî ol kimi dilerse şikâr eyler kendisi hiç kimsenin şikârı olmaz ve gayb-ı gaybın envârı ona münkeşif olup mülk ve melekût esrârına muttali’ olur ve ‘azamet ile ceberut sahrâsında hayrân olur hattâ ‘ubûdiyyet göğünden rubûbiyyet güneşi doğduğunca pes ol vaqt beşeriyyet yeri beriyyesinin nûruyla münevver olup onun zâhiri ve bâtını envâr-ı ilâhiyye içinde müsteğrağ olur ve Haq Te’âlâ Hazreti’nin sıfâtının âyinesi ve mazharı olup cemî‘ kâinâta mürşid olup delîl olur.

İmdî bunun gibi kimse şeyhliğe lâyıktır. Zîrâ ki bunun gibi kimse muhibler tarîkından ahz olunup durur ve muqarreblar ahvâlinden ona haller ve maqâmlar verilip durur ol ebrârlar ve sâlihler e’ mâli gibi ‘ameller edip envâ’-ı riyâzât ve esnâf-i mücâhedât

eylediğinden sonra. İmdî ona uyan kimselere ondan ‘ulûm ve ahvâl yetişir ve onun yoluna girene onun berekâtından nesne evet vâkıf olur ki bu dahî kendi hâlinde mahbûs olup hâl bağlarından kurtulup kemâl-i nevâle yetişmez. İmdî şöyle bilgil ki şeyhlik maşkâmında ekmel ve aqvâ meczûb sâlikdir ya’nî onun cezbesi sebkat etmiş ola sulûkünden zîrâ ki Allah Te‘âlâ Hazreti’nin kurbi bisâtına yol iki türlüdür. Biri ‘abdden Allah Te‘âlâ Hazreti’nedir. İmdî bu yol delâlet fî delâlettir ve biri dahî Allah Te‘âlâ Hazreti’nden ‘abda giden yoldur. [124b] İmdî bu yol hidâyet fî hidayettir. İmdî bu yol meczûb tarîkidir. Zîrâ ki Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ evvel emrde onun gönlünden hicâbları götürür dahî onu kuşûfe ve envârı yakîne yetiştirir ve onu müşâhede nuruyla münevver eyleyip onun kalbini açar. Lâ cerem ol dahî dâr-ı ğurûrdan i‘râz eyleyip dâr-ı hulûda rücû‘ eyles ve hâl ve tevhîd deryâlarında garğ olup e‘lâlden ve eğlâlden kurtulup âşikâra eydür ki ben görmediğim tanrıya ‘ibâdet etmezem bundan sonra onun bânından zâhirine dahî feyz olup onun zâhiri üzerine zahmetsiz mücâhedeler ve mu‘âmeleler cârî olur ol mücâhedeleri ve mu‘âmeleleri ve ‘ibâdetleri lezzet ile ve safâ ile eyles ve onun gönlü Allah Te‘âlâ Hazreti’nin ‘aşkıyla dolar. Lâ cerem onun kalıbı kalbi sıfatıyla sıfatlanıp kalıbı dahî ‘amel etmeye icâbet eyles. Nitekim onun kalbi ‘amel etmeye icâbet ettiğınleyin pes Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ dahî onu hâssaten dileyip mahbûblarına ve murâdlarına muhabbet etdüğünleyin ona dahî muhabbet eder ve onu kendi hazretinden gayrıdan kesip kendi hazretine vâsıl kılar ve onun nefsinin cumûdun giderip rûhun harâretiyle onu yakıp onun gönlünden nefsin damarını keser. İmdî bu hâl mahbûblar ve murâdlar hâlidir. Nitekim haberde vârid olubdurur ki Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ Hazreti’nden şeytân diledi ki gönüle yol bula, Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ ayıttı: “Sen gönüle yol bulmaktan mahrûmsun biz sana gönüle yol virmeziz. [125a] Evet sana yol verdik şol damarlara ki ol damarlar nefis ile müşebbek olmuştur tâ gönül haddine varınca vâkıf ki sen ol damarlara giresin ol damarların darlığından sen terleyesin pes ol vâkıf senin terin benim rahmetim suyuna karşısa onun sebebiyle senin vesvesen gönüle yetişe. Ammâ şol kimse kim ol Peygamber ola veyâhud velî ola ol damarı ben yürek içinden keserim lâ cerem onun gönlü senin vesvesen yetismekten selim olur. İmdî şol kimse ki mahbûb olsa ve murâd olsa ol kimse şeyhliğe lâyıf olur. Zîrâ ki onun gönlü şeytânın vesveselerinden emîn olup sâlim olur ve Hağ Te‘âlâ Hazreti’nin tevfiğı nûruyla onun gönlü münşerih olup açılır. Lâ cerem onun kalbinin tabî‘atı rûhunun tabî‘atı gibi olur ve nefsinin tabî‘atı dahî kalbinin tabî‘atı gibi olur pes

ol vaqt onun nefsi mutmainne olup ‘ibâdet etmeye meyl eyler emmâre bi’s-sûiken ve bedeni dahî ‘ibâdet etmeye iqbâl eyler ve ol haller bulduğundan sonra e‘mâl etmeye yine red olunur ve onun rûhu dâim Allah Te‘âlâ Hazreti’ne cezb olunur ol cezbe sebebiyle rûh gönülü kendiye uydurur ve gönül dahî nefsi kendiye uydurur ve nefis dahî bedeni kendiye uydurur lâ cerem e‘mâl-i kalbiyye ile e‘mâl-i bedeniyye qarışıp zâhiri bâtına ve bâtını zâhire döner. Kudret hikmete ve hikmet kudrete döner. Dünüâ âhirete ve âhîret dünüâyâ döner ona ol vaqt ayıtmak sahîh olur ki eğer perde götürülüp Allah Te‘âlâ Hazreti’ni müşâhede [125b] eyleyecek olursam yakınımıdan hiç nesne ziyâde olmaz. Lâ cerem ol hâl bağlarından âzâd olur ve dahî nefis ve kalb ve rûh ve hâl rıkkıyyetinden kıtutulup her vech ile âzâd olur pes lâyıq olur ki ol cemî‘ kâinâta mürşid olup delîl ola. Ve dahî onun nazarı şifâ ola ve onun kelâmı devâ ola. Ammâ sâlik-i meczûb muhibler tarîkînden ahz olunur. Ol nefsinin rıkkıyyetinden âzâd olur velâkin vaqt olur ki gönlünün rıkkıyyetinde bâkî kalır evet meczûb-i sâlik mahbûblar yolundan ahz olunup durur ol nefsinin rıkkıyyetinden âzâd olduğunleyin kalbinin rıkkıyyetinden dahî âzâd olur. Zîrâ ki nefis hicâbı zulmânîdir ve hicâbı arâzîdir. İmdî ol evvelâ bundan âzâd olur ondan sonra kalb ki hicâbı nûrânîdir ondan dahî âzâd olur. Lâ cerem ol rabbü'l-‘âlemînin hâlis kulu olur, kalbinin kulu olmaz. Pes ol haqqâ Allah Te‘âlâ Hazreti’ne ‘ibâdet eyler zâhiri ve bâtınıyla Allah Te‘âlâ Hazreti’ne secde eyleyip ‘ibâdet eyler hiçbir kılı onun ‘ibâdetinden tahalluf eylemez. Lâ cerem onun ‘ibâdeti melâike ‘ibâdetine benzer. Nitekim buyurur:

وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظَلٰلٰتُھُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْاَصٰلِ

*“Oysa göklerde ve yerde kim varsa ister istemez kendileri de gölgeleri de sabah akşam Allah'a secde ederler”.*²²⁰

Ya‘nî Allah Te‘âlâ Hazreti’ne dâim secde eyler yerlerde ve göklerde olanlar. İmdî göklerde olanlar melâike gibi ve yerlerde olanlar ins ile cinnin mü‘minleri gibi. Pes bunlar Allah Te‘âlâ Hazreti’ne tâyi‘an secde eylerler hâlet-i şiddette ve hâlet-i rehâda ammâ kefera Allah Te‘âlâ Hazretine secde [126a] eylerler kerhen hâlet-i şiddette ve

²²⁰ er-Ra’d 13/15.

hâlet-i zarûrette ve dahî bunların gönülleri dahî Allah Te‘âlâ Hazreti’ne secde eyler bi'l-‘araz.

İmdî şöyle bilgil ki bedenler ervâh-ı muqarrebenin zılâlidir. İmdî eğerçiki ‘âlem-i şehâdette asl kesîfdir zıl latîfdir eved ‘âlem-i gaybda asl latîf zil kesîfdir. İmdî ol ‘abdin latîfi ve kesîfi Allah Te‘âlâ Hazreti’ne secde eyleyip ‘ibâdetler eyler ol ‘abd bunu görür ki ahvâl e‘mâl ile bağlanmıştı rûh cesed ile bağlandığınleyin ve bunu dahî görür ki hiç kimse e‘mâlden müstağnî olmaz. Nitekim ‘âlem-i şehâdette müstağnî olunmadığınleyin. İmdî mâdem ki beden bâkî ola ‘amel dahî bâkî olur. İmdî her kimse ki bu zikrettiğimiz sıfat üzerine olsa, ol kimse şeyh-i mutlak ve ‘ârif-i muhakkağ ve mahbûb-i mu‘tağ olur onun nazarı devâ ve kelâmı şifâ olur ve ol her ne ki söyler ise Allah Te‘âlâ izniyle söyler ve sâkit olunacak Allah Te‘âlâ izniyle sâkit olur. İmdî şeyh her ne ki verirse Allah Te‘âlâ izniyle verir. Men‘ ettiğini dahî Allah Te‘âlâ izniyle men‘ eder pes onun vermesinde ve men‘ etmesinde rağbet yoktur belki ol Allah Te‘âlâ Hazreti’nin muradıyladır. Lâ cerem Allah Te‘âlâ Hazreti’nin murâdı her nice olursa ol dahî onu öyle işler ve her nesnede Allah Te‘âlâ Hazreti’nin murâdıyla olur nefsinin murâdıyla olmaz

اللهم لا تحرمنا من بركاته واحشرونا في زمرة بحمة نبيك وآله وصل عليه وعلى آله وأصحابه وأحفاده وأنصاره وأتباعه وأشياعه²²¹

[126b]

el-Bâbü'l-hâdî ‘Aşer fî Şerhi Hâli'l-Hâdim ve Men Teşebbehe Bihî

Ya‘nî on birinci bâb hâdimin şerhindedir ve dahî kendiyi hâdime benzediciler şerhindedir. Hağ Te‘âlâ Dâvud Peygamber’e vahy eyleyip ayıttı:

يا داود إذا رأيت لي طالبا فكن له خادما²²²

²²¹ Allahım! Bizi Peygamberin hürmetine –salât ü selâm onun ve âlinin ve ashâbının ve torunlarının ve yardımcılarını ve tabîlerinin ve taraftarlarının üzerine olsun- onun berekâtından uzak kılma.

²²² Ey Dâvûd! Bana tâlib olan ve beni isteyen birini gördüğün zaman onun hizmetçisi ol!

Ya'nî Hağ Te'âlâ ayıttı: "Yâ Dâvûd vaqtı ki beni talep eyler kimse bulsan ona sen hizmet eyleyici ol." İmdî şöyle bilgil ki hizmetkâr hizmet etmeye ikdâm eyleyip hizmet eder Allah Te'âlâ Hazreti'nin kıllarına va'ad eylediğı sevâba rağbet eyleyici olduğı hâlette ve dahî hâdim Allah Te'âlâ Hazreti'ne yönelen kılların vechi me'îşetlerinde onları teşvîştten kırtarmak için hizmet eder ve dahî onlara hizmet eder tâ ki onlar rahat olup 'ibâdetde ferâgat bulsunlar diye ve her iş ki ol işler onu niyet-i sâliha ile işler Allah rızâsı için. Evet şeyh Allah Te'âlâ Hazreti'nin murâdıyla durur ve her işi ol Allah Te'âlâ Hazreti'nin murâdıyla işler hiç kendinin murâdıyla işlemez ve hâdim niyet ile durur ol her işi niyet-i sâliha ile Allah Te'âlâ Hazreti için işler. Ve dahî şeyh her işi Allah Te'âlâ Hazreti'nin murâdı ile ve onun izniyle işler. Ve dahî şeyh muğarrebler mağâmındadır ve hâdim ebrâr mağâmındadır. Ve dahî hâdim bezl edip îsâr etmeyi ihtiyâr eyler ve halkdan şer' ruhsat verdiğı nesneyi alıp yine onu halka infâk eder. Allah Te'âlâ Hazreti'nin rızâsı için ve şeyh Allah Te'âlâ Hazreti'nden alıp Allah Te'âlâ [127a] kime ver der ise ona verir. İmdî işte bu fark vâzıhdır, hâdim ile şeyh arasında. İmdî bu farkı bilmeyen kimse vaqt olur ki hâdimi şeyh yerine kıoyup hâdime şeyhtir der belki vaqt olur ki hâdim dahî kendiyi şeyh sanır 'ilmi az olduğından ötürü ve dahî sûfilerin 'ilimleri şimdiki zamanda münderis olup gittiğinden ötürü ve dahî şimdiki zamânın mürîdleri ve fağırleri hemen loğmaya kıanâ'at edip 'ilimden ve hâlden ferâgatları olduğı için lâ cerem her kimse ki çok ta'âm yedirse şimdiki zamânın mürîdleri onun için eydürler ki: "Bunun gibi kimse şeyh olmaya lâyıktır." İmdî ol mağrûrlar bilmezler ki onun gibi kimse hâdimdir şeyh değıldir, evet hâdim dahî gökçek mağâmındadır ve onun Allah Te'âlâ Hazreti'nden nasîbi uludur ve hâdimin fazlına delâlet eyleyen nesne oldur kim Ebû Hureyre radiyallâhu 'anh eydür: "Merri Zehrân derler bir yer vardır onda Rasûl Hazreti'ne ta'âm getirdiler, Ebû Bekir ile 'Ömer'e Rasûl 'aleyhi's-selâm ayıttı: "Yâ Ebâ Bekr ve yâ 'Ömer gelin bu ta'âmıdan yiyin." Onlar ayıttılar: "Biz sâimleriz". Pes Rasûl 'aleyhi's-selâm ayıttı: "Siz oruç tutmak ile da'if olursunuz hizmetkâra muhtâç olursunuz gelin bu ta'âmıdan yiyin kendinize hizmet edin, kimseye zahmet etmeyin" dedi. İmdî bundan ma'lûm oldu ki tetavvu' 'amel etmekten hizmet etmek yeymiş. Lâ cerem hâdim dahî hizmet sevâbından mahrûm olmayayım diye hizmet eder, vaqt olur ki kendisi nesne kesb eyler dahî ol kesb ettiğini [127b] muhtâclara infâk eder vaqt olur ki vağflardan alıp fuğarâya verir hâsıl-ı kelâm her nesneyi ki şer' onu zem etmemiş ola hâdim ol işe girip hizmet

eder tâ ki hizmet etmek sevâbına yetişeyim diye evet şeyh ‘ilm kuvveti ile ve dahî basîret kuvvetiyle görür ki infâk etmek tamam ‘ilme muhtâçcolur egerçi ki onun niyeti hâlis olursa dahî infâk etmeye râğbet etmez, infâk etmekte kendinin murâdını bulduğu için. Zîrâ ki şeyhin hâli oldur ki kendi murâdını terk eyleye gerekse hayr olsun gerekse şer olsun, belki ol dâim Allah Te‘âlâ Hazreti’nin murâdıyla ola, kendinin murâdıyla olmaya. Eved hâdim hayr murâdı işler ve şer murâdı terk eyler. Seyyidü’t-tâife eş-şeyh Cüneyd el-Bağdâdî rahmetullâhi ‘aleyh eydür: “Serîr-i Saqâti’den kıddesallâhu sırrahu’l-‘azîz işittim ki ol ayıttı: ‘Cennet’e kâsd eyleyene bir kısacık yol bilirim, her kim ki ol yola girse tezcek Cennet’e yetişer.” Ben ayıttım: “Ol yol nice yoldur?” Serîr ayıttı: “Ol yol oldur kim hiçbir kimseden nesne dilemeyesin ve hiç kimseden nesne almayasın ve dahî senin hiç nesnen olmaya.” Pes hâdim şöyle i’tikâd eder ki hizmet etmek ve dahî bezl-i îsâr eylemek Cennet yollarındandır. Lâ cerem ol hizmet etmeyi nâfile ‘ibâdet üzerine taqdîm eyler hizmet etmenin nâfile üzerine fazlını gördüğü için.” Eved şöyle bilgil ki hizmet şol nâfileden efdaldır ki onun ile sevâb taleb oluna, şol nâfileden efdal değildir ki onun ile kulun hali [128a] Allah Te‘âlâ Hazreti’yle gökçek ola ve sahîh ola hizmetin nâfile üzerine fazlına. İş bu hadîs delâlet eder ki Enes bin Mâlik radiyallâhu ‘anh eydür: “Ba‘zı esfârda Rasûl Hazreti’yle bile yedik bizim ba‘zımız oruç tutardı ve ba‘zımız oruç tutmazdı beğâyet ıssı gün idi bir yerde kânduk ba‘zımız eliyle yüzünden güneşin harâretini def’ edip eliyle yüzüne gölge eylerdi ve ba‘zımız giyeceğin gölge edinirdi, oruç tutanlar hemen düşüp uyudular ve oruç tutmayanlar kalktılar çadır kurdular ve develerin su verdiler.” Pes Rasûl ‘aleyhi’s-selâm ayıttı:

ذهب المفطرون اليوم بالأجر²²³

Ya‘nî oruç tutmayanlar bugün sevâbı aldılar ya‘nî oruç tutmayanların sevâbı bugün bir meblağâ yetişti ki orucun ecrinin içinde mağmûr oldu keennehû sevâbın cemî‘i oruç tutmayanların oldu. İmdî bu hadîs delâlet eder hizmet etmenin nâfile üzerine fazlına. İmdî şöyle bilgil ki hâdimin makâmı ‘azîzdir ve mertebesi yücedir. Eved şol kimsenin ki niyeti hevâ-yı nefisden pâk olmasa ol kimse kendiyi hâdimlere benzetip fuqarâyâ hizmet eylese gökçek irâdet ile hâdimler girdiği yere girse ve hâdimler

²²³ Bugün sevabı oruç tutmayanlar kazandı.

işlediği işi işlese hâdimlere tâbi' olmak kâsd eyleye. İmdî onun hizmeti vâkı' olur ki mahalline vâkı' olur ve ol hizmette isâbet eder sûfiler tarîkine inanıp sûfilere hizmet etmekte irâdeti gökçek olduğu için ve vâkı' olur ki ol hizmette isâbet eylemez nefsinin [128b] hevâsı karıştığı için. İmdî ol her işi yerine koyamaz zîrâ ki vâkı' olur ki ol kendi nefsi hevâsıyla hizmet eder. Ve dahî ol vâkı' olur ki halâyıktan öğmek ve kendiye du'âlar etmek sever. Bununla Haq Subhânehû ve Te'âlâ Hazreti'nden sevab dahî talep eyler. Ve vâkı' olur ki ol hizmet eder mücerred halk atında övölmek için ve vâkı' olur ki ona bir kimseden bir mekrûh nesne yetişse ol onun hizmetinden imtinâ' edip ona hizmet etmez nefsin hevâsı karıştığı için. İmdî şöyle bilgil ki bunun gibi kimseye mütehâdim derler. Ya'nî hâdim dirilicidir ki hakîkatte ol hâdim değildir pes hâdim ile mütehâdim arasını her kimse fark edemez belki şol kimse fark eyler ki ol kimse niyetin sıhhatini bile ve dahî ol niyete hevâ karışmaktan niyeti halâs eylemesini dahî bile. Eved şöyle bilgil ki mütehâdim sâdıq hâdimin sevâbına yetişir, ekser tasarrufunda velâkin hâdimin mertebesine yetişmez. Zîrâ ki onun hâli hâdimin hâline benzemez zîrâ ki onun hâline hevâ-yı nefis karışmıştır. Ve hâdimin hâli hevâ-yı nefsten halâs olmuştur. Ammâ şol kimse ki onu hizmet etmeye osalar ona vakf teslim etmek ile ve yâhud yoldaşlar ve yârenler ok etmek için onu hizmete osalar imdî ol kimse hizmet eder kendiye 'atâlar yetişsin diye ve dünyâ hâsıl olsun diye. İmdî ol kimse nefsin hizmet edicidir ve eğer onun elinden ol teslim ettikleri vakfı alsalar ol hizmet etmez veyâhûd onun yârenleri ve [129a] yoldaşları ondan kesilseler ol hizmet etmez ve vâkı' olur ki ol hizmet ettiği kimseden kendiye hizmet talep eyler. İmdî şöyle bilgil ki ol henüz nefsinin hazzından halâs olmayıp nefsinin hazzın talep eyler. Lâ cerem ol kendiye hizmet edene hizmet eder. İmdî ol hakîkatte nefsinin hevâsına hizmet edicidir. Ve dahî ol tâlib-i dünyâdır ki ol gecesini ve gündüzünü kendi mertebesini ziyâde eyleyen nesneyi tahsîl etmek içinde geçirir. Ve dahî kendi nefsin ve ehlinin evlâdının nefslerini râzı eyleyecek nesneyi tahsîl etmek içinde geçirir. Ve vâkı' olur ki ol hâdimler kisvesi gibi kisve giyip kendiye zâhirde hâdimlere benzetmez belki nice gerek kisve giyip kendinin nefsin dünyâ talebinde salıverir. İmdî onun üzerine halk içinde riyâset sevmek müstevlî olubdurur. Lâ cerem her bâr ki onun etbâ'ı ve eşyâ'ı ok olsa onun hevâsının âlâtı ok olup ol fuaraya ululanıp lâ cerem fuarâ ona ifrât ile temelluqler eylerler ki ol onlara vakfın allâtından nesne vere. İmdî bunun gibi kimseye müstahdim demek evlâdır hâdim demekten. İmdî ol hâdim değildir belki

mütehâdim dahî değildir. Eved hâl budur ki onların berekâtından ol dahî mahrûm olmaz sûfîlerin hizmetlerin ihtiyâr ettiği için ve dahî kendiyi onlara nisbet ettiği için. Zirâ ki geçen bâbda nakl eyledik ki onlar bir kavmdir ki onların ile bile oturanlar ve onlara kendiyi nisbet edenler ve onlara muhabbet edenler ve onlara muhabbet edene muhabbet edenler dahî [129b] şakîy olmazlar vallâhu'l-muvaffıku li's-sedâdi ve minhu'l-mebdau ve ileyhi'l-me'âd.

el-Bâbü's-sânî 'Aşer fî Hırkı'ı'l-Meşâyihî's-Sûfiyye

Ya'nî on ikinci bâb sûfîlerin şeyhlerinin hırkası şerhindedir. İmdî ey 'azîz! Şöyle bilgil ki hırka-i tasavvuf oldur kim mürîd onu şeyhi elinden giyer bir nice maşsûd için. Cümlesinden birisi oldur kim şeyhin kisvesine girer tâ ki şeyhin sıfâtıyla sıfatlana. Nitekim zâhirde onun libâsıyla ve kisvesiyle libaslanıb kisvelendiğinleyin. Ve birisi dahî oldur kim mürîd şeyhin hırkasını giyer tâ ki şeyhin berekâtından kendiyi dahî yetişe. Ve birisi dahî oldur kim mürîd şeyhin hırkasını giyer tâ ki kendiyi şeyh arasında hırka sebebiyle muvâsele olub ittisâl-i kalbî bâkî olup onun muhabbeti şeyhe dâim ola. Ve dahî ol hırka sebebiyle evkât üzerinde şeyhin tarifinde ve siyretinde ve ahlâkında ve ef'âlinde ve ahvâlinde şeyhe uymayı anıp bu mezkûratta şeyhe uya hattâ 'ârifler maqâmina yetişince. İmdî mürîd hırka giyer tâ ki kendiyi şeyh arasında muvâsele olsun diye. Ve dahî mürîd hırka giyer şeyh kendi nefsi üzerine tahkîm etmek için. İmdî tahkîm hod şer' de câizdir mesâlih-i dünyâ için yâ münkir niçin inkâr eder bir tâlib-i sadıka ki ol bir şeyh elinden hırka giye hüsn-i zann ile ve gökçek i'tikâd ile ol şeyhi nefsinden tahkîm eyleye mesâlih-i dîniyye için ol şeyh ona irşâd eyleye ve dahî onun ahlâkını tehzîb eyleye [130a] Ve ona mevâcîd yollarını bildire. Ve dahî onun nefsinin âfetini ve e'mâlinin fesâdını ona göstere. İmdî mürîd kendi nefsinin şeyhe teslim eyleyip onun cemî' fikrini ve dükeli işini sevâb görüp onun elinden hırka giyer şeyhin kendide tasarrufunu izhâr etmek için. İmdî hırka giymek mürîd kendiyi şeyhe tefvîz ve teslim ettiğinin 'alâmetidir. Ve dahî mürîd şeyhin hükmüne girdiğinin 'alâmetidir. Allah Te'âlâ Hazreti'nin hükmüne ve dahî Rasûl Hazreti'nin hükmüne girdiği gibi. Ve dahî mürîd Rasûl Hazreti'yle mübâya'a etmenin sünnetini ihyâ etmeye girdiğinin 'alâmetidir. Nitekim 'Ubâde bin Sâmit eydür: "Babam bana ayıttı, biz Rasûl Hazreti'nin eline yapışıp onunla mübâya'a eyleyip mu'âhede eyledik ki onun cemî'

sözünü işitip kabûl eyleyevüz ve onun her işine mutî‘ oluruz yüsrede ve ‘usrda şâdlığda ve ğussada onun buyruğundan çıkmayız ve her nerede olursak Haqqı söyleriz Allah Te‘âlâ Hazreti’nin yolunda ve dahî Rasûl Hazreti’nin yolunda hiç nesneden korkmayız belki Allah Te‘âlâ Hazreti’nin yolunda ve Rasûl Hazreti’nin yolunda başımızı ve canımızı ortaya koyarız”.

İmdî şöyle bilgil ki hırkıda mübâya‘a ma‘nâsı vardır lâ cerem hırka giyen kimse öyle gerektir kim bu mezkûrâtı ri‘âyet eyleye tâ ki ol hırkanın berekâtından mahrûm olmaya ve dahî hırka sûfiler sohbetine girmenin ışığıdır. İmdî maksûdu küllî hod sohbettir ve sohbet sebebiyle ümîd vardır ki mürîd dükeli hayra yetişse belki her nesnenin kemâli ve noksânı sohbette konulmuştur tohumun [130b] kemâliyyeti toprak ile sohbette konulduğunleyin vaqti ki su ile ve hava ile ve güneş ile ve onu onat etmek ile ona terbiyet olursa ve onun noksânı dahî toprak sohbetinde konulmuştur şol vaqt ki ona su yetişmese veyâhud terbiyet esbâbından birisi eksik olsa ol tohum bitip kemâline yetişmez. İmdî şöyle bilgil ki rûhun kemâli ve noksânı dahî kalıb sohbetinde konulmuştur. Vaqti ki ol îmân su ile ve şerî‘at ‘amelleri levâkıhıyla ve ‘inâyet güneşi doğmak ile ve Peygamber veyâhud bir şeyh ekinciliğiyle terbiyet olsa ol vaqt ‘ubûdiyyet ağacı kâmil olup onda ma‘rifet yemişleri ve dahî tevhîd yemişleri biter terbiyetin esbâbından ba‘zısı olmasa rûh kalıb sohbetiyle nâqıs olup hüsrân içinde kalır. Tohumun toprak ile sohbetinde noksânı gibi vaqti ki terbiyet esbâbından birisi olmasa nitekim Haq Te‘âlâ buyurur:

وَالْعَصْرُ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

“Asra yemin olsun ki insan mutlaka ziyandadır. Ancak iman edenler, salih amel (iyi işler) işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye eden ve sabrı tavsiye edenler bunun dışındadır”.²²⁴

İmdî şöyle bilgil ki terbiyet esbâbının ulusu bir şeyh ile musâhib olmaqtır ki ol şeyh kâmil ve vâsil ve mûsil ola. Ve dahî sâhib-i vilâyet ola ve dahî ol şerî‘atın erkânını kemâ yenbeğî bilir ola. Ve dahî âdâb-ı tarîkatı tamam bilir ola. Ve dahî ol hakîkatın deķâyıkına muttali‘ ola ve sülûk esrârını dahî tamâm bilir ola tâ ki onun sohbetinden

²²⁴ el-Asr 103/1-3.

fâide-i külliyye hâsıl ola. Şeyh necmü'l-milleti ve'd-dîn *Menârâtu's-Sâirîn İlallâh* kitâbında böyle zikr eyledi ve dahî Şeyh necmü'l-milleti ve'd-dîn *İşârât*'ında [131a] ve *Kitâb-ı Menârâtu's-Sâirîn*'de eydür: "Sohbet etmeyeler şimdiki zamânda şeyhlik da'vâsın eden kimseler ile ki onlar kendileri meşâyih zâviyelerine nisbet edip ataları ve dedeleri şeyhlikleriyle şeyhleneler hâl budur ki onlar sâdıq mürîdler ve hâlis tâlibler mertebesine dahî yetişmeyip dururlar meşâyih mertebesine ve bâliğ erenler derecesine yetişmek kıandan. İmdî onların sohbetinden hazer etmek gerek zîrâ ki onlar kıuttâ'-ı tarîkilerdir onlar tâliblerin yolun keserler, ne'ûzu billah min şurûrihim el-fâsıdeti ve tesvîlâtihimü'l kâsıdeti. Şeyh Ebû Yezîd eydür: "Her kiminki üstâdı ve şeyhi olmasa onun imâmı şeytân olur". Şeyh Necmeddîn eydür: "Ya'nî ol her işi ki işleye ol işi şeytân tasarrufuyla işler eved onun bir şeyhe irâdeti muhkem olsa ya'nî ol şöyle i'tikâd eylese ki kendini Allah Te'âlâ Hazreti'ne ol ulaştırır ondan gayrı hiç kimse ulaştırmaz egerçi ki cemî' kâinâtın halkı şeyh dahî olacağ olursa." İmdî vakti ki onun irâdeti ve i'tikâdı böylece olsa şeytân şeyh sûretine girmez. Zîrâ ki şeyh kavmi içinde Peygamber gibidir ümmeti içinde. İmdî nitekim şeytân Peygamber sûretine mütemessil olmaz şeyh sûretine dahî mütemessil olmaz lâ cerem ol mürîd şeytân tasarrufundan mahfûz olur şeyh mağribde mürîd meşriğde dahî olacağ olursa. Zîrâ ki şeyhin rûhâniyyeti mütehâyız değildir. İmdî her nesne ki mütehâyız olmaya cemî' mekânlar onun kıatında berâber olur. Lâ cerem her nerede ki olursa şeyhin rûhâniyyeti ondan ayrılmaz. Egerçi şahsiyyeti [131b] ayrılırsa dahî pes ıraklılık ve yakınlık mürîde müte'allıktır şeyhe müte'allık değildir. Lâ cerem mürîd vakti ki gönlüyle şeyhe müteveccih olsa, onun gönlü şeyhe yakîn olup şeyhden istifâdeler eyles ve kiminki bir şeyhe i'tikâdı böyle olmasa, onun işinde şeytân tasarruf eyles, ondan nesne hâsıl olmaz ve eğer ondan nesne hâsıl olacağ olursa dahî ol şeytân tasarrufuyla olur". Nitekim İmâm Kûşeyrî eydür: "Benim şeyhim Şeyh Ebû 'Alî ed-Dekkâk ayıttı: "Bir ağaç ki kendiden bitse kimse onu dikmese, ol ağaç yapraklanır, yemiş vermez." İmâm Kûşeyrî eydür: "Eğer ol ağaç yemiş verirse dahî onun yemişinin lezzeti bahçelerde biten yemiş lezzeti gibi olmaz ve bir fidânı yerinden çıkarıp bir gayrı yere dikseler ol fidân gökçek olur ve onun yemişi dahî çok olur onda tasarruf olduğı için hattâ kelb ki hâşâ 'ani's-sâmi'in ehass-i hayvanât ve encas-i hayvanât iken şer' ona ta'lîm etmeyi tecvîz etmişdir. Şöyle ki kelb-i mu'allemın kıatlettiğı bir Müslim-i 'âkıll ve 'âlim boğazladığı gibi helâldir

deyip durur. Eğer ol kelb bismillâh denip salıverilmişse kelb-i gayrı mu‘allem onun hilâfinca.

İmdî şöyle bilgil ki kelb-i mu‘allem bu merbeye yetiştiği bir mu‘allim ona ta‘lîm ettiği berekâtındadır. utbu‘l-‘arifin zubdetü‘l-kâmilîn eş-Şeyh Şihâbu‘l-milleti ve‘d-dîn eydür: “Ekser meşâyıhdan işittim ki her kim ki bir urtulmuşa i‘tikâd eylemese ol kimse urtulmaz zîrâ ki bu tarîk beğâyet şerîf ve ‘azîz olduğu için bu yolu her taraftan âfetler ve utta‘-ı tarîyık [132a] Ve umûr-i mühlike aplamıştır. Lâ cerem bu yola şol kimse sülûk eyler ki ol bahâdır olup ol bâş ile cân ortaya oymuş ola. Ve bu yolda onun önünce bir delîl ve ılavuz ola ki bu yolun âfetlerini ve utta‘-ı tarîyıkını ve mehlekelerini ona göstere ve onu bunlardan geçirip maqsûduna yetiştire. İmdî delîl dediğimiz şeyhdir ki mürîd vağti ki bu yolda azsa ona ol yol ılavuzlar ve eđer orqsa ona ol mûnis olur ve onu orqtuđundan saqlar ve eđer ona düşman hücum eylese yardım eyleyip onu düşmandan urtarır ve eđer ol yolda orqsa onu ol himmeti çeynine alıp maqsûduna yetiştirir ve eđer yolda onun ayağı tayınacak olursa onun eline yapışıp onu durdurur ve eđer ol bir zulmete veyâhud bir orkulu yere uğrarsa onun önünce ol delîl olup ondan onu geçirir. İmdî bu yolda bir delîl gerektir tâ ki mürîd-i sâdık ve tâlib-i ‘aşık maqsûduna yetiše bunun için meşâyıh buyurup dururlar ki: “Kim ki bir şeyhe i‘tikâd eylemese, ol kimse maqsûduna yetişmez. Nitekim Rasûl Hazreti’nin dahî üstâdı Cebrâil idi ‘aleyhime’s-selâm ve dahî bizim için Rasûl Hazreti’nden üsve-i hasene vardır, şöyle ki Rasûl Hazreti’nin ashâbı ‘ilmi ve edebi Rasûl Hazreti’nden öğrendiler. Nitekim ashâbın ba‘zısı eydür: “Rasûl ‘aleyhi’s-selâm bize dükeli nesneyi öğretti hattâ yabana varmayı dahî öğretti, tâbi‘în dahî ashâbdan aldılar ve tebe‘-i tabi‘în, tâbi‘înden aldılar.

وهلم جرا الى يومنا هذا.²²⁵

İmdî mürîd-i sâdık ve tâlib-i ‘aşık dahî vağti ki şeyhin hükmüne girse ve onun âdâbıyla [132b] edeblemse şeyhin bâtınından onun bânına hâl sirâyet edip yetişir bir çerağ bir đayrı çerağ nûr aldığı gibi ve dahî şeyhin kelâmı mürîdin bânına girip arâr eyler ve şeyhin kelâmı ona nefis haller getirir. Lâ cerem hâl şeyhden mürîde intikâl edip yetişir

²²⁵ Ve bugüne kadar böyle devam etti.

şeyh ile sohbet ettiği vâsıtasıyla ve dahî şeyhin kelimâtın işitmek vâsıtasıyla. İmdî bu nesne hâsıl olmaz illâ bir mürîde hâsıl olur ki ol kendi nefsi şeyhe teslim etmiş ola. Ve dahî ol kendinin irâdetini terk edip şeyhin irâdetine tâbî olmuş ola ve kendi ihtiyârını terk edip, şeyhin ihtiyârına girmiş ola çünkü böyle eyleye te'líf-i ilâhî şeyh ile kendinin ortasında imtizâc-ı kalbî ve irtibât-ı rûhî olur. Lâ cerem mürîd dahî şeyh ile irtibât-ı kalbiyle ve imtizâc-ı rûhuyla kendinin ihtiyârını terk etmek ile edeblenir hattâ mürîd şol maķâma yetişir ki şeyh ile kendi ihtiyârını ve irâdetini terk ettiğinleyn Allah Te'âlâ Hazreti'yle ihtiyârını ve irâdetini terk eyleyip Allah Te'âlâ Hazreti'nin cemî' işine sabr eyleyip onun kazâ ve kaderine râzı olur şeyhden fehmi eylediğinleyn Allah Te'âlâ Hazreti'nden dahî fehmi eyles." İmdî şöyle bilgil ki bu dükeli hayrın evveli sohbettir ve dahî şeyhe mülâzemet etmektir ve ona kendiyi teslim eylemektir. İmdî hırķa giymek sohnete ve mülâzemet ve teslim sebeptir ve bunların muķaddimesidir ammâ hırķa giymenin hadîs ile vechi oldur kim Sa'îd bin 'Âs'ın kızı ki ona Ümmü'l-Hâlid derlerdi ol eydür: "Bir gün Rasûl Hazreti'ne vardım, Rasûl Hazreti'ne [133a] giyecekler getirdiler içlerinde bir küçücük qaraca, iki 'alemlice yünden giyecek var idi. Onun bir 'alemi sarı ve bir 'alemi kıızıl idi. Rasûl 'aleyhi's-selâm onu eline alıp ayıttı: "Bunu kim dilerse gelsin ona bunu giydireyim." Andığı ķavm epsem oldular hiç nesne demediler ben ol vaķt küçücük idim ondan sonra Rasûl 'aleyhi's-selâm ayıttı:

إيتوني بأم خالد²²⁶

Ya'nî Ümm-i Hâlid'i bana getirin." Beni Rasûl kıatına iletiler, Rasûl mübârek eliyle onu bana giydirdi ve dahî bana iki kere ayıttı:

يا أم خالد أبلي واخلفي²²⁷

"Ya'nî yâ Ümm-i Hâlid bunu giy eskit" dedi. Ondan sonra Rasûl 'aleyhi's-selâm ol giyeceğin iki 'alemine nazar edip ayıttı:

²²⁶ Ümmi Hâlid'i bana getirin.

²²⁷ Yani bunu giy ve eskit.

Ya 'nî ayıttı: "Yâ Ümme Hâlid bu 'alem gökçektir" dedi iki kere. Zîrâ ki "senâ" diye Habeşe dilinde gökçek derler. İbn-i Melek *Meşâriğ* şerhinde eydür: "Bu hadîsden mefhûm olan Rasûl Hazreti'nin hüsn-i hulûkidir ki ol sağāyır ile ihtilât ederdi ve dahî bu hadîsten anlanan oldur kim sağāyıra hibe etmek câizdir ve dahî uzun 'ömür ile bir kimseye du'â etmek câizdir keennehû Rasûl 'aleyhi's-selâm ona ayıttı: "Hağ Te'âlâ senin 'ömrünü uzun eylesin." Hulâsatu'l-etkiyâ ve zübdetü'l-esfiyâ eş-Şeyh Şihâbu'l-milleti ve'd-dîn eydür: "Ammâ şimdiki zamânın şeyhlerinin hırkasının heyeti ki onu 'âdet edinip dururlar ol heyet Rasûl zamanında yok idi belki ol heyet ki onlar onu 'âdet edinip dururlar şeyhlerin istihsânındandır belki asl biz hadîsden rivâyet ettiğimiz ve dahî buna şâhidi [133b] tahkîmdir ki onu zikr eyledik. İmdî şöyle bilgil ki Rasûl Hazreti'ne iktidâ etmenin etemmi ve ekmeli ve e'lâsı halkı Hağğa da'vet etmekte iktidâ etmektir. Nitekim Hağ Te'âlâ kelâm-ı kadîminde Rasûl Hazreti'nin ümmeti Rasûl Hazreti'ni tahkîm ettiklerini zikreyledi. Lâ cerem mürîd dahî şeyhini tahkîm eder. Tahkîm sünnetini ihyâ etmek içindir. Şöyle ki Hağ Te'âlâ buyurur:

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُخَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا

"Hayır! Rabbine andolsun ki iş bildikleri gibi değil, onlar aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp sonra da senin verdiği hükme karşı içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın, tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş olamazlar".²²⁹

Bu âyetin sebab-i nuzûli oldur ki Zübeyr bin el-'Avvâm derlerdi ashâbdan bir kişi var idi Ensâr kavminden bir kişiyle su yolu çekiştiler ki onlar ol su ile hurmaların su verirler idi. Rasûl Hazreti'ne vardılar, kadîyyelerini ona 'arz eylediler, Rasûl Hazreti Zübeyr'e ayıttı: "Yâ Zübeyr evvel sen ağaçların su varandan sonra konuşuna salıver." Pes Ensârî kalkıp ayıttı: "Zübeyre 'ammın oğlu olduğu için ona hükmedersin" dedi. Pes Rasûl Hazreti'nin münevver cemâli mütelevvîn olup ayıttı:

يا زبير إسق ثم أحبس الماء حتى يرجع الى الجدر

²²⁸ Ümmi Hâlid! Bu güzeldir.

²²⁹ en-Nisâ 4/65.

Ya'ni ayıttı: "Yâ Zübeyr, ağaçların su var ondan sonra suyu habs eyle hattâ duvara dolunca ondan sonra suyu saliver 'ulemâ bunu tağdır ettiler suyu habs ederler hattâ su kişinin topuğlarına çıkınca İmâm Nevevî *Müslim* şerhinde eydür: "Rasûl Hazreti evvelâ emr eyledi ki Zübeyr'e ağaçlarını su vere haqqından eksik ol Ensârî'ye tevsî' etmek için zîra ki Rasûl Hazreti'ni bilirdi ki Zübeyr komşusuna ihsân etmeyi ihtiyâr eylerdi." Vaqti ki Ensârî [134a] bu sözü söyleyince Rasûl Hazreti Zübeyr'e emr eyledi ki ol cemî' haqqını ala Rasûl 'aleyhi's-selâm ol Ensârî'yi tepeletmeye emr eylemedi ki bunun içindi ki ol vaqt evvel-i İslâm idi ve dahî Rasûl Hazreti münâfikların incittiğine sabr ederdi salavâtullâhi 'aleyh ve 'alâ âlihî ve ensârihî ve ehlibâihî eğer ba'zı hatırdan hutûr ederse ki Rasûl Hazreti hâl-i gadabda nice hükm eyledi hâl budur ki kendiler buyurup dururlar ki "lâ yeğdî el-kâdî ve huve gadbânu"²³⁰ biz eydürüz ki: "Rasûl Hazreti haq nesne olmayanı söylemekten ma'sûm idi hâli sâhtta dahî olacağ olursa ve dahî şöyle bilgil ki bu hadîs delâlet eder ki hâkim husûm arasında ıslâh etmeye irşâd etmek câizdir eğer sulh ederlerse hoş ve illâ sâhibi haqqını gereği gibi olavallâhu e'lem." Pes âyet bunların haqqında nâzil oldu. Âyetin ma'nâsı oldur kim Haq Te'âlâ eydür: "Senin Rabbin haqqı için yâ Habîb bunlar haqqâ mü'min olmazlar hattâ kendilerin aralarında olan ihtilâfta ve kendilerin aralarında olan niza'da seni hakem kılp senin hükmüne râzı olmayınca ve sen hükmettiğinden sonra sen hükmettiğinden kendilerin gönlünde darlık ve şikâyet bulmayalar belki onlar senin hükmettiğine ve dahî Allah Te'âlâ Hazreti'nin hükmettiğine münkâd olup ihlâs ile râzı olalar hulâsatu's-sâlikîn ve zübdetü'l-ârifin eş-Şeyh Şihâbu'l-milleti ve'd-dîn *İşârât*'ında eydür: "Haq Te'âlâ kelâmını qasem ile te'kîd eyledi ve qasemi dahî zâtıyla te'kîd eyleyip buyurdu ki "felâ ve rabbike lâ yu'minûne" ya'ni şunlar [134b] ki zu'm ederler kim onlar mü'minlerdir onlar bilsinler ki îmân-ı haqqî ki 'abde nef' eyleyip onu havf ettiğinden kırtara ol îmân mücerred tasdîk ve ikrâr değıldir belki îmân-ı haqqînin mahalli vardır ki îmânı ona ururlar îmânın hâlisiyle gışlısını ol temyîz eyler ve dahî îmânın geçeriyle geçmezini ol temîz eyler. İmdî ol mahal oldur kim kendilerin aralarında olan ihtilâfta onların 'ağılları mütemeyyiz olan nesnede yâ Habîb seni tahkîm edeler mevârid-i halkı tahkîm etmeyeler ondan sonra ol hükm onların tabî'atlarına ve hevâ-yı nefislerine muhâlif olacağ olursa nefislerinin mir'âtında kerâhet

²³⁰ Kadı gadablıyken hüküm veremez.

bulmayalar ve dahî nezâhet hayâl bulmayalar belki onlar Haqqa ve dahî ahkâm-ı ezeliyyeye rızâ-yı qalb ile münkâd olalar vallâhu e‘lem.

İmdî ey ‘azîz şöyle bilgil ki Haq Te‘âlâ bu âyette Rasûl Hazreti‘yle mü‘minler nice etmek gerek öğretti ve dahî Haq Te‘âlâ bu âyette öğretti ki mü‘minlere öyle gerekdir kim onlar Rasûl Hazreti hükmettiği nesneden incinmeyeler belki zâhirde ve bâtında Rasûl Hazreti‘ne kendileri teslîm eyleyeler. İmdî mürîdin şeyhi tahkîm ettiğinden sonra şeyh ile şart budur ki ol zâhirde ve bâtında kendiyi şeyhe teslîm eyleyip onun hükmüne münkâd ola. İmdî hırqa giymek şeyhin cemî‘ tasarrufunda töhmet etmeyi mürîdin bâtınından giderir ve dahî hırqa giydiği sebebiyle şeyh üzerine i‘tirâz etmekten sakınır. İmdî mürîd şeyhine i‘tirâz etmek semm-i katildir mücerret zîrâ ki bir mürîd şeyhi üzerine i‘tirâd **[135a]** eylese ol maqsûduna yetişmez zîrâ ki i‘tirâd edip temerrüd eylemek gönlün revzenesini ve gönlün derecesini örter ki ol derece şeyhin vilâyetinden yana açılırdı ki şeyhin vilâyetinin envârı ol dereceden mürîdin gönlüne girip mürîdin gönlü münevver olur ve ol nûr kuvvetiyle mürîd kuvvet bulur. İmdî vaqti ki ol derrice yapınsa şeyhin vilâyeti nûru gönlüne yetişmez. Lâ cerem nefsin zulumâtı müstevlî olup gâlib olur ol vaqt şeytân fırsat bulup onda tasarruf eyleser, lâ cerem ol bîçâre maqsûda yetişmez. İmdî şeyhin tasarrufundan mürîde bir nesne müşkil gelse Mûsâ Peygamberle Hızır Peygamber kıssasını ona şöyle ki: “Mûsâ Peygamber ‘aleyhis’s-selâm Hızır Peygamber ‘aleyhi’s-selâm’a ayıttı: “Seninle yoldâş olayım, bana ‘ilm-i ledün öğret” dedi, Hızır Peygamber ‘aleyhis’s-selâm ayıttı: “Sen benimle yoldâş olup benim işlediğim işe sabredemezsin” dedi. Mûsâ Peygamber ‘aleyhis’s-selâm ayıttı: “İnşâallah Te‘âla sabreylerim” dedi. Hızır Peygamber ayıttı: “İmdî ben her ne iş işlesem benim üzerime i‘tirâz edip onu bana sorma hattâ ben sana onun haqîkatini deyi vermeyince,” dedi. Kıssa meşhûrdur ki Mûsâ Peygamber ile Hızır Peygamber ‘aleyhis’s-selâm yoldâş olup deniz kenârına gelip gemiye girip gittiler Hızır Peygamber ‘aleyhis’s-selâm ol bindikleri gemiyi deldi. Mûsâ Peygamber ‘aleyhis’s-selâm şüphesiz gelip ayıttı: “Niçin bu gemiyi delersin ehlini garq eyleyen mi **[135b]** dersin?” Hızır Peygamber ayıttı: “Ben sana demedim mi ki sen benimle yoldâş olmaya sabredemezsin”. Mûsâ Peygamber ‘aleyhis’s-selâm ayıttı: “Unuttum ma‘zûr tut ayruk sana i‘tirâz etmem” dedi. Mûsâ Peygamber ‘aleyhis’s-selâm Hızır Peygamber ‘aleyhis’s-selâm ile denizi geçtiklerinden sonra bir mahbûb oğlancık gördüler ol oğlanlarla oynar Hızır Peygamber ol oğlancığın başına yapışıp gövdesinden onun

başını kopardı. Mûsâ Peygambere şüphe ‘ârîd olup ayıttı: “Bu günahsız oğlancığı niçin öldürürsün?” Hızır ayıttı: “Ben sana demedim mi ki sen benim işime tâkât getiremezsin?” Mûsâ ‘aleyhis’s-selâm ayıttı: “Eğer bundan sonra yine sana i’tirâz eydürsem beni ayruk yoldâş edinme”. Ondan sonra bir köye vardılar, ba‘zılar eydürler: “Ol köy Antakya idi.” Ve ba‘zılar eydürler: “Ol köy Ebleh idi”. Ol köy ehlerinden ta‘âm dilediler, onlar bunlara ta‘âm vermediler, onlar konuk olalım dediler, bunlar konukluğa dahî almadılar. Ol köyde bir yıkılmış ev duvarını buldular. Hızır Peygamber, ol duvâra yapıştı ol duvar gene tamâm oldu. Mûsâ Peygamber gene sabredemeyip ayıttı: “bunlar bizi konukluğa almadılar, sen bunların yıkılmış evlerin yaparsın dedi. Hızır Peygamber ‘aleyhis’s-selâm ayıttı: “İşte bu seninle benim aramda ayrılıktır” dedi pes şimdîden [136a] geri ebedî yoldaş olmazsın” dedi. Ondan sonra bunların ba‘zı hikmetlerin deyiverdi, lâ cerem Mûsâ Peygamber dahî Hızır Peygamber üzerine i’tirâz ettiğine pişmân oldu, lâ cerem pişmanlığı ona ıssı etmedi. Mevlânâ Celâleddîn rahimehullâh bu beyti ne hoş demiştir:

ایک لی یا باکیی یا تاکی قبل هدم البصرة والموصل ²³¹

İmdî ‘azîz qarındaşım! Şöyle bilgil ki mürîde dahî şeyhin işinde bir nesne müşkil olsa bu kıssayı fikr eyleye göre ki Mûsâ Peygamber, Hızır Peygamber üzerine i’tirâz ettiği için onun sohbetinden mahrûm oldu. İmdî mürîd şeyh üzerine i’tirâz etmek câiz değildir “kâinen mâ kâne” ve dahî şeyhe sû-i zan etmek dahî câiz değildir egerçiki şeyhden zâhirde nâ meşrû‘ nesne dahî görürse zîrâ ki şeyh işlediği işte hikmetler vardır ki mürîd ol hikmetleri bilmez ve dahî şeyhin işlediği işinde delîlleri vardır mürîd ona vâkıf değildir, lâ cerem şöyle i’tikâd eyleye ki ol iş kendiye muhâlif görünür ammâ şeyh şer‘e muhâlif iş işlemez ve dahî şeyh ‘ilmiyle ve ‘ameliyle ve mücâhadesiyle ve Allah Te‘âlâ Hazreti’nden taqarrubuyla büyük deniz gibidir ki ona necâset düşmek ile ol murdar olmaz ve mürîd bir küçük kap gibidir ki ona bir katre necis düşmek ile ol murdar olur ve dahî şeyhin misâli tabîb-i hâzık misâli gibidir ki ol cemî‘ hastalıkları bilir ve dükeli ‘ilâcları [136b] bilir ve dahî cümle edviyeleri bilir. Nitekim Rasûl Hazreti ayıttı:

²³¹ Ey ağlayan, dövünen, bana Basra’yla Musul yıkılmadan ağla, dövün!

İmdî hasta vağtı ki tabîbin cemî‘ işlediği işe râzı olsa, ondan hastalığını gizlemese ve onun üzerine hiç i‘tirâz eylemese ve onun acı şerbetlerini içip ona sabreylese sehl zamân içinde ol sıhhat bulur hemçünân mürîd dahî şeyhin cemî‘ işine râzı olsa ve şeyhin cemî‘ emrine imtisâl gösterse ve onun üzerine hiç i‘tirâz eylemese belki zâhirini ve bâtınıni şeyhe teslîm eylese sehl zamân içinde ol maqsûduna yetişe ve dahî ey ‘azîz karındaşım! Şöyle bilgil ki şeyhin eli hırka giydirmekte ve beya‘t etmekte Rasûl Hazreti’nin münevver eli yerine durur, belki hakîkatte şeyhin eli hemân Rasûl Hazreti’nin elidir ve mürîd kendiyi şeyhe teslîm etmek hakîkatte kendiyi Allah Te‘âlâ Hazreti’ne ve dahî Rasûl Hazreti’ne teslim etmektir. Nitekim Hağ Te‘âlâ buyurur:

إِنَّ الدِّينَ يُبَايِعُكَ إِذَا مَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَمَسِيئَةٌ بِهِ أَجْرًا

عَظِيمًا

“Herhalde sana bey'at edenler ancak Allah'a bey'at etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Kim ahdi bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah'a verdiği ahde vefa gösterirse Allah ona büyük bir mükâfat verecektir”²³³

Bu âyetin sebab-i nuzûlü oldur kim Rasûl Hazreti Medîne’de bir vâkı‘a gördü kendisi ashâb ile Mescid-i Harâm’a girer eminle ve safâ ile onların ba‘zısı başın kıztmış ve ba‘zısı başların kırtırmış Rasûl ‘aleyhi’s-selâm bu vâkıyı ashâba deyiverdi, ashâb sevindiler ondan sonra **[137a]** Rasûl ‘aleyhi’s-selâm ashâb ile yerâk eyleyip Mescid-i Harâm’ı ziyâret etmeye Medîne’den çıktılar, ba‘zılar eydürler: “Rasûl Hazreti Medîne’den yedi yüz kişiyle çıktı.” Câbir bin ‘Abdillah eydür: “Rasûl Hazreti bin dört yüz kişiyle çıktı.” Ve bir rivâyette Rasûl Hazreti bin beş yüz kişiyle çıktı Zu'l-huleyfe’ye gelincek onda ihrâm giydiler ‘Umre için ve bedenelerini sürdüler ol aradan Harrâş bin Ebî Ümeyye el-Huzâ‘î Rasûl kendi devesine bindirip Mekke’ye gönderdi Kıreyş kavmin evvel câsusluğa Harrâş Mekke’ye vardı Kıreyş kavmi onu tuttular elinden Rasûl Hazreti’nin devesini aldılar onu öldürmek istediler ehâbis onları men‘

²³² Âlimler din doktorlarıdır.

²³³ el-Feth 48/10.

eyledi onu koyuverdiler ol dahî döndü Hudeybiye’de Rasûl Hazreti’ni karşıladı ona ayıttı: “Yâ Resûlallâh beni öldürmek istediler gene öldürmediler beni koyuverdiler ve dahî yâ Resûlallâh gâfil olmak ki Kureyş kavmi ve Habeşe kavmi cem‘ olupdururlar ki sizinle muqâtele eyleyeler ve sizi Mekke’ye girmeye komayalar” dedi. Rasûl Hazreti bunu işitince ‘Ömer bin el-Hattâb’ı kığırttı, ona ayıttı: “Yâ ‘Ömer kerem et sen Mekke’ye var Kureyş kavmine ve Ebû Süfyan’a ayıt ki bize destûr versinler ki biz Beyt-i Mu‘azzam’ı ziyâret edelim dahî gene Medîne’ye dönelim gidelim biz bunda onlarınla muhârebeye gelmedik belki hemen Ka’be’yi ziyâret etmeye geldik,” dedi. ‘Ömer bin el-Hattâb ayıttı: “Yâ Rasûlallah! Kureyş kavminden ben havf eylerim ki onlar beni öldürürler [137b] zîrâ ki siz bilirsiniz ki ben Mekke’de onlarınla dâim cenk ederdim, onlar beni sevmezler. Evet size bir kişi salıvereyim ki ol kişi Kureyş kavminde benden ‘azîz ve benden maqbûldür”. Rasûl Hazreti ayıttı: “Ol kimdir yâ ‘Ömer? ‘Ömer ayıttı: “Ol ‘Osmân bin ‘Affân’dır” dedi. Rasûl Hazreti, ‘Osmân’ı kığırttı dahî onu Mekke’ye gönderdi. ‘Osmân Mekke yanına varınca Ebân bin Saîd bin el-Âs’a sataştı. Ebân ‘Osmân’ı görünce bindiği deveden aşağı indi ona ‘Osmân’ı bindirdi, kendisi ‘Osmân’ın ardına bindi. ‘Osmân’ı Mekke’ye ilette. Kureyş kavminden destûr alıverdi ki ‘Osmân Rasûl Hazreti’nin haberini Kureyş kavmine deyüvere onlar dahî ‘Osmân’a destûr verdiler ‘Osmân dahî Rasûl Hazreti’nin haberini söyledi. Kureyş kavminin uluları bu haberi işitince ‘Osmân’a ayıttılar: “Senin hatırın var ise işte Ka’be onu tavâf eyle ve illâ biz Muhammed’e destûr vermeziz bunda gele ol bunda gelecek olursa onu ve ashâbını depeleriz” dediler. ‘Osmân radiyallâhu ‘anh ayıttı: “Hâşâ ki Rasûl Hazreti Ka’be’yi tavâf etmeden ben onu tavâf eyleyem” dedi. Kureyş kavmi bu sözü işitince ‘Osmân’ı habsettiler Rasûl Hazreti Hudeybiye’de otururken ona haber yetişti ki Kureyş kavmi ‘Osmân’ı öldürdüler. Lâ cerem Rasûl Hazreti bu haberi işitince beğâyet melûl oldu, ayıttı ki: “Biz bundan gitmeziz hattâ ‘Osmân’ın intiçâmını [138a] almayınca dedi pes Rasûl Hazreti ashâbını bî‘at edip kavlı etmeye kığırdı, kendisi semura ağacı altına girip oturdu, dahî mübârek elini uzattı, cemî‘ ashâbı onun mübârek eline yetişip mübâye‘a eyleyip mü‘âhede eylediler ki Rasûl’ün cemî‘ emrini kabûl eyleyeler ol ne kim derse onu kabûl eyleyeler ‘usurda ve yusrda şâdlıkta ve ğussada ona mutî‘ olup onun buyruğundan çıkmayalar ve ne yerde olursa hağ söyleyeler ve Allah Te‘âlâ Hazreti’nin ve dahî Rasûl Hazreti’nin yolunda başlarını ve canlarını ortaya koyup hiç kimseden korkmayalar cemî‘ ashâb mübâye‘a

eylediler illâ Cüdeyr el-Ensârî devesinin çarnı altına gizlenip bî‘at etmedi. Rasûlün evvelâ eline yapışan Ebû Sufyân bin Vehb idi. Ehl-i tefsîr bu bî‘ata bî‘at-ı rıdvân derler. Bundan sonra haber geldi ki ‘Osmân ölmemiş, hemen Rasûl Hazreti bu haberi işitince şâd olup ayıttı: “Bu ağaç altında benimle mübâye‘a eyleyen Cehennem’e girmeye” dedi. Cemî‘ ashâb şâd oldular, Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ bu bî‘atin hakkında bu âyeti inzâl eyleyip ayıttı:

إِنَّ الدِّينَ بُيَاعَتُكَ إِنَّمَا بُيَاعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ ²³⁴

Ya‘nî Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ Rasûl Hazreti’ne haber verip eydür ki: “Yâ Habîb şunlar ki seninle mübâye‘a eyleyip, senin eline yapıştılar onlar hağıkatte hemen Allah Te‘âlâ Hazreti ile mübâye‘a eylediler zîrâ ki bî‘atten murâdları Allah Te‘âlâ Hazreti’nin rızâsıdır.” İmdî Allah Te‘âlâ hod senin eline yapışıp seninle mü‘âhede eyleyene muttali‘dir ona ‘ıvaz ve sevâbını kemâ yenbeğî verir ve şol kimse ki seninle bî‘at ettikten sonra bî‘atini ve ‘ahdini [138b] sinsa onun ‘ahdini sıdığın vebâli ve zarârı enine onun nefesine rücû‘ eyler ve şol kimse ki mu‘âhedesine vefâdârlık eylese Allah Te‘âlâ ona ecr-i ‘azîm verir ki ol Cennet’tir.

اللهم أرزقنا دخول جنتك مع الأنبياء والصالحين بفضلك وكرمك يا أكرم الأكرمين ²³⁵

İmdî ey ‘azîz çarındaşım! Şöyle bilgil ki şeyh mürîde hırğa giydirmekte ve dahî mürîde el vermekte şeyhinin eli hağıkatte Hazret-i Rasûl’ün eli yerinedir imdî eğer mürîd bî‘atte vefâdarlık eyleyip bî‘atte sinsa onun zararı yine kendisine rücû‘ eyler ve eğer mürîd bî‘atte vefâdarlık eylese Rasûl Hazreti’yle bî‘at eden kimselerle bile haşr olup onların sevâbı gibi ol dahî sevâba müstahık olur. İmdî şeyh dahî vağtı ki bir mürîde hırğa giydirse öyle gerektir kim mürîde hırğa giymenin şartlarını ve edeblerini deyvire ve dahî ayıta kim er gibi ol bu edebleri ve bu şartları yerine getir diye ve mürîde dahî öyle gerektir kim şöyle i‘tikâd eyleye kim şeyh Allah Te‘âlâ Hazreti’nin bir açılmış çapısıdır her ne vağt dilerse ol kapıdan girip Allah Te‘âlâ Hazreti’ne vâsıl olur mürîde öyle gerektir ki cemî‘ hâcât-ı dünyevîyyesini şeyhine ‘arz eyleye ve dahî

²³⁴ el-Fetih 48/10.

²³⁵ Allahım! Bizi keremin ve lütfunla sâlihler ve peygamberlerle berâber Cennet’e girmekle rızıklandır. Ey cömert olanların en cömerti!

mürîde öyle gerektir kim şöyle i'tikâd eyleye kim şeyh her nesneyi Allah Te'âla Hazreti'nden izinle işler ve mürîdin cemî' hâcetini Allah Te'âla Hazreti'ne 'arz eyler Allah Te'âlâ nice ki buyurursa şeyh öyle eyler zîrâ ki şeyhin Allah Te'âlâ Hazreti'ne bir açılmış kapısı [139a] vardır ki şeyh ol kapıdan girip dâim Allah Te'âlâ Hazreti'yle mülâkât olur dilerse uyurken ve dilerse uyanırken. İmî şeyh mürîdin hakkında kendi hevâsıyla hiçbir iş işlemez zîrâ ki mürîd şeyhin katında Allah Te'âlâ Hazreti'nin emânetidir pes şeyh mürîdin cemî' hevâyicini ve maqâsid-i dîniyyesini ve mesâlih-i dünyeviyyesini Allah Te'âlâ Hazreti'nden bin türlü tazarru' eyleyip dileyiverir nitekim kendi hâcâtını dilediğinleyin nitekim Haq Te'âlâ eydür:

وَمَا كَانَ لِیُنشِرَ أَنْ یُكَلِّمَهُ اللهُ إِلَّا وَحِیًّا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ أَوْ یُرْسِلَ رُسُلًا فَبُیُوحِیْ بِإِذْنِهِ مَا یَشَاءُ إِنَّهُ عَلَیِّهِ حَكِیْمٌ

*“Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur. Yahut da bir elçi gönderir de izniyle ona dilediğini vahyeder. Şüphesiz ki O çok yücedir, hüküm ve hikmet sahibidir.”*²³⁶

Bu âyet şol vakt nâzil oldu ki Yahûdîler Rasûl Hazreti'ne ayıttılar: “Eğer sen Peygambersen niçin Allah Te'âlâ Hazreti'ni görüp onunla söyleşmezsin nitekim Mûsâ Peygamber Allah Te'âlâ Hazreti'ni görüp onunla söyleşirdi?” Rasûl Hazreti onlara ayıttı: “Mûsâ Peygamber Allah Te'âlâ Hazretini görmedi pes Allah Te'âlâ bu âyeti inzâl eyledi bu âyetin ma'nası budur ki beşere sahîh değildir ki Allah Te'âlâ onunla söyleşe illâ kelâm-ı hafîyle söyleşir ki ol sur'at ile idrâk olunur zîrâ ki ol temessül düfe'idir ki onun zâtında hurûf-i muqatta'yla terekküb yokdur ki ol mevku'dur temevvucât-ı müte'âkıbe üzerine ol temessül, me'âninin temessülü gibidir suver-i hayâliyye ile ki ol müştemildir eczâyı takaddümsüz ve teahhürsüz veyâhud ol bir kelâm söyler hicâb ardından söyler veyâhud ol Rasûl gönderir ol Rasûl onun vahyini beşere yetiştirir ve ol pâdişâh mahlûklar sıfatından 'âlidir ve dahî ol hakîm pâdişâhdır ki hikmeti nice iktizâ eylerse öyle [139b] işler pes târaten vâsıtayla söyler ve târaten bigayri vâsıtatın söyler “immâ 'ayânan ve immâ min verâ-i hicâb.”²³⁷ Pes âyette Allah Te'âlâ haber verip ayıttı ki: “Benî Âdem Allah Te'âlâ Hazreti'yle söyleşmek ve onun

²³⁶ eş-Şûrâ 42/51.

²³⁷ Bazen vâsıtasız söyler, bazen görünerek veyâ perde arkasından.

katındakini fehm eyleyip ve ona muttali‘ olmak câiz değildir illâ vahy ile ya‘nî uyanık iken onun gönlüne ilhâm ola ve yâhûd uyurken Allah Te‘âlâ Hazreti kendiyi ona gösterip onunla söyleşe veyâhud Allah Te‘âlâ hitâbını hicâb ardından ona işittire Mûsâ Peygambere hitâbını ağaç ardından işittirdiği gibi veyâhud Allah Te‘âlâ ona bir Rasûl göndere Cebrâîl gibi veyâhud gayr melek gibi Allah Te‘âlâ ona vahy eyleye ol Rasûl dahî mürselün ileyhe vahy söyleye hâsıl-ı kelâm oldur kim Allah Te‘âlâ Hazreti katındakini Benî Âdem fehm eylemek câiz değildir illâ vahy ile veyâhud hicâb ardından veyâhud melek vâsıtasıyla câizdir Hağ Te‘âlâ Hazreti müşâhede olmadığı hâlette vallâhu e‘lem bi-hakîkat-i kelâmihi.

İmdî ey ‘azîz karındaşım! Şöyle bilgil ki Rasûl gönderilmek ve dahî vahy almak enbiyâya mahsûstur ‘aleyhimü’s-selâm. Ammâ hicâb ardından söyleşmek enbiyâya mahsûs değildir belki şeyhler ve “râsihîn fi’l-‘ilm” dahî bu tarîk ile Allah Te‘âlâ Hazreti’yle söyleşirler vallâhu e‘lem. Ve dahî ey ‘azîz karındaşım! Şöyle bilgil ki vilâdet-i ma‘nevî ile mürîd şeyhin oğludur pes şeyh ile mürîdin avân-ı irtizâ‘ı ve avân-ı fetâmı vardır, ya‘nî mürîd şeyhin velâyet emciğinden me‘ârif ve hakâyık sūdün emecek vaqtı vardır ki ol vaqt mürîd şeyhin [140a] sohbetine mülâzemet eyleyecek vaqtittir ol vaqtd mürîd aslâ şeyhin sohbetinden ayrılmaya ve dahî mürîd şeyhden ayrılacak vaqt vardır ki ol vaqtı şeyh bilir pes mürîde öyle gerektir kim şeyhden ayrılmaya illâ şeyhin izniyle ayrıla. Nitekim Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ ümmet-i Rasûl’e edeb öğretip buyurdu:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَى أَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتَّى يَسْتَأْذِنُوهُ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ أُولَئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِيُغْضَ شَأْنِهِمْ فَأُذِنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ

“Müminler ancak, Allah'a ve Resûlüne gönülden inanmış kimselerdir. Onlar o Peygamber ile sosyal bir işle meşgul iken ondan izin istemedikçe bırakıp gitmezler. (Resulüm!) Şu senden izin isteyenler, hakikaten Allah'a ve Resulüne iman etmiş kimselerdir. Öyle ise, bazı işleri için senden izin istediklerinde, sen de onlardan dilediğine izin ver; onlar için Allah'tan bağış dile, çünkü Allah mağfiret edicidir, merhametlidir”.²³⁸

²³⁸ en-Nûr 24/62.

Ya‘nî Hağ Te‘âlâ bu âyette haber verdi ki Rasûl Hazreti'nin meclisinden Rasûl destûr vermeyince gitmek ulu günâhdır. Vağti ki Rasûl Hazreti'yle bir emr-i ‘azîm üzerine cem‘ olsalar imdî Hağ Te‘âlâ hasr eyleyip ayıttı ki: “Mü'minler şunlardır ki Allah Te‘âlâ Hazreti'nin vahdâniyyetine ve Rasûl Hazreti'nin risâletine îmân getireler ve dahî vağti ki Rasûl Hazreti'yle bir ulu iş üzerine cem‘ olsalar onun meclisinden gitmeyeler hattâ Rasûl Hazreti'nden destûr olmayınca bundan sonra Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ te'kîd etmek için bunu bir uslûbdan bir ğayrı uslûb üzerine i‘âde eyleyip ayıttı ki:

إن الذين يستأذنونك أولئك الذين يؤمنون²³⁹

“Şu senden izin isteyenler, hakikaten Allah'a ve Resulüne iman etmiş kimselerdir”.

Ya‘nî Hağ Te‘âlâ eydür: “Şunlar ki yâ Habîb senden gitmeye destûr alıp giderler sen destûr vermeyince gitmezler onlar Allah Te‘âlâ Hazreti'ne ve dahî Rasûl Hazreti'ne hağğâ kemâliyle îmân getirenlerdir.” İmdî vağti ki onlar senin meclisinden gitmeye senden destûr **[140b]** dileseler sen dilediğın kimseye destûr vermenin üzerine i‘tirâz yoktur bu âyet nâzil olduğundan sonra ashâb Rasûl Hazreti'nden destûr almayınca onun meclisinden gitmezlerdi hattâ Rasûl minber üzerinde olsa bir kimse onun meclisinden gitmek dilese ol kimse yerinden kâlkıp Rasûl Hazreti'nin karşıasına varırdı. Rasûl Hazreti ona destûr verirdi ve eğzer Rasûl Hazreti ona destûr vermese gitmezdi.

İmdî ey ‘azîz ğarındaşım! Şöyle bilgil ki dîn işinde ulu iş nice iş ola pes şeyh mürîdine kendiden ayrılmaya destûr vermeye tâ bilince ki mürîd kendiden ayrılacak vağt olup durur. İmdî ol vağt şol vağttir ki mürîd şeyhsiz yalnız iş işleyebilir ola. İmdî mürîd yalnız şol vağt iş işleyebilir ki Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ mürîde bir ğapı açıvere ki mürîd vâsıtasız her nesneyi Allah Te‘âlâ eli bile. İmdî mürîd vağti ki bu mertebeye yetişer ki ol cemî‘ hâcetini ve dükeli mağsûdunu Allah Te‘âlâ Hazreti'ne vâsıtasız ‘arz eyleyip onun hazretinden vâsıtasız her nesneyi fehm eyleyebile hattâ Hağ Te‘âlâ ona ol nesneyi tenbîh etmesiyle ol vağt mürîd şeyhden ayrılacak vağt olur eved mürîd bu mağâma yetişmeden şeyhden ayrılrsa onun yolunda ona âfetler ve ‘illetler yetişir şöyle

²³⁹ A.g.e.

ki hırka-i irâdet gibi ol hırka ile dünyâyâ rücû‘ eyleyip nefsin hevâlarına uyar ne‘ûzu billâh min zâlike. Nitekim vilâdet-i tabî‘îde oğlan anasından ayrılacak vâkıht olmadan anasından **[141a]** ayrılrsa ona âfetler ve belâlar ve mihnetler yetişir vâkıht olur ki oğlân helâk olur. İmdî şöyle bilgil ki şeyhin sohbetine mülâzemet etmez hattâ şeyhden ayrılacak vâkıht olunca illâ bir mürîd-i hakîkî mülâzemet eyler ki ol hırka-i irâdet gibi kendini şeyhe teslim etmiş ola. Zîrâ ki hırka iki türdür birisi hırka-i irâdettir ve birisi hırka-i teberrüktür. Hırka-i irâdet oldur kim şeyh onu mürîd-i hakîkîye giydire ve hırka-i teberrük oldur kim şeyh onu müteşebbihlere giydire. İmdî hırka-i teberrük hırka-i irâdete benzer sûretâ eved hırka-i irâdet oldur kim onu mürîd-i hakîkî giye ve hırka-i teberrük oldur kim onu müteşebbihler giye eved

من تشبه بقوم فهو منهم

*“Kim bir kavme benzemeye çalışırsa, o da onlardandır”*²⁴⁰

Pes müteşebbih dahî hakîkatte ol hakîkî mürîdlerdendir kendiyi onlara benzettiği için ve dahî kendiyi onlara nisbet ettiği için. Ve dahî şöyle bilgil ki hırkanın sırrı oldur kim vâkıht ki bir tâlib-i sâdıq ve mürîd-i ‘âşık bir şeyhin sohbetine yetişip kendiyi ol şeyhe teslim eylese şöyle ki bir küçük oğlan atasıyla nice ise ve atasının cemî‘ emrine nice mutî‘ ve münkâd ise ol dahî kendiyi şeyhine şöyle teslim eyleyip onun cemî‘ emrine zâhirde ve bâtında mutî‘ ve münkâd olsa ol şeyh dahî ona terbiyet eyler. Allah Te‘âlâ Hazretlerine istimdâd eylemekle ve dahî Allah Te‘âlâ Hazretine bin bin türlü tedarru‘ etmek ile ve gökçek istikâmet ile. İmdî şeyh basîret kuvvetiyle mürîdin belki cemî‘ kimsenin bânına muttali‘dir. İmdî vâkıht olur ki mürîd mütekaşşifler ve mütezahhidler ve sûfîler giyeceği gibi **[141b]** yoğun giyecek giyer nefsin gizlice hevâsı için şöyle ki ol giyeceği giydiğinden murâdı oldur kim halâyıklar gözüne zâhidler sûretiyle görüne dahî halâyık ona muhabbet edip ona ikrâm edeler. İmdî bu niyet üzerine onun gibi yoğun giyecek giymek ince ve latîf giyecek giymekten eşedir. Ve dahî vâkıht olur ki bir mürîd kısa yenli ve kısa etekli giyecek giyer. Nefsin hevâsıyla ve dahî nefsinin bir

²⁴⁰ İbn Hanbel, Ebû Dâvud ve Taberânî Kebîr’inde bu hadîsi İbn Ömer’den merfû olarak Taberânî, Evsâf’ında da Huzeyfe’den hasen bir senetle rivâyet etmiş, İbn Hibbân da sahîh olduğunu ileri sürmüştür.

heyet-i mahsûsa ihtiyâr ettiğiyle lâ cerem şeyh bunun gibi heyeti ihtiyâr edip ona meyl eyleyen mürîde bir giyecek giydirir ki ol giyecek sebebiyle onun nefsinin hevâsı ve ğaradı sınıp ol nefsinin hevâsından pâk ve mutahhar olur. Ve dahî vaqt olur ki mürîd dâim ince giyecekler giyer veyâhud bir türlü giyecek giymeyi ‘âdât edinir lâ cerem şeyh ona bir türlü giyecek giydirir onu nefsinin hevâsından ve ‘âdetinden kurtarmak için. İmdî mürîd giyeceğinde şeyh nice dilerse tasarruf eder nitekim şeyh mürîdin yiyeceğinde ve dahî mürîdin oruç tutmasında ve tutmamasında tasarruf ettiğinleyn ve dahî mürîdin her işinde tasarruf ettiğinleyn zîrâ ki mürîde ne nesne lâyıkça ona onu emr eyler mürîde dâim zikretmek mi aslahdır veyâhud dâim nâfile namaz kılmak mı aslahdır veyâhud dâim tilâvet-i Qur’ân mı aslahdır veyâhud dâim hizmet etmek mi aslahdır veyâhud mürîd dâim kesb etmek mi aslahdır veyâhud futûhdan yemek mi aslahdır, şeyh onu hükmeyley ve dahî bunlardan gayrı mürîde ne aslah ise şeyh onu hükmeyley. İmdî mürîde nice giyecek aslah ise şeyh **[142a]** ona onu giydirir pes bir mürîd yoğun giyecek veyâhud ince giyecek giymek ‘âdet edinse nefsinin hevâsıyla şeyh mürîdi nefsinin hevâsından ve ‘âdetinden kurtarmak için ve dahî mürîdi nefsinin hevâsı darlığından çıkarmak için şeyh ihtiyâr ettiği yiyeceği yedirir ve dahî ihtiyâr ettiği giyeceği ona giydirir. Pes şeyh hırka-i mahsûsa ile ve heyet-i mahsûsa ile mürîdin nefsinin hevâsı rencine tımar eder bir mürîd-i sâdıķ ve tâlib-i ‘âşıķ ki irâdet odunda göğünmüş olsa evvel emirde ol şol merîd hasta gibi olur ki ol bir tabîb-i hâzık ister ki ona tımar eyleye. İmdî mürîd irâdetinin hizmetinde bir şeyh-i kâmil bulsa ve şeyh dahî onun gibi bir mürîd bulsa hemen şeyh ol mürîdin bätınına muttali’ olup şeyhin bätınından şeyhe muhabbet-i sâdıķa zâhir olur kılûbun birbiriyle teellûf kadıyyesince ve dahî ervâhin birbiriyle bilişip koķlaştıķları sebebiyle ve dahî mürîd şeyh ile şimdiki vaķitte lillâh fillâh billâh cem’ oldukları ervâh ‘âleminde cem’ olduklarının sırrını ve ol sâbıķanın sırrını izhâr eder. Pes şeyh mürîdle buluşacak şeyhin bätınından mürîde ‘inâyet nazarları koyar ve mürîdin bätınından şeyhe muhabbet koyar. Lâ cerem şeyh mürîde hırka giydirir mürîde ‘inâyet ve himmet vardiğına işâret etmek için. Pes hırka mürîde fâideler eyler nitekim Yûsuf Peygamberin gömleği Ya‘ķûb Peygambere fâide eylediğinleyn. Şöyle ki kütüb-i tefâsîrde mezkûrdur kim vaķtı ki İbrâhîm Peygamberi Nemrud’un yaķtıđı oda atmak istediler. İbrâhîm Peygamberi ‘uryân eyleyib ol oda attılar. İbrâhîm Peygamber ağladı, ona ayıttılar: “Niçin ağlarsın ol **[142b]** ayıttı: “Avretim açıldığı için ağlarım” dedi Cebrâil ‘aleyhisselâm Cennet harîrlerinden bir

gömlek getirdi, ol gömleğin hâssası bu idi ki onu uzun kişi giyse uzun olurdu ve onu kısa kişi giyse kısa olurdu hasta giyse hoş olurdu ve onu ölüye giydirseler ol ölü hayât bulurdu ol gömleği Cebrâil ‘aleyhisselâm İbrâhîm Peygambere giydirdi, Nemrud’un odu ona kâr eylemedi, ol gömlek İbrâhîm Peygamber katında idi. İbrâhîm Peygamber vefât eyleyince İbrâhîm Peygamber vefât ettiğinden sonra İshâk Peygambere mîras değdi İshâk Peygamber vefât ettiğinden sonra Ya‘küb Peygambere mîras değdi, Ya‘küb Peygamber ol gömleği gümüş heykel içine koyup Yûsuf Peygamberin boynuna astı ol vakti ki Yûsuf Peygamberin kardeşleri Yûsuf Peygamberi ‘uryân eyleyip kuyuya bıraktılar. Cebrâil Yûsuf Peygamberin boynundan ol heykeli alıp onun içinden ol gömleği çıkardı dahî onu Yûsuf Peygambere giydirdi ondan sonra kapıdan çıkıp Mısır’a sultân olduğundan sonra Yûsuf Peygambere haber yetişti ki Ya‘küb Peygamber, Yûsuf Peygamber firâkından şol kadar ağlamış ki onun iki gözü görmez olmuş. Cebrâil Yûsuf Peygambere ayıttı: “Ol gömleği babana gönder gözüne sürsün tâ ki onun iki gözü görür ola zîrâ ki ol gömlekte Cennet râyihası vardır, lâ cerem onu her hasta koxsa veyâhud onu giyse hoş olur ve her gözsüz onu gözüne sürse onun gözü görür olur”. Yûsuf Peygamber dahî ol gömleği Ya‘küb Peygambere gönderdi, Ya‘küb Peygamber ol gömleği gözüne sürdü onun iki gözü görür oldu [143a] İmdî şöyle bilgil ki mürîd-i sâdıq katında şeyhin hırkası dahî mürîde Cennet koxularını koxdurur. Zîrâ ki mürîd hırka sebebiyle lillâh fillâh billâh dâyim sohbeti ‘âdet edinir. İmdî hırka giymek Allah Te‘âlâ Hazreti’nin ‘inâyetindendir ve dahî Allah Te‘âlâ Hazreti’nin fazlındandır ki ona müyesser oldu. Ammâ hırka-i teberruk oldur kim bir kişi onu giymek ister ve onu giymekde maksûd oldur kim sûfilerin kisvelerini teberruk görüp onların kisveleri gibi kisve giyer. İmdî bunun gibi kimseden sohbet ve tasavvuf şartları talep olunmaz belki bunun gibi kimseye emrederler ki ol şerî‘atın hudûdunu ri‘âyet edip ona mültezim ola ve dahî ona emrederler ki ol dâim sûfiler sohbetine mülâzemet eyleye tâ ki onların berekâtından ona dahî yetişse ve dahî onların edeblerini görüb onların edebleriyle edeblene. İmdî bu taqdîr üzerine hırka-i teberruk her tâlibe mebzuldür. Pes her tâlibe revâdır ki hırka-i teberruk giye. Eved hırka-i irâdeti şol tâlib giymek gerektir ki ol sâdıq ve hâlis ve râğib ola. Ve dahî ol dünyâdan bi‘l-külliyeye i‘râd eyleyip Haqqa müteveccih olmuş ola. Tâcu‘l-‘ârifin ve hulâsatu‘l-kâmilin eş-Şeyh Şihâbu‘l-milleti ve‘d-dîn eydür: “Gök hırka giymeyi şeyhler gökçek görmüşlerdir. Ve eğer bir şeyh mürîdine gök renkli hırka giydirmese belki gayrı renkli

hırka giydirse hiç kimse onun üzerine i'tirâd eylemeye zîrâ ki meşâyih her vaktin hükmü ne ise onu öyle işlerler. Ve Kutbu'l-ârîfin eş-Şeyh Şihâbü'l-milleti ve'd-dîn eydür: “Bizim şeyhimiz eydür, mürîde tekîlf edeler ki ol kısa yenli giyecek giye hizmet etmeye âsân olsun diye ve dahî câizdir ki bir mürîde defâ'at ile hırkalar giydire eved renkli hırkada gök renkli [143b] hırka giymek muhtardır zîrâ ki kirleri gök götürür ziyâde yomağa muhtâc olmaz.” Zubdetu'l-mutekâşşifin eş-Şeyh Şihâbu'l-milleti ve'd-dîn eydür: “Bu vechlerden gayrı vechler ki hırka bâbında mutasavvıfa söylemişlerdir ol kelâm-ı iqnâ'î ve kelâm-ı zannîdir, kelâm-ı burhânî değildir ve şeyh Ebû'l-Fahr el-Hemedânî eydür: “Bağdâd'da Ebû Bekrî'ş-Şurûtî katında dururdum, nâgâh bir fakîr gördüm kirli giyecek giyip zâviyesinden çıkıp bizim katımıza geldi ba'zı fuqarâ ol fakîre ayıttı: “Bu giyeceğini niçin yumadın?” Ol fakîr ayıttı: “Ey karındaş! Bunu yumağa hiç ferâğat bulamadım”. Şeyh Ebû'l-Fahr eydür: “Ol fakîrin ferağat bulmadım dediğinin halâveti bana lezzet ve safâ verdi, onun için ol kelâmı dâim anarım. Zîrâ ki ol kelâm sâdîk kelâmdır, lâ cerem ben dahî onu andığımdan lezzet ve bereket bulurum” dedi. İmdî meşâyih hırkada renkli ihtiyâr ettiler bu ma'nîden ötürü zîrâ ki dâim vaktlerini ri'âyet etmek üzerine meşgûllerdir. İmdî onlara renkli giymek ensebdür zîrâ ki ol dâim yumağa muhtâc olmaz. Kutbu's-sâlikîn eş-şeyh şihâbu'l-milleti ve'd-dîn eydür: “Biz nice şeyhler gördük ki onlar hırka giymezler mürîdlere sülûk ettirirler onlara dahî hırka giydirmezler ve dahî geçen sâlihlerden bir tabağa hırka neydiğini bilmezler idi ve mürîdlerine dahî hırka giydirmezlerdi.

İmdî şöyle bilgil ki kim ki meşâyihdan hırka giyse ve mürîdlere dahî hırka giydirse onların sahîh kâsdları vardır ve hadîsden dahî asılları vardır ve şer' den dahî şahidleri vardır ki [144a] biz onu zikreyledik ve kim ki hırka giymese ve mürîdlere dahî giydirmese onların dahî sahîh kâsdları vardır. Zîrâ ki cemî' meşâyihın cemî' kâsdı ve dükeli tasarrufu sevâbdır ve biz dahî Allah Te'âlâ Hazreti'nden dileriz ki onların berekâtından bizi mahrûm eylemeye ve kıyâmet gününde bizi onların ile bile haşreyleye bi-fadlihî ve keremihî ve hürmeti Nebiyyihî 'aleyhi's-selâm ve âlihî.

el-Bâbü's-sâlis ‘Aşer fî Fazîleti Mekâni’r-Rubut

Ya'nî on üçüncü bâb, ribâtların yerlerinin fazîleti beyânındadır. İmdî şöyle bilgil ki ribât aslâda at bağlayacak yere derler idi bunda isti'âre olundu sûfiler 'ibâdet eyleyecek yere imdî ribâtdan bunda murâd sûfiler 'ibâdet eyleyecek yerdir. Hağ Te'âlâ buyurur ki:

فِي ثُبُوتِ أَذْنِ اللَّهِ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذَكَّرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْعُدْوِ وَالْأَصَالِ رِجَالٌ لَا تُلْهِبُهُمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ

*“(Bu kandil) birtakım evlerdedir ki, Allah (o evlerin) yücelmesine ve içlerinde isminin okunmasına izin vermiştir. Orada sabah akşam O’nu tesbih ederler”.*²⁴¹

Ya'nî Hağ Subhânehû ve Te'âlâ şol sultândır ki onun için erenler tesbîh ederler şol evlerdeki Allah Te'âlâ izin verip emr eyledi ki ol evler ta'zîm olunup ululana. Ve dahî ol evlerde Allah Te'âlâ Hazreti'nin adı zikr oluna ve dahî onun kitâbı oğuna ve dahî ol evlerde Allah Te'âlâ Hazreti için tesbîh şol erenler ki şîrâ ve bey' ve gayrı nesne men' eylemez namazları vâktinde kılmaktan ve dahî onları hiç nesne men' eylemez zekat vâcip olduğv vâkt onu [144b] müstehakğına vermekden imdî ol erenler onun gibi erenlerdir ki onlar bir günden kôrkarlar ki ol günün hevlinden ve heybetinden yürekleri yerinden kôpup boğazlara gele ve gözleri yerinde durmayıp dört yana baka ki kitabı sağ yanından mı gelir veyâhud sol yanından mı gele diye

أَعَاذَنَا اللَّهُ وَإِيَّاكُمْ مِنْ هَوْلِ ذَلِكَ الْيَوْمِ²⁴²

ba'zılar eydürler: “Ol evlerde murâd Medîne'nin evleridir”. Ve ba'zılar eydürler: “Ondan murâd Rasûl Hazreti'nin münevver evleridir vâkti ki bu âyet nâzil oldu, Ebû Bekir yerinden kalkıp ayıttı: “Yâ Resûlallâh imâm 'Alî evi dahî ol evlerden midir ve dahî Fâtîma evi dahî ol evlerden midir? Rasûl 'aleyhi's-selâm ayıttı: “Onlar ol evlerin ulularındandır”. Ve ba'zılar eydürler: “Murâd yeryüzündeki mescidlerdir”. Nitekim Rasûl 'aleyhi's-selâm eydür: “Mescidler yer üzerinde Allah Te'âlâ Hazreti'nin evleridir ki onlar gök ehline şu'le verirler yıldızlar yer ehline şu'le verdiğinleyin ve

²⁴¹ en-Nûr 24/36.

²⁴² Allah bizi ve sizi o günün dehşetinden korusun.

ba'zılar eydürler: “Ol evlerden dört mesciddir onları dört Peygamber yaptı biri Mekke'dir ki onu İbrâhîm Peygamber yaptı ve yeri Beyte'l-Muqaddisdir ki onu Süleymân Peygamber ile Davûd Peygamber yaptı ve biri Mescid-i Medîne ve Mescid-i Kûbâdır ki onları Rasûl Hazreti yaptı” Ve Hasan eydür: “Ol evlerden murâd yerin cemî'sidir zîrâ ki yerin cemî'si Rasûl Hazretine ve onun ümmetine mescid kılındı. İmdî şöyle bilgil ki Hasan rivâyeti üzerine erenlerden murâd zâkirlerdir pes her yerde ki ol sıfatlı erenler bulunsa ol yer şöyle evlerdir ki [145a] Haq Te'âlâ emr eyledi ki ol evler ta'zîm olunup ululana nitekim Enes bin Mâlik radiyallâhu 'anh eydür: “Hoca-i Enbiyâ tâcu'l-esfiyâ mazhari'z-zât ve'l-esmâ ve haqîkatü cemî'il-eşyâ Habîb Muhammed Mustafâ 'aleyhi's-selâm ayıttı:

ما من صباحٍ ولا رواحٍ، إلا وبقاع الأرض ينادي بعضها بعضًا هل مر بك اليوم أحد صلى عليك أو ذكر الله عليك فمن قائله نعم ومن

قائلة لا فإذا قالت نعم علمت أن لها عليها فضلًا²⁴³

Ya'nî Rasûl 'aleyhi's-selâm ayıttı: “Hiçbir sabâh ve bir akşam yoktur illâ yeryüzü ba'zısı ba'zısına çağırıp eydür ki hiç bugün senin üzerinde namaz kıılıp kimse geçti mi veyâhud bugün senin üzerinde hiçbir kimse zikr ayıttı mı?” Yerin ba'zısı eydür ki: “Ne'am bugün benim üzerimde fulân namaz kııldı ve fulân zikr ayıttı ve ba'zısı eydür ki yok bugün hiçbir kimse benim üzerimde namaz kıılmadı ve hiçbir kimse benim üzerimde zikr ayıtmadı vaqti ki ne'am fulân benim üzerimde namaz kııldı ve fulân benim üzerimde zikr ayıttı dese üzerinde namaz kıılınmayan yer ve üzerinde zikr edilmeyen yer bilir ki ol yer kendiden efdaldır ve dahî Rasûl 'aleyhi's-selâm buyurdu ki hiç bir kûl yoktur ki bir yer üzerinde namaz kııla veyâhud zikr ede illâ kıyâmet gününde ol yer Allah Te'âlâ Hazreti'nde şehâdet ede ki fulân benim üzerimde namaz kııldı veyâhud zikr ayıttı ve dahî ol namaz kıılan ve zikreden kimse ölse ol yer onun için ağlar ve ba'zılar eydürler: “Haq Subhânehû ve Te'âlâ:

فما بكت عليهم السماء والأرض

²⁴³ Her gün sabah akşam yeryüzünün bir parçası diğetine şöyle seslenir: “Bugün senin üzerinden namaz kıılan ve Allah'ı zikreden biri geçti mi? Bazısı evet, bazısı da hayır, cevâbını verir. Evet diyen yer parçası, üzerinde namaz kıılma ve Allah'ı zikretmenin kendisi için bir üstünlük ve fazîlet olduğunu bilir.

“Gök ve yer onların üzerine ağlamadı. Onlara mühlet de verilmedi”²⁴⁴

dediği [145b] kavlinde işâret vardır ki ehl-i zikir efdaldır gayrısından zîrâ ki kırk gün ehl-i zikir üzerine ağlar vaqti ki onlar olsalar dünyâyâ meyl eyleyip ona meşgûl olanlar için ağlamaz. İmdî ribât şol erenlerdir ki onlar nefslerini Allah Te‘âlâ Hazreti’nin tâ‘ati üzerine sâbit kılmış olar ve dahî onlar mâsivâ-yı Haq’dan kesilip Haqka müteveccih olmuş olalar. Lâ cerem Haq Subhânehû ve Te‘âlâ dahî dünyâyı onlara hizmetkâr eyleyi verir. Nitekim ‘Ömer bin el-Hattâb radiyallâhu ‘anh eydür: “Rasûl Hazreti ayıttı: “Kim ki dünyâdan kesilip Allah Te‘âlâ Hazreti’ne müteveccih olsa Haq Subhânehû ve Te‘âlâ onun cemî‘ maslahâtını görüp ol sanmadığı yerden ona rızık vere ve kim ki dünyâyâ yönelse Haq Te‘âlâ onu dünyâyâ ısmarlaya”.

Evet ey ‘azîz qarındaşım! Şöyle bilgil ki ribât aslda atlar bağlayacak yerlere derler idi. Ondan sonra onu isti‘mâl edip ribât dediler her derbent ki onun ehli ardındağından düşmanı def‘ eyleye ve dahî belâları def‘ eyleye ve ol derbendin ehline dahî ribât derler mecazen. İmdî mücâhid murâbit dahî kendinin ardındağından giden belâları def‘ eyley ve dahî ribâtta Allah Te‘âlâ Hazreti’nin tâ‘ati üzerinde muqîym olanlar sebebiyle ve onların du‘âları sebebiyle Allah Te‘âlâ kullarından ve dahî şehirlerden belâları def‘ eyley. Nitekim İbn ‘Ömer radiyallâhu ‘anhuma eydür: Rasûl ‘aleyhi’s-selâm ayıttı:

إِنَّ اللَّهَ لَيُدْفَعُ بِالْمُسْلِمِ الصَّالِحِ عَنْ مِائَةِ مِنْ أَهْلِ بَيْتٍ وَمَنْ جِيرَانِهِ الْبَلَاءُ²⁴⁵

Ya‘nî Haq Subhânehû ve Te‘âlâ bir sâlih kişi sebebiyle onun ehl-i beytinden ve komşularından

[146a] yüz evden belâları def‘ eyley ve dahî Rasûl ‘aleyhi’s-selâm buyurur:

وَلَا عِبَادٌ لِلَّهِ يُرْتَعَعُ، وَصِيبَةٌ رُضِعَ، وَبِهَاتِمَ رُتِعَ، لَصَبَّ الْعَذَابِ عَلَيْكُمْ صَبًّا، ثُمَّ يُرَضُّ رَضًّا²⁴⁶

²⁴⁴ ed-Duhân 44/29.

²⁴⁵ Allah, sâlih ve samîmî bir Müslüman sebebiyle, onun komşularından ve yakın çevresinden yüz kişiyi belâ ve musîbetlerden korur.

²⁴⁶ Suyûtî, el-Câmi‘u’s-sagîr, c. II. S. 113 (Taberânî ve Beyhakî’den). Hadîs, Taberânî rivâyetidir.

“Cenâb-ı Hakk’a çokça rükû eden (namaz kılan) kullar, süt emen çocuklar ve meralarda otlayan hayvanlar olmasaydı Allah Teâlâ üzerinize şiddetli azab indirirdi”.

Ya’nî eğer Allah Te’âlâ Hazreti’nin rükû edici kulları olmasa ve dahî süt emerce oğlancıklar olmasa ve dahî ot otlar canavarlar olmasa Haq Subhânehû ve Te’âlâ sizin üzerinize belâlar dökeydi ondan sonra sizi pâre pâre eyleyip yok eyleyeydi ve dahî Rasûl ‘aleyhi’s-selâm eydür: “Haq Subhânehû ve Te’âlâ bir sâlih kişi sebebiyle onun oğlunu ve onun oğlunun oğlunu ve onun dârının ehlini ve onun dârının dört yanında olan dârların ehlini belâlardan hıfz eyleyip onları sâlih eyler ve onlar Allah Te’âlâ Hazreti’nin hıfz ve ‘inâyeti içinde olurlar mâdem ki ol sâlih kişi onların içinde ola ve dahî Haq Te’âlâ buyurur:

اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا

“Ey iman edenler! Sabredin, düşmanlarınıza karşı sebat gösterin, nöbet bekleyin, Allah'dan gereğince korkun ki, kurtuluşa eresiniz”.²⁴⁷

Ya’nî ey mü’minler dîniniz üzerine sabr eyleyin ve dahî Allah Te’âlâ Hazreti’nin tâ’atı üzerine sâbit olup belâlara ve gâzâlara sabr eyleyin tâ ki küffâr üzerine gâlib olasız sabrınız sebebiyle ve dahî derbendlerde sâbit olun atlarınızı bağlayıcı olduğunuz hâlette. Dâvud bin Sâlih eydür: “Ebû Seleme bin ‘Abdullâh bana ayıttı: “Ya ibn ehî! Hiç bilir misin bu âyet neyin hakkında nâzil oldu?” Ben ayıttım: “Bilmezim.” Ol ayıttı: “Rasûl zamânında bir gazâ yok idi ki onda atlar bağlana idi belki bu âyet bir namazdan sonra bir namaza dahî muntezir olmak hakkında nâzil oldu pes ribâtdan [146b] murâd nefis gazâsıdır. İmdî ribâtta muqîym olan dahî murâbıt-ı mücâhiddir nefis hakkında nitekim Haq Te’âlâ buyurur:

وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ

“Allah uğrunda gerektiği gibi cihad edin”.²⁴⁸

Ya’nî Haq Te’âlâ yolunda bir vech ile gazâ eylen ki ol gazâ haq-ı gazâ ola imdî bundan murâd nefis ile mücâhede etmektir ki haq cihâd budur. Zîrâ ki bu cihâd-ı

²⁴⁷ Âl-i İmrân 3/200.

²⁴⁸ el-Hac 22/78.

ekberdir nitekim Rasûl ‘aleyhi’s-selâm ba‘zı gazevâtından gelince ayıttı: “Küçük gazâdan rücû’ eyledik ulu gazâyâ.” İmdî nefis ile gazâ etmek ulu gazâdır zîrâ ki nefis kişiyi şakâvet-i ebediyyeye yetiştirir, sa‘âdet-i sermediyyeden ırak eyler ve dahî kişi cisim ile kaçıp ondan kurtulmaz belki ol dâim fırsat ister ki şehvet oğlarını ve ma‘siyet taşlarını ata. Lâ cerem onun ile gazâ etmek ulu oldu küffâr ile gazâ etmekden nitekim sâlihlerden birisi bir kardaşına biti gönderip ayıttı ki: “Ey kardaş! Gel gazâyâ gidelim.” Ol dahî biti gönderip ayıttı: “Ey kardaş! Cemî‘ derbendler benim üzerime bağlanmış ve dükeli kapılar benim üzerime yapanmıştır. İmdî ben ol derbendlerden halâs olup ol kapıları açmaya meşgûlüm.” Ol dahî yine ona biti gönderip ayıttı ki: “Ey kardaş! Eğer sen meşgûl olduğuna cemî‘ halk meşgûl olsalardı Müslümanların işleri harâb olup kâfirler Müslümanlar üzerine gâlib olurlar idi. İmdî gel gazâyâ gidelim ol dahî yine ona cevâb verip ayıttı ki: “Ey kardaş eğer cemî‘i halk ben meşgûl olduğuma meşgûl olsalardı seccâdeleri üzerinde bir kere Allâhu Ekber dedikleri [147a] gibi Kostantiniyye’nin çal‘esini yedi kat yerden aşağı geçirirler idi. Ba‘zı hukemâ eydür: “İbâdet evlerinde gökçek niyetler ile ve sâfi sırlar ile ve hâlis kasdlar ile ‘âbidler ve zâkirler yüce avazlar ile zikr u tesbîh ve tilâvet edip du‘âlar ettikleri eflâk-ı dâirât ‘ağd edib bağladığını halledib şaşar.” İmdî ribât ehlinin dahî vakti ki ribât içinde cem‘iyyetleri sahîh olsa ve dahî onların ribât içinde mu‘âmeleleri gökçek olsa ve dahî onlar türlü türlü ‘ibâdetler eyleyip cemî‘ vakitlerini ri‘âyet eyleseler ve ‘amelleri ifsâd eyleyen nesneden şakınsalar ve hallerini sahîh eyleyen nesneyi ri‘âyet etseler ve esnâf-ı mücâhedât ve envâ‘-i riyâdât eyleyip bi’l-küllüyye dünyâdan i‘râd eyleyip Haqq’a müteveccih olsalar onların berekâtı cemî‘ şehre ve dükeli halâyıka yetişse.

Serî es-Sakatî eydür: “Haq Te‘âlâ Hazreti’nin “isbirû ve sâbirû ve râbitû” dediği demek olur ki: “Ey mü’minler! Dünyâdan sabr eyleyin tâ ki selâmet olasınız ve dahî düşmânlar ile muqâtele eylediğiniz vakitte sâbit olun ve nefis-i levvâmenin hevâlarını bağlayın tâ kim kıyâmet gününde kerâmet döşeği üzerinde maksûdunuza yetişesiz”. Ve ba‘zılar eydürler: “Bunun ma‘nâsı oldur ki: “Ey mü’minler! Benim belâlarım sabr eyleyin ve benim ni‘metlerime şükreleyin ve benim düşmanlarım dârında sâbit olun ve benden gayrıya muhabbet etmekten şakının tâ ki kıyâmet gününde benim cemâlîmi müşâhede eylesiniz.”

İmdî ribâtda sâkin olanların dahî şartları bunlardır ki onlar halkdan mu‘âmelelerini [147b] kesip dâim Hağğa mu‘âmeleler eylerler ve dahî kesb etmeyi terk eyleyip müsebbibu'l-esbâbın kefâletine iktifâ ederler ve nefslerini halâyıka ihtilât etmekten keserler ve nefslerinin ‘âdetlerini terk eylerler ondan ‘ıvaz Hağ Te‘âlâ Hazretine ‘ibâdet etmeyi ihtiyâr ederler gece ve gündüz Hağ Te‘âlâ Hazreti’nin ‘ibâdetine meşğûl olub cemî‘ evkâtlerini hıfz ederler ve dahî her vaktin evrâdına mülâzemet ederler ve cemî‘ gafletten şakınırlar belki gece ve gündüz huzûr-u kalb ile ve hâlis niyet ile ve sahîh i‘tikâd ile Allah Te‘âlâ Hazreti’nin ‘ibâdetine meşğûl olurlar tâ ki murâbıt mücâhid olalım diye. Nitekim Rasûl ‘aleyhi’s-selâm buyurur:

ألا أخبركم بما محو الله به الخطايا ويرفع به الدرجات قالوا بلى يا رسول الله قال اسبغ الوضوء في المكاره وكثرة الخطى إلى المساجد وانتظار

الصلوة بعد الصلوة فذلكم الرباط فذلكم الرباط

“Rasûlullah Ashâbına Allah’ın kendisi ile hatâları giderdiği ve dereceleri yükselttiği şeyi size haber vereyim mi? diye sorduğunda ashâbı: “Evet yâ Rasûlallah, bize bildir” dediler. Efendimiz de organların hakkını tam vererek abdest almak, mescidlere giderken adımları çoğaltmak, bir namazın ardından diğerini beklemek. İşte size ribât, işte size ribât” cevâbını verdi.”

Ya‘nî Rasûl ‘aleyhi’s-selâm ashâbına ayıttı: “Size bir nesne haber vereyim mi ki onun sebebiyle Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ hatâları ya‘nî sağâyir günâhları mahveyleye ve dahî onun sebebiyle dereceleri yücelte.” Ashâbı ayıttılar: “Belâ yâ Rasûlallâh! Ol ne nesnedir bize haber ver.” Rasûl ‘aleyhi’s-selâm ayıttı: “Abdesti tamâm edip onu tekmîl etmektir gâyet meşakkatlerde ve soğuk günlerde ve dahî mescidlerden yana çok çok adım atmaktır ve dahî bir namazdan sonra bir dahî namaza muntezır olmaştır, imdî ribât budur, ribât budur dedi. Şöyle bilgil ki ribât düşmân derbendine mülâzemet [148a] etmektir pes ma‘nâsı demek olur ki bu ‘amel-i mezkûr ribât-ı kâmilidir zîrâ ki ittiba‘-ı şhevâtı men‘ eder bunun için bu ‘amel-i mezkûr cihâd-ı ekber oldu ve ba‘zılar eydürler: “Ma‘nâsı budur ki bu ‘amel-i mezkûrun sevâbı ribât sevâbı gibidir, vallâhu e‘lem.

el-Bâbü'r-râbi 'Aşer fî Müşâbeheti Ehli'r-Ribât Bi-Ehli's-Suffe

Ya'nî on dördüncü bâb ehl-i ribât ehl-i sûffeye benzediği beyanındadır. Hağ Te'âlâ eydür:

لَمَسْجِدٍ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ ۚ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَّطَّهَرُوا ۚ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ

*“O mescit içinde sen kesinlikle namaza durma. Ta ilk gününde temeli takva üzerine kurulan mescit elbette içinde namaz kılmana daha layıktır. Onun içinde günahlarından arınmayı seven kişiler vardır. Allah da arınmış, ak pak olmuş olanları sever”.*²⁴⁹

Ya'nî bir mescid ki ol mescid tağvâ ve tevhi'd üzerine yapılmış ola ve dahî ol mescid Allah Te'âlâ rızâsı için yapılmış ola. Yâ Habîb sen ol mescidde namaz kılmaya durmağ elyağdır ve evlâdır ki ol mescidde erenler vardır ki onlar su ile abdest almayı severler ve dahî tevbe ile ve 'amel-i sâlih etmek ile günâhlardan arınmayı severler ve Allâhu Te'âlâ Hazreti dahî su ile abdest alanları sever ve dahî tevbe ile ve 'amel-i sâlih etmek ile günâhlardan arınanları sever ol mescidden murâd Mescid-i Kûbâdır ki onda Ashâb-ı Suffe cem' olubdururlar idi.

İmdî şöyle bilgil ki Hağ Te'âlâ bu âyette Rasûl Hazreti'nin ashâbını vâsf eyleyib övdü Ashâb-ı Rasûl'e ayıttılar: “Hağ Te'âlâ sizi övdü siz nice iş işlediniz ki Hağ Te'âlâ sizi böyle övdü?” Onlar ayıttılar: “Biz suyu taşlar ardınca isti'mâl ederiz ya'nî taş ile istincâ ettiğimizden sonra su ile dahî tahâret ederiz”. İmdî ey 'azîz [148b] karındaşım böyle etmek ve dahî sâir edeblerden buna benzer ne var ise işlemek sûfîlerin ve ribâtlarda sâkin olanların vazifesidir. İmdî ribât onların evleri ve menzilleridir her kavmin dârı vardır onların dahî dârı ribâtdır. İmdî ribât onların dârı ve menzili olmağda onlar ehl-i suffaya benzerler. Nitekim Talhâ eydür: “Vağti ki bir kişi Medîne'ye gelse eğer Medîne'de onun dostu var ise onun evine konardı ve eğer onun Medîne'de dostu yok ise varırdı suffeye konardı cümle suffaya konanlardan birisi dahî ben idim. İmdî ribâtda dahî sûfîler bir kâsd ve bir 'azm üzerine muğtîym olub cem' olurlar zîrâ ki ribât bu ma'nâ için vad' olunup durur ki onda sûfîler ve sâlihler bir kâsd üzerine muğtîym

²⁴⁹ et-Tevbe 9/108.

olalar ve dahî onda sâkin olanlar Haq Te‘âlâ vâsf ettiği nesne ile sıfatlanalar şöyle ki Cennet ehli hakkında buyurdu ki:

وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ إِخْوَانًا عَلَى سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ

“Biz o cennetliklerin kalblerindeki kinleri çıkarır atarız. Hepsi kardeşler olarak sevinç içinde karşılıklı koltuklara otururlar”.²⁵⁰

Ya‘nî Haq Subhânehû ve Te‘âlâ Cennet ehlini vâsf eyleyip eydür ki bize onların gönüllerinden ğıl u ğışı ya‘nî birbirine hasedi ve tekebbürlüğü ve buğzu ve buhli ve sâir sıfât-ı zemîmeyi çıkardık birbirine kardeş olup tahtlar üzerinde birbirine karşı oturucu oldukları hâlde. İmdî ehli ribât dahî bu sıfat üzerine olmak gerek. Eved şöyle bilgil ki birbirine karşı olmak oldur kim onların zâhirleri ve bâtınları berâber ola. Hattâ bir kişi bir kardeşi için gönlünde ğıl gizlese ol onun muķâbelesinde değildir eğerçiki onun yüzüne karşı oturursa dahî. İmdî [149a] ehl-i suffâ bu sıfat üzerine olubdururlar idi. Zîrâ ki mesâr-ı ğıl ve mesâr-ı hıkd dünyâ sevmekdir. Nitekim hadîsde vârid olubdurur ki:

حب الدنيا رأس كل خطيئة²⁵¹

Ya‘nî dünyâ sevmek cemî‘ günâhın aslıdır. İmdî ‘abdin kendi nefsinin ta‘ayyunâtı ve enâniyyeti ve kendiye iltifâtı dahî dünyâdır. Ashâb-ı Suffa hod kendilerin ta‘ayyunâtını ve enâniyyetini ifnâ eyleyip cemî‘ dünyâyı terk eyleyip dururlar idi. Onun için onların bâtımından hıkd ve ğıl çıkıp onlar pâk ve mutahhar olup dururlar idi. İmdî ribât ehli dahî zâhirleriyle ve bâtınlarıyla birbirine muteķâbil olup birbiriyle ülfet tutup birbirine muhabbet edip birbiriyle ittifâk edip cemî‘ olubdururlar ve onların gönlünde birbirine ğıl ve hıkd yoktur belki onların gönülleri nefsin hevâcisinden ve tabî‘atın zulümâtından pâk ve mutahhar olubdurur ve dahî tevfiķ nûruyla münevver olubdurur onlar kelâm söyleşmekte ve zikr ayıtmakta ve namaz kılmakda ve ta‘âm yemekte bir yerde cemî‘ olurlar ve ol cemî‘iyetten onlar berekâtlar bulurlar. Nitekim

²⁵⁰ el-Hicr 15/47.

²⁵¹ Dünyâ sevgisi tüm hataların başıdır.

ashâbdan bir tâife Rasûl Hazreti'ne ayıttılar: “Yâ Rasûlallâh biz yiyecek yeriz evet doymazız”. Rasûl ‘aleyhi’s-selâm ayıttı:

لعلكم تفرقون على طعامكم اجتمعوا واذكروا الله يبارك لكم فيه²⁵²

“Herhalde siz yemeklerinizi ayrı ayrı yiyorsunuz. Bir arada ve topluca yiyin. Allah’ı zikredin. Öylece Allah sizin yemeklerinizi bereketlendirir.”

Ya’nî Rasûl ‘aleyhi’s-selâm ayıttı: “Meğerki siz ta’âmı ayrı ayrı yersiniz ola imdî vaḳti ki ta’âm yemek dileseniz bir yere cem’ olun dahî Allah Te’âlâ Hazretini zikredip ol ta’âmı yiyin tâ ki ol ta’âm size mübârek olup ondan berekât bulasınız.” İmdî ‘âbidler ve zâhidler [149b] yalnız olmak severler ve dâim ‘uzlet etmek severler halâyık ile bir yere cem’ olmaḳtan havf ettikleri için ve dahî nefsin hevâları baş kaldırıp mâlâyâ’nîye meşgûl oluruz diye havf ettikleri için lâ cerem onlar selâmetliḡi yalnızlıkta bulurlar ammâ sûflerin ve ‘âriflerin ve muḳarreblerin ‘ilmleri kuvvetli olduḡu için ve dahî onların hâlleri sahîh olduḡu için onlar ol âfetlerden münezzehtir.

İmdî cemâ’at evlerinde onlar seccâdeleri üzerinde müctemi’ olmaḳda onlar berekâtlar bulurlar ve onların her birisinin seccâdesi zâviyesidir ve evidir. İmdî onlar seccâde edindiklerinin vechi vardır sünnetten. Nitekim ‘Âişe anamız radiyallâhu ‘anhâ eydür: “Gecelerde Rasûl Hazreti’nin önüne bir hasır koyardım Rasûl ‘aleyhi’s-selâm onun üzerinde namaz kılardı”. Ve dahî Rasûl Hazreti’nin hâtunu Meymûne ayıttı: “Rasûl Hazreti’nin mescidinde Rasûl Hazreti için hurma yapraḡından doḡunmuş bir seccâde döşeyip dururlar idi. Rasûl ‘aleyhi’s-selâm onun üzerinde namaz kılsın diye”.

Ve dahî ey ‘azîz karındaşım, şöyle bilgil ki vaḳti ki ribâtda pirlar ve yiḡitler ve ashâb-ı hizmet ve erbâb-ı halvet olsa onların üzerine meşâyıh nazar eyleyip hükm eyleye. Pes meşâyıh zevâyâyâ nazar eyleye nefsin devâ’isine ve onun dilediḡi nesnelere mesela uyku gibi ve râhat olmaḳ gibi ve yürümek ile lezzet ve safâ bulmaḳ gibi. Ve yâhud oturmak ile lezzet bulmaḳ gibi. Pes göre her kime ne lâyıksa onu ona hükmeyle. İmdî nefsin hod yalnız olmaḳtan zevḳ ve safâsı vardır. [150a] Ve dahî yiḡitler cemâ’at içinde oturmaḳtan ve onlara çok çok nazarlar doḡunmaḳdan onların nefislerinin mecâli dâr olur lâ cerem onlar nefislerinin ekser müştehiyâtın terk edip edeblerirler. İmdî bu

²⁵² Ebû Dâvud, “Et’ime”, 14; İbn Hanbel, IV/501.

şol vaqt olur ki ribât içinde onlar müctemi‘ olalar şol qasd üzerine ki cemî‘ evkâtı hıfz eyleyip nefslerini zabt eyleyip cemî‘ havaslarını mâ lâ ya‘nîden saqınalar. Nitekim Ashâb-ı Rasûl ‘aleyhi’s-selâm böylece cem‘ olubdururlar idi ki onların her birisi bir işe meşgûl idi kendilerin şuglinden ğayrı kimsenin şugline muttali‘ değillerdî ve onların üzerine âhîret şugli şöyle gâlib idi ki ol şugl ba‘zısı ba‘zısına meşgûl olmaqtan onları men‘ ederdi ve onlar hiç biribirisinin hâline meşgûl olmazlar idi belki onlar dâim kendiler hâline meşgûller idi.

İmdî ehl-i sıdık ve dahî sûfiler bir yerde cem‘ olsalar öyle gerekdir kim onların ictimâ‘i vaqtlarına zarar değirmeye. İmdî vaqti ki yiğitlerin evkâtına hâlel yetişse şöyle ki onlar lağve ve mâlâya‘nîye meşgûl olsalar yeğrek budur ki şeyh onlara halvet ve vahdet ve ‘uzlet ilzâm eyleye. Kendi zâviyesini ve halvetini onlara vere. Lâ cerem yiğitler dahî halvetce oturalar nefslerini devâ‘îsinden ve hevâsından ve mâlâya‘nîye meşgûl olmaqtan men‘ etmek için. Eved şeyh dâim cemâ‘at içinde otura onun hâli kuvvetli olduğı için ve halk ile müdârâ etmeye sabr eylediğı için ve halk ile ihtilât etmek âfetinden kendiyi kırtarabildiğı için ve kendi hâline hiç kimseden zarar yetişmediğı için [150b] ol cemâ‘at içinde huzûr ile ve vâkâr ile otura tâ ki kendiden gayrılar dahî onun sebebiyle evkâtlerini zabt eyleyeler ve onun âdâbıyla edebleneler. Eved vaqti ki bir mübtedî tâlib ki henüz mu‘âmele ve mücâhede ve ‘ibâdet lezzetini tatmamış olsa ve dahî ol nefâyis-i ahvâle muttali‘ olmamış olsa ol ribâta girse ona hizmet eylediler ol hizmet sebebiyle ehlullâh qalblerini cezb eyleye ve onların berekâtı ona dahî yetişe ve ol dâim hizmet eyleye ve ‘ibâdete meşgûl kardeşlere yardım eyleyip onların hâcâtını qazâ eyleye tâ ki Haq Subhânehû ve Te‘âlâ dahî onun hâcâtını qazâ eyleye nitekim Rasûl ‘aleyhi’s-selâm buyurur:

المؤمنون إخوة يطلب بعضهم إلى بعض الخوايج فيقضي بعضهم لبعض الخوايج يقضي الله لهم حاجاتهم يوم القيامة

“Mü’minler kardeşirler. Birisi diğëerinden ihtiyacını ister. O da onun ihtiyacını giderir. Allah da onların kıyâmet günü ihtiyâcını giderir.”

Ya‘nî mü’minler birbiriyle kardeşlerdir dinde pes ba‘zısı ba‘zısından vaqti ki havâyicin dilese ol onun hevâyicin qadâ eylese kıyâmet gününde Haq Te‘âlâ onun hâcâtını qadâ eyleye. Pes sûfiler qatında hizmet etmek cümleyi e‘mâl-i sâlihadedir. Ve dahî hizmet mevâcid yollarından bir yoldur ki onun ile evsâf-ı cemîle ve ahlâk-ı hasene kesb olunur. Eved sûfiler kendilerin cinsinden olmayanı ve kendiler tarîkine

girmeye heves eylemeyi hizmet ettirmeyi revâ görmezler. Nitekim Vesîk-i Rûmî eydür: “Ben ‘Ömer’in radiyallâhu ‘anh ‘abdiyim, bana dâim eydüdü ki: “Sen Müslüman ol zîrâ ki sen eğer Müslüman olacak olursan ben seninle Müslümanların emâneti üzerine yardımlaşırım.” [151a] Ve ben revâ görmezim ki Müslümân olmayan kimseden Müslümânların emâneti üzerine yardım isteyim ben ondan i’râd ederdim Müslümân olmazdım. ‘Ömer eydüdü ki: “Lâ ikrâhe fi’ d-dîn.” Vaḳti ki ‘Ömer’in vefâtı yakîn oldu beni âzâd eyleyip bana ayıttı ki: “Her nereye dilersen var git.”

İmdî sûfiler dahî eḡyâr hizmetini istikrâh ederler ve onlar ile ihtilât etmekten dahî i’râd ederler zîrâ ki sûfilerin tarîḳini sevmeyen kimse, vaḳt ola ki ol sûfilere nazar etmekten ona fâide yetişmekten artuḳ ziyân yetişse. Zîrâ ki sûfiler dahî beşerdir. İmdî vaḳt ola ki tabî‘at-ı beşeriyye muḳtedâsınca onlardan bir nesne zâhir ola. Pes eḡyâr onu görüp ondan istikrâh edip onlara inkâr eyleyeler, onların maḳsûdlarını bilmedikleri için.

İmdî sûfiler eḡyârdan i’râd ettikleri onlara ziyâde şefḳatlerindendir bundan ötürü i’rad etmezler ki kendileri gayrılarında ‘azîz görelere ve mertebelerini onların mertebesinden e’lâ görelere. Zîrâ ki kendileri onlar Müslümânların hiçbirisi üzerine e’lâ görmezler ve kendilere böyle i’tikâd etmezler.

İmdî tâlib-i hâlis yiḡit dahî vaḳti ki Allah Te’âlâ Hazreti’nin ‘ibâdetine meşḡûl olanlara hizmet eylese ol dahî sevâbda onlarla bile müşârik olup onların sevâbı miḳdârı ona dahî sevâb yetişse. İmdî onun ehl-i ḳurbe hizmeti Allah Te’âlâ Hazreti’ne muhabbetinin ‘alâmetidir. Nitekim Enes bin Mâlik radiyallâhu ‘anh eydür: “Rasûl ‘aleyhi’s-selâm Tebûk gazâsından yine rücû‘ eyleyip Medîne’ye yakîn gelince ayıttı:

إن بالمدينة أقواما

[151b]

253 ما سرتم من مسير ولا قطعتم واديا إلا كانوا معكم قالوا وهم في المدينة قال نعم حبسهم العذر

253 Medîne’de öyle kimseler vardır ki, attığınız her adımda geçtiğiniz her vadide onlar sizinle beraberdi. Ashâb-ı kirâm “Onlar Medîne’de kaldıkları halde bizimle beraber miydiler?” deyince Efendimiz: “Evet, onların Tebûk savaşına katılmalarına mazeretleri mânî olmuştur.”

Ya'nî Medîne'de bir kavm vardır ki onlar her konağda ve her derbendde ve her derede sizinle onlar bileyidi ashâb ayıttılar: "Onlar Medîne'de otururlar mı?" Rasûl 'aleyhi's-selâm ayıttı: "Ne'am onlar Medîne'de dururlar 'özür onları habs eyledi, bizimle bile gitmeye onların 'özürleri var idi onun için onlar bizimle bile gitmediler ya'nî onların himmetleri bileyidi." Lâ cerem "innemâ'l-e'mâlu bi'n-niyyât" kazıyyesince onlar dahî Rasûl Hazreti'yle bile gazâ eyleyenler sevâbı gibi sevâba müstehak oldular.

İmdî sûfilerin hizmetine meşgûl olan dahî vakti ki sûfilerin derecelerine ve mertebelerine yetişmediyse kendinin hâlinin kusûru 'özrüyle ve dahî onların derecelerine lâıyık olmadığı 'özrüyle. Eved onların derecelerinin dört yanını çekzinir ve ol kendinin tâkâtını onların hizmetinde bezl eyleyip gece ve gündüz onların hizmetine meşgûl olur. Lâ cerem Haq Subhânehû ve Te'âlâ dahî ona gökçek cezâlar verir ve onu ol 'atâlara yetiştirir. İmdî ehl-i suffa dahî bir takvâ üzerine birbirine yardım ederler idi ve mesâlih-i dîniyye üzerine müctemi' olurlar idi ve kardeşlere yardım ederler idi onlara mal vermek ile ve bezl-i îsâr ile ve biz dahî Allah Te'âlâ Hazreti'nden dileriz ki bizi dahî onların berekâtından mahrûm eylemeye ve bizi dâr-ı beğâda onlarınla bile haşr eyleye Habîb Muhammed Mustafâ'nın sallallâhu 'aleyhi ve sellem 'alemi dibinde bi-mennihî ve keremihî vecûdihî. [152a]

el-Bâbü'l-hâmis 'Aşer fî Hasāyis-i Ehli'r-Rubûti ve's-sûfiyyeti Fîmâ Yete'âhedûne ve Yehtessûne Bihî

Ya'nî on beşinci bâb ehl-i ribâtın ve dahî sûfilerin şol hâsiyyetleri beyânındadır ki onlar onu 'âdet edinip ri'âyet edip hıfzederler ve dahî onlar onun ile muhtass olubdururlar.

İmdî ey 'azîz karındaşım! Şöyle bilgil ki ehl-i ribâtın işlerinin bünyâdı ve onların 'âdetlerinin aslı bu millet-i Muhammediyye ve hâdiyye ve mehdiyyenin mertebelerindedir ki ribâtlarda sâkin olan sûfilerin ahvâli vardır ki onlar ol ahvâl sebebiyle sâir tavâyifden mütemeyyiz olurlar. Nitekim Haq Te'âlâ buyurur:

أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهِدَاهُمْ أَقْتَدِدْ

*“Bunlar, Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir. Sen de onların hidayetine uy”.*²⁵⁴

Ve dahî şöyle bilgil ki şimdiki zamânda ba‘zı sûfilerin taşsîri ki görünür ve öne geçen sûfilerin tarîkînden tahalluf ettikleri ki görünür onların işlerinin aslına zarar değirmez ve dahî tarîklerinin sıhhatine zarar değirmez. İmdî onları görüp sûfilerin işlerinin aslına ve tarîklerinin sıhhatine inkâr etmek olmaz ve şimdiki zamânda bu kadarca eser ki sûfilerden görünür ol öne geçen sûfilerin âsârındandır ki Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ onlara verip dururdu. Ve dahî şimdiki zamândaki sûfiler ribâtlarda ve mescidlerde cem‘ olup envâ‘-i ‘ibâdât ve esnâf-ı tâ‘ati ki ederler ol öne geçen meşâyihın bâtnlarının cem‘iyyeti berekâtıdır. Ve dahî şimdiki zamânda ribâtlarda ve mescidlerde ki sûfiler Allah Te‘âlâ Hazreti’nin tâ‘ati üzerine ve dahî zâhir edeb ile edeblenmek üzerine [152b] sûret-i cem‘iyyet ki ederler ön[ce] geçen sûfilerin bâtnlarının cem‘iyyeti nûrunun ‘aksidir. İmdî bunlar ribâtlarda ve mescidlerde cem‘si bir cesed gibidir kulûb-i müttefiğa ile ve dahî ‘azâyim-i muttehide ile. İmdî böylece olmak bunlardan gayri tâifede bulunmaz. Nitekim Hağ Te‘âlâ mü’minler vasfında buyurur:

كَأَنَّهُمْ بُيُوتٌ مَّرْصُومٌ

*“Allah, kendi yolunda kenetlenmiş bir duvar gibi saf bağlayarak savaşanları sever”.*²⁵⁵

Ya‘nî Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ haber verip eydür ki tahkîk Allah Te‘âlâ sever şol mü’minleri ki onlar Allah Te‘âlâ Hazreti’nin yolunda küffâr ile muğâtele eyleyeler saflar bağlayıp yerlerinde muhkem durucu oldukları hâletteki onlar şol yapı gibidir ki ol mersûs ola. Ya‘nî ol yapının ba‘zısı ba‘zısına girip birbirine muttasıl olup muhkem olmuş ola. Ve dahî Rasûl ‘aleyhi’s-selâm buyurur:

مثل المؤمنين في توادهم وتراحمهم كمثل الجسد إذا اشتكى بعضه تداعى سائرُه بالسهر والحمى²⁵⁶

²⁵⁴ el-En‘âm 6/90.

²⁵⁵ es-Saf 61/4.

²⁵⁶ Buharî, Edeb 27; Müslim, Birr 66.

"Mü'minler birbirlerini sevmekte, birbirlerine acımakta ve birbirlerini korumakta bir vücuda benzerler. Vücudun bir uzvu hasta olduğu zaman, diğer uzuvlar da bu sebeple uykusuzluğa ve ateşli hastalığa tutulurlar."

Ya'nî mü'minlerin meseli birbirini sevmekte ve dahî birbirini esirgemekte bir cesed gibidir. İmdî vaḳtı ki bir cesedin ba'zısı hasta olsa bâkîsini dahî hastalığa da'vet eder uykusuzluk ile ve dahî sıtma ile. Eved şöyle bilgil ki bu hadîsin lafzı haberdır lâkin ma'nâsı emrdir ya'nî nitekim bir kişinin bedeninin ba'zısı müteallim olsa ol elem onun cem' bedenine dahî sirâyet eyler hemçünân mü'minler dahî nefis-i vâhîde gibi olsunlar ki vaḳtı ki bir mü'mine musîbet yetişse cem' mü'minler dahî ol musibet için melûl olsunlar ve ol musîbeti gidermeye ḳasd eylesinler. İbn-i Melek *Meşâriḳ* şerhinde böyle zikreledi. İmdî [153a] sûfilerin vazîfe-i lâzımelerindendir ki onlar bâtınlarının ictimâ'ını dâim hıfz ederler ve tefriḳaları zâil eyerler bâtınlarının parakendeliğin gidermek ile. Zîrâ ki ervâhın 'âlem-i ervâhda ictimâ'ı nisbetiyle birbiriyle cem' olurlar ve te'ellûf-i ilâhî râbitasıyla birbiriyle ittifâḳ ederler ve gönülleri birbirine benzediği için birbirine muvâfaḳat ederler. Ve dahî onların nefisleri sıfât-ı zemîmeden müzekkâ olub gönülleri mâsivâ-yı hazret muhabbeti küdürâtından sâfi olduğu için onlar ribâtlarda birbiriyle cem' olup muḳîym olurlar. Ve onlar birbirine nasîhat edip birbirine muhabbet edip birbiriyle üns tutarlar. Nitekim Rasûl 'aleyhi's-selâm buyurur:

المؤمن ألف مألوف ولا خير فيمن لا يألف ولا يؤلف²⁵⁷

"Mümin kendisiyle ülfet edilendir. İnsanlarla ülfet etmeyen ve kendisiyle ülfet edilmeyende hayır yoktur."

Ya'nî kâmil mü'min oldur kim hüsn-i hulḳi sebebiyle kendiden gayriyle üns tutucu ola ve gayrı kimseler dahî onunla üns tutalar ve şol kimsede hayr yoktur ki ol gayr ile üns tutmaya ve gayrısı dahî onun ile üns tutmaya onun tabî'atının huşûnetinden ötürü ve dahî Rasûl Hazreti 'aleyhi's-selâm buyurur:

الأرواح جنود مجندة فما تعارف منها ائتلف وما تناكر منها اختلف²⁵⁸

²⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, II, 400.

²⁵⁸ Buhârî, Enbiya 2.

“Ruhlar toplanmış cemaatler (gibidir). Onlardan birbiriyle (önceden) tanışanlar kaynaşır, tanışmayanlar ayrılırlar.”

Ya'nî ervâh cumû'-i müctemi'adır, cünûd-i müctemi'a gibi. İmdî her rûh ki ma'rifette âhârine müşârik olsa onun sâhibinin albi ol âhirin sâhibinin albiyle üns tutar. Eğerçi ki bedenleri birbirinden irak ise dahî ve her rûh ki âharine ma'rifette müşârik olmasa onun sâhibinin albi ol âharın albiyle üns tutmaz eğerçi **[153b]** bedenleri birbirine yakîn ise dahî ya'nî Allah Te'âlâ 'âlem-i ervâhda kendi zâtını sıfâtıyla ervâha bildirdi. Ba'zı ervâha zâtını ahr ile ve celâl ile bildirdi. Ve ba'zı ervâha lutf ile ve cemâl ile bildirdi, ondan sonra *اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ* diye ol ervâhı söyletti şöyle ki onlar belâ diye cevâb verdiler ondan sonra ol ervâhı bedenlerde emânet koydu pes rûhlar ol ma'rifette müşârik oldukları sebebiyle birbiriyle üns tutarlar, ya'nî cemâlîler cemâlîler ile üns tutarlar, celâlîler ile üns tutmazlar ve celâlîler dahî celâlîler ile üns tutarlar cemâlîlerle üns tutmazlar. Ve ba'zılar eydürler: “Bu hadîsin ma'nâsı oldur kim ervâh iki kısım üzerine yaratılıp durur. Bir kısım sa'îdlerdir, bir kısım şaîlerdir. İmdî sa'îdler sa'îdler ile üns tutarlar, sa'îdler şaîler ile üns tutmazlar. Ve şaîler dahî şaîler ile üns tutarlar, sa'îdler ile üns tutmazlar vallâhu e'lem”.

İmdî şöyle bilgil ki sûfîler ve 'ârifler bir yerde cem' oldukları sebebiyle onların bânınları cem' olur ve dahî onların nefisleri hevâlarını terk eyler. Lâ cerem onlar dahî şerî'at âdâbıyla edeblenirler. Zîrâ ki onların ba'zısı ba'zısının üzerine gözcüdür. Lâ cerem birisinden bir 'amel-i nefsânî sâdır olsa ona onu tenbîh ederler ve dahî birisinden tefria eseri zâhir olsa münâara ederler ya'nî onu 'ayıplayıp onu onun başına aarlar. Zîrâ ki tefria-i nefis zâhir olduuyla olur nefis zâhir olması dahî vatın haını tedyi' etmekten olur lâ cerem her vatde **[154a]** ki bir faîrin nefsi zâhir olsa ondan bilirlere ki ol faîr cemi'yyet dâiresinden ııpdurur. Lâ cerem onun üzerine hükmedip eydürler ki: “Sen vatın hükmünü tadyi' eyleyipdurursun ve dahî sen nefsin siyâsetini ihmâl eyleyibdurursun” derler. “Ve dahî sen şerî'at ve tarîat edeblerini ri'âyet etmekde sustulu eyleyip durursun, onun için senin nefsin zâhir olup senden tefria zâhir oldu” derler. “İmdî bunun içindir ki biz seni ta'yîb eyleyip sana yüz vermeziz” derler. Lâ cerem ol faîr dahî onların nefreti sebebiyle yine dâire-i cem'iyete 'avdet eyler, nitekim Ruveym eydür: “Sûfîler dâim hayrda olmadan zâil olmazlar mâdem ki birbirine münâara edeler ya'nî birisinden bir nâşinâs hareket sâdır

olsa onu ta'yîb eyleyip onu onun yüzüne orup ona yüz vermeyeler evet vaqti ki biri birisinin nefsanî 'ameline nazar edip ona muqayyed olmasalar onlar helâk olurlar.” Gavsul-ektâb eş-Şeyh Şihâbu'l-milleti ve'd-dîn eydür: “Rüveym bu kelâmı dediğinden murâdı oldur kim sûfilere öyle gerektir kim nefsleri zâhir ola diye ba'zısı ba'zısının hâline nazar eyleye. Zîrâ ki onların ba'zısı ba'zısının ahvâline nazar etmese ve ba'zısı ba'zısının yaramaz işine muqayyed olmasa bâtınlara müsâhele ve riyâlar karışır. Ve ba'zısı ba'zısının dağık edeblerini ihmâl edip terk ettiğine râzı olmak anlanır. Lâ cerem onun sebebiyle nefsler zâhir olub gâlib olur. Nitekim 'Ömer radiyallâhu 'anh eydüdü ki:

رحم الله إمرأ أهدى إلي عيوبي²⁵⁹

Ya'nî Allah [154b] Te'âlâ rahmet etsin şol kişiye ki bana 'ayıbımı armağan getire. İmdî vaqti ki bir sûfinin nefsi zâhir olsa şöyle ki bir kardeşe kaçısa veyâhud bir kardeş ile husûmet eylese ol kaçıdığı ve ol husûmet ettiği kardeşe öyle gerektir kim onun nefesine gönlüyle muqâbil ola zîrâ ki nefs vaqti ki gönülle muqâbil olunsa nefsin şerrinin maddesi kesilir. Evet vaqti ki nefs nefs ile muqâbil olsa ol vaqt 'ismet gidip fitneler ve âfetler ve kavgalar kıpar. Nitekim Haq Subhânehû ve Te'âlâ buyurur:

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ وَمَا يُلْقَاهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلْقَاهَا

إِلَّا دُو حَظِّ عَظِيمٍ

*“Hem iyilik de bir değıldir, kötülük de. Kötülüğü en güzel bir şekilde sav. O zaman seninle kendi arasında bir düşmanlık olan kişinin, sanki samimi bir dost gibi olduğunu görürsün”.*²⁶⁰

Ya'nî Haq Subhânehû ve Te'âlâ eydür: “Hasene ile seyyie beraber olmaz ya'nî sabr ile kaçımak ve dahî 'afv ile isâet ve dahî hilm ile cehl berâber olmaz. İmdî yâ Habîb sen dahî yaramaz işleri def' eyle bir haslet ile ki ol haslet gayrısından ahsen ola ya'nî sana sövene hilm eyle dahî ondan ahsen oldur kim ona sataşacak ona evvel sen selâm veresin ve dahî onu övesin ve dahî bir kişi sana kaçısa sen sabreyle ve bir kişi ki sana

²⁵⁹ Bana ayıp ve kusurlarımı gösteren kimseye Allah rahmet etsin.

²⁶⁰ Fussilet 41/34.

yaramazlık eylese sen onu ‘afveyle. İmdî vaḳti ki sen böyle eylesen düşmanların senin yaḳîn dostların gibi olalar, sana muhabbet etmekte ve dahî senin yolunda ve muhabbetinde hâlis olmaḳta. İmdî yaramazlık edene ihsân etmek hasletini telâḳḳî eyleyip ḳabûl eyleyip ol sıfat ile [155a] sıfatlanmaz illâ kakıdığını yutmaya ve mekrûhları tahammül eylemeye sabr eyleyenler telâḳḳî eyleyip ol sıfat ile sıfatlanır ve dahî ol hasleti telâḳḳî eyleyip ḳabûl eylemez illâ ulu nasîbi olan kimse telâḳḳî eyleyip onun ile sıfatlanır ya’nî Cennet’e lâyıḳ olan kimse ol hasleti ḳabûl eyler ve dahî bir şahsa bir faḳîr bir ḳardeşten şikâyet eylese şeyhe câizdir ki her ḳanḳısına der ise ‘itâb eyleye evvelâ ta‘addî eyleyene diye: “Sen niçin bir faḳîre ta‘addî eylesin?” Ondan sonra ta‘addî olunana diye: “Sen ne günâh eyledin ki senin üzerine ol ta‘addî eyledi ve senin üzerine ol musallat oldu ve sen niçin onun nefesine ḳalbin ile muḳâbil olmadın ve sen niçin ol ḳardeşine rıfḳ etmedin ve dahî sen niçin onun ile musâhebetin haḳḳını edâ etmedin?” diye. İmdî bu ikisi dahî cânîlerdir ve dahî cem‘iyyet dairasından ḳıḳıncılardır evet dâire-i cem‘iyyete yine rücû‘ ederler ikisine dahî yüz vermeyip bu vech ile ‘itâb etmek ile istiḡfâr etmeye yine ‘avdet ederler. Nitekim ‘Aişe anamız radiyallâhu anhâ eydür: “Rasûl ‘aleyhi’s-selâm dâim eydüdü:

اللهم اجعلي من الذين أحسنوا استبشروا، وإذا ساءوا استغفروا²⁶¹

“Allahım beni iyilik yaptıkları zaman müjdelenen, kötülük yaptıklarında da istiḡfâr eden kullarından eyle.”

Ya’nî eydüdü ki: “Ey benim çelebim! Beni şunlardan eyle ki onlar vaḳti ki iyi iş işleseler müştileşürler ve vaḳti ki yaramaz iş işleseler onlar ondan istiḡfâr ederler. İmdî ol faḳîr zâhiren ḳardeşleriyle istiḡfâr eyleye ve bâtınan Allah Te‘âlâ Hazreti’nden istiḡfâr eyleye ve dahî ḳardeşlerinden suçun [155b] dileyip istiḡfâr ettiği vaḳit Allah Te‘âlâ Hazreti’ni görür gibi istiḡfâr eyleye. Bundan ötürüdür ki faḳîrler suçların dileyip istiḡfâr ettikleri vaḳit onlar saff-i ni‘âlde ayakları üzerine durup başların aşağı eyleyip bin türlü tevâzu‘ ile ve inkisâr ile dururlar. Ḳutbu’l-‘ârifîn eş-şeyh Şihâbu’l-milleti ve’d-dîn eydür: “Bizim şeyhimiz bir faḳîre eydüdü vaḳti ki ol faḳîrin ba‘zı ḳardeşler ile melâleti olsa ve onların arasında vahşet olsa dur istiḡfâr eyle ol faḳîr dahî

²⁶¹ İbn Mâce, “Edeb”, 57; İbn Hanbel, VI/129, 145, 188.

eydürdü ki: “Ey şeyh! Benim bâtımın ona sâfi değil ben durup zâhiren istiğfâr ettiğimden fâide nedir?” Şeyh dahî ona eydürdü ki: “Sen dur zîrâ ki senin sa‘yın ve durduğun berekâtında Hağ Te‘âlâ senin bâtımına safâ verir. Zîrâ ki senden kalkmak bâtımına safâ vermek Allah Te‘âlâ Hazretindedir. Zîrâ ki kulûb Allah Te‘âlâ Hazreti’nin sıfat-ı celâliyle sıfat-ı cemâlinin arasındadır her nice dilerse onu döndürür ve ondan sonra ol fakîr vaqti ki kalksa onun eseri ol fakîrde zâhir olup gönülleri yumuşayıp vahşet götürülürdü. İmdî bu nesne bu tâifenin hâsiyyetindedir. Zîrâ ki bunların bâtınlarında birbirine vahşet var iken hiçbir gece gecelemezler ve dahî ta‘âm yemeye bir yere cem‘ olmazlar qalblerinde vahşet var iken ve dahî işlerden bir iş üzerine zâhirleriyle cem‘ olmayı revâ görmezler bâtınlarıyla cem‘ olmadan ve bâtınlarından tefriqa ve parakendelik gitmeden”. İmdî vaqti ki bir fakîr suçun dileyu istiğfâr etmeye kalksa [156a] onu red eylemek câiz değildir belki onun istiğfârını kabûl kılarlar ve onun suçundan geçeler nitekim Rasûl ‘aleyhi’s-selâm buyurur:

ارحموا ترحموا واغفروا يغفر لكم²⁶²

“Merhamet gösterin ki merhamet edilesiniz. Affedin ki affedilesiniz.”

Ya‘nî Allah Te‘âlâ Hazreti’nin mahlûkâtın esirgeyip onlara şefkat edin tâ ki siz dahî esirgenesiz ve dahî Hağ Te‘âlâ Hazreti’nin kullarının suçların ‘afv eyleyin tâ ki sizin suçunuz dahî ‘afv oluna ondan sonra vaqti ki bir fakîr istiğfâr eylese istiğfâr ettiğinden sonra ol fakîr şeyhin elin öpe. İmdî sûfîler istiğfâr ettiklerinden sonra şeyhlerinin elin öptüklerinin aslı vardır sünnetten nitekim ‘Abdullâh bin ‘Ömer eydür: “Rasûl ‘aleyhi’s-selâm bizi çeriye katıp düşmana gönderdi biz dahî vardık düşmân ile buluştuk düşmân ile buluşunca bir bölük kavm çeriden kaçtılar ol kaçanlardan birisi dahî bendim. Biz ayıttık: “Nice edelim çeriden kaçtık” dedik, Medîne’ye varıp onda gizlendik, biz ayıttık: “Helâk olduk” dedik. Ba‘zımız ayıttı: “Gelin Rasûl Hazretine varıp tevbe edip suçumuzu Rasûl Hazreti’nden dileyelim eğer Rasûl ‘aleyhi’s-selâm tevbe ederse tevbe ederiz ve illâ yine dönüp geriye gideriz orta namazından önürdüce Rasûl Hazretinin çapısına vardık, Rasûl ‘aleyhi’s-selâm bizi görüp ayıttı:

²⁶² İbn Hanbel, IV/365.

من القوم قلنا نحن الفرارون قال لا بل أنتم العكارون أنا فيبتكم أنا فيبة المسلمين²⁶³

“*Rasûlullâh*’ın (sav) huzuruna çıktık. *Rasûlullâh* (sav), bu topluluk ne, bunlar kim, diye sordu. Biz de seriyyeden kaçanlarız dedik. O da hayır, aksine siz geri dönenlersiniz. Ben sizin grubunuzdan biriyim. Ben Müslümanlardan biriyim.”

Ya’nî Rasûl ‘aleyhi’s-selâm ayıttı: “Bu kavm kimlerdir?” Biz ayıttık: “Çerîden kaçıcılarız.” Rasûl ‘aleyhi’s-selâm ayıttı: “Yoğ siz çerîden kaçıcılar değilsiniz [156b] belki siz kaçıp yine dönücûlersiz, ben sizin melceiniz ve medediniz ve sığınağınızım, ben Müslümanların melcei ve mededi ve sığıngâhıyım” dedi. Dahî ileri vardık onun münevver elini öptük ve Ebû ‘Ubeyde el-Cerrâh Medîne’ye gelince ‘Ömer’in elini öptü ve Ebû Mersed eydür: “Ben Rasûl Hazretine varınca onun münevver elini öptüm.” İmdî el öpmeye bunlar ruhsatdır ammâ sûfîlerin edebi oldur kim vağti ki ol el öptürmek ile onların nefsleri ‘azîlense veyâhud nefslerinin onun ile bir sıfatı zâhir olsa onu terk edip ellerin öptürmezler ve eğer nefisleri bundan selîm olacağ olursa el öptürürler eved sûfîler istiğfâr ettiklerinden sonra kardeşleri kucub onların ile musâfaha ettikleri oldur kim onlar vahşet seferinden ülfet vatanına geldiklerinden ötürüdür ve dahî tefriğa sahrâlarından cem‘iyyet dâiresine geldiklerinden ötürüdür. Zîrâ ki nefis zâhir olduğı sebebiyle birbirinden ayrılıp dağıldıardı ve birbirinden irak olup garîb oldularđ nefis gâib olub istiğfâr ettikleri sebebiyle gurbetten ve dahî dâire-i tefriğadan ve dahî vahşetden rücû‘ eyleyip cemi‘yyet dâiresine ve ülfet vatanına geldiler onun için birbiriyle mu‘âneğa eyleyip musâfaha eylerler. İmdî bir fağîr dahî istiğfâr ettiğinden sonra sâir kardeşleriyle mu‘âneğa eyleyip musâfaha eyler tefriğa sahrâlarından ve dahî vahşet beriyyelerinden cem‘iyyet ve ülfet vatanına geldiğinden ötürü ve bir kardeş bir kardeşden ‘özür dilese [157a] ol kardeş onun ‘özrünü kabûl kılmasa Rasûl Hazreti’nden onun hağğında va‘id vârid olubdur nitelim buyurur:

من اعتذر إلى أخيه معذرة فلم يقبلها كان عليه خطيئة مثل خطيئة صاحبه²⁶⁴

²⁶³ İbn Mâce, “Edeb”, 16; İbn Hanbel, II/70.

²⁶⁴ Kusurundan dolayı kardeşi kendisinden özür dileyen ve bu özrü kabûl etmeyip reddeden kimsenin durumu, zekât malından çalan ya da mükelleflere ödeyemeyeceğı kadar vergi yükleyen memurun durumu gibidir.

Ya'nî kim ki bir kardeşin hakkında yaramazlık eylese ondan sonra ol kardeşden i'tizâr eylese ve ondan suçun dilese ol kardeş onu kabûl kılmasa onun günâhı miqdârı ol kardeşe dahî günâh hâsıl olur ve dahî Rasûl 'aleyhi's-selâm buyurur:

من تفصل إليه فلم يقبل لم يرد الحوض²⁶⁵

Ya'nî kim ki bir kimseden suçun dileyu ondan istihlâl eylese ol kimse onu kabûl kılmasa kıyâmet gününde benim havduma ona evvel emrde yol vermeyeler ve dahî bu dahî sünnettendir ki vaqti ki bir fakîr istiğfâr eylese, istiğfâr ettiğinden sonra kardeşlere şükrâne için nüshacık vere nitekim Ka'b bin Mâlik eydür: "Ben Rasûl Hazretine ayıttım: "Yâ Rasûlallâh! Ben tevbe ettiğim şükrânesi için malımın cem'isini fuqarâya tasadduk edeyim ve dahî evlerimi terk eyleyeyim zîrâ ki ben ol evlerde günâhlar eyleyip dururum." Rasûl 'aleyhi's-selâm ayıttı: "Yâ Ka'b malının sülüsünü alıp tasadduk etmek sana yeter." Lâ cerem bu sûfilerin sünneti oldu istiğfâr ettiklerinden sonra istiğfârlar için nesne şükrâne verirler zîrâ ki onların cem'î kâsdları te'ellüfe ri'âyet etmektir bâtınları cem' olsun diye zâhirleri cem' olduğunleyin. imdî bu bir iştir ki tavâyif-i İslâm arasından bunun ile onlar müteferrid olubdururlar". Ve dahî ey 'azîz karındaşım [158a] şöyle bilgil ki ribâtda sâkin olan fakîr-i sâdık eğer gece ve gündüz Allah Te'âlâ Hazreti'nin 'ibâdetine meşgûl olacak olursa şöyle ki kesb etmeye Allah Te'âlâ Hazreti'nin 'ibâdetinden ferâgat bulamayacak olursa ribâtın vaqfından yiye veyâhud ribâtda sâkin olanlar için deryüze edip hâsıl ettiklerinden yiye. Ve eğer ribâtda sâkin olan ehl-i betâletden olacak olursa ve dahî ol malâya'nîye meşgûl olacak olursa ve dahî ol ehl-i irâdetin şartlarını ri'âyet etmeyecek olursa ol ribâtın vaqfından yemeye belki ol kesb eyleye ve ol kesb ettiğinden yiye zîrâ ki ribâtın ta'âmı bir kavme lâyıktır ki onların Allah Te'âlâ Hazreti'nin 'ibâdetine şugli kâmil olmuş ola ve onlar Allah Te'âlâ 'ibâdetine meşgûl oldukları için dünyâ onlara hizmet eder illâ meğer ki ol fakîr bir kâmil şeyh katında ola ki ol şeyh tarîki hakîkatiyle bilir ola eğer ol şeyh ona ribâtın ta'âmından yemeğe destûr verecek olursa ol ta'âmıdan yiye. Zîrâ ki şeyhin cem'î tasarrufu sahîhdir şeyhin ol fakîre ribât malından yemeğe destûr vermekde kâsdları vardır, cümle-i kâsdından birisi oldur kim ol fakîr sâir fuqarânın hizmetine

²⁶⁵ Kendisinden bir kusur sebebiyle özür dilenen ve bunu kabul etmeyen kimse, bizim huzurumuza gelsin.

meşgûl kıla tâ ki ribâtın ta‘âmından yediği onun hizmeti mukâbelesinde ola. Nitekim Ebû ‘Ömer ez-Zucâcî eydür: “Şeyh Cüneyd hizmetinde bir müddet durdum, Allah Te‘âlâ Hazreti’nin ‘ibâdetine meşgûl oldum şeyh benim ‘ibâdet ettiğime nazar ederdî bana hiç nesne demezdi bir gün ribât cemâ‘atinden [158b] halvet oldu ben durdum giyeceğimi çıkardım cemâ‘at oturacak yeri süpürdüm dahî suladım müteveddâya vardım onu su ile yudum şeyh geldi benim üzerimde ğubâr eserin gördü beni kığırđı bana du‘âlar eyleyip ayıttı ki: “Merhaban ve ehlen ve sehlen ne hoş etmişsin” dedi üç kere. İmdî sûfilerin meşâyıhı yiğitleri dâim hizmet etmeye gönderirler idi ve hizmet etmeyi onlara sevdendirler idi onları betâletten hıfzetmek için ve meşâyıhın her birisinin dah î mu‘âmeleden ve hizmetinden nasîbi var idi. Ebû Mahzûre eydür: Rasûl ‘aleyhi’s-selâm ezân okumayı Benî Hâşim’e ısmarlayıp dururdu ve hacamât etmeyi Benî ‘Abdu’d-dâra ısmarlayıp dururdu. İmdî meşâyıh dahî bu sünnete uyup hizmeti fuķarâyâ taķsîm ederler ve her birisine bir türlü hizmet ısmarlarlar ve bundan sonra şöyle bilgil ki bir pîr kesbetmekten ‘âciz olsa ol ribât malından yese câizdir evet yiğitler ribât malından yemek câiz değıldir sûfiler tarîķinde ammâ şerî‘at fetvâsında oldur kim eğer vaķf eyleyen şöyle şart eylese ki bu vaķfdan hâsıl olan nesneyi sûfiler yapalar ve dahî şol kimse yapa ki ol sûfiler hırķasını giye diyecek olursa min haysu’l-fetvâ câizdir ki her kimse ki böyle olsa ol kimse ondan yiye evet bu ruhsattır ‘azîmet değıldir ve dahî fetvâdır taķvâ değıldir. İmdî ehl-i irâdetin şuğli ‘azîmet ve taķvâdır. Eved vaķf eyleyen şöyle şart eylese ki vaķfdan hâsıl olanı sûfiler yiye ve dahî şol kimseler yiye ki onlar [159a] ‘amel ile ve hâl ile sûfilerin yoluna sülûk eyleyeler diyecek olursa câiz değıldir ki ehl-i betâlet ondan yiye Rasûl ‘aleyhi’s-selâm buyurur:

مثل المؤمن ومثل الإيمان، كمثل الفرس في أخبته يحول، ثم يرجع إلى أخبته، وإن المؤمن يسهو، ثم يرجع إلى الإيمان، فأطعموا طعامكم

الأتقياء²⁶⁶

“Mü’min gemine veya ipine bağlı ata benzer. At döner dolaşır yine gemine yani ipine gelir. Mü’min de önce hata eder, sonra döner imana gelir. Öyle ise muttakilere, Allah’tan sakınan kimselere yemeklerinizden yediriniz. Her türlü iyilik ve güzel davranışlarınızı mü’minlere gösteriniz.”

²⁶⁶ İbn Hanbel, III/38-55.

Ya'nî Rasûl 'aleyhi's-selâm eydür: "Mü'minle îmânın sıfatı bir kazığa bağlanıp örkelenmiş at gibidir." İmdî ol at kazığın dört yanını dolanıp otlar dahî kazığı dibine gelir mü'min dahî asl-ı îmânda sâbit olup günâh ettiğiyle ve sehv ettiğiyle Allah Te'âlâ Hazreti'nden ve dahî merâtib-i îmândan irak olur yine tevbe edip rücû' eyler. İmdî siz dahî ta'âmlarınızı muttakîlere yedinir vallâhu e'lem. Ve ey bizim pâdişâhımız senden dileriz ki bize sırât-ı müstağîme sülûk etmeye hidâyet veresin ve senin dînin üzerinde bizi sâbit kılasın ve seyyidü'l-mürselîn ve hâtîme'n-nebiyyîn Muhammed Mustafâ Hazretine mütâbe'at etmekte bizi sâbit kılasın ve bizim üzerimize dâim senin fazlın ve sicâlin dökese ve bizi bizden alasın ve bizi fazlın ve nevâlin deryâsında müstağrak kılasın ve bizim üzerimizden cemâlin ve celâlin tecellîsin kesmeyesin ve bizi kıyâmet gününde 'âşıkların ve 'âriflerin saffından haşr eyleyip Muhammed Mustafâ Hazreti'nin 'alemi dibinde cem' eyleyesin "bi-fadlike ve keramike yâ ekreme'l-ekremîne ve erhamerrâhimîne ve sallî 'alâ Muhammedin ve âlihi ecme'în."

el-Bâbü's-sâdis 'Aşer fî Zikri İhtilâfi Ahvâli'l [159b] -meşâyih bi's-seferi ve'l-muqâm

Ya'nî on altıncı bâb meşâyihın seferde ve muqîym olmakta ahvâllerinin ihtilâfi beyânındadır. İmdî ey 'azîz qarındaşım! Şöyle bilgil ki meşâyihın ahvâli muhtelifdir zîrâ ki ba'zısı evvelki hâlinde sefer eyleyip onu ihtiyâr eyleyip âhir vaktinde muqîym olup iğâmet ihtiyâr etmiştir. Ebû 'Osmân el-Hîrî gibi ve dahî Şeyh Şiblî gibi ve dahî bunlardan gayrı meşâyih gibi ki onlar evvelki hallerinde ve 'unfuvân-ı şebâbiyyette sefer ihtiyâr edip çok çok sefer edip âhirki hallerinde muqîym olup iğâmet ihtiyâr etmişlerdir ve ba'zısı evvelki hâlinde muqîym olup âhirki hâlinde sefer eyleyibdurur tâ dünyâdan gidince ve ba'zısı evvelki hâlinde muqîym olubdurur tâ ahir vaktine değin asla sefer etmemişdir hacc-ı İslâm seferinden gayrı Şeyh Cüneyd gibi ve Sehl bin 'Abdullâh gibi ve Ebû Yezîd el-Bistâmî gibi ve Ebû Hafs gibi ve sâir meşâyih gibi ki onlar iğâmet ihtiyâr etmiş olalar. Kutbu'l-'ârifin eş-şeyh Şihâbu'l-milleti ve'd-dîn eydür: "Bunların her birisinin hâlini ve qasdını ve murâdını Allah Te'âlâ Hazreti'nin 'avniyle şerh eyleyelim ammâ ol kimse ki bidâyetinde sefer edip nihâyetinde muqîym olubdurur

onun sefer ettiğinden murâdı bir nice ma'nî içindir cümle-i murâdından birisi oldur kim ol sefer eyler 'ilm tahsîl etmek için nitekim Rasûl 'aleyhi's-selâm eydür:

اطلبوا العلم ولو بالصين²⁶⁷

“İlim Çin’de de olsa gidip alınız. Muhakkak ki İlim talebi her Müslüman’a farzdır.”

Ve ba‘zılar eydürler: “Eğer bir kişi Şam’dan Aksâ-yı Yemen’e sefer eylese [160a] bir kelime öğrenmek için ki ol kelime onu hidâyete delâlet eylese onun seferi zâyî’ olmaz. Nitekim Câbir bin ‘Abdullâh Medîne’den sefer eyledi Mısır’a, bir ayda Mısır’a vardı ‘Abdullâh bin Enes’den bir hadîs öğrenmeye ki ‘Abdullâh ol hadîsi Rasûl Hazreti’nden naql ederdi ve dahî Rasûl ‘aleyhi’s-selâm buyurur:

من خرج من بيته في طلب العلم فهو في سبيل الله حتى يرجع

Ya’nî Rasûl ‘aleyhi’s-selâm eydür her kim ki ‘ilim taleb eyleyü evinden çıksa ol kimse Allah Te‘âlâ Hazreti’nin rızâsı yolundadır tâ evine gelince ve ‘Âişe anamız eydür: “Ben Rasûl Hazreti’nden işittim ki ol ayıttı ki Allah Te‘âlâ bana vahy eyleyip ayıttı ki kim ki ‘ilim isteyip bir yola gitse ben ona Cennet yollarından bir yolu âsân eyleyüverem ki ol yoldan Cennet’e gide ve evvelki hallerinde sefer ettiklerinden cümle-i maqsûdlarından birisi dahî oldur kim onlar ibtidâlarında meşâyıha yetişeler ve dahî sâdıq kardeşler ile buluşalar zîrâ ki mürîd sâdıklar ile mülâkât olmağtan ziyâde mertebeler hâsıl eyler zîrâ ki erenler nazarı fâideler eyler nitekim lafzları ve kelâmları fâide eyledüğünlerin nitekim ‘ârifler eydürler:

من لا ينفك لحظة لا ينفك لفظه²⁶⁸

Ya’nî kiminki nazarının sana fâidesi olmaya onun kelâmının dahî sana hiç fâidesi olmaz. İmdî bu kelâmın iki vech ile te’vîli vardır birisi budur kim siddîk kişi sâdıqlara kavlı diliyle söyleyip nasihat ettiğinden ziyâde fi‘il diliyle söyleyip nasihat eder. İmdî sâdıq [160b] vakti ki kendinin kelâmının ve harekâtının ve sekenâtının ve cemî‘

²⁶⁷ Keşfü'l-hafâ, c. I, s. 138’de; Beyhâkî, el-Hatîb, İbn Abdilberr ve Deylemî’den rivâyet olunmuştur.

²⁶⁸ Nazarı ve vakarı, fayda ve tesir sağlamayanın sözü de tesir ve fayda sağlamaz.

tasarrufunun mevridine nazar eyleyecek olursa halvetinde ve celvetinde ona nazar eyleyip fikr eyleyecek olursa onun gibi kimsenin cemâline nazar etmekten fâideler hâsıl olur ve şol kişinin ki hâli böyle olmasa onun kelâmının dahî kimseye nef'i dokunmaz. Zîrâ ki onun gibi kişi sözü nefsinin hevâsıyla söyler. İmdî kelâmın nûrâniyyeti gönüllerinin nûrâniyyeti miqdârı olur. Ve gönlün dahî nûrâniyyeti istikâmet miqdârı olur. İmdî istikâmet hod 'ubûdiyyetin hakkını yerine yetiştirmektedir. İmdî onun gibi kimsenin istikâmeti tamâm olmaz lâ cerem onun gönlünün dahî nûrâniyyeti tamâm olmaz onun için kavlinin dahî nûrâniyyeti olmayıp hiç kimseye onun kavlinin dahî nef'i değmez ve bir vechi dahî oldur kim 'ulemâ-i râsihînin nazarı ve bâliğ erenlerin nazarı "tiryâk-ı ekberdir" ki ol nefsin hevâları zehriyle helâk olmuş kimselere hayat bağışlar şöyle ki onlardan birisi bir sâdık kişiye nazar eylese ve basîratı kuvvetiyle ol sâdığın isti'dâdını ve onun mevâhib-i ilâhiyyeye ehliyyetini görür. Lâ cerem ol sâdığın muhabbeti onun gönlüne düşer ol dahî muhabbet ve şefkat nazarıyla ol sâdıka nazar eyler. İmdî onlar Allah Te'âlâ Hazreti'nin leşkerlerindedir ki onların nazarlarından ahvâl-i seniyye ve âsâr-ı merdiyye ve maqâmât-ı 'aliyye ve menâzil-i seniyye kesb olunur. İmdî münkir niçin inkâr eder Allah Te'âlâ Hazreti'nin kudretine ki Haq Te'âlâ ba'zı yılanlarda bir hâsiyyet koyubdurur ki [161a] vakti ki ol yılan bir kimseye nazar eylese ol kişiyi ol yılan bir nazarıyla helâk eyler. İmdî münkir buna niçin inkâr eder ki Haq Te'âlâ hâs kullarından ba'zısının nazârında bir hâsiyyet koya ki vakti ki ol bir sâdıka nazar eylese onun nazarı berekâtından ol sâdık ahvâl-i seniyye ve hayât-ı ebediyye kesb eyleye. Zübdetü ehli'l-hırka eş-şeyh eş-Şeyh Şihâbu'l-milleti ve'd-dîn eydür: "Bizim şeyhimiz Ebû Necîb Minâ'da Mescid-i Hayf'da tavâf ederdi dâim nâsın yüzüne nazar ederdi, ona ayıttılar: "Ey şeyh niçin dâim bu halk yüzüne nazar edersin?" Ol ayıttı: "Allah Te'âlâ Hazreti'nin kulları vardır ki vakti ki onlar bir kimseye nazar etseler onu sa'âdât-ı ebediyyeye ve hayât-ı sermediyyeye yetiştirirler. İmdî ben dahî onları isterim tâ ki onların nazarı bana dokuna ben dahî onların nazarı berekâtında sa'âdât-ı ebediyye ve maqâmât-ı behiyyeye yetişem. Ve dahî ibtidâ-i hâllerinde sefer ettiklerinden cümle-i maqsûdlarından birisi dahî budur ki kendilerin me'lûfâtından kesilmektir. Ve dahî bilişlerinden ve dostlarından ayrılmaktır. Ve dahî nefslerinin şöhrete meyl eylediğini kesmektir. Ve dahî dostlarından ayrılmak ve ehillerinden ve akrabalarından ayrılmak acısını nefslerine tattırmaaktır. İmdî her kim ki me'lûflarından ayrılmaya sabr eylese

Allah Te‘âlâ ona ecr-i ‘azîm ve fadl-i cesîm vere. Nitekim ‘Amr bin el-‘âs eydür: “Medîne’de bir kişi vefât eyledi ve ol kişi Medîne’de doğup dururdu, Rasûl ‘aleyhi’s-selâm onun üzerine namaz kıldı ondan sonra ayıttı: **[161b]** “Nola idi bu kişi doğduğu yerde olmaya idi zîrâ ki kişinin doğduğu yer ile öldüğü yer arası kadar Cennet’te yerini genişletirler ve dahî sefer ettiklerinden cümle-i kâsdlarından birisi budur kim tâ ki onlar sefer ile nefislerinin gizli ‘illetlerini ve gizli sıfatlarını ve gizli hevâlarını âşikâra edeler dahî bunlardan ihtirâz eyleyeler zîrâ ki seferden gayrı nesne ile bunlar nefsdan çıkıp âşikâra olmaz zîrâ ki sefere sefer dediler ol ahlâkı ve sıfatları âşikâra ettiğinden ötürü.

İmdî vaḳti ki bir kişi rencine vâḳıf olsa ol kişi onun devâsını taleb eyler. İmdî vaḳt olur ki bir mübtedî mürîdin nefsinde sefer eser eder nâfile namazlar ve nâfile oruçlar ve dün namazları ve dahî gayrı nâfileler eser ettiğınleyin zîrâ ki nâfile ta‘atler edici Allah Te‘âlâ Hazreti’nin ḳurb-i bisâtına seyh ve seyr eyleyicidir ve dahî gaflet vatanlarından ḳurbet maḳamlarına ve hazîre-i ḳuds halvet hânesine seyr ve sefer edicidir. İmdî müsâfir dahî mesâfetler ve menziller ḳat‘ eyleyip ovalardan ve sahrâlardan gökçek niyet ile lillâhi fillâhi geḳip Allah Te‘âlâ Hazretine seyr ve sefer eyler, nefsin hevâlarını terk etmek ile. Nitekim Sevrî eydür: “Tasavvuf nefsin cemî‘ hazzını terk etmektir.” İmdî vaḳti ki bir mübtedî nefsin hazzını terk eyleyip sefere gitse onun nefsi yumuşayıp mutmainne olur dâim nâfile ta‘atler etmek ile nefis yumuşayıp mutmainne olduğınleyin. İmdî şöyle bilgil ki sefer nefsin dibâğatidir bunun için sefer nefsin huşûnetini ve yubûsetini ve dahî tabî‘atın ‘ufûnetini **[162a]** giderir nitekim dibâğat deri heyetinden çıkarıp latîf giyecekler heyetine döndürür nefis dahî sefer sebebiyle tuğyân tabî‘atından çıkıp îmân tabî‘atine döner ve dahî seferden cümle-i maḳsûdlarından birisi dahî budur kim Allah Te‘âlâ Hazreti’nin çok çok âsârına muttali‘ olup âsârdan müessiri istidlâl etmektir. Ve dahî türlü türlü ‘ibretler görmektir ve dahî eczâ-i arzda ve eczâ-i cibâle muttali‘ olup Haḳ Te‘âlâ Hazreti’nin kemâl-i ḳudretini istidlâl etmektir ve dahî cemâdâtın zerrâtından hâl diliyle tesbihlerin istima‘ edip fehmetmektir zîrâ ki yeni yeni ‘ibretler görmek yeni yeni ma‘nalara tenbîh eder ve dahî meşâhidin ve mevâḳıfın mutâla‘asıyla şevâhid ve delâlet vâfir olur. Nitekim Haḳ Te‘âlâ buyurur:

سُرِّيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَبَيِّنَ لَهُمُ أَنَّهُ الْحَقُّ

“Biz onlara hem ufuklarda ve hem kendi nefislerinde delillerimizi göstereceğiz ki, Kur’ân’ın hak olduğu kendilerine açıkça belli olsun. Senin Rabbinin her şeye şahit olması kafi değil mi?”²⁶⁹

Ve Serû’s-Saķatî vaķtı ki gîş çıķsa sûfilere eydüdü tatlı sular yerlerinden çıktı ve ağaĉlar yapraklandı ve dağılıp sefer eyleyecek vakit gökĉek oldu ve dahî sefer ettiklerinden cümle-i maķsûdlarından birisi dahî budur kim onlar sefer ile humûlü ve yokluğu ihtiyâr ederler ve halk ĉatında maķbûl olmayı tarh ederler. Zîrâ ki sâdıķın sıdķı ol sâdıķı gökĉek hâle yetiştirir ve halâyıķ içinde onu maķbûl eyleyip cemi‘ halâyıķı ona iķbâl ettirir zîrâ ki sâdıķ vaķtı ki ihlâs ĉalbuna yapışıp ĉalbini ma‘mûr eylese elbette ol halâyıķ içinde maķbûl olup gönüller ondan yana iķbâl eyler **[162b]** Şeyh erbâbu’l-hırķa ve senedü’s-sûfiyye eş-Şeyh Şihâbu’l-milleti ve’d-dîn eydür: “Ba‘zı meşâyıhtan işittim ol eydür, halâyıķ bana iķbâl edip yöneldiğin isterim evet onu bundan ötürü istemezim ki nefsimin hazzına yetişem zîrâ ki benim ferâgatim vardır ki halâyıķ gerekse bana iķbâl etsinler ve gerekse benden i‘râd etsinler ve lâkin onu bundan ötürü dilerim ki halâyıķ bana iķbâl edip halk içinde ben maķbûl olduğum benim hâlimin sıhhatinin ‘alâmetidir ki ben hâlimin sıhhatini ondan istidlâl ederim.” Evet vaķtı ki mürîd buna mübtelâ olsa ya‘nî halâyıķ ona iķbâl edip i‘zâz etseler onun nefsi emîn olmaz ol halâyıķa meyl eyleyip riyâlar ve ‘ucblar ĉarıřır ve ol faķîrin üzerine ihsân yollarından ve esbâb-ı mahmûdeye girmek yollarından nefsi görür ona ihsân itmeyi ve esbâb-ı mahmûdeye girmeyi delâlet eyler fazîleti nefis ol faķîre hizmet etmekte gösterir ve dahî onlara ihsân etmekte gösterir lâ cerem nefis ve şeytân ol faķîre dâim bunları gösterir pes ol faķîri cüret ettirirler esbâba meyl eylemek ile Müsebbibu’l-esbâbdan gâfil olmaya lâ cerem ol faķîr halâyıķ içinde maķbûl olmak ile ve halâyıķ ondan yana iķbâl etmek ile beğâyet lezzetler ve halâvetler bulmaya başlar ol vaķt nefis ve şeytân ĉuvvet bulup ol faķîre evķâtını tadyi‘ ettirirler.” Zübdetü’s-sâlikîn ve hulâsatu’l-‘ârifîn eş-Şeyh Şihâbu’l-milleti ve’d-dîn eydür: “Ba‘zı sâlihlerden işittim ki ol bir mürîdine ayıttı: “Ey oğul şimdiki hâlde sen bir maķâma vâsil oldun ki **[163a]** şeytân sana şer yollarından gidip mecâl bulmaz evet senin üzerine şimdiden geri hayır yollarından girer. İmdî sen dahî gâfil olma imdî bu nesne beğâyet ‘azîm ayaklar tayınacaķ yerdir. İmdî mürîd-i sâdıķ vaķtı ki bundan birisiyle mübtelâ olsa Haķ Te‘âlâ

²⁶⁹ Fussilet 41/53.

‘inâyet-i sâbıkasıyla ve me‘ûnet-i lâhıkasıyla ol sâdıka yetişip ‘inâyet edip ol sâdıka sefer kılavuzlar onu sefere gönderir bilişlerden ve dostlardan onu ayırır ve ol mübtelâ olduğu yerden onu hicret ettirir onu halâyık muhabbetinden mücerred eyler onu sefere çıkarmak ile. İmdî bu nesne sâdıklar sefer ihtiyâr ettiklerinden maşûdlarının beğâyet gökçeğidir. İmdî bu zikrettiğimiz mekâsıd meşâyihın bidâyetlerinde sefer ihtiyâr ettiklerinden mekâsıd-ı metlûbelerinin cümlesidir hac seferinden ve gazâ seferinden ve Beyte’l-Mukaddis ziyâreti seferinden gayrısı nitekim İbn ‘Ömer Medîne’den çıktı Beyte’l-Mukaddis ziyâretine Beyte’l-Mukaddis’e vardı onda beş vakit namaz kıldı dahî ondan çıkıp Medîne’ye rücû‘ eyledi ondan sonra Haş Subhânehû ve Te‘âlâ vakti ki sâdıkmın seferde bidâyetinin umûrunu muhkem eylese ve dahî onun kalbini küdürâtan sâfi kılsa ve ol çok çok ‘ibretler görmek ile ona i‘tibârdan nasîb verse ve hâceti kadar ona ‘ilim nasîb eylese ol muttakîler hâline nazar etmek ile onun gönlünde çok çok fâideler muntakış olsa ve muşarrebler me‘ârifinin koçuları onun bâtınında eser eyleyip ol râyiha ile onun bâtını mua‘ttar olsa ve dahî ol ehlullâh nazarlarıyla [163b] mutehassın olsa ve nefsin ahvâlini ve ahlâkını ve şehevât-ı hafiyyesini âşikâra eyleyip ol onlardan ihtirâz eylese ve dahî onun bâtınından halkın nazarı sağıt olsa ve ol gâlib olsa mağlûb olmasa şöyle ki Haş Subhânehû ve Te‘âlâ Mûsâ Peygamberden haber verip ayıttı ki:

فَقَرَرْتُ مِنْكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ فَوَهَبَ لِي رَبِّي حُكْمًا وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُرْسَلِينَ

“Sizden korkunca da hemen aranızdan kaçtım. Sonra Rabbim bana hikmet bahşetti ve beni peygamberlerden kıldı”.²⁷⁰

Ol vakt Haş Subhânehû ve Te‘âlâ ol sâdığı yine maşâmına red eyler ve ona çok çok in‘âmler eyleyip yine onu vatanına gönderir ve onu muttakîylere imâm eyler ve mü’münlere onu muştedâ eyler ve ammâ şol kimse ki bidâyetinde muşâyim olup nihâyetinde sefer ihtiyâr etmiştir ol bir kimsedir ki Haş Subhânehû ve Te‘âlâ ona işinin evvelinde sohbet-i sahîha müyesser eyleyipdur ve ona bir kâmil ve ‘âmil şeyh müyesser eyleyipdur ki ol şeyh onu Allah Te‘âlâ Hazreti’nin yollarına sülûk ettirir ve onu haşâyık menzillerine yetiştirir lâ cerem ol dahî irâdet yerinde durub ol şeyhe mülâzemet eyler tâ ki ol şeyh onu nefsinin ‘adâtından hâlâs eyleye. Nitekim Şeyh Şibli

²⁷⁰ eş-Şu‘arâ 26/21.

Husri'ye ayıttı: “Eğer bir cum‘adan bir cum‘aya değin senin hâtırına Allah Te‘âlâ Hazreti’nden gayrı kimse gelse benim meclisime sana gelmek harâmıdır.” İmdî her kiminki bunun gibi kimsenin sohbeti eline girse ona sefer etmek min haysu’t-tarîka harâmıdır ve ona bunun gibi kimse ile sohbet etmek hayırlıdır sefer etmekten.” Ebû Bekir ed-Dekkâk eydür: “Mürîd tamâm mürîd olmaz hattâ sol yanındaki melek, yirmi yıl onun üzerine günâh yazmaya.” [164a] Eved şöyle bilgil ki bundan lâzım gelmez ki tamâm mürîd oldur ki ol cemî‘ günâhdan ma‘sum ola belki mürîd-i sâdık vakti ki bir günâha mürtekib olsa def‘i ona peşimân olup tevbe eyler onun için sol yanında olan melek ol günâhı yazmaz yirmi yıl dediğinden murâdı beyân-ı kesrettir, beyân-ı ‘aded değildir. İmdî her kiminki bunun gibi kimse eline girse ondan ayrılmak haramdır ve onu terk edip sefere gitmek min haysu’t-tarîka haramdır ve bundan sonra şeyhin sohbetine mülâzemet etmek ile meşâyıha gökçek iktidâ edip övmek ile onun işi muhkem olsa ve ol ahvâl ile dolsa ve erenler maqâmına yetişip onun gönlünden âb-ı hayat pınarları aksa ve onun nefesinden sa‘âdetler kesb olsa aqtâr-ı arzda ve buldân-ı şettâda sâdıklar sadrından ona iştiyâk âhları zâhir olur. Lâ cerem ol dahî durduğu yerden çıkar âfâk-ı arzda ve şehirlerde tavâf eder ve Allâh Te‘âlâ onu şehirlerde seyr ettirir kullarına onun fâidesi doğunsun diye lâ cerem ol dahî hâlinin mîknatısıyla ehl-i sîdkâ ve dahî Haq’tan haber veren kimseye müştâk olanlara habâi çıkarıverir ve gönülleri yerine felâh tohumun eker onun bereketiyle ve onun nefsiyle ve dahî onun sohbeti sebebiyle şehirlerde ve sâir yerlerde ehl-i salâh çok olur. İmdî bu ümmet-i hâdiye ve mehdiyenin sıfatı *İncîl*’de böyledir nitekim Haq Te‘âlâ buyurur:

كَزَعِ الْخَرْجِ شَطَطُهُ فَأَزْرُهُ فَاسْتَعْلَظَ فَاسْتَوَى عَلَى سَوْبِهِ

“Onlar filizini yarıp çıkarmış, gittikçe onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler”²⁷¹

Ya‘nî Muhammed Mustafâ Hazreti’nin ümmetinin [164b] *İncîl*’de sıfat-ı ‘acîbetüş’ş-şânı ekin gibidir ki ol evvel yalnız çıkar ondan sonra ol dallar çıkarır dahî ol dallara kuvvet verip ol dallar dahî ince iken yoğun olup sâkları üzerine durub muhkem olurlar ya‘nî bu meseldir ki Haq Subhânehû ve Te‘âlâ Muhammed Mustafâ ashâbı için darb-

²⁷¹ el-Fetih 48/29.

ı mesel eyledi zîrâ ki ashâb-ı Rasûl İslâm'ın evvelinde az idi ondan sonra çok olup muhkem oldular ve ol 'azîz berekâtıyla dahî 'âlemde sâlihler çok olup ba'zısının berekâtı ba'zısına yetişir ve ba'zısından ahvâl ba'zısına sirâyet eyler. Lâ cerem Allah Te'âlâ Hazreti'nin kullarını Allah Te'âlâ Hazreti'ne da'vet tariķi ma'mûr olur ve ifâde 'alemleri menşûr olur nitekim Rasûl 'aleyhi's-selâm buyurur:

مَنْ دَعَا إِلَى هُدًى، كَانَ لَهُ مِنَ الْأَجْرِ مِثْلُ أُجُورِ مَنْ تَبِعَهُ، لَا يَنْقُصُ ذَلِكَ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْئًا، وَمَنْ دَعَا إِلَى ضَلَالَةٍ، كَانَ عَلَيْهِ مِنَ الْإِثْمِ مِثْلُ

آثَامِ مَنْ تَبِعَهُ، لَا يَنْقُصُ ذَلِكَ مِنْ آثَامِهِمْ شَيْئًا²⁷²

“İnsanları hidâyete dâvet eden kimseye kendisine tâbî olanların ecrinden hiçbir şey eksiltmeden onlar kadar ecir verilecektir. Aynı şekilde dalâlete davetçilik yapana da kendisine tâbî olanların günahlarından hiçbir şey eksiltmeden onlar kadar günah yazılacaktır.”

Ya'nî Rasûl 'aleyhi's-selâm ayıttı: “Kim ki bir kimseyi hidâyete olacağı nesneye da'vet eylese e'mâl-i sâliha ile ya'nî hayr yollara da'vet eylese ona uyan kimselerin sevâbı kadar ol dahî sevâba müstehik olur ve onların sevâbından hiç nesne eksilmez ve her kim ki bir kimseyi delâlete da'vet eylese ona uyan kimselerin günâhı kadar ona dahî günâh yetişir ve onların günâhlarından hiç nesne eksilmez zîrâ ki ef'âl-i 'ibâd eğerçiki mûcib ve muktedî değildir sevâbı ve dahî 'ikâbı evet Allah Te'âlâ [165a] Hazreti'nin 'âdâtı bunun üzerine câriyedir kim Allah Te'âlâ sevâbı ve 'ikâbı rabt eyleyibdurur ef'âl-i 'ibâd ile müsebbibât-ı esbâb ile rabt eylediği gibi pes 'abdin fi'linin te'sîri oldu bivechin sevâb ve 'ikâb sâdir olmaya. İmdî nitekim sevâb ve 'ikâb ef'âle mübâşeret eyleyene müterattib olur hemçünân ol ef'âle sebep olana dahî sevâb ve 'ikâb müterattib olur meselen ol ef'âle irşâd etmek gibi ve ona kındurmak gibi eved vaķtı ki cihet-i sebep cihet-i fi'lin gayrı olduysa ol ef'âle sebep olanın ecri ol ef'âle mübâşeret edenlerin ecirlerinden nesne naķs etmedi vallâhu e'lem bi-haķîķati'l-hâl ve daķîķati'l-maķâl.

Ve dahî ey 'azîz qarındaşım şöyle bilgil ki Rasûl 'aleyhi's-selâm: مَنْ دَعَا إِلَى هُدًى dedi mutlak hidâyete yoluna da'vet eylese dedi gerekse ol yol büyük olsun ve gerekse küçük

²⁷² Müslim, “İlim”, 16.

olsun lâ cerem bir kişi müslümanlar yolundan incitici gidermeye da‘vet eylese bunda dâhildir evet hidâyete da‘vet eyleyen bu sevâba müstehik olduğu bundandır ki onların hidâyetine ol sebep oldu ve onları hidâyete da‘vet eyledi. Nitekim Rasûl ‘aleyhi’s-selâm buyurur:

الدال على الخير كفاعله²⁷³

“Hayra vesile olan, hayrı yapan gibidir”

Ve dahî hidâyete da‘vet etmek enbiyâ hısâlınden olduğundan ötürüdür ve ammâ şol kimse ki muķıym olub sefer etmemiştir ol bir şahsdir kim Haķ Subhânehû ve Te‘âlâ onu kendisi terbiyet edib onu dost tutmuştur ve onun üzerine hayırlar ıapısını açmıştır [165b] Ve onu ‘inâyet cezbeleriyle kendi hazretine cezbetmiştir nitekim haberde vârid olubdurur ki:

جذبة من جذبات الحق توازي عمل الثقلين²⁷⁴

Ya‘nî Haķ Te‘âlâ Hazreti’nin cezbelerinden birisi ins ile cinin ibtidâ-yı ‘âlemden tâ intihâ-yı ‘âleme değin ‘ibâdetlerine berâber olur belki ondan dahî yeğrekdir zîrâ ki Haķkın cezbesi ıulu “tarfatu’l-‘ayn” miķdârında hazîrâ-i ıuds halvet hânesinde ıurb-i bisâtına yetiştirir. Saķaleynin ‘ameli böyle değildir zîrâ ki eğer saķaleynin e‘mâli sâlikin olsa ki onda cezbe olmasa sâlik ol e‘mâlillâha ulûhiyyet ‘âleminde seyredemez cezbesiz evet mücerred cezbe ile “tarfetu’l-‘ayn” miķdârında sâlik ‘âlem-i ilâhîye vâsıl olur. Lâ cerem bir cezbe yeğrek oldu üns ile cinnin cemî‘ ‘ibâdâtından vallâhu e‘lem. Ve bundan sonra vaķtı ki Haķ Subhânehû ve Te‘âlâ onun sıdķını görse ve onun hâcetini ol intifâ‘ edecek kimsenin ıatında göstermek dilese sıddîklardan birisini onun ıatına getirir ve ol sıddîkın hâlinin ıuvveti sebebiyle ve onun sohbetinin kifâyeti sebebiyle ol sıddîkın ekvâliyle onu muhkem eyler ve dahî onun nazarı sebebiyle onu maķâmât-ı ‘aliyyeye ve kemâlât-ı seniyyeye vâsıl eyler imdî Haķ Te‘âlâ Hazreti’nin ‘âdeti bunun üzerine câriye olubdurur ki Haķ Te‘âlâ esbâbı haķîkıyle ve dahî maķâmâtı ve menâzili kemâ yenbeği bir ıuluna vermeyi bir kâmilin sohbetinden

²⁷³ Tirmizi, İlim, 14.

²⁷⁴ Hakk’ın cezbelerinden bir cezbe, ins ve cinnin ameline müsâvî olur.

müyesser eyleyibdurur pes ol sâdıka dahî bir kâmil şeyhin sohbetin müyesser eyler. Lâ cerem ol sâdıķ dahî onun ile sohbet etmek ile tamâm [166a] nasîbin alır ondan gayrı şeyhler ile sohbet etmekten müstağnî olur. Basîret gözünü açıp kendi ‘âlemine nazar edip tamam hazzın alıp seferle gitmekten müstağnî olup seferle gitmeye muhtâc olmaz ve dahî envâr-ı ilâhiyye şu‘â‘ını tecellî eyler. Bunun için ol ‘ibretler görmekten ve ‘acâib mahlûkât görmekten müstağnî olur. Nitekim ba‘zı ‘ârifler eydür halâyıķ eydür ki gözün aç tâ ki ‘ibretler göresiz ve dahî masnû‘âta nazar eyleyip sâni‘i ondan istidlâl eyleye evet ben eydürüm ki gözünüzü yumun tâ ki cemî‘ eşyâyı haķîkatıyla göresiz ve cemî‘ eşyânın haķîkatine muttali‘ olasız. Ğıtrifü’l-meşâyıh fi’l-hâfıķayn eş-Şeyh Şihâbu’l-milleti ve’d-dîn eydür: “Bir sâlih kimseden işittim ol ayıttı: ‘Allah Te‘âlâ Hazreti’nin kulları vardır ki onların Tûr-i Sînâ’ları dizleridir onların başları dizleri üzerinde durup kendiler hazîra-i quds halvet hânesinde Haķ Te‘âlâ Hazreti’nin qurbı fedâsında cevelân edip Haķ ile münâcât ederler.’ İmdî şol kimsenin ki halveti zulûmâtında âb-ı hayât pınarları aķsa ol kimse zulûmâta girip âb-ı hayât isteyu gitmeye muhtâc olmaz ve şol kimsenin ki müşâhedesi içinde etbâķ-ı semâvât ve arazîn dahîl olsa ol kimse eķtâr-ı arzda sefer eylemeye muhtâc olmaz ve şol kimsenin ki basîreti gözünde cemî‘ müteferriķât-ı kâinât cem‘ olsa ovalar ve sahralar ve dağlar ķat‘ etmek onun nesine gerek ve şol kimse ki mecme‘u’l-ervâha vâsıl olsa eşbâhı ziyâret [166b] etmek ona ne fâide eyler nitekim Zu’n-nûn el-Mısrî rahimehullâh Ebû Yezîd el-Bestâmî’ye ķaddesallâhu sırrahû bir ķişıye haber gönderip ayıttı: “Ey ķarındaş! Bu uyku ve bu rahatlık ne vaķte değindir ki ķâfile seyreyleyip menzile erişti.” Ol ķişı dahî bu haberi Ebâ Yezîd’e naķl eyledi Ebâ Yezîd dahî ol ķişıye ayıttı: “Karındaşım Zu’n-nûn el-Mısrî’ye ayıt tamâm er ol ķişıdır ki ol ķişı durduğu yerde gece irteye değin uyuya dahî ķâfileden ön[ce] menzile erişe ol ķişı bu haberi Zu’n-nûn el-Mısrî’ye haber verdi. Zu’n-nûn ayıttı: “Henîen lehu bu bir kelâmdır ki bizim hâlimiz ona yetişmez ve Bişri’l-Hâris eydüdü: “Ey ķurrâ böyle ki seyreylen tâ ki pâk mutahhar olasız zîrâ ki bir su vaķtı ki bir yerde çok dursa ol su müteğayyır olup ķoķar” Ba‘zı ‘ârifler bu sözü işitince ayıttı: “Deniz olun tâ ki ne ķadar durursanız hiç müteğayyır olmayasınız”. İmdî mürid dahî vaķtı ki bâtınıyla dâim seyr eylese nefsi emmâre-i bi’s-sûın mesâfetini ķat‘ etmek ile ve nefsin cemî‘ âfâtının menzillerini geķse ve nefsin sıfât-ı zemîmelerini sıfât-ı hamîdeye tebdîl eylese ihlâs ile Allah Te‘âlâ Hazreti’ne müteveccih olsa cemî‘ müteferriķât-ı kâinât onun ķatında cem‘ olur ol seferden istifâde eylediğinden artık

hazerde istifâde eyler. Zîrâ ki sefer meşakkatlerden ve zahmetlerden hâlî değildir ve dahî türlü türlü âfetlerden ve yeni yeni hâdiselerden hâlî değildir da'ifler 'ilm ile nefsin siyâsetinden da'if olup 'âciz olurlar illâ 'ilmi ve hâlî ve zevki [167a] kuvvetli olan kimse seferde nefsin 'illetini gereği gibi durdurur. Nitekim 'Ömer'in huzûrunda bir kişi, bir kişiyi övdü. 'Ömer ayıttı: "Hiç ol övdüğün kişiyle seferde yoldâş oldun mu? Zîrâ ki sefer ile istidlâl olunur mekârimu'l-ahlâk. Ol kişi ayıttı: "Yok onun ile yoldâş olmadım." 'Ömer ayıttı: "İmdî sen onu bilmezsin." İmdî Haq Subhânehû ve Te'âlâ bir kulunu onun ibtidâ-i emrinde sefer zahmetlerinden ve sefer teşvîşlerinden saklasa ve ona onun hadarinde kendi hazretine yönelmeyi müyesser eylese ve ona kâmil erenlerden birisini gönderse ve ol dahî ol kâminden ahvâl-i sâliha kesb eylese tahkîk Allah Te'âlâ ol kuluna tamâm ihsân etmiş olur, nitekim Haq Te'âlâ buyurur:

وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ

"Kim Allah'tan korkarsa Allah ona bir çıkış yolu yaratır".²⁷⁵

Ya'nî Haq Subhânehû ve Te'âlâ eydür: "Şol kimse ki Allah Te'âlâ Hazreti'nden havf eylese Allah Te'âlâ ona dünyâ ğussalarından ve dahî âhret ğussalarından çıkacak bir nasib eyleyüvere ve ol kimseyi dünyâ ve âhret ğussalarından kurtara ve ona rızık vere onun hatırından geçmeden yerden nitekim Rasûl 'aleyhi's-selâm eydür: "Allah Te'âlâ muttakîyeleri dünyâ şüphelerinden kurtarır ve dahî ölüm zahmetlerinden ve âhret mihnetlerinden halâs eyler". Ba'zılar eydürler: "Bu âyet 'Avf bin Mâlik hakkında nâzil oldu şol vâkt ki ol Rasûl Hazretine gelip ayıttı: "Benim oğlum Sâlim'i kâfirler esîr eylediler ben dahî gayet fakîrim bana nesne ver." Rasûl 'aleyhi's-selâm [167b] ayıttı: "Ey 'Avf sen bilmez misin ki Muhammed'in âli katında bir müd ta'âmdan gayrı hiç nesne gecelemez. Eved yâ 'Avf sen Allah Te'âlâ Hazreti'nden kork, sabreyle ve dahî "lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhil 'aliyyil 'azîm" çok çok de." Pes 'Avf vardı buna meşgûl oldu. Bir gece evinde yatar iken nâgâh kapı kağıdılar 'Avf taşra çıktı gördü ki oğlu kâfirlerden kaçıp kâfirlerden yüz deve alıp gelmiş ileri vardı oğlunun iki gözünü öptü ve *Tefsîr-i Kevâşî*"de eydür: "Ol kâfirlerden ol dört bîn koyun alıp geldi. Pes bu âyet onun hakkında nâzil oldu." Ve ba'zılar eydürler: "Haq Te'âlâ Hazreti'nin:

²⁷⁵ et-Talak 65/3-4.

وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ²⁷⁶

dediğinden murâdı bir kimsedir ki ol kimse mâsivâ-yı Hağ'dan kesilip Hağğ'a müteveccih olmuş ola vağtı ki ol kimseye dîn işlerinden bir iş müşkil olsa Hağ Te'âlâ ol kimseye kemâl-i kereminden bir kimse gönderir ki onun şüphesini ol kimse hal eyleyiverir ondan sonra vağtı ki ol bidâyet şartları üzerinde sâbit kadem olsa ve dahî ol bâtın seyrinde ve nefsi emmâre-i bi's-sû' mesâfetlerin kat' etmek üzerinde sâbit kadem olsa Hağ Subhânehû ve Te'âlâ kemâl-i kereminden nihâyât semerâtın nasîb eyleyiverir sefere gitmeksizin pes onun gibi kişi evvelinde ve âhirinde vatanında karar eyleyip hiç sefere gitmez. İmdî bu mağâmda sâlihlerden çok kimse kâim olubdururlar ve ammâ şol kimse ki evvelinde ve âhirinde [168a] sefer ihtiyâr edip dâim ol sefer eyleyip durur ol bir kimsedir ki çalbin salâhını ve hâlinin sıhhatını sefer etmekte görür lâ cerem ol dâim seferler eyler hattâ onların ba'zısı ba'zısına eydür ki: "Ceħd et ki her gece bir mescidde konuğ olasın ve dahî ceħd et ki iki menzil arasında vefât edesin." İbrâhîm Havâs dahî bunlardandır zîrâ ki ol kırğ günden ziyâde bir şehirde muğtym olmayıdır ol eydüdü ki: "Eğer kırğ günden ziyâde bir yerde duracağ olursam tevekkülüm fâsid olur" der idi ve dahî ol ayıttı: "Bir kere beriyyede on bir gün eğlendim, hiç ta'âm yemedim kasd eyledim ki beriyye otundan yiyem nâgâh gördüm ki Hıdır Peyğamber benden yana gelir hemen ki Hıdır Peyğamberi gördüm döndüm Hıdır Peyğamberden kaçtım, onun ile buluşmadım ondan sonra ardıma bağtım gördüm ki Hıdır gâib olmuş. Ona ayıttılar: "Niçin Hıdır'dan kaçtın?" Ol ayıttı: "Onun için ki nefsim hemen ki Hıdırı gördü." Ayıttı: "İşte Hıdır dermân yetiştı" dedi. Lâ cerem tevekkülüm fâsid ola diye çorçup ondan kaçtım." İmdî bunlar onlardır ki onlar dînlerini alıp kaçarlar. Nitekim Rasûl 'aleyhi's-selâm ayıttı:

أحب شيء الى الله الغبراء قبل ومن الغبراء قال الفرارون بدينهم مجتمعون الى عيسى ابن مريم يوم القيامة²⁷⁷

"Allah'ın en çok sevdikleri gariplerdir. Sahâbiler sordular: "Kimlerdir o garipler?" Şöyle buyurdular: Dinleri uğruna firar edip gurbeti ihtiyar edenlerdir ki kıyâmet gününde İsâ b. Meryem'in yanında toplanacaklardır."

²⁷⁶ A.g.e.

²⁷⁷ Keşfü'l-hafâ, c. 11, ss. 77-78.

Ya'nî Allah Te'âlâ Hazretine katı sevgili nesne garîblerdir. Ashâb ayıttılar: "Garîbler kimlerdir?" Rasûl 'aleyhi's-selâm ayıttı: "Dînlerini kaçırانlardır ki onlar dînlerini alıp halâyıkdan kaçtılar kıyâmet [168b] gününde onlar 'İsâ Peygamber katında cem' olsalar gerek". İmdî ey 'azîz qarındaşım! Bu zikrettiğimiz cem'si ahvâl-i muhtelifedir ki onların erbâbı gökçek niyetler ile ve sahîh i'tikâdlar ile ol ahvâli ihtiyâr edip dururlar. İmdî sefere gitmek dileyen dahî kendi hâline nazar etmek gerek ve sefere gittiğinden niyeti, niyyet-i sahîha mıdır veyâhûd değil midir bilmek gerek. Eğer onun niyeti niyyet-i sahîha ise ol sefere gide ve illâ fâri' ola eved niyeti nefsin 'illetleri ve âfetleri qarışmaktan halâs etmeye her kimse kâdir olmaz belki şol kimse kâdir olur ki onun 'ilmi çok ola ve takvâsı tamâm ola ve dünyâda zühdü kâmil ola ve şol kimse ki nefsin gizli hevâsına muttali' olmasa ve dahî ol zühdde tamâm istihsâ etmese ol kimse niyyeti hâlis kıılmağa kâdir olmaz.

İmdî bir fakîr vaqt olur ki nişât-ı cibilliy-yi nefsanîyi sefere gitmeye da'vet eder ol fakîr şöyle zan eyler ki ol da'vet eyleyen dâ'iyeye-i Haq'tır ve ol fakîr dâ'iyeye-i Haq ile dâ'iyeye-i nefsin arasını temyîz edemez. İmdî bir şahs niyyetin sıhhatını bilmekte havâtır bilmeye muhtaçtır. Lâ cerem havâtır tamâm bilmeyince niyyetin sıhhatini bilmez. İmdî havâtırın şerhi ve onu bilmesi başka bir bâba muhtaçtır. İnşâllahu'l-'azîz onu bir bâbda şerh ederiz. Eved bunda ondan bir remz beyân edelim ki ondan havâtır idrâk oluna. İmdî şöyle bilgil ki ekser-i havâtır belki neşât-ı nefsin çok işlerde fakîra vâki' olur. Şöyle ki bir fakîr vaqt olur ki sahrâlara ve bostânlara çıkmak ile rahatlıklar bulur [169a] onun mazarratı ol fakîre sonra yetişir egerçiki ol çıktığı vaktde tîybe-i kalb ile çıkmış olacak olursa dahî zirâ ki çıktığı vaktde tîybe-i kalbe sebep oldur kim nefsin giyinir ve lezzet ve safâ bulur hâdir ğaradına yetişmek ile veyâhud sahrâlara çıkıp seyretmek ile ve dahî teferrücler etmek ile. İmdî vakti ki nefsin giyinse ol gönülden irak olup hevâsına yetişmeye yönelir pes ol vakt gönül rahat olur eved gönül sahrâlara çıkmak ile rahat olmaz belki nefsin kendiden irak olmak ile rahat olur şol kimse gibi ki onun bir saqîyl yoldaşı olsa vakti ki ol saqîyl ondan irak olsa ol kimse rahat olur hemçünân gönül dahî nefsin ondan irak olmasıyla rahat olur.

İmdî şöyle bilgil ki tîybe-i nefse sebep budur ondan sonra vakti ki ol fakîr sahrâdan dönüp zâviyesine gelse ve mu'âmelesinin divânını açmak dilese ve 'ibâdete meşğûl olmaya şurû' eylese nefsin ziyâde sıkletler ile gönüle muqârin olur. Lâ cerem gönül

nefsin ziyâde sıkletlerinden beğâyet incinir. İmdî her bâr ki nefsin sıkleti artsa gönlün kûdürâtı artar. İmdî nefsin sıkleti ziyâde olmaya sebep nefsi hevâsına salıvermektir. Pes sahrâya çıkmak ‘ayn-i ‘illet oldu ve ‘ayn-i marad oldu ol fakîr onu devâ sanır ve dahî rahatlık sanır. Zîrâ ki vaqti ki ol vahdete ve halvete sabreylese nefis erir ve hafif olub latif olur lâ cerem ol vaqt nefis kalbin sâlih yoldaşı olur gönül onun sıkletinden zahmet çekmez [169b] zîrâ ki ol vaqt nefsin sıkleti zâil olur. İmdî bunun üzerine kıyâs etmek gerek seferler ile rahat olmayı dahî zîrâ ki nefis rahatlıklar tevehhüm etmek ile beğâyet safâ sürer. İmdî kim ki bu daqîka muttali‘ olsa şol mecâzî rahatlıklar ki onun ‘âkıbetinde hayr yoktur onlara mağrûr olmaz belki sefere gitmeye hâtırı olduğu vaqitte mekânında sâbit olur ve ne kadar ki sefere gitmeye hâtırı olacak olursa ve nefsi onda hayırlar gösterirse dahî onu def‘ eder ona aslâ iltifât etmez nefsin tesvîlâtından ve onun gizli âfetinden havf eder bu kabîlendendir Rasûlün iş bu kavli ki şeytânın iki boynuzu arasından doğar güneş.

İmdî gün doğduğu vaqt nefis beğâyet lezzet ve safâ bulur ve nefis ol vaqtda mizâca yönelip ona rahatlıklar ve safâlar verir bunun şerhi uzun ve ‘amîkdir ve bu kabîlendendir hastalar sabâh vaqtinde hiffet, akşâm vaqtinde sıklet buldukları. İmdî şöyle bilgil ki nefsin harekâtıyla gönlün yöneldiği arasında müşkil olub fakîrin üzerine bu kabîlden çok çok âfetler görür ve ol nefsin hareket ettiği yerlere girer onu gönül hükmü tasavvur eyler hattâ vaqt olur ki ol şöyle zan eyler ki ol Allah Te‘âlâ Hazreti’nin hükmüyle ol işe hamle eyler ve Allah Te‘âlâ Hazreti’nin hükmüyle söyler ve Allah Te‘âlâ Hazreti’nin hükmüyle hareket eyler hâl budur ki ol fakîr nefsin hareketiyle ve hükmüyle mübtelâdır. İmdî bu işler her kimseye vâkı‘ olmaz illâ erbâb-ı kulûba ve erbâb-ı ahvâle vâkı‘ olur. Erbâb-ı kulûbdan ve erbâb-ı [170a] ahvâlden gayrı kimseler bundan ırâkdir ve bu nesne havassın ayakları tayınacak yerdir ‘avâmın değil.

Ve ey ‘azîz karındaşım! bunu bil zîrâ ki bunu bilmek beğâyet ‘azîzdir eved fuqarâ sefere gitmeye hâtırları olacak hareketlerini ve niyyetlerini tashîh etmek için evvelâ salât-ı istihâreyi taqdîm ederle. Salât-ı istihâreyi aslâ ihmâl etmezler eğerçiki hâtırlarının sıhhatini bilip sefere gitmek kendilere aslah idüğünü bilirler ise dahî salât-ı istihâreyi ihmâl etmezler. Rasûl Hazreti’nin sünnetine ittibâ‘ etmekten ötürü ve hem salât-ı istihârede çok berekât vardır. Nitekim Câbir bin ‘Abdullâh ayıttı: “Rasûl ‘aleyhi’s-selâm salât-ı istihâreyi bize ta‘lîm ederdi Qur’ân’dan bir sûreyi ta‘lîm

ettiğinleyin şöyle ki Rasûl ‘aleyhi’s-selâm eydüdü: ‘Vaḳti ki sizden biriniz bir iş işlemeye ḳasd eylese, ol iki rek‘at namaz ḳılsın farîzadan gayrı namazdan fâriğ olunacak ayıtsın:

اللهم إني أستخيرك بعلمك واستقدرك بقدرتك وأسألك من فضلك العظيم فإنك تقدر ولا أقدر وتعلم ولا أعلم وأنت علام الغيوب اللهم إن كنت تعلم أن هذا الأمر خير لي في ديني ومعاشي ومعادي وعاقبة أمري فاقدره لي ثم بارك لي فيه وإن كنت تعلم أنه شر لي في ديني ومعاشي ومعادي فاصرفه عني واصرفني عنه واقدره لي الخير حيث كان²⁷⁸

“Ey Allah‘ım! Senin ilmîne güvenerek senden hakkımda hayırlısını istiyorum ve kudretine sığınarak senden kudret istiyorum ve senin sınırsız lütfundan bana ihsan etmeni istiyorum; çünkü sen, her şeye kadirsin, ben bir şeye kadir değilim. Sen bilirsin, ben bilmem, Sen bilinmeyenleri bilirsin. Allah‘ım! Senin ezeli ilminde, yapmayı düşündüğüm bu iş benim dinim ve dünyam ve geleceğim açısından hayırlı olacaksa, bu işi benim hakkımda takdir buyur, onu bana kolaylaştır, uğurlu ve bereketli eyle. Eğer bu iş senin ezeli ilminde, benim dinim ve hayatım hakkında ve işimin akıbeti hakkında -erken veya geç olmasında- şerli ise onu benden geri çevir, beni de ondan vazgeçir ve benim için nerede olursa olsun yalnızca hayırlı olanı takdîr et.”

Evet salât-ı istihârenin evvelki rek‘atında bir “Fâtiha” ve bir kere “ḳul yâ eyyühe‘l-kâfirûn” ve ikinci rek‘atında bir kere “Fâtiha” ve bir kere “ḳul huvalâhu ehad” okumak evlâdır vallâhu e‘lem. [170b]

el-Bâbü’s-sâbi‘ ‘Aşera fî mâ Yehtâcu ileyhi’s-Sûfiyyi fî Seferihî Mine‘l-ferâizi ve‘l-fezâili

Ya‘nî on yedinci bâb sûfi seferinde ferâizden ve fezâilden neye muhtâctır onun beyanındadır. Ammâ şöyle bilgil ki sefer bâbında mesâil-i fıḳhiyye egerçiki kütüb-i fıḳhda zikr olunubdurur bu kitâb onun için mevdû‘ değildir velâkin ahkâm-ı şer‘iyyeden bunda ‘alâ sebîli‘l-ıycâzi ve‘l-ıhtisâr bir nice mesele beyân edelim teyemmünen ve teberrüken. İmdî şöyle bilgil ki sûfi seferinde teyemmüm ‘ilmini ve

²⁷⁸ Buharî, De‘avât, 49.

iki odun üzerine mesh etmek 'ilmini bilmek gerek. İmdî şöyle bilgil ki müsâfir vaqti ki seferinde mâ-i mutlak bulmasa haqîqaten ev hükmen yâhûd ol mâ-i mutlak bulsa eved suyu isti'mâl eyleyecek olursa hastalığı arta diye korksa veyâhûd bir 'uzvûm veyâhud nefsim telef ola diye korksa veyâhûd suyu semeni mislinden ziyâdeye satsalar ol kimse teyemmüm eyleye ammâ suyu semeni misline satsalar onun mâlî dahî olsa bizim imâmlarımız katında ona teyemmüm etmek câiz değildir belki ol suyu semeni misline alıp isti'mâl etmek gerek eved Şâfi'î katında onu semeni misline almak vâcib değildir belki onu semeni misline satarlar ise dahî Şâfi'î katında teyemmüm etmek câizdir ve dahî şol kimsenin ki suyu olsa eved onu isti'mâl edecek olursa kendisi veyâhud davarları susaya diye korksa ol kimseye dahî teyemmüm etmek câizdir ve bir kimsenin ki su bulmaya zannı gâlib olsa ol kimseye vâcibdir ki bir ğalve miqdârı ya'nî bir [171a] ok atım miqdârı suyu isteye ve ba'zılar eydürler: “Üç yüz arşından tâ dört yüz arşın yer miqdârı suyu isteye eğer su bulmayacak olursa teyemmüm eyleye eved Şâfi'î katında vâcibdir ki sağ yanında ve sol yanında suyu isteye gerekse zannı gâlib olsun ve gerekse zannı gâlib olmasın eved namaz vaqti dâhîl olduğundan sonra suyu talep etmek gerek ve teyemmüm etmekte uzun sefer ile kısa sefer birdir hattâ şehirden bir kişi bir mil kadar müfârağat ettiğinden sonra suyu isti'mâl etmeye kâdir olmasa teyemmüm etmek câizdir ve dahî vaqt dâhîl olmadan teyemmüm etmek câizdir ve biz teyemmüm ile ne kadar namaz dilerse ferîdadan ve nâfileden kıla eved Şâfi'î katında vaqt girmeden ol vaqt için teyemmüm etmek câiz değildir ve dahî Şâfi'î katında bir teyemmüm ile hemân bir ferîdayı nevâfiliyle kıla ol teyemmüm ile gayrı ferîda kılmak onun katında câiz değildir ve dahî bir kişi teyemmüm ile namaz kılarken esnâ-i salâtda su görse ve ol suyun isti'mâline kâdir dahî olsa onun salâtı bâtıl olur. Eved İmâm Şâfi'î katında bâtıl olmaz ve namazı yine döndürmek onun üzerine lâzım olmaz. Eved onun mezhebinde müstehabdır ki namazın boza, abdest alıp namazı yine istînâf eyleye. Ve dahî şöyle bilgil ki taşdan ve alçıdan ve sürmeden ve zernîhden ve balçık ile ve kireç ile sıvanmış duvardan ve yerde biten tozdan teyemmüm etmek câizdir Sâhib-i *Hulâsa Müntekâ*'dan rivâyet eyleyip eydür, mutlakâ toz ile teyemmüm etmek câizdir [171b] gerekse yerden bitsin ve gerekse sudan hâsıl olsun eved Şâfi'î mezhebinde hemân hâlis toprak ile teyemmüm etmek câizdir ki ol toprağa kum ve kireç karışmamış ola ve dahî teyemmüm edeceği vaqt teyemmüm etmeye niyet etmek gerek zîrâ ki bizim imâmlarımız katında abdestte niyet farz değildir, teyemmümde niyet farzdır ammâ

misâfir üç gün ve üç gece iki ettiği üzerine mesh eyleye ve muķīym bir gün ve bir gece mesh eyleye abdesti sındığı vakitten hisâb eyleye giydiği vakitten değil eved oduna mesh etmekte sünnet oldur kim ediğinin üzerine eli parmaklarıyla hatlar çeke inciğine değin meshede farz olan üç parmak kadardır ve Şâfi'î katında ediğin üstünde azıcık yere dahî mesh etmek câizdir ve ediğinin altına dahî mesh etmek sünnet değildir. Eved İmâm Şâfi'î katında altına dahî mesh etmek sünnetdir ve bunlardan gayrı mesâil-i teyemmüm ve mesâil-i mesh fiķh kitâblarında mezkûrdur. Bu kadarca teyemmüm ve mesh bilmek sûfiye seferinde yeter ve ammâ seferin müstehabbı oldur kim bir kimse ki sefere gitmek dilese öyle gerektir kim ol evvelâ bir yoldaş isteye tâ ki dîn işinde ol ona yardım eyleye nitekim Rasûl 'aleyhi's-selâm buyurur:

الرفيق ثم الطريق²⁷⁹

Ve dahî Rasûl 'aleyhi's-selâm kişiye yalnız sefere gitmekten nehy eyleyibdur illâ meğer ki sefere giden bir sûfi ola ki ol nefsin âfetini bilir ola ol vahdet ihtiyâr eyleye. İmdî ol kimse yalnız sefere gitmek kayırmaz evet vakti ki bir cemâ'at sefere gitseler öyle gerektir ki içlerinde bir müteķaddim ola veyâhud onlar içlerinden [172a] birisini emîr dikeler nitekim Rasûl 'aleyhi's-selâm ayıttı: “Vakti ki seferde üç kişi olsanız birinizi emîr dikin, sûfiler emîre pişrevdirler ve ol cemâ'at üzerine emîr olana öyle gerektir kim ol dünyâdan zâhid ola ve onun taķvâsı kâmil ola ve mürüvveti tamâm ola ve sahâveti kâmil ola ve onun şefķati cemî'sinden artıķ ola nitekim Rasûl 'aleyhi's-selâm buyurur:

خير الأصحاب عند الله خيرهم لصاحبه²⁸⁰

“Allah indinde arkadaşların en hayırlısı, arkadaşına en iyi davranandır”

Ve bir gün 'Abdullah el-Merûzi'yle Ebû 'Alî er-Ribâtî yoldaş oldu Ebû 'Alî'ye 'Abdullâh ayıttı: “Ben mi emîr olayım yoksa sen mi emîr olursun?” Ebû 'Alî ayıttı: “Sen emîr ol 'Abdullâh dahî kendinin ve Ebû 'Alî'nin azığını arķasına götürdü ve bir

²⁷⁹ Önce yoldaş, sonra yol. Keşfü'l-hafâ, 1/179'da Taberânî, İbn Ebî Heyseme, el-Askerî ve diğerlerinden rivâyet edilmiştir.

²⁸⁰ Tirmizî, “Birr”, 28.

gece yağmur beğāyet katı yağdı ‘Abdullāh Ebû ‘Alî’nin üzerine durdu giyeceği ile Ebû ‘Alî’yi örttü, sabâh olunca ‘Abdullāh Ebû ‘Alî’nin üstünde ayağın durdu giyeceğini Ebû ‘Alî’ye perde eyledi her bâr ki Ebû ‘Alî eydüdü ki: “Sen dahî oturup bir pâre rahat ol.” ‘Abdullāh eydüdü ki: “Ben emîrim senin üzerine vâcibdir ki sen bana mutî‘ ve münkâd olasın.” Eved emîr vakti ki fuķarâyı yoldâş edinse etbâ‘ çok olup ona ittibâ‘ ettiklerini sevse ve riyâset taleb eylese ve emîr olmasıyla fuķarâ üzerine ‘azîlense ve onun ile nefsinin hevâsına yetişmek dilese ol hakîkatte emîr değildir belki ehl-i ehvâ yoludur ve dahî ol câhiller yoludur ol sûfiler yoluna mübâyindir ve dahî ol dünyâ cem‘ etmek isteyen yoludur ki ol yoldaşlar tutunur tâ ki onların sebebiyle dünyâ hâsıl eyleye [172b] ve nefsinin garazlarına yetişse ve onların sebebiyle ebnâyı dünyâ kâtına ve zâlimler kâtına varıp nefsinin hâcetini onlardan tahsîl eyleye. İmdî onların ictimâ‘ı gaybet etmekten hâlî olmaz ve dahî mekrûh yerlere girmekten ve şüpheli nesnelere hâsıl etmekten hâlî olmaz. İmdî sûfilerin tarîķi böyle değildir ve cümle-i müstehabdan birisi dahî budur kim vakti ki bir kişi sefere gitmek dilese, kardeşler ile vedâ‘laşa ve onlara Rasûl Hazreti’nin du‘âsıyla du‘â eylese nitekim ba‘zılar eydürler: “‘Abdullah bin ‘Ömer ile Mekke’den Medîne’ye değin bile yoldâş oldum vakti ki ondan ayrılmak diledim beni biraz yer gönderdi dahî ayıttı: “Ben Rasûl Hazreti’nden işittim ki ol ayıttı: Loķmân oğluna ayıttı: “Ey oğul vakti ki bir nesne Allah Te‘âlâ Hazreti’ne ismarlansa Allah Te‘âlâ onu hıfz eyleser İmdî ben dahî senin dînini ve emânetinî Allah Te‘âlâ Hazretine ismarladım ve Zeyd bin Erķam eydür: Rasûl ‘aleyhi’s-selâm ayıttı: “Vakti ki sizden biriniz sefere gitmek dilese gerektir kim kardeşler ile vidâ‘ eyleye zîrâ ki Hak Te‘âlâ onların du‘âlarında onun için bereket eyleyibdurur ve dahî Rasûl ‘aleyhi’s-selâm bir kişiyle veda‘laşsa eydüdü:

زودك الله التقوى وغفر ذنبك ووجهك الخير حيث ما توجهت²⁸¹

Ve kardeşler dahî şöyle i‘tikâd edeler ki vakti ki ol onların için du‘â eylese Hak Te‘âlâ onun du‘âsını kabûl eyleser”. Nitekim ‘Ömer nâsa ‘atâlar ederdî nâgâh bir kişi geldi onun bir oğlu var idi ol dahî onun ile bile geldi ‘Ömer onu görünce ayıttı: “Bu oğlân sana [173a] benzedüğünleyn hiçbir kimse bir kimseye benzemez”. Ol kişi ayıttı: “Yâ

²⁸¹ Allah seni takvâ ile rızıklandırır, günâhlarını bağışlasın ve dâima hayra karşı getirsin.

emîre'l-mü'minîn sana bunun hâlini haber vereyim bir gün ben sefere gitmek diledim bunun anası hâmile idi bana ayıttı: “Beni bu hâlde koyup sefere nice gidersin!” dedi ben ayıttım: “Senin karnındaki Allah Te‘âlâ Hazretine ısmarladım” dedim dahî sefere gittim vaḳti ki seferden yine vatanıma geldim gördüm ki ol hâtun ölmüş, ben bir yerde yârenler ile söz söyleşirken gördüm ki ol hâtunun kabrinden od çıkar, ben ayıttım: “Bu od nedir?” Ol yârenler ayıttılar: “Her gece ol kabirden bu od zâhir olur” dediler. Ben ayıttım: “Subhânallâh ol hâtun kişi gündüz oruç tutardı ve gecelerde sabah olunca namaz kılardı ‘aceb bu ne hâldir?” dedim. Bir külüng alıp ol kabre vardım, ol kabri kazdım nâgâh gördüm ki bir çerağı ol kabir içinde yanar ve ol hâtun kişinin cemî‘ a‘zâsı çürümüş evet iki emceyi sağ ve bu oğlan onun iki emceyinden süt emer ben bunu görünce bir nidâ işittim ki işte emânetini al ve eğer bunun anasını dahî Allah Te‘âlâ Hazreti’ne ısmarlasan onu dahî sağ bulurdun. ‘Ömer ayıttı: “Bir karga bir kargaya benzediğinden ziyâde bu oğlan sana benzer” dedi ve ondan sonra öyle gerekdir kim her menzile ve her yere ki konar yine ol aradan gidincek onda iki rek‘at namaz kıılıp ayıta:

اللهم زدني التقوى واغفر لي ذنوبي ووجهني للخير أينما توجهت²⁸²

Nitekim Enes bin Mâlik eydür: “Rasûl ‘aleyhi’s-selâm her menzile ki konardı ol menzilde iki reka‘t namaz kılardı dahî ol aradan giderdi [173b] Ve dahî vaḳti ki davârına binse ayıta:

سبحان الذي سخر لنا هذا وما كنا له مقرنين بسم الله والله أكبر توكلت على الله ولا حول ولا قوة إلا بالله العلي العظيم اللهم أنت

الحامل على الظهر وأنت المستعان على الأمور²⁸³

Ve dahî menzilden sabâh gitmek sünnettir ve dahî Perşembe gün sefere gitmek dahî sünnettir nitekim Ka‘b bin Mâlik eydür: “Rasûl ‘aleyhi’s-selâm ekser Perşembe gün

²⁸² Allahım beni takvâ ile rızıklandır, günâhlarımı bağışla ve yüzümü dâima hayra karşı getir.

²⁸³ Bunu bize boyun eğdiren Allah noksanlıklardan münezzehtir, yoksa biz buna güç yetiremezdik! Ve biz kuşkusuz Rabbimize geri döneceğiz. Allah’a tevekkül ederim. Kuvvet ve kudret, azamet ve yücelik Allah’ındır. Allahım, binekte taşıyan sensin, her işte yardımcımız da sen!

sefere giderdi ve dahî Rasûl ‘aleyhi’s-selâm bir yere çeri gönderse onu sabâh gönderirdi ve bu dahî müstehabdır ki her menzil ki görse ayıta:

اللهم رب السماوات وما أظللن ورب الأرضين وما أقللن ورب الشياطين وما أضللن ورب الرياح وما ذرين ورب البحار وما جرين أسألك

خير هذا المنزل وخير أهله وأعوذ بك من شر هذا المنزل وشر أهله²⁸⁴

Ve dahî vaḳti ki bir menzile inse iki reka‘t namaz kıla ve dahî misâfire öyle gerektir kim tahâret âletini kendi ile bile götüre meselen bardaḳ ve mithara gibi nitekim İbrâhîm el-havâs dört nesneyi hazarde ve seferde kendiden ayırmazdı bir gönden ḳova ve bir urġan ve bir iġne ve bir sındu ve ‘Âiše anamız eydür: “Rasûl ‘aleyhi’s-selâm vaḳti ki sefere gitse beş nesne bile götürdü bir gözgü ve bir sürmedân ve bir misvâk ve bir tarâḳ ve bir sındu ve dahî sûfiye öyle gerektir kim ‘asâ edine onu kendiden ayırmaya zîrâ ki ‘asâ götürmek sünnettir nitekim Mu‘âz bin Cebel eydür: “Rasûl ‘aleyhi’s-selâm ayıttı:

إن إتحذ منبرا فقد إتحذه إبراهيم وإن إتحذ العصا فقد إتحذها

[174a]

إبراهيم وموسى²⁸⁵

Ya ‘nî eġer ben minber edinirsem İbrâhîm Peygamber dahî minber edinip dururdu ve eġer ‘asâ edinirsem İbrâhîm Peygamberle Mûsâ Peygamber dahî ‘asâ edinip dururlar idi ve ‘Abdullâh bin ‘Abbâs radiyallâhu ‘anhumâ eydür: “‘Asâ üzerine söykünmek peygamberler ahlâḳındandır nitekim Rasûl ‘aleyhi’s-selâm ‘asâsına söykünürdü ashâba dahî emr eyleyip eydürdü ki: “Din²⁸⁶, siz dahî ‘asâlarınıza dayanın ve dahî seferde gönden ḳoġa götürmek sünnettir nitekim Câbir bin ‘Abdullâh eydür: “Hudeybiye sulhinde Rasûl Hazretiyle bileydim Rasûl ‘aleyhi’s-selâm ḳovasından

²⁸⁴ Ey yerlerin ve göklerin, şeytânların ve onların saptırdıklarının Rabbi! Ey rüzgârların ve uçurduġu şeylerin ilâhı! Ey denizlerin ve onların akıttığı şeylerin tanrısı! Senden bu evin ve ehlinin hayrını dilerim. Bu menzilin ve ehlinin şerrinden sana sığınırım.

²⁸⁵ Benim minber kullandığım gibi, İbrâhîm (as) de kullanmıştır. Benim âsa kullandığım gibi İbrâhîm ve Mûsâ (as) da kullanmıştır.

²⁸⁶ Den, haydin anlamındadır.

abdest alırdı halâyıkı gördüm ki Rasûl Hazreti'nden yana seyirdirler Rasûl 'aleyhi's-selâm ayıttı: "Noldunuz?" Onlar ayıttılar: "Yâ Rasûlallâh, senin önündeki sudan gayrı hiç su yoktur içmeye ve abdest almaya aslâ su bulamadık" dediler. Rasûl 'aleyhi's-selâm münevver elini kovaya soқты gördüm ki onun mübârek parmakları arasından sular pınarlar gibi çıkar ol kavm ol sudan alıp içtiler ve abdest aldılar ve develerin suvardılar ve eğer yüz bîn kişi dahî var imişse cemî' sine ol su yeter idi ve ondan sonra bu dahî sünnettendir ki sûfî sefere gidincek beline kuşak bağlaya, nitekim Ebû Sa'îd eydür: "Rasûl 'aleyhi's-selâm hacca gitti, ashâb Medîne'den Mekke'ye değin yayağ yürüdüler, Rasûl 'aleyhi's-selâm ayıttı: "İzarlarınızı belinize bağlanın." Biz dahî izarlarımızı belimize bağladık tîz tîz Rasûl Hazretiyle yürüdük ve ondan sonra **[174b]** sûfîlerin zâhir edeblerinden birisi dahî budur ki vaqti ki bir kişi ribâtdan çıkıp sefere gitmek istese sefere çıkıncağ sabâh çıka ve dahî iki reka't namaz kıla dahî edüğünü önüne getire dahî onu silke ondan sonra sağ yanını sığaya ondan sonra sol yanını sığaya ondan sonra başmağın koyacak torbayı eline alıp silke ondan sonra edüğünü giyecek yere vara dahî seccâdesin iki kat eyleyip döşeye ondan sonra başmağın eline alıp birbirine süre tozları gitsin diye ondan sonra başmağın veyâhud papucun sol eline ala ve başmağın koyacak kiseyi sağ eline ala dahî onların ökçelerin aşağı eyleyip ol torbaya koya, ondan sonra torbanın ağzın bağlaya ondan sonra onu sol eline sol yanının içine koyup onu arkasına bıraka, ondan sonra seccâdesi üzerine otura, ondan sonra edüğünü sol eline alıp sağ eliyle onu silke, ondan sonra evvelâ edüğünü sağ ayağına giye ondan sonra sol ayağına giye dahî iki elini yuya, ondan sonra yüzünü yârenlerden yana eyleye ve dahî onlarınla vedâ'laşa ve eğer kardeşlerden ba'zısı onun azığı torbasını biraz yer götürüverirler ise men' eylemeye ondan sonra kendiyi göndermeye çıkana dahî du'â eyleyip onun ile veda'laşa ondan sonra azığını koyacak torbayı sağ eline kaldıra dahî sol yanına bıraka muhkem bağ ile onu bağlaya ve sağ yağrını hâlî ola ondan sonra yola gire dahî seyr eyleye bi'avnillâhi ve tevfiķihî vaqtiki bir **[175a]** şerîf yere yetişse ondan kardeşler onu karşılasalar ve yâhud bir pîr bu tâifeden onu karşılasa arkasından torbasını şeşe onu bir yere koya dahî onlara karşı vara onlara selâm vere vaqti ki onlardan geçse torbasını yine arkasını bağlaya dahî seyreyleye vaqti ki ribâta veyâhud bir ğayrı menzile yakîn varsa arkasından torbasını şeşe dahî onu sol koltuğu altına ala 'asâsını ve ibriğini sol eline ala dahî ol menzile vara. İmdî bu bir rusûmdur ki bunları fuķarâ-i Horasan ve fuķarâ-i Rûm müstahsen görübdururlar

eved ekseri fuqarâ-i 'Irâq ve fuqara-i Mağrib bu rusûme i'tibâr etmezler pes onların arasında bu rûsûmu ri'âyet etmekte müşâhane ve mübâhasa vâki' oldu zîrâ ki şol kimse ki bu rûsûma ri'âyet etmez ol eydür ki bu rûsûm rûsûm-i zâhiredir bunlara qalmaq hemen sûrete qalmaqdır haqâyıqtan gâfil olmaqdır ammâ şol kimse ki bu rûsûmu ri'âyet eder ol eydür ki bunlar edeblerdir ki bunları mutekaddimler vaz' etmişlerdir pes onlar bir kişiyi görseler ki ol bu rûsûmi ri'âyet etmez ona izvirâ ve haqâret nazarıyla nazar edip eydürler ki: "Bu sûfi değıldir imdî bu iki tâife birbirine inkâr etmekte hadden tecâvüz edip dururlar." İmdî sahîh söz oldur kim şol kimse ki bu rûsûmu ri'âyet eder ona inkâr etmemek gerek zîrâ ki bu rûsûm şerî'ata muhâlif değıldir ve şer'den buna inkâr eder hiç nesne yoktur belki bu rûsûm gökçek edeblerdir ammâ şol kimse ki bu [175b] rûsûmü ri'âyet etmez ona dahî inkâr etmek olmaz zîrâ ki şerî'atte bunları ri'âyet etmek vâcib değıldir ve mendûb dahî değıldir eved lâyıq budur ki bir nesneye ki şerî'at inkâr etmeye ona inkâr etmek olmaz mâdem ki şerî'atte ol münker olmaya.

el-Bâbü's-sâmin 'Aşer fi'l-ğudûm mine's-sefer ve Duhûli'r-ribât ve'l-edeb fih

Ya'nî on sekizinci bâb seferden gelip ribâta girip qonmağın veyâhûd gayrı yere qonmağın edebi beyânındadır. İmdî şöyle bilgil ki faqîr vaqti ki seferden rücû' eylese öyle gerekdir kim ol maqâmın âfetinden Allah Te'âlâ Hazreti'ne sığınıp ayıta:

اللَّهُمَّ إِنَّا نَعُوذُ بِكَ مِنْ وَعَثَاءِ السَّفَرِ، وَكَآبَةِ الْمِنْقَلَبِ، وَسُوءِ الْمُنْظَرِ فِي الْأَهْلِ وَالْمَالِ وَالْوَالِدِ²⁸⁷

Ve dahî vaqti ki bir şehr görse onda muqîym olmaya hâtırı olsa ol şehr in ölüsüne ve dirisine selâm vere Qur'an'dan ne qadar dilerse oğuya dahî onun sevâbını ol şehr in ölüsüne ve dirisine armağan göndere, ondan sonra Allâhu Ekber Allâhu Ekber diye. Zîrâ ki Rasûl 'aleyhi's-selâm gazâdan ve yâhud hacdan rücû' eylese bir yüksek yere çıkardı, dahî üç kere Allâhu Ekber Allâhu Ekber Allâhu Ekber der idi dahî eydüdü:

²⁸⁷ Allahım seferin meşakkatinden; seferden kötü bir şekilde dönmekten, çoluk çocuğumu ve malımı fenâ bir hâlde bulmaktan sana sığınırım.

إلا الله وحده لا شريك له له الملك وله الحمد وهو على كل شيء قدير آيوان تائبون عابدون ساجدون لربنا حامدون صدق الله وعده

ونصر عبده وهزم الأحزاب وحده²⁸⁸

Ondan sonra ol şehre girse ayıta:

اللهم أجعل لنا بما قرارا

[176a]

ورزقا حسنا²⁸⁹

ve ol şehre girmeden gusül eyleyip ondan sonra ol şehre girmek yeğrekdir zîrâ ki Rasûl ‘aleyhi’s-selâm Mekke’ye girmek isteyince gusül eyledi ondan sonra girdi ve dahî Rasûl ‘aleyhi’s-selâm vakti ki ahzâb taleb etmekten rücû‘ eyledi Medîne’ye gelip gusül eyleyip istihmâm eyledi ve eğer gusül eylemezse abdest ala kendiyi ve giyeceğini arıta ve latîf kokuşlar saçına kardeşler ile buluşmak için ve ol şehrin sâlihlerinin ölüsünü ve dirisini ziyâret eyleye nitekim Rasûl ‘aleyhi’s-selâm ayıttı: “Bir kişi bir âhiret kardeşini ziyâret etmeye çıktı, yolda giderken Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ ona bir melek gönderdi, ol melek ona ayıttı: “Nereye gidersin?” Ol kişi ayıttı: “Fulân kimseyi ziyâret etmeye giderim.” Ol melek ayıttı: “Ol kimse senin hısımın mıdır?” Ol kişi ayıttı: “Yok.” Ol melek ayıttı: “Ol kişi sana in‘âm etmiş midir?” Sen onun şükrünü yerine getirmek için mi gidersin?” Ol kişi ayıttı: “Yok.” Pes ol melek ayıttı: “Ya niçin onu ziyâret etmeye gidersin?” Ol kişi ayıttı: “Ben onu lillâhi fillâhi severim onun için onu ziyâret etmeye giderim.” Ol melek ayıttı: “Ben sana Allah Te‘âlâ Hazreti’nin Rasûlüyüm ki Hağ Te‘âlâ seni sevdi onu lillâhi fillâhi sevdiğin için” dedi ve dahî Rasûl ‘aleyhi’s-selâm ayıttı: “Vakti ki bir kişi bir kardeşini lillâhi fillâhi ziyâret eylese Hağ Te‘âlâ ol kişiye eydür:

طبت وطاب ممشاك وتبأت من الجنة منزلا²⁹⁰

²⁸⁸ Buhârî, “Umre”, 12, “De’avât”, 52; Müslim, “Hacc”, 428; Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 34, 56; Tirmizî, “Hacc”, 104; İbn Mâce, “Menâsik”, 84.

²⁸⁹ Allahım, burasını bizim için karar ve güzel rızık mahalli kıl.

²⁹⁰ Ne iyi yaptın, ziyaretin ne iyi oldu, buyurur ve ona Cennet’te bir köşk hazırlar.

Ya'nî Allah Teâlâ ol kişiye eydür ki: “Sen sağāyir günâhından **[176b]** ârî oldun ve yürüdüğün dahî gökçek oldu ve Cennet içinde sen bir menzil hazırladın ve dahî Rasûl ‘aleyhi’s-selâm buyurur:

كنت نهيتمكم عن زيارة القبور فزروها فإنها تذكركم الآخرة²⁹¹

“Ben sizi kabir ziyâretinden men’ etmiştim. Şimdî siz onları ziyâret ediniz. Zira kabir ziyareti insana ölümü hatırlatur.”

Ya'nî Rasûl ‘aleyhi’s-selâm ayıttı: “Ben sizi kûbûr ziyâret etmekten nehy eylerdim evet şimdiden geri kabirleri ziyâret eylen zîrâ ki kabirleri ziyâret etmek size âhireti andırır” İmdî vaqti ki bir fakîr dahî böyle eylese dereler ve ovalar fâidesi ona hâsıl olur vaqti ki şehre girse evvelâ ol şehrin mescidlerinin birisine vara onda iki rek‘at namaz kıla câmi‘e varıp onda iki rek‘at namaz kılmak efdaldır. Nitekim Rasûl ‘aleyhi’s-selâm vaqti ki bir seferden gelse evvelâ mescide varırdı, onda iki rek‘at namaz kılardı, ondan sonra evine varırdı. İmdî ribât dahî fakîrin evi gibidir, imdî sûfi dahî evvelâ mescide varıp onda iki rek‘at namaz kıla dahî ribâta vara vaqti ki ribâta girse pabuç çıkardıkları yere vara onda otururken beli bağını çöze ondan sonra başmağı torbasını sol eliyle yeninden çıkara, ondan sonra ol torbadan başmağını çıkara dahî yere koyu ondan sonra beli bağını ol torbanın ortasına sara, ondan sonra sol ayağından edüğünü çıkara ve eğer abdesti var ise iki ayağını edüğünden çıkardığından sonra yol tozundan yuya ondan sonra kıbleye yönele dahî iki rek‘at namaz kıla, ondan sonra ribâta olan kavme selâm vere ammâ fakîr ribâta **[177a]** girince yenlerin sığanmadın ribâta girdiği oldur kim yolda yenlerin sığanmadın ribâta geldiği onun için yenlerin sığanmayıp ribâta girer tâ ki halâyığın nazarından halâs ola ammâ şol kimse ki yolda yenlerini sığar onu yolda bel bağlamaya kıyâs eder ki ol sünnettir nitekim onu beyân eyledik. İmdî yen sığamak dahî bunun ma'nâsıdır ki ol yolda yürümeye hiffet getirir. Lâ cerem kim ki yolda beli bağlı ve iki yeni sığanmış olsa ribâta öylece gire ammâ şol kimse ki yolda beli bağlı olmasa ve iki yeni dahî sığanmış olmasa ribâta öylece gire zîrâ ki sıdık budur ki böyle eyleye. İmdî sûfilîğin bünyâdı hod sıdık üzerinedir ve dahî halkın nazarın iskât etmek üzerinedir ve dahî şöyle bilgil ki sûfiler üzerine cümleyi inkâr ettiklerinden

²⁹¹ Tirmizi, “Cenâiz”, 60; Ebû Dâvud, “Cenâiz”, 77.

birisi dahî budur ki vaqti ki sūfîler ribâta girseler evvelâ selâm vermezler münkir buna inkâr edip eydür ki bu hilâf- mendûbdur ve müstehabı terk etmektir. İmdî bunların evvel emrde selâmı terk ettiklerinden maqsûdlarını bilmeden inkâr etmenin hiç vechi yoktur zîrâ ki onlar evvel emrde ribâta girince selâmı bir nice vechden ötürü terk ederler cümle-i vechlerden birisi oldur kim selâm Allah Te‘âlâ Hazreti’nin esmâsındandır nitekim bir kişi Rasûl Hazreti tebevül ederken ona selâm verdi Rasûl Hazreti onun selâmın almadı ol kişi melûl oldu, ondan sonra Rasûl tebevül etmekten fâriğ oldu dahî bir duvardan teyemmüm eyledi [177b] dahî ol kişinin selâmını aldı ve ol kişiye ayıttı: “Evvel emrde senin selâmını almadığıma sebep oldur kim benim abdestim yok idi” Ve bir rivâyette Rasûl ‘aleyhi’s-selâm onun selâmını almadı hattâ abdest alınca abdest aldığından sonra onun selâmını alıp ona i‘tizâr eyleyip ayıttı: “Ben abdestsiz Allah Te‘âlâ Hazreti’ni zikretmezim” dedi.

İmdî fuqarânın dahî ba‘zısı vaqt ola ki seferde yatıp uyumuş ola onun abdesti sınımış ola. İmdî ribâta girdikleri vaqt evvel emrde abdestlisi selâm verse abdestsizi vermese onun hâli zâhir olur lâ cerem evvel emrde selâmı terk eylediler hattâ abdest alınca ve abdesti olan dahî iki ayağını yuduğu abdestsizin hâlini setretmekten ötürüdür ve dahî selâmları tahâret üzerine olmaқта Rasûl Hazretine iktidâ etmek içindir ve dahî ribâtda muqîym olanların dahî abdest üzerine olanı dahî abdest üzerine selâm almaya hazırlanmak içindir. Zîrâ ki selâm Allah Te‘âlâ Hazreti’nin esmâsındandırç Pes lâyıq budur kim ol ismi tahâret üzerine zikr oluna ve evvel emrde selâm vermediklerinden maqsûdlarının cümlesinden birisi dahî budur kim ribâta girincek ribâtda olan kardeşler ile mu‘ânağa eyleyip musâfaha eylese gerek. İmdî sefer âsârından ve yol tozundan üzerinde olanı faqîr evvelâ arıtmak ile ve abdest almak ile hazırlanır. Ondan sonra selâm verip mu‘ânağa eyler ve cümlesinden birisi dahî budur kim ribâtda muqîym olan cemâ‘at erbâb-ı murâkabe ve erbâb-ı ehvâldir pes evvel [178a] emrde ribâta girdiğınleyin selâm vermeye hüçüm eylese murâkabe de olan yârenleri incitir ve onlara teşvîş verir lâ cerem evvel emrde iki ayağın yumağa meşgûl olur ve dahî abdest almaya meşgûl olur tâ ki ondaki yârenler dahî onu görüp onun selâmın almaya ve onun ile musâfaha ve mu‘âneğa etmeye hâzırlanalar nitekim kendisi onlara selâm vermeye ve onlarınla mu‘âneğa etmeye hazırlanırdı istînâsden sonra nitekim Haq Te‘âlâ buyurur:

حَتَّى تَسْتَأْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا

*“Kendinizi tanıtıp izin almadan ve içinde oturanlara selâm vermeden”*²⁹²

İmdî her kavmin istînâsı ol kavmin hâline münâsib olan ile olur ve ondan sonra şöyle bilgil ki seccâde döşenmek dahî sünnettir nitekim biz onu zikreyledik ve bir kişi bir gayrı kişinin seccâdesi üzerine destûrsuz oturmamak dahî sünnettir nitekim hadîs-i tavîlede vârid olubdurur ki Rasûl ‘aleyhi’s-selâm eydür: “Bir kimse bir gayrı kimsenin seccâdesi üzerine oturmasın illâ onun izniyle otursun ondan sonra vaqti ki kardeşlere selâm verse onlarınla muâ’neka eyleye ya’nî onların ile çoçuşa ve onlar dahî onun ile kaçuşalar nitekim ‘Âişe anamız eydür: “Bir gece Rasûl ‘aleyhi’s-selâm benim evimde yatırdı nâgâh kapı kağıdılar.” Rasûl ayıttı: “Kimsin?” Ol kişi ayıttı: “Ben Zeyd bin Hârise’yim” Rasûl ‘aleyhi’s-selâm bunu işitecek yerinden ‘uryân kalktı giyeceğini eliyle sürüdü ondan sonra giyeceğin giydi kapıyı açtı dahî Zeyd bin Hârise’yi kucakladı dahî onu öptü ‘Âişe anamız ayıttı: “Vallahi ben Rasûl Hazretini ol geceden gayrı vaqitte [178b] ‘uryân görmedim” dedi. Ve ondan sonra mu’âneka eylediklerinden sonra kardeşleri öpe kardeşler dahî onu öpeler. Zîrâ ki bu dahî sünnettir nitekim Ca’fer bin Ebî Tâlib Habeşe ikliminden Medîne’ye gelince Rasûl ‘aleyhi’s-selâm onu koçudu dahî onun iki gözü arasını öptü, ondan Rasûl ‘aleyhi’s-selâm ayıttı: “Bilmezem Hayber Kale’si feth olduğu vaqit ziyâde mi şâd oldum veyâhud Ca’fer geldiği vaqit mi ziyâde şâd oldum” dedi ve kardeşler ile mu’âneka eylediğinden sonra kardeşler ile musâfaha eyleye, ya’nî onların ellerine yapışıp onlarınla görüşe, nitekim Rasûl ‘aleyhi’s-selâm buyurur: “Bir Müslümân bir Müslümân kardeşini öpmesi onun ile musâfaha etmesidir.” Ve dahî Rasûl ‘aleyhi’s-selâm buyurur: “Vaqti ki iki Müslümân birbiriyle buluşup birbiriyle musâfaha eyleseler ve Allâh Te’âlâ Hazretine şükredip istiğfâr etseler Haq Te’âlâ onların sağâyir günâhlarını yarlıgaya ve ondan sonra ribâtda muqîym olan fuqarâya dahî müstehabdırki ribâta gelen fuqarâya ayıttalar: “Merhaban ve ehlen hoş geldiniz” diyeler. Nitekim Rasûl ‘aleyhi’s-selâm İkrime gelince ayıttı: “Merhaban bi’r-râkibi’l-muhâcir” dedi iki kere ve dahî Rasûl ‘aleyhi’s-selâm, Mekke’yi feth eylediği yıl Ümmü Hânî’ye Rasûl ayıttı: “Merhaban bi-ummi Hânî” dedi ve bu dahî sünnettir ki ribâtda muqîym olanlar fuqarâya yerlerinden kalkalar nitekim Rasûl ‘aleyhi’s-selâm Ca’fer-i Tayyâr gelince onun için yerinden kalktı ve ondan sonra ribâtın hâdimine

²⁹² en-Nûr 24/27.

müstehabdır ki ribâta nüzûl eyleyen fakîre [179a] ta‘âm vere nitekim Lakît eydür: “Bir bölük kişiyle Rasûl Hazreti’ne vardık, Rasûl Hazreti’ni evinde bulamadık ‘Âşe anamız “Oturun” dedi biz dahî oturduk bize harîra ediverdi ve bir tabak hurma dahî bizim önümüze getirdi biz ondan yedik ondan sonra Rasûl ‘aleyhi’s-selâm geldi, bize ayıttı: “Hiç nesne buldunuz mu?” Biz ayıttık: “Ne‘am yâ Rasûlallâh” dedik, ondan sonra ribâta nüzûl eyleyen fakîre müstehabdır ki ribâtda sâkin olan fuqarâyâ nesne vere haqq-ı kudümü için. Nitekim Rasûl ‘aleyhi’s-selâm Medîne’ye varıncağ onda kurbânlar eyleyip üleştirirdi ve dahî şöyle bilgil ki sûfiler ikindiden sonra seferden gelip ribâta gelmeyi istikrâh ederler, imdî onların bundan istikrâh ettiklerin sünnetten vechi oldur kim Rasûl ‘aleyhi’s-selâm men‘ eyleyibdurur kişi seferden gece gelmeyi ve dahî sûfiler ikindiden sonra gece için hazırlanırlar tahâret etmek ile ve zikretmek ile ve istiğfâr etmek ile. İmdî ol vaktde fakîr ribâta gelecek olursa onları evrâdlarından men‘ eyler, lâ cerem ol vaktde kudüm eylemeyi revâ görmediler ve Câbir bin ‘Abdullâh ayıttı: “Rasûl ‘aleyhi’s-selâm ayıttı: “Vağti ki sizden biriniz seferden gelse gecede ehline varmasın.” Ve Ka‘b bin Mâlik eydür: “Rasûl seferden gelinceğ kuşluk vaktinde gelir idi, imdî sûfiler dahî sabâh ve kuşluk vaktinde seferden gelmeyi müstehab görübdururlar eved vakti ki ittifağ düşse ki ba‘zısı yolda yürümekten [179b] da‘if olsa ve yâhud bundan gayrı ‘özrlerden birisi olsa ki onlar sabâh gelemeseler ikindiye değın ma‘zûrlardır ki ribâta varalar, eved vakti ki ikindi olsa ribâta varmayalar belki ol gün ribâta varmayı yârındası kuşluk vaktine değın te‘hîr edeler, sünnet ile ‘amel edeler kuşluk vaktinde kudüm etmekte. Ve dahî ey ‘azîz karındaşım, şöyle bilgil ki şol fuqarâ ki ribâta kudüm ederler onların ba‘zısı vakt olur ki ribâta girmenin edebini ve onun resimlerini bilmez, lâ cerem onları göreceğ ona dehşet ‘ârız olur. İmdî sünnet oldur kim ona yağın olalar ve ona muhabbet edeler ve onun yüzüne gülece bağalar ve onun ile muhâlata eyleyeler tâ ki onun dehşeti gide imdî böyle etmek beğâyet ulu sevâbdır nitekim Ebû Rufâ‘a eydür: “Rasûl Hazreti hutbe oğurken hâdır oldum ben ayıttım: “Yâ Rasûlallâh! Ben garîbim dînin ahkâmını bilmezem, bana onu ta‘lîm eyle.” Rasûl ‘aleyhi’s-selâm hutbesini kesti. Benden yana yönelip bana dînin ahkâmını ta‘lîm eyledi dahî yine hutbe oğumaya meşğûl oldu. İmdî şöyle bilgil ki fuqarânın sıfatlarının ahseni Müslümanlara rıfğ edip lutfetmekdir ve dahî işittikleri mekruhları ve gördükleri mekruhları setredip onlara tahammül etmektedir. İmdî vakti ki bir fakîr ribâta girse ribâta girmenin ol edeblerini bilmese onu reddedip ribâttan çığarmayalar, zîrâ ki onu

red eylemek ulu hatâdır, zîrâ ki öne geçen sâlihlerden nice cemâ'at bu zâhir **[180a]** resmleri bilmezlerdi. İmdî ribâta kıasd eyleyenler niyet-i sâliha ile kıasd ederler vaḳti ki onlara mekrûh gelen nesne ile onları istiḳbâl etseler ve onları red eyleyip onlara yüz vermeseler ḳorḳu vardır kim onların bâtınlarına teşvîş yetişe ve onlara inkâr yetişip onların dînlerine ve dünyâlarına zarar yetişe. İmdî bundan hazer etmek gerek Rasûl Hazreti'nin ahlâḳına nazar etmek gerek ki Rasûl 'aleyhi's-selâm halâyîḳ ile nice mudârâ eylerdi ve onlara nice rıfḳ eylerdi onu fikretmek gerek hattâ bir e'râbî Rasûl Hazreti'nin mescidine girdi, dahî ol e'râbî mescid içine tebevḅül eyledi. Rasûl 'aleyhi's-selâm ol e'rabîye ḳaçımadı belki ona rıfḳ eyledi ondan sonra ashâba emr eyledi ki bir ḳova su getirdiler ol e'rabî tebevḅül eylediḡi yere dōktüler ve dahî şöyle bilgil ki ribâta bir kimse girse ki onda muḳîym olmaya lâıḳ olmasa göḳçek kelâm ile ve lutf ile onu ribâttan sarf edeler önüne yemek getirdiklerinden sonra ve onun ile göḳçek kelimât ettiklerinden sonra ve ondan sonra ribâtda sâkin olan fuḳarâ seferden gelen faḳîrin arḳasın ve sâir e'zâsın ovdukları ve onların arḳaların ḳaşdıḳları göḳçek sıfattır, nitekim Rasûl 'aleyhi's-selâm Hazretinin münevver arḳasını kendinin bir Habeşî ḳulu ovdu, ona ayıttılar: “Yâ Rasûlallâh noldunuz?” Rasûl 'aleyhi's-selâm ayıttı: “Deve beni yordu” dedi. Eved dâim arḳasın ovdurmayı 'âdet etmek ve arḳasın ovdurmak ile rahat olup uyku **[180b]** celb eylemek fuḳarânın hâline lâıḳ deḡildir, egerḳiki şerî'atta mübâhise dahî ve dahî fuḳarânın seferden geldiklerinden sonra cümle-i edeblerinden birisi dahî budur kim bir faḳîr vaḳti ki seferden gelip ribâtta veyâhûd bir gayrı yerde ḳarar ettiḡinden sonra kendiye haber sormayınca söz söylemeye ve bu dahî müstehabdır ki ol şehrin ölülerinden ve dirilerinden ziyâret etmeye kimi dilerse ve dahî ol şehirde maḳsûdu ne ise üç günden sonra ona kıasd eyleye zîrâ ki sefer zahmeti ve yol yorgunluḡu üç güne deḡin gider ve onun fikri üç gün içinde müctemi' olup bâtını münevver olduḡu sebebiyle meşâyih ile buluşmaya lâıḳ olur ve dahî sulehâ ḳapılarını ziyâret etmeye lâıḳ olur zîrâ ki vaḳti ki onun bâtını münevver olsa her şeyhden ve her ḳardeşten ki onları ziyâret eyler, ol tamam müstevfâ nasîb alır ve ondan sonra bir şeyhi ve yâhud bir ḳardeşi ziyâret etmeye varsa onun ḳatından ondan destûr dilemeyince gitmeye nitekim Rasûl 'aleyhi's-selâm eydür: “Vaḳti ki sizden biriniz bir ḳardeşi ḳatında otursa onun ḳatından durup gitmesin hattâ ondan destûr almayınca ve ondan sonra ribâta gelen faḳîr vaḳti ki bir nice gün muḳîym olmaḳ dilese onun nefsi battallıḡa meyl eylese öyle gerektir kim ol hizmet isteye dahî hizmete

meşgûl ola zîrâ ki ehl-i 'ibâdetin hizmetine meşgûl olmak 'ibâdet etmek yerinedir ve ondan sonra ol ribâtta çıkıp gitmeye mutekaddim destûr vermeyince, imdî [181a] bu zikrettiğimiz nesnelere sûfilerin ve erbâb-ı bâtının cümle-i e'mâllerinden ve cümle-i 'âdetlerindedir vallâhu e'lem.

والله أعلم اللهم أحشرنا في زمرة الصالحاء العارفين الكاملين بحمزة نبيك محمد وآله أجمعين وصل عليه وعليهم إلى يوم الدين.²⁹³

el-Bâbü't-tasi' u 'Aşer fî Hâli's-sûfiyyeti fi'l-mütesebbib

Ya'nî on dokuzuncu bâb sûfilerin rızıkları beyânındadır ve dahî onlar sebeblere meşgûl olduklarının ve sebeplerden i'râd ettiklerinin vechi beyândadır. İmdî şöyle bilgil ki sebeplere meşgûl olup ve sebeplerden i'râd etmekte sûfilerin ahvâli muhtelifdir zîrâ ki sûfilerin ba'zısı hemen fütûha nazar eyleyip, ol fütûhdan yer, ve ol hiçbir ma'lûma meyl eylemez ve sebebe ve suâle meşgûl olmaz ve ba'zısı kesb etmeye meşgûl olur ve ba'zısı hâceti vaqtinde suâl eyler. İmdî bunların böyle ettiklerinde her birisinin edebleri vardır ki ol edebleri ri'âyet ederler. İmdî şöyle bilgil ki bir fakîr vaqti ki nefsine 'ilim ile siyâset etmeye meşgûl olsa Hağ Subhânehû ve Te'âlâ Hazreti'nden ona fehm etmek gelir ki ona kesb etmeyi evlâdır veyâhud ol kesbi terk etmeyi evlâdır. İmdî fakîre öyle gerektir kim mehmâ emken suâl etmeyi terk eyleye zîrâ ki Rasûl 'aleyhi's-selâm suâli terk etmeye tergîb ile ve terhîb ile kâdırır durur. Ammâ tergîb ile kâdırıldığı oldur kim Sevbân eydür: "Rasûl 'aleyhi's-selâm ayıttı: "Kim ki [181b] benden bir nesneye dâmin olsa, ben ona Cennet dâmin olayım. Sevbân eydür: "Ben ayıttım: "Yâ Rasûlallâh ol nesneye ben dâmin olayım ol nesne nedir?" Rasûl 'aleyhi's-selâm ayıttı: "Halâyıkdan hiç nesne dileme." Sevbân onu kabûl eyledi. Hattâ bir gün onun kamçısı tasmaşı düştü, hiçbir kimseye demedi ki onu bana alıver belki kendisi attan indi onu aldı ve dahî Rasûl 'aleyhi's-selâm buyurur:

²⁹³ Allah en iyisini bilendir. Allahım bizi Nebîn ve onun âli hürmetine, sâlihler, ârifler, kâmiller topluluğuyla birlikte haşr eyle.

لا يأخذ أحدكم حبلا فيختطب على ظهره فيأكل ويتصدق خير من أن يأتي رجلا فيسأله أعطاه أو منعه ذلك فإن اليد العليا خير من

اليد السفلى

*“Sizden sırtıyla odun taşıyıp onunla rızkını temin eden ve tasaddukta bulunan bir kimse, başkasına gidip isteyen ve bazen istediği kendisine verilen, bazen de verilmeyen adamdan daha iyidir. Çünkü veren el, alan elden hayırlıdır.”*²⁹⁴

Ya'nî Rasûl 'aleyhi's-selâm eydür: “Sizden biriniz bir urğân olup arkasıyla odun getirip onu satıp onun bahâsıyla nesne alıp onu yemek ve dahî onun behâsını tasadduk etmek hayırlıdır şol kimseden ki ol bir kişiye vara ondan nesne dileye ol kişi dahî ona onu vere veyâhûd onu ona vermeye zîrâ ki yüce el yeğrekdir alçak elden ya'nî nesne sadaka eyleyen el yeğrekdir nesne dileyip alan elden ve Ebû Sa'îd el-Hudrî eydür: “Ensâr kavminden bir bölük kişi Rasûl Hazreti'nden nesne dilediler, Rasûl onlara nesne verdi, ondan sonra yine dilediler. Rasûl 'aleyhi's-selâm onlara yine nesne verdi, ondan sonra yine dilediler. Rasûl 'aleyhi's-selâm ayıttı:

ما يكون عندي من خير فلن أدخره عنكم ومن يستعف يعفه الله ومن يستغن يغنه الله ومن تصبر تصبره الله وما أعطي أحد عطاء خيرا و

[182a]

أوسع عليه من الصبر²⁹⁵

Ya'nî Rasûl 'aleyhi's-selâm ayıttı: “Benim katımda onu size verdim eğer dahî nesne vâr imişse onu sizden gizlemedim. İmdî kim ki 'iffet taleb eylese nesne dilemekten imtinâ' etmek ile Haq Te'âlâ ona 'iffet vere ve kim ki helâl vech ile kesb etmek ile ganîlik talep eylese Haq Subhânehû ve Te'âlâ onu ganî eyleye ve kim ki faqr u fâkaya sabr eylese Allah Te'âlâ Hazretine tevekkül etmek ile ve dahî onun Hazretinden havf eylese ona Haq Te'âlâ kuvvet vere sabr eylemekte ve dahî hiçbir kimseye sabretmekten hayırlı ve ondan evse' nesne verilmedi.” Ammâ tahzîr ile ve terhîb ile

²⁹⁴ Buhârî, “Zekât”, 50.

²⁹⁵ İffetli olmaya çalışanı Allah, iffet sahibi kılar. Müstağni davrananı zengin yapar. Bizden bir şey isteyene bulur, verir ve paylaşırız. Kim de iffetinden istemez ve istiğnâ gösterirse, o bize isteyenenden daha sevimlidir.

suâli terk etmeye kandırdığı oldur kim Rasûl ‘aleyhi’s-selâm eydür: “Bir kişi nâsdan dâim nesne dilese ondan ihtirâz etmese kıyâmet gününde onun yüzünde hiçbir pâre et olmayıp ol ‘arsa-i ‘arasâta vara imdî bundan murâd oldur kim kıyâmet gününde onun yüzünde fesâhat ve açıklık olmaya ve dahî Rasûl ‘aleyhi’s-selâm buyurur:

ليس المسكين الذي ترده الأكلة والأكلتان والتمرّة والتمرّتان، ولكن المسكين الذي لا يسأله الناس ولا يفتن بمكانه فيعطى²⁹⁶

“Miskîn, bir iki lokma veya bir iki hurma ile çeviriliveren kimse değildir. Gerçek miskîn insanlardan bir şey istemeyen, yeri ve durumu bilinmediği için kendisine bir şey verilmeyen kimsedir.”

Ya’nî Rasûl ‘aleyhi’s-selâm eydür: “Miskîn ol değildir kim ona bir pâre yiyecek veyâhud iki pâre yiyecek vermeyeler veyâhûd ona bir hurma ve iki hurma vermeyeler belki miskîn oldur kim ol hiç kimseden nesne dilemeye ve dahî onun yerin dahî kimse bilmeye ki ona nesne vereler, imdî bu nesne sâdık faķîrin [182b] hâlidir zîrâ ki mutasavvıf-ı muhaķķık hiç kimseden nesne dilemez.” Hilâl bin Hüseyin eydür: “Bir gün Medîne’ye vardım, onda Ebû Sa’îd evine kondum, ol bana haber verip ayıttı: “Bir gün sabâhladık evimizde hiç ta’âm yok idi, ol gün ben katı acıktım hattâ açlığımın karnıma taş bağladım, benim hâtunum bana ayıttı, niçin böyle açlık çekersin, Rasûl Hazretine varsan, ondan nesne dilersen zîrâ ki fulân Rasûl Hazretine vardı, nesne diledi, Rasûl ona onu verdi ve fulân dahî varıp ondan nesne diledi, ona onu verdi.” Ben ayıttım: “Varayım Rasûl Hazreti’nden ta’âm dileyeyim” dedim dahî Rasûl Hazreti’ne vardım gördüm ki Rasûl ‘aleyhi’s-selâm hutbe okuyup eydür: “Kim ki ‘iffet talep eylese, nesne dilemekten imtinâ’ etmek ile Haķ Te’âlâ onu ‘afif eyleyip kimseye onu muhtâc eylemeye ve kim ki ganîlik istese helâl vech ile kesbetmek ile Haķ Te’âlâ onu ğanî eyleye ve kim ki bizden nesne istese, ol istediği nesne bizim katımızda olacak olursa, ona onu veririz ve kim ki bizden onu dilemeyip ondan müstağnî olsa, ol kimse bize sevgilidir bizden nesne dileyenden” dedi. Ebû Sa’îd ayıttı: “Hemen bu kelâmı Rasûl Hazreti’nden işittim, ondan nesne dilemeyip evime geldim, Allah Te’âlâ Hazreti’ne tevekkül eyledim, sehl zaman içinde Haķ Te’âlâ bana ol kadar rızķ verdi ki ensâr kavmi içinde benden ganî kimse kalmadı imdî sûfîlerin ba’zısı edebe mülâzım

²⁹⁶ Buhârî, “Zekât”, 53; Ebû Dâvud, “Zekât”, 24; Nesâî, “Zekât”, 76; İbn Hanbel, II/260.

olup hattâ eğer onun nefsi **[183a]** nesne dilemeye kaçd eylese heybet onu dilemekten red eyler, lâ cerem ol hiç nesne dilemez Hağ Te‘âlâ dahî ona dilemeden nesnelere verir nitekim İbrâhîm Peygamberi ‘aleyhi’s-selâm Nemrûd oduna attıkları vakitte havada giderken Cebrâîl ona gelip ayıttı: “Yâ İbrâhîm hiç hâcetin var mıdır?” İbrâhîm ayıttı: “Ammâ senden hiç hâcetim yoktur” dedi. Cebrâîl ayıttı: “İmdî Allah Te‘âlâ Hazreti’nden hâcetini dile”. İbrâhîm Peygamber ayıttı: “Ol benim hâlim bildiği yeter” dedi. Eved sûfî vaqt olur ki bunun gibiden da‘îf olup hâcetini Allah Te‘âlâ Hazreti’nden diler, mahlûkdan dilemez, lâ cerem Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ onun hâcetini ve rızkı ona getirir mahlûkdan ol hiç nesne dilemeden nitekim şeyhu’s-sûfiyye ve senedi erbâbu’l-hırka eş-Şeyh Şihâbu’l-milleti ve’d-dîn eydür: “Sâlihlerden birisi ayıttı: “Vağti ki bir fakîrin nefsi nesne talep eylemek istese, ol talep eylediği bundan hâlî değildir ki ol onun rızkı ola. Hağ Te‘âlâ Hazreti diler ki ona onu vere onun için onun nefsi mütenebbih olup onu istemek ister hattâ ba‘zı fuğarânın nefsi muttalî olur ki onun rızkına vağtin gelse gerek ve ne yerden gelse gerek” İmdî onun nefsi nesne istemek istediği kennehû ona haber verdiği olur ki onun rızkı gelecektir ve yâhûd onun nefsi nesne talep etmek istediği bir günâhdan ötürü ona ‘uğûbet ola. İmdî bir fakîrin nefsi nesne istemek istese ona ilhâh eylese **[183b]** ki ol nesneyi isteye ol fakîre eyle gerektir ki yerinden kaçka hoş vech ile abdest alıp iki rek‘at namaz kıla, ondan sonra ayıta: “Yâ Râb, eğer bu benim nefsim istediği benim rızkı ise ki sen onu bana tağdîr etmişsen tezcek onu bana yetiştir” diye lâ cerem Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ kemâli kereminden onu ona getirtivere, eğer ol nesne onun rızkı olacak olursa ve eğer ol nesne onun rızkı olmayacak olursa, Hağ Te‘âlâ onun bânından ol nesneyi giderivere zîrâ ki fakîr Allah Te‘âlâ Hazreti’ne hâcetini ‘arz eylese, Hağ Te‘âlâ ol nesneyi yâ hod rızkı eyleye veyâ hod ona sabretmeyi müyesser eyleye veyâ hod onun kaçbinden ol nesneyi istemeyi gidere nitekim bir fakîr eydür: “Bir gün kaçtı acıktım benim hâlim dahî bu idi ki hiç halâyıktan nesne istemezdim Bağdâd mahalleleri arasında seyr eyledim tâ ki Hağ Te‘âlâ kaçları elinden benim rızkı feth eyleye ne kaçdar ki seyr eyledim hiç nesne feth olmadı, lâ cerem bir yerde aç yatıp uyurdum nâğâh uyku içinde bir avaz işittim ki eydür: “Yâ fulân dur fulân yere var ol yerde bir gök hırka vardır, ol hırkada dirhemler ve dînarlar vardır onları al onların ile maslahatını gör dediler durdum ol yere vardım ol hırkayı buldum ol dînarları ve ol dirhemleri aldım onlarınla maslahatımı gördüm eved vağti ki bir fakîrin nefsinden tağat gitse ol beğâyet da‘îf olsa ona zarûret

mutehakkık olsa ve ol Allah Te'âlâ Hazreti'nden nesne [184a] dileyip hiç nesne feth olmasa ve hâline meşgûl olsa kesb etmeye dahî vaqtı dar olsa ol vaqt fakîre câizdir ki sebebler kapısını kaçâ nâslardan nesne dileye nitekim ba'zı sâlihler hâcetleri vaqtinde ve zarûretleri vaqtinde halâyıktan nesne dilerlerdi. Nitekim Ebû Sa'îd el-Hezzâz zarûret vaqtinde elini uzatıp eydüdü: "Li-men şey'un lillâh" ve Şeyh Cüneyd'in üstâdı Ebû Ca'fer bir gün ve iki gün aç olduğundan sonra akşam ile yatsı arasında çıkardı bir kapıdan ve yâhûd iki kapıdan hâcet kadarı nesne dilerdi ve İbrâhîm bin Edhem Basra Cami'inde bir müddet mu'tekif oldu üç gecede bir kere ta'âm verdi, ta'âm yiyecek gece mescidden çıkardı, halâyığın kapılarından nesne dilerdi ve Sufyân-ı Sevri Hicâz'dan Yemen'e sefer eyledi, bu yolda halâyıktan nesne dileyip verdi şol vech ile ki bir kavme vardı ziyâfet sevâbından hadîs nakl eylerdi ona ta'âm getirirler idi hâceti kadar ol ta'âmdan verdi bâkîysini koyup giderdi ve Rasûl dahî buyurur:

من جاع ولم يسأل فمات دخل النار²⁹⁷

Ya'nî kim ki aç olsa, halâyıktan ta'âm dilemese hattâ açlığından ölse ol kişi Cehennem'e gire imdî kim ki 'ilmi olsa ve onun Allah Te'âlâ Hazreti'yle hâli olsa bunun gibi nesne ile ol mübtelâ olmaz, ya'nî aç olup açlığından ölmez belki ol 'ilim ile halâyıktan hâcetin diler ve 'ilim ile dilemekden kendini imsâk eder nitekim bir şahıs günâhları üzerine musırrdı, bir gün ol şahs tevbe eyledi [184b] tevbesini dahî gökçek eyledi ol şahs ayıttı: "Bir gün 'azm eyledim ki kâfile ile hacca gideyim ve dahî niyyet eyledim ki hiç kimseden nesne dilemeyeyim Hağ Te'âlâ benim hâlimü bildiğine iktifâ eyledim bu niyyet üzerine kâfile ile yoldâş olup beriyyeye girdim ve her vaqt ki yiyecek ve su hâcetim olsa Hağ Te'âlâ bana ta'âm ve şarâb feth eylerdi bir nice gün böyle oldu bir kaç günden sonra Hağ Te'âlâ bana bir kaç gün rızık feth eylemedi ben beğâyet acıktım ve susadım, açlığımdan ve susuzluğumdan beğâyet da'îf oldum yürüyemedim kâfileden kaldım, ben ayıttım kendimi mehlekeye bıraktım, hâl budur ki Hağ Te'âlâ buyurur:

وَلَا تُلْفُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ

²⁹⁷ Kim aç olduğu halde istemez ve o hâl ile ölürse Cehennem'e girer.

“Kendinizi ellerinizle tehlikeye bırakmayın”.²⁹⁸

Çasd eyledim ki halâyıkdan nesne dileyem hemân ki nesne dilemeye çasd eyledim benim bâtınımndan bu hâle inkâr kôpup bana ayıttım ki: “Allah Te‘âlâ Hazretiyle ‘ahd eyledin ki hiç bir kimseden nesne dilemeyesin bir ağaç dibine varıp gölgesinde oturdum kâfile geçince hiçbir kimse kalmadı ben dahî beğâyet da‘îf oldum başımı yere koydum ki ölem nâgâh bir latîf mahbûb gördüm ki beline kılıç bağlamış geldi beni kıyıldattı ben dahî yerimden kalktım gördüm ki onun elinde bir bardak var, ol bardak içinde su var ol bardağı bana verdi ve ayıttı: “Bu sudan iç”. Ben dahî ol sudan içtim, ondan sonra benim önüne ta‘âm getirdi, bana ayıttı, “Bu ta‘âmdan ye”. Ben dahî ol ta‘âmdan yedim, ondan sonra bana ayıttı: “Kâfileye varmaya hâtırın var mı?” Ben ayıttım kâfileye nice varayım ki [185a] kâfile göçtü, gitti dedim, ol bana ayıttı: “Sen dur.” Pes elime yapıştı benimle birkaç adım attı ondan sonra bana ayıttı: “Sen bunda otur kâfile sana gelir” dedi dahî gâib oldu nâgâh gördüm ki kâfile gelir ben kâfilenin önüne geçmişim.

İmdî bir kişinin ki Allah Te‘âlâ Hazreti’yle mu‘âmelesi gerçeklik üzerine olsa Haç Te‘âlâ dahî onun ile böylece mu‘âmele eyler. İmâm Kuşeyrî *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi’nde* eydür: “Her kiminki tevekkülü Allah Te‘âlâ Hazreti’ne sahîh olsa ol kimse hâcetini Allah Te‘âlâ Hazreti’nden diler ondan gayrıdan hâcetini dilemez evet vaçt olur ki ol huşu‘ ile ve tezellül ile Allah Te‘âlâ Hazreti’nden hâcetini diler, vaçt olur ki bast ile ve tezellül ile diler, nitekim bir sâlih kişi eydür: “Beyte’l-Muqaddis’de mescid içinde bir dervîş gördüm, ol dervîş ‘abâsın bürünmüş uyur bir müddetten sonra ol dervîş yerinden kalkıp ayıttı: “Bana yağlı ekmek ver ve dahî bana fulân ta‘âmı ver ve dahî bana helva ver, yoksa bu mescid içinde ki senin kândîllerini ova durayım” dedi. Ben ayıttım: “Bu ya delidir yâhûd velîdir.” Bir müddetten sonra nâgâh gördüm ki bir kişi geldi, ol dervîş dediği ta‘âmı ve helvâyı getirdi ol dervîşin önüne koydu ol dervîş yerinden kalktı, ol ta‘âmdan biraz yedi bâkîsin ol kişiye verdi, ol kişi dahî bâkîsîn alıp gitti ben ol kişinin ardınca vardım, ona ayıttım: “Hikâyet nedir?” dedim. Ol kişi ayıttı: “Ben bir hammâl kişiyim bunca zamân idi kim benim oğlancıklarım [185b] bu ta‘âmları benden isterlerdi ittifâk bu ta‘âmları onlara bugün hâsıl eyleyi verdim nâgâh

²⁹⁸ el-Bakara 2/195.

gözüme uyku galebe eyledi, uyku içinde bir avâz işittim ki: “Yâ fulân! Beyte’l-Mukaddis içinde bizim evliyâmızdan bir velî vardır ol bu ta’âmları bizden ister imdî sen bu ta’âmı ona ilet bundan yesin bâkîsin oğlancıklarına götür. Hemen uykudan uyandım, bu ta’âmı bunda getirdim bâkî hâl nedir bilmezem.” dedi ve Şeyh Ebû Tâlib el-Mekkî *Kûtu’l-Kulûb* kitâbında eydür: “Ba’zı sâlihler Rasûl Hazreti’nin bu kavlini ki:

أحل ما أكل المرء من كسبه يده²⁹⁹

“Mü’minin yediklerinin en helâli, kendi el emeğiyle kazandığıdır”

ve bir rivâyette:

أطيب ما أكل الرجل من كسبه

demiştir, ya’nî kişi yediğinin etyabı ve ulusu ve iyisi eliyle kesbettiğidir, ol sûfî bunu te’vîl eyleyip ayıttı: “Bundan murâd kişi hâceti vefâkası vaqtinde dileyip olduğudur” dedi. Şeyh Ebû Tâlib bu te’vîli inkâr eyledi ve bu te’vîli Ca’feru’l-Huldî sûfîlerin meşâyihından bir şeyhden hikâyet eyledi, eved Seyyidü’t-Tâife eş-Şeyh Şihâbu’l-milleti ve’d-dîn eydür: “Benim hâtırına gelir ki ol şeyhin sûfî eliyle kesbetmekten murâd fâka vaqtinde suâl etmektir” dediğinden murâdı Şeyh Ebû Tâlib inkâr ettiği değildir belki onun murâdı oldur kim fâka ve ihtiyâç vaqtinde iki eline açıp Allah Te’âlâ Hazreti’nden hâcetin dilemekdir. İmdî vaqti ki Allah Te’âlâ onun dilediğini ona verse ve onun rızqını ona sorup getirse ol rızq beğâyet latîf ve ulu ve helâl rızq olur. Nitekim Haq Te’âlâ Mûsâ Peygamberden hikâyet eyleyip [186a] ayıttı:

رب إني لما أنزلت إلي من خير فقير

“Rabbim! Doğrusu bana indireceğin her hayra muhtacım”.³⁰⁰

Ya’nî yâ Rab tahkîk ben şimdiki hâlde muhtâcım şol ni’metlerine ki onu bana eyyâm-ı mâziyede verip durdun gerekse az ve gerekse çok olsun şimdiki hâlde ben ona

²⁹⁹ Buhârî, “Büyû”, 15; Nesâî, “Büyû”, 1; İbn Mâce, “Ticârât”, 1; Dârimî, “Büyû”, 6; İbn Hanbel, 11/334.

³⁰⁰ el-Kasas 28/24.

muhtâcım. İbn-i ‘Abbâs eydür: “Bunun ma‘nâsı demek olur ki yâ Rab şimdiki hâlde ben bir pâre ekmeğe muhtâcım bana bir pâre ekmeğe ver tâ ki onun ile benim belim dayana.” İbn-i ‘Abbâs eydür: “Mûsâ Peygamber bunu şol vaqt dedi ki onun arkalığından karnı içinde karnının yeşilliği görünürdü.” Muhammed bin Bâkır eydür: “Mûsâ Peygamber bunu şol vaqtdede dedi ki ol vaqtdede Musâ Peygamber yarımca hurmaya muhtâc idi” ve Şeyh Nasr Âbâdî eydür: “Mûsâ Peygamber halkdan nesne dilemedi belki Hak’tan nefsinin gıdâsını diledi tâ ki onun ile gönlü sâkin olup yüreği sâbit ola.” Ve Şeyh Ebû Sa‘îd el-Hezzâz eydür: “Mûsâ Peygamber vaqti ki kendi ile Hak Te‘âlâ hitâp eylediğinin havâssına nazar eyledi. Hak Te‘âlâ Hazreti’nin cemâlini müşâhede etmek dileyip ayıttı ki:

رَبِّ اَرِنِي اَنْظُرُ اِلَيْكَ

“Ey Rabbim, göster bana kendini de bakayım sana”.³⁰¹

ve vaqti ki kendi nefesine nazar eyledi kendinin fakrını ve ihtiyâcını ızhâr eyleyip ayıttı ki:

رَبِّ اِنِّي لِمَا اَنْزَلْتَ اِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيْرٌ³⁰²

İbn-i ‘Atâ eydür: “Mûsâ Peygamber ‘ubûdiyyetden rubûbiyyete nazar eyledi lâ cerem huşû‘ ve hudû‘ eyleyip iftikâr ve ihtiyâç diliyle kendinin sırrı üzerine vârid olan envâr sebebiyle söyledi imdî onun iftikârı ‘abdın cemî‘ hâlinde Mevlâsına iftikârı gibidir iftikârı taleb ve iftikârı suâl değildir. Hüseyin eydür: “Mûsâ Peygamberin **[186b]** fakîrim dediği demek olunur ki ya‘nî bana ‘ilm-i yakîni in‘âm eyledin, imdî ben muhtâcım ki ‘ilm-i yakînden beni terakkî ettiresin ‘ayne‘l-yakîn ve hakke‘l-yakîne vâsıl eylesin, bahru‘l-esrâr ve kâşifu‘l-estâr eş-Şeyh Şihâbu‘l-milleti ve‘d-dîn eydür: “Benim hâtırına şöyle vâkı‘ olur ki Mûsâ Peygamberin:

رَبِّ اِنِّي لِمَا اَنْزَلْتَ اِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيْرٌ³⁰³

³⁰¹ el-A‘raf 7/143.

³⁰² el-Kasas 28/24.

³⁰³ A.g.e.

dediği bunu iş‘âr eder ki haqîkat-i qurbden onun mertebesi irâqdır, zîrâ ki inzâl ‘ayn-i fakırdır. İmdî Mûsâ menzile kanâ‘at etmedi, belki qurb menzilin isteyip ayıttı ki:

رَبِّ إِلَيَّ لِمَا أُنزِلَتْ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَتَبَيَّرُ³⁰⁴

İmdî kiminki fakıri ve ihtiyacı sahîh olsa, ol kimsenin âhireti işinde Allah Te‘âlâ Hazretine ihtiyacı dünyâ işinde ihtiyacı gibi olur. Lâ cerem her işte Allah Te‘âlâ Hazreti’ne rücû‘ eyleyip hevâyic-i dünyeviyyesini ve hevâyic-i uhreviyyesini Allah Te‘âlâ Hazreti’nden diler. Onun katında iki cihânın hâceti berâber olur ve iki cihânda Allah Te‘âlâ Hazreti’nden gayrıya meşğûl olmaz, vallâhu e‘lem bi’s-sevâb.

el-Bâbü’l-‘işrûn fî Zikri Men Ye’kul ‘Anî’l-Fütûh

Ya‘nî yirminci bâb fütûhdan yiyenin zikrinde ve onun beyânındadır ve dahî fütûhdan yemek kime lâyıqdır ve kime lâyıq değildir onun beyânındadır. Ey ‘azîz karındaşım! Şöyle bilgil ki vaqti ki sûfinin vaqti Allah Te‘âlâ Hazreti’nin ‘ibâdetine şugl ile kâmil olsa ve onun takvâsı dahî kâmil olsa onun vaqti ki ol vaqt hükmeyle ki ol kesbi terk eyleye ve ona tevhîd cemâli keşf olub âşikâra olur ve Allâh Te‘âlâ [187a] Hazreti’nin rızka kefâletine iktifâ eyler ve aksâm-ı ‘âcileye ve eşğâl-i dünyeviyyeye kâsd etmek onun bânından gider pes ol vaqt Haq Te‘âlâ ona bilmek qapısını açar muqâbele tarîkiyle her işi ki ol iş ondan sâdır olur hattâ kendiden sehlce günâh zâhir olsa hemen ol vaqtda ve yâhûd ol günde ol günâhın cezâsını bulur ol bununla mütenebbih olup ondan ictinâb eyler nitekim ba‘zılar eydürler: “Biz günâhımızı kulumuzun yaramaz hulqundan biliriz pes bunun ile muqâbelâtı ta‘rîfât-ı ilâhiyyeye mütezammın olması zâil olmaz hattâ ‘abd sıdk-ı muhâsebe ile ve safâ-i muraqabe ile huqûk-i ‘ubûdiyyeti tedyi‘ etmekten sakınır ve dahî vaqtinin hükmüne muhâliften sakınır ve ona Allah Te‘âlâ Hazreti’nin fi‘li mütecerred olup Allah Te‘âlâ Hazreti’nden gayrının fi‘li onun katında mahv olur lâ cerem ona zevk ile ve hâl ile münkeşif olur ki cemî‘ ef‘âl Allah Te‘âlâ Hazreti’nden sâdır olur. Lâ cerem verici ve men‘ edici haqîkatte Allah Te‘âlâ Hazreti’dir ona münkeşif olur ve Haq Te‘âlâ kemâl-i kereminden kendinin hâs

³⁰⁴ el-Kasas 28/24.

‘avniyle ve lutfuyla onu sarîh tevhîde yetiştirir ve her iş kendi zâtından idüğünü ona vâkıf kılar nitekim ‘âriflerden birisi eydür: “Hâtırimdan rızık teşvîşi geçti bir sahrâya çıktım bir kör ve aksak ve da‘îf toykarcık gördüm. Ben ayıttım ‘aceb bu toykar ne yer ki bunun uçmak ve yürümek ve görmek elinden gelmez nâgâh gördüm ki yer yarıldı yerin içinden iki üsküre zâhir oldu ol üskürelerin birisinde susam dânesi var ve birisinde sâfi su var ol toykar ol [187b] susam tânelerinden yedi ve ol sudan içti ondan sonra yer yarıldı ol üsküreler yere girip gâib oldu vakti ki bunu gördüm bâtınımdan rızık teşvîşi gitti.

Ve İmâm Kûşeyrî *Esmâ-i Hüsnâ* şerhinde eydür: “Bir kişinin oğlancıkları çok idi onların nafağalarından zahmet çekerdi, bir gün ol kişinin hâtırına geldi ki oğlancıklarını koyup gide. Bu fikr ile şehirden çıktı gitti yolda bir kuyuya uğradı, ol kuyu üzerinde bir kişi gördü ol kişinin elinde bir kafes var ol kafes içinde bir serçe var ol kişi ayıttı: “Gel bu serçeye bu kuyudan su çıkar su ver sana bir filori vereyim.” Ol kişi râzı oldu ol kuyudan bir kova su çıkardı, ol serçeye tutuverdi, ol serçe ol suyu içti, ondan sonra bir kova su dahî çıkardı, ol serçe onu dahî içti, bir kova su dahî çıkardı, ol suyu dahî içti. Gece olunca ol kuyudan su çıkardı, ol serçe hep ol suyu içti, henüz ol serçe suya konmadı, lâ cerem ol kişi ‘âciz olup ayıttı: “Beni yoldan koydun” dedi ol serçe ıssı ayıttı: ‘Ey miskin! Ben ferîştehem Hağ Te‘âlâ beni sana gönderdi, imdî senin bir serçe su vermek elinden gelmez, belki rızık veren Allah Te‘âlâ Hazreti’dir açlara doymak halk eyleyen Allah Te‘âlâ Hazreti’dir ve susuzlara kınamak Allah Te‘âlâ Hazreti halk eyler. İmdî sen dön evine, zîrâ ki sen rızık yiyicisin, rızık verici değilsin” dedi, ol kişi dahî dönüp evine vardı. İmdî şöyle bilgil ki vakti ki Hağ Subhânehû ve Te‘âlâ kulu bu mağâma vâsıl eylese [188a] onun bâtınımdan rızık teşvîşi gider ol şöyle görür ve şöyle i‘tikâd eder ki sebeplere girmek ve dahî kesb etmeye girmek ‘avâm mertebesidir. Lâ cerem ol meslûbu’l ihtiyâr olup eğyâra nazar eylemez, belki ol dâim Allah Te‘âlâ Hazreti’nin fi‘line nazar eyler ve Hağ Te‘âlâ Hazreti’nin emrine muntezir olur lâ cerem onun üzerine in‘âm kapıları açılır ve aksâm-ı dünyeviyye ondan yana sürülür ve halâyık ona envâ‘ ile ‘atalar ederler ol taleb ve kesb etmeden Hağ Te‘âlâ onun üzerine fadl ve in‘âm kapısını açar, ondan yana rızıkı sürer, ondan sonra ol mağâmda sâbit olup dâim olsa Hağ Te‘âlâ onu tecellî-i ef‘âle vâsıl eyler. İmdî tecellî-yi ef‘âl “kırb”un evvel mertebesindedir, ondan terakkî olunur tecellî-yi sıfâta ve tecellî-yi sıfâttan terakkî olunur tecellî-yi zâta. İmdî şöyle bilgil ki tecellî-yi ef‘âl kişiyi

Hağ Te‘âlâ Hazreti’nin azâ ve aderine râzı eyler ve tecellî-yi sıfât kişiyeye heybet verir ve tecelli-yi zât kişiyeye fenâ ve beâ verir. İmdî ihtiyârı terk edip Allah Te‘âlâ Hazreti’nin ef‘âlîne vâıf olmaya dahî fenâ derler, buna fenâ dediklerinden murâdları fenâ-yı irâdet ve fenâ-yı hevâdır. İmdî şöyle bilgil ki kişinin kendi irâdâtı eltafi asâm-ı hevâdır. İmdî bu fenâ, fenâ-yı zâhirdir. Ammâ fenâ-yı bâtın oldur kim âsâr-ı vücûd mahvolunur şuhûd lemeân edincek. İmdî bu nesne tecelli-yi zâtta olur ve bu nesne dünyâda asâm-ı yakînin ekmelidir, ammâ tecelli-yi zâtın hükmü ki ol göz ile Hazreti Rabbü’l-‘âlemîn cemâlin müşâhede etmektir, ol âhirinde olur evet Seyyid-i Enbiyâ ve Mazharu’z-Zât ve’l-Esmâ [188b] Habîb Muhammed Mustafâ Hazreti’ne bu maâm mi‘râc gecesinde hâsıl oldu ve Mûsâ Peygamberi bu maâmdan ³⁰⁵ لن تراني diye men‘ ettiler. Şeyh erbâbu’l-hıra ve mesnedi ashâbu’l-irâde eş-Şeyh Şihâbu’l-milleti ve’d-dîn eydür: “Tecellî dediğimden benim murâdım yakîn mertebelerine işârettir ve dahî gönül gözüyle tecellî etmektir.” Eved ‘abd vatı ki tecellînin asâmının evvellerine yetişse ona tecellî-yi ef‘âl derler şöyle ki ‘abd cemî‘ kâinatta Allah Te‘âlâ Hazreti’nin fi‘lini müşâhede eylese ve Allâh Te‘âlâ Hazreti’nden gayrının fi‘lini iskât eylese onun rızı fütûhdan olur nitekim Rasûl ‘aleyhi’s-selâm buyurur:

من وجه إليه شيء من هذا الرزق من غير مسألة ولا إشراف فليأخذه وليوسع به في رزقه وإن كان عنده غنى فليدعه إلى من هو أحوج

منه³⁰⁶

“Kendisine istemeden rızık verilen kimse onu alsın ve onunla rızını biraz daha genişletsin. Eğer kendisinin durumu iyi ise, onu daha fazla ihtiyacı olan birine versin.”

Ya‘nî Rasûl ‘aleyhi’s-selâm buyurur: “Kime ki rız yönelip ona rız verseler, ol kişiyi onu istemeden ve dahî ona harîs olmadan ol kimse onu alsın onun ile rızın darlığını yeyin eylesin eğer ol kimse ona muhtâc değıl ise onu alıp kendiden muhtâca versin.” İmdî şöyle bilgil ki bu hadîsde zâhire delâlet vardır ki ula câizdir ki hâcetinden ziyâde dahî ala şol niyyet üzerine ki onu alıp fuarâya vere zîrâ ki ol kimse onu nice almasın ki ol kimse Allah Te‘âlâ Hazreti’nin fi‘lini müşâhede eyler, ondan gayrının fi‘lini

³⁰⁵ Sen beni asla göremeyeceksin.

³⁰⁶ İbn Hanbel, IV/221, krş. Nesâî, “Zekât”, 94.

aradan iskāṭ eyleyibdurur ve onu alanlardan dahî ba‘zısını muhtâca verir ve ba‘zısı onu katında qor hattâ Allah Te‘âlâ Hazreti’nden onu çıkarmaya emr vârid olunca pes ol vaqt [189a] onu çıkarıp fuqarâya verir tâ ki aldığı vaqitte Haqq ile verdiği vaqitte Haqq ile olayım diye, nitekim ‘Ömer bin el-Hattâb eydür: “Rasûl ‘aleyhi’s-selâm bana ‘atâlar ederdi, ben eydürdüm: “Yâ Rasûlallâh bunu benden faķîre verin.” Rasûl ‘aleyhi’s-selâm eydüdü ki: “Bunu sen al bunun ile sen mallan veyâhud bunu bir gayrı kimseye tasadduķ eyle.” İmdî sen dilemeden ve nefsin ona harîs olmadan sana mal gelse sen onu al bunun için idi ki İbni ‘Ömer hiç kimseden nesne dilemezdi ve ona bir nesne verseler onu ol red eylemezdi.” Sehl bin ‘Abdullâh’a ayıttılar: “İlm-i hâl nedir?” Ol ayıttı: ‘İlm-i hâl tedbîri terk etmektir.” İmdî tedbîri terk etmek bir kimsede olsa ol kimse evtâd-ı arzdan ola” dedi ve dahî Rasûl ‘aleyhi’s-selâm buyurur:

من جاءه من أخيه معروف من غير مسألة ولا إشراف نفس فليقبله فإنما هو رزق ساقه الله تعالى إليه³⁰⁷

“Kardeşinden kendisine, istemeden ve onda gözü olmadan bir ihsân ulaşan kimse onu alsın. Çünkü bu, Cenâb-ı Hakk’ın kendisine gönderdiği bir rızıktır.”

Ya‘nî Rasûl ‘aleyhi’s-selâm eydür: “Kime ki bir kardeşinden ‘atâlar gelse onu ol dilemeden ve ona nefsi harîs olmadan ol kimse onu kabûl eylesin zîrâ ki ol bir rızqdır kim Haq Subhânehû ve Te‘âlâ onu ona sürüp verdi.” İmdî şöyle bilgil ki bir kula Haq Te‘âlâ bir kulu elinden rızq sürüp verse ol onu kabûl eylemese onun üzerine qorķu vardır zîrâ ki bir kimseye bir kimseden nesne gelse ol onu red eyleyip kabûl etmese ol kimsenin üzerine nefis girmekten ol kimse emîn olmaz zîrâ ki onu ol red eyleyince halâyıķın gözüne ol zühd gözüyle görünür onu kabûl edicek halkın nazarı ondan sâķıt olur. İmdî onu [189b] almak gerek sıdķ ile ve ihlâs ile mütehaqqıķ olmak için ondan sonra onu bir muhtâca vermek gerek zühdü kendinde sâbit kılmak için. Lâ cerem ol kimse almakta ve vermekte zâhid olur zîrâ ki ol onu almakta gayrı kimseler onu alıp ona rağbet eder görürler ol nefsin sıfatından halâs olup halkın nazarından sâķıt olup zâhid olur ondan sonra onu bir muhtâca vermek ile ondan dahî zâhid olur. İmdî zühd içinde zühd bu maķâmda bulunur ve dahî şöyle bilgil ki sûfilerin ba‘zısı kendiye fütûh geleceğın bilir ve ba‘zısı onu bilmez ve ba‘zısı fütûhdan nesne almaz hattâ Allah Te‘âlâ ona onu almaya destûr verdiğıni bilince ve ba‘zısı fütûh geldiğınleyn onu alır

³⁰⁷ et-Tergîb ve’t-terhîb, c.I, s. 599 (Taberânî ve Ebû Ya‘lâ’dan)

hiç bilmeye muḳayyed olmaz. Zîrâ ki ol tevhîd-i ef'âle vâsıl olubp cemî' kâinâtta Allah Te'âlâ Hazreti'nin fi'line nazar eyler Allah Te'âlâ Hazreti'nden gayrının fi'lini isḳât eyler. İmdî bunun gibi kimsenin mertebesi ekmeldir ve etemdir şol kimsenin mertebesinden ki ol kimse fütûh almaz hattâ Allah Te'âlâ onu almaya ona destûr verdiğini bilince zîrâ ki onun gibi kimsenin sohbeti Allah Te'âlâ Hazreti'yle tamam olubdurur kendinin irâdetinden ol münselih olubdurur belki kendinin hâlini bilmekten dahî münselih olubdurur kendinin ihtiyârını terk etmekte ve ondan sonra şöyle bilgil ki sâhib-i fütûh vâḳt olur ki ol fütûh çıkarmakta ve onu infâḳ etmekte Allah Te'âlâ ona izin verdiğini bilmeye muntazır olur. Lâ cerem bunu bilmeyince onu ihrâc edip infâḳ etmez nitekim aldığı vâḳtde bilmeyince almazdı zîrâ ki [190a] nefis onu ihrâc ettiği vâḳtde zâhir olur olduğu vâḳitte zâhir olduğunleyin. İmdî bunun gibi kimsenin mertebesinden şol kimse mertebesi etem ve e'lâdır ki ol kimse almasında ve vermesinde muhtâr ola onun tasarrufunun sıhhati mütehaḳḳıḳ olduğundan sonra. Zîrâ ki izin bilmeye muntazır olmak nefsin hevâsı henüz bâḳîy ḳaldı diye nefse töhmet etmektir ammâ şol kimseden nefse töhmet etmek zâil olsa ol âşikâra bildiğinden ötürü ki nefsin hevâsı zâil olmuştur. İmdî ol kimse bir nesne aldığı vâḳitte ve dahî bir nesne ihrâc ettiği vâḳitte bir dahî bilmeye muhtâc olmaz imdî bu hâl şol kimsenin hâlidir ki ol:

فإذا أحييته كنت له سمعا وبصرا ولسانا في يسمع وي ينطق وي يبصر وي يبطش³⁰⁸

“Kulumu sevince (âdeta) ben onun gören gözü, duyan kulağı, tutan eli, yürüyen ayağı olurum.”

maḳâmına yetişmiş ola, imdî onun ta'arrufu sahîh olsa tasarrufu dahî sahîh olur. İmdî bu mertebe haller içinde kibrît-i ahmerden ea'zdır. Nitekim Şeyh Ebû en-Necîb es-Sühreverdî rahimehullâh Şeyh Hammad'dan rahimehullâh hikâyet eyleyip ayıttı: “Şeyh Hammad dâim eydüdü ki: “Biz fadl-ı ta'âmdan yeriz” der idi. Ya'nî biz fütûhdan yeriz dediği olur zîrâ ki bir şahs düşünde görürdü ona eydürlerd ki: “Sen Hammâd'a şol ḳadar ve şol ḳadar nesne ilet” derler idi. Ol şahs dahî ona ol ḳadar nesne iletirdi ondan sonra bir şahs dahî düşünde görürdü ol vech ile hattâ rivâyet olundu ki

³⁰⁸ Buhârî, Rikak 38.

Hammâd bu vech ile bir zaman bâkîy kaldı ve Hammâd dahî vâkî'asında görürdü ki fulân kişi sana şol kadar ve şol kadar nesne [190b] getirse gerek senin rızkın onun elinden olsa gerek derler idi. İmdî kiminki hâli böyle olsa, ol kimse Allah Te'âlâ Hazreti'yle ganî olur. Şeyh Vâsitî rahimehullâh eydür: "Allah Te'âlâ Hazretine iftikâr mürîdlerin derecelerinin e'lâsıdır ve Allâh Te'âlâ Hazreti'yle istiğnâ sâdıkların derecelerinin e'lâsıdır ve Şeyh Ebû Sa'îd el-Hezzâz eydür: "Ârifin tedbiri, Allah Te'âlâ Hazreti'nin tedbîrinde fânî olubdurur." İmdî fütûha nazar eyleyen hemen Allah Te'âlâ Hazreti'ne nazar eyler. Bu bâbda hikâyet olunanın ahseni budur kim 'âriflerden birisi eydür: "Şeyh Nûri'yi gördüm ki elini uzatıp halâyıqdan nesne diler, onu bu hâlde görünce istikbâh eyleyip ondan istikrâh eyledim. Şeyh Cüneyd'e gelip haber verdim, Şeyh Cüneyd bana ayıttı: "Onu istikbâh etme zîrâ ki Nûri halâyıqdan nesne dilediği onları sevâba müstehak eyleyeyindir. Ve dahî âhirette onları Haq Te'âlâ Hazreti'nin 'azâbından kırtarayımdır". Nitekim ba'zılar eydürler: "Rasûl Hazretinin:

يد العليا خير من اليد السفلى³⁰⁹

dediği kavlinde yed-i 'ulyâdan murâd nesne alan eldir. Zîrâ ki ol verene sevâb verir ya'nî ona sevâb yetişmeye ol zâhiren sebep olur, ondan sonra Şeyh Cüneyd ol kişiye ayıttı: "Terâzi getir." Ol kişi Şeyh Cüneyd'e terâzi getirdi, şeyh ol terâziyi alıp onun ile yüz dirhem gümüş tarttı, ondan sonra biraz dahî tartılmamış gümüş ol yüz dirhem gümüşün üzerine koydu dahî bana ayıttı: "Var bunu Nûri'ye ver" dedi. Ben ayıttım: "Bunu tarttığı hod bunun miqdârını bilmek içindir yâ bu onun üzerine tartısız [191a]

إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِنْ ثُلُثِي اللَّيْلِ وَنُصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَائِفَةٌ مِنَ الَّذِينَ مَعَكَ وَاللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ عَلِمَ أَنْ لَنْ تُحْصَوْهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ عَلِمَ أَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضَىٰ وَآخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَآخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَقَرِّضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ وَأَعْظَمُ أَجْرًا

وَاسْتَعْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ³¹⁰

"Rabbin, senin gecenin üçte ikisinden daha azında, yarısında ve üçte birinde kalktığını, seninle bulunanlardan bir topluluğun da böyle yaptığını biliyor. Gece ve

³⁰⁹ Veren el alan elden hayırlıdır.

³¹⁰ el-Müzemmil 20/73.

gündüzü Allah takdir eder. O, sizin onu sayamayacağınızı bildi de sizi affetti. Bundan böyle Kur'ân'dan size ne kolay gelirse okuyun. Allah, içinizden hastalar, yeryüzünde gezip Allah'ın lütfunu arayan başka kimseler ve Allah yolunda savaşan daha başka insanlar olacağını bilmiştir. Onun için Kur'ân'dan kolayınıza geldiği kadar okuyun, namazı kılın, zekâtı verin ve Allah'a güzel bir borç verin (Hayırlı işlere mal sarfedin). Kendiniz için gönderdiğiniz her iyiliği, Allah katında daha hayırlı ve sevapça daha büyük olarak bulacaksınız. Allah'tan bağış dileyin. Kuşkusuz Allah bağışlayandır, merhamet edendir.”

[191b]³¹¹

koymuştu ney ki dedim şeyhe sormaya utandım onu getirdim, Şeyh Nûri'ye verdim. Şeyh Nûri dahî onu alıp bir terazi ile tarttı, onun yüz dirhem bana verip ayıttı: “Bunu Şeyh Cüneyd'e ver” dedi ondan bâkîy kalanını kendisi aldı benim ta'accubum ziyâde oldu, lâ cerem Şeyh Nûri'ye ben ayıttım: “Bu kıziyye nedir?” dedim. Şeyh Nûri ayıttı: “Şöyle bilgil ki Şeyh Cüneyd hakîm kişidir dilerim ki ol urğanın iki ucuna bile yapışa zîrâ ki ol yüz dirhem tarttı kendi nefsi için ve biraz dahî veznesiz onun üzerine koydu Allah Te'âlâ Hazreti için.” İmdî ben dahî Allah için olanı aldım nefsi için olanı yine red eyledim bundan sonra ol yüz dirhemi Cüneyd'e ilettim, Cüneyd bunu görünce ağlayıp ayıttı: “Kendi için olanı almış bizim için olanı yine red eylemiş.” Şeyhu'l-ektâb ma'denu'l-âdâb eş-Şeyh Şihâbu'l-milleti ve'd-dîn eydür: “Ben işittiğimin letâyifindedir ki bizim şeyhimizin ashâbından birisi eydür: “Bir gün şeyh ile oturduk, şeyh ayıttı: “Bugün ma'lûmdan nesneye muhtacız, halvetinize varın Allah Te'âlâ Hazreti'nden nesne dileyin, Haq Te'âlâ neyi verirse alın, bana getirin” dedi. Ondan sonra her birimiz halvetimize vardık, içimizde bir fakîr var idi, adı İsmâ'îl el-Betâyihî idi nâgâh geldi elinde bir kâğıt var ol kâğıt üzerinde otuz dâire var gelip şeyhin önüne koydu ayıttı: “Vâkı'amda bana feth olan budur” dedi. Şeyh ol kâğıdı önüne getirdi, ol dâirelere nazar eyledi nâgâh bir kişi gelip selâm verip şeyhin önüne filori döktü, dahî çıktı gitti şeyh **[192a]** ol filorileri alıp ol dâireler içine koydu otuz dâire içine otuz filori koydu ayrık filori kalmadı, şeyh bunu istihsân edip ayıttı: “Hâzâ futûhu İsmâ'îl.” Ve Şeyh Şihâbu'l-milleti ve'd-dîn eydür: “Şöyle işittim ki Şeyh 'Abdulkâdir Geylânî bir

³¹¹ Boş sayfa.

mürîdine ayıttı: “Var fulân kişiye ayıt ki sende fulânın emânet ta‘âmı ve altını varmış. Şeyh ‘Abdulkâdir’e ondan şol kadar altın ve şol kadar ta‘âm verdi, ol mürîd ol kişiye gelip bunu nakleyledi ol kişi ayıttı: “Eğer bu meseleyi şeyhe istifâ eylesem, şeyh bana fetvâ vereydi ki bir günün emânetine tasarruf etme diye şeyh ilzâm eyledi, elbette ver” dedi. Pes ol kişi nâçâr şeyh dediği miqdâr altın ve şeyh dediği miqdâr ta‘âm verdi, hemen ki onu şeyhe teslim eyledi, sâhib-i emânetten bir mektûb geldi ol mektûb içinde yazılmış ki: “Ey fulân benim altınımdan şol kadar ve ta‘âmımdan şol kadar şeyhe ver diye ol kişi bunu isti‘câb eyleyip şeyhe haber verdi, şeyh ona ‘itâb edip ayıttı: “Sen şöyle zannedersin ki fuçarânın işâreti ‘abesdir onun sıhhatini bilmeden işâret ederler sanırsın.” İmdî bir kişinin ki Allah Te‘âlâ Hazreti’yle mu‘âmesi sahîh olsa ve onun fi‘li Allah Te‘âlâ Hazreti’nin fi‘linde fânî olup hevâyı terk eyleyip Allah Te‘âlâ Hazreti’nin rızâsını taleb eylese Haq Te‘âlâ onun bâtınından dünyâ hemlerini giderir ve onun gönlünü ganî eyleyip rıfık ve lutf ve in‘âm kapılarını onun üzerine açar. Ammâ ba‘zı fuçarâyâ ki humûm-i dünyâ musallat olsa onun gönlü Allah Te‘âlâ [192b] Hazretine henüz kâmil olmadığı içindir pes bir kimsenin Allah Te‘âlâ Hazreti’ne hemmi az olduğunca ol hemm-i dünyâ ile mübtelâ olur ve eğer bir kimsenin gönlü Allah Te‘âlâ Hazreti’nin hemmiyle memlû olsa ol kimse hümûm-i dünyâ ile mu‘azzeb olmaz belki onun üzerine rıfık ve in‘âm kapıları açılır. Nitekim ‘Ömer bin ‘Abdullâh el-Mes‘ûdî’den rivâyet olundu ki onun üç yüz altmış dostu var idi, her gün birisinin katında olurdu ve bir ‘âbidin otuz yâri var idi, her gün birisinin katında olurdu ve bir ‘âbidin dahî yedi yâri var idi. Haftada bir gün birisinin katında olurdu, bunların yârları bunların ma‘lûmlarıydı. İmdî ma‘lûmu vaqti ki Allah Te‘âlâ tevhdî kâmil olan kimseye i‘tâ eylese ona ol ni‘met-i kâmile olur. Nitekim bir kişi Şeyh Ebû Sa‘îd’e rahimehullâh geldi Şeyh Ebû Sa‘îd ahvâl-i seniyyenin erbâbından idi ve ol hâlinde mütemekkin olup Allah Te‘âlâ’nın ef‘âlini tecellî eyleyip kendi fi‘lini ifnâ edip ihtiyârını ifnâ etmiş idi, ihtiyârı terk eden mütekkimlerden ol ekmel idi. Şeyh Şihâbu’l-milleti ve’d-dîn eydür: “Biz ondan ahvâl-i sahîha müşâhede eyledik, ol kişi ona ayıttı: “Ey şeyh! Ben dilerim ki her gün sana ekmek ve gayrı ta‘âm ta‘yîn eyleyip her gün onu sana getirem velâkin ben eydürüm sûfiler demişlerdir ki “el-ma‘lûmu şûmun” onun için senden istihyâ ederim sana onu getirmeye”. Şeyh ayıttı: “Biz “el-ma‘lûmu şûmun” demeyiz zîrâ ki Allah Te‘âlâ bizim vaqtimizi sâfi eyledi, biz her nesnede onun fi‘lini müşâhede ederiz ve her nesne ki onu bize Allah Te‘âlâ nasîb

eyleye [193a] biz onu mübârek görürüz şûm görmeziz.” Ebû Bekir Kettânî eydür: “Ben ve ‘Amr el-Mekkî ve ‘Abbâs bin el-Mehdî üçümüz otuz yıl yoldâş olduk, otuz yıl orta namazını ikindi abdestiyle kıldık, Mekke’de tecrîd üzerine oturduk yer üzerinde bir menkûr getirecek nesnemiz yok idi ve hiç kimseden nesne dahî dilemezdik belki bize bir nesne feth olsa onu nereden gelir ol helâl midir veyâhûd harâm mıdır bilirdik helâl ise alırdık yerdik ve illâ on gün ve yirmi gün nesne yemezdik vaḳti ki açlığımız hadden tecâvüz eylese bedenimiz helâk ola diye havf eyleriz Ebû Sa’îd Harrâz’a vardık, hâli ona ‘arz eyledik Ebû Sa’îd bize türlü türlü ta‘âmlar verirdi, onu yer idik, ondan gayrı kimseye varıp hâlimizi demezdik onun taḳvâsını ve vera‘ını bildiğimiz için Ebû Yezîd Bistâmî’ye ayıttılar: “Ey şeyh! Seni hiç nesne kesb eder görmeyiz nereden yersin?” Ebû Yezîd ayıttı: “Benim Mevlâm kilâba ve hanâzîre rızık verir. Ebû Yezîd’e vermeye mi dersiniz?” Muzaffer el-Kırmîsînî eydür: “Faḳîr oldur kim, Allah Te‘âlâ Hazretine ihtiyâcı olmaya.” Bu kelâmın te’vîli geçibdurur vücûh ile ve ba‘zılara ayıttılar: “Faḳr nedir?” Ol ayıttı: “Hâceti Allah Te‘âlâ Hazreti’nden gayrıdan kesip Allah Te‘âlâ Hazreti’ne ‘arz eylemektir”. Ve ba‘zılar ayıttılar: “Faḳîr sadaḳayı verenden alır ki ol Allah’dır, ol sadaḳayı onun eline yetiştirenden değil”. Ya’nî onun nazarı Allah Te‘âlâ Hazretinedir zîrâ ki ol sadaḳayı haḳîḳatte veren Allah’dır ona zâhirde veren kimseye nazar eylemez. İmdî kim ki vesâyıtden ḳabûl eylese ol henüz faḳîr değildir belki faḳîrler resmiyle [193b] müteressimdir “me‘a denâeti himmetihî”.³¹² Şeyh Ebû Süleymân Dârânî radiyallâhu ‘anh eydür: “Zâhidlerin âhir ḳademleri mütevekkilerin evvel ḳademleridir ‘âriflerden ba‘zısı zâhid oldu hattâ halâyıḳtan ayrılıp şehirlere ve köylere çıkıp daḳlara düşüp ayıttı: “Hiç kimseden nesne istemezim hattâ benim rızḳım bana suâl etmeden ve kesb etmeden gele” dedi. Yedi gün daḳda aç yürüdü hiç nesne feth olmadı hattâ yaḳîn oldu kim helâk ola pes ol vaḳt ayıttı: “Yâ Rab eḳer beni seversen bana rızḳımı gönder ve illâ benim rûhumu ḳabz eyle” dedi. Haḳ Te‘âlâ onun ḳalbine ilhâm eyleyip ayıttı: “İzzetim celâlim haḳḳı için sen şehre varmayınca senin rızḳını sana vermezim yürü var şehre halâyıḳ içinde ḳarar et sana rızḳını göndereyim” dedi. Lâ cerem ol dahî şehre vardı. Nâsın ba‘zısı ona ta‘âm getirdi ve ba‘zısı su getirdi. Ol ta‘âmdan yiyip ol sudan içti ondan sonra hâtifden bir nidâ işitti ki: “Ey miskîn! Sen dilersin kim Allah Te‘âlâ Hazreti’nin hikmetini

³¹² Himmeti az olduḳu hâlde.

zühdünle ibtâl edesin bunu bilmezsin ki Haq Te‘âlâ kullarına kullar elinden rızık verdiği onun hazretine sevgilidir gayrısından.”

İmdî fütûha vakıf olan kimsenin katında Âdemîler elleri ve melâike elleri berâber olur ve dahî kudret ile hikmet dahî onun katında berâber olur zîrâ ki esbâbı terk eyleyibdurur pes şol kimse ki sahrâlara çıkıp kat‘-i esbâb etmeye onu tevessül eder henüz ol rü‘yet-i esbâb ile mürtehindir ve rü‘yet-i esbâb ile muhtecibdir. Ammâ şol kimsenin ki tevhîdi sahîh olsa onun katında esbâb ‘ayn-ı esbâbda [194a] mütâlâşî olub mahvolur. Me‘âz Râzî eydür: “Kim ki kapılarını mefâtîh-i aqdârdan gayrı nesne ile istiftâh etse ol kimse mahlûka muhtâç olur”. Ba‘zı munqati‘în eydür: “Benim bir latîf san‘atım var idi bana ol san‘atı terk eyle” dediler. Ben ayıttım: “Onu terk edince benim ma‘âşım nereden oluser?” dedim. Hâtiften bir nidâ işittim ki: “Vaḳti ki sen kâinâtan kesilip benim hazretime rücû‘ eylesesin, ben dostlarımdan birisini sana hizmetkâr ederim veyâhûd düşmânlarımdan bir münâfıḳı sana müsahhar eylerim tâ ki senin hizmetkârın ola.” İmdî vaḳti ki sūfinin hâli sahîh olsa ve onun nazarı Haq‘dan gayrıdan kesilse ve onun nefsi her teşevvüfden ve tetallu‘dan sâkin olsa, dünyâ ona hizmetkâr olur. Dünyâ ona hizmetkâr olduğuna ol râzı dahî olmaz pes sâhib-i fütûh nefsin teşevvüfe ve tatallu‘a hareketini cinâyet görür. Nitekim Ahmed bin Hanbel, bir gün Şam‘da un satın aldı ol onu götürecekt kimse bulamadı. Eyyûbu‘l-Hammâl geldi, ol onu götürdü Ahmed bin Hanbel ona ücretini verdi. Eyyûbu‘l-Hammâl onu götürüp Ahmed bin Hanbel‘in evine getirdi. Destûr verdiler, Eyyûbu‘l-Hammâl Ahmed‘in evine girdi. Nâgâh gördü ki Ahmed‘in ehli evlerindeki undan ekmek etmişler soğusun diye bir serîr üzerine koymuşlar. Eyyûb sâimu‘d-dehr idi, onu gördü. Ahmed oğluna ayıttı: “Ol ekmekten Eyyûb‘a ver” dedi. Ona iki ekmek verdi. Eyyûb onları almadı. Ahmed oğluna ayıttı: “Al.” Ondan sonra Eyyûb evinden çıktı gitti. Sehl bir zamandan sonra Ahmed oğluna ayıttı: “Ol ekmekleri al [194b] Eyyûb‘un ardından git ona ver Ahmed‘in oğlu ol ekmekleri götürdü dahî Eyyûb‘un ardından yetişip ol ekmekleri ona verdi, Eyyûb dahî ol ekmekleri aldı gitti. Ahmed‘in oğlu te‘accub eyleyü evlerine geldi. Ahmed ona ayıttı: “Oğul Eyyûb‘un ol ekmekleri red eyleyip sonra aldığı mı ‘acebler misin?” Ol ayıttı: “Ne‘am.” Ondan Ahmed ayıttı: “Eyyûb sâlih kişidir vaḳti ki ol ekmeği gördü, nefsi ona meyl eyledi, vaḳti ki onu ona verdik evvel nefis meyl eylediği için almadı ondan sonra nefis ondan ümîdini kesti. Lâ cerem ol dahî ol ekmekleri kabûl eyledi”.

İmdî işte erbâb-ı sıdkın hâli böyledir zîrâ ki eğer nesne dileseler onu ‘ilim ile dilerler ve eğer suâlden imsâk etseler hâl ile imsâk ederler ve eğer bir nesne kabûl etseler ‘ilim ile kabûl ederler. İmdî kim ki hâl-i fütûhda rızklanmasa hâl-i suâlde ve hâl-i kesbde rızklanmak gerek bişarti’l-‘ilm. Ammâ çok suâl etmek hâcetinden ziyâde ve dahî zarûret vaqti olmadan ol âdâb-ı sûfiyyeden değildir. Nitekim ‘Ömer radiyallâhu ‘anh bir sâili gördü ki suâl eder ‘Ömer’in katında bir kimse var idi ‘Ömer ona ayıttı: “Sana demedim mi ki bu gece bana ta‘âm ver”. Ol kişi ayıttı: “Yâ halîfete Rasûlillâh! Bu gece, ben buna ta‘âm verdim.” ‘Ömer nazar etti, gördü ki ol sâilin koltuğu altında bir torba var, içi ekmek ile dolmuş, ‘Ömer ona ayıttı: “Sen sâil değilsin belki tâcizsin” dedi dahî onu torba ile verdi ve onun torbasındaki ekmeği alıp zekat develerine verdi. ‘Alî bin Ebî Tâlib radiyallâhu ‘anh eydür: “Hağ Te‘âlâ Hazreti’nin [195a] halkında mesûbât-ı fağr ve ‘uğûbât-ı fağr vardır. Ammâ şol fağîrin mesûbedir onun ‘alâmeti oldur kim ol fağîrin fağri içinde hulğu gökçek ola ve dâim Rabbine mutî‘ ola ve hiç kimseye fağrdan şikâyet etmeye ve fağrinde Allah Te‘âlâ Hazretine şükreyleye ve ammâ şol fağrin ‘uğûbedir onun dahî ‘alâmeti oldur kim ol fağîrin hulğu yaramaz ola ve Rabbine ‘âsî ola ve her kimseye fağrdan şikâyet eyleye Hağ Te‘âlâ’nın kazâ ve kaderine râzı olmaya.” İmdî sûfinin hâli suâlde ve fütûhda hüsn-i âdâbdır ve herhâlde Allah Te‘âlâ Hazreti’yle mu‘âmelesinde sıdkdır.

اللهم أرزقنا أحوال الصوفية المقربين وأخلاق الفقراء الصابرين الصادقين بفضلك وكرمك يا أكرم الأكرمين ويا أرحم الراحمين وصل الله على

سيدنا محمد وآله أجمعين والله أعلم.³¹³

el-Bâbü'l-hâdî ve-l'işrûn fî Şerhi'l-mütecerridi ve'l-mütehhili mine's-sûfiyyeti ve Sıhhat-i Makāsıdihim

Ya'nî yirmi birinci bâb sûfilerden evlenenler ve evlenmeyip mütecerrid olanın beyânındadır ve dahî bunların hâllerinin ve kasdlarının sıhhati beyânındadır. Gavsü'l

³¹³ Allah'ım! Bizi sûfilerin halleriyle, sadık ve sabır ehli fakîrlerin ahlâkıyla, fazlınla ve kereminle rızıklandır, ey cömertlerin en cömerti ve merhametlilerin en merhametlisi! Selâm Nebî (s.a.v)'e ve onun âlinin üzerine olsun.

eġtâb el-‘arifu bi’l-hasebi ve’l-âdâb eş-şeyh Şihâbu’l-milleti ve’d-dîn eydür: “Sûfi evlenirse Allah için evlenir ve eğer mücerred olursa Allah için mücerred olur.” Pes sûfinin mücerred olacak vaġitleri var ve mücerred olduġunun ġasdları vardır. Nitekim evlenecek vaġti var ve dahî evlendiġinin ġasdları vardır. İmdî sûfi-yi sâdık, mücerred olacak ve evlenecek vaġitleri bilir. Zîrâ ki sûfinin cemûhu [195b] tabî‘ati ‘ilim uyanlar ile uyanlanmışdır. Lâ cerem sûfiye mücerred olmak lâyıġ olduġu vaġt, onun tabî‘ati evlenmeye isti‘câl eylemez. Belki evlenmeye iġdâm eylemez illâ şol vaġt evlenmeye iġdâm eyler ki onun nefsi sâlih olup mutmainne ola. Ve dahî nefis müstehaġ ola onun üzerine rıfġ girmeye. Şöyle ki cemî‘ zahmetler ona âsân gele ve hiç kimseye ezâ etmemeye ġâdir ola. İmdî bu şol vaġt olur ki onun nefsi münġâd olup ondan her ne murâdıysa onu yedile ve onu ġabûl eyleye şol küçücük oġlân gibi ola ki ona fâide eyleyecek nesneyi ona vereler ve ona ziyân deġirecek nesneyi ondan men‘ edeler ol oġlan herhâlde mürebbîye mutî‘ ola. İmdî vaġti ki nefis mahkûma ve munġâda olsa tahġik ol vaġt Allah Te‘âlâ Hazreti’nin emrine rücû‘ eyler ve müsâhane-i ġalbden berî olur. Lâ cerem sûfi dahî ġalbiyle nefsi arasında ‘adl ile sulh eder ikisinin dahî hâline nazar eder. İmdî sûfilerden kim ki gurûbete sabr eylese “ilâ hîni bulûġi’l-kitâbi ecelihî”³¹⁴ Haġ Subhânehû ve Te‘âlâ ona bir münâsibe ve sâlihe ve ‘âbide zevce âsanlık ile müyesser eyleyivere ve onun esbâbını ona âsân eyleyivere ve ona a‘vân u ensâr vere tâ ki ona evlenmekte yardımlar eyleyip onun mühimmâtını geri vereler ve ona hiç sanmadıġı yerden rızıġlar göndere. Eved şol mürîd ki onun üzerine tab‘ musallat olup cehl ġarışsa şehevât-ı nefsâniyye ki muġtiyedir şu‘â‘-i ‘ilmi onun duhânının sevrâtı sebebiyle evc-i ‘azîmetten ki ol onun hâlinin ġaziyyesi ve irâdetinin mûcibi ve talebinin sıdġının şerîtasıdır hadîd-i ruhsata düşse ki ol [196a] ‘âmme-i halka Allah Te‘âlâ Hazreti’nin rahmetidir evlenmekte isti‘câl eylese henüz evlenecek vaġt gelmeden evlense, onun noġsânına hükmolunur ve hüsrânına şehâdet olunur, zîyânġâr oldu denilir. İmdî bu isti‘câlin misli hayz-ı ricâldir ki buna ricâl hayzı denilir. Nitekim Sehl bin ‘Abdullâh et-Tüsterî eydür: “Vaġti ki bir mürîdin hâlinin ziyâde olması müteveġġi‘ olsa bu esnâda onun üzerine ibtilâ girse ol ibtilâ için hâlimden bir hâle rücû‘ eylese ol noġsândır ve hadesdir.” Şeyh müellif eydür: “Ba‘zı fuġarâya niġin

³¹⁴ Vakti gelinceye kadar sabretse.

evlenmezsin?” dediler. Ol ayıttı: “‘Avret erenlere gerek, ben henüz erenler maqâmına yetişemedim nice evleneyim” dedi.

İmdî sâdıķ mürîdlerin bâliğ olacak vaqtları vardır vaqti ki ol vaqt gelse evlenirler ol vaqt gelmeden evlenmezler. İmdî ey ‘azîz qarındaşım! Şöyle bilgil ki ahabârı te‘âruz eyleyip âsâr mütemâsil oldu fazîlet-i tezvîcde ve fazîlet-i tecrîdde. Hazret-i Nebî’nin ‘aleyhi’s-selâm bu bâbda kelâmı türlü türlü oldu, her kavmin hâline münâsib pes ba‘zı kimsenin hâline münâsib tecerrüddür ve ba‘zı kimsenin hâline münâsib tehhüldür. İmdî bu ta‘âruz şol kimsenin haqqındadır ki onun arzusu odu berd ü selâm olmuş ola taqvâ-yı kemâle yetiştirdiğiyle ve dahî nefesine qahrettiği sebebiyle. Ammâ şol kimse ki fitneden havf eylese ona evlenmek vâcibdir nefsin arzusu odu yandıği vaqit. Eved bu hilâf ki fazîlet-i tecerrüd ve fazîlet-i tehhüldür eimme arasında, şol kimse haqqındadır ki evlenmeye onun arzusu olmaya. İmdî sûfî [196b] vaqti ki evlenmek istese ihvâna öyle gerektir kim ona yardım eyleyler, ona dünyâ vermek ile ve ona istiksârda müsâmehat ile vaqti ki onun hâli da‘if olsa ve mertebe-i ricâlden ki onlar sabrederler tâ evlenecek vaqt olunca onun mertebesi qâsır olsa. Nitekim ‘Avf bin Mâlik eydür: “Vaqti ki Hoca-i Enbiyâ Habîb Muhammed Mustafâ’ya ‘aleyhi’s-selâm mâl-ı ganîmet gelse, kendisi onu taqsîm eylerdi, evliye iki nasîb ve evsize bir nasîb verirdi. Bizi bir gün çağırıldılar Rasûl qatında hazır olduk. ‘Ammâr bin Yâsir’den ben ön[ce] Rasûl Hazreti’ne hâzır oldum. Rasûl bana iki nasîb verdi. ‘Ammâr bin Yâsir’e bir nasîb verdi. ‘Ammâr qağıdı hattâ onun qağıdıği odu yüzünde zâhir oldu. Rasûl Hazreti onun qağıdığımı bildi ve cemî‘ ashâb dahî bildiler ol mâl-ı ganîmetten bir altın zincir bâqîy qaldı Rasûl onu mübârek ‘asâsıyla qaldırdı ol yine önüne düştü Rasûl ayıttı: “Ol günde ki bunun gibi çok ola ol günde sizin hâliniz nice olur?” Hiç kimse cevâb vermedi. ‘Ammâr bin Yâsir ayıttı: “Yâ Rasûlallâh! Biz severiz ki bunun gibi bize çok nasîb ola.” Şeyhü’s-sâlikîn ve tâcu’l-‘ârifin eş-Şeyh Şihâbu’l-milleti ve’d-dîn eydür: “Evlâddan ve ezvâcdan mücerred olmak faqîrin vaqtine ve hâline münâsibdir ve onun gönlü ve qasdı cem‘ olmaya sebeptir ve onun ‘iyyinde rahatlıktır belki faqîrin ibtidâ-i hâlinde lâyıq budur ki ‘alâyıqı kat‘ edip ‘avâyıqı mahveyleye ve yerinden gidip seferler ihtiyâr edip türlü türlü hatarlara râkib ola ve dahî esbâbdan mücerred [197a] olup ona hicâb olan nesneyi terk eyleye.” İmdî evlenmek ‘azîmetten ruhsata düşmektir ve dahî rahatlıklardan gussalara ve mihnetlere düşmektir ve dahî evlâd ve ezvâc bağlarıyla bağlanmaqtır dahî i‘vicâc-i mezânînin dört yanına deverândır ve dahî

zâhidlikden sonra dünyâyâ iltifâttır ve dahî hevâyâ yönelmektir tabî'at ve 'âdet muktezâsınca. Nitekim Ebû Süleymân Dârânî eydür: “Kim ki ma'âş taleb eylese veyâhud evlense veyâhud hadîs yazsa tahkîk ol dünyâyâ meylelemiştir.” Ebû Süleymân eydür: “Bizim ashâbımızdan hiçbir kimse görmedik ki evlendiğinden sonra evvelki mertebesi üzerine sâbit ola.” Üsâme bin Zeyd eydür: “Rasûl Hazreti 'aleyhi's-selâm ayıttı:

ما تركت بعدي فتنة أضر على الرجال من النساء

*“Ben, benden sonraki erkeklere, kadınlardan daha zararlı bir fitne bırakmadım”*³¹⁵

Ya'nî Rasûl eydür: “Benden sonra erenlere katı zarar değirici fitne 'avretlerden gayrı nesne terk etmedim.” Mu'âz bin Cebel eydür: “Darrâ ile mübtelâ olduk ona sabr eyledik, serrâ ile mübtelâ olduk ona sabr eylemedik. Ve sizin üzerinize ey qarındaşlar havf ettiğimin gâyet katısı 'avretler fitnesidir şol vaqti ki altın bilezikler taqınalar ve Şam bürdelerini giyeler ve Yemen tülbendlerini sarınalar rakqâslar gibi başların bellerin tahrîk ede ede yürüyüp ganîler talep edip fuqarâdan güçleri yetmeden nesne isteyeler.” Ve ba'zı hükemâ eydür: “Gurûbet ile mu'âlece etmek hayırlıdır, 'avretler ile mu'âlece etmekten.” Sehl bin 'Abdullâh'a sordular 'avretlerden. Ol ayıttı: “Onlardan sabretmek hayırlıdır [197b] onların cefâlarına ve mihnetlerine sabretmekten. Ve onların belâlarına sabretmek hayırlıdır Cehennem oduna sabretmekten” dedi. Ve ba'zılar eydürler: “Haq Te'âlâ'nın:

رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ³¹⁶

dediği kinâyettir şiddet-i havf-i fercden”. Ve ba'zılar eydürler: Haq Te'âlâ'nın “ve huliqa'l- insânü da'îfen” dediği demek olur ki insan da'îf yaratıldı zîrâ ki ol 'avretlerden sabredemez. İmdî vaqti ki bir faqîr nefsin muqâvemesi üzerine kâdir olsa ve nefesine hüsn-i mu'âmele ile mu'âlece etmekte Haq Te'âlâ ona 'ilm-i vâfir verse 'avretlere nefsi arzu etmese ve eğer ederse hüsn-i mu'âlece ile nefesine mu'âlece edip sabreylese tahkîk Haq Te'âlâ ol faqîre 'inâyet nazarıyla nazar edip onu Haq Te'âlâ ulu

³¹⁵ Buhârî, “Nikâh”, 17, Tirmizî, “Edeb”, 31; İbn Mâce, “Fiten”, 19.

³¹⁶ Bakara 2/286.

fazla yetiştirmiştir ve onu âsân yola koymuştur ve ondan dünyâ zahmetlerini gidermiştir ve onun yükünü yeğnilmiştir. Nitekim Rasûl ‘aleyhi’s-selâm ayıttı: “Benim vefâtımın iki yüzyılından sonra sizin hayırlınız oldur kim onun ehli ve evlâdı olmaya” Ve ba’zı fuqarâyâ ayıttılar: “Niçin evlenmezsin?” Ol ayıttı: “Nefsime talâk vermeye muhtâcırağın evlenmekten. Bişr bin el-Hârise ayıttılar: “Nâs sana ta’n ederler”. Bişr ayıttı: “Nedir derler?” Ayıttılar: “Bişr bin el-Hâris Rasûlullâh sünnetini terk edip durur derler ya’nî evlenmez dediler”. Ondan Bişr ayıttı: “Nâsa siz ayıtın ki ben farza meşgulüm sünnet kıandan” Ondan sonra ayıttı: “Eğer bana bir tavuğu ‘iyâl etseler korkarım ki onun nafaqasını talep etmekte bir köprü üzerinde durup [198a] cellad olam. Pes sûfî nefsiyle ve onun mutâlebesiyle mübtelâdır ve ol mütâlebât-ı nefis ile meşgûldür”. Vakti ki ona ‘avret mutâlebesi dahî mundam olsa ol vakt ol hasta olur ve onun talebi da’if olur ve irâdeti kendi olur ve onun ‘azîmeti sust olur.” İmdî nefsin hâlî hod oldur kim vakti ki nefsi tama‘a bıraksalar nefis tama‘ dar olur ve vakti ki kanâ‘ata bıraksalar kanâ‘at edici olur. İmdî vakti ki tâlib nefsinin evlenmeye meylinin köklerini kesmek dilese dâim oruç tutsun zîrâ ki oruç nefsin hevâlarının köklerini kesmekte eser edicidir. Nitekim Rasûl ‘aleyhi’s-selâm görürdü ki yiğitler bir yerde durmuşlar bir taşı yerinden kaldırıp bir gayrı yere atarlar. Rasûl ayıttı: “Bu nedir?” Ayıttılar: “Kuvvetimiz tecrübe ederiz” dediler. Rasûl ‘aleyhi’s-selâm ayıttı:

يا معشر الشباب من استطاع منكم الباءة فليتزوج ومن لم يستطع فليجاهد ومن لم يستطع فليصم فإن الصوم له وجاء³¹⁷

“Ey gençler, sizden evlenmeye gücü yetenler evlensin. Evlenmeye gücü yetmeyenler ise oruca devam etsinler. Çünkü oruçta vicâ tesiri vardır.”

Ya’nî Rasûl ‘aleyhi’s-selâm ayıttı: “Ey yiğitler bölüğü! Eğer gücünüz yeterse evlenin ve eğer evlenmeye gücünüz yetmezse gazâyâ varın ve eğer gazâyâ dahî varmaya gücünüz yetmezse oruç tutun zîrâ ki oruç vecâsı vardır. Vecâ hayayı taş ile döğüp öğütmeye eydürler. Zîrâ ki ‘arablar vakti ki çoçu semirtmek dileseler hayasını döğüp öğütürler idi tâ ki çoçlanmaya, dahî semire ya’nî oruç şehveti da’if eyler.” Nitekim hadîsde dahî vârid olubdur ki:

³¹⁷ Buhârî, “Nikâh”, 2; Müslim, “Nikâh”, 1, 3; Nesâî, “Nikâh”, 3, “Sıyâm”, 43; İbn Mâce, “Nikâh” 1; Dârimî, “Nikâh”, 3.

“Peygamberimiz (sav) bir Kurban Bayramı’nda vicâ/iğdiş edilmiş iki alaca koç kurban etmişti.”

Ya’nî Rasûl [198b] ‘aleyhi’s-selâm iki güzel koç ki onların hayaları döğülüp üvenmişti kurbân eyledi ve ba’zılar eydürler: “Eğer sen nefsi meşgûl etmeyecek olursan, ol seni kendi arzusuna meşgûl eder.” İmdî vaqti ki şâb mürîd Allah Te’âlâ Hazreti’nin ‘ibâdetinde dâim olup nefsinin onun ‘ibâdeti içinde sarf eyleyip onun arzusu odunu söndürse meselâ oruç tutmak ile ve geceler uykusuz olup namaz kılmak ile ve tesbîhler ve tehliller ile onun nefsinin havâtırı az olup ‘ibâdetin halâvetini bulur ve Allâh Te’âlâ Hazretine ‘ibâdeti muhabbet ile ve ‘aşk ile ve safâ ile eyler ve ‘ibâdet içinde âsânlık kapıları onun üzerine açılıp bîn bîn safâlara yetişir. Pes ol gayret eder ki onun bu gökçek vaqtini evlenmek ile mükedder ola. Lâ cerem evlenmek arzusundan geçer belki ondan istikrâh eder. Pes sâdıq mürîdin gurbette hüsn-i âdâbındandır kim evlenmek hâtırını nefsinden gidere ve her bâr ki nefsi evlenmeye ve şehvetine meyleyse ondan Allah Te’âlâ Hazreti’ne hüsn-i inâbet ile rücû‘ edip sığına tâ ki Haq Te’âlâ kemâl-i kereminden ona ‘azîmetinde kuvvet verip nefsinin arzusunu gidere ve nefsinin ona mutî‘a ve munkâde eyleyüvere. Pes ol vaqt nefsinin üzerine gönlünün nûru mün‘akis olur. Nefs dahî nûr-i kalb ile münevver olup arzularından rücû‘ eyleyip sâkin olur. Ve dahî onun hüsn-i âdâbındandır ki nefsi evlenmeye meyl eylese ona ‘arz eyleye ki evlenince onun nefekâtını isteyü medâhil-i mezmûmeye girilir ve türlü türlü horluklar çekilir [199a] ve helâl harâm cem‘ olunur ve dahî ‘avretini zabt edip hıfz etmekte türlü türlü zahmetler çekilir ve eğer oğlancıklar olursa onların dahî belâları çekilir ve dahî ey nice zahmetler ve belâlar ve meşakkatler çekilir ki hadde ve hasra gelmez lâ cerem ol vaqt nefsi ondan i’râd eder Allah Te’âlâ Hazreti’nin ‘avnı ve nasriyle ‘Abdullâh bin ‘Ömer’a ayıttılar: “Cühdü’l-belâ nedir?” Ayıttı: “Ehl-i ‘iyâli çok ola ve malı az ola” Ve ba’zılar ayıttılar: “‘İyâli çok olmak iki fakîrlığın birisidir ve ‘iyâli az olmak iki ganîliğin birisidir”. Şeyh İbrâhîm bin Edhem ayıttı: “Kim ki hâatunların uyluğunu ‘âdet edinip onlara meşgûl olsa ol felâh bulmaz”.

³¹⁸ Ebû Dâvud, “Edâhî”, 4; İbn Mâce, “Edâhî”, 1; İbn Hanbel, V/196, VI/8, 220, 225.

Kutbu'l-ârifin ve fahru's-sâlikîn ma'denu'l-âdâb 'arifu'l-ehsâb eş-Şeyh Şihâbu'l-
 milleti ve'd-dîn beyyedallâhu vecchê eydür: “Şek yokdur ki 'avretleri kişiye
 refâhiyyete ve gökçek yiyecekler ve güzel giyecekler giymeye iğrâ edip kandırırlar ve
 Allâh Te'âlâ Hazretine çok 'ibâdet etmekten men' ederler ve gecelerde durup namaz
 kılmaktan ve gündüzler ve tetavvu' oruç tutmaktan dahî men' ederler ve onun bătınına
 fakîrlik korqusunu bırakırlar mal ve ta'am iddihâr etmek muhabbetini dahî bırakırlar.
 İmdî mücerred olan bunlardan halâs olup kırtulmuştur. Nitekim hadîsde vârid
 olubdurur ki Rasûl 'aleyhi's-selâm buyurur ki: “Benim vefâtımın iki yüzyılından sonra
 'azablık mübâh olur benim ümmetime ve eğer mürîd-i sâdıka evlenmeye hâtırı galebe
 eyleyecek olursa ve onun bătınında bu hâtır hareket edecek olursa husûsan ki [199b]
 namazda veyâhüd zikr eydürken veyâhud tilâvet ederken ola, öyle gerektir kim Allah
 Te'âlâ Hazreti'ne rücû' edip ondan isti'ânet eyleye, ondan sonra ervâh-ı meşâyıhdan
 isti'ânet eyleye ve ondan sonra ihvândan isti'ânet eyleye meşâyıha ve ihvâna hâlini
 şerh eyleyip onlara ayıta: “Allah Te'âlâ Hazreti'nden dileyin tâ ki benim qalbimden
 bu hâtır-ı şûmu gidere.” Ondan sonra diri qardeşlere ve diri meşâyıha vara, onlardan
 istid'â eyleye ve ondan sonra ölen meşâyıh ve ölen ihvân qubûruna varıp onların
 ervâhından istid'â eyleye ve ondan sonra mesâcide ve meşâhide vara, Allah Te'âlâ
 Hazreti'nden dileyi ki ol hâtır-ı şûmu onun qalbinden gidere zîrâ ki evlenmek bir
 büyük âfettir ve bir büyük hatarlı nesnedir. Nitekim Haq Te'âlâ buyurur:

إِنَّ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ

*“Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar da vardır”.*³¹⁹

Ondan sonra halvetlerde çok çok ağlayıp Allah Te'âlâ Hazreti'ne tazarru' eyleye ve
 kerrât ile istihâre eyleye tâ ki Haq Subhânehû ve Te'âlâ ona keşf eyleye ki ona ne
 lâyıktır evlenmek mi efdaldır veyâhud evlenmemek mi efdaldır düşünde
 evliyâullâhdan birisini göre veyâhud enbiyâdan birisini göre ona ne lâyıksa diyivere
 veyâhud uyanıkken bir mu'temedun 'aleyh ona evlen diye ve yâhud evlenme diye.

Şeyh eydür: “Şöyle işittim ki: Şeyh 'Abdulkâdir'e bir sâlih kişi ayıttı: “Nîçin
 evlendin?” Şeyh 'Abdulkâdir ayıttı: “Rasûl 'aleyhi's-selâm bana evlen” dedi, ben dahî

³¹⁹ et-Teğâbun 64/14.

evlendim ondan ol sâlih kişi ayıttı: “Rasûl emreylemez illâ ruhsata emreyler” dedi, sûfiyyenin hod tarîki ‘azîmettir şeyh [200a] eydür ol sâlihe ‘Abdulkâdir nice cevâb verdiğini bilmezim, evet ben eydürem ki Rasûl ruhsata emreyler pes şeyh ‘Abdulkâdir’e evlen dediği ‘alâ lisâni’ş-şer‘dir ammâ şol kimse ki Allah Te‘âlâ Hazreti’ne hüsn-i ilticâ eylese ve ona rücû‘ eyleyip tazarru‘ eyleyip istihâreler eylese Haq Te‘âlâ ona düşünde tenbîh eyleyip evlenmeye emreylese ol emr, emr-i ruhsat değildir. Belki bir emrdir ki erbâb-ı ‘azîmet ol emre ittibâ‘ ederler. Zîrâ ki bu ‘ilm ‘ilm-i hâldendir, ‘ilm-i hükümden değildir. Benim bu kelâmımın sıhhatine delâlet eder şol nesne ki ‘Abdulkâdir’den nakl olundu ol oldur kim Şeyh ‘Abdulkâdir eydür: “Benim nefsim evlenmek istedi ben dahî evlenmeye cüret etmedim vaqtim mükedder ola diye havf eyledim evlenmeye sabreyledim tâ evlenecek vaqt gelince lâ cerem ol vaqt Haq Te‘âlâ bana dört mahbûbe ve sâlihe ve ‘âbide râğibe hâtun müyesser eyledi. Dördü dahî beni Allah Te‘âlâ Hazreti’nin ‘ibâdetine kındururlar idi ve bana ‘ibâdet içinde yardımlar eylerler idi. Ve beni vaqtimden ırmazlar idi. İmdî bu sabr-ı cemîlin semerâtıdır. Pes fakîr-i sâbir dahî vaqti ki Haq Te‘âlâ Hazreti’nden merc u mahrec dilese Haq Te‘âlâ ona sanmadığı yerden merc u mahrec rûzî kıla. Nitekim Haq Te‘âlâ buyurur:

وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ

“Kim Allah'tan korkarsa Allah ona bir çıkış yolu yaratır”.³²⁰

İmdî vaqti ki fakîr istihsâden ve çok çok tedarru‘ edip du‘âlar ettiğinden sonra Allah Te‘âlâ Hazreti’nden ona evlenmeye izin gelse, dahî evlense “fe-huve’l-ğâyetu ve’n-nihâyetu”³²¹ ve eğer izin gelince sabredemese ve çok çok tazarru‘lar ve du‘âlar [200b] etmekten tâkatı tâk olsa onun Allah Te‘âlâ Hazreti’nden hazzı oldur. Lâ cerem onun gökçek niyyeti berekâtında ve sıdkı maqsadı ve hüsnî recâsı ve Allâh Te‘âlâ Hazreti’ne i’tikâdı berekâtında Allah Te‘âlâ ona ihvândan kimseler musallat eyleye tâ ki onu evermekte ona yardımlar eyleyeler ve ona bir sâliha ve ‘âbide hâtun müyesser eyleye. Nitekim ‘Abdullâh bin ‘Abbâs radiyallâhu ‘anhumâ eydür: “Yiğidin ‘âbidliği tamâm

³²⁰ et-Talak 65/2-3.

³²¹ Maksat da sonuç da budur.

olmaz hattâ evlenmeyince.” Horasan meşâyihlarından birisi çok evlenirdi hattâ iki hâtundan ve üç hâtundan hâlî olmazdı ona ‘itâb edip ayıttılar: “Ey şeyh! Ne çok evlenirsin!” dediler. Ol ayıttı: “Hiç sizden biriniz vaqti ki Haq Te‘âlâ Hazreti’nin huzûrunda veyâhûd Allah Te‘âlâ Hazreti’ne ‘ibâdet ederken hâtırından hâtır-ı şehvet hûtûr eder mi?” Ayıttılar: “Belâ, eder” dediler, ol şeyh ayıttı: “Vallâhi cemî‘ ‘ömrüm içinde bir vaqtd e sizin hâtırınıza gelen benim hâtırına gelse ‘ömrüm içinde aslâ evlenmezdim”. Eved vaqti ki benim hâtırına hâtır-ı şehvet gelse onu def‘ ederim dahî Allah Te‘âlâ Hazreti’nin ‘ibâdetine meşgûl olurum biferâğati’l-ğalb”. Ondan sonra ayıttı: “Vallâhi kırk yıldan beri benim hâtırına hâtır-ı ma‘siyet gelmedi ilâhî birliğin varlığın haqqı için bizi nefsin arzularından halâs eyleyiver”. İmdî şöyle bilgil ki sâdıqlar evlenmezler illâ basîret üzerine evlenirler ve dahî nefsin şehvâtının köklerini kesmek için evlenirler ve dahî aqvıyânın ve ‘ulemâ-i râsihînin evlenmekte ahvâl-i seniyyeleri vardır ki ol ahvâl onlara mahsûsdur zîrâ ki onlar uzun uzak mücâhedeler ettiklerinden sonra ve dahî [201a] envâ‘ ile riyâzât ettiklerinden sonra onların nefsleri mutmainne olur ve gönülleri hazreti rabbu’l-‘âlemîne iğbâl eder. İmdî gönlün iğbâli vardır ve idbârı vardır, nitekim ba‘zılar eydürler: “Gönlün iğbâli var ve idbârı var vaqti ki gönül idbâr eylese irfâk ile rahat olur vaqti ki iğbâl eylese mîsâka red olunur. Pes onların gönülleri dâim iğbâldedir illâ meğerki az vaqtd e ola.” İmdî onların gönüllerinin iğbâli dâim olduğu nefsleri mutmainne olduğundan ötürüdür ve dahî nefsleri münâza‘asını terk ettiğinden ötürüdür ve dahî nefsleri gönüllerine vesvesesini ilkâ etmediğinden ötürüdür. İmdî vaqti ki onların nefsleri mutmainne olsa ve kendi tabî‘atından çıkısa ve yaramaz huylarını terk eylese ve sıfât-ı zemîmeleri sıfât-ı hamîdeye mütebeddil olsa ol vaqt onlar nefslerine huqûkunu verirler ve vaqt olur ki nefsin haqqından olur onun hazzın vermek zîrâ ki haqqını edâ etmekte iğna‘ vardır ve hazzını almakta ittiba‘ vardır. Ve ey ‘azîz qarındaşım! Bu dağıkayı fehm eyle ki bu sûfîlerin dağık ‘ilimlerindedir. Lâ cerem onlar nikâh-ı mübâh ile vüs‘ata düşerler nefislerine hazlarını îysâl etmek için. Zîrâ ki onlar nefslerinin hevâlarına çok çok muhâlefet ettikleri için dâleri devâyâ munğalib oldu. Lâ cerem şehvât-ı mübâha ve lezzât-ı meşrû‘a nefslerine zarar değirmez oldu. Ve onların ‘azîmetlerinde sustalık getirmez oldu. Belki her bâr ki nefs-i zekiyyeleri hazlarına yetişse gönlün inşirâhı ve infisâhı ziyâde olur. Pes gönül ile nefis arasında muvâfaqat olur birisi birisine lutf ve ihsân [201b] eder ve her birisi hazzına yetişse birisine dahî ziyâde kemâl verir meselâ

gönül her bâr ki Allah Te‘âlâ Hazreti’nden hazzını alsa nefse tumânînet ve sükûn hil‘atlerini giydirir. Lâ cerem kalbin ziyâde sekîneti, nefsin ziyâde tumânînetine sebep olur. Nitekim bu ma‘nâde bu beyt denmiştir el-‘arabiyye:

إن السماء إذا اكتست كست الثرى حللايد تجبها الغمام³²²الراهم

Terceme bi’l-fârisiyye:

آسمان در وقت باران جامه در پوشد ز ابر

انکه از دستار زیبا حله پوشد خاک را

et-türkiyye: Gök giyer cama buluttan yere yağınca matar yerde gelin gibi giyer türlü türlü hulleler ve nefis dahî her bâr ki mübâh hazzını alsa gönül dahî rahat olur şol müşfik komşu gibi ki komşu rahat olacak ol dahî rahat ola.

Sultân el-‘arifîn ve kutbu’l-kâmilîn eş-Şeyh Şihâbu’l-milleti ve’ d-dîn eydür: “Ba‘zı fuکارâdan işittim ki ol ayıttı: “Nefs gönle eydür: Ta‘âmlar yemekte sen benimle ol, ben dahî namazda senin ile olayım.” İmdî bu ahvâl-i ‘azîzedir ki bu sâlih değildir illâ ‘ulemâ-i rabbânîyeye. Eved ey nice müdde‘îler kendileri bu ma‘kâma nispet edip helâk olurlar ne‘ûzu billâhi min zâlîke. İmdî ol misilli evlenmek ile hâli ziyâde olur eksilmez ve ‘abdin vaqti ki ‘ilmi kâmil olsa cemî‘ nesneden kendinin hâlini ziyâde eyleyen nesneyi alır ve hiç nesneyi onun hâlinden ekşimez. Nitekim Seyyidü’t-tâife eş-şeyh Cüneydü’l-Bağdâdî ayıttı: “Ben evlenmeye muhtâcım nitekim ta‘âm yemeye muhtâc olduğumleyin.” ‘Âriflerden birisi işitti ki bir kişi sûflere ta‘n eyler ol ‘ârif ol kişiye ayıttı: “Ey kişi sen [202a] onların ne yaramaz işlerin gördün ki onlara ta‘an edersin ol kişi ayıttı: “Onlar çok yerler” Pes ol ‘ârif ayıttı: “Eğer onlar aç olduğunleyin sen dahî aç olsan, onlardan dahî çok yerdin.” Ondan ol kişi ayıttı: “Onlar güzel hâatunlar alırlar.” Pes ol ‘ârif ayıttı: “Eğer onlar ferclerini hıfzettiğınleyin sen dahî fercini hıfz eylesen onlar evlendiğınleyin sen dahî evlenirdin”. Ve ondan sonra ol kişi ayıttı: “Sözler çok okuyup dinlerler.” Pes ol ‘ârif ayıttı: “Eğer onlar nazar ettiğınleyin sen dahî nazar

³²² Gök bulutlarla kaplandığında yeryüzüne hil‘at giydirir. Bulutlar çisentisiyle yeryüzünün ziynetlerini yetiştirir. Müşfik komşunun, ancak komşusuyla rahata ermesi gibi kalp, nefsin nasibini almasıyla rahata erer.

eylesen, sen dahî onlar dinlediği gibi sözler dinleyeydin ve Sufyân bin ‘Uyeyne eydür: “Çok ‘avret dünyâdan değildir, zîrâ ki İmâm ‘Alî kerremallâhu veche ezhed-i ashâb-ı Rasûldendir. Hâl budur ki onun dört ‘avreti ve on yedi câriyesi var idi”. Ve İbni ‘Abbâs ayıttı: “Bu ümmetin hayırlısı ‘avreti çok olandır.”

Ehbâr-ı enbiyâda vârid olubdurur ki bir ‘âbid halâyıktan kesilip dağlara düştü. Allah Te‘âlâ Hazreti’ne gece ve gündüz ‘ibâdet ederdi, ol zaman Peygamberine Haq Te‘âlâ vahy eyleyip ayıttı: “Ol ‘âbid iyi kişiydi eğer sünneti terk etmese.” Pes ol Nebî ol ‘âbide haber gönderip bu haberi dedi, ol ‘âbid dahî ayıttı: “Benim ‘ibâdetimin ne fâidesi ola ben sünnet terk edince.” Pes ol Nebî’ye geldi ayıttı: “Ben nice sünnet terk eyledim.” Ol Nebî ona ayıttı: “Sen evlenmeyi terk eyledin”. Ondan ol ‘âbid ayıttı: “Ben fakîrim, evlenmeye tâkatım yok ve evlendiğimden sonra onun nafaçasına dahî kâdîr değilim zîrâ ki şimdi bana Müslümanlar ta‘âm verirler havf ederim eğer evlenecek olursam benim vaktim harâb [202b] ola.” Pes ol Nebî ayıttı: “Evlenmediğine sebep bu mudur?” Ol ‘âbid ayıttı: “Ne‘am.” Pes ol Nebî kızını ona verdi ve ‘Abdullâh bin Mes‘ûd eydür: “Eğer bana ayıtsalar, senin ömrün hemen on gün kaldı deseler ben severdim ki evlenem Allah Te‘âlâ Hazretine ‘azeb olduğum hâlde mülâkât olmazdım ve Haq Te‘âlâ Kûr‘ân’da enbiyâdan haber vermedi, illâ evlenenleri haber verdi, hattâ ba‘zılar eydürler: “Yahyâ Peygamber sünnet yerine gelsin diye evlendi eved ona kırbân etmedi ve ‘İsâ Peygamber dahî yere incek evlense gerek ve ondan oğlan olsa gerek ve dahî ayıtılıp durur ki evli kişinin iki rek‘at namazı efdaldır, evsiz kişinin yetmiş rek‘at namazından.” ‘Aîşe anamız radiyallâhu anhâ ayıttı: “Rasûl ‘aleyhi’s-selâm ayıttı:

النكاح سنتي فمن لم يعمل سنتي فليس مني وتزوجوا فإني مكاره بكم الأمم ومن كان ذا طول فلينكح ومن لم يجد فعليه بالصيام فإن الصوم

وجاء له³²³

“Nikâh benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimle amel etmezse, benden değildir. Evleniniz! Zira ben, diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuz ile iftihar edeceğim. Kimin maddî imkânı varsa, hemen evlensin. Kim maddî imkân bulamazsa, nafilâ oruç tutsun. Çünkü oruç, onun için şehveti kırıcıdır.”

³²³ İbn Mâce, “Nikâh”, 8; Nesâî, 11.

Ya'nî Hoca-i Enbiyâ Habîb Mustafâ 'aleyhi's-selâm ayıttı: "Nikâh benim sünnetimdir kim ki benim sünnetim ile 'amel etmese ol benden değildir. Ya'nî benim sünnetim ile 'amel edenlerden değildir, imdî çiftlenin zîrâ ki sizin geri kalan ümmetten çokluğunuzla ben kıyâmet gününde fahrlanırım. İmdî kiminki evlenmeye gücü yeter evlensin ve kim ki evlenmeye gücü yetmez oruç tutsun, zîrâ ki oruç onun vicâsıdır." Şeyh-i meczûbân-ı vahdet ve fahr-i meslûban-i 'izzet kıble-i envâr ve nokta-i esrâr, kıdvet-i erbâb-ı halvet ve mesned-i ehli muhabbet eş-Şeyh Şihâbu'l-milleti ve'd-dîn eydür: "Evlenen fakîre öyle gerektir kim 'avretiyle muhâlatayı ve me'âşereyi **[203a]** ifrât etmekten hazer eyleye bir hadde değin ki onu virdinden kese ve dahî evkâtının siyâsetinden onu kat' eyleye zîrâ ki 'avret ile muhâlatayı ifrât eylemek nefsi kavî kılar ve dahî nefsin leşkerini kavî kılar ve 'azîmeti sust eyler ve dahî evlenen fakîre iki fitne vardır. Bir fitne 'umûm hâlindeki ve bir fitne husûs hâlindeki. Ammâ 'umûm hâlindeki fitne oldur kim esbâb-ı ma'îşete ihtimâm ifrât ile olur hattâ Hasan radiyallâhu 'anh eydür: "Vallâhi bir kişi sabahlasa, 'avretinin hevâsında 'avretine mutî' olduğu halde Hağ Te'âlâ onu yüzü koyun oda bırakır. Haberde dahî vârid olubdurur ki nâs üzerine bir zaman gele kim helâklığı atası ve anası ve 'avreti ve oğlancıkları elinde ola zîrâ ki onlar fakîrsin diye ta'yîb eyleyip onu tâkât getirmediği nesneye teklîf edeler". Lâ cerem ol dahî türlü türlü medâhil-i mezmûmeye girip onun dîni gidip helâk ola ne'ûzu billâh min zâlike.

Ve kütüb-i ehâdisde mervîdir ki bir bölük kavm Yûnus Peygambere konuk oldular. Yûnus Peygamber dahî evine girip yine çıkardı, girip çıktığına onun 'avreti onu incitirdi, ol ebsem olup ona nesne demezdi, ol kavm onu 'aceblediler. Eved Yûnus Peygamberden istihyâ edip sormadılar. Pes Yûnus Peygamber ayıttı: "Ey kavm! Bunu 'aceblemeyiniz! Zîrâ ki ben Hazret-i Rabbu'l-Âlemînden diledim ki âhirette bana 'azâb edeceğini dünyâda ayıt dedim. Lâ cerem Hağ Te'âlâ bana ayıttı: "Senin 'uğûbetin filân kızdır, var al" vardım onu aldım, işte ol 'avret budur ben dahî bunun ezâsına sabrederim dedi. **[203b]** İmdî vaqti ki fakîr 'avret ile müdârâ etmekte ifrât eylese vücûh-i ma'îşette hadd-i i'tidâlden geçer 'avretinin rızâsını talep etmekte. İmdî işte bu 'umûm hâlinin fitnesidir ve onun husûsî hâlinin fitnesi oldur kim 'avretiyle çok oturup ifrât ile muhâlata eyler. Lâ cerem onun nefsi i'tidâl kaydından boşanır pes ol vaqt nefis ğarazını tahsîl eyler onun sebebiyle gönle sehv ve gaflet 'ârız olur. Lâ cerem gönülden Hağ Te'âlâ'nın vâridi kesilir eğer onun gönlüne vâridât-ı Hağğ vârid olursa

dahî az vârid olur virdini az ettiği için nitekim vârid olubdurur ki ³²⁴من لا ورد له لا وارد له ve onun hâli dahî mükedder olur e‘mâl şartlarını ihmâl ettiği için ve bu iki fitneden eltaf bir fitne dahî vardır ki ol fitne ehl-i k̄urba ve ehl-i husûra muhtasdır ol oldur kim nefsin imtizâcî ve irtibâtı vardır ‘avret ile. İmdî nefis imtizâcî ve irtibâtı sebebiyle kuvvet bulup muhkem olur ve onun k̄urumuş tabî‘atı yine tâze olur ve onun sönmüş odu yine yanar. İmdî bu fitnenin devâsı oldur kim ol faķîr hâtunıyla oturunca onun iki bâtın gözü gerek ki ol iki bâtın gözleriyle Mevlâsına nazar eyleye. İki zâhir gözüyle ‘avretine nazar eyleyince. Nitekim Râbi‘a bu ma‘nîde birkaç beyt demiştir ol beytler bunlardır el-‘arabiyye:

إني جعلتك في الفواد محدثي وأبحث جسمي من أراد جلوسي فالجسم مني للجلس موانس وحبيب قلبي في الفواد أنيسي ³²⁵

Tercemetuhû bi’l-fârisiyyeti:

من بدل با تو همنشین باشم با دگر کس

[204a]

بتن قرین باشم دیگری همنشین تن باشد

دوست در دل انیس من باشد

Tercemetuhû bi’t-türkiyyeti: Ben gönülden sana oldum hemnişîn gayrıya cismimle oldum ben k̄arîn ecnebîler hemnişîn tendurur dostumuz dâim enîs cândurur. Nesr: Sultânu’l-kâmilîn eş-Şeyh Şihâbu’l-milleti ve’d-dîn eydür: “Bu fitneden dahî eltaf bir fitne vardır ki müteehhile ol fitne ‘ârız olur ol oldur kim rûh cemâl-i latîf ile rahat olup ona te‘aşşuk eder. Lâ cerem şol rûh ki Hazret-i Rabbü’l-‘Âlemîn’in muhabbeti müte‘allık olup ol Cenâb’a ‘âşık olmuş idi. Ol cemâl-i latîfe nazar edip onunla üns tuttuğu ve rahat olduğu onu ol hazretten k̄at’ edip ona hicâb olur lâ cerem rûh pelîd olup künd olup onun üzerine fütûhât-ı ilâhiyye k̄apısı bağlanır. İmdî rûhun bu

³²⁴ Vâridi olmayanın, virdi de olmaz. Yâni Allah Teâlâ’nın feyzi ve lütfu olmadan kul virdini gerçekleştirmez.

³²⁵ Kalbim seninle konuşur, bedenim beraber olana yoldaş, cismim benimle oturana dost iken, kalbim kalbimdeki ile dosttur.

pelâdetini duymak âsân olmaz belki bu pelâdeti bilmez illâ ‘ârifîn ve kâmilîn bilir. Pes bundan hazer etmek gerek. İmdî bu qabîlden fitne bir tâifenin üzerine müstevlî oldu. Lâ cerem onlar şâhîde kâyil olup cemâli zâhire nazar eyleyip mahcûb oldular. İmdî helâl cemâl-i zâhire nazar etmek ile Allah Te‘âlâ Hazreti’nin muhabbetinde rûha karışıklık olup ona belâdet ‘ârız olsa Hazret-i ilâhiyyenin muhabbetinin vezâyifinin kıyâmında senin zannın nedir? Şol kimse haqqındaki gayr-ı meşrû‘ cemâle nazar eyleye. Ve onun nefsi sâkin olduğu onu mağrûr eyleye. Ve şöyle zan eyleye ki eğer ol nazar nefsin hevâsıyla yemişse onun nefsi ona hareket etmediğinden şöyle zan eyleye ki ol nazar, nefis hevâsıyla değildir **[204b]** belki rûh gözüyledir. Şeyh eydür: “İmdî onun nefsinin ol sükûnunun aslı yoktur zîrâ ki ol sükûn dâim olmaz belki nefis rûhun ol sıfatını giderip kendi arzusunu gâlib kılar.” Şeyh eydür: “Zâhir cemâle mübtelâ olan meftûnlardan teftîş ettim, gördüm ki onların sarhoşluğu şehvet şarabındandır.” İmdî vaqti ki şarâb olmaya onların sarhoşluğu dahî olmaz pes bundan hazer etmek gerek. Ve bu bâbda hâl ve maqâm da‘vâ edenlere inanmamak gerek zîrâ ki müdde‘î-yi kezzâblardır bu ma‘nîdendir ki etibbâ eydürler: “Cimâ‘ heyecan-ı ‘aşkı sâkin kılar eğer ma‘şûqdan gayrıya cimâ‘ dahî eyleyse pes bundan ma‘lûm oldu ki ‘aşkın menşei şehvettir lâ cerem bunda hâl da‘vâ eyleyen müdde‘î-yi kezzâbdır.” İmdî bu fitneler evlenen kimselere ‘ârız olur ve evsiz faqîre ‘ârız olan fitne mahbûbe hâtunlar onun hâtırından hutûr etmektir ve dahî mahbûbe hâtunlar cemâlini kalbinde tasvîr edip tahayyül etmektir”. İmdî şol kimsenin kim bânını pâk olsa onun hâtırından şehvet hutûr etmek ile onun bânını mülevves olmaz vaqti ki onun hâtırından şehvet-i nefsâniyye hutûr eylese Hazret-i Rabbü’l-‘Âlemîne rücû‘ edip onu mahveyleyler. Eved vaqti ki ol şehvet onun hâtırından hutûr edecek dahî Allah Te‘âlâ Hazretine rücû‘ etmese belki bir pâre fikreylese onun hâtırında ol kavî olur ol fikr gönle çıkar, gönülden göğüse çıkar. Lâ cerem ol vaqt onun eseri ‘uzuvda ihsâs olunur meselâ nâmahreme **[205a]** nazar etmek gibi ve ‘uzvu hareket etmek gibi ve meni nâzil olmak gibi ve dahî gayrı nesne gibi... İmdî sâdıqlara bundan ekbah ne ola ki huzûrunu târumâr eyleye. Pes bu nesne onun hâlinin zinâsıdır. Nitekim ‘ârifler eydürler: “‘Ârifin zinâ hâtırından hutûr etmek zânîler zinâ etmek gibidir”.

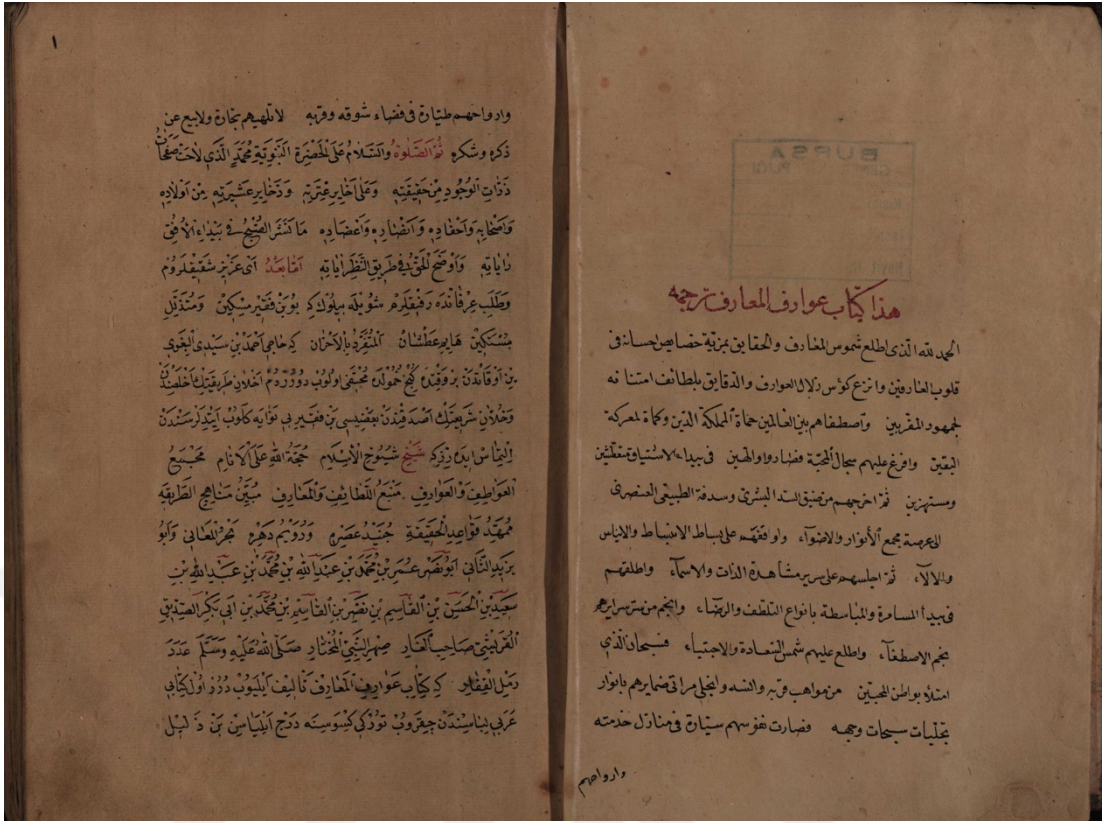
نعوذ بالله من شرور أنفسنا ومن سيآت أعمالنا من يهد الله فهو المهتد ومن يضاله فلا هادي له والله أعلم بالصواب³²⁶

[205b]³²⁷



³²⁶ Nefislerimizin şerrinden ve amellerimizin kötülüklerinden Allah'a sığınırız. Allah, kime hidayet etmişse, işte o doğru yolu bulmuştur. Kimi de saptırırsa, onun için, O'ndan başka veliler bulamazsın. En doğrusunu Allah bilir.

³²⁷ 21. bâb burada son bulmuştur.



Ek 2.1: *Terceme-i Avârif*, Mukaddime.

Kaynakça: Bigavî, Hacı Ahmed b. Seydî. *Terceme-i Avârifü'l-maârif*. Bursa: Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, 4443A, 1b.



Ek 2.2: *Terceme-i Avârif*, 21. Bâb Hâtime.

Kaynakça: Bigavî, Hacı Ahmed b. Seydî. *Terceme-i Avârifü'l-maârif*. Bursa: Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, 4443A, 205b.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TERCEME-İ AVÂRİF'İN DEĞERLENDİRİLMESİ

Avârifü'l-maârif, ilk kez 1458 yılında Hacı Ahmed b. Seydî el-Bigavî tarafından Türkçe'ye tercüme edilir. 63 bâb oluşan yazma eser, aslına ek olarak Farsça şiirler ve Arapça ilâveler içerir. Bigavî, *Avârifü'l-maârif*'teki âyet ve hadîsleri merkeze alıp, kendine özgü katkılar ile kelime kelime değil, “tefsîrî” bir tercüme gerçekleştirir. Bigavî'nin, *Avârif*'in anlayarak okunması ve istifâde edilmesi için gösterdiği çaba, genç yaşlarda başladığı ilim yolculuğunun bir meyvesidir. Zîrâ eseri ciddî bir emek mahsûlüdür.

Eserin aslı ile tercüme karşılaştırıldığında, Bigavî'nin Sühreverdî'den ilhâm ile tasavvufu anlatan âdetâ yeni bir kitap yazdığı söylenebilir. Bu çalışmasına, tam olarak bir *Avârif* tercümesidir, demek doğru olmayacaktır. Nitekim yapılan karşılaştırma sonucu, eserde bazı yerlerde atlamalar olduğu, bazı yerlerde mütercimın âdetâ coşarak müellifin söylemediği şiirlere yer verildiği görülür. Eski metinlerde dipnot olmamasından ötürü dipnotta söylenmesi gerekenler metnin içine katılır. Bazen mütercimlerin katkıları kitabı daha da orijinal hale getirebilir. Bu eserde de Bigavî'nin katkılarının azımsanamayacak kadar çok olduğu görülmektedir.

Bigavî, XV-XVI. yüzyıllar arasındaki dönemde yaşamış bir Zeyniyye meşâyihinden bir zâttır.³²⁸ Osmanlı Dönemi'nde Çelebi Mehmet ile başlayıp II. Murad ile genişleyen tercüme faaliyetlerine etkin bir şekilde katılmıştır. *Terceme-i Avârif*'ten başka *Terceme-i Şir'atül İslâm* ve *Esraru'l-Fatiha* adında iki eseri bulunmaktadır. Bu eserler hakkında müstakil çalışmalara henüz rastlanmamıştır. Üzerlerine yapılacak çalışmalar müellif hakkında daha tutarlı ve detaylı bilgi edinme imkânı sağlayacaktır.

Biz bu bölümde, *Terceme-i Avârif*'in 21. bâba kadar olan kısmını mânâ ve biçim yönünden inceleyip, *Avârif* metni ile Bigavî tercümesi arasındaki farkları belirtmeye çalışacağız. Sühreverdî'nin önsözü ile Bigavî'nin önsözü karşılaştırıldığında, iki zâtın

³²⁸ Bigavî ile ilgili daha detaylı bilgi için şu çalışmaya bakınız: Nebiye Budak, *Hacı Ahmed b. Seyyid el-Bigavî ve Terceme-i Avârifü'l-maârif'i (22-43 Bâblar)*, (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024, 4.

da gönül ehli kimseleri farklı sıfatlarla târif ettiği görülür. Bigavî, Allah Teâlâ'ya hamd ederek, O'nun hakikat ve mârifet güneşlerini ihsân özelliklerinin meziyetleri ile âriflerinin gönüllerinde parlattığını söyler. Burada bedenlerinin hatalarından gönülleri kurtulmuş; kalpleri takvâ ile müzeyyen olmuş âriflerden bahsetmiştir ki onlar ihsân ehli kimselerdir. Dâimâ Allah'ın huzûrunda olduklarını bilip Allah ile ünsiyet içindedirler. Kurbiyyete vâsıl olmuşlardır. Böyle kimseleri, “yakîn savaşının öncüleri” ve “dîn memleketinin koruyucuları” olarak niteleyen Bigavî, Allah Teâlâ'nın onları özel olarak seçtiğini ve onların gönüllerini muhabbeti ile tezyîn ettiğini bildirir. Onlar, Allah Teâlâ'nın zâtına hayranlık ve hayret içinde kalmışlardır. Öyle bir hayret ki kendilerinden geçmişlerdir. Beşeriyet zulûmâtından ve darlığından kurtulmuşlardır. Allah Teâlâ'nın dostluğuna kavuşmuşlardır. O'nun zâtını ve sıfatlarını müşâhede eden kimselerdir. Allah Teâlâ onlara, yakınlık ve üns hediyesini sunmuştur. Hayatlarını Allah'ın dînine hizmet ile geçiren bu zâtların rûhları yakınlık semâsında uçmaktadır. Allah Teâlâ, onlar için “*Öyle erler vardır ki onları ne ticâret, ne alımsatım, Allah'ı anmaktan ve şüküründen alıkoymaz...*”³²⁹ buyurur.

Bigavî, salvele cümleleri ardından Peygamberimizin (sav) hakikatinden vücûd zerrelere ortaya çıktığını bildirir.³³⁰ Mukaddimenin asıl kısmına “emmâ ba'd” ibâresi ile geçiş yapar. Bu kısımda kendisini; “*Ben fakîr miskîn ve mütezellil müstekîn hâyim-i 'atşân el-müteferridü bi'l-ahzân*”³³¹ ifâdeleri ile tanımlayarak mütevâzı bir tavır ile benliğini hor, hakîr görerek alçaltır. Hüzün ve kederle dolu olan gönlünün susuzluğunu yansıtır. Sâdık dostlarının bazılarının kendisinden *Avârifü'l-maârif*'i Arapça'dan Türkçe'ye tercüme etmesini istediklerini belirtir.

Bigavî, Rabbânî hakikat ve ilâhî sırları içeren bu kitapta meknûz olan mânâları kavramaya gücünün yetemeyeceğini ve dünyevî uğraşlar içinde gereği gibi idrâk

³²⁹ Nûr 24/37.

³³⁰ Hacı Ahmed b. Seydî, Bigavî, *Terceme-i Avârifü'l-maârif*. (Bursa: Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, 4443A), 1b.

³³¹ Bigavî, *Terceme-i Avârifü'l-maârif* (Genel, 4443A), 2a.

edemeyeceğini belirterek Farsça şu beyite yer verir: “*Ben nerde, bu kanat ve yükseklik nerde? Ben kim ta’zîm ve iclâl kim?*”³³²

Bu zor iş ve büyük yükten ancak Allah’ın inâyeti, meşâyihin himmeti, ciddî bir çalışma ve kalp tasfiyesi ile kalkabileceğini düşünür. Ateşler içinde kavrulan gönlüyle âhlar eyleyerek bu yüce mertebeye ulaşmanın dermânını düşünürken, kendisine, eğer bir işin tamamı elde edilemezse, tamamı da bırakılmayacağı; korkmaması ve tereddütlerden kurtulması gerektiği nidâ edilir. Men olunma duygusunu bırakırsa, kendisine eserin derinliği açılacağı bildirilir: “*Ummânda bir damla olarak kâmillerin kemâlâtının nûrundan istifâde edesin ve ebedî saadetlere erişebilesin.*”³³³ Bu kelâmı işittikten ve istihâre yaptıktan sonra büyük bir şevkle çalışmaya başladığını belirtir. Bu eser ile *Avârif*’in içyüzüne, sırlarına erişmeyi; Arapça bilmeyen sıdk ehli tâliblerin bu esere bakıp gönüllerinin murâdına erişmesini ve hayır duâlara vâsıl olmayı diler. Eserinde Arap dilinin inceliklerine, halâvetine, melâhatine ve fesâhatine vurgu yaparak hiçbir kelâmın ona benzeyemeyeceğini; *Avârif*’in aklî ilimlerden oluşan bir kitap olmadığını, Şeyh Sühreverdî’nin kelâmı olduğunu ve bu yönüyle pek çok sır içerdiğini vurgular. Eseri Sühreverdî’nin diliyle tâbir eylemeye çalıştığını, her okuyanın kendi tâkâti kadar anlayacağını belirtir. Bazen bazı yerlerde onun kelâmını birebir tercüme etmenin mümkün olmadığını, bu sebeple yakın tercümede bulunduğunu belirterek *Avârifü’l-maârif*’in üslûbunu korumayı amaçladığını ifâde eder.

Bigavî eserdeki derin mânâların ayrıntıları ile anlatılmasını uygun görmez. Zîra bu sırlara lâyıık olmayıp, mânâlarını kavrayamayacak olanların, kitabın tamâmını inkâra sebebiyet verebileceğinden endişe duyar. Tafsîlâtın ahmak olanın ahmaklığını artıracığını, âkil olana ise işaretlerin dahî yeterli olacağını ifâde eder. Allah Teâlâ Hazreti’nin yardımı, Habîb Muhammed Mustafâ’nın (sav) şefâati, meşâyihin ve

³³² A.g.e., 3a.

³³³ A.g.e., 3b.

özellikle üstâdının himmetiyle bu kitabı Arap dilinden Türk diline tercüme ettiğini söyler.³³⁴

Bigavî, *Avârif*'in içinde olan âyetleri *Tefsîr-i Kebîr*'den, *Keşşâf*'dan, *Tefsîr-i Kâdî*'den, *Tefsîr-i Tesyir*'den, *Tefsîr-i Kâşânî*'den, *Kevâşî*'den, *Te'vilât-ı Necmiyye*'den, *Hakâyık-ı Sülemî*'den, *Me'âlim*'den, *'Uyûn'ut-tefâsîr*'den ve başka tefsîrlerden naklederek tefsîr eder. *Avârif*'in içinde olan hadîsleri ise hadîs şerhlerinden naklederek te'vîl eder. *Mesâbih* şerhleri ve *Meşârik* şerhleri ve *Müslim* ve *Buhârî* şerhleri bunlara örnektir. Ayrıca Bigavî, eserde hakâyık-ı meşâyih ve dakâyık-ı 'urefâ ve ehâdis-i sahîha ve hikâyât-ı melîha ve menkıbe naklettiğini belirtir.³³⁵

*Haq Subhânehû ve Te'âlâ Hazreti'nden muhaddâ olan oldur ki bunu hayyiz-i kâbulden îkâ' eyleyip ben fakîr kendinin 'âşıklarından ve 'âriflerinden eylesin. Üzerime lütuf kovalarını boşaltsın, beni benden alsın, cömertliğiyle ve lutüflarıyla bana bol ihsânda bulunsun. Benim üzerimde cemâl ve celâl tecellîlerini devam ettirsin*³³⁶

duâlarını ederek Rabbinden kendisini âşık ve ârif kulları arasına almasını; gönlüne mârifetini koymasını; enâniyetten kurtulabilmeyi; ihsânlara, Allah Teâlâ'nın cemâl ve celâl tecellîlerine vâsıl olabilmeyi diler. Bu duâ ile mukaddimesini noktalar. Bigavî, mukaddimeyi kaleme alırken hem Türk hem de Arap diline yer verir. Rabbine bir yol tutmak isteyenler için bu kitabın bir tezkira olduğunu ancak hatadan ve sehivden korunduğunu iddia etmediğini belirterek; çalışmasındaki kusur ve hataları görmezden gelip itiraz etmeyen kimselere Allah rahmet etsin diye duâ eder.

"Ve ben âcîz ve fakîr kul bu derîn ve tehlikeli denize dalmaya başladım. Kim ondan istifâde ettiyse beni sâlih duâlarında anmasını ve geniş hallerinde unutmamasını ricâ

³³⁴ A.g.e.

³³⁵ A.g.e., 4b.

³³⁶ A.g.e.

ediyorum”³³⁷ cümleleri ile eseri tercümeğe başlar. Bu eser ile Allah Teâlâ’nın affına nâil olmayı diler.

Sühreverdî ise *Avârif*’i kaleme alış sebebinin bu yola intisâb edeceklerin sayısını arttırmak ve sûfilerin gerçek hâllerine işâret etmek olduğunu belirtir. *Avârif*’in mukaddimesinde tasavvuf ilminin sağlam hâl ile gerçekleşen ma’nevî bir zevk olduğunu; tasavvuf ilminin saf gönüllere, ihlâslı kalblere inen Rabbânî bir Hakk vergisi olduğunu; işaretle onun künhüne varılmayacağını; ibârelerle kalbe sığdırılmayacağını; rûhların, ülfet ve manevî yakınlaşma yoluyla birbirlerine yol göstererek hakikatleri lütuf denizinden içeceğini belirtir.³³⁸

Bigavî, tasavvufun bir zevk ilmi olduğunu söyleyerek, eserinden ancak tasavvufu yaşayanların haz ve lezzet alacağını belirtir.³³⁹ Nitekim böyle kimseler nefislerini tezkiye etme yolunda, sâlih niyetlere sahip kimselerdir.

Avârif’i “tehlikeli bir deniz” olarak niteleyen ve bu tehlikeli denize dalmaya başladığını belirten Bigavî, tasavvuf ilminin sözlerle anlaşılmasının mümkün olmadığını; aklın bu ilmi anlamaya yetemeyeceğini, bu ilmi işiten kimsenin gönlüne şevk ve zevk hâsıl olacağını; gönlünün mâsivâllahtan kesilip Allah Teâlâ Hazreti’ne müteveccih olacağını bildirir.³⁴⁰

Sühreverdî, tasavvuf ilminin menşei başlıklı birinci bâbına şu hadîs-i şerîfi zikrederek başlar:

Ebû Mûsa el-Eş’ari (ra), Rasûlullah’ın (sav) şöyle buyurduğunu bildirdi: ‘Ben ve Allah’ın benimle gönderdiği, şu adamın durumuna benzer: Adam kabilesinin bulunduğu yere gelip onlara: ‘Ey kavmim, size hücum edecek bir orduyu gözlerimle gördüm. Ben açık uyarıcıyım, başınızın çaresine bakıp ondan kurtulmaya çalışın.’ der. Onu duyanlardan bir kısmı, sözüne inanarak

³³⁷ A.g.e., 5a.

³³⁸ Sühreverdî, *Avârifü’l-maârif*, çev. H. Kâmil Yılmaz-İrfan Gündüz (İstanbul: İber Yayınları, 2022) I/70.

³³⁹ Bigavî, *Terceme-i Avârifü’l-maârif* (Genel, 4443A), 5a.

³⁴⁰ A.g.e., 10b.

*mühletten istifâde ile kurtulurlar. Diğerleri inanmayarak oldukları yerde sabahlarlar. Düşman ordusu sabahleyin hücum ederek hepsinin kökünü kazır. Bana itâatle getirdiğime tâbi olanlar birinci gruba, bana karşı gelerek Allah'tan getirdiklerini yalanlayanlar ikinci gruba benzer.*³⁴¹

Bigavî tercümesinde Sühreverdî'yi aynen tekrâr ederek Allah Rasûlü'nün (sav) öğretilerine cân u gönülden uymayı îzâh eden hadîs ile başlar. Şeyh Fuḳâî'nin *Mesâbih* şerhinden şu katkıları yapar:

“Nezîr ‘uryân bir kişidir Haş‘am kabîlesinden Zu‘l-huleysâ gününde ‘Avf bin ‘Âmir ona hamle eyleyip onun ve ‘avretinin ellerin kesip nesi varsa alıp onu ‘uryân eyledi.

Burada Bigavî “nezir”in anlamını îzâh eder. “Nezir”, “uryan” demektir, der. O da “apaçık uyarıcı” demektir. “Apaçık uyarıcı” da şu misâlde olduğu gibidir ki; bir kişinin evini gaddar haydutlar basmış. Kendisinin ve eşinin bileklerini kestikleri gibi üzerlerindeki dâhil olmak üzere her şeylerini ama her şeylerini almışlar. Şimdi bir düşün ey okuyucu! Böyle bir mağdur nasıl feryat eder? Nasıl duyurur canını yakanların ne kadar acımasız olduğunu? Dikkat edin civarınızdaki tehlike çok mühim diye nasıl çırpınır? Eğer ondan kurtulmak için gereken tedbirleri almazsanız sizin de aynı âkıbeta uğramanız mümkündür diye nasıl haykırır? Burada verilen misal, gâyet nahîf ve düşündürücü bir örnektir. Demek ki bizler; dinimizi anlatırken dilimizi dikkatli kullanacağız, kelimeleri özenle seçeceğiz. Mesela “uryan” kelimesine mânâ verirken, bazı akl-ı evvellerin yaptığı gibi lügatte karşımıza çıkan ilk anlamını söylemeyeceğiz. “Nezir”, “uryan” demektir, uryan ise apaçık uyarıcı demektir diyeceğiz.

Bigavî, eserinde şebihin türlerinin en güzel ve en etkileyicisi olan mürekkebe teşbîh kullanır. Üzerlerindeki her şeyi alınan mağdur insanlar nasıl feryat ederse, Allah Rasûlü (sav)'de: “Ashâbına dikkat edin, civarınızdaki tehlike çok büyüktür” diyerek, gereken tedbirleri almalarını; yoksa aynı şeylerin başlarına gelebileceğini söyler.³⁴²

³⁴¹ Buhârî, “Rikâk”, 26.

³⁴² Bigavî, *Terceme-i Avârifü'l-maârif* (Genel, 4443A), 13a.

Sühreverdî sûfinin irfân yolculuğunda ilerleyebilmesinin, Allah Rasûlü (sav)’in getirdiklerini doğrudan kabûl etmesiyle bağlantılı olduğuna işâret eden şu hadîsi zikreder:

*Allah 'ın benimle gönderdiği hidâyet, yere yağan bereketli yağmura benzer. Yeryüzü toprağının bir parçası, bu suyu emer ve üzerinde bol ve yemyeşil çayırlar bitirir. Toprağın diğer kısmı, Allah insanları faydalandırsın diye, suyu göl tutar gibi tutar, canlıların içmesini ve ziraati/bitkilerin sulanmasını temin eder. Toprağın geri kalan kısmı ise çorak toprak gibi ne su tutmaya ne de ekip biçmeye yarar. Bu üç farklı özellikteki araziden ilk ikisi Allah'ın benimle gönderdiğimden faydalanarak hem dinde fakih (ince kavrayış sahibi olarak bilen) hem de bildiğini insanlara öğreten kimselere benzer. Üçüncüsü başını kaldırıp etrafında olup bitenle ilgilenmeyen ve benim getirdiğim hidâyeti kabûl etmeyen kimselere benzer.*³⁴³

Sûfî şeyhlerden nefislerini tezkiye edenlerin kalblerini, hadîs-i şerîfte zikredilen “suyu tutarak göl yapan toprağa” benzettir. Çünkü onlar, kalpleri sağlam idrâk eden, belleyci kulaklara³⁴⁴ sâhip kimselerdir. Onların kalpleri mâsivâdan hâlîdir ve Allah’a duyarlıdır. Takvâları nefislerini temizlemiştir.

Bigavî hadîsi aynen tekrâr edip, Allah Rasûlü (sav)’i suların az olduğu vakit yağıp, yere inen yağmura benzettir. Böylelikle yer pâk, latîf ve yumuşak hâle gelir, o yağmur suyunu kabûl ederek otlar bitirir ve bu biten bu bitkilerden bir grup insan istifâde eder. Gölcükler o yağmur suyunu imsâk eder. Allah Teâlâ, onunla yaratıkları faydalandırır. Bir grup da vardır ki o düz ve çorak yer gibidir. Bu suyu kabûl edip otlar bitirmez. İşte bu yerler birbirinden farklı şu tâifelere benzer: Yağmur suyunu kabul edip üzerinde çeşitli otlar bitirenden maksad, Allah Teâlâ’nın dîninde fakîh olmuş kimselerdir. İlimleri ile amel edip, insanlara onu tâlim ederler. Suyu kabul etmeyen ve üzerinde otlar bitmeyen yerden murad ise; âlim olup ilmi ile amel etmeyen ve bu halleri ile ilmi insanlara öğretmeye kalkan kimselerdir. Bigavî, Allah Rasûlü (sav)’in ilmi yağmura

³⁴³ Buhârî, “İlim”, 20.

³⁴⁴ el-Hakka 69/12.

benzettiğini; bu ilim ile ölü olan kalplerin dirileceğini; kuru yerlerin hayat bulacağını bildirir.

Sühreverdî'yi şu sıfatlarla överek söylediklerine aynen yer verir: “Kutupların gavsı, sünnet ve âdâb ile dolu olan; sünneti dirilten; bidatleri engelleyen; ümmetin sığınağı, sünnetin görünen yüzü; anlaşılır lisanlı; güzel beyânlı; bilenlerin güzeli; edebiyatçıların onuru; Allah'ın âyetlerini açıklamada Allah'ın rahmeti”³⁴⁵

Tevbe Sûresi 122. Âyet-i kerîmeyi zikrederek İmâm Fahrü'r-râzî'nin *Tefsîr-i Kebîr*'inden ilâvelerde bulunur:

*“Bununla beraber müminlerin hepsinin birden topyekün savaşa katılmaları uygun değildir. Her kabileden bir kısım insanlar da din ilimlerinde derinleşmeli ve kabileleri savaştan dönüp gelince onları uyarmalıdır ki, böylece Allah'ın azabından sakınırlar.”*³⁴⁶

Buna göre, mü'minlerin hepsinin savaşa birlikte katılmaları câiz değildir. Peygamberlerini yalnız bırakmamaları gerekir. Mü'minler, iki grup hâlinde; bir grup gazâyâ gitmeli; bir grup da Peygamberimizin yanında kalmalıdır. Böylece hem cihad için lazım olanlar ortaya çıkmalı hem de ilim ve irfân ile meşgul olacak olanlar hazır olmalıdır. Cihâda katılanlar din düşmânlarını ortadan kaldırırlar. Savaştan geri kalanlarda dînin emirlerini öğrenip, bu imkândan mahrûm olanlara onu taşırlar. Böylece toplumda dîni derinden anlama -tefakkuh- yolu kapanmasın çünkü tefakkuh denilen şey aslında cihâd-ı ekberdir ve kılıç ile cihaddan daha anlamlı ve daha değerlidir. Dolayısı ile bu iki grup birbirlerinin vekili ve nâibi gibidirler. Gazâyâ çıkan ilim ehlinin yolunu açmakta; ilim ile meşgul olanda gazâ eden gibi ecir kazanmaktadır.

³⁴⁷

Bigavî, Şehâbeddin Sivâsî'nin *'Uyûnu't-Tefâsîr'*inden ilâvelerde bulunur. Buna göre, Allah Teâlâ bu âyet-i kerîmeyi mü'minleri uyarmak için gönderir. Kişi eğer güzel kıyafetler, lezzetli yiyecekler, güzel câriyeler elde etmek için ya da Müslümanlara ilmi

³⁴⁵ Bigavî, *Terceme-i Avârifü'l-maârif* (Genel, 4443A), 14b.

³⁴⁶ A.g.e., 20a.

³⁴⁷ A.g.e., 20a.

ile büyükmek için ilim tahsîl ederse, Allah Teâlâ onu âhîret sevâbından mahrûm eyles. Nitekim Allah Rasûlü (sav), kim Allah rızasını talep ederek ilim öğrenirse ve bu ilmi öğrendikten sonra murâdı hemen dünyâlık elde etmek olursa, kıyâmet gününde o kişi Cennet kokusunu alamaz, buyurur.³⁴⁸

Bigavî, Şeyh Necmü'd-dîn'in *Te'vîlât*'ından ilâveler yapar. Kalbe, kalbin sıfatına ve kalpten seyretmeye değinir. Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanıp kendi sıfatından fâni olmayı seyr ilallâha kavuşmanın ilk durağı olarak görür. Bu ahlâkullâhdan seyretmektir.³⁴⁹

Geri kalan kısımlarda Sühreverdî'yi aynen tekrar ederek başka bir ilâvede bulunmaz. Ancak Şeyh 'Attâr'ın *Esrâr-nâme*'sinden bazı ilâvelerde bulunur. Buna göre bir mescidde uyuyan bir âlim ile âlim olmayan ve âlim katında ibâdet eden bir âbid vardır. Bir ârif şeytânı mescid kapısında görür ve ona ey mel'ûn burada ne yapıyorsun, diye sorar. Şeytân, şu âbidi azdırayım, uyuyan âlimden korkarım der. Bigavî, bu kıssayı naklettikten sonra, Rabbinden ulemâ-i âmilîn saffında haşr olunmak için duâ eder. Nitekim Allah Rasûlü (sav): "Allah kimin için hayır dilerse onu dinde fakih (anlayış sahibi) kılar. Ben yalnızca taksim eden bir kişiyim, veren Allah'tır" buyurmaktadır.³⁵⁰ Bigavî, bu hadîs ile Allah Teâlâ'nın dinde fakih kimselerin basiret gözünü açacağını vurgular. O kimsenin gönlünün ilim menbaı olacağını söyler. Böyle bir kişi ilmini insanlara üstünlük için kullanmaz.³⁵¹

İmâm Fahrü'r-râzî'nin *Tefsîr-i Kebîr*'inden niyeti hâlis olmayan çok amelin, niyeti hâlis olan az bir amelin yanında bir hiç olduğunu vurgular. Eğer bir kişi azıcık amel eylese, niyeti hâlis olsa, onun maksûdu hâsıl olacaktır. Ancak bir kişi çok amel eylese, niyeti hâlis olmasa; onun maksûdu hâsıl olmaz.³⁵²

Bigavî, bir kişinin dinde 'ilmi ve fikhî ne kadar fazla ise onun bu nispette Allah'a yakınlık nûrûnun artacağını îzâh eder. Buna göre bir sûfi, ilmiyle amel ettikçe ârif olur;

³⁴⁸ Ebû Dâvûd, "İlim", 12.

³⁴⁹ Bigavî, *Terceme-i Avârifü'l-maârif* (Genel, 4443A), 21a.

³⁵⁰ Buhârî, "İlm", 13.

³⁵¹ Bigavî, *Terceme-i Avârifü'l-maârif* (Genel, 4443A), 24a.

³⁵² A.g.e., 25b.

hidâyete kavuşur; onun üzerine tevhid-i cemâl tecellî eyler. Kalbinde hakikat güneşi doğar ve herkesi hidâyete dâvet eder.

Şeyh Necmü'd-dîn'in *Te'vilât*'ından ilâvelerde bulunur. Buna göre Hz. Âdem'in arkasından çıkan zürriyyet elest âleminde üç bölükten oluşmaktadır. Bir bölüğü sâbıklar/önde gelenler, bir bölüğü ashâb-ı meymene/sağcılar, bir bölüğü ashâb-ı meş'emedir/solculardır. Allah Teâlâ onların durumlarına uygun kulak, gönül ve göz vermiştir.

Sâbıklara muhabbet nazarıyla nazar edip onları kendinin muhabbetine kâbiliyetli kılmıştır. Onların kulaklarını, gözlerini, gönüllerini muhabbet ve aşk nûruyla aydınlatmıştır. Onlara “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” dediğinde onlar muhabbet ve aşk nûruyla aydınlanmış kulakları ile Allah Teâlâ'nın hitâbını işitmişlerdir. Allah Teâlâ'nın muhabbet ve aşk nûruyla aydınlanmış gözleri ile onun cemâlini müşâhede etmişlerdir. Allah'ın muhabbet ve aşk nûruyla aydınlanmış gönülleri ile O'na kavuşmayı sevmişlerdir. Bu hitâbın ve Allah'ın cemâlinin aşk ve muhabbet şarâbından sarhoş olup: “Evet, sen bizim Rabbimiz ve mahbûbumuz ve ma'bûdumuzsun” demişlerdir.

Ashâb-ı meymene ise Allah Teâlâ'nın bu hitâbını işitip ve onun cemâlini müşâhede ile kalpleri ile idrâk etmişlerdir. İmanlarını:

بلى أنت ربنا ومعبودنا³⁵³

ifâdesi ile dile getirmişlerdir. Ashâb-ı meş'eme ise perde arkasından Allah Teâlâ'nın bu hitâbını işitip dehşet duyarak:

بلى أنت ربنا³⁵⁴

demişlerdir. Rûhlar, Hz. Âdem'in (as) zürriyetinden üç saf hâlinde çıkmışlardır. İlk saf, sâbıkların rûhlarıdır. İkinci saf, ashâb-ı meymene rûhlarıdır. Üçüncü saf, ashâb-ı meş'eme rûhlarıdır.

³⁵³ Evet sen bizim Rabbimiz ve ma'bûdumuzsun.

³⁵⁴ A.g.e.

Sâbıklar, Allah Teâlâ, onlara “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” diye sorduğunda, onun hitâbını işittiklerinde Allah Teâlâ’nın cemâline âşık bir hâlde: “Evet sen bizim Rabbimiz, mahbûbumuz ve mabûdumuzsun,” dediler. Ondan başka hiçbir şeyi sevmeyip, ondan gayrı tanrı edinmeyeceklerine dâir Allah Te’âlâ Hazreti’yle ahd eylediler.

Ashâb-ı meymene ise Allah Te’âlâ’nın hitâbını işittiklerinde ona îmân getirip cevap verip dediler ki: “Evet, sen bizim Rabbimiz ve ma’bûdumuzsun.” Ve ondan başka kimseyi tanrı edinmeyeceklerine dâir Allah Te’âlâ’ya söz verdiler.

Ashâb-ı meş’eme ise Hak Te’âlâ’nın hitâbını perde arkasından işittiklerinde güçlük ile cevap verip, gönülsüz olarak, istemeye istemeye; evet sen bizim Rabbimizsin, demişlerdir. Allah Teâlâ, onların da ahidlerini alarak onları yine atalarının bellerine geri göndermiştir.³⁵⁵

Son olarak Bigavî, âlemde evet diye cevap verenlerin ilkinin Habîb (as)’ın cevheri olduğunu îzâh ederek duâlar ile bu bâbı tamamlar.

Sühreverdî, sûfîlerin duyduklarını anlamaları başlıklı ikinci bâbda, nefsânî duyguların ve vesveselerin içini kapladığı bir kalbe sâhip kimsenin iyi duymayacağını hatta duyduklarını da anlamayacağını bildirir. Ona göre işitmenin hayırlı oluşunun alâmeti, kişinin duyduğunu tüm vasıfları ile anlayarak dinlemesidir. İşte sûfîler, anlatılan ve ilhâm edilene lâyıkı ile kulak veren kimselerdir.

Bigavî, bu bâbda Şeyh Necmü’-d-dîn’in yorumlarını tekrâr etmekle beraber, Enfal Sûresi 20. ve Necm Sûresi 53. âyet-i kerîmelerini ilâve eder. Gönülün iki türlü olduğunu; birinin içi âhîret işleriyle meşgûl olan gönül; diğêrinin ise dünyâ sevgisi ile meşgûl olan gönül olduğunu îzâh eder. Burada Sühreverdî’ye ilâve olarak; okuyucuya uyarı yapar, dikkat ile düşünmeye dâvet eder:

“Şimdi ey miskîn! Kendi hâline bak da gör! Senin gönlün hangisi ile dolu? Dünyâ sevgisi ile mi? Âhîret sevgisi ile mi? Âhîret işleri ile dolu olan gönlün bereketine bak

³⁵⁵ Bigavî, *Terceme-i Avârifü’l-maârif* (Genel, 4443A), 29a.

ki o gönül Allah Teâlâ'nın aşkı ve muhabbeti ile dolmuştur. Dünyâ meşgûliyeti ile dolu olan gönle de bak ve ona göre amel eyle!"³⁵⁶

Allah Teâlâ'nın kelâmını ve Habîb'inin hadîslerini dinleyip işitmenin dirilerin nasîbi olduğunu şu âyet-i kerîmeyi ilâve ederek vurgular:

"Çünkü sen ölümlere işittiremezsin".³⁵⁷

"Her kim Rahman olan Allah'ın zikrinden yüz çevirirse biz ona bir şeytân musallat ederiz. Artık o şeytân onun yakın dostudur".³⁵⁸

Bigavî, bu âyet-i kerîmelere yer verdikten sonra Şeyh Necmü'd-dîn'in *Te'vîlât*'ından îzâhlarda bulunur. Buna göre, Allah Teâlâ bu âyette, dünyaya yönelerek Allah Te'âlâ'nın zikrinden uzaklaşan bir kimsenin başına şeytanı musallat edeceğini bildirir. Bigavî, burada en büyük şeytânın nefs-i emmâre olduğunu söyler. Nitekim kişinin nefsi, onun en yakını olup dünyâ ve âhirette onunla birliktedir. Bu, Allah Teâlâ'nın ünsiyetini, zikrini terk eyleyen kimsenin cezasıdır. Nitekim Allah Teâlâ kendisini zikredenlerle beraber olacağını bildirir:

أنا جليس من ذكرني³⁵⁹

Bigavî, Allah Teâlâ'yı zikretmenin meydana getirdiği ünsiyet hâlinin kıymetini bilmeyip ondan yüz çevirenlerin nefsânî ve şeytânî havâtırlara mahkûm olacağını bildirir. Buna göre, havâtır-ı nefsâniyye ve şeytâniyye ile dolu bir gönle sâhip kimse, nefsânî bir hayat sürerek hevâsına esîr olur. Nitekim şeytân mü'minlerin gönlü üzerinde gezinip gönüllerine vesveselerini ilkâ etmeye çalışmaktadır. Ancak Hak Te'âlâ Hazreti'nin zikri ile meşgûl olan bir kimseye Allah'tan uzaklaştıracak bir hâtır gelse, ilâhî nûrlar onu bu kirlerden koruyarak uzaklaştırır.³⁶⁰

³⁵⁶ Bigavî, *Terceme-i Avârifü'l-maârif* (Genel, 4443A), 33b.

³⁵⁷ er-Rûm 30/52.

³⁵⁸ ez-Zuhruf 43/36.

³⁵⁹ Ben beni zikredenle beraberim.

³⁶⁰ Bigavî, *Terceme-i Avârifü'l-maârif* (Genel, 4443A), 36a.

Bigavî, burada havâtır kavramına değinir. Havâtır, tasavvufta “sâlikin kalbine Hak’tan, melekten, nefisten veya şeytândan gelen hitaplar, sesler” anlamındadır. Hiçbir vesîle olmadan direk Allah’tan gelen hitaba rabbânî veya hakkânî hâtır, melekten gelene ilham veya melekî hâtır, nefisten gelene hâcis veya nefsânî hâtır, şeytândan gelene de vesvese veya şeytânî hâtır denilmektedir.³⁶¹

Bigavî, sûfilerin gönüllerinin aşk, muhabbet, şevk ve zevk ile dolu olduğuna vurgu yapar. Böyleleri Allah Rasûlü’nün (sav) hadîslerinden bir söz duyduklarında onu kalbi, rûhu ve tüm benliği ile âdetâ içer ve onun içinde tamamıyla erir ve şunları söyler:

Bigavî, önce Arapça, sonra Farsça, sonra Türkçe şunları nakleder:

أشتم منك نسيمًا لست أعرفه

أظن لمياه جرت فيك أردانا

نسيمی از تو می یابم که می نشناسم آن بو من

بدان مانند که معشوقم کشیده ست او بتو دامن

Kokladım senden gelen nesîmi; hiç bilmediğim kokunu. Sanırım sevgilimin elbisesine değen sabâ rüzgârının kokusu bu.

Arapça şöyle der:

إن تأملتكم فكلّي عيون أو تذكرتكم فكلّي قلوب

Farsça şöyle der:

چون شما را نگرم جمله من چشم شود

ور شما یاد کنم جمله من دل باشد³⁶²

³⁶¹ Süleyman Uludağ, “Havâtır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/526.

³⁶² Seni düşünürsem bütün varlığım göz olur. Seni hatırlarsam bütünyle kalb haline gelirim.

Türkçe şöyle der:

Cümle ‘uzvum göz olur seni görücek ey Cemîl

*Hem seni yâd eyleyecek ‘uzvûm olur cümle dil.*³⁶³

Zümer Sûresi 39. Âyet-i kerîmeyi zikrederek Şeyh Necmü’-d-dîn’in ‘*Aynü’l-Hayât* isimli eserinden ilâveler yapar:

*“O kullarımı ki, onlar sözü dinlerler, sonra da en güzeline uyarlar. İşte onlar, Allah’ın kendilerine hidayet verdiği kimselerdir. İşte temiz akıllılar da onlardır”.*³⁶⁴

Buna göre bu âyette birden fazla mânâyâ işâret vardır. Bir mânâsı o kullar ki Allah Teâlâ’nın has kullarıdır. Onlar öyle kimselerdir ki mâsivâllahtan kesilip Allah Te’âlâ Hazreti’ne yönelmişlerdir. Bir mânâsı “yestemi’üne’l-kavl”de elif lâm umûm içindir, yânî onlar her sözü; Kur’ân ya da başka sözleri de güzelce dinlerler. Ancak sözlerin en güzeli Allah’ın sözleridir veya Allah’ın sözleri için olandır veya Allah’a delâlet etmekte olan sözdür. Ve bir mânâsı da ya insândan ya nefsdan ya şeytandan ya melekten ya Allah Te’âlâ Hazreti’nden işitilen sözdür. İnsândan işitilen bazen Hak bazen bâtıldır ve şeytândan işitilen dâima bâtıldır. Zîrâ ki şeytân dâimâ bâtil nesneye işâret eder ve nefsten işitilen dâimâ kendinin şehvâtına delâlet eder ve melekten dâimâ taate davet işitilir. Hak Te’âlâ’dan işitilen kendi Hazretine ve hakîkata davettir. Nitekim buyurur:

*“Hem hoşnut edici hem de hoşnut edilmiş olarak Rabbine dön”.*³⁶⁵

*“Rabbinin adını an ve bütün gönlünle ona yönel”.*³⁶⁶

Bigavî, en güzel kelâmın Allah Teâlâ’nın kelâmı olduğuna ve en güzel dinlemenin Allah Te’âlâ Hazreti’nden dinlemek olduğuna vurgu yapar. Kişi dâimâ Allah Te’âlâ Hazreti’yle ünsiyet içinde olursa, Allah Te’âlâ Hazreti’nden gayrısını işitmeyecektir.

³⁶³ Bigavî, *Terceme-i Avârifü’l-maârif* (Genel, 4443A), 39a.

³⁶⁴ ez-Zümer 39/18.

³⁶⁵ el-Fecr 89/28.

³⁶⁶ el-Müzzemmil 73/8.

Allah Rasûlü (sav) gibi zîrâ onun üzerinde ilâhî nûrlar zâhir olmuştur. Böylece onun hitâbı hitâbların en güzeli olmuştur.

Bigavî, Allah Rasûlü (sav)'in latîf vücudu ile âlemin küllîsinin ilişkisini bir ağacın tohum ile alâkasına benzetir. Nasıl ki toprağa düşen tohumdan ilk önce fide meydana gelir. Fide bir yıl sonra fidan halini alır. Hücrelerinin çoğalmasıyla dal ve yapraklar, gövde ve kök olarak üç parçadan ibaret bir ağacın küçük hâli olur. Her yıl ağacın dallarında, köklerinde, gövdesinde yenilikler olur; Allah Teâlâ da bu âlemi vücûd-i Muhammedî'den yaratmıştır. Onun latîf vücudundan varlıklar zâhir olmuştur. Vücûd-i Muhammedî, tüm âleme rahmet olmuştur. Nitekim o olmasa, âlemde hiçbir vücûd zâhir olmayacaktır. Varlıklar, âlemdeki ağaçlar gibidir. Her ağacın yemişi hakîkatte onun bittiği tohumda gizlidir. Vücûd-i Muhammedî, bu ağaçların; yânî varlıkların yemişi gibidir.

İnsan, eğer hakîkat gözü ile ağaca nazar edecek olursa onda tohumdan başka bir hakîkat göremez. Kâinâta da hakîkat gözüyle bakacak olursa, vücûd-i Muhammedî tohumundan başka bir şey göremez. Belki de ondan başka hiçbir hakîkat göremez. Nitekim âlemde vücûd-i Muhammedî'den başka hiçbir şey yoktur.³⁶⁷ Bigavî, burada eğer akıllara kâfirlerin varlığı gelirse, onlar da Habîbin vücûdunun nûrundanır, der. Nitekim her doğan, İslâm fitratı üzerine doğar. Sonra, anne-babası onu Hristiyan, Yahûdî veya Mecûsî yapar.³⁶⁸

Bigavî, kâinâtın aslının ve tüm varlıkların rûhunun vücûd-i Muhammedî olduğuna ve onun hitâbının tüm hitâbların en güzeli olduğuna şu beyitler ile vurgular:

زهى بدرى كه گر رویش نقاب نور بکشاید³⁶⁹

³⁶⁷ Bigavî, *Terceme-i Avârifü'l-maârif* (Genel, 4443A), 41a.

³⁶⁸ Buhâri, *Cenâiz*, 92

³⁶⁹ Ne güzel / ne mutlu o bedre (dolunaya) ki şayet nûr peçesi ile kaplanmışsa (yüzüne nur yayılmış ise / pas parlak ise o dolunaya ne mutlu).

بهر یک پرتوی حسنش هزاران عالم آراید³⁷⁰

زهی ماهی که فر او طراز کاف نون زیند³⁷¹

زهی شاهی که آخر او مداد کاف ولام آید³⁷²

Allah ve Rasûlü'ne itaatın önemine dikkat çeken şu âyet-i kerîmeye yer verir:

“Ey iman edenler! Peygamber sizi, size hayat verecek şeylere davet ettiği zaman, Allah'a ve Resul'e icabet edin”

Yânî Allah Teâlâ, vahdâniyyetini ikrâr eden kullarına seslenmektedir ki benim ve Habîbimin dâvetine icâbet edip mutî olun! Nitekim Cüneyd el-Bağdâdî *Zu't-Tefrît* kitabında bildirmiştir ki Habîb aleyhi's-selâm'ın davetine icâbet eden ehl-i tasavvuf ve ehl-i kurb, dost kokularını koklayarak nefislerinin hevâlarını terk etmişlerdir. Allah Teâlâ Hazreti ile mu'âmelelerinde sâdık olmuşlardır. Zâhirlerinde ve bâtınlarında edeplerini en üst dereceye çıkarıp mahlûkâtın munkatı olup kalplerini, sırlarını ve rûhlarını Allah'ın dışındaki şeylerin sevgisinden arındırmışlardır.

“Kim bana bir karış yaklaşırsa, ben ona bir zira yaklaşırım, o bana bir zira yaklaşır ben ona bir kulaç yaklaşırım. Bana yürüyerek gelirse, ben ona koşarak giderim”

buyruğunca kalplerinde Allah'tan gayrının zikri kalmamıştır. Bigavî, bu gibi tecelliyâta ancak riyâzat, mücâhede, dünyâ sevgisinden geçme ve Allah Teâlâ Hazreti'nin muhabbetiyle yanma ile kavuşulacağını îzâh eder. Buna göre, bir kişinin gönlü dünyâ sevgisi ile dolmuş olsa, o kişi ilâhî sırlardan nasîb alamaz. Bu hâle gelmek isteyen sâlikin yapması gereken, Allah'tan başka her şeyden uzaklaşıp Allah'a müteveccih olmaktır.

³⁷⁰ Güzelliğinin bir katre ışığı ile binlerce âlemi süsler ise o dolunaya ne mutlu.

³⁷¹ Ne mutlu o aya ki onun ışıltısı nun ve kafi süsler. (Arapçadaki “ol” anlamındaki کُن ifadesine kinaye olarak laf ve nün harfinden bahsedilmektedir.)

³⁷² Ne hoş o padişaha ki ondan sonra kaf ve lam gelir. (Arapçadaki “de ki” ibaresine atıf bulunmaktadır.)

Bigavî, benlikten geçmekle ilgili Farsça şiire yer verir:

سير آمده زخو يشتن می بايد

برخاسته زجان وتن می بايد

در هر کامی³⁷³

[46a]

هزار بند افزونست

زين گرم روی بند شکن می بايد³⁷⁴

Şiirin Türkçesine yer verir:

Sen özünden duymayınca der-tarîk-i 'işk-i yâr

Cân u cismini vermeyince bil ele girmez nigâr

Her nefeste sad hezârân bendi vardır bu yolun

Kat ' edersen bendleri Haq sana ola âşikâr³⁷⁵.

Bigavî, tasavvuf ilminin faziletine dair üçüncü bâbda çoğunlukla Sühreverdî'yi tekrâr eder. Sühreverdî, bu konuyu ilim ile amel ilişkisine vurgu yaparak ortaya koyar. “İnsanların en câhili, bildiğiyle amel etmeyen; en âlimi ise bildiğiyle amel eden; en faziletlisi ise Allah'tan en çok korkandır”, sözü düstûrunca, ilmiyle âmil olmayan bir kişinin gerçek âlim olmadığını söyler.

Bigavî'nin ilâvede bulunduğu kısım şu âyet-i kerîmenin zikredilişinden sonradır:

³⁷³ Özünden/kendinden/benliğinden geçmen gerek. Rûh ve bedeninden vazgeçmen gerek. Her bir istek/arzunda binlerce düğüm/zincir var. Bu yolda birçok engelin var.

³⁷⁴ Bu yüzden de bu zincirleri kırman gerek.

³⁷⁵ Bigavî, *Terceme-i Avârifü'l-maârif* (Genel, 4443A), 46b.

*“(Ey Resulüm!) Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle çağır! Ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz Rabbin kendi yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidayete kavuşanları da en iyi bilendir”.*³⁷⁶

Burada *Me‘âlimu’t-Tenzîl*’den ve *Tefsîr-i Kebîr*’den alıntılar yapar. İslâm’a dâvet ederken güzel, yumuşak söz ile dâvet etmenin ehemmiyetine dikkat çeker. Nitekim İmâm Fahru’r-Râzî *Tefsîr-i Kebîr*’de insanların üç gruptan oluştuğunu söyler. Birinci grup, hikmetten anlayanlardır. Onları hikmet ile dâvet etmek gerekir. İkinci grup hikmetten anlamaz, onları güzel söz ile dâvet etmek gerekir. Üçüncü grup ise ne hikmeti ne güzel sözü anlayan gruptur ki bunlar delilsiz hiçbir sözü kabul etmezler.

Bigavî, şu âyet-i kerîmeyi zikreder:

*“Bundan böyle her kim malını hayır için verir ve korunursa ve en güzel olanı doğrularsa biz onu en kolay yola muvaffak kılacağız. Kim de cimrilik eder ve kendini hiçbir şeye ihtiyacı kalmamış görür ve en güzeli de yalanlarsa, onu da en zor yola hazırlarız”.*³⁷⁷

Beyzâvî Tefsiri’nden, *İmâm Vâhidi* tefsîrinden ve bazı tefsîrlerden îzahlarda bulunur. *Beyzâvî Tefsiri*’nde tâ‘at edip günahattan sakınan ve kelime-i tevhîdi tasdik eden Cennet’e lâyıktır ancak âhiret nimetlerini ve tevhîdi yalanlayanlar da Cehennem azâbına lâyıktır, şeklinde yoruma yer verilir.³⁷⁸

Bigavî, zerre kadar iyilik işleyenin karşılığını göreceğini ve zerre kadar kötülük yapanın karşılığını göreceğini; yaşattığını yaşamadan kimsenin ölmeyeceğini ve insanların âhirette tüm davranışlarının karşılığını alacağını vurgular. İtaat edip günahattan sakınanların Cennet’e; ilâhî buyrukları yalanlayanların ise Cehennem’e lâyık olduklarını belirtir.

İlmin en faziletlisinin “yakîn ilmi” olduğunu söyleyen Sühreverdî ise bu bâbda dünyâyâ rağbet edenlerin noksanlığı hakkında çeşitli deliller sunar. Bigavî de ilâveleri

³⁷⁶ Nahl 16/125.

³⁷⁷ el-Leyl 92/5-10.

³⁷⁸ Bigavî, *Terceme-i Avârifü’l-maârif* (Genel, 4443A), 66b.

ile sūfîlerin kıymet ve şerefîni îzah eder. Bâbı noktalarken âhîret âlimleri saffında haşr olunma talebi ile şöyle duâ eder:

³⁷⁹ بمنك ولطفك يا أكرم الأكرمين وأرحم الراحمين وصل على حبيبك محمد سيد المرسلين وتاج العارفين وآله الطيبين الطاهرين

Bigavî, sūfîlerin halleri ve yolları başlıklı dördüncü bâbda, Allah Rasûlü (sav)’e itaat edenin onun hâli ile hâlleneceğini vurgular ve şu hadîsi ilâve eder:

“Kulumu sevince gören gözü, duyan kulağı, tutan eli olurum. Artık o benimle duyar, benimle görür, benimle tutar, benimle yürür”.³⁸⁰

Bigavî, bu hadîsin hakîkatini anlamak tıpkı bir kuş dili gibidir, onun için vaktin Süleymanı gerekir, diyerek hadîsin te’vîle ihtiyacı olduğunu söyler. İmâm-ı Nevevî’nin *Erba’în* şerhinden ve *Sahîh-i Buhârî* şerhinden ilâvelerle fenâ kavramını açıklar. Konuyu desteklemek amacı ile şu âyetlere yer verir:

“Kim peygambere itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. Kim de yüz çevirirse, biz seni onlara bekçi olarak göndermedik”.³⁸¹

“Herhalde sana bey'at edenler ancak Allah'a bey'at etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir”.³⁸²

Şiblî’nin istiğrâkı ifâde eden şu sözünden alıntı yapar:

أنا من أهوى ومن أهوى أنا³⁸³

Mecnûn’un şu sözlerine yer verir: “Ben Leylâ’yım ve benim adım Leylâ’dır.”

³⁷⁹ Yardımın ve lütfun ile ey keremlilerin en keremi ve ey rahmetlilerin rahmetlisi! Selâm Peygamberlerin Efendisi, âriflerin başı Habîb Muhammed Mustafâ (s.a.v)’e ve onun pâk ve mutahhar âline olsun.

³⁸⁰ Buhârî, Rikak 38.

³⁸¹ en-Nisâ 4/80.

³⁸² el-Fetih 48/10.

³⁸³ Arzu eden benim, arzulanan benim. (İstiğrâkı ifade eder, fenâ fillâh, kendinden geçme.)

Böylelikle Bigavî, kul ile Rab arasında muhabbet doğduğunda, kulda gerçek fâilin Rab olduğunu vurgular. Allah Rasûlü'ne (sav) muhabbetin; sekînet, heybet, ta'zîm, rızâ, sabr, zühd, tevekkül gibi onun hâli ile hallenmeye götüreceğini îzah eder ve şu duâya yer verir: “Beni göz açıp kapayıncaya kadar –bile olsa- nefsimi bırakma.”

Bigavî, Cüneyd el-Bağdâdî'nin tasavvufun kitaplardan, söz ve yazılı metinlerden öğrenilemeyeceğini; açlık ve susuzluktan, dünyâyı terk etmekten, Allah Teâlâ'nın aşkı odunda yanmaktan öğrenileceğini vurgulayan sözlerini ilâve eder. Ve son kısımda, kâmil âriflerin ölüyorken bile Rasûl Hazreti'nin sünnetini ve onun edebini terk etmediklerini belirterek sünnete bağlılığın ehemmiyetini ortaya koyar. Sühreverdî'de bu hâlin dışında kalanların yalancı olduğunu söyler. Bigavî fitneye kapılanlardan, yalancılardan, mağrurlardan olmaktan korkarak sözünü duâ ile tamamlar.

Tasavvufun mâhiyeti başlıklı beşinci bâbda, Sühreverdî, fakr kavramı üzerinde durur. Bigavî, şu âyet-i kerîmeyi ilâve ederek, Allah Rasûlü'nün kendi vücûdundan fakîr olup fânî olduğunu vurgular:

“*Seni yoksul bulup zengin etmedi mi?*”³⁸⁴

Bigavî burada ay ile güneş örneğini verir. Zîrâ ay güneşin ışığına muhtaçtır ve onun ışığı ile ganîdir. Onun ışığından ganî değildir.

Allah Teâlâ'nın zikrinden ve onun ibâdetinden, alışveriş ve ticaretten alıkoymayan zümreyi îzah ederken şu şiirlere yer verir:

فما لهم همٌّ تسموا إلى أحد قومٍ همومهم بالله قد علقت،

فمطلب القوم مولاهم وسيدهم، يا حسن مطلبهم للواحد الصمد

من المطاعم واللذات والولد ما إن تنازعهم دنيا ولا شرف،

ولا للبسر ثياب فايق آنق، ولا لروح سرورٍ حل في بلد

إلا مسارعةً في إثر منزلة، قد قارب الخطو فيها باعد الأبد

³⁸⁴ Duhâ 8/93.

Bigavî, bu bâbda, tasavvufun ahlâk-ı zemîmeyi ahlak-ı hamîdeye tebdîl eyleyip edeb tahsîl etmek olduğunu vurgular. Allah Te'âlâ'ya sığınmanın ve nefsin etkisine düşmemek için iyi bir murakabe yapmanın önemini vurgulayarak bâbı sonlandırır.

Bigavî, sûfî kelimesinin kökü başlıklı altıncı bâbda, sûfilere sûfî denmesinin farklı sebeplerini zikreder. Rûhlar âleminde sûfilerin saff-ı evvelde olmaları; kelimenin aslının safv olması ve bunu söyleme zorluğundan dolayı suffî yerine sûfî denmiştir. Son olarak, sûfilere tanımlarken Allah'ı gerçek mânâda bilmenin onların özellikleri olduğunu söyleyerek bu zümreye dâhil olmayı dileyerek duâ ile bâhsi tamamlar.

Yedinci bâb mutasavvıflar ve onlara benzeyenler hakkındadır. Bigavî bu bâbda, sevginin ehemmiyetine değindikten sonra, sûfilere benzemeye çalışanın gönlünde vukû bulan sevgiye rağmen nefsinin tesirinden kurtulamadığını; sûfinin ise nefsinin şerrinden arındığını söyler. *Tefsîr-i Kebîr*'inden alıntılarla Cennet ve içindekiler hakkında bilgi verir. Tesnîm, Cennet ırmaklarının efdalidir, mukarrebler ise ehl-i Cennet'in efdalidir. Cennet-i rûhâniyyede tesnîm, marifetullahdır. Mukarreb kullar tesnîmden içmektedirler, cümlesinden murad ise onların Allah'ı bizzât müşâhede içinde olmalarıdır.³⁸⁶

Bigavî, Firişteoğlu'nun *Meşârik* şerhinden ilâveler yapar. Buna göre Âdemoğlu'nun zikri, meleklerin zikrinden yücedir. Nitekim melekler perdesiz Allah'ı müşâhede ederken, Âdemoğlu önündeki engellerle zikreder.³⁸⁷

³⁸⁵ Onlar kalblerini Allah'a bağlamış; düşünceleri Allah olan, başkasına yönelmeyen bir topluluktur. Arzuları Mevlâ'dır. Kimseye muhtaç olmayan, hep kendisine muhtaç olunana yönelik ne güzel! Çatışmaları ne dünyâ ne ikbal ve şeref ne yiyecek ve zevk ne de evlâd ü iyâl içindir. Ne değerli, şık ve zarîf elbiseler giymek, ne de beldelerinde sevinç ve neşe ile yaşamak içindir. Çabaları bir yarıştır ma'nevî makâmlara ermek ve ebediyete uzanan menzillere varmak için. Onlar sahralardaki su birikintileri ve dağlardaki vadiler gibidir, sayıları azdır.

³⁸⁶ Bigavî, *Terceme-i Avârifü'l-maârif* (Genel, 4443A), 96b.

³⁸⁷ A.g.e., 102b.

Bigavî, Melâmetîlik ve Melâmetîler konulu sekizinci bâbda çoğunlukla Sührevedî'nin sözlerini tekrar eder. Bigavî, sûfi olmadıkları halde sûfi zannedilenler konulu dokuzuncu bâbda şu sözü ilâve eder:

Kadeh inceldi, şarap da inceldi, birbirine benzediler, şarap ve kadeh birbirine karıştı.

“Burada “fenâ” kavramına işâret edilir. Fenâ, yok olmak, geçici olmak, ölmek, kötü huyların yok olması gibi mânâlara gelir.³⁸⁸ Bu sözler kendilerinden kesret kalkmış, mutlak teklîğe dalmış olan; ne Allah'tan başkasını, ne de kendilerini hatırlamaya mecalleri kalmayan Hak âşıklarına işârettir. Şair, “Ben sevdiğimim, sevdiğim de ben. Biz bir bedene girmiş iki rûhuz” demektedir. Buna göre kişi aynanın karşısına geçtiğinde, gördüğü sûreti aynanın sûreti sanmamalıdır. Yine kadehteki şarabı görüp, kadehin şarap renginde olduğunu zannetmemelidir. Nitekim kadeh incelmış, şarap saflaşmıştır. İkisi de birbirine benzemiştir. Şarap da kadeh de yok gibidir. Ya da kadeh var fakat şarap mevcûd değildir. Bu hâldeyken kişi kendini bilmediği gibi kendini bilmediğini de bilmez. Buradaki tasavvufî hakîkatin ötesinde çeşitli sırlar vardır.

Bigavî, şeyhlik mertebesi konulu onuncu bâbda, Allah Te‘âla'nın kulları arasından bazısını seçip ona türlü türlü nimetler verdiğini açıklar: “Hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı ve hiçbir beşerin kalbine gelmeyen birtakım nimetler...”³⁸⁹ Ayrıca konu ile alakalı, ‘Avârif’in aslında bulunmayan bazı âyet-i kerimeler ekleyerek şerhini zenginleştirir:

“O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir varlık yoktur”.³⁹⁰

“Müminlere merhamet kanatlarını indir”.³⁹¹

Bigavî, Mevlânâ İbnü'l-Ğafârî'nin *Tefsîr-i Fâtîha*'sından alıntılar yapar. Buna göre, Allah Rasûlü (sav) âlimi bedr halindeki aya; âbidi ise yıldızla benzetmektedir. Âlimler

³⁸⁸ Ethem Cebecioğlu, “Fena”, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (İstanbul: Anka Yayınları, 2009), 81.

³⁸⁹ A.g.e., 78a.

³⁹⁰ el-İsrâ 17/44.

³⁹¹ el-Hicr 15/88.

ilim nûru ile nûrlanmışlardır. Yalnız âlimden murâd ilmi çok olup ameli az olan kişi değildir. Âbiddeden murâd ise ameli çok olup ilmi olmayan kişi değildir. Âlimden murad, ilmi ameli üzerine gâlib olandır. Âbiddeden murad ise ameli ilmi üzerine gâlib olandır.³⁹²

Bigavî, hâdimler ve onlara benzeyenler konulu on birinci bâbda, hâdimler ile oturanların ve onlara kendini nisbet ve muhabbet edenlerin ve onlara muhabbet edene muhabbet edenlerin dahî şakîy olmayacaklarını vurgulayarak bâbı noktalar.

Şeyhlerin hırkası konulu on ikinci bâbda, 'Avârif'in aslında bulunmayan bir âyet-i kerime ekleyerek şerhini zenginleştirir:

“Asra yemin olsun ki insan mutlaka ziyandadır. Ancak iman edenler, salih amel (iyi işler) işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye eden ve sabrı tavsiye edenler bunun dışındadır”.³⁹³

Necmüddîn Dâye'nin *Menârâtu's-Sâirîn İllâh'dan* ve *İşârât'ından* alıntılar yapar. Buna göre, kendilerini meşâyih zâviyelerine nisbet edip ataları ve dedelerinin şeyhlikleriyle şeyhlenmiş kimselerden uzak durmak gerekir. Zîrâ onlar hiçbir zaman sâdik mürîdler ve hâlis tâliblerin mertebesine yetişemezler. Böylelerinin sohbetinden kaçınmak gerekir. Çünkü onlar kuttâ'-ı tarîklerdir, yânî yol kesicilerdir. Tâliblerin yolunu keserler. Bigavî, böyle kimselerin şerrinden Allah'a sığınır.³⁹⁴ Şeyh Şihâbu'd-dîn'in *İşârât'ından* ilâvelerde bulunur. Buna göre, hakîkî îmân kişiyi korktuğundan emîn kılmaktadır.³⁹⁵ Mûsâ Peygamber ile Hızır Peygamber kıssasını anlatırken Mevlânâ Celâleddîn'den şu beyti zikreder:

ابک لی یا باکیی یا تاکی قبل هدم البصرة والموصل³⁹⁶

³⁹² A.g.e., 122a.

³⁹³ el-Asr 103/1-3.

³⁹⁴ Bigavî, *Terceme-i Avârifü'l-maârif* (Genel, 4443A), 131b.

³⁹⁵ A.g.e., 135a.

³⁹⁶ Ey ağlayan, dövünen, bana Basra'yla Musul yıkılmadan ağla, dövün!

On üçüncü bâb, ribâta yaşayan dervişler hakkındadır. Bigavî bu bâbda şu ilâvede bulunur: Yeryüzü her gün diğer bir parçasına, hiç bugün senin üzerinde namaz kılıp kimse geçti mi ya da bugün senin üzerinde hiçbir kimse zikretti mi, diye sormaktadır. Allah Rasûlü (sav) de bir yer üzerinde namaz kılan ya da zikreden bir kulun kıyâmet gününde o yer Allah Te'âlâ'nın huzurunda, bu kişi benim üzerimde namaz kıldı ya da zikretti diye şahitlik edeceğini bildirmektedir. Ayrıca namaz kılan ya da zikreden kimse öldüğünde o yer onun için ağlayacaktır. Ve bazı kimseler şöyle söyler: "Hağ Te'âlâ'nın "Gök ve yer onların üzerine ağlamadı. Onlara mühlet de verilmedi"³⁹⁷ dediğinden murad, yerin dünyâyâ meyl eyleyip onunla meşgûl olanlar için ağlamayacağıdır. Ribât erenleri ifâde etmektedir ki onlar nefislerini Allah'ın tâati üzerine sâbit kılmışlardır. Allah dışındaki her şeyden kesilip Hakka müteveccih olmuşlardır.³⁹⁸

On dördüncü bâb, suffe ashabı ve ribatlardaki dervişler hakkındadır. Sühreverdî, ribatlardaki dervişlerin içlerinden kinin sökülüp atıldığını vurgular. Nitekim gözlerin onlara çevrilmesi ve üzerinde davranışlarını kontrol eden bakışların çoğalması ile cemaat içinde murakabe altına alınıp terbiye edilirler; böylece nefislerinin hakimiyeti azalır.

On beşinci bâb, murabıtlar ve sufilerin özellikleri hakkındadır. Bigavî, bu bâbda Sühreverdî'yi aynen tekrar eder. On altıncı bâb, sefer ve ikamet âdâbı hakkındadır. Bigavî, bu bâbda şu âyet-i kerîmeyi ekler:

"Sizden korkunca da hemen aranızdan kaçtım. Sonra Rabbim bana hikmet bahşetti ve beni peygamberlerden kıldı".³⁹⁹

On yedinci bâb, sefer için bilinmesi gerekli farzlar ve fazîletler hakkındadır. On sekizinci bâb, seferden dönme adabı hakkındadır. Bigavî, bu bâblarda Sühreverdî'yi aynen tekrar eder.

³⁹⁷ ed-Duhân 44/29.

³⁹⁸ Bigavî, *Terceme-i Avârifü'l-maârif* (Genel, 4443A), 146a.

³⁹⁹ eş-Şu'arâ 26/21.

On dokuzuncu bâb, esbâba tevessülde sûfilerin tavrı hakkındadır. Bigavî, bu bâbda şu Âyet-i kerîme ile tercümesini zenginleştirir:

*“Kendinizi ellerinizle tehlikeye bırakmayın”.*⁴⁰⁰

Yirminci bâb, feth-i ma’nevî ve ihsân-ı ilâhî hakkındadır. Bu bâbda, sûfinin takvâdaki kemâli hâsıl olunca, sebeplere sarılma konusundaki hâlinin de sapaşağlam olacağından bahsedilir. Bigavî bu bâbın tercümesinde bazı yerleri atladığı gibi bazı ilâvelerde de bulunur. ‘Avârif’te bulunmayan âyet-i kerîmeler ile konuyu destekler:

*Rabbin, senin gecenin üçte ikisinden daha azında, yarısında ve üçte birinde kalktığını, seninle bulunanlardan bir topluluğun da böyle yaptığını biliyor. Gece ve gündüzü Allah takdir eder. O, sizin onu sayamayacağınızı bildi de sizi affetti. Bundan böyle Kur’ân’dan size ne kolay gelirse okuyun. Allah, içinizden hastalar, yeryüzünde gezip Allah’ın lütfunu arayan başka kimseler ve Allah yolunda savaşan daha başka insanlar olacağını bilmiştir. Onun için Kur’ân’dan kolayınıza geldiği kadar okuyun, namazı kılın, zekâtı verin ve Allah’a güzel bir borç verin (Hayırlı işlere mal sarf edin). Kendiniz için gönderdiğiniz her iyiliği, Allah katında daha hayırlı ve sevapça daha büyük olarak bulacaksınız. Allah’tan bağış dileyin. Kuşkusuz Allah bağışlayandır, merhamet edendir.*⁴⁰¹

Yirmi birinci bâb, sûfilere göre evlilik ve bekarlık hakkındadır. Bigavî, eserini Arapça şiir ile zenginleştirerek onun Farsça ve Türkçesi’ne yer verir.

إن السماء إذا اكتست كست الثرى حللايد تجبها الغمام الراهم

آسمان دروقت باران جامه در پوشد ز ابر

انکه از دستار زینا حله پوشد خاک را

Gök bulutlarla kaplandığında yeryüzüne hil’at giydirir. Bulutlar çisentisiyle yeryüzünün ziynetlerini yetiştirir. Müşfik komşunun, ancak komşusuyla rahata ermesi gibi kalp, nefsin nasîbini almasıyla rahata erer.

⁴⁰⁰ el-Bakara 2/195.

⁴⁰¹ el-Müzemmil 20/73.

إني جعلتك في الفواد محدثي وأبحث جسمي من أراد جلوسي فالجسم مي للجليس موانس وحبیب قلبی فی الفواد أنیسى⁴⁰²

من بدل با تو همنشین باشم با دگر کس

بتن قرین باشم دیگرى همنشین تن باشد

دوست در دل انیس من باشد⁴⁰³

Bigavî, son olarak nefsin sükûnundan bahseder. Bekâr ve evlilerin başına gelmesi muhtemel olan fitneleri anlatarak *Avârif*'e ilâvelerde bulunur. Buna göre evliler için fitnelerden biri gayr-ı meşrû güzelliklere nazar etmektir. Böyle bir fiilde bulunan kişi nefsin tesiri altında kalarak rûhaniyetten uzaklaşıp, şeytânî arzulara yenik düşecektir. Zâhirî güzelliklere mübtelâ olan bu meftûnun sarhoşluğunun sebebi şehvetidir. Bu hâl içindeyken hâl ve makâm dâvâsında bulunanlara inanmamak gerektir. Nitekim bu kimseler yalancı iddiacılarıdır. Bigavî, bekâr kimselerin başına gelmesi muhtemel fitnelerden bahseder. Bunlardan birisi, güzel kadınları düşünüp onların cemâlini hatırlıdan geçirmektir. Dervişler için bu gibi haller gönül huzûrunu gideren fitnelerdir. Nitekim ârifin hatırlıdan zînâ geçmesi; zânîler için zînâ etmek gibidir.

⁴⁰² Kalbim seninle konuşur, bedenim beraber olana yoldaş, cismim benimle oturana dost iken, kalbim kalbimdeki ile dosttur.

⁴⁰³ Bigavî, *Terceme-i Avârifü'l-maârif* (Genel, 4443A), 204a.

Geneli itibâri ile *Terceme-i Avârif* incelendiğinde, Bigavî'nin eserini mahallî şive ile kaleme aldığı görülür. Eserde geçen “durgurmağa”⁴⁰⁴ “olduydu”⁴⁰⁵ gibi ifâdeler bu görüşümüzü destekler. Ayrıca cümlelerin genellikle devrik olduğu görülür.

Eserde dikkat çeken bir diğer husus da Bigavî'nin Sühreverdî'ye beslediği hürmet ve muhabbetin nişânesi olarak tercümesinde ondan bahsettiği her ifâdede birbirinden farklı sıfatlar ile övmesidir. Sevgisini ve bağlılığını dile getirdiği övgü dolu sıfatlardan bazıları şunlardır: Olgunluk huylarında mükemmil olan; sülûkun yollarını anlatan; vecde girmenin kâşifi; keşf ve şühûd ehlinin müşkillerini kaldıran⁴⁰⁶; hakikatlerin ve inceliklerin tercümânî⁴⁰⁷; âriflerin kutbu⁴⁰⁸; muhabbet ehlinin dayanağı⁴⁰⁹...

Bigavî, eserin sonunda tercümesini tamamlamayı lütfu ve keremi ile kendisine nasîb eden Rabbine hamd eder. Bu eser vesilesi ile zâtının ve esmâsının nûrunun tecellîsine kavuşmayı, musîbetlerden korunmayı diler. Kendisi ve tüm mü'minler için yakışanı yapmayı, kusurları sebebi ile iki cihânda mahcûb olmadan yüz akı ile Allah Teâlâ'nın huzûruna çıkabilmeyi; sâlihler, şehitler ve peygamberler arasında olabilmeyi ister.

⁴⁰⁴ A.g.e., 54b.

⁴⁰⁵ A.g.e., 55a.

⁴⁰⁶ A.g.e., 5a.

⁴⁰⁷ A.g.e., 95a.

⁴⁰⁸ A.g.e., 100a.

⁴⁰⁹ A.g.e., 203a.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AVÂRİF'İN DEĞERLENDİRMESİ

Sühreverdî'nin, *Avârifü'l-maârif* inin tasavvuf klasikleri içinde özel bir yeri vardır. Sühreverdî tarîkatının geniş bir coğrafyada yayılması eserin pek çok kez tercüme, şerh, haşiyeye ve ihtisar gibi çalışmalara konu olmasına vesîle olur. Bu bölümde öncelikle çevresindeki tasavvuf algısını değiştirip dönüştüren *Avârifü'l-maârif* tanıtılarak özet bir değerlendirme yapılacaktır. Sonra diğer klasiklerde konunun nasıl değerlendirildiği ele alınmaya çalışılacaktır. Şu klasik eserler esas alınacaktır: Serrâc (ö. 378/988), *el-Lüma'*, Kelabâzi (ö. 380/990), *et-Taarruf*, Ebû Tâlib Mekkî (ö. 386/996), *Kûtu'l-kulûb*, Kuşeyrî (ö. 465/1072), *er-Risâle*, Hucvîrî (ö. 465/1072), *Keşfu'l-mahcûb*, İmam Gazâlî, (ö. 505/1111), *İhyâu Ulûmi'd-din*.

Avârif in üslup ve yazılış yöntemi incelendiğinde, Sühreverdî'nin gerek yetiştiği çevre gerekse benimsediği tasavvufî bakış açısının neticesi olarak aşk merkezli tasavvuf dilinin coşkun söylemleri dışında kalan, medrese çevreleri başta olmak üzere bütün dînî zümrelerin duyarlılıklarını gözetken ve Sünnîlik merkezli bir üslûba sâhip olduğu görülür.

Sühreverdî, *Avârif*'in yazılış sebebini belirtirken kendisinin sünnî ve sûfî kimliğini ortaya koyar: "*Bu kitabımla, velilerin, sûfîlerin yolunun Kitab ve Sünnet olduğunu, onların her işlerinde bir delile dayandıklarını, gece ve gündüz bütün hayatlarıyla Allah'ın dinini ayakta tuttuklarını arz etmek ve göstermek istedim*".⁴¹⁰ Bu sözleriyle eserini şerîata uygun olan sûfilîğin esaslarını açık bir şekilde ortaya koymak ve bunları savunmak gayesiyle yazdığı anlaşılır. O devirde gerçek sûfîlerin azaldığını, sahte sûfîlerin her tarafı istilâ ettiğini, bu yüzden sûfilîğin mahiyetini bilmeyenlerde tasavvufa ve mutasavvıflara karşı olumsuz bir kanaat hâsıl olduğunu, birçok kimsenin onları beğenmediğini ve tutumlarını reddettiğini belirtir. Ona göre, bu şekilde hareket

⁴¹⁰ Sühreverdî, *Avârifü'l-meârif*, çev. Dilaver Selvi, (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2010), 13.

edenler sūfliđi sadece bazı âdâb ve erkândan ibaret sanmaktadır.⁴¹¹ Bu sebeple sūfiler hakkındaki bu yanlış kanaati ortadan kaldırmak ve onları gerçek mâhiyetleriyle tanıtmak gerektiğini düşünerek bu eseri hazırladığı anlaşılmaktadır.

Sühreverdî, ikinci bir sebep olarak da sūfiyye yoluna rađbeti artırmayı zikreder.⁴¹² Ayrıca sūfilerin sadakatine duyduđu inancın ve onlara beslediđi muhabbetin kendisini onları savunmaya yönelttiđini belirtir. Sūfilerin fikirlerini ilmî delillerle açıklamaya çalışan Sühreverdî, şekle dayalı rûhsuz anlayışlara sahip kimseleri, gerçek sūfilerden ayırmayı gâye edindiđini belirtmektedir. Tasavvufun Allah Rasûlü (s.a.v.)’in hayatı, ahlâkı ve sünneti olduđunu göstermeyi ve öğretmeyi amaçladıđı görülür.

Aynı zamanda muhaddis olan Sühreverdî, *Avârif*’de veliler yolunun dînin özünden gayrı, muhdes bir olgu olmadığını ortaya koyar. Nitekim eser, bir hadîs kitabı hüviyetindedir. Bu durum, Hadis ilminde mütebahhir bir âlim olan Sühreverdî’nin muhaddis-sūfi yapılanması geleneğinde önemli bir konumu olduğunu ispatlamaktadır. Sühreverdî’nin hadisçiliği, Sünnet’e ittiba noktasında bidatlere karşı sert bir tavır halinde kendini gösterir. Eserinde kendinden önceki sūfilerden sık sık alıntılar yapar. Şiir istişhadlarıyla değerlendirmelerde bulunur. Eserdeki bazı mâna ve hallerin yaşanmadan anlaşılmayacağı için onları kabul edip sahibine teslim etmek gerekir.

Sühreverdî, Şafii mezhebinden olsa da eserinde fıkihtan ziyâde ilim, edeb, hikmet, ahlâk ve mânevî halleri işlediğinden her mezhep ehli rahatça okuyabilir. Nitekim bazen “En ihtiyatlısı budur”, diye belirttiği hükümlerin kendi mezhebinden farklı bile olduğu görülür.

Avârifü’l-maârif’in tasavvufun müesseseseleşmesi yolunda büyük katkıları olduğu bilinir. Nitekim tarikatların müesseseseleştiği, tasavvufun organize hale geldiği XII. ve XIII. yüzyıl büyük tarikatların; Abdulkadir-i Geylani’nin Kâdiriyyesi, Seyyid Ahmed er-Rifâi’nin Rifaiyyesi, Necmeddin-i Kübra’nın Kübreviyyesi, Mevlânâ’nın

⁴¹¹ Süleyman Uludağ, “Avârifü’l-maârif”, *DİA* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1991), 4/110.

⁴¹² Cebecioğlu, “Klasiklerimiz/XI Avarifü’l-Ma’arif Ebû Hafs Şihâbeddîn Ömer es-Sühreverdî”, 250.

Mevleviyyesi, Sühreverdî'nin Sühreverdiyyesi, Ahmed Yesevî'nin Yeseviyyesi gibi tarîkatların kurulduğu bir dönemde kaleme alınır. Ayrıca kendi döneminde olduğu gibi sonradan da icrâ ettiği tesir oldukça büyüktür. Sühreverdî'nin tasavvuf yorumunun bugün hala sürdürülmesi, eserin başka dillere tercümelerinin yapılması, üzerine şerh ya da haşiyeler yazılması bunun göstergesidir. *Avarif'in* tesirini arttıran etkenlerden bir diğeri de bir mürşid olarak Sühreverdî'nin kişiliği ve ardından bir tarîkat olarak Sühreverdiyye'nin yayılmasıyla ortaya çıkan entelektüel zemindir. Örneğin ilk dönem Ekberî geleneğinin seçkin temsilcilerinden Fahreddin Irâkî (ö. 688/1289) Saîdüddîn el-Fergânî (ö. 699/1300), Abdürrezzak el-Kâşânî (ö. 736/1335) ve bu gibi isimler Sühreverdî çevrelerle doğrudan irtibatlıydılar.⁴¹³

Sühreverdî'nin irşâd faaliyetlerinin tarîkat kimliğine bürünerek Sühreverdiyye adıyla Orta Doğu, Horasan ve Hindistan bölgelerinde etkinlik kazanması da *Avârif*'in tesirini arttırmıştır. *Avârifü'l-maârif*'in Anadolu'ya intikali Zeyniyye tarikatı vâsıtasıyla olmuştur. Zeyniyye, Sühreverdiyye'nin bir kolu olarak 15. yüzyıldan itibaren Anadolu, Balkanlar ve Mısır gibi merkezlerde etkinlik gösteren bir tarîkattir.

Avârif'in başlıca kaynakları Kur'ân-ı Kerîm ile Hadîs-i Şerîfler başta olmak üzere şu tasavvufî eserler olarak tespit edilebilir:

Serrâc (ö. 378/988), *el-Lüma'*.

Kelabâzi (ö. 380/990), *et-Taarruf*.

Ebû Tâlib Mekkî (ö. 386/996), *Kûtu'l-kulûb*.

Sülemî (ö. 412/1021), *Tabakâtu's-sûfiyye*.

Kuşeyrî (ö. 465/1072), *er-Risâle*.

Hucvîrî (ö. 465/1072), *Keşfu'l-mahcûb*.

İmam Gazâlî, (ö. 505/1111), *İhyâu Ulûmi'd-din*.

Sühreverdî'nin, *Avarifü'l-maârif*'i bu eserlerden sonra kaleme alması hasebiyle onların hepsinden istifâde ettiği görülmektedir. Eserlerden en öz ve doyurucu mânâları

⁴¹³ Nedim Tan, *Avârifü'l-Maârif ve Osmanlı Tasavvuf Düşüncesine Kaynaklığı*, (İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2019), 692.

seçerek ilâvelerde bulunmuş; eserini kendinden önce aynı konuda hazırlanan eserlerden yararlanarak bazen genişletip bazen de kısaltmıştır.

Sühreverdî, Sünnet'e olan sevgisi ve bağlılığı sebebiyle eserini Peygamberimizin (sav) yaşına uygun olarak altmış üç fasla ayırır. Biz eserin 21. bâbın sonuna kadar olan kısmı ele alacağız:

1. Bölüm: Sûfilerin İlimlerinin Kaynağı
2. Bölüm: Sûfilerin Duyduklarını Anlamaları
3. Bölüm: Tasavvuf İlminin Fazîleti
4. Bölüm: Sûfilerin Halleri ve Yolları
5. Bölüm: Tasavvufun Mâhiyeti
6. Bölüm: Sûfi Kelimesinin Kökü
7. Bölüm: Mutasavvıflar ve Onlara Benzeyenler
8. Bölüm: Melâmetilik ve Melâmetiler
9. Bölüm: Sûfi Olmadıkları Halde, Sûfilere Nisbet Edilenler
10. Bölüm: Şeyhlik Makâmı
11. Bölüm: Hakikî Hizmet Ehli ve Ona Benzeyenler
12. Bölüm: Bey'at Hırka ve İrşad
13. Bölüm: Ribat ve Tekkelerde Kalmanın Fazîleti
14. Bölüm: Ribattekilerin Suffe Ashâbına Benzemesi
15. Bölüm: Ribat ve Tekkelerdeki Sûfilerin Özellikleri
16. Bölüm: Sûfilerin Sefer ve İkâmet Âdabı
17. Bölüm: Seferin Farzları ve Faziletleri
18. Bölüm: Seferden Dönme Âdabı
19. Bölüm: Sebeplere Sarılmada Sûfilerin Tutumları
20. Bölüm: Mânevî Fetihler ve İlâhî İhsanlar
21. Bölüm: Sûfilere Göre Evlilik ve Bekârlık

Ethem Cebecioğlu, *Avârifü'l-maârif'i* altı ana bölüm altında toplar.⁴¹⁴ Buna göre 1-9 bablar arası tasavvuf, sûfi gibi kavramların açıklanmasını ihtivâ eder. 10-28 bablar arası tasavvufta özel yapılar ve uygulamaları anlatır. Şeyh, hâdim, hırka, ribat, suffe, sefer, evlilik, bekarlık, sema, erbain gibi... 29-30 bablar ahlakla ilgilidir; tevazu, hilm, isar gibi... 31-55 bablar kitabın en geniş bölümü olup âdabla alakalıdır. 56-57 bablar marifeti ele alır. 58-63 bablarda hal ve makamlar incelenir.

Sühreverdî'nin *Avârif*'te 21. bâb dâhil olmak üzere en çok üzerinde durduğu noktalar şu şekilde özetlenebilir: Tasavvuf, bir hâl ve zevk ilmidir. Gerçek sûfi, mukarrebdir. İştimenin hayırlı oluşunun alameti, kişinin Hakk'tan duyduğunu tüm vasıflarıyla anlayarak işitmesi, dinlemesi ve anlamasıdır. Tasavvuf ilminin fazîletine erişebilmek için hevâ ve hevesten uzaklaşmak gerekir. Gerçek sûfi, Allah'ı bir saniye olsun unutmayan; takvâyâ sağlam bir şekilde yapışan, nefsinin şerrinden efendisine sığınan kimselerdir. Sûfi, her ânın, her hâlin ve her makâmın edebine riâyete eden "ibnü'l-vakt"dır. Sûfi kelimesinin kökü, yün, ashâb-ı suffe ve safâ kavramlarından gelmektedir. Sûfileri seven, onlar gibi olmaya çalışan kişi, tam olarak onların hal ve hareketlerini gerçekleştiremez de yalnızca kalbinde onlara beslediği sevgiden ötürü, onlarla beraber olacaktır. Melâmet ehline göre insan, bütün fiillerini riya, hallerini de kuru dava görmedikçe gerçek sûfi olamaz. Melâmet ehline göre insan, bütün fiillerini riya, hallerini de kuru dava görmedikçe gerçek sûfi olamaz. Şeyhlik makâmı, peygamberlerden sonra en yüksek makâmıdır. Peygamberler vekilidirler. İsteyenleri Allah'ın dosdoğru yoluna ileten kimselerdir. Şeyh her işini Allah ile; hâdim ise her işini Allah için yapmaktadır. Hâdimin ebrâr, şeyhin mukarrebî makamındadır. Hırka giymek, müridin, nefsi ile kendisi arasında şeyhini hakem tâyin etmesini ifade etmektedir. Ribât, önceleri atların bağlandığı yer mânâsına gelir. Tasavvufî boyutta ribât, nefis ile savaşmak demektir. Ribâtlarda ikâmet eden derviş yani murâbit ise nefsini gözetim altında tutup onunla mücâhede eden kişidir. Hakîkî murâbit, mâsivayla ilişkiyi kesen, bütün organlarının hakkını veren; onları ihsân kalitesinde kullanan kişidir. Esas olan, dervişin kimseden bir şey istememesidir. Gönlünü ilâhî muhabbet

⁴¹⁴ Cebecioğlu, "Klasiklerimiz/XI Avarifü'l-Ma'arif Ebû Hafs Şihâbeddîn Ömer es-Sühreverdî", 255.

ile tezyîn eyleyen kimse için ise dünyâ sıkıntıları bir hiç mesâbesindedir. Gerçek fakir ihtiyacını sadece Rabbine arz ederek devâsını O'nda arayan kişidir. Nefis terbiye olmadığı sürece bekârlığın tercih edilmelidir. Sâdik bir mürîdin evlenme çağı, nefsinin ıslâhı gerçekleşerek bülûğa ulaştığı zamandır.

Aşağıda ilgili bölümlerin diğer klasik eser müellifleri tarafından ele alınışları mukâyeseli olarak değerlendirilmeye çalışılacaktır:

DİĞER KLASİKLER İLE BAŞLIKLARIN KARŞILAŞTIRILMASI

4.1. Tasavvuf İlminin Menşei

Serrâc, sûfîlerin bir ilme nisbet edilmemesini, onların sırf bir ilim, hâl ve makâm ile sınırlı kimseler olmadıklarını vurgulayarak îzâh eder. Sûfîleri; hadîşçileri hadîse, fakîhleri fıkha nisbet ettiği gibi nisbet etmez. Ona göre sûfîler, tüm mânevî ilimlerin kaynağıdır. Allah Teâlâ ile maiyyete erdiklerinden dolayı her an başka bir hâle intikâl etmektedirler. Dâimâ en güzele doğru koşmaktadırlar. Bu sebeple, “*Böyle değişken hallere sâhip kimselerin bu hallerden sadece birisi ile adlandırılmaları doğru olmayacaktır*”, diye söyler. Sûfîleri belli bir hâl ve makâma göre sınırlandırmaktan kaçınır.⁴¹⁵ Sühreverdî ise konuyu şu hadîs-i şerîf ile îzah eder:

Ebû Mûsa el-Eş'ari (ra), Rasûlullah'ın (sav) şöyle buyurduğunu bildirdi: 'Ben ve Allah'ın benimle gönderdiği, şu adamın durumuna benzer: Adam kabilesinin bulunduğu yere gelip onlara: 'Ey kavmim, size hücum edecek bir orduyu gözlerimle gördüm. Ben açık uyarıcıyım, başınızın çaresine bakıp ondan kurtulmaya çalışın.' der. Onu duyanlardan bir kısmı, sözüne inanarak mühletten istifâde ile kurtulurlar. Diğerleri inanmayarak oldukları yerde sabahlarlar. Düşman ordusu sabahleyin hücum ederek hepsinin kökünü

⁴¹⁵ Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma'*, çev. H. Kâmil Yılmaz, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016)

*kazır. Bana itâatle getirdiğime tâbi olanlar birinci gruba, bana karşı gelerek Allah'tan getirdiklerini yalanlayanlar ikinci gruba benzer.*⁴¹⁶

Bu hadîs-i şerîf ile tasavvuf ilminin menşeinin zan ve şüphe yoluyla elde edilen bilgi olmasının aksine keşf ve müşâhede ile bizzât yaşanıp görülerek elde edilen bilgi olduğuna işâret eder.⁴¹⁷ Nitekim Rasûlullah (sav)'in Allah Teâlâ'nın ona bildirdiklerine keşf ve müşâhede yolu ile vâsıl olduğunu belirtir. O, (sav) bu buyrukların hepsini kendi nefsinde tatbîk etmiştir. Bu doğrultuda tasavvufa intisâb edenlerin de Rasûlullah'ın öğretilerine cân u gönülden uyması gerekmektedir. Nitekim gönüller ancak ona tâbî olmakla huzûr bulacaktır. Allah Rasûlü'ne karşı gelenlerin âkibeti ise hadîs-i şerîfte bildirildiği üzere hüsrândır.

Sühreverdî'nin naklettiği diğer hadîs-i şerîf şöyledir:

*Allah'ın benimle gönderdiği hidâyet, yere yağan bereketli yağmura benzer. Yeryüzü toprağının bir parçası, bu suyu emer ve üzerinde bol ve yemyeşil çayırlar bitirir. Toprağın diğer kısmı, Allah insanları faydalandırsın diye, suyu göl tutar gibi tutar, canlıların içmesini ve ziraati/bitkilerin sulanmasını temin eder. Toprağın geri kalan kısmı ise çorak toprak gibi ne su tutmaya ne de ekip biçmeye yarar. Bu üç farklı özellikteki araziden ilk ikisi Allah'ın benimle gönderdiğimden faydalanarak hem dinde fakih (ince kavrayış sahibi olarak bilen) hem de bildiğini insanlara öğreten kimselere benzer. Üçüncüsü başını kaldırıp etrafında olup bitenle ilgilenmeyen ve benim getirdiğim hidâyeti kabûl etmeyen kimselere benzer.*⁴¹⁸

Sühreverdî bu hadîs-i şerîf ile sûfnin irfân yolculuğunda ilerleyebilmesinin, Rasûlullah (sav)'in getirdiklerini doğrudan kabûl etmesiyle bağlantılı olduğuna işâret

⁴¹⁶ Buhârî, “Rikâk”, 26.

⁴¹⁷ Sühreverdî, *Avârifü'l-maârif*, çev. H. Kâmil Yılmaz-İrfan Gündüz (İstanbul: İber Yayınları, 2022) I/76.

⁴¹⁸ Buhârî, “İlim”, 20.

eder. Nitekim bir kimse Rasûlullah'ın buyruklarının hepsine gönülden inanarak, tâkâtî yettiği kadarıyla amel ederse, o zaman ondan tam anlamıyla istifâde etmiş olacaktır.

Netice olarak Serrâc ile Sühreverdî'nin tasavvuf ilminin kaynağını Kur'ân ve Sünnet'e dayandırdıkları görülmektedir. Onlara göre tasavvuf ilmi, muhdes, sonradan ortaya çıkmış bidat bir ilim değildir. Tam aksine, Allah ve Rasûlü'nün öğretilerinin sistematize edilmiş hâlidir.

4.2. Sûfilerin Duyduklarını Anlamaları

Sühreverdî, sûfilerin duyduklarını anlamaları konusunda daha öncekilerden farklı bir çizgi çizer. Nitekim daha önceki klasiklerde buna dair bir başlık bulunmamaktadır. Önceki sûfiler semâyı aynı zamanda sözü anlamak mânâsında kullanmışlardır. Hücvirî, kulağın gözden, işitmenin görmekten üstün olduğunu, şerîat, tarîkat ve mârifetin elde edilmesinde işitme eyleminin zorunlu şart sayıldığını belirterek semâ fiilinin diğer bütün tasavvufî fiil ve hallerden önce geldiğini söyler.⁴¹⁹ Sühreverdî, bu tarz söylemleri geliştirerek bu bahsi oluşturur. Nefsânî duyguların ve vesveselerin içini kapladığı bir kalbe sâhip kimsenin iyi duymayacağını hatta duyduklarını da anlamayacağını bildirir.⁴²⁰ Ona göre işitmenin hayırlı oluşunun alâmeti, kişinin duyduğunu tüm vasıfları ile anlayarak dinlemesidir. İşte sûfiler, anlatılan ve ilhâm edilene lâyıkı ile kulak veren kimselerdir. Bu, onların en önemli özelliğidir.

4.3. Tasavvuf İlminin Fazîleti

Serrâc'a göre tasavvuf ilminin diğer ilimlere nazaran özel bir yeri olmasının sebebi, ince bir anlayış gerektirmesi ve keşfi yollarla kavranmasındandır.⁴²¹ Bu ilim havassın ilmidir ve birtakım güçlük ve zorlukları vardır. Tasavvuf ilmini öğrenebilmek için diz kırıp oturmanın ve gözden yaş akıtmanın gerektiğini söyleyen Serrâc, öğrenilmesi bu kadar çileli olan ilmin yaşanılmasının keyfiyyetine dikkat çeker. Tasavvuf ilmini öğrenmenin zor olmasının sebebini, nefsin ondan haz almaması olarak belirtir.

⁴¹⁹ Semih Ceyhan, "Semâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/455.

⁴²⁰ Sühreverdî, *Avârifü'l-maârif*, I/91.

⁴²¹ Tûsî, *el-Lüma'*, 16.

Tasavvuf, nefse sıkı sıkıya karşı gelmeye sebep olan bir ilimdir. Bu ilmin tâlibinin, nefsinin arzularından uzaklaşması gerekir. Serrâc, bu sebeple âlimlerin tasavvuf ilminden uzak durduğunu, kendilerine rızık kapılarını açacak, tevil ve ruhsat yollarına götürecek ilimlere yöneldiklerini söyler. Bu tarz ilimlerin sorumluluktan kaçıp arzularının peşinden gitmeye meyilli olan nefis için daha kolay olacağını vurgular.⁴²² Böylelikle tasavvufu bir ilim olarak öğrenmeye çalışanların ya da seyr u sulûk ile onu hal edinenlerin fazîletini îzâh eder. Ayrıca bu ilimle büyüklük iddiâ edenlerin küçüleceğini, küçük olduğunu bilenlerin ise büyüyeceğine dikkat çeker.

Tasavvuf ilmini, muâmele ve hâli kapsayan bir ilim olarak tanımlayan Hücvirî ise bu ilmin âlimlerini ârif olarak zikreder.⁴²³ Ârif kimseler, eşyânın hakîkatine vâsıl olmuşlardır. Hücvirî, bu kimseleri Allah ile kâim zâtlar olarak tanımlar. Âlim ise nefsiyle kâimdir. Mânâlarını kavramadan lafızlarını hıfzeden, ibâre ve ifâdeler konusunda bilgi sâhibi kimsedir. Öğrendiği ilimle hâlinde bir güzellik ve kemâliyet doğan ve gönül âleminde bir mânâ tezâhür eden, ilmin gururu kendisinden giden hakîkî âlimdir. Hücvirî, “*Kendilerine zararı olan ve faydası olmayan şeyleri biliyorlar*”⁴²⁴ rivâyetine *Keşfu'l-mahcûb*'unda yer vererek Allah Rasûlü'nün (sav) faydasız ilimden Allah'a sığındığını vurgulayarak, faydalı ilmi öğrenmenin, bu ilimde kemâl derecesini istemenin ve bu ilim ile amelini gerekli olduğunu vurgular.

Sühreverdî ise tasavvuf ilminin fazîletini, ilim ile amel ilişkisine vurgu yaparak ortaya koyar. “*İnsanların en câhili, bildiğiyle amel etmeyen; en âlimi ise bildiğiyle amel eden; en fazîletlisi ise Allah'tan en çok korkandır*”, sözü düstûrunca, ilmiyle âmil olmayan bir kişinin gerçek âlim olmadığına dikkat çeker. Böyle kişilerin güzel konuşmasına ve mahâretli oluşuna kanmamak gerektiğini, onların aslında âlim değil, câhil olduklarını vurgular. Sühreverdî, ilmin en fazîletlisinin yakîn ilmi olduğunu söyler. Çünkü yakîn ilmi, insanı daha çok amele davet etmektedir. Yakîn ilmi, sadece sûfiler ile zühd ehli ulemâya has bir ilimdir. Bu da sûfilerin üstünlüğünü ortaya koyan bir diğer delildir. Sûfilerin başkalarından daha fazîletli olduğunu açıkça ortaya çıkarmak istediğini dile

⁴²² A.g.e.

⁴²³ Hücvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2020), 77.

⁴²⁴ el-Bakara 2/102.

getiren Sühreverdî, şöyle bir hâdise zikreder: “Kendini ilim ve mevki bakımından diğerlerinden üstün gören bir âlim mescide girer. Bu sırada onun gibi bir âlim daha gelerek onun üst tarafına oturunca ilk gelen âlim sıkılır, âdeta dünyâsı kararır”. İşte bu kişi kalbî hastalığından ve cehlinden kaynaklanan bu fiilin sebepnin tekebbür olduğunu fark edemez. Oysa gerçek bir sûfî, nefsinin asla diğer Müslümanlardan üstün tutmayan kişidir. Sûfî, böyle bir durumla karşılaşsa ve böyle bir hata yapsa bile, nefsinin uydugunu fark ederek kalbî hastalığını Allah Teâlâ’ya arz etmelidir.⁴²⁵ Böylece dünyâyâ rağbet edenlerin noksanlığı ile sûfî ve zâhidlerin kıymet ve önemine dikkat çeken Sühreverdî, tasavvuf ilminin fazîletini ve sûfîlerin şerefini ortaya koyar.

4.4. Sûfîlerin Halleri ve Yolları

Sûfîler, Allah Rasûlü’ne her yönüyle en çok benzemeye çalışan kimselerdir. Serrâc, Mekkî ve Sühreverdî; bu esas doğrultusunda, sûfîde olması gereken özellikleri eserlerinde sıralarlar. Hepsinin değindiği ortak nokta, nefsin hevâsını terk ederek takvâyâ sarılan, Allah ile ülfet hâlinde olan, Allah Rasûlü’ne (sav) benzemeye çalışan kimseler olmalarıdır.

Serrâc’a göre gerçek sûfînin özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- 1- Güzel hallerden en iyi olanını tercih edebilen,
- 2- Tasfiye ile Allah Teâlâ’nın dostluğuna eren,
- 3- Allah’ı ve ahkâmını iyi bilen,
- 4- Vecd ve fenâ ehli,
- 5- Gerçek fâilin Allah Teâlâ olduğunu bilen kimselerdir.⁴²⁶

Ebû Tâlib el-Mekkî, terbiye yolunun temel esasları başlığı altında hakîkî bir mürîdde olması gereken özellikleri îzâh eder. Bunlar şöyle sıralanabilir: Mutlakâ sıdk ehli olmalıdır. Kötü arkadaşları terk etmelidir. Nefsinin hâlini bilmelidir. Mârifetullah ehli âlimlerin meclislerine devam etmelidir. Nasûh tevbe ederek, nefsinin hevâsını terk etmelidir. Zühd sâhibi olmalıdır. Helal lokma yemelidir. Nefsinin hâkim olmalıdır.

⁴²⁵ Sühreverdî, *Avârifü'l-maârif*, I/111.

⁴²⁶ Tûsî, *el-Lüma*, 16.

Sâlih arkadaşlar edinmelidir.⁴²⁷ Mekkî, bu özelliklerin müridliğin sağlam oluşunu ifâde ettiğini söyler. Ayrıca bunların temellerinin güçlü olabilmesi için, nefsin tabii sıfatlarının zayıflatılması gerektiğini belirtir. Açlık, uykusuzluk, sükût, halvet ve gece mücâdelesini ile kalpteki nûrun ziyâdeleşeceğine vurgu yapar.

Sühreverdî'ye göre ise sûfiler Rasûlullah'a (sav) her yönüyle tâbî olmaya çalışan kimselerdir. İbâdet ve içtihadlarında Allah Rasûlü'ne benzedikleri gibi, onun güzel ahlâkıyla da mevsufturlar. Hayâ, hilm, afv, şefkat, sekînet, haşyet gibi haller onların hâlidir. Böylece sünnete dosdoğru bir şekilde uyarak, gerçek anlamda onu yaşayıp ihyâ ederler. Sühreverdî'ye göre gerçek sûfinin özelliklerini şu şekilde sıralanabilir: Allah'ı bir saniye olsun unutmayan; takvâyâ sağlam bir şekilde yapışan; aklıyla sünneti anlamaya önem gösteren; nefsinin şerrinden efendisine sığınan kimseler...⁴²⁸

4.5. Tasavvufun Mâhiyeti

Serrâc, Kelabâzî ve Sühreverdî tasavvufun mâhiyetini izâh ederken birbirinden farklı ancak birbirini tamamlayan olgular üzerinde dururlar. Serrâc, tasavvufun özünü hem zâhire hem de bâtına hitâb eden bir hakikat ilmi olmasına nispet ederken; Kelabâzî, mücerred bir tevhîd anlayışına; Sühreverdî ise fakr kavramına nispet eder.

Kendisine tasavvufun mâhiyetinden sorulması üzerine *Luma'* isimli eserini kaleme alan Serrâc, tasavvufun dinî ilimlerden biri olduğuna dikkat çeker. Rasûlullah (sav)'in "*Âlimler peygamberlerin vârisidir*", buyruğundaki vârisler ifâdesini, doğruca şahidlik eden ilim erbâbı olarak yorumlar. Hadisçileri, fıkıhçıları ve tasavvuf erbâbını vârisler zümresine dâhil eder.⁴²⁹ Serrâc, sûfilerin ahlâk ve hallerindeki inceliklere değinerek tasavvuf ilminin mâhiyetini açıklar. Buna göre, sûfilerin, ulemânın kavramada zorlandığı bazı hususları müşâhede yolu ile anlama usulleri vardır. Tasavvuf, hakikat ilmidir ve şu üç esas üzerine binâ edilir: Tüm haramlardan uzak durmak, tüm farzları işlemek, zarûretler müstesnâ, dünyâyı ehline bırakmaktır. Böylelikle tasavvuf ilmimi

⁴²⁷ Ebû Talib el-Mekkî, *Kûtu'l-kulûb*, çev. Yakup Çiçek-Dilaver Selvi (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2003), I/381.

⁴²⁸ Sühreverdî, *Avârifü'l-maârif*, I/140.

⁴²⁹ Tûsî, *el-Lüma'*, 9.

reddedenlerin sadece zâhir âlimlerinden bir grup olduğuna dikkat çeken Serrâc, zâhir ve bâtin ilimleri birbirinden ayırmanın mümkün olmadığını savunur.⁴³⁰

Kelabâzî, tasavvufun on esâsı olduğunu söyler. Bunlar: Mücerred bir tevhid, semâ'ı anlamak, iyi geçinmek, îsâr ve diğergamlığı tercih etmek, ihtiyârı terk etmek, süratli bir vecd, havâtırı keşfetmek, çok sefer yapmak, kazanma işini bırakmak, biriktirmeyi haram saymaktır.⁴³¹

Sühreverdî'ye göre ise fakr, tasavvufa özünü teşkil eden en önemli esaslardan biridir. Bu görüşünü şu cümleler ile destekler: *“Tasavvuf üç haslet üzerine kurulmuştur. Birincisi fakr duygusuna bağlı olmak, ikincisi bezl ve îsârı gerçekleştirmek, üçüncüsü başkalarının işlerine ve hallerine karışmamak, irâdeyi terk etmektir”*.⁴³² Tasavvufun edepten ibâret olduğuna dikkat çeken Sühreverdî, âdâba riâyet etmeyen bir kimsenin, her ne kadar kendini kurb makâmında zannetse bile, bunun boş bir ümit olduğunu destekleyecek nitelikte sözler nakleder.

4.6. Sûfî Kelimesinin Kökü

Serrâc, Kelabâzî, Kuşeyrî, Hücvirî ve Sühreverdî sûfî kelimesini; yün, ashâb-ı suffe ve safâ kavramlarına isnâd ederek bu husustaki görüşlerini detaylandırırlar.

Serrâc, sûfiyye isminin Asr-ı Saâdet ve sonrasında duyulmadığını söyleyenleri eleştirerek söze başlar. Sahabîlerin Allah Rasûlü (sav) ile sohbet etme şerefine erişmiş kimseler oldukları için bu isimle anıldıklarını vurgular. Sahabîliğin hallerin en yücüsü olduğunu belirterek, onlara bu isimden başka hiçbir ismin yakışmayacağını dile getirir. Ona göre, sahâbî adı, tüm âbid ve zâhidlerin, rızâ ve sabır ehli kimseleri kapsamaktadır. Nitekim onlar, hâsıl oldukları tüm güzelliklere Allah Rasûlü'nün sohbeti sâyesinde nâil olmuşlardır. Dolayısı ile sohbetten başka bir vasıfla anılmaları mümkün değildir. Serrâc, Allah Rasûlü'ne ve ashâbına hiçbir zaman sûfî denilmediğini savunanlarının bu görüşünü böylelikle reddeder. Ayrıca sûfî

⁴³⁰ A.g.e., 22.

⁴³¹ Kelabâzî, *Ta'arruf*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021), 148.

⁴³² Sühreverdî, *Avârifü'l-maârif*, I/151.

kelimesinin Bağdâdlıların uydurduğu bir kavram olmasını da muhal kabûl eder.⁴³³ İslâm öncesinde de sûfi kavramının mâlum olduğuna dikkat çeker.

Kelabâzî, sûfilere zarûret miktarı hariç dünyâ nimetlerinden faydalanmayan bir zümre olarak tanımlar.⁴³⁴ *Ta'arruf* unda sûfilere sûfi denilmesinin sebeplerini sûfilere farklı görüşleriyle îzâh eder. Buna göre, sûfilere bazıları içleri saf, dışları pâk olduğu için sûfilere “Sûfiyye” denilmektedir. Bazıları, “Sûfi Allah için kalbini sâf hale getirmiş olan zâttır” demiştir. Bazı sûfilere göre ise, sûfilere sûfi denilmesinin sebebi, Allah Teâlâ'nın huzûrunda ilk safta olmalarından dolayıdır. Bu görüşü savunanlar sûfilere kalplerini esas almışlardır. Nitekim sûfilere kalpleri tamâmen Allah'a yöneldiğinden dolayı birinci safta olmuşlardır. Bazı sûfilere göre ise, ehl-i suffa ile sûfilere vasıfları benzeştiği için bu isimle anılmışlardır. Başka bir sûfilere göre ise, sûfiler sof yani yünden elbiseler giydikleri için sûfi diye anılmışlardır. Nitekim onlar nefislerinin hazzını kırmak için güzel ve yumuşak elbiseler giymeyi reddederler.

Sûfiler, vatanlarını terk ettikleri için Gurebâ (garîbler), memleket memleket gezdikleri için de Seyyâhîn (seyyahlar), sahalarda dolaştıkları ve zarûret hâlinde mağaralara sığındıkları için bazı memleket ahâlisi tarafından Şikeftiyye diye adlandırılırlar. Şamlılar sûfilere Cu'iyye (açlar) adını verirler. Zarûret miktarı yemeyi hayat tarzı hâline getirdiklerinden dolayı bu isimle anılırlar. Mülkiyetlerindeki eşyâları terk ettikleri için “Fukarâ” ismiyle anılırlar. Bazı sûfilere göre ise kalpleri nûr ile dolu kimseler oldukları için “Nûriyye” ismiyle anılırlar. Sûfi kelimesinin köküyle ilgili olarak yapılan îzâhların hepsinde, dünyâ sevgisini kalpten çıkarmak, nefsin hevâsından sakınmak, ihlaslı olmak, kalbin huzûrunu sağlamak gibi anlamlar mevcuttur.

Kuşeyrî; yün, ashâb-ı suffe ve safâ gibi kavramların îzâhına ziyâde olarak, tasavvuf kelimesinin bir isim değil; velîlere takılan bir lakâp olduğunu vurgular. Ayrıca sûfilere kelime türetilmesine ihtiyaç duymayacak kadar halleri ve yolları meşhûr

⁴³³ Tûsî, *Lüma'*, 22.

⁴³⁴ Kelabâzî, *Ta'arruf*, 59.

kimseler olduğunu belirtir. Sûfileri kelimenin köküyle değil; ilim, mârifet, ahlâk ve halleriyle tanınmanın gerekli olduğunu söyler.⁴³⁵

Hücvîrî ise sûfî kelimesi husûsunda çok fazla söz söylendiğini, hatta kitaplar telif edildiğini belirterek bu kelimenin; yün anlamına gelen sûfdan, saff-1 evvelden, safadan ya da ashâb-1 suffadan geldiği görüşlerini zikreder. Safâ kavramından müştâk olmasını diğerlerine göre zor bir ihtimal olduğunu belirtir. Sebebi, dilin kâidelerine uymamasıdır. Hücvîrî'ye göre eşyanın latîf olan yönü onun safvetidir. Katı olan ciheti ise onun kederidir. Sûfiler, muâmelelerini ve ahlâklarını güzelleştirdikleri, nefislerini terbiye ile uğraştıkları için onlara özel bir isim olan “sûfiye” denilir.⁴³⁶ Sûfiler safa ve safvet ile mevsufturlar. Hücvîrî'ye göre, sûfî, velâyette kemâliyet bulanlara verilen bir isimdir. Bu görüşü şu cümle şöyle îzâh eder: “*Sûfî, sevgi ile değil, sevgili ile meşgûl olan kişidir.*”⁴³⁷ Hücvîrî, hangi mâna verilirse verilsin, sûfî kelimesinin kök bir kelimedenden türetmenin yanlış olduğunu savunur. Çünkü sûfî kelimesinin muazzam mânâları vardır, ehli olanlar için bu mânâ güneşten daha açık ve aydınlıktır.

Sühreverdî ise ilk olarak, yünün yumuşaklığı ve peygamberlere özel bir kıyâfet olması sebebiyle sûfî kavramının yünlü giyen mânâsına geldiğini belirtir. Sûfilerin yünlü giymeyi seçmelerinin sebebi, dünyânın gösterişli hallerinden uzak olmaktır. Sühreverdî'ye göre, bu görüş oldukça uygundur. Ayrıca bu görüşü destekleyecek olan bir diğer yorum da mübtedî bir müridin kendisini azlığa alıştırmayı ve tasavvufun keyfiyyetini kavramaları için bir kolaylıktır. Nitekim Sühreverdî, sûfilerin yaşadıkları yüce hâllerle, yani iç hallerle bir isimlendirme yapılmasının, büyük bir iddia olacağını belirtir. Bunların benlik, kibir ve övünme gibi hallere sebep olabileceğini bu sebeple, iç dünyâdan uzak olan, dışa dönük ibârelerin kullanılmasının daha uygun olacağını; bâtinî ifâdelerden ziyâde, zâhirî ifâdelerin daha doğru olduğuna dikkat çeker.

⁴³⁵ Kuşeyrî, Abdülkerim. *Kuşeyri Risalesi Sufilerin İnanç ve Ahlakı*. çev. Dilaver Selvi. (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2019.), 527.

⁴³⁶ Hücvîrî, *Keşfu'l-mahcûb*, 95.

⁴³⁷ A.g.e., 98.

Ayrıca sūfi kelimesinin kökü hakkında öne sürülen bir görüş de şöyledir: Sūfiler, bilinmeyip gizli kalmayı benimsedikleri için toplum tarafından beğenilmeyen bir hırka mânâsındaki yün parçasına teşbîh edilmişlerdir. Bu görüşünde Kûfe'ye nisbet edilen birinin Kûfi diye adlandırılması gibi, kıymeti olmayan bir yün parçası anlamındaki “sûf”e nisbet edilen kimselerin “sūfi” diye adlandırılmasının oldukça mâkul olabileceğini düşünen Sühreverdî, bu husustaki bir başka görüşe daha yer verir. Buna göre, sūfiler, Allah'ın huzurunda ilk safta bulduklarından ötürü, onlara “sūfi” denilmiştir. Nitekim sūfiler, kalpleriyle her an Allah'ın huzûrunda olduklarının bilincinde olan kimselerdir. İç dünyâlarında dâima O'na yönelmektedirler. Bu doğrultuda, sūfi kelimesinin aslının “saff”tan, “safevi” olduğu, telaffuzu zor olduğu sebebiyle “sūfi”ye çevrildiği düşünülmektedir. Bir başka görüşe göre ise, sūfilere, ashâb-ı suffaya nisbetle sūfi denilir ki Sühreverdî, bu düşüncenin dildeki kelime türetiliş kâidelerine uymasa da mânâ açısından doğru olabileceğini söyler. Nitekim sūfiler ile ashâb-ı suffanın ehvâli oldukça benzemektedir. Bu hususta detaylı örnekler vererek düşüncesini destekleyen Sühreverdî, sūfi adının tâbiîn döneminde ortaya çıktığını savunan⁴³⁸ bir başka görüşe de yer vererek, bunun yanlış olduğunu, sūfi kavramının eskiden beri bilindiğini ispât eder. Onlara, Asr-ı Saâdet'te yaşayan zâtların, Rasûlullah (sav) ile sohbetin şerefine eriştikleri için “sahâbî” denildiğini, Rasûlullah (sav) sohbeti ifâde eden bir ismin tüm isimlerden daha kıymetli olduğunu belirtir. Sonraları Ashâb-ı Kirâm'dan ilim öğrenen zümreye tâbiîn adı verilmesi ve nübüvvet döneminin sona ermesiyle farklı gâye ve fikirdeki gruplar tekevvün ettiğini; muttakîlerin görüşleri terk edilerek, dünyâ sevgisinin hayatın merkezine yerleştiğini açıklar. Bu cehâlet ortamında bazı kimselerin dîne bağlılıklarını koruyarak ayrı bir grup oluşturarak zühdü benimsediklerine değinir. Yaşamlarında suffa ehlini örnek alarak kalblerini tam anlamıyla Allah Teâlâ'ya yönelten bu kimseleri Allah Teâlâ güzel ameller, yüce haller ve firâset berraklığı ile tezyîn eder. Neticede bu zâtların dillerinin içinde bambaşka bir dil ve îmânları içinde bambaşka bir îman ortaya çıkar. Sadece kendilerinin bilip anladıkları bazı işaretler tekevvün eder. Anladıkları bu mânâları ve yaşadıkları halleri îzâh etmek üzere kendilerine mahsûs olarak terimler ve ıstılahlar kaleme alırlar. Böylece bu durum, sonrakiler için de sistematik bir hâle

⁴³⁸ Sühreverdî, *Avârifü'l-maârif*, I/170.

gelerek asırlar boyunca devam eder. Sûfî isminin bu topluluğun arasından çıktığına vurgu yapan Sühreverdî, onların vasıflarının Allah'ı hakkıyla bilmek; ziynetlerinin ise Allah'a ibâdet etmek olduğunu söyler. Onlar öylesine âşık kimselerdir ki Allah'a duydukları muhabbetin ateşi öyle yükselmektedir ki onlar “Daha yok mu?” demektedirler.⁴³⁹ Böylece sûfî kelimesinin kökü üzerine farklı yorumlara yer veren Sühreverdî, sûfîlerin halleriyle hallenmek üzere duâlar ederek bâbı noktalar.

4.7. Mutasavvıflar ve Onlara Benzeyenler

Sühreverdî, mutasavvıflar ve onlara benzeyenler konusunda daha önceki müelliflerden farklı bir çizgi çizer. Nitekim daha önceki klasiklerde buna dair bir başlık bulunmamaktadır. Bu konuya, Allah Rasûlü'nün (sav) “Kişi sevdiğiyle berâberdir”⁴⁴⁰ hadîsini îzâh ederek başlar. Buna göre, sûfîleri seven, onlar gibi olmaya çalışan kişi, tam olarak onların hal ve hareketlerini gerçekleştiremese de yalnızca kalbinde onlara beslediği sevgiden ötürü, onlarla beraber olacaktır. Nitekim Allah Rasûlü'ne, (sav) onlar gibi yapamasa, onlar gibi olamasa da onları seven adamın durumu nedir diye sorulduğunda, sevdiğiyle beraber olacağını söylemiştir. Böylece sevginin ehemmiyetine dikkat çeken Sühreverdî, bu sevginin kaynağını da açıklar. Ona göre bu sevgi, rûhların birbirleriyle anlaşıp kaynaşmasından ve rûhların câzibesinden doğmaktadır. Müteşebbih kişi, gönlünde vukû bulan bu sevgiye rağmen nefsinin tesirinden kurtulamazken; sûfî, nefsinin şerrinden arınan kişidir.

Sühreverdî mutasavvıf ile müteşebbihin benzerliğine şöyle vurgu yapar: Mutasavvıf, sûfîlerin ahvâline mazhâr olan kimsedir. Sûfîler, îman, İslâm ve ihsân basamaklarını çıkararak zevk sâhibi olmuşlardır. Müşâhede ehli kimselerdir. Müteşebbih, îmân ehli konumundadır. Mutasavvıf ise ilim sâhibidir. Nitekim o imânından ziyâde olarak, sûfîlerin ahvâline vâkıf olmuştur. Nefsinden Rabbine seyreden, bakışlarının zevkini Allah'a nazar ile alan kimsedir. Müteşebbih ise mutasavvıfın sâhip olduğu niteliklerden bazılarına hâsıl olabilecek durumdadır. Nefsine karşı direnen, mücâhede ve muhâsebe ehli, kendi çabalarıyla terakkî bulmaya çalışan kimselerdir. Böylelikle

⁴³⁹ A.g.e., I/172.

⁴⁴⁰ Tirmizî, “Zühd”, 10.

sûfi, mutasavvıf, müteşebbih farklarını îzâh eden Sühreverdî, telvîne vurgu yapar. Telvîn, hâlden hâle girmek demektir. Sühreverdî'ye göre telvîn, hâl ehli zâtlara mahsûs bir vasıftır. Sûfînin telvini, kalbini bulmaktır. Mutasavvıfın telvîni kalp mertebesinden nefis mertebesine düşerek nefsi görmektir. Müteşebbihin telvini yoktur zîra o hal ehli değildir. Ayrıca bu kısımda, tasavvufun mânevî esaslarına yönelmeden yalnızca şeklî olarak onlar gibi giyinen, onlar gibi görünen kimselerin hallerine de değinir. Sühreverdî'ye göre böyle kimseler, bu hareketleriyle sûfilere değil ancak müteşebbihlere benzer olacaktır. Yine de onların sûfilerle oturan kimseler olması hasebiyle şâkî olmayacakları, ilâhî buyruklara karşı çıkmayacağı mâlumdur. Nitekim bir hadîs-i şerîfte, “Bir kavme benzeyen, onlardandır” buyrulur.⁴⁴¹

4.8. Melâmetîlik ve Melâmetîler

Kuşeyrî, *er-Risâle*'sinde melâmetîlerin daha ziyâde zühd, amel ve tatbikat üzerinde durduklarını vurgular. Dava ve iddiacılıktan şiddetle sakındıklarını; nefislerinin iyi ve güzel bir tarafı bulunabileceklerine inanmadıklarını; tüm güzelliklerin Allah'tan, tüm kötülüklerin de nefisten geldiğine inandıklarını söyler. Kuşeyrî'ye göre melâmetîler ile sûfilerin farkları şöyle sıralabilir:

- 1- Sûfiler, tarikat âdâb ve erkânına çok dikkat ettikleri halde melâmetîler buna önem vermezler.
- 2- Sûfiler semâ ederler, melâmetîler etmezler.
- 3- Sûfiler hırka giydikleri halde melâmetîlerin özel bir kıyafetleri yoktur.
- 4- Sûfiler fena, sekr ve vecd gibi şeylerden bahseder, bir dava ve iddianın ifadesi olan Ene'l-Hakk gibi sözler söylerler. Melâmetîler, dava ve iddiacılıktan şiddetle sakınırlar. Onların hiçbir iddiaları yoktur.

Hücvirî, tasavvuf ehli kimselerin büyük bir çoğunluğunun melâmet yolunu benimsediğini söyler. Ona göre, muhabbetin hakîkatinin oluşmasında melâmetin büyük bir etkisi vardır. Ehl-i Hak olan bir grup, halkın kınamasına maruz kalır. Tıpkı Allah Rasûlü (sav) gibi, vahiy gelmeden önce herkesin dostuyken, peygamber olduktan sonra herkes ona dil uzatmaya başlar. İşte, Allah Teâla, müminlerin

⁴⁴¹ Sühreverdî, *Avârifü'l-maârif*, I/187.

sifatından bahsederken onların kınayanın kınamasından korkmadığını âyet-i kerîmede bildirir. Allah Teâla kınanan kimselerin kalbini bu gibi levmlerle meşgul olmaktan muhafaza eder. Dostlarının güzelliklerini herhangi bir göz tarafından farkedilmesin diye onları himâyeye eder. Böylelikle, kendilerini beğenme âfetine düşmekten onları korur. Hücvirî, bir kimsenin ne kadar çok halktan uzak olursa, Hakka o kadar yakın olacağına vurgu yapar.⁴⁴²

Hücvirî ve Kuşeyrî'ye göre melâmetin üç şekli bulunmaktadır: Birincisi istikâmet üzere olmak, diğeri kasd, üçüncüsü ise terk etmektir.

Sühreverdî ise Melâmetîlik ve Melâmetîler bahsine şu hadîsi aktararak başlar:

Resûlullâh (s.a.v.)'e: "İhlâs nedir yâ Resûlallâh?" diye sordum. O da: Ben de "İhlâs nedir yâ Cibrîl?" diye sordum. Hz. Cebrâîl ise: Ben de aynı soruyu Cenâb-ı Hak'tan sordum, şu cevabı verdi: "İhlâs benim sırlarımdan bir sırdır. Onu benim kullarımdan sevdiğimin kalbine emânet olarak bıraktım".

Sühreverdî'nin bu rivâyeti aktardıktan sonra, Melâmetîlerin ihlâsa sınıksız sarılma konusunda kendilerine has, derin bir yönleri olduğuna vurgu yapar. Nitekim onlar, hâl ve amellerini gizlemeye önem verip bundan zevk duyarlar. Öyle ki Melâmetîler, amel ve hâllerinden birinin ortaya çıkmasından, suçunun zuhûrundan korkan günahkâr gibi korkar ve çekinirler, diye îzah eder. Nitekim Allah Teâla Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurur:

Ey îmân edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah öyle bir kavim getirecektir ki Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler; müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı vakarlıdırlar; Allah yolunda cihad ederler ve hiç kimsenin kınamasından korkmazlar. İşte bu Allah'ın dilediğine verdiği bir lütfudur. Allah'ın lütfü geniştir; O, her şeyi bilir.⁴⁴³

Bu âyet-i kerîmede, Allah'ın kendilerini sevdiği ve Allah'ı seven, mü'minlere karşı alçak gönüllü, küfre karşı haysiyetli ve güçlü, kınayanın kınamasından korkmayan

⁴⁴² Hücvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, 128.

⁴⁴³ el-Mâide 5/54.

melâmet erlerine işâret edilmektedir. Melâmet; lugatte kınamak, kötölemek, azarlamak mânâlarına gelmektedir. Tasavvufî bir ıstılah olarak ise yaptığı iyilikleri gösteriş olur korkusu ile gizlemek, yaptığı kötülükleri ve işlediği günahları nefsiyle mücâhede etmek amacı ile açığa vurmaktır.⁴⁴⁴

4.9. Sûfî Olmadıkları Halde Sûfî Zannedilenler

Kuşeyrî, Kalenderîleri nafil ibadetlerin fazla olmasına önem vermeyen, farzlarla iktifa eden, kalbin huzur ve zevkinden başka bir şeye önem vermeyen, gelenek ve göreneklere aykırı davranmayı, halkın kınamasına, değer vermesine aldırmış etmemeyi kendilerine şiar haline getiren kimseler olarak tanımlar. *Risâlesi*'nde melâmet anlayışına dair lehte ve aleyhte bir görüş bildirmez. Bunun sebebinin meşru addedilemeyecek melâmet örneklerini olduğu kanaatine katılmaktayız.⁴⁴⁵

Sühreverdî'ye göre ise Kalenderîye, kalp temizliğinin verdiği sarhoşlukla şer'i hudutları bozan ve adâbı ortadan kaldıran gruptur.⁴⁴⁶ Bunlar kalplerindeki temizliğin istediği istikâmette hareket etmektedirler. Şerîatin izin verdiği hususlarda hassas davranmayan, âdetlere karşı çıkan, onları tahrip eden bu grubun Melâmîlerden farkı şudur: Melâmetî, ibâdetlerini gizlemeye özen gösterirken, Kalenderî alışkanlıkları bozmak ve âdetleri tahrip etmek için çalışır. Melâmetî şekil ve kıyafet konularında halk gibi davranır. Kalenderî ise bununla ilgilenmez. Farz ibadetlerinin dışında ibâdet etmez. Bunlar büyük bir gaflet içindedir. Sûfî ise vaktini ve hâlini koruyan, her işi yerinde ve zamanında yapan, ihlâs ve sadâkat kâidelerine riâyet eden kişidir. Sühreverdî, bu kısımda kendilerini mârifet denizinde garkolmuş, sûfî olarak gören, delâletin ve sapıklığın temsilcisi olan daha pek çok fikir sâhipleri bulunduğuna dikkat çekerek refiksiz yola çıkmanın tehlikeli olduğunu vurgular.

⁴⁴⁴ Nihat Azamat, "Melâmet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 29/24-25.

⁴⁴⁵ Ali Bolat, "*Kuşeyrî'de Melâmet ve Bir Mülâhaza*", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 5/12 (Ankara 2004), 111-122.

⁴⁴⁶ Sühreverdî, *Avârifü'l-maârif*, I/195.

4.10. Şeyhlik Makâmı

Serrâc, nebî ile velînin ve mucize ile kerâmetin farkına yer vererek şeyhlik makâmını îzah eder. Buna göre, nebîler mûcîzelerini inanmayanlar için delîl olarak kullanırlar. Çünkü onların kalpleri kasvetlidir, îmân etmezler. Velîler ise kerâmetlerini başkalarına değil, kendi nefislerine delîl olarak kullanırlar ve böylelikle yakîne ermeye çalışırlar. Nebîler mûcizeleri artıp çoğaldıkça mâneviyâtlarının kemâli de artmaktadır. Kalplerinin deðişkenliði azalıp sâbit olmaktadır. Kerâmet sâhibi olan velîlerin ise kerâmetleri arttıkça vecdleri artar. Çünkü kerâmetin kendileri için bir istidrâc olabileceğini ve ayaklarını kaydırabileceğini düşünürler.⁴⁴⁷ Serrâc'a göre peygamberlerin seçilmiş olması, velîler için de geçerli bir durumdur. Peygamberlerin ıstifâsı vahiy ile gerçekleşirken velîlerin ıstifâsı ise gönülleri temizlemek ve nefis ile mücâhede etmekle gerçekleşmektedir.

Kelâbâzî ise eserinde sûfilere meşâyih olarak zikreder. Evliyânın kerâmetine delil olarak sahih rivâyet ve hadislerin mevcut olduğunu vurgular.⁴⁴⁸

Kuşeyrî, velînin iki türlü mânası olabileceğini belirtir. Buna göre birinci mânası araya hiçbir kusur karıştırmadan devamlı olarak Allah Teâlâ'ya itaat hâlinde olan kimsedir. İkinci mânası ise Allah Teâlâ'nın devamlı olarak kendisini himâyesine aldığı; kendisini isyân hâline hiç düşürmediği, taatlerde muvaffak edecek özel yardımını hiç kesmediği kimsedir. Bu görüşünü şu âyet-i kerîme ile destekler: “*Allah, sâlihlerin işlerini üstlenmiştir*”.⁴⁴⁹

Kuşeyrî'ye göre velînin en büyük kerâmeti, sürekli Allah Teâlâ'ya taat ve ibâdetle olmak; günahlardan ve ilâhî emre muhâlefetten korunmaktır. Ona göre bir velîde olması gerekenler şunlardır:

⁴⁴⁷ Tûsî, *Lüma*, 22.

⁴⁴⁸ Kelâbâzî. *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*. çev. Süleyman Uludağ. (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1992), 119.

⁴⁴⁹ el-A'raf 7/196.

- 1- Allah Teâlâ'nın haklarını muhâfaza edip, emirlerini samimi olarak yerine getirmek.
- 2- Tüm hallerinde halka karşı şefkat ve merhamet sâhibi olmak.
- 3- Güzel ahlâkı ile herkesin yükünü çekmek, zahmetine katlanmak.
- 4- Kimseden intikâm almamak.
- 5- Herkese Allah Teâlâ'nın lutuf ve ihsânını istemek, kimseden bir şey beklememek.
- 6- Tüm himmet ve gayretini halkın kurtuluşu için kullanmak.
- 7- Kimsenin malına el uzatmamak, göz dikmemek.
- 8- Halkın hiçbir şeyine tamah etmemek.
- 9- Halkta gördüğü kusurları kimseye söylememek.
- 10- Halkın kötü hâlini görmekten kendini korumak.
- 11- Dünyâ ve âhirette kimseye nefis adına dâvâcı ve düşman olmamak.
- 12- Hiç kimseye kin gitmemek.
- 13- Halkta gördüğü kusurları kimseye söylememek.

Kuşeyrî, velîlerin kerâmetinin hak olduğunu savunur.⁴⁵⁰

Hucvirî'ye göre ise bir mürşidde bulunması gereken vasıfları şöyle sıralanabilir: “*Emr ve nehyin altında sabırlı, diri, mü'min, mükellef, âkil, ehl-i sünnet mutekidi olup, âlim, âmil, muhlis, sâlih, velî, sâdik, seyrü sülûkunu tamamlamış bir ârif, ihsân mertebesinde bir muhsin, kâmil, meczûb, mukarreb, keşif ehli olması, silsile sahibi, şöhretten sakınan, halife ve mükemmil bir sûfî...*” Hucvirî, velâyetin ispât ve kabulünü tasavvufun esası olarak görür. Nitekim Allah Teâlâ: “*O, sâlih kulları tevellî eder*”,⁴⁵¹ buyurur. Allah'ın velîleri, nefislerine tâbî olmaktan kurtulmuştur.⁴⁵²

Sühreverdî şeyhlerin sâhip olması gereken özelliklerde ilk olarak “vakar” kavramını zikreder.⁴⁵³ Şeyhlerin hem zâhirî hem de bâtinî olarak bu vakar ile terbiye edildiğini

⁴⁵⁰ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 647.

⁴⁵¹ el-A'raf 7/196.

⁴⁵² Hucvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, 275.

⁴⁵³ Sühreverdî, *Avârifü'l-maârif*, I/205.

belirtir. “Sırât-ı müstakîm çizgisinde olmak” ifâdesini zikreder. Görüşlerini âyet ve hadîsler ile destekleyen Sühreverdî, müridi şeyhlik makâmına erdiren hususları ele alır. Buna göre mürid, seyr u sülûkunda süresince nefs-i mutmainneye vâsıl oluncaya kadar, dosdoğru olmakla yükümlüdür. İtminâna ermiş bir nefsin hallerini açıklayan Sühreverdî, burada kişinin dâima iyiye yönelmesi, ibâdetlere sımsıkı bir şekilde sarılması; rûhunun sıcacık olması ve nefsinin yumuşaması şeklinde ifâde eder. Bu yorumunu şu âyet-i kerîme ile destekler: “*Derileri ve kalpleri Allah’ın zikrine (ve bu zikrin gereğine yapmaya) yumuşar*”.⁴⁵⁴

4.11. Hâdimler ve Onlara Benzeyenler

Sühreverdî’ye göre hâdim, yaptığı her şeyi yalnızca Allah için yapan ve alacağı sevabı arzularak hizmet eden kimsedir. Şeyh ise her işini Allah ile; hâdim ise her işini Allah için yapmaktadır. Hâdimin ebrâr, şeyhin mukarrabîn makamında olduğuna vurgu yaparak, aralarındaki farkı açıklar. Hâdimin ve hizmetin fazîletlerini sıralayan Sühreverdî, hizmetin nâfile ibâdetten daha üstün olduğuna dikkat çeker. Bu görüşünü de şu hadîs-i şerîf ile destekler:

*“Rasûlullah (sav) ile bir yolculuktaydık. Bu yolculuk esnasında bir kısmımız oruç tutuyordu. Sıcaklığın oldukça şiddetli olduğu bir günde konaklamak için bir yerde durduk. Bazılarımız sadece eliyle güneşten korunmaya çalışıyordu. En fazla gölgeye sahip olanlar, kendilerini gölgeleyecek fazla elbiseye sahip olanlardı. Oruçlular uyudular. Oruç tutmayanlar ise kalkıp çadırları kurdular, hayvanları suladılar. Bunu gören Rasûlullah (sav) “Bugün oruç tutmayanlar bütün sevabı alıp götürdüler”, buyurdu”.*⁴⁵⁵

Hizmetin ve hizmet ehlinin yüceliğine vurgu yapan Sühreverdî, hevâ ve hevesle birlikte, insanlardan övgü görmek için yapılan hizmetin hiçbir kıymetinin olmadığını vurgular. Hizmetin edebine riâyet etmenin elzem olduğunu belirterek, gerçek hâdimin hiçbir zaman hevâ ve hevesinin tesiri altında kalmayacağını söyler. Müttehâdim ise, niyetine hisleri karıştığı için çarpık bir hizmet anlayışına sâhiptir. Dâimâ insanlardan

⁴⁵⁴ ez-Zümer 39/23.

⁴⁵⁵ Buharî, “Cihad” 71; Müslim, “Sıyam” 100.

övgü bekler, eğer beklentisi gerçekleşmezse hizmet etmez. Böyle bir kişi aslında kendine hizmet etmektedir. Hizmetini, kendi dünyâlığı için köprü kılmıştır. Riyâset sevdasıyla dolmuş, nefsinin arzuları içinde kaybolmuştur. Dünyâda genişliğe erdikçe, nefsinin arzularına daha da esir olur. Fakirlere yönelerek onlara hizmet etmeye çalışır. Fakirler, rızıklarının kesileceği korkusuyla ona aşırı ilgi gösterme ihtiyâcı hissederler. Sühreverdî'ye göre böyle kimseler için hâdim veya mütehâdim değil; hizmet bekleyen demek daha doğrudur. Tüm bunlara rağmen sûfler gibi olmaya çalıştığı için bu kişi onların bereketine hâsıl olur.⁴⁵⁶

4.12. Sûflere Göre Hırkanın Hükümü

Serrâc eski ve yamalı elbise giymenin ehemmiyyetine kısaca işaret ederken; hırka konusunu en şumüllü şekilde Hucvirî ele alır. Sühreverdî ise Hucvirî'den daha az detay vererek bu konuyu açıklar.

Serrâc, dervişlerin giyim kuşam konusundaki edebinin, hâl ve vakte bağlı olduğunu vurgular. Serrâc'a göre sâdik bir derviş her ne giyerse giysin, onun güzel ve temiz olmasına dikkat etmektedir. Giydiği her şeyin üzerinde bir muhabbet ve celâl sıfatı bulunur ve bu hususta yapmacık olmaz. Fazla giyecek elbisesi varsa olmayanlarla gönülden paylaşır. Kardeşlerini kendi nefesine tercih eder. Yeni giysiler almaktan sıkılır; eski giymek ona daha uygun gelir.⁴⁵⁷

Kuşeyrî, müridlerin benimsemeleri gereken kuralları zikrederken hırka husûsuna da temâs eder. Buna göre mürid, semâ esnâsında vecde gelip üzerindeki hırkayı bereket olması amacıyla meclistikilerin önüne attığında geri almamalıdır. Eğer şeyhi onu almasını buyurursa, kalbinden onu geçici emânet olarak almalıdır. Şeyhinin kalbine bir sıkıntı vermeden onu elinden çıkarıp başkasına vermelidir.⁴⁵⁸

Hucvirî, murakka'a, yani hırka giymenin mutasavvıfların şîârı olduğunu söyler. Yırtık ve yamalı elbise giymenin sünnet olduğuna vurgu yaparak Allah Rasûlü (sav)'in şu hadîs-i şerîfine yer vermiştir: “*Yün elbise giyiniz ki, gönüllerinizde imanın halavetini*

⁴⁵⁶ Sühreverdî, *Avârifü'l-maârif*, I/230.

⁴⁵⁷ Tûsî, *Lüma'*, 214.

⁴⁵⁸ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 741.

ve hazzını bulasınız”. Sahabeden biri de: “Peygamber sūf yani yünden yapılmış sert ve kaba bir elbise, yünden mamul aba ve çuha elbise giyer, eşeğe binerdi”, der. Allah Rasûlü (sav): “İmandaki hazzı ele geçirmeniz için sūf elbise giymelisiniz!” “En iyi ve hayırlı elbise, kültefi en az olan elbisedir” buyurur.

Hücvirî, irfân yolculuğunda ilerlemenin hırka ile değil, hurka, yâni ateş ile olduğuna vurgu yapar. İnsan bir mürşidin terbiyesine girdiğinde yüksek kaliteli bir kumaştan yapılan pahalı bir elbise gibi olacaktır. Ancak fütüvvet ehlinin elbisesini giydiği halde yola yabancı kalıp onların muamelesinin yükü altına girmez ise bu münâfıklık alâmetidir. Bir kul hırkayı, Allah’ın dostlarından olduğu bilinsin diye giyiyorsa, Hakk’ın bunu giymeden de kulu gördüğü açıktır. Eğer halka Hakk dostu olduğunu göstermek maksadı ile giyiyorsa yaptığı iş riyâ; değil ise münâfıklıktır. Tasavvuf yolu, tehlikelerle dolu bir yoldur. Bu yolun yolcuları elbiseleri ile anlaşılamayacak kadar ulu zâtlardır. Hırka ile şöhret bulmaya ihtiyaçları yoktur.

Hücvirî’ye göre hırkanın şartı, sūfinin gönlünü başka hiçbir şeyle meşgûl etmemesi ve hafif olmasıdır. Müride hırka giydiren zâtın, istikâmet ehli, tasavvuf yolunun tüm tehlikeli yollarını aşması, hallerin hazzını tatması, celâl ve cemâl sıfatlarını müşâhede ehli olması ve müridinin tüm iç ve dış hâllerine vâkıf olması elzemdir. Hırka giymek kefen giymek gibidir. Onu giyenler, dünyâ arzu ve hevesini bırakmış; kalplerini hayatın rahatından arındırmış olurlar. Netice olarak Hücvirî’ye göre hırka ve murakka’a sâlih zâtların ve iyi kimselerin alâmetidir. Fukarâ ve mutasavvıfların giyim tarzıdır.⁴⁵⁹

Sühreverdî’ye göre ise hırka giymek, müridin, nefsi ile kendisi arasında şeyhini hakem tâyin etmesini ifâde eder. Bu hırkanın mânâsı, şeyhinin özellikle dînî meselelerde doğru olanı öğretmesi, nefsin tuzaklarını tanıtmaları için temsilî olarak mürşidinin yönlendirmesine rızâ göstermektir. Hırka giymek, müridin şeyhinden feyiz almasına engel olan “itirâzı” engellemektedir. Sühreverdî’ye göre hırka, mürid ile şeyh arasında yapılmış karşılıklı bir sözleşmedir. İrâdesini mürşidine teslîm etmenin alâmeti olarak bey’at ve intisâb merâsimi ile şeyhin hâkimiyeti altına girmenin, Allah Rasûlü’ne

⁴⁵⁹ Hücvirî, *Keşfu’l-mahcûb*, 117.

bey'at sünnetini ihyâ ve Allah Teâlâ'nın hükmüne râzı olmasının cevâbı olarak değerlendirilmiştir.

Mürîd hırkasını giymenin gereklerini zikreden Sühreverdî, müridin şeyhinden izinsiz olarak ayrılmasının yanlış olduğuna ve şeyhin dâimâ onun için faydalı olacak şeyleri emrettiğini belirtir. Ayrıca şeyh, biçim ve şekli belirlenmiş özel bir hırka ile müridini nefsinin hevâsından kurtarıp Hakk'a yakınlaştırmaya çalışmaktadır.⁴⁶⁰

4.13. Ribâtta (Tekkelerde) Yaşayan Dervişler

Serrâc, Ashâb-ı Suffa'nın, güzel ahlâkları ve amelleri ile sûfilerin hakikat ehli olanlarına en güzel örnek olduğunu belirtir.⁴⁶¹ Ashâb-ı Suffa'nın özelliklerini anlatan şu rivâyete yer verir: *“Ebû Hüreyre şöyle söylemektedir: ‘Ben ashâb-ı suffadan yetmiş kadar kişi gördüm; dizlerini geçmeyen elbiseler içinde namaz kılarlar, rükûa eğilince de avret yerlerinin açılmasından korkarak elleriyle dizlerindeki elbiseyi tutarlardı.’*⁴⁶² *“Ebû Mûsâ'l-Eş'arî der ki: ‘Yünlü/saf elbise giydiğimizden bizim kokumuz koyun sürüsünü andırırdı’.*⁴⁶³ Diğer bâzı sahâbîlere ve onların zühdî özelliklerine yer verir. Bunlara örnek olarak, İmrân b. Hüseyin'in azab korkusu sebebi ile rüzgârın savurduğu bir toprak olarak yaratılmayı arzu etmesi; Ebu Zerr'in hesap gününün korkusu sebebiyle üzerinde et kalmaması zikredilebilir.⁴⁶⁴

Sühreverdî, ribât ve tekkelerde yaşayan dervişlerin, âyet-i kerîmede buyurulan *“Ne ticâret ne de alışverişin kendilerini Allah'ın zikrinden alıkoyabildiği”*⁴⁶⁵ kimselerden olduklarını belirtir. Nitekim onlar, varlıklarını ribât ve tekkelerde Allah'a ibâdete adanmış zâtlardır. Ribât, önceleri atların bağlandığı yer mânâsına gelse de sonraları tehlikelerden korunmak için yapılan hudûd boylarındaki tekkelere bu isim verilmiştir.

⁴⁶⁰ Sühreverdî, *Avârifü'l-maârif*, I/233.

⁴⁶¹ Tûsî, *Lüma'*, 153.

⁴⁶² Buhârî, *Salât*, 58.

⁴⁶³ Ebû Dâvûd, “Libâs”, 5-6; Tirmizî, “Kıyâmet”, 38.

⁴⁶⁴ Tûsî, *Lüma'*, 156.

⁴⁶⁵ en-Nûr 24/37.

Tasavvufî boyutta ribât, nefis ile savaşmak demektir. Ribâtlarda ikâmet eden derviş yani murâbit ise nefisini gözetim altında tutup onunla mücâhede eden kişidir. Hakîkî murâbit, mâsivayla ilişkiyi kesen, bütün organlarının hakkını veren; onları ihsân kalitesinde kullanan kişidir. Sühreverdî'ye göre murâbitlerde bulunması gereken şartlar şu şekilde sıralanabilir:

- 1- Mahlûkatla ilgi ve alâkayı kesmek.
- 2- Hak ile meşgûliyeti arttırmak.
- 3- Rızık için çalışmayı terk edip, Allah Teâlâ'nın kefâletine râzı olmak.
- 4- Mâsiva ile hemhâl olmaktan kaçınmak.
- 5- Şehvet, hevâ ve hevesten kaçınmak.
- 6- Alışkanlıkları terk edip, gece-gündüz ibâdetle meşgûl olmak.
- 7- Vaktini gafletten korumak.
- 8- Evrâdına devâm etmek.
- 9- Namaz aralarına gaflet sokmamak, bir namaz ardından diğer namazı beklemek.
- 10- Organların hakkını vererek abdest almak.
- 11- Mescide girerken adımları çoğaltmak.⁴⁶⁶

4.14. Suffe Ashâbı ve Ribâtlardaki Dervişler

Sühreverdî, Ashâb-ı Kirâm'ın temizlikteki hassâsiyetini gösteren şu rivâyete dikkat çeker: *“Orada asla namaza durma! Daha ilk gündün takvâ temelleri üzere yapılan mescid, senin namaz kılmana daha uygundur. Orada her türlü günah ve kötülüklerden temizlenmek isteyen kimseler vardır. Allah da temizlenenleri sever”*. Ashâb-ı kirâma ne yaptınız ki Allah sizi böylesine övdü diye sorulduğunda, *“Tahârette suyun ardından taş kullanmayı âdet hâline getirmiştik”*, demişlerdir. Sühreverdî'ye göre bu ve bunun gibi hassâsiyetleri gösteren rivâyetler, ribâtlardaki dervişlerin birbirlerine olan edebleridir. Sühreverdî'ye göre, ribâtlarda yaşayan dervişler şu özelliklere sâhip olmalıdır:

- 1- Gizlice veya dışardan birbirlerine karşı dâima iyi davranmak.
- 2- İçlerinde kin besleseler de yüzyüze iken bunu göstermemek.
- 3- Dünyâ sevgisinden uzak olmak.

⁴⁶⁶ Sühreverdî, *Avârifü'l-maârif*, I/249.

4- Samimi ve sevgi dolu olmak.

5- Nefsini mâlâyâniye düşmekten korumak.

Sühreverdî, ribâtlardaki dervişlerin içlerinden kinin sökülüp atıldığını vurgular. Nitekim gözlerin onlara çevrilmesi ve üzerinde davranışlarını kontrol eden bakışların çoğalması ile cemaat içinde murakabe altına alınıp terbiye edilmişler; böylece nefislerinin hakimiyeti azalmıştır. Sühreverdî, hizmetin, ribâtlara ilk defa giren, acemî ve mübtedî müridlerin yapacağı iş olduğunu söyler. Ribâta giren ve gönülden isteyerek seyr u sülûk yapan genç, Allah'ın âbid kullarına hizmet ettiği kadar onların sevâbına ortak olacaktır. Bu, Allah'ın onu sevmesinin tezâhürüdür.

4.15. Murâbitlar ve Sûfilerin Özellikleri

Sühreverdî, ribâtlarda kalpleri, hedefleri bir olarak tek bir vücûd gibi bütünlük içinde dervişlerin, diğer insanların hallerinden farklı bazı halleri olduklarını belirtir. Murâbitların, ribâtlarda yaptıkları toplantıların iç âlemlerindeki karmaşayı düzenlemeye; nefislerini tezkiye etmeye fayda verdiğini söyler. Çünkü oradaki kimselerin her biri diğeri üzerinde murâkebe edici bir göz misâlidir. Ruveym: “*Sûfiler birbirlerini kınamadığı sürece hayırda olamazlar. Onlar aralarında anlaşmaları ve kınamayı kaldırdıkları vakit helâk olurlar*”, der. Sühreverdî onun bu sözünden murâdının, sûfilerin birbirlerini kendi aralarında güzelce gözetmeleri gerektiğidir. Nitekim eğer sûfiler, birbirlerini kontrol etmeyi bırakırlarsa, bâtınları gösteriş, başıboşluk gibi haller işgâl edebilir. Bir sûfi, ihvânına karşı nefsi gazablandığında onun nefisine kalbi ile karşılık vermesi gerekir. Nitekim nefis, kalple karşılaştığında, ondan kötülükler yok olacaktır. Sühreverdî, aralarında anlaşmazlık çıkan iki sûfiye karşı şeyhin tutumunun; şeyh tarafından hesâba çekilmek olduğunu vurgular. Burada dervişlerin şu özelliklerine değinir:

- 1- Kusurlarından pişmân olup, istiğfâr ederler ve kusurlarında asla ısrar etmezler.
- 2- Kendilerinden özür dilendiğinde kabul ederler, asla reddetmezler.
- 3- Bir iltifattan dolayı kalbine bir gurur gelirse, kendini bundan geri tutarlar.

Sühreverdî, şeyhlerin, gençleri başıboşluktan korumak için onları hizmetlerle görevlendirdiklerine değinerek bu bâbı sonlandırır.⁴⁶⁷

⁴⁶⁷ Sühreverdî, *Avârifü'l-maârif*, I/265.

4.16. Sefer ve İkâmet Âdâbı, Sefer İçin Bilinmesi Gerekli Farzlar ve Faziletler, Seferden Dönme Âdâbı

Serrâc, sefer âdâbını îzâh ederken, sûfîlerin randevusuz bir araya gelmediklerini ve meşveretsiz dağılmadıklarına vurgu yaparak sözlere başlar. Sûfîlerin bu husustaki görüşlerine yer verir. Buna göre, Ruveym'e sefere çıkmayı talep eden kimsenin uyması gereken âdâb sorulduğunda, *"Ayağı düşüncesini geçmez, yapamayacağı işe saldırmaz, gönlü nerede ise menzili de oradadır, içi ve dışı uyum içindedir"*⁴⁶⁸ der.

Muhammed b. İsmâil'in de: *"Biz yimri yıldan beri sefer hâlindeyiz. Grubumuz; ben, Ebû Bekir Zekkâk ve Ebû Bekir Kettânî'den oluşuyor. Halktan hiç kimseyle düşüp kalkamayız. Bir yere vardığımızda eğer orada bir şeyh varsa onun yanına gider, akşama kadar birlikte oturur, gece olunca da mescide döneriz. Kettânî öne geçer ve gecenin başından sabah oluncaya kadar namaz kılar ve Kur'ân'ı hatmeder. Zekkâk kibleye yönelik oturur. Ben de sabaha kadar tefekkür hâlinde bulunurum. Sonra hepimiz birlikte yatsı abdestiyle sabah namazını kılarız. Aramızda uyuyan biri olursa onu en fazîletlimiz olarak görürüz"*⁴⁶⁹ der. Ebu'l-Hasan Müzeyyin: *"Dervişin hükmü her gün yeni bir konak yerinde olmak, ölümünün ancak iki menzil arasında, yolda olmasıdır"*⁴⁷⁰ der.

Serrâc'a göre, rızık elde etmek, dolaşmak ve memleket görmek maksadıyla sefere gitmek sûfîlerin âdâbına aykırıdır. Nitekim sûfîler; hac, cihâd, şeyhler ile görüşmek, sıla-i rahîm, ilim tahsili, hallerinin inkişâfına vesîle olacak kimselerle tanışmak gibi niyetlerle sefere çıkarlar. Sefer esnâsında namazlarını kasretmeyi ve Ramazan ayında oruç tutmamayı bir fırsat olarak görmezler. İçlerinden biri hastalandığı zaman ya da yürüyemeyecek durumda olduğu zaman hepsi onun başında beklerler. Namaz vakti girdiği esnâda, onu edâ etmeden yerlerinden kıpırdamazlar.

Serrâc'a göre sefere sefer denmesinin sebebi, kişinin huylarını ortaya çıkarmasından dolayıdır. Ayrıca sefere çıkan kimsenin; kendisine yetecek bilgi, haramlardan

⁴⁶⁸ Tûsî, *Lüma'*, 215.

⁴⁶⁹ A.g.e.

⁴⁷⁰ A.g.e., 216.

korunacak bir vera', vecd dolu bir gönül ve kötülerden korunmaya yarayacak güzel huy olmadıkça sefere çıkmasının yanlış olduğunu söyler.

Kelâbâzî'ye göre ise çok sefer yapmak, ibret edinmek maksadıyla pek çok yer ve memleket görmektir. Sûfîler, sefer hâlinde oruç tutmamanın câiz olduğu görüşünü benimsedikleri halde bu hâlde de oruç tutmaktadırlar.⁴⁷¹

Ebû Tâlib el-Mekkî ise yolculuk ile ilgili şu rivâyetleri aktarır:

*“Beldeler Allah Teâlâ'nın belgesi, insanlar da O'nun kullarıdır. Rızkını nerede bulursan oraya yerleş ve bundan dolayı Allah Teâlâ'ya hamdet!”*⁴⁷² *“Sefere çıkın, ganimetler elde edin!”*⁴⁷³ *“Nefislerine yazık eden kimselere, canlarını alırken melekler: “Ne işte idiniz? Dininiz için ne yapıyordunuz?” dediler. Bunlar, “Biz yeryüzünde âciz düşürülmüş idik!” diye cevap verdiler. Melekler de: “Allah Teâlâ'nın arzı geniş değil miydi ki, onda göç edip istediğiniz gibi dininizi yaşayabileceğiniz bir yere yerleşseydiniz?” derler.”*⁴⁷⁴ *“Yeryüzünde gezin, öncekilerin sonunun nasıl olduğuna bakın!”*⁴⁷⁵ *“Kesin inanacaklar için yerde nice ibretler vardır. Kendi nefislerinizde de öyle! Görmüyor musunuz?”*⁴⁷⁶

Mekkî, Allah Teâlâ'nın yeryüzünü insanlar için nimetlerle donattığını; yarattığı rızıkları yemelerini ve yeryüzünde dolaşmalarını emrettiğini söyler. Ona göre yola çıkma âdâbı şöyledir:

- 1- Öncelikle iki rekat istihâre namazı kılmalıdır.
- 2- Allah Teâlâ'ya tam bir teslimiyet ile tevekkül etmelidir.
- 3- Allah Teâlâ'nın onu murâkebe ettiğini bilmelidir.
- 4- Rabbine güvenmelidir.

⁴⁷¹ Kelâbâzî, *Ta'arruf*, 138-148.

⁴⁷² Ebû Dâvud, “Harac ve'l-İmâret”, 37.

⁴⁷³ Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No: 740.

⁴⁷⁴ en-Nisâ 4/97.

⁴⁷⁵ Rûm 30/42.

⁴⁷⁶ Zâriyât 51/20-21.

- 5- Her zaman kadere rıza göstermelidir.
- 6- Yolculuğa ibret almak niyetiyle çıkmalı; Allah Teâlâ'nın âyetlerine firâset ve basîret gözüyle bakmalıdır.
- 7- Rabbinden rızkı için vesileler istemelidir.

Mekkî'ye göre yolculuktaki niyetler çok mühimdir. Kul eğer sâlih kişiler ile görüşmek amacıyla seyahat ediyorsa bu kendisi için güzel bir davranıştır. Ancak kişi, gözlerden uzak durmak ve gönlünü terbiye etmek gibi niyetlerle de yolculuğa çıkabilir. İnsanlardan uzak durmak ile kendi hâlinde bir istikâmet kazanabilir. Nitekim insanlardan uzaklaşmak da bir tür riyâzettir. Kul kuvvetli bir imâna sâhip oluncaya kadar bu hâl üzere yaşar. Kalbî huzura kavuşup mutmain olduktan sonra onun bir yere yerleşmesi ile yolculuk yapması arasında hiçbir fark yoktur. Böyle bir kimse için insanların etrafında olup olmaması birdir. Nitekim onun ulaştığı derece, ilgisini başka şeylere yöneltmekten alıkoyar. Mekkî, çıkılan yolculukların en hayırlılarının Allah rızası için çıkılan yolculuklar olduğunu söylemiştir. Fazilet yönüyle bunun ardından gelen sadece Allah rızası için dostları ziyârete çıkılan yolculuktur.⁴⁷⁷

Kuşeyrî, sûfîlerin hayatında seferin çok büyük bir öneme sâhip olduğundan ve sûfîlerin çoğunun sefere çıkmayı tercih ettiklerinden dolayı bu konuyu eserinde özel bir bölüm olarak işlediğini belirtir. Buna göre sûfîlerin sefer konusunda farklı tutum ve görüşleri vardır. Bazıları ikâmeti sefere tercih ederken; bazıları ise farz olan hac dışında hiçbir yere yolculuk yapmamışlardır. Onların galip hâli ikâmettir. Bâyezîd-ı Bistâmî, Cüneyd-i Bağdâdî ve Sehl b. Abdullah-ı Tüsterî bu gruba örnektir. Seferi tercih edenler, vefât edene kadar bu hâl üzere yaşamışlardır. Abdullah-ı Mağribî ve İbrâhim b. Edhem bu gruba örnektir. Sûfîlerin çoğu gençliklerinde bir mürşide intisâplarının ilk yıllarında pek çok sefer yapmışlar; sonraları seferi terk edip ikâmeti tercih etmişlerdir. Ebû Osman-ı Hirî, Şiblî bu gruba örnektir.

Kuşeyrî'ye göre sefer iki kısımdan oluşur. Biri bedenle, diğeri ise kalple yapılmaktadır. Bedeniyle yolculuk yapan pek çok insan vardır ancak mâneviyyât âleminde kalbi ile yolculuk yapan insan sayısı çok azdır.

⁴⁷⁷ el-Mekkî, *Kûtu'l-kulûb*, 265.

Rivâyete göre bir şeyhe hiç sefer yapıp yapmadığı sorulunca, “*Yeryüzü seferini mi soruyorsun, gökyüzü seferini mi? Yeryüzü seferine gelince hiç yapmadım. Gökyüzü seferine gelince, evet yaptım*”, demiştir. Yine bir şeyhe bir derviş gelerek: “*Sizinle görüşmek için çok uzak yerlerden geldim*”, dediğinde kendisine: “*Şâyet nefsinden sefer etseydin bir adım atman yeterli olurdu*”, demiştir.

Kuşeyrî, yolculuk edeplerini velîlerin halleri üzerinden îzâh eder. Buna göre Ebû Abdullah-ı Mağribî müridleriyle her yolculuğa çıktığında ihramlıdır. İhramından çıktığı zaman tekrar ihrama girmektedir. Bu kadar uzun süre içerisinde elbisesi hiç kirlenmemiş, tırnak ve saçları uzamamıştır. Başka bir zât da otuz senedir yolculuk yaptığını; bu yolculuk süresince hep rabbiyle meşgul olduğunu ve kimseye muhtaç olmadığını belirtir. Kuşeyrî, sûfilerin nefislerini terbiye işinde Allah Teâlâ ve halk ile beraberken edepi en güzel şekilde yerine getirdiklerini; sonrasında bu edepiye yenilerini eklemek istediklerini ve bu maksadla sefere çıktıklarını söyler.⁴⁷⁸

Hücvirî’ye göre, bir derviş sefer etmeyerek ikâmeti seçerse, uyması gereken edebler şöyledir:

- 1- Kendisine bir misâfir gelirse ona hürmet ederek sevinç ile önüne çıkmalıdır.
- 2- Misâfirini saygı ile karşılamalı, hüsnu kabul göstermelidir.
- 3- Misâfirini Hz. İbrahim gibi mevcut olan şeyi külfete girmeden getirmelidir.
- 4- Misâfire nereden geliyorsun, nereye gidiyorsun diye sormamalıdır.
- 5- Edebe uygun olarak onun Hakk’ın misâfiri olduğunu bilmelidir.
- 6- Misâfirini rahat ettirmelidir.
- 7- Misâfir, halvet hâlini değil sohbet hâlini tercih ediyorsa onunla candan bir yakınlık göstererek ülfet kurmalıdır.
- 8- Misâfir gece uyumak için yattığı zaman eli ile yorganı ayağına koymalıdır. Eğer misâfir bunu kabûl etmezse ısrarcı olmamalıdır.
- 9- Ertesi gün misâfirini hamama götürmeyi teklif etmelidir. Onu en temiz hamama götürerek, hamamın peştemallarından elbisesini muhafaza etmeli; keseleme ve sabunlama gibi hizmetleri başka birine bırakmamalıdır.

⁴⁷⁸ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 541.

- 10- Misâfirin sırtını keselemeli; ayağının altını ve elinin içini ovmalıdır. Bundan daha fazlasını yapması elzem değildir.
- 11- Misâfirine elbise verebilecek güce sâhipse bu hususta kusur etmemelidir. Eğer imkânı yoksa bu iş için imkânını zorlamamalıdır.
- 12- Hamamdan çıkınca giymesi için hırkasını yıkamalıdır.
- 13- Ertesi gün olunca, o şehirde bir pir veya İslâm imam ve âlimlerinden bir cemaat varsa misafire gitmek için teklif edilir. Eğer misafir kabul ederse, doğru yapmış olur. Ancak eğer kabul etmezse, bu tutum inkâr konusu yapılmamalıdır.
- 14- Mukîm olan zâtın, misâfirini yanına alarak dünyâ ehlinin yanına gitmesi yanlıştır. Misâfirinden istifâde etmeye tamah eden, kendi yoksulluğu için onu âlet olarak kullanan ve misâfirini ev ev dolaştıran bir ev sâhibi için misâfire hizmet etmemek, ona hizmet etmekten daha uygundur.
- 15- Misâfir olan dervişler, ev sâhibi ile samimiyet kurar, birkaç gün onunla arkadaş olur ve sonra ona dünyevî bir ihtiyâcını açıklarsa, ev sâhibi mutlaka onun ihtiyâcını karşılamalıdır.
- 16- Ev sâhibi kimse, Hakk'ın hukukuna riâyet eden kimseden başkasını koruyup kollamakla sorumlu değildir. Bir kimse, nefsinin arzularına uyduğunda diğeri ona karşı çıkmalıdır.

Hücvirî'ye göre misâfir olma âdâbı şöyledir:

- 1- İkâmeti bırakıp seferi tercih eden dervişin ilk önce gözetmesi şart olan edep, nefsinin hevâsı için değil, Allah Teâlâ için sefere çıkmasıdır.
- 2- Bedeniyle sefer yaptığı gibi rûhu ile de nefsinin hevâ ve arzularından sefer etmelidir.
- 3- Dâimâ abdestli olmalıdır.
- 4- Evrâdını zâyî etmemelidir.
- 5- Seferinin gâyesi, ya ilim tahsil etmek ya bir şeyhi görmek, ya mânevî bir fayda elde etmek olmalıdır. Aksi takdirde yaptığı seferde hata olacaktır.
- 6- Yaptığı seferde mutlaka bir hırkası, seccadesi, asası, ibriği, ipi, ayakkabısı ve nalı bulunmalıdır. Hırkası ile mahrem yerini örter; seccadesiyle namaz kılar; ibrik ile abdest alır; kendine uğrayan zararları asası ile defeder. Eğer bir kimse

kendisini süslemek için bunlardan fazla âlet yanına alırsa, onun hangi makâmında olduğu anlamak için bakılır: Dervişlik ve sülûk makâmında ise bunlardan her biri onun için bir put ve bir hicaptır. Nefsinin benliğini ortaya koymamanın esası budur. Bu zat eğer temkin makâmında ise bu onun için sakıncasızdır.

- 7- Dâimâ sünneti muhâfaza etmelidir.
- 8- Ayakkabısından sol ayağını önce çıkarmalıdır.
- 9- Giyeceği zaman da önce sağ ayağını giymelidir.
- 10- Ayakkabısını çıkardığında ayaklarını yıkamalı; iki rekat tahiyye namazı kılmalıdır.
- 11- Dervişlerin hukukuna riâyet etme işiyle ilgilenmelidir.
- 12- Hiçbir zaman ev sâhiplerine itirazda bulunmamalıdır.
- 13- Cemaat arasında ilim, menkıbe nakletmemelidir. Zira tüm bunlar benliği ortaya koymayı ifâde etmektedir.
- 14- Allah için herkesin sıkıntılarına katlanmalıdır.
- 15- Misafir, dünyâ ehli olanların gözetilmesi hariç ev sâhibinin diğer tekliflerini reddetmemelidir.
- 16- Misâfir, ev sâhiplerinden gerçekleşmesi zor taleplerde bulunmamalıdır.
- 17- Kendi hevâ ve hevesine ulaşmak için padişahın çevresine varmak amacıyla onları vasıta olarak görmemelidir.
- 18- Misafir ve mukim birbirlerine karşı dâima iyi ve kanaat sahibi olmalı, birbirlerinin yüzüne karşı kötü söz söylememelidirler.
- 19- Halktan bahsetmemelidirler çünkü muhakkıklar fiile baktıkları zaman onda gerçek fâili görürler.⁴⁷⁹

Gazzâlî ise yolculuğu; istenmeyen bir şeyden kaçmak veya matlup olan şeye ulaşmak için bir yerden bir yere gitmek olarak îzâh eder.⁴⁸⁰ Ona göre yolculuk iki kısımdır. Birincisi kalp ile ikincisi beden ile yapılan yolculuktur. Kalp ile yapılan yolculuk,

⁴⁷⁹ Hücvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, 409.

⁴⁸⁰ https://www.ahmettunalilar.com/Kitaplar/ihyau_ulumiddin_ekitap_mobi_epub.pdf

[02.05.2023]

esfel-i sâfilînden a'lâ-ı illiyyîn'e çıkmaktır. En şerefli ve en kazançlı yolculuk budur. Nitekim doğduğu halde kalmak ya da taklid yoluyla çevresine uymak ve fitratla çevrenin basit zihin ve kalb seviyesinde yaşamak; insan için büyük bir eksiklik ve büyük bir kusurdur. Bu, cennet kadar geniş ve güzel olan bir tefekkür hayatı yerine, zindan kadar dar ve sıkıcı olan maddî hayatın içinde sıkışıp kalmaktır.

Gazzâlî, bedenle yapılan yolculuğu ikiye ayırır. Birincisi, ilim öğrenmek maksadıyla âhirete bağlı olan bir iş için yolculuktur. İkincisi ise mal ve servet için yolculuktur. Âdâba uyulduğu takdirde ikincisinin de âhret hesabına çevirmek mümkündür. Nitekim helâl olan tüm işler niyetle ibâdete çevrilebilmektedir. Niyet, âdetleri ibâdete çeviren bir güçtür.⁴⁸¹

Sühreverdî, sefer ve ikâmet edeplerini oldukça detaylı işleyerek tasavvuf âlimlerinin muhtelif görüşlerine yer verir. Buna göre, sûfilerden bir kısmı, sulûklerinin başlangıcında sefere gidip, sonunda mukîm olmayı tercih ederler. Bazı sûfiler ise başlangıçta mukîm olmayı tercih ederek sulûklerinin sonunda sefere çıkmayı uygun görürler. Diğer bir grup ise devamlı mukîm olmayı tercih edenlerdir. Bir başka grup ise devamlı seferde olmayı üstün tutanlardır. Bu grupların gâyeleri şu şekilde sıralanabilir:

Önce sefer edip nihâyetinde ikâmeti seçenlerin ilk gâyeleri yolculuk vesîlesi ile ilim öğrenmektir. Burada ilim öğrenmek için verilen çabaların Cennet'in yolunu kolaylaştıracağına dâir rivâyetler nakleder. İkinci olarak, şeyh aramak ve sâdık ihvân bulmaktır. Nitekim böyle kimselerle görüşmek, inkişâf vesîlesidir. Onların sözlerinin ve nazarlarının tesiri vardır. Sözlerinin nûrânîliği kalplerinin nûrâniyeti kadardır. Kalp nûrâniyeti de kulluğun hakkıyla îfâsıyla gerçekleşmektir. Üçüncü olarak gâyeleri ise, alışkanlıkları terk etmektir. Nefsin sevdiği şeylerden, ona hoş gelen zevklerden ve vatandan uzaklaşmanın acısını hissetmektir. Dördüncü olarak sefere çıkmaktan gâyeleri ise, nefislerinin ince hile ve tuzaklarını; huylarını ortaya çıkarmaktır. Beşinci olarak ise Allah Teâlâ'nın azâmetinin delillerini çoğaltmaya vesîle olacak, tefekkür ve tasavvur edilecek şeyleri görmek, böylelikle yakaza hâlini tazelemektir. Altıncı olarak,

⁴⁸¹ https://www.ahmettunalilar.com/Kitaplar/ihyau_ulumiddin_ekitap_mobi_epub.pdf

[02.05.2023]

gözden uzak olarak halkın hüsn-i kabûlüne olan sevgiyi kalpten çıkarmaktır. Burada Sühreverdî'nin dikkat çektiği husus halkın teveccühü eğer nefsin müdâhalesi olmadan geliyorsa, bunda bir problem olmayacağıdır. Çünkü bu hâlin güzelliğine işârettir. Ancak insanların hüsn-i teveccühünün ayakları kaydıran bir makam olduğu unutulmamalıdır.

Başlangıçta ikâmeti seçerek, seyr u sulûkun sonunda seferi seçenlerin halleri şöyle açıklanabilir: Bu kimseler, şeyhlerine tamâmen teslîm olarak sohbetlerine aşk ile devâm etmiş ve onlardan çokça nasipenmiş kimselerdir. Mevlânâ Şiblî'nin, başlangıçta el-Husrî'ye söylediği söz oldukça dikkat çekicidir: *“Bir cumadan diğer cumaya kadar; yani bir hafta süresince gönlüne Allah'tan başka şeyler geliyorsa benim huzuruma gelmen haram olsun”*. Bu gruptaki sûfiler, önceleri sohbet ile hâl denizinden kana kana içmiş kimselerdir. Sonraları ise gönüllerinde taşıp coşan bu hikmet pınarlarıyla yerkürenin her kıtasını aşk ile dolaşır. Onların sohbetlerinin bereketiyle sâlih kimselerin sayısı artmaktadır.

Devâmlı olarak ikâmeti seçip sefere hiç çıkmayan sûfiler ise Allah Teâlâ'nın terbiye ve murâkabesinde yetişen zâtlardır. İç âlemlerinde kavuştukları huzur ve eriştikleri makam onları sefer gerektirmeyen yüce bir makâma kavuşturmuştur. Bu halleri devamlı olarak istikrâr üzeredir.

Devamlı olarak seferde olmayı tercih edenlerin durumu ise, kalplerini mâsivâdan arındırmanın yolunu seferde görenlere işârettir. Nitekim ismi zikredilmeyen sûfilerden biri bu görüşü şöyle ifâde etmiştir: *“Her gece ayrı bir mescidde misafir olmaya çalış ve ölüm sana iki menzil arasında iken gelsin”*. Sûfilerin bu zümresine örnek olarak İbrâhîm el-Havvâs'iyi vermiştir. Nitekim o, tevekkülünün zarar göreceği korkusuyla, bir belde kırk günden fazla kalmamıştır. Son olarak sehere çıkmadan önce istihâre namazı kılmanın âdabtan olduğunu vurgulayarak istihâre duâsına yer verir. Sühreverdî sefere karar veren sûfinin teyemmümü, namazın kasr ve cem durumunu ve mest üzerine mesh ahkâmını bilmesi gerektiğini vurgular ve sefer âdâbını detaylı olarak îzah eder.⁴⁸²

⁴⁸² Sühreverdî, *Avârifü'l-maârif*, I/174.

4.17. Esbâba Tevessülde Sûfilerin Tavrı

Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kutu 'l-kulûb*'ünde tevekkülde yüksek bir makama sahip olan Yakup es-Sûsî'nin şu sözlerine yer verir:

Tevekkülün üç makamı vardır: Birinci avam halka, ikincisi avam içindeki seçkin kullara, üçüncüsü de seçkin kullar içinden seçilmiş ariflere aittir. Kim sebeplere tevessül eder, ilmini kullanarak Allah'a tevekkül eder ama yakîn i imanda tahkik derecesine ulaşmamış ise bu kimse, avamdır. Kim, sebepleri bırakarak Allah'a tevekkül eder ve yakînde tahkik derecesine ulaşırsa bu, avamın seçkin olanlarından. Kim yakîn derecesine ulaşmak sûretiyle sebeplerden sıyrılır; fakat daha sonra başkalarına faydalı olmak maksadıyla sebeplere yeniden el atarsa bu, seçkin kullar içinden seçilen âriflerdendir.

Burada Mekkî, sebepleri terk edip Allah'a bırakmayı yakînin tezâhürü olarak îzah eder.⁴⁸³ Sühreverdî ise sebeplere sarılmayı terk husûsunda, yakîn durumuna göre sûfilerin birbirinden farklı görüşlere sâhip olduğunu belirtir.⁴⁸⁴ Buna göre sûfilerden keşf ehli olanlar, hiç kimseden bir şey istemezler. Bazı sûfiler ise ihtiyaç duyduklarında başkalarından isterler. Bu iki grubun da bu hususta uydukları sınırlar vardır. Ancak esas olan, dervişin kimseden bir şey istememesidir. Sühreverdî, gerçek sûfinin insanlardan bir şey istemeyeceğini vurgular.

4.18. Feth-i Ma'nevî ve İhsân-ı İlâhî

Serrac'a göre fakr, sâlihlerin şîârıdır ve fakr ehli üç derecededir: Birincisi mukarreblerin fakr makamıdır ki bunlar zâhirde de bâtında da kimseden bir şey istemeyen, kendisine bir şey verilse de almayan kimselerdir. İkincisi, siddîkların fakr makamıdır ki bu makam hiçbir şeye mâlik olmayan, hiç kimseden bir şey istemeyen fakat istenmeden verildiğinde alanların makamıdır. Üçüncüsü ise kanâat ehlinin fakr makamıdır ki bu gruptakiler hiçbir şeye mâlik değildir. Bir şeye ihtiyaç duyduğu

⁴⁸³ Mekkî, *Kûtu 'l-kulûb*, 75.

⁴⁸⁴ Sühreverdî, *Avârifü 'l-maârif*, I/325.

zaman bu ihtiyacını, söylediğinde yerine getirebilecek kardeşine açar. Onun derdini söyleyip istemesinin karşılığı sadakadır.⁴⁸⁵

Kelabâzî ise sûfîlerin fakr konusunda şu görüşlere yer verir: Ebu Muhammed Cerîrî'ye göre fakr, mevcûd olanı kaybetmemek için mevcut olmayanı talep etmemektir. İbn Cellâ, fakr ehlinin ihtiyacı bile olsa başkalarını kendisine tercih eden kimse olduğunu söylemiştir. Fakr ehli, Allah'tan bir talebi olsa kabul edilen ancak talepte bulunmayan kişidir.⁴⁸⁶

Kuşeyrî'ye göre ise fakr ehli, elinde ve gönlünde dünya malı bulundurmamıştır. Fakr ehlinin insanlardan bir şey istemeye hayâ etmesinin asıl sebebi insanlardan utanması değil; Allah Teâlâ'dan hayâ etmesindedir.⁴⁸⁷

Sühreverdî'ye göre, sûfînin takvâdaki kemâli hâsıl olunca, sebeplere sarılma konusundaki hâli de sapasağlam olur. Gönlünde Allah Teâlâ'nın rızka kefil olduğuna dâir kavî bir îmân vardır. Bu sebeple rızka dâir bir endişesi kalmaz. Sûfînin bu hâle vâsıl olmasındaki ilk adım; kendinden zuhûr eden tüm fiilleri, kendi hâlinin mukâbili saymasıyla başlar. Hatta bir sûfînin, “Günâha düştüğümü, çocuğumun kötü ahlâkından anlıyorum”, sözü buna işâret etmektedir. İlâhî dersler niteliğindeki karşılıkları güçlü bir muhâsebe ve murâkabe ile kendini muhâfaza edinceye kadar devam eder. Bu hâl, verenin de alanın da Allah Teâlâ olduğu bilincine yakînen varıncaya kadar devam eder. Bu durumu ilim veya îmân olarak değil, zevk olarak görmesiyle, gerçek fâilin Allah olduğunu anlar.⁴⁸⁸

Sühreverdî, gerçek fakirin ihtiyacını sadece Rabbine arz ederek devâsını O'nda arayan kişi olduğunu söyler. İhtiyâcından fazlasını isteyen sûfîlikle hiçbir alakası yoktur. Keşf-i ilâhiye vâkîf olanlara göre, kulun insan veya melek vâsıtasıyla rızıklandırılması aynı şeydir. Hakîkî tevhid ehlinin nazarında ise, sebeplerin hiçbir ehemmiyeti yoktur.

⁴⁸⁵ Tûsî, *Lüma'*, 47.

⁴⁸⁶ Kelâbâzî, *Ta'arruf*, 159.

⁴⁸⁷ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 513.

⁴⁸⁸ Sühreverdî, *Avârifü'l-maârif*, I/337.

Sühreverdî son olarak fakirliğin, bazı kimseler için ödül, bazı kimseler için cezâ olduğuna vurgu yaparak sözlerini noktalar.

4.19. Sûflere Göre Evlilik ve Bekârlık

Serrâc bu konuyu, “evli ve çocuk sâhibi olanların adâbı” başlığı altında îzâh eder. Ona göre, evlendikten sonra çocuk sâhibi olan kimselerin ailesini Allah’a emanet edip ihmâl etmeleri yanlıştır. Tam tersine, çocuklarını en güzel şekilde himâye ederek onlara karşı olan görevlerini yerine getirmeleri gerekmektedir. Serrâc’a göre, fakîrlerin zengin ve varlıklı hanımlar ile evlenmemesi adâba uygun olandır. Dervişin evlenmedeki edebi, yoksul bir hanım ile evlenerek ona âdil davranmasıdır. Eğer ona zengin bir hanım tâlib olursa bundan faydalanmayı düşünmemelidir. Serrâc, çocuk dünyâya geldikten sonra istikâmetin korunması gerektiğini ifade etmiştir. Nitekim evlilik sûflerin gözünde Allah Teâlâ’ya yakınlığa vesîle olduğu kadar makbûldür. Bir kimse ailesinin geçimini temin etme hususunda zorluk yaşıyorsa ve bundan dolayı şeriatın müsaade etmediği vesîlelere yöneliyorsa, bu durumda onun evlilikten uzak durması adâba en uygun olandır.⁴⁸⁹

Mekkî, evliliğin hüküm ve edeplerini, faziletlerini detaylı olarak işler. Bekarlığın tercih sebeplerine göre; evlenen kimse kendinden başkasıyla da ilgilenmesi gerektiğinden bunları herkesin tam olarak başaramayacağını söyler. Ayrıca kazanç ve yollarının bozulmuş olması sebebiyle de kişi bekârlığı tercih edebilir. Mekkî, engellenemeyen bir cinsel istek taşıyan kimselerin evlenmesinin gerekli olduğunu vurgular. Evliliğin tüm peygamberlerin ahlâklarının bir parçası olduğunu; evlenen kişinin bekâr kişiye karşı üstünlüğünü, cihâda katılan kişinin cihâda katılmayan kişiye karşı üstünlüğü gibi olduğunu söyler. Güzel ve sâliha kadının vasıflarını sayarken; güzel yüzlü, ahlakı güzel, gözbebekleri ve saçları siyah, gözleri iri, beyaz tenli, kocasını seven ve kocasından başkasına gözünü çevirmeyen bir eş olarak bildirir. Mekkî bu bölümde mahrem hususları daha detaylı olarak îzâh eder.⁴⁹⁰

⁴⁸⁹ Tûsî, *el-Lüma*, 227.

⁴⁹⁰ Mekkî, *Kûtu’l-kulûb*, 473-485.

Hucvirî ise “tezvîc ve tecrîdde sûfilerin âdâbı” isimli bölümünde evlilik ve bekârlık husûsunu detaylı bir biçimde işler. Allah Teâlâ şöyle buyurur: *“Onlar sizin örtünüz, siz de onların örtüsüsünüz”*⁴⁹¹ Kadınlar erkeklerin, erkekler de kadınların elbisesidir. Allah Rasûlü (sav), *“Evleniniz ve çoğalınız, düşük bir çocukla dahi öbür ümmetlere karşı çokluğunuzla övünürüm”*, *“Bereketi en muazzam olan kadın, yüzü en güzel ve mehri en az olan hanımdır”*, buyurur. Tasavvuf yolunun şeyhlerinden bir kısmı, evliliğin farz olmasının sebebinin; şehveti def, cinsî arzuları tatmin ve gönül huzûrunu kazanmak olduğunu söylerler. Hucvirî, evliliğin erkek ve kadınlara mübah; başka türlü kendini haramlardan koruyamayanlar için farz; çocukların hukûkuna riâyet edebilenler için ise sünnet olduğunun altını çizer. Bazı şeyhler ise neslin devâmını sağlamak için evlenmek elzendir, diye söyler. Nitekim çocuğun vücûda gelmesi ve babasından önce vefât etmesi durumunda, kıyâmet günü ona şefaatçi olacaktır. Baba önce vefat eder ise kendisine duâ eden birini geride bırakmış olacaktır.

Hucvirî, evlilik ve bekârlık husûsunu uzlet ve sohbet kavramlarına isnâd eder. Ona göre, halk ile sohbeti seçene evlilik elzendir. Uzleti isteyenler için ise bekârlık zinettir. Sıkıntılarının tümü yalnızlıktandır. Rahatlıklarının cümlesi de sohbetle gelmektedir. Hucvirî, bekâr erkeğin veya bekâr kadının arkadaşının hakîkatte şeytân olduğunu vurgulayarak evliliğin önemini îzâh eder. Ona göre İslâm’dan sonra faydaların en üstünü, mümin bir erkeğin kendisiyle ülfet edeceği ona uygun bir mümine hanımla evlenmesidir. Böylelikle erkek dinî hususlarda kuvvet, dünyâ hususunda ünsiyet bulacaktır. Hucvirî, kadın ve erkek arasında, meşrep birliği, ülfet ve ünsiyet olmasının altını çizer.

Evliliğin de bekârlığın da âfetleri olduğunu; hangisini defetmenin daha kolay olacağını dervişin inceden inceye düşünmesi gerektiğini söyler. Buna göre bekârlıkta iki âfet vardır: Birincisi sünnetlerden bir sünneti terk etmek, diğeri kalpte ve bedende şehveti beslemek ve harama düşme tehlikesine maruz bulunmaktır. Evliliğin âfetleri de ikidir: Birincisi gönlün başka bir kimseyle meşgûl olması; ikincisi beden nefs hazzı ile meşgûl olmasıdır. Hucvirî’ye göre bu meselenin aslı uzlet ve sohbet ile alâkalıdır. Halk ile sohbeti tercih edene evlilik şarttır. Halktan ayrılıp uzleti tercih edene bekârlık bir

⁴⁹¹ Bakara 2/187.

zinettir. Derviş eğer sohbeti tercih ediyorsa, âilesine helâlinden yedirmesi ve mehrini helâl maldan ödemesi gerekir. Allah Teâlâ'nın hukukundan ödenmesi gereken bir şey kaldığı sürece nefsinin hazları ile meşgul olmaması gerekmektedir. Bu haldeyken nefsinin zevkleriyle meşgul olmamalıdır.

Evliliği “afet” olarak niteleyen Hucvirî, başından geçenleri şöyle anlatır:

Ben ki, Ali b. Osman Cüllâbî Hücvirî'yim, derim ki: Hakk Teâlâ on bir sene beni evlilik âfetinden muhafaza buyurdu. Nihayet fitneye düşmemi takdir etti. Zâhirim ve bâtınım, benimle bulunan veli kişilerin sıfatının esiri oldu. Görücü usûlü ile evlenmiştim, görme ve görüşme olmamıştı. Bir sene bu hal içinde müstağrak oldum. Öyle ki az kalsın dinim hebâ olacaktı. Nihâyet Allah Teâlâ kemâl derecedeki keremi ve tam olan lütfu ile biçare gönlümü istikbâl etsin, diye ismetini ve himâyesini gönderdi. Rahmeti ile halas bulmamı bana ihsân etti. Bol nimetleri için Allah'a hamdolsun. Hanımım vefât etmek sûretiyle bu fitneden kurtuldum.

Tasavvuf yolunun temelinin bekârlık üzerine kurulu olduğunu savunan Hucvirî, kişide var olan şehvet ateşinin evlenmeden riyâzet ile söndülebileceğini; bir kadın ile evlenmenin şart olmadığını dile getirir. Ona göre şiddetli bir Allah korkusu veya gerçek bir Allah sevgisi, insanın şehvet ateşini söndürüp yok etmeye kâfidir. Bir kimsenin helâkının, evlilikte veya bekârlıkta değil; Allah'ın irâdesi karşısında kendi irâdesini ortaya koymasında, hevâ ve hevesini savunmasındadır, görüşündedir.⁴⁹²

Hucvirî, evlinin ve bekârın uyması şart olan edepleri sıralar. Buna göre evlinin edebi; evrâdını aksatmamak, hallerini zâyî etmemek, vakitlerini hebâ ve tebah etmemek, ailesine karşı şefkatli olmak, onun nafakasını helal yoldan kazanmak, onun için zalimlere ve sultanlara müdara etmemek, çocuk dünyaya gelince de bu şart üzere bulunmaktır. Bekârın edebi ise; gözünü haramlardan sakındırmak, bakılmaması gerekene bakmamak, görülmemesi gerekeni görmemek, düşünülmemesi gerekeni düşünmemek, şehvetini açlık ile söndürmek, oğlanlarla gönlünü meşgul etmekten muhâfaza etmek, nefsin heveslerine ilim ve ilham adını vermemek, şeytânın

⁴⁹² Hucvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, 426.

vesveselerini nefse uygun şekilde te'vil etmemektir. Ancak bu şekilde bekâr, tasavvuf yolunda makbul bir şahıs olur.

Gazzâlî'de evlilik ve bekârlık husûsu üç babdan oluşur. Birinci bâb, evlenmeye teşvîk ve evlilikten içtinâb ettirmek beyânındadır. İkinci bâb, evlenmede ve evlenenler arasında riâyet edilmesi gereken edebler beyânındadır. Üçüncü bâb, evlendikten sonra ayrılıncaya kadar riâyet edilmesi gereken âdâb-ı muâşeret beyânındadır.⁴⁹³

Gazzâlî, birinci bâbda, âlimlerin evlenmenin fazîletinde ihtilâf ettiklerini vurgulayarak bunları teyid eden delilleri eserinde zikreder. Buna göre bazı âlimler, evlenmeyi ibâdet etmekten efdal zannedecek kadar ileri giderler. Bazı âlimler, evliliğin fazîletlerini kabûl etmek ile berâber şehvet ile cinsî münâsebet zorlamadığı hallerde ibâdeti evlenmek üzerine tercih ederler. Üçüncü bir kısım ise, din ve ahlâk bozulduğu, evlâd yetiştirmenin zorlaştığı ve kazançların helâl olmaktan çıktığı zamanlarda nikâhın dinî açıdan bir önem taşımadığını söylerler. Gazzâlî, evlenmeye teşvîk eden nas ve delîlleri zikreder. Gazzâlî bu rivâyetleri zikrederek nikâhın dinin emri, peygamberlerin sünneti ve fitratın gereği olduğunu vurgulayarak bekâr olan kişinin dini gibi, hayatının da eksik olduğunu altını çizer.

Gazzâlî'ye göre evlenmenin faydaları şöyle sıralanabilir:

- 1- Evlâd yetiştirmek.
- 2- Şehveti teskîn etmek, gözünü ve kendini nâmahremden korumak.
- 3- Ev idâre etmek.
- 4- Yakınları çoğaltmak.
- 5- Nefis ile mücâhede etmek.

Dinî açıdan evlenmenin fazîletlerini ortaya koyan Gazzâlî, evlenmenin âfetlerini şöyle sıralar:

- 1- Âilenin helâlinden nafakasını temin etmekte acze düşmek.
- 2- Âilenin haklarını yerine getirmemek. Onların kötü huy ve eziyetlerine tahammül edememek.

⁴⁹³https://www.ahmettunalilar.com/Kitaplar/ihyau_ulumiddin_ekitap_mobi_epub.pdf

[05.05.2023]

- 3- Âileye mal toplamak, çocukların çokluğu ile övünmek gibi şeyler ile Allah'a ibâdetten uzaklaştıracak ve kendisini dünyâyâ meylettirecek durumlara yönelmek.

Gazzâlî, evlenmenin kişinin kalbini meşgûl edecek pek çok şeye sebep olduğunu vurgular. Böylelikle Gazzâlî, evlenmenin fayda ve âfetlerini noktalar. Netice olarak söylenebilir ki bir kimse için mutlak olarak evlenmek ya da evlenmemek hayırlıdır demek yanlıştır. Çünkü Gazzâlî de belirtmiştir ki kişi kendisi fayda ve âfetleri tartarak karar kılmalı; âhîret yolcusu olduğunu unutmamalıdır.

Gazzâlî, evlenirken kadın ile erkek arasında uyulması gereken husûslara detaylıca eserinde yer verir. Buna göre nikâhın âdâbları şunlardır:

- 1- Nikâhı kıyılan kadının iddet hâlinde olmaması gerekir çünkü bu halde nikâh geçersiz sayılır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: "*İddet sona ermedikçe nikâh akdine kalkışmayın.*"⁴⁹⁴ Ayrıca başkası tarafından istenmeyen bir kadını velî vasıtası ile istemek gerekir.
- 2- Nikâhtan evvel, Allah'a hamd ile başlayan, bir hıtbe irad etmelidir. Mihir az ve miktarı belli olması gerekmektedir.
- 3- Nikâh kıymadan önce küçük bir hutbe îrâd etmelidir.
- 4- Erkeğin vaziyetini ve bazı hususiyetlerini kadına bildirmek gerekir. Ayrıca evleneceği kadına bakması müstehaptır.
- 5- Şâhitlerden başka sâlihlerden bir cemâat bulundurmak.
- 6- Evlenmek ile gözünü haramdan korumaya ve evlâd yetiştirmek gibi faydalarına niyet etmek.
- 7- Nikâh için mutlaka bir ay aranır, Şevval ayının tercih edilmesi. Nitekim Allah Rasûlü (sav) de bu ayda Hz. Aişe (ra) ile evlenmiştir.

Gazzâlî'ye göre kadın hakkında riâyet edilmesi gereken hususlar şöyle sıralanabilir:

- 1- Kadın kendisine helâl olmalıdır. Nikâha mânî olan halleri bulunmamalıdır. Bu mânîler şunlardır:
 - a) Başkası ile evli olmak.

⁴⁹⁴ el-Bakara 2/235.

- b) İddet içinde olmak.
- c) Müslüman iken kâfire olmak.
- d) Semâvî dine mensup olmamak.
- e) Hiçbir Peygamber veya dîne inanmamak.
- f) Allah Rasûlü (sav) Peygamber olarak gönderildikten sonra İsrâiloğullarından olmayan dinlere intisâp edenler.
- g) Kendi câriyesi olmak.
- h) Süt mahremiyeti bulunmak.
- i) Dört kadın nikâhında varken beşinciye de almak. Ancak talâk-ı bâin ile iddet bekleniyorsa o zaman beşinci alınabilir.
- j) Aralarında lanetleşme olmamalıdır.
- k) Bâliğa olmadan nikâh sahih değildir.
- l) Allah Rasûlü (sav)'in zevcelerinden olmak.

Gazzâlî'ye göre kadınlarda aranan vasıflar şöyle sıralanabilir:

- 1- Dindâr ve sâliha.
- 2- Güzel huylu.
- 3- Yüzü güzel.
- 4- Nikâh mehrinin az.
- 5- Döl getiren cinsten olmak.
- 6- Bâkireyi tercih etmek.
- 7- Soylu olmak.
- 8- Çok yakın akrabadan olmamak.

Gazzâlî, kocaya düşen vazife ve edepleri de zikreder. Buna göre erkeğin riâyete mecbur olduğu haller şöyle sıralanabilir:

- 1- Velîme: Evlenirken yemek vermek.
- 2- Muâşeret: Kadın ile güzel geçinmek.
- 3- Düâbe: Kadının gönlünü hoş etmek.
- 4- Siyâset: Kadını idâre etmek, vakarını kaybetmeden onunla eğlenmek.
- 5- Gayret: Kıskançlıkta orta halli olmak.
- 6- Nafaka: Geçimini sağlamak. Ne israf etmeli ne de kısımlıdır.
- 7- Tâlim: Kadına hayız istihâza gibi meseleleri öğretmek.

- 8- Kasem: Eşi birden fazla ise kadınlar arasında adâlete riâyet etmek.
- 9- Nâşize: Anlaşmazlıklar olduğunda usûlüne uygun davranmak.
- 10- Vika: Kadın ile münâsebette önce edebe riâyet etmek.
- 11- Vilâdet: Çocuk olduğunda edebe riâyet etmek. Erkek diye çok sevinmemeli kız diye çok üzülmemelidir. Nitekim hangisinin hayır getireceği bilinmemektedir.
- 12- Talak: Boşanmada edebe dikkat etmek, âdil olmak.⁴⁹⁵

Sühreverdî ise sûfilerin fiillerinin mutlaka belli bir gâyeye mebnî olduğunu dile getirerek; onların bekâr veya evli olma hallerinin de ilâhî rızâ için olduğunu savunur. Nitekim sûfî, vaktini ve hâlini gözetken kişidir. O, yaptığı her şeyi Allah için yaptığı için onun bekârlığı da evliliği de Allah içindir. Sühreverdî'ye göre nefis terbiye olmadığı sürece bekârlığın tercih edilmesi elzendir. Nefis rûhâ itaat eylediğinde zâten ilâhî emre uygun davranacaktır. Böylelikle kalp ile nefis arasında uyumlu bir yaklaşma hâsıl olur. Sâdık bir mürîdin evlenme çağı, nefsinin ıslâhı gerçekleşerek bülûğa ulaştığı zamandır. Şehvete yenik düşerek evlenmede acele eden mürid, noksânlık içindedir. Bu hâl onun mânevîyatta gerilemesi demektir. Evlilik ve bekârlık hakkında müsbet ve menfi rivâyetlere yer veren Sühreverdî, bu farklılıkların muhâtabın farklılığından olduğunu söyler. Örneğin ifrat derecesinde şehvete sâhip olanlar için evlilik vâcip iken; nefsi isyân içinde olanlar içinse bekârlık efdaldir. Ayrıca evli sûfilere yardım edilmesi gerektiğine vurgu yapan Sühreverdî, bekârlığın dervişin işini kolaylaştıran bir hâl olduğunu söyler. Sühreverdî, genç mürîdlerin evlenme düşüncesini zâil etmek için oruca sarılmalarını tavsiye eder. Sühreverdî, kemâl bulmuş nefislerin, nasîbi olan hazlara vâsıl olduğunda kalplerindeki sekînetin artacağını vurgular. Evliliği teşvîk eden rivâyetlere ve evlilik ile bekârlığın fitnelere değinir.⁴⁹⁶ Son olarak bir ârifin hatırına zînâ düşüncesinin gelmesinin, zânîler için zînâ etmek gibi olduğuna vurgu yapar. Bunun ehl-i hâlin zînâsı olduğunu bildirerek 21. bâbı sonlandırır.

⁴⁹⁵ https://www.ahmettunalilar.com/Kitaplar/ihyau_ulumiddin_ekitap_mobi_epub.pdf

[05.05.2023]

⁴⁹⁶ Sühreverdî, *Avârifü'l-maârif*, I/350.

SONUÇ

Çalışmamız XV-XVI. yüzyıllarda yaşamış Zeyniyye meşâyihinden olan Hacı Ahmed b. Seydî Bigavî'nin, Sühreverdî'nin *Avârifü'l-maârif* isimli eserini ilk kez Türkçe'ye tercüme ettiği ve kendine özgü Farsça ve Arapça katkılar ile zenginleştirdiği, ciddi bir emek mahsûlü olan "*Terceme-i Avârifü'l-maârif*" üzerinedir.

Avârifü'l-maârif, ilk kez 1458 yılında Hacı Ahmed b. Seydî el-Bigavî tarafından Türkçe'ye tercüme edilir. 63 bâb oluşan yazma eser, aslına ek olarak Farsça şiirler ve Arapça ilâveler içerir. Bigavî, *Avârifü'l-maârif*'teki âyet ve hadîsleri merkeze alıp, kendine özgü katkılar ile kelime kelime değil, "tefsîrî" bir tercüme gerçekleştirir. Eserinde konuları ele alıp yorumlarken, Sühreverdî'yi ve ondan önceki müellifleri destekleyen, onların görüşlerini izâh eden ilâveler görülür. Bigavî, eserinin Hakk'a yakınlaşmayı ve tasavvuf ilminin inceliklerini öğrenmeyi arzulayanlara *Avârif*'i en iyi şekilde anlatacak bir rehber olmasını amaçlar. Sâdıkların onun kelâmına ve sırrına muttalî olmalarına vesîle olmak ve onların duâlarını almaktır. Böylelikle Allah Rasulü'nün (s.a.v.) şefaatinin, Rabbinin rahmet ve merhametini umar.

Eserin aslı ile tercüme karşılaştırıldığında, Bigavî'nin Sühreverdî'den ilhâm ile tasavvufu anlatan âdetâ yeni bir kitap yazdığı görülür. Bu çalışmasına, tam olarak bir *Avârif* tercümesidir, demek doğru olmayacaktır. Nitekim yapılan karşılaştırma sonucu, eserde bazı yerlerde atlamalar olduğu, bazı yerlerde mütercimnin âdetâ coşarak müellifin söylemediği şiirlere yer verildiği tespit edilmiştir. Eserini tamamladığı dönemde oldukça genç yaşta olmasına rağmen tercümesinde başvurduğu Kur'ân, Hadîs ve tasavvuf kaynaklarına vukûfiyeti ve konular üzerine yaptığı değerlendirmeler onun yetkin bir âlim olduğunu gösterir. Tercümesindeki asıl amacı Hakk'a yakınlaşmayı arzulayanlara *Avârif*'i en güzel şekilde tanıtmaktır. Sâdıkların onun kelâmına ve sırrına muttalî olmalarına vesîle olmak ve onların duâlarına dâhil olmaktır. Böylelikle Peygamberin (s.a.v.) şefaatinin, Rabbinin rahmet ve merhametini ummaktadır. Bigavî'nin eserinde hakkında edindiğimiz izlenimler onun son derece mütevazı, tasavvuf büyüklerine ve eserlerine son derece kıymet verip onları rehber edinen bir kimse olduğunu göstermektedir.

Çalışmamız sonucunda, *Avârifü'l-maârif* müellifinin ve müterciminin tasavvufun mâhiyetiyle ilgili düşünceleri tespit edilmiştir. Buna göre en çok dikkat çeken hususlar şunlardır: Sûfileri hedeflerine ulaştıracak en kestirme yol, Hakk'a kulluğun yegâne amacı olarak Hakk dışındaki her şeyden, fiillerinden, sıfatlarından ve kendi zâtlarından vazgeçerek fânî olmak, tüm bu hallerde Hakk ile bâkî kalmaktır. Tasavvuf ilmi, sağlam hâl ile gerçekleşen ma'nevî bir zevktir. Saf gönüllere inen ve ibârelerle kalbe sığdırılmayan hakikatlerdir. Tasavvuf ehli kimseler, gönülleri marifet nûrları ile dolmuş kimselerdir.

Ayrıca çalışmamız *Terceme-i Avârifü'l-maârif'in* dîne, dile ve kültüre katkısını ortaya koymuştur. Nitekim eser, dînin özü olan tasavvufun anlaşılması için apaçık bir rehberdir. 15. yüzyıl Türkçe'sinden günümüze çevrilmesi ise dile olan katkısını ortaya koymaktadır. Bu kadar erken bir dönemde mahallî şive ile kaleme alınan bu eser, okuyucuya o dönemin tasavvuf dili hakkında bilgi vermektedir.

Çalışmamız, *Avârif* müellifinin ve diğer müelliflerin tasavvufun mâhiyetiyle ilgili düşüncelerini anlama hususunda yol gösterici olmuştur. Eser diğer tasavvuf klasikleri ile mukâyese edildiğinde, diğer tasavvuf klasiklerinde ele alınan râbîta, rûh, sekîne, infisâl, inbisât, telbîs kavramlarına *Avârif*'te yer verilmediği görülmektedir. Ayrıca bazı tasavvuf klasiklerinde bulunmayan ya da çok az değinilen ancak Sühreverdî'nin hassasiyetle ele aldığı bazı konular yer almaktadır. Bunlar halvet, erbain ve uzlet konularıdır.

Avârifü'l-maârif'in tasavvufun müesseseseleşmesi yolunda kendi döneminde olduğu gibi sonradan da icrâ ettiği tesir oldukça büyüktür. Sühreverdî'nin yaşadığı dönemdeki kişiler ve onun tasavvufî mirasıyla oluşan Sühreverdiyye tarikatı aracılığıyla sonraki nesiller *Avârif*'ten çokça istifâde etmiştir. *Avârif'in* farklı dillere tercümelerinin yapılması ve bugün hâlâ ilim ve irfân tâlibleri tarafından ilgiyle okunması bunun tezâhürüdür.

Netice olarak, Hacı Ahmed b. Seydî el-Bigavî'nin 15. yüzyıl Türkçesi ile tercüme ettiği bu eserin, Türk okuyucusuna ulaştırılmasının bir ihtiyâç olduğu kanaatindeyiz. Nitekim tasavvufî edeb ve incelikleri kavramak isteyenler için bir kılavuz niteliğinde olan bu eserin bir farklı açıdan değerlendirilmiş olması önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Azamat, Nihat. "Melâmet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 29/24-25. Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2004.
- Bigavî, Hacı Ahmed b. Seydî. *Terceme-i Avârifü'l-maârif*. Bursa: Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, 4443A, 1a - 224b.
- . *Terceme-i Şir'atü'l-İslâm*. Ankara: Millî Kütüphane, 06 Mil Yz A 30.
- . *Terceme-i Avârifü'l-maârif*. Bursa: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Kemankeş, 000218, 1a-110b.
- . *Esrâri Fatihati'l-kitab*. İstanbul: Şehid Ali Paşa, 41: Süleymaniye Ktp.
- Bursalı, Mehmet Tâhir. *Osmanlı Müellifleri*, çev. A. Fikri Yavuz – İsmail Özen. 1 Cilt. İstanbul: Meral Yayınevi, 1. Basım, 1972.
- Budak, Nebi. *Hacı Ahmed b. Seyyid el-Bigavî ve Terceme-i Avârifü'l-maârif'i (22-43 Bâblar)*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- . (2023). "Hacı Ahmed B. Seyyid el-Bigavî ve *Terceme-i Avârifü'l maârif* te Semâ' Bahsi", *Din ve İnsan Dergisi*, C. 3 S. 5 (2023): 81-104.
- Bolat, Ali. "Kuşeyrî'de Melâmet ve Bir Mülâhaza" *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 5/12 (Ankara 2004), 111-122.
- Can, Fikret. "*Şihâbeddîn Sühreverdî'nin Avârifü'l-maârif adlı eserindeki tasavvufî kavramlar*" Yüksek Lisans Tezi. Uşak Üniversitesi, 2020.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Klasikleri*. Ankara: Erkam Yayınları, 2010.
- . *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009.
- . *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yayınları, 2009.
- Ceyhan, Semih. "Semâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/455. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2009.

- Çatak, Âdem. “Şihâbeddin Sühreverdî Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı” Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, 2007.
- . “Şihabüddin Ebu Hafs Ömer b. Muhammed Es-Sühreverdî ile Şihabüddin Yahya b. Habeş es-Sühreverdî'nin Eserlerinin Karıştırılması Üzerine”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 2 (2012): 64.
- Demir, Ziya. *Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1.Basım, 2007.
- Develioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. 33.bs. Ankara: Aydın Yayınları, 2017.
- Enfal, “Elmalılı Muhammed Hamdî Yazır Kur’ân-ı Kerîm Türkçe Meali”. Erişim [01.04.2023] http://www.enfal.de/m_elmalili_index.htm
- Hucvirî. *Keşfu'l-mahcûb Hakikatin Bilgisi*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2. Basım, 1996.
- İpşirli, Mehmet. “Hacı Hasanzâde Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/503-504. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1996.
- Kelâbâzî. *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1992.
- Kuşeyrî, Abdulkerim. *Kuşeyri Risalesi Sufilerin İnanç ve Ahlakı*. çev. Dilaver Selvi. İstanbul: Semerkand Yayınları, 14. Basım, 2019.
- Mardînî, Yusuf Sıdkî, *Mesîru umûmi'l-muvahhidîn şerhu terceme-i İhyâ-u Ulûmi'd-dîn: İhyâ Tercüme ve Şerhi*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2015.
- Mekkî, Ebû Tâlib. *Kütü'l-kulûb*, çev. Muharrem Tan, İstanbul: İz Yayıncılık, 2. Basım, 1999.
- . çev. Yakup Çiçek ve Dilaver Selvi, İstanbul: Semerkand Yayınları, 2003.
- Öngören, Reşat. “Sühreverdî Ebü'n-Necîb”. *DİA*. (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010), 38/35.

- Öztürk, Engin. *Ebû Abdurrahmân es-Sülemî ve 'el-Melâmetiyye' Adlı Risâlesi Çerçevesinde Melâmetîlik ve İlkeleri*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Sühreverdî, Şehabeddin. *Avârifü'l-ma'ârif Tasavvufun Esasları*. çev. Hasan Kâmil Yılmaz – İrfan Gündüz. İstanbul: İber Yayınları, 2022.
- . *Avârifü'l-ma'ârif*. çev. H. Kâmil Yılmaz ve İrfan Gündüz. İstanbul: Erkam Yayınları, 1989.
- . *Avârifü'l-ma'ârif*. çev. H. Kâmil Yılmaz ve İrfan Gündüz. İstanbul: Vefa Yayıncılık, 1990.
- . *Avârifü'l-ma'ârif*, çev. Dilaver Selvi, İstanbul: Semerkand Yayınları, 2010.
- Tan, Nedim. *Avârifü'l-ma'ârif ve Osmanlı Tasavvuf Düşüncesine Kaynaklığı*, İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2019.
- Tunalılar, “İhyâ Tercümesi”. Erişim [05.05.2023]
https://www.ahmettunalilar.com/Kitaplar/ihyau_ulumiddin_ekitap_mobi_epub.pdf
- Tûsî, Ebû Nasr Serrac. *el-Lüma' İslam Tasavvufu*. çev. Hasan Kâmil Yılmaz. İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1996, 2019.
- ., *el-Lüma' fi't-tasavvuf* (nşr. Abdülhalîm Mahmûd) Kâhire 1380/1960.
- . *el-Lüma'*. çev. Hasan Kâmil Yılmaz, İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.
- Uludağ, Süleyman. *Kuşeyrî Risâlesi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1978.
- . *Doğuş Devrinde Tasavvuf*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1979.
- . *Keşfu'l-mahcûb Hakikat Bilgisi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982.
- . “Ahmed el-Gazzâlî”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/70.
- . “Avârifü'l-ma'ârif”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/109-110. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1991.
- . “Havâtır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/256. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1997.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*, çev. Asım Cüneyd Köksal, Murat Kaya. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021.

Yılmaz, Hasan Kâmil. "Sühreverdî Şehabeddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/40- 42. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

----- . *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2000.



ÖZGEÇMİŞ

İlk ve orta öğrenimini İstanbul'da tamamladı. 2016 yılında Biltek Koleji'nden mezun oldu. 2021 yılında İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi'nden birincilik derecesi ile mezun oldu. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni olarak vazîfe yapmaktadır.

